تفسیر ایوبی حنفی

تالیف

علامۂ عصر وحید الدہر ابو الفضل مولانا محمد عبد الحمید الایوبی
القندھاری العلیا خیلی الحنفی النقشبندی عم فیضہ

الناشر
مکتبۃ القراءۃ والتجوید
کانسی روڈ شالدرہ کوئٹہ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

Maktaba Tul Ishaat

تمام فنون کے کتب ہمارے ویب سائٹ اور پلے سٹور سے فری ڈاون لوڈ کریں۔ ہم روزانہ کی بنیاد پر اس میں مزید نئے کتب شامل کر رہے ہیں نئے شامل شدہ کتب لیے روزانہ ہمارے پلے سٹور اور ویب سائٹ کو باقاعدگی سے چیک کیا کریں۔

اپنی کتاب کو ہمارے ویب سائٹ پر شائع کرنے کے لیے رابطہ کریں

تفاسیر	خطبات	منطق
احادیث	سیرت	معانی
فقہ	تاریخ	تصوف
سوانح حیات	صرف	تقابل ادیان
درس نظامی	نحو	تجوید
لغت	فلسفہ	نعت
فتاوی	حکمت	تراجم
اصلاحی	بلاغت	تبلیغ ودعوت
آڈیو دروس	مناظرے	تمام فنون

maktaba.tul.ishaatofficial@gmail.com

MAKTABATUL QIRAIATI WALTAJWED
QUITTA

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

په پښتو ژبه کښې اولنی او په افغاني تاریخ کښې بې سارې په زرګونو جدیدو مسئلو باندې مشتمل

تفسیر ایوبي حنفي

وَمَآ اُبَرِّئُ ۱۳ ❀❀❀ ۱۴ رُبَمَا

لسم ټوک ۱۰

تالیف او تصنیف

د علامة العصر ابو الفضل شیخ التفسیر و الحدیث فقیه دوران مفسر الزمان

حضرت مولانا محمد عبد الله الایوبي

الکندهاري السلیمانخیلي الحنفي النقشبندي حفظه الله تعالی

مکتبة القراءة و التجوید

کاسي روډ شالدره کوټه

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم .... تفسیر ایوبي پښتو (لسم ټوک)
مؤلف........................ الحاج مولنا محمد عبید الله الایوبي الکندهاري
السلیمانخیلي الحنفي حفظه الله تعالی بفضله الوهبي
کمپوزر........................ حبیب الحق حقاني (مینګل)
ټایپ .... حقاني کمپیوټر اداره
نشر کوونکې اداره .... مکتبة القراء ت والتجوید کانسي روډ کوټه
د چاپ ځای........................ لاهور پاکستان

یو نظر دې خوا

هیڅ یو مسلمان هم په قرآن مجید، احادیثو یا د فقهي په کتابو کي په قصده سره غلطي نه کوي، زموږ اداره تر خپله وسه پوري د کتابو تر لیکلو وروسته تصحیح ته زیاته پاملرنه کوي، چي ددې په وجه زموږ کتابونه معیاري دي، خو بیا هم بنده بنده دی، یو نه یو ځای څه ناڅه غلطي په املاء کي یا په یوه جمله کي ځني صادره سي، نو زموږ د ټولو ناظرینو څخه دا خواست دی چي که ستاسي تر نظر داسي غلطي تېره سي لطفاً زموږ سره تماس ونیسی، تر څو د کتاب د دوهم ځل په چاپ کي د هغې تېروتنې اصلاح وسي

په درناوي ستاسي ورور شمس الحق شمس

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

جميع الحقوق محفوظة

جميع حقوق الملكية الادبية والفنية محفوظة لمكتبة القرائة والتجويد كوئته باكستان

و يحظر طبع أو تصوير أو ترجمة أو إعادة تنضيد الكتاب كاملاً أو مجزأ أو تسجيله على أشرطة كاسيت أو إدخاله على الكمبيوتر أو برمجته على اسطوانات ضوئية إلا بموافقة الناشر خطياً

Copyright ©
All rights reserved
Tous droits reserves

Exclusive rights by Maktabatul-Qiraat i waltajweed Quetta - Pakistan. No part of this publication may be translated, reproduced distributed in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

الطبعة الاولى

١٤٢٩ هجري - ٢٠٠٨ ميلادي

مكتبة القراءة و التجويد

شارع كانسي كوئته-باكستان

رقم الهاتف ٢٨٨٥٥٣٥-٣٠٢٠

MAKTABTUL-QIRRAT
WALTAJWEED
KANSI ROAD QUETTA
BALOCHISTAN

ISBN 2-7451-3140-0

الحمد لله المنان، الذي علم القرآن، خلق الانسان، علمه البيان، وصدق رسوله النبي الامي للانس والجان.

وبعد: محترمو لوستونکو! دا چي تاسي د "تفسير ايوبي" لسم ټوک لوليئ او د نورو ټوکونو انتظار کوئ، نو يقيناً دا ستاسي د دعاو نتيجه ده، ولي چي حضرت ايوبي مدظله العالي د عمر په داسي پړاو کي دی چي په داسي مصروفياتو او مختلفو مشغولتياوو کي يې بيا هم د الله تبارک وتعالی د کتاب وخدمت ته ملا تړلې ده او کوشش يې لاهم مخ پر وړاندي روان دی.

محترمو لوستونکو! مکتبة القرائت والتجويد زيار باسي چي د اولس تر لاسونو پوري داسي سوچه او معتمد کتابونه ورورسوي چي پکښي له عقائدو، فقه، احاديث او تفسيرونو څخه علاوه د ژوند د نورو اړخونو کتابونه شامل دي و اولس ته وړاندي کړي، تر څو هغوی خپلې علمي، عقيدوي او نوري اړتياوي په پوره کړي.

او دا هم يو حقيقت دی چي د اسلام د

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

دښمنانو لاسونه که چېرې یوې خوا ته د
مسلمانانو په وینو لړلي دي خو د بلې خوا یې د
مسلمانانو د عقیدو پر خلاف متې رانغښتي دي

او د مسلمانانو عقیدې ورخرابوي، د مسلمانانو خلاف نشریات کوي، کتابونه چاپوي، مجلې چاپوي او ورځپاڼې چاپوي، دوی غواړي چې د مسلمانانو بچیان له خپلې نظریې عقیدې څخه واړوي، او همدارنګه یې د ساده لوحه مسلمانانو د بد لارې کولو په خاطر تبلیغات پیل کړي دي چې په ژبه تقریرونه او په راډیوګانو او تلویزیونو کښې خپل نظریات او عقائد خپروي، او مسلمانان و یهودیت او نصرانیت ته رابولي، موږ هڅه کوو تر څو معتمد، سوچه او صحیح کتابونه و اولس ته وړاندې کړو، په دې موخه او مقصد کښې که موږ تر یوه حده پورې بریالي سوي هم یو، نو دا ستاسې دعاګانې او مفیدې مشورې هم دي. موږ همېشه ستاسو د مفیدو مشورو انتظار یو، او همدارنګه موږ ستاسې د مستجابو دعاګانو په هیله یو.

هیله ده چې په خپلو ګټورو مشورو مو بډایه کړئ
ستاسو د ګټورو مشورو په هیله

(قاري) فضل الحق حقاني
خادم التجوید والقراءة کوټه

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا
سکین او pdf سو. واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

وبالحمد لله اثني، وبالصلوة والسلام على رسوله وآله اختتم داعياً بالتوفيق من الله، لتفسير هذا الجزء وقائلاً رب سهل ولا تعسر.

درويش وايي: چي تفسير د ديارلسم جزء په وخت کي د ماپښين د يکشنبې ورځ د ديارلسمه د جمادى الاول سنه (١٤٢٩هـ) ق شروع سو.

وَمَآ أُبَرِّئُ نَفْسِىٓ

يوسف عليه السلام وويل چي زه په تيرو سوو خبرو کي تزکيه او پاکي د نفس خپل نه وايم او نه مي هم عجب غرض دی بلکي اظهار د نعمت د عصمت د خدای کوم او بيان د توفيق الهي کوم کريمه " وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ " او اقتداً کوم په دي قول پسي چي نبي ابن النبي ابن النبي بايد هم داغسي وي. وهذا القول منه کما قال النبي ﷺ "انا سيد ولد آدم ولا فخر الى اخير الحديث.

درويش وايي: چي په حديث کي د انس رضي الله عنه چي مرفوع حديث دی راغلي دي چي يوسف عليه السلام چي وويل وذالک ليعلم اني لم اخنه بالغيب" جبرئيل ورته وويل "ولا حين هممت" يعني اشاره يې وهغه آيت ته وکړه "ولقد همت به" يعني زليخا قصد وکړی ويوسف عليه السلام ته د فحشا "وهم بها" يعني يوسف په مقتضى د طبع بشري قصد وکړی وزليخا ته د فحشا کمامر تفصيله، يوسف عليه السلام و جبرئيل ته وويل "ذالک اى الهم بها بسبب"

إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌۢ بِالسُّوٓءِ

په تحقيق نفس حيواني ډېر امر کونکی دی په بدو کارو سره يعني نفس بالطبع مائلة الى الشهوات والرزائل التي من جملتها الهم بها کمامر.

بوه سه: چي الف او لام د نفس لپاره د جنس دی يعني جمع النفوس التي من جملتها، نفسي امر کونکی دی په قبائح سره ولي چي نفوس ډېر ميل لري وشهواتو او منکراتو ته ولو لا ذالک (اى ميل النفوس الى الشهوات والمنکرات)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لما كان نفوس اكثر الخلق مسخرة لشهواتها او په باب كي د قضا شهوت گوناگون حيلي لټوي، او داغه رنګه به شرور او قبائح په ډېرو خلګو کي نه واي. يعني دا ټوله شرور په سبب د ميل د نفوس دي وشهواتو باطلو ته.

إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيٓ

مګر نه هغه نفوس چي خداى ﷻ رحم پر وکړي او د عفت په پرده کي يې وساتي له ارتکاب څخه د قبائحو او منکراتو چي د هغو په جمله کي زما نفس دى او نفوس د ټولو انبياٴ او د ملاکوه وو عليهم السلام دي، اما الملائکة ددوى په خلق کي شهوت نسته. واما الانبياٴ عليهم السلام ددوى په ترکيب کي که څه هم شهوات سته لکن دوى محفوظ دي له شهواتو باطله وو څخه په تائيد او عصمت د خداى عزوجل.

فائده: کلمه د "ما" که څه هم مشهوره داده چي د غير ذوى العقول لپاره دى او کلمه د "من" لپاره د ذوى العلم لپاره دى. نو بناء پر دغه شهرت بعض مفسرين وايي چي کلمه د "ما" په معنى د "من" ده. لکن حق داده چي جامي رحمه الله په شرح کي د کافيه ويلي دي چي کلمه د "ما" عامه ده د ذوى العلم او غيرهم دواړو ته شامله ده. قال الله تعالى "والسماٴ وما بناها الى اخير الآيات فافهم"

إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ

په تحقيق زما خداى عزوجل مبالغ في المغفرة والرحمة دى چي يو له رحمت څخه د خداى ﷻ دادى چي هيڅ څوک به هم د نفس او په خاطراتو د نفس نه نسي. ويرحم من يشاٴ بالعصمة کالانبياٴ عليهم السلام او د خداى ﷻ د غفور والي او د رحم دا نتيجه ده چي يو ګناه کار که څه هم مرتکب د کبائرو ګنهو وي چي اقرار په خپل معصيت سره وکړي او ندم پښيماني ښکاره کړي خداى پاک يې ګناه وربخښي او مزيد رحم هم پر کوي چي په کتابو کي د کرام کاتبين په ځاى کي د سيئاتو ده ته حسنات نوشته کوي. اولئک الذين يبدل الله سيئاتهم حسنات و اولئک هم المفلحون.

وَقَالَ ٱلْمَلِكُ ٱئْتُونِى بِهِۦٓ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِى

او ويل سلطان مصر يعني هغه وخت چي عذر د يوسف و ده ته ښکاره سو. او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مرتبه د يوسف عليه السلام په علم او امانت داري ده ته يقين سو کمامر، را ولئ ماته يوسف چي زه يې خاص سړی وگرځوم د ځان لپاره.

فائده: را تلوونکي د يوسف عليه السلام ته خو ساقي ؤ لکن صيغه د جمع يعني "ايتوني" چي يې راوړه له دې کبله چي د ساقي سره نور ملکي سرداران او فوجي قومندانان لپاره د تعظيم د يوسف عليه السلام ورسره وه. ساقي و يوسف عليه السلام ته وويل اجب الملک ...... حافظ شيرازي قدس سره چنين گفت:

مه کنعان من مسند مصر آن توشد ...... گاه آنست که پد رود کنی زندان را

په حديث کي د ابن عباس رضي الله عنه راغلي دي چي ساقي چي و يوسف عليه السلام ته راغلی ورته وه يې ويل چي د بندي خانې کالي دي وکاږه او هغه نوی فاخره لباس چي ملک مصر و ساقي ته د يوسف عليه السلام لپاره ورکړی ؤ هغه واغونده. وقم الی الملک. راوي وايي چي يوسف عليه السلام چي له بندي خانې څخه وتی د محبس بنديانو ته يې په دغو الفاظو دعا وکړه اللهم اعط عليهم قلوب الاخيار (خدايه مائل وگرځوې دوی ته زړونه د بندگانو)

درويش وايي: چي په سبب د دعا د يوسف عليه السلام هر څوک چي يو خيرات کوي د بندي خانې بنديانو ته دې ور استوي که څه هم په محبس کي غټ غټ گناه کاران بنديان وي چي د هيڅ چا بنه نه ځني راځي په سبب د گنهو ددوی "ولا تعم عليهم الاخبار" او ته خدای جل جلاله مه پټوي ددوی څخه خبرونه د ملک.

درويش وايي: چي هم دا سبب دی چي بنديان اعلم د خلگو دي په هره بندي خانه کي په خبرو د هغه ځای او ماته په تجربه دا خبره معلومه سوې ده، ولي چي ماهم په بند کي مياشتي تيري کړي دي، راوي وايي چي يوسف عليه السلام چي د بندي خانې څخه ووتی پر دروازه د سجن يې دا خبري نوشته کړې هذا قبور الاحيا" دا بندي خانه قبرونه دي د ژوندو خلگو "وبيت الاحزان" او د غمو سرای دی "وتجربة الاصدقا" او ځای د تجربې د خدای جل جلاله د خپلو نيکو بندگانو دی "وشماتة الاعدا" او ځای د خوشالي د دښمنانو د بندي خانې، او يوسف عليه السلام غسل وکړی او د بدن خيري يې له ځانه لېري کړې او نوي فاخره کالي يې واغوستل وقصد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الملک. نو دی چي د ملک دروازې ته ورسېدی داسي دعا یې وکړه "حسبي ربي من دنیای وحسبي ربي من خلقه عزجاره وجل ثنائه ولا اله غیره. بیا د ملک و دربار ته ورداخل سو چي پر ملک یې سترګي ولګېدلې داسي دعا یې وکړه "اللهم اني اسئلک بخیرک من خیره واعوذبک من شره وشر غیره" نو ملک چي یوسف علیه السلام ته وکتل. یوسف علیه السلام السلام علیکم ورته وویل یعني بالعربیة ملک ورته وویل ما هذا اللسان؟ قال یوسف لسان عمي اسماعیل علیه السلام بیا یې ملک ته دعا وکړه په عبراني ژبه ملک ورته وویل. ما هذا اللسان؟ یوسف علیه السلام ورته وویل لسان آبائي. د ملک دغه دوې ژبې نه وې زده.

وهب بن منبه رحمه الله وایي چي د ملک اوویا ژبې زده وې. نو هر وخت چي به ملک په یو ژبه سره د یوسف علیه السلام سره خبري کولې یوسف علیه السلام به هم په هغه ژبه جواب ورکوی، نو د یوسف علیه السلام دواوویا (۷۲) ژبې زده وې عربي او عبراني پر ملک بالا وُ. نو ملک په تعجب کي واقع سو د یوسف علیه السلام د دواوویا ژبو له زدکړې څخه مع حداثة سنه یوسف علیه السلام په دې وخت کي د دېرشو کالو وُ. نو یې پر تخت کښېناوه له ځانه سره.

فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ﴿٥٤﴾

چي ملک د یوسف علیه السلام سره په خبرو شروع وکړه او له خبره یې دا ورته وکړه چي په تحقیق ته نن ورځ زموږ په دربار کي خاوند د مکانت یعني جاه وجلال یې او امین یې پر هر شي. بغوي رحمه الله وایي چي ملک و یوسف علیه السلام ته وویل چي زما دا خوبنه ده چي تعبیر زما د خوب ستا څخه شفاهاً واورم. یوسف علیه السلام ورته وویل نعم! تا اووه بقرات سپین تندیان ډېر ښائسته لیدلي دي په خوب کي چي دا بقرات له رود نیل څخه راووتلې او تر تیانو یې شیدې تویېدلې. او بیا وروسته له لشو څخه د نیل اووه ډنګري غواوي دي ولیدلې چي راووتلې چي نهایته بدرنګه وې وچي غولانځي یې وې. غابنونه او پنځې یې لکه د درندګانو وې. نو دې اوو ډنګرو غواوو هغه چاغي غواوي وخوړلې حتی چي هډوکي پوستکي د هغو یې ترښکرو پوري وخوړلې او ته په هغه تعجب کي وې چي اووه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وږي تکشنه او اووه وږي تکتور وچ دي ولیدله او پر یو ځای راشنه وه وروسته هغه وچو تورو وږو پر شنو وږو احاطه وکړه او هغه یې پټ کړه . فهذا مارئيت . نو له خوبه راوېښ سوې په ډېر خوف کي . ملک ورته وویل چي زما تر خوب ستا بیان اوضح دی . نو ملک و یوسف علیه السلام ته وویل مار أیک ایها الصدیق . یوسف علیه السلام ورته وویل چي ته په دې اولو کلو کي چي ډېر آباد به وي خلګ امر کړه چي هر ځای دي کښت کوي او خالي ځمکه مه پرېږدئ او حکومت دي هم سرکاري ځمکي وکري . او چي کښت ورسېږي د غنمو وږي د ساق سره په انبار خانو کي جمع کوه تاچي په وروسته اوو کلو کي غنم ستاسي په بنه درسي او پرور به یې ستاسي د حیواناتو په بنه درسي . او ته خپل عاملان امر کړه چي پینځمه حصه د هغو دي د مصر د خلګو خوراکې او د حیواناتو د علف لپاره جلا کړي . او خلګ حاضر کړه چي هر سړی دي له خپلو غلو څخه جلا کړي پینځمه حصه او په انبار خانو کي دې د دولت جمع کړي په خپلو وږو کي تاچي شپږي یې ونه خوري . یوسف علیه السلام ورته وویل چي هغه زخیره کړې غله او د سرکاري ځمکو غله ستا د اهل او ماحولها بس ده یعني په کلو کي د قحط چي اووه کاله به دوام وکړي . او تاته به خلګ له اطرافو څخه راځي لپاره د خریداری د غلې . او تاته به دومري خزانې د نقودو په بیت المال کي جمع سي چي هیڅ ملک به تر تا دمخه نه وي جمع کړي . ملک و یوسف علیه السلام ته وویل چي څوک به دا کار پر غاړه واخلي چي په کلو کي د خصب به غلې جمع کوي او په کلو کي د قحط به یې خرڅوي او نقود به په بیت المال کي جمع کوي یعني دا خو لوی جنجال دی .

قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَآئِنِ الْأَرْضِ ۖ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾

یوسف (علیه السلام) وملک ته وویل چي ما مقرر او آمر کړه پر خزانو د غلو د اهل مصر او د اموالو د اهل مصر . په تحقیق زه ساتونکی یم د دغو خزانو او خبریم په صرفولو د هغو خزانو پر مستحقینو باندي په کلو کي د قحط او پر خرڅولو د هغو غلو پر اهل مصر او اطرافو باندي په ثمن مناسب سره یعني چي نه سیخ وسوځي او نه کباب . دا د پښتنو یو متل دی .

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چې اهل تفسیر یعني روح المعاني، روح البیان، مظهري، بیضاوي او قرطبي ټول په دې متفق دي چې یوسف علیه السلام مدح د ځان وکړه په حفیظ علیم سره او طلب د امارت يې وکړې بقوله "اجعلني آه" دا ټول لپاره د طلب د جاه او جلال نه وه بلکې ددې لپاره وه چې احکام د خدای پاک په ملک کې جاري کړي او اقامت د حق او اظهار د عدل وکړي چې د مذکوره امورو لپاره خدای پاک انبیاً کرام علیهم السلام را استولي دي، یوسف علیه السلام په دې پوهېدی چې اجرا د دغو امورو بل څوک نسي کولای بېله ده، هم دا سبب دی چې اختلاف د مهاجرینو او انصارو رضي الله عنهم د علیه الصلوة والسلام تر وفات وروسته چې مهاجرین او انصار رضي الله عنهم سره یو ځای سوه او انصارو وویل منا امیر او مهاجرینو وویل نحن الامرا وانتم الوزرا، حتی وروسته تر قیل وقال د ابوبکر صدیق رضي الله عنه سره بیعت په اتفاق سره وکړل سو، او دغه معارضه د حضرت علي او د معاویه رضي الله عنهما هم پر دې بنا وه چې علي رضي الله عنه ځان بنه قادر باله پر انفاذ د امورو د شریعت او عدالت.

مسئله: درویش وايي چې ټوله مفسرین رحمهم الله پر دې متفق دي چې طلب د قضا او امارت او اظهار ددې چې زه ددې مستعد یم روا دی که يې پر ځان اعتماد ؤ چې زه دا کار اجرا کولای سم بلکې واجب دی که بل مستعد ددې کار نه ؤ.

فائده: له دې آیت څخه دا معلومه سوه چې تولی او طلب د قضا او امارت د سلطان کافر یا ظالم څخه روا دی که سړی په دې پوهېدی چې زه واظهار نه د حق او سیاست د خلګو نه رسېږم بېله دې کافر او جائر. ویدل علیه ان سلف هذه الامة یقولون القضا من ائمة الجور کما یدل علیه التاریخ الاسلامي.

حکایت: علامة ابن الشحنة رحمه الله وايي چې امیر تیمور لنګ چې یو جابر ظالم بادشاه ؤ او د اسلام د علماؤ ډېر سخت دښمن ؤ که څه دی هم مسلمان خو ؤ او له علما څخه يې تعنتي سوالونه کول چې د هغو جوابونه سبب د قتل د هغو علماؤ وګرځېدله. مثلاً یو ځای چې به ده فتح کړی، نو دا بله ورځ به يې علما د هغه ځای را جمع کړل او ورته وه به يې ویل چې پرون زموږ او ستاسي تر منځ معرکه وسوه څوک پر حق او څوک پر باطل وه او د کوم طرف مړي شهیدان دي؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

که به ملا یانو ورته وویل چي ته پر باطل یې موږ پر حق یو او زموږ مړي شهیدان دي. تیمور به خپلو عسکرو ته امر وکړی چي دغه ټوله ملا یان قتل کړئ ولي موږ خو مجاهدین یو دوی پر موږ د باطل حکم وکړی. او که به ملایانو ورته وویل چي ته پر حق یې موږ پر باطل ؤ. نو به یې ملا یانو ته وویل چي تاسي خو پر خپل ځای بېغمه ناست واست، موږ ناحقه حمله دربانديي وکړه. نو حق مو ولي پټ کړی. عسکرو ته به یې امر وکړی چي دغه تغیه واجب ملایان ټوله مړه کړئ. نو تیمور لنګ چي حلب فتح کړی. نو پر رواج دده بنا ټوله ملا یان د حلب یې را جمع کړل وروسته تر دې چي فتح د حلب دده عنوةً او په زوره وکړه او ډېر مسلمانان یې قتل کړه. ابن الشحنة رحمه الله وایي چي موږ د حلب علماً او قضات ټوله یې ورو غوښتلو ښه ګړی موږ د تیمور لنګ په حضور کي منتظر ولاړ ؤ. ښه ګړی وروسته یې راته وویل چي کښېنئ. وروسته تیمور د حلب د علماؤ مشر ته وویل چي دده په زعم مولوي عبدالجبار بن العلامة نعمان الدین حنیفي ؤ چي ته د حلب وقاضیانو او ملا یانو ته ووایه چي زه له دوی څخه سوال کوم د یوې مسئلې چي ما د هغې مسئلې سوال له علماؤ څخه د سمرقند. بخاری او هرات او د ټولو ملا یانو څخه د هغو بلادو چي ما فتح کړي دي هم سوال کړی دی هغو واضح او قناعت بخښونکی ځواب نه دی راکړی تاسي د هغو مثل مه ګرځئ او ماته به قناعت بخښنه ځواب راکوئ، نو عبدالجبار مذکور موږ ته وویل چي "ان سلطاننا یقول" چي پرون زموږ او ستاسي تر منځ جنګ وسو او دو طرفه مړي وسوه فمن الشهید منا او منکم یعني قتیلنا او قتیلکم. ابن الشحنة وایي چي زما په زړه کي خدای ﷻ یو ښه او معقول ځواب وګرځاوه. هغه دا چي یو اعرابي و علیه الصلوة والسلام ته راغلی چي یو سړی چي جنګ کوي د غنیمت لپاره او بل سړی د خپل شجاعت د اظهار لپاره فمن الغازي في سبیل الله؟ علیه الصلوة والسلام ورته وویل من قاتل لیکون کلمة الله العلیا فهو في سبیل الله. نو ابن الشحنة تیمور لنګ ته وویل من قاتل لیکون کلمة الله هي العلیا فهو شهید. یعني ابن الشحنه نه پر خپلو خلګو یوازي او نه د تیمور پر خلګو یوازي د شهید

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حكم وكړي. نو تيمور ورته وويل خوب ګفتي خوب ګفتي. او علامه عبد الجبار هم راته وويل ما احسن ماقلت يعني څه ښه خواب دې ستا.

ابن الشحنة رحمه الله وايي چې د الفت دروازه زموږ او د تيمور تر منځ خلاصه سوه. نو تيمور څو نوري پوښتنې هم وکړې. اخيري پوښتنه يې داوه چې ته څه وايې په علي او معاويه رضي الله عنه کې يعني ددوی تر منځ پر خلافت جنګ واقع سوی ؤ. ما ورته وويل لاشک ان الحق مع علي رضي الله عنه وليس معاوية رضي الله عنه من الخلفاً. تيمور راته وويل چې ته ووايه چې علي رضي الله عنه على الحق ؤ او معاويه رضي الله عنه ظالم ؤ. ابن الشحنة وايي چې ما ورته وويل چې په هدايه کې راغلي دي ويجوز تقليد القضات من امرا الجور فان كثيراً من الصحابة والتابعين قلدوا القضا من معاوية مع ان الحق مع علي رضي الله عنه. نو امير تيمور لنګ خوشاله سو واحسن الى العلما والقضات وسائر اهل حلب.

درويش وايي: چې راويان د قصې وايي چې بغوي رحمه الله په خپل سند سره د ابن عباس رضي الله عنه څخه داسې روايت کړی دی چې رسول الله ﷺ وويل رحم الله اخي يوسف. که ده دغه مطالبه د ملک مصر څخه نه وای کړې اجعلني على خزائن الارض ملک. ملک مصر به فوراً دی پر عهده د رئيس د خزائن الارض مقرر کړی وای لکن چې ده مطالبه وکړه يو کال د ملک مصر سره په کور کې د هغه تېر کړي وروسته کال ملک مصر يوسف عليه السلام وروغوښتې او تاج يې پر سر ور کښېښود او خپله توره يې دده په غاړه کې ورواچول. او يوسف عليه السلام ته يې يو تخت کښېښود چې د سرو زرو ؤ او په ملغلرو او قيمتي جواهراتو ښائسته کړل سوی ؤ او سربېره پر تخت وربښمين استبرق اوار ؤ او شپېته نازکي پردې ثم امره ان يخرج فخرج متوجاً يعني تاج يې پر سر ؤ چې لون (رنګ) يې لکه د اور ؤ او مخ يې لکه سپوږمی. نو يوسف عليه السلام ورغلی پر تخت کښېنستی او ټوله امراؤ نظامي او ملکي و يوسف عليه السلام ته يې غاړه د اطاعت کښېښوله. ملک مصر خپل کور ته ولاړ او د مصر ټوله کارونه يې و يوسف عليه السلام ته حواله کړه او قطفير د زليخا مېړه يې معزول او بر طرفه کړی او د هغه پر ځای يې يوسف عليه السلام مقرر کړی يعني په اصطلاح د مصر صدر اعظم يې وګرځاوه. ابن زيد رحمه الله وايي چې ملک مصر ريان په مصر کې ډېرې خزانې درلودې ټولې يې يوسف عليه السلام ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وسپارلي، او وه يې ګرځاوه امر او قضاء د يوسف عليه السلام په ټولو کې نافذ. او په يو ناتائيد شده روايت کې راغلي دي ملک مصر ريان ايمان هم راوړی.

ابن جرير او ابن حاتم له ابن اسحاق رحمه الله څخه داسي روايت نقل کړی دی چې قطفير په نژدې ورځو کې مړ سو او زليخا کونډه سوه. ملک مصر زليخا و يوسف عليه السلام ته په نکاح کړه. ما بنام چې ډېره ارمان زده او ډېره زمانه په غم کې د يوسف عليه السلام په کړاوونو اخته د خپل محبوب يوسف سره په شپه کې يو ځای سوه. نو يوسف عليه السلام زليخا ته وويل چې دا زما او ستا جمع والی په نکاح صحيح ښه نه دی تر هغه چې تا زما څخه خوښتل يعني زنا. زليخا ورته وويل ايها الصديق لا تلمني على ما مضى فاني كنت امرئة حسناً غاية الحسن او جمال فائق کې او زما مېړه قطفير عنين وُ چې دخول په ښځه يې نسوای کولای فعلتني نفسي على مارئيت فدخل بها ووجدها باكرة فدخل بها وولدت لها افرائيم وميشا.

درویش وايي: چې دغه وُ صحيح حال د يوسف عليه السلام او زليخا د اجتماع او د نکاح. درويش همېشه خوشه چين دی د کتاب د علامه برسوي رحمه الله چې روح البيان يې نوم دی لکن موضوع د وصال او نکاح د يوسف عليه السلام او زليخا په دومره اوږده بيان سره بيان کړي ده چې نه يې عقل مني او نه هم يو حديث نبوي که څه هم ضعيف وي او نه اقوال د صحابه کرامو رضي الله عنهم او نه اقوال د تابعينو او تبع د تبع تابعينو رحمهم الله او نه اقوال د ائمة اربعة مجتهدينو رحمهم الله ددغه اوږد بيان تائيد او ښخلی کوي او په هر ځای کې ددې اوږد بيان بيتونه د کتاب (يوسف زليخا) چې تصنيف د علامه عبد الرحمن جامي قدس سره راوړي، او کتاب د يوسف زليخا په بيان کې حسن د زليخا نهايت اهانت انګېزه ابيات ويلي دي كما لا يخفى على من طالع الكتاب المذكور.

درویش وايي: چې نه پوهېږم چې مأخذ ددې بيانا تو څه دی الا چې امکان لري چې دغه بيانات د يهودانو څخه به عربي ته رانقل سوي وي ثم وثم الى يومنا هذا. ددغه موضوع بيان په دې ځای کې زموږ اهل السنة والجماعة لپاره د پزې پېزوان دی، غير مقلدين لکه سلفيه او وهابيه او نور همېشه په ورته خبرو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کې موږ ته پېغور راکوي.

تنبيه: غرض د درويش په مذکوره بياناتو کې توهين د علامه جامي رحمه الله يا د علامه برسوي رحمه الله نه دی حاشاً لله. بلکې ډېر معذرت بيانول دي چې ما ولې له دې اوږده بيان څخه ددې دوو کتابو صرف نظر وکړی او نقل مې نه کړه. ولله در صاحب روح المعاني والقاضي البيضاوي والمظهري والامام العلامة الرازي چې تفسير کبير يې تصنيف دی والعلامة القرطبي رحمهم الله چې په هغو کې هيڅ تعرض ودې بيان طويل ته نشته...... بيت:

تو گوی آنچه دانی سخن سود مند .... وگر هيچ کس را نيايد پسند

والله اعلم بحقيقة الحال واليه المرجع والمآل.

درويش وايي: چې ما په يو کتاب کې وليدله چې سيد الشهدا حمزه رضي الله عنه چې له موره پيدا کېدی نهه گزه يې د سينې عرض ؤ. نو دا خبره امکان پذير ده او که صرف کذب دی.

وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ

دغه رنگه لکه چې موږ عزت ورکړی ؤ يوسف عليه السلام ته په دربار کې د ملک مصر. موږ تمکين او عزت ورکړی ؤ ده ته په مځکه کې د مصر. دی نازلېدی يعني ورتلی له بلادو او له قريو څخه هغه ځای چې دده به خوښه وه يعني لپاره د سياست داری د مملکت د مصر او نظر کول په حال کې د رعاياوو کما هو من لوازم رتبته.

نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَن نَّشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

موږ رسول کوو په نعمت سره خپل هغه چا ته چې زموږ خوښه وي في الدنيا والآخرة. او موږ نه ضائع کوو اجر او ثواب د خپلو مخلصو او صابرو بندگانو ومنهم هو يوسف عليه السلام بلکې کامل ورکوو اجور ددوی عاجلاً وآجلاً.

وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾

او ثواب د آخرت بهتر او ښه دی تر نعمتو د دنيا لپاره د هغو کسانو چې ايمان يې راوړی وي او هنوز هم د خدای جل جلاله له عذاب څخه بېرېږي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تاریخ خبري کوي او محققین د مفسرینو یې تائید کوي چې څه وخت چې اختیارات د مملکت د مصر د ریان ملک مصر له خوا څخه تولـه و یوسف علیه السلام ته حواله سوه، نو یوسف علیه السلام په ښـه تدبیر سره جمع د غلاتو په انبار خانو کې د مملکت کوله او ډېري کلاوي یې د غلو د جمع کولو لپاره په مخصب کلو کې لپاره د قحط د کلو جمع کړي وې او جمع کولې یې وانفق الناس بالمعروف یعني في السنین المخصبة حتی چې د قحط کلونه په ډېر هول او بېره سره داخل سوه چې مصریان قبل ازان داسې قحط نه وُ لیدلی. او یوسف علیه السلام په دې کلو کې د ملک مصر او دده د فامیل د ورځي پر دوولس بجې مثلاً ډوډۍ ور استول حتی چې ملک مصر به ناري وهلې یا یوسف الجوع الجوع. نو په اووه کاله کې د قحط خلګو چې هر څو غلې جمع کړي په سنوات محصبه وو کې هغه تولې تمامي سوې، نو د مصر خلګو و یوسف علیه السلام ته رجوع وکړه د غلو په باره کې، یوسف علیه السلام د غلو د خرڅولو پیل وکړی پر رعایاوو د مصر او د اطرافو. په اول کال کې یې په نقدو روپو پر خرڅول یعني الدراهم والدنانیر. حتی چې د مصریانو په لاس کې نه درهم او نه دنانیر پاته سوه. او په دوهم کال یې د ښځو په زیوراتو او جواهراتو پر خرڅول حتی لم یبق في ایدی الناس منهما شيئ، او په دریم کال یې په مواشیو او چارپایانو غلې پر خرڅولې حتی چې د خلګو دا شیان هم ختم سوه. او په څلورم کال یې په مریانو او مینځیانو غله پر خرڅول حتی چې اهل مصر ته نه مریي پاته سو نه مینځه. او په پینځم کال یې د اهل مصر د مځکو او د سرایو په معاوضه غلې ورکولې حتی چې دا هم ختم سوې، او په شپږم کال یې ددوی د اولادو په استرقال غله ورکوله. حتی اولاد د اهل مصر یې توله مریان او مینځیانې وګرځول. او په اووم کال یې په خرڅولو سره د خپلو ځانو د مصریانو غله ورکول.

درویش وایي: چې پر بنا ددې روایت په شریعت کې د یوسف علیه السلام بیع د اولادو او انفسو روا وه که څه هم زموږ په شریعت کې دا نه ده روا. نو مصریانو به ویل چې موږ تر داسې آمر اعلی واجل تر یوسف علیه السلام طول اعمارنا نه وُ لیدلی نو یوسف علیه السلام سلطان مصر ته وویل چې څرنګه یې بولې چې تا کار ماته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وسپاره څرنګه مي خزانې ټولي د نقودو، سرو، سپینو زرو او جواهراتو دره کې کړې او څرنګه مي مځکي او سرایونه د اهل مصر ستا ملک وګرځاوه او څرنګه اهل مصر او اولاد ددوی مي ستا مریان وګرځول. یوسف علیه السلام ورته وویل چي اوس نو ستا څرنګه خوښه ده. ملک ورته وویل چي خوښه ستا ده زه دي تابع یم. نو یوسف علیه السلام ورته وویل فاني اشهد الله عزوجل واشهدک چي زما له خوا ازاد دي ټول اهل مصر او اولادونه ددوی او ټولي مځکي او سرایونه او مواشي او حیوانات ددوی پر دوی رد دي.

درویش وایي: چي په دي کار د یوسف علیه السلام سره ټول اهل مصر دده شکر ګذاره سوه او دده فضل او عدل یې په زړو کي ځای پیدا کړی.

تاریخ قدیم وایي چي یوسف علیه السلام د قحط په شپو او ورځو کي په ډوډۍ ځان نه مړاوه، خلګو ورته وویل چي ستا په لاس کي خو خزائن مصر دي ته ولي وږی ګرځې؟ یوسف علیه السلام به ورته ویل که زه ځان موړ کړم د وږو خلګو حال به مي هېر سي. او یوسف علیه السلام به د ملک اشپز ته ویل چي پر نصف نهار و ده ته ډوډۍ مهیا کوه تاچي و ملک ته د لوږي درک ورمعلوم سي او وږي خلګ هېر نه کړي.

تاریخ وایي چي له اطرافو څخه د ټولو خلګو راتګ مصر ته شروع سو، د یوسف علیه السلام څخه د غلې د پورولو لپاره یعني چي را یې نسي. او د یوسف علیه السلام دا قانون ؤ چي هر چا ته به یې یو بار د اوښ ورکاوه که څه هم ډېر معتبره سړی وای له جهته د عدالت بین الناس وکثرة الازدحام علیه. تاریخ وایي چي ددې قحط اثر تر کنعان او شام پوري ورسېدی. او پر یعقوب علیه السلام چي د یوسف علیه السلام پلار ؤ اثر د قحط ولوېدی. او پر ده او زامنو او عیال مځکه د کنعان د لوږي له کبله تنګه سوه. او یعقوب علیه السلام او زامنو یې په صحرا کي ژوند کاوه اوښان او پسونه یې درلودل او دوی ته دا اوازه ورسېدله چي په مصر کي یو ملک صالح دی یعني نه د یوسف په نامه، چي دا ملک صالح و خلګو ته په ارزانو قیمت غله یو د اوښ بار ورکوي، نو یعقوب خپل زامن د مصر پر خوا راهي کړل مګر بنیامین چي د یوسف علیه السلام سکه ورور ؤ څني وه یې ګرځاوه خوفاً مما فعلوا بیوسف.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي اول چي يعقوب عليه السلام زامن امر کړل چي تاسي مصر ته ولاړ سئ د ملک مصر څخه به غله راوړئ زامنو يې ورته وويل يا نبئ الله كيف يطيب قلبک چي ته موږ استوې وفرعونيانو ته د مڅکي، او ته خبر يې په عداوت له موږ سره او موږ ته امن پر دې نسته چي دوی به موږ ته پر ځای د غلې شر راوړسوي.

درويش وايي: چي په هغه وخت کي د مصر مڅکه دوی د جبابرو مڅکه بلله لزيادة الجور والظلم فيها، يعقوب عليه السلام ورته وويل چي زه خبر سوی يم چي په مصر کي هم دا اوس يو ملک عادل صالح سړی پر سر د حکومت راغلی دی چي د چا سره ظلم نه کوي، نو ولاړ سئ مصر ته او ملک مصر ته زما سلام هم ووايا ست ستاسي د غلو د ورکړي حاجت به هم تر سره سي ان شا الله تعالى.

پوښتنه: د کنعان او د مصر تر منځ خو اته منزله مسافت ؤ لکن يعقوب عليه السلام ته سره ددې چي دروازه د وحي ورته خلاصه وه ولي ده ته د يوسف عليه السلام ځای نه ؤ معلوم، او بيا ولي يوسف عليه السلام خپل پلار په خپل حال نه خبراوه؟

خواب: دا دواړه کارونه معطل وه، په اراده پوري د خدای عزوجل مربوط وه الى ان ياتي وقت الملاقات المسمى في علم الله تعالى. كريمه ولايسئل عما يفعل وهم يسئلون"

وَجَآءَ إِخۡوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُواْ عَلَيۡهِ فَعَرَفَهُمۡ

او راغله وروڼه د يوسف (عليه السلام) او دوی داخل سوه پر يوسف عليه السلام په اجازه دده او يوسف عليه السلام پر خپل تخت ناست ؤ په ډېر زينت او دبدبه سره، نو يوسف دستي دوی وپيژندل، يو خو لقوة فهم وذكاوة يوسف، او بل په دې سبب چي دوی پر هغه حال وه چي دی يې وڅاه ته اچاوه نه يې هيئت بدل سوی ؤ او نه يې لباس په دواړو حالاتو کي، او بل دا چي خدای پاک و يوسف عليه السلام ته په هغه وخت کي چي دی ورنو څاه ته واچاوه داسي ويلي وه "لتنبئنهم بامرهم هذا وهم لايشعرون" نو يوسف عليه السلام په دې وپوهېدی چي دوی به ماته حتماً راځي په قرار د وعدې د خدای جل جلاله، نو مجرد يوسف (عليه السلام) خبر سو چي له كنعان څخه ابنا يعقوب عليه السلام راغلي دي قبل الرؤية يې دوی وپيژندل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَهُمْ لَهٗ مُنْكِرُوْنَ﴿۵۸﴾

او دوی له یوسف (علیه السلام) څخه منکر وه یعني نه یې پېژندی.

(۱) اول په سبب د طول عهد په منځ کې د فراق او وصال، ابن عباس رضی الله عنهما وایي چې له هغه وخته څخه چې ورڼو دی وڅاه ته واچاوه او تر دې وخته د دخول پر یوسف علیه السلام څلوېښت کاله تېر سوي وه.

(۲) په وخت کې د اچولو وڅاه ته یوسف علیه السلام نهایت صغیر السن ؤ.

(۳) د ورڼو یې عقیده وه چې یوسف به له وخته لا مړ وي او ددوی له ذهنو څخه یوسف علیه السلام بېخي وتلی ؤ.

(۴) یوسف علیه السلام خو دوی په صغر السن او خواره جامه کې لیدلی ؤ او اوس ځوان په حسن او جمال پر تخت شاهي ناست ؤ او قومندانان د مصر په سلامي لاس پر سینه ورته ولاړ و، نو څه یې پېژندی چې دا به زموږ ورور یوسف وي.

مفسرین رحمهم الله وایي چې یوسف علیه السلام چې دوی ته وکتل تجاهلاً یې په عبراني یوښتنه څني وکړه چې تاسي څوک یاست او د څه شي لپاره زما ملک ته داخل سوي یاست؟ دوی ورته وویل چې موږ یو قوم یو د اهل شام رعاة الشیاه موږ ته مصیبت د قحط او لوږې رارسېدلی دی د غلې د رانیولو لپاره راغلي یو. یوسف علیه السلام ورته وویل چې شاید تاسي زما د مملکت د کشف الحال د جاسوسی لپاره راغلي یاست؟ قالوا لا والله مانحن بجواسیس. انما نحن بنو اب واحد وهو شیخ کبیر ونبي من انبیاء الله عزوجل. یوسف علیه السلام ورته وویل چې تاسي څو ورڼو یاست دوی ورته وویل چې موږ اصلي دوولس ورڼو یو، لس له یوې موره یو او دوه د بلې مور او تر ټولو کشر چې پر پلار ډېر ګران هم ؤ یوسف یې نوم ؤ چې موږ یو وخت یوسف د مېلې لپاره د ځان سره صحرا ته د کنعان بېولی ؤ د پلار په اجازه، نو موږ سات تېری کاوه او یوسف مو وکالو ته کښېنولی ؤ چې ناګاه لېوه راغلی یوسف یې وخوړی. یوسف علیه السلام ورته وویل چې هغه بل ورور مو ولې نه دی راوستلی. دوی ورته وویل چې هغه د یوسف سکنی یعني د موره یې ورور ؤ، نو پلار راڅخه وګرځاوه چې د فاقد زوی یوسف مینه یې په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ماتول، نو يوسف علیه السلام ورته وويل چي زه نه پوهېږم چي ستاسي خبري به صدق
او رښتيا وي او كه نه؟ دوى ورته وويل چي موږ په مصر كي هيڅ څوک نه پېژني
چي زموږ پر صدق تاته شاهدي ادا كړي. نو يوسف علیه السلام وروڼو ته هر يوه ته يو
بار د اوښ غله وركړه او نوره مرسته د سفر خرڅ يې هم وركړى.

وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِأَخٍ لَّكُم مِّنْ أَبِيكُمْ ۚ

نو چي كار سازي وكړه يوسف (علیه السلام) ددوى د سفر. نو دوى ته يې وويل چي
ماته به راولئ ستاسي ورور د پلار له خوا څخه كه ستاسي خبري رښتيا وي چي زه
په دغه سره راضي، او يو اوښ بار به د ورور لپاره هم دركړم او هم به مو نازوم.

أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنزِلِينَ ﴿٥٩﴾

تاسي نه وينئ چي زه پيمانې د غلې پوره وركوم او خير د مهمان پرستانو يم
او يوسف علیه السلام دوى ته ښكلې ميلمستياوي وركړي وې او ډېر يې نازولي وه.

فَإِن لَّمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِندِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾

كه مو ورور نه راوستى، نو بيا تاسي ته پيمانې د غلې نشته او نه به ماته
نژدې راځئ.

قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ ﴿٦١﴾

دوى ورته وويل پلار خو زموږ د ياته ورور په فراق نه راضي كېږي يعني
چي پلار د يوسف علیه السلام مفقود ميته په ماتوي لكن بيا هم موږ به وپلار ته
بهانه وكړو او ډېر كوشش به وكړو په طلب كي د ورور او موږ به دا كار وكړو
يعني ياته ورور به تاته حتماً راولو. نو يوسف علیه السلام چي يو ورور به ماته گرو او
ضامن پرېږدئ تر هغو چي تاسي ورور راولئ. نو دوى پچه سره واچول يعني
قرعه، نو قرعه د شمعون د ياته كېدلو ووتل. او شمعون د يوسف علیه السلام چي
وروڼو وژى ډېر كوشان ؤ چي وژنئ يې مه وځاه ته يې واچوئ. نو شمعون
ورور يې ياته سو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَقَالَ لِفِتْيٰنِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ

او وویل یوسف علیه السلام خپلو نوکرانو ته چې د کیل پر کار ګمار سوي وه. وګرځوئ هغه ثمن چې دوی د غلې د رانیولو لپاره راوړی و د دوی په جولو کې یعني په پټه. دا بضاعت ددوی صحیح داده چې دراهم وه. او بعض مفسرین وايي چې یو څرمني او یو څو جو ته چوتي وې.

پوه سه: چې "فتیان" جمع د "فتی" و مریي ته وايي که ځوان او که سپین ږیری وي، که څه هم فتی ځوان ته وايي، اما مریی که ځوان وي او که سپین ږیری باداریې په خدمت کي د ځوان کار څني اخلي.

نکته: د یوسف علیه السلام یو غرض څو احسان و د ورڼو سره. او بل غرض یې دا و چې بېرېدی چې بیا به نه سي را مصر ته د غلې د رانیولو لپاره، ولي چې د پلار سره به دومره شی نه وي چې دوی د غلې لپاره بیا را واستوي.

لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَآ إِذَا انقَلَبُوٓا إِلَىٰٓ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾

شاید دوی به پېژني حق د رد د بضاعت او حق د احسان زما یرد البدلین یعني غله او قیمته یې. چې دوی خپل کور او اهل ته ورسي شاید بیا به د غلې د پورولو لپاره مصر ته راسي.

درویش وايي: چې رد د بضاعت دوې وجهي دي یو کرامت د ورونو دی او په اول وهلت بر او احسان د ملک مصر چې یوسف علیه السلام و دوی ته به معلوم سي نو وروسته به دلېرانه عود وکړي. او بله وجه یې داده چې د یوسف علیه السلام پاک وجدان دا نه قبلوله چې د ورنو او د پلار څخه سره د احتیاجه ددوی بضاعت ددوی واخلي. لکن درویش وايي چې صحیح سبب د رد د بضاعت دا و لکه چې کلبي رحمه الله بیان کړی چې دا بضاعت یې ځکه ور رد کړی چې د پلار سره به یې نور مبلغ نه وي چې دوی د بلې پلا لپاره مصر ته راواستوي د غلې د رانیولو لپاره.

فَلَمَّا رَجَعُوٓا إِلَىٰٓ أَبِيهِمْ قَالُوا يَٰٓأَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ

هغه وخت چې دوی بېرته وطن ته ستانه سوه او د پلار سره یې ملاقات وسو، نو دوی وویل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي اول خو دوی د ملک مصر حالات و يعقوب علیه السلام ته بيان کړل په دې الفاظو "قدمنا علی خير رجل انزلنا واکرمنا" موږ ته يې داسي د اوسېدلو ځای راکړی او زموږ فوق العادة عزت يې وکړی لو کان من آل يعقوب ما اکرمنا کرامته. که د آل يعقوب سړی وای هم دومره عزت به يې موږ ته نه وای راکړی لکه چي ملک مصر راکړی. او يعقوب علیه السلام زامنو ته وويل که بيا مصر ته ورغلاست پر ملک مصر زما سلامونه ووایاست او ورته ووایاست چي موږ پلار تاته د خير دعا وي وکړې او طلب د رحمت د خدای جل جلاله يې ستا لپاره وکړی بما اوليتنا. وروسته يې پلار ورته وويل چي شمعون مو څه کړی. زامنو يې ورته وويل چي هغو خو ملک مصر په ګرو کي وګرځاوه او ټوله قصه يې ورته وکړه. دوی ورته وويل چي ملک مصر پر موږ باندي د جاسوسانو ګمان وکړی او په عبراني لغت يې خبري راسره وکړې.

درویش وايي: چي دا مقوله "يا ابانا" د "قالوا" ده اې پلاره زموږ منع کړه له موږ څخه د بلې پلا کيل او غلې او وه يې ويل چي تاسي که خپل کشر ورور بنيامين نه راولئ او ملک مصر دا قرينه وګرځول نو جواسيس نه یاست او په خپلو خبرو کي صادق یاست.

فَأَرْسِلْ مَعَنَآ أَخَانَا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ

نو زموږ سره واستوه زموږ ورور بنيامين چي کيل يعني غله راکړي او يو اوښ غله به بنيامين ته ورکړي او موږ د بنيامين محافظت کوو.

قَالَ هَلْ ءَامَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَآ أَمِنتُكُمْ عَلَىٰٓ أَخِيهِ مِن قَبْلُ

يعقوب (علیه السلام) ورته وويل آيا زه به تاسي امينان ګرځوم پر بنيامين لکه ما چي تاسي امينان وګرځولاست پر ورور دده يعني يوسف "من قبل" يعني د يوسف د بېولو په وخت کي خو هم تاسي ويله ونحن له حافظون. او بيا مو په يوسف هغه څه وکړل چي تاسي کړي دي. نو استفهام د "هل" انکاري دی يعني بنيامين نه درسره کوم او د محافظت په وعدې زه باور نه لرم لظهور کذبه في يوسف حيث قلتم وانا له حافظون.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَاللّٰهُ خَيْرٌ حٰفِظًا ۪ وَّهُوَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿٦٤﴾

خدای پاک بنه دی تر تاسي او تر هر چا از روی حفاظت (نو حافظاً تميز د نسبت د خير والله ته) او خدای پاک ډېر رحم کوونکی دی تر ټولو رحم کونکو.

وَلَمَّا فَتَحُوْا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوْا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ اِلَيْهِمْ ؕ

هغه چي دوی يعني زامنو د يعقوب عليه السلام خلاص کړل هغه جوالونه چي له مصر څخه يې غله پکښې راوړې وه، دوی پيدا کړه هغه ثمن د غلې چي دوی ته رد کړل سوی و.

قَالُوْا يٰۤاَبَانَا مَا نَبْغِيْ ؕ هٰذِهٖ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ اِلَيْنَا ۚ

دوی وويل چي ای زموږ پلاره موږ نور څه غواړو له اکرام څخه د ملک مصر او دده له احسان څخه د موږ سره، دا دی هغه زموږ ثمن د غلې موږ ته رد کړل سوی دی يعني د ملک مصر له خوا څخه.

وَنَمِيْرُ اَهْلَنَا وَنَحْفَظُ اَخَانَا

موږ به مير يعني غله راوړو خپل اهل او عيال ته، او موږ به خپل د ورور بنيامين حفاظت کوو له هر دښمن څخه ذهاباً واياباً.

پوه سه: چي "نمير" عطف پر محذوف دی ای نذهب الی ملک مصر مرة اخری

وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيْرٍ ؕ ذٰلِكَ كَيْلٌ يَّسِيْرٌ ﴿٦٥﴾

او موږ به زيات کړو يو بار د اوښ يعني د بنيامين حصه، ولي چي ملک د سړي سره هر چاته يو اوښ بار غله ورکوي، دا يو اوښ بار غله اسانه ده و ملک مصر ته لغاية جوده وکرمه.

قَالَ لَنْ اُرْسِلَهٗ مَعَكُمْ حَتّٰى تُؤْتُوْنِ مَوْثِقًا مِّنَ اللّٰهِ لَتَاْتُنَّنِيْ بِهٖۤ اِلَّاۤ اَنْ يُّحَاطَ بِكُمْ ۚ

يعقوب عليه السلام وويل زامنو ته چي هر گز زه نه استوم بنيامين د تاسي سره لما رئيت من فعلکم باخيه يوسف، تر هغو چي تاسي ټينګه وعده په قسم سره د خدای ونه کړئ، تاسي به راولئ ماته بنيامين له مصر څخه، مجاهد رحمه الله د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

"احاط بكم" دا ترجمه کړې ده چې مگر تاسې ټول هلاک سواست. او قتاده رحمه الله یې معنا دا کوي الا ان تغلبوا فلا تطيقوا ذالک مگر نه که تاسي مغلوبه سواست چې طاقت د راوستلو د بنیامین مو درلودی.

فائده: دا استثنا مفرغ ده من اعم الاحوال ای لتأتنني به في كل حال الا حال بكم.

فَلَمَّآ اٰتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُوْلُ وَكِيْلٌ ﴿٦٦﴾

هغه وخت چې زامنو ورکړه ټينگه وعده وپلار ته ای حلفوا بالله وجهدوا اشد الجهد في الاتيان به. نو اخير يعقوب عليه السلام ته بهانه د نه ورسره كولو د بنيامين نه سوه پاته. يعقوب عليه السلام وويل دوی ته چې خدای پاک زموږ او ستاسې د وعدو حافظ دی يعني دا وعدې به وساتي.

وَقَالَ يٰبَنِيَّ لَا تَدْخُلُوْا مِنْۢ بَابٍ وَّاحِدٍ وَّادْخُلُوْا مِنْ اَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ ؕ

او يعقوب عليه السلام وويل يعني په وخت كي د رخصت د زامنو مصر ته په شمول د بنيامين. اې زما زامنو تاسې په جمع واری سره و مصر ته د يوې دروازې څخه مه ورځئ بلكې داخل سئ ومصر ته د متفرقو دروازو له لارې.

يوه سه: چې په دې كې د يعقوب عليه السلام غرض دا و چې دده زامن ډېر بنائسته وه او ښه ښه قامتونه یې وه او په دې مشهور وه چې دا پر ملک مصر ډېر گران دي نو پر دې بهرېدی چې نظر نه سي. وفي الحديث العين حق. وفي الحديث صحصح آخر كه چېرې تر تقدير الهي دمخه كېدای سوای يو شی لسبقته العين ای نظر السوء.

بيوه سه: چې سورت "ن" ددې آيت په تفسير كې "وَاِنْ يَّكَادُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَيُزْلِقُوْنَكَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُوْلُوْنَ اِنَّهٗ لَمَجْنُوْنٌ ﴿٥١﴾ الآية

داسې شان نزول ذكر سوی دی چې كفار د مكې د عليه الصلوة والسلام د حسن القرائة بالقرآن لپاره یې ډېر عائنين يعني نظر كونكي را جمع كړي وه چې عليه الصلوة والسلام چې قرائت وايي تاسي یې نظر كړئ. نو دا آيت لپاره د جلو گيری ددوی د نظر نازل سو.

درويش وايي: چې دغه آيتونه چې پر مصاب بنظر السوء باندې ووايي يا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خاصيت نوشته كړي په وخپښل سي خداى پاک به ضرر د اصابت څني دفع كړي وقد جربناه كرات.

سوال: يعقوب عليه السلام په دمخه وار كي زامنو ته نه ويل لا تدخلوا من باب واحد الآية؟

ځواب: په اول وار كي خو د يعقوب عليه السلام زامنو دومره شهرت نه درلودى لكه نور طالبان د غلي چي به يوسف عليه السلام ته ورتله دوى هم داغسي عادي كسان وه. او بعض مفسرين وايي چي يعقوب عليه السلام پر بنيامين بهريدى چي نظر نسي. ولي چي بنيامين نمونه د ښائست د يوسف عليه السلام وه.

وَمَآ أُغۡنِي عَنكُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن شَيۡءٍۖ

او يعقوب (عليه السلام) وويل چي زه په كارو كي د تقدير الهي هيڅ فائده نه سم رسولاى وتاسي ته يعني دا وينا چي ما تاسي ته وكړه صرف نظر اسبابو عاديه وو ته وه مګر د تقدير الهي ردونكى نسته. ولهذا قال:

إِنِ ٱلۡحُكۡمُ إِلَّا لِلَّهِۖ

نه دى حكم د نفع او د ضرر مګر خداى پاک لره دى.

په حديث شريف كي چي روايت يې حاكم او احمد كړى دى راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام وويل "لا يغني حذر عن قدر" درويش وايي چي په دي وينا سره يعقوب عليه السلام تفويظ وخداى پاک ته وكړى او اسباب ظاهره يې صرف نظر كړه.

عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُۖ وَعَلَيۡهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُتَوَكِّلُونَ ۝٦٧

پوه سه: چي تقديم د جار او مجرور لپاره د حصر دي يعني خاص پر خداى پاک زما توكل دى، او خاص پر خداى جل جلاله دي توكل كوي توكل كوونكي.

فائده مهمة: في اصابة العين، پوه سه! چي پر اصابة العين تجربي د علماؤ من الزمن الاقدم دلالت كوي او ويناوي د انبياؤ عليهم السلام ناطق دي په حقيت د اصابة العين كما يدل عليه في هذا المقام يا بني لا تدخلوا من باب واحد الآية.

وفي الحديث الصحيح ان العين تدخل الرجل القبر والجمل القدر يعني كتهو ته. والآية المذكورة من قبل آنفاً "وان يكاد الذين كفروا الآية" ايضاً

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تدل على حقية اصابة العين. له حضرت علي ﷺ څخه روايت دی چي جبرئيل د عليه الصلوة والسلام ته راغلی. دی مبارک غمجن ؤ. جبرئيل ورته وويل ما هذا الغم الذي اراه في وجهک دا څه غم دی چي زه يې ستا په مخ کي اثر وينم. عليه الصلوة والسلام ورته وويل! حسن او حسين (ﷺ) نظر سوي دي. جبرئيل ورته وويل صدقت يا محمد فان العين حق.

مسئله: فقهآ ﷺ وايي چي که يو سړی په اصابة العين سره مشهور ؤ چي شی به يې خوښ سو که انسان وای او که حيوان او که لوښي وغيره وای هغه ته به ضرر رسېدی. نو حکومت اسلامي دې بندي کړي او دوډی دي ورکوي تر مرګه پوري.

حکايت: يو صالح عالم شيخ ناجوړی ؤ قريب الموت ؤ. نو اقارب اولاد وغيره يې پر راغونډ وه او ډېر مغموم ناست وه چي د کلي يوه ښځه د شيخ د پوښتني لپاره راغله چي په نظر کولو سره مشهوره وه. نو شيخ مخ ځني پټ کړی. ښځي ورته وويل دا مخ دي ولي پټ کړی؟ شيخ ورته وويل چي نظر مي نه کړې. ښځي ورته وويل چي زه به ستا کوم ځای نظر کړم؟ حاضرينو پر وخندل. شيخ ورته وويل چي دا به مي نظر کړې چي څومره اسان زکندن يې دی. حاضرينو بيا وخندل. د شيخ غرض دا ؤ چي دا په غم قريبان وخندوي. هغه ؤ شيخ چي اخيري خبره وکړه کلمه د شهادت يې وويل او وفات سو. انا لله وانا اليه راجعون.

د درويش چشم ديد حکايت د عين السوء په باره کي. يوه سه! چي سپېروان د يوې قريې جامع نوم دی چي د قندهار له ښار څخه شپږ کيلو مېتره تخميناً لېري ده. او د هغې قريې په شاوخوا کي باديه نشينان سته چي رهګي يې بولي په دغه باديه نشينانو کي يو سړی ؤ چي سخت نظر او اصابة العين يې درلودی نوم يې ښادو ؤ. يوه ورځ د اختر په ورځو کي ښادو او نور ملګري ورسره د شيخ قلندر مېلې ته تله. په طول کي د لاري په يو کور کي ښځي خپل غوا لوشله چي د غوا د لوشلو ږغ د ښادو تر غوږ سو او ډېر خوند يې ورکړی که څه هم نه يې غوا ليدله او نه يې ښځه چي لوشي يې بلکې صرف صوت د لوشلو يې تر غوږ سو. نو ښادو ملګرو ته وويل چي له مېلې څخه وختني راووځئ چي ددغې غوا د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خیرات غوښتي په را سره یوسو. ملګرو پسخند په وواهه چي غوا چېرې ده او ستا اصابة العين پر هغې څرنګه واقع سو. خير دوی چي ولاړل غوا دستي ناجوړې سوه یو ګړی وروسته مالک ذبح کړل د خیرات په نیت. ښادو څښ ملګرو سره مېلمه ژر پر ېښولو چي د غوا ځای ته راغله د غوا غوښي وېشل کېدلې ښادو او ملګرو خپلې برخې څني واخستلې او کور ته ولاړل. وهذا من عجائب الواقعات النادرة لاصابة النظر.

درویش وايي: چي روح البيان اصابة العين عقلي او حکمي ډېري وجهي بیان کړي دي چي ددې تفسیر د متعلمانو تر فهم ډېري لوړي دي ځکه درویش صرف نظر کړې. او روح المعاني هم په ډېر شد ومد بيان د اسبابو د اصابة العين کړی دی صفحه ١٦-١٧-١٨ نقل يې فائده نه لري او د صحت يې ضمانت نسته، نو اولی داده چي د تفسير القرآن پر خوا وګرځو.

وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ ۖ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ

چي دوی داخل سوه مصر ته د هغو دروازو له لارې لکه څرنګه چي دوی پلار امر کړي وه يعني من ابواب متفرقه. راوي وايي چي د مصر څلور دروازې وې "ماكان يغني عنهم" جواب د لما دی. والمعنی دفع د ضرر له دوی څخه دا دخول متفرق ونه کړی له الله تعالی څخه يعني قضائه تعالی د هيڅ شي مما قضى الله حتی چي وروسته به راسي په قرآن کې چي بنيامين ملک مصر يعني يوسف عليه السلام له دوی څخه وګرځاوه او يعقوب عليه السلام ته مصيبت دوه چنده سو.

إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا ۚ

پوه سه: چي دا ستثنا منقطع ده ای لکن حاجة في نفس يعقوب يعني شفقته عليهم چي نظر سوء پر ونسي، چي يعقوب عليه السلام دوی ته ظاهر کړی او وصيت يې ورته وکړی.

وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

او په تحقيق يعقوب (عليه السلام) صاحب د علم و په هغه شي چي موږ ته يې ښوولی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ژ يعني بالوحي، نو په دې سبب يعقوب علیه السلام و زامنو ته په وخت کې د وصيت د دخول من ابواب متفرقه داسې وويل "وما اغني عنكم من الله من شيئ" لكن ډېر كسان نه پوهېږي په هغه شي چې يعقوب علیه السلام په پوهېدی. اين النبي واين الامي.

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ

وروڼه ورغله ملاقات ته د يوسف (علیه السلام) في الواقع او ملاقات د مصر د ملك في الظاهر، نو دوی ورته وويل چې هغه زموږ ورور چې تا موږ امر كړي ؤ په راوستلو كې د هغه دادی راموږ وستی وتاته. يوسف علیه السلام ورته وويل احسنتم واصبتم وستجدون جزاً ذالک عندي. بيا يوسف علیه السلام دوی ته بنه اوطاق وركړی او ډېر يې نازول او دوی يې دوه دوه پر يوه سترخوان كښېنول، بنيامين يوازې پاته سو، نو ده وژړل او داسې يې وويل لو كان اخي يوسف حياً لاجلسني معه. نو يوسف علیه السلام ودوی ته وويل چې ستاسې دا ورور يوازې پاته سو، نو يوسف علیه السلام بنيامين له ځانه سره پر سترخوان كښېناوه او دوډۍ يې ورسره وخوړله. وروسته يې د خوب لپاره ځايونه هوار كړل او امر يې وكړی چې دوه دوه دې پر يوه فراش بد پرېږي، نو چې يوسف علیه السلام او بنيامين پر يوه ځای سره بيده سوه يوسف علیه السلام بنيامين په غېږ پورې ټينګ نيولی ؤ تر سهاره پورې، روبيل وويل چې دومره محبت چې ملك مصر يې د بنيامين سره لري ما تر اوسه نه دی ليدلی. دا بله ورځ يوسف علیه السلام امر وكړی چې تاسې ټوله وروڼه يو ځای سره اوسېږئ او بنيامين به زما سره وي. او حسب المعمول به فوق العاده خوراكونه او نوري مېوې وغيره تاسې ته درځي او د بنيامين بود وباش او خوراک به زما سره وي.

اٰوٰۤى اِلَيْهِ اَخَاهُ

او ضم كړی يوسف (علیه السلام) خپل ورور بنيامين چې د مور له خوا يې هم ورور ؤ د خپل ځان سره، نو يوسف علیه السلام او بنيامين چې سره دوه په دوه سوه، نو يوسف علیه السلام ورته وويل چې ستا نوم څه دی؟ هغه ورته وويل بنيامين، يوسف علیه السلام ورته وويل كوم بنيامين ورته وويل ابن المثكل، دا يې له دې سببه ورته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وویل چي دی بنیامین چي له موره وزیږېدی مور یې په نفاس کې فوت سوه.
یوسف علیه السلام ورته وویل د مور نوم دي څه شی دی؟ بنیامین ورته وویل راحیل
بنت لاوي. یوسف علیه السلام ورته وویل چي ته اولادونه لرې؟ بنیامین ورته وویل چي
هو لس اولاده لرم. یوسف علیه السلام ورته وویل چي خوښه دي نه ده چي ستا د هالک
ورور پر ځای ستا ورور سم؟ بنیامین ورته وویل چي چا ته ستا غوندي ورور
رسېږي ایها الملک لکن لم یلدک یعقوب ولا راحیل فبکی یوسف علیه السلام وقام الیه
په غېږ یوري یې ټینګ ونیوی.

قَالَ إِنِّيٓ أَنَا۠ أَخُوكَ فَلَا تَبۡتَئِسۡ بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿٦٩﴾

وویل یوسف (علیه السلام) په تحقیق هم زه ستا ورور یم. ته غم مه کوه په هغه
سره چي ورونو ستا د ورورسره وکړی یعني في ما مضی. نو مضارع په معنی د
ماضي ده چي دې ته په عربیت کي استحضار د حالت ماضیه عجیبه وایي.
والاشارة الی ظلم اخوته معه حیث القاه في الجب وشروه بثمن بخس کمامر
تفصیله. او یوسف علیه السلام بنیامین ته وویل چي ورونه مه خبروه په هیڅ شي سره
مما علمتک فان الله قد احسن الینا.

فائده: یوسف علیه السلام چي بنیامین ته وویل چي څو اولادونه لرې. ده ورته
وویل چي لس اولاده لرم. یوسف علیه السلام ورته وویل چي نومان یې څه دي. بنیامین
ورته وویل چي د یوه نوم ذئب دی. یوسف علیه السلام ورته وویل چي ته خو ابن نبي یې
نو تا څرنګه پر زوی د لېوه نوم کښېښنو؟ بنیامین ورته وویل چي زما ورونو چي
پلار ته وویل چي یوسف اکله الذئب. سمیت ابني ذئباً تاچي هر وخت چي زه هغه
زوی ته ناره وکړم ذکرت اخي یوسف. بنیامین وژړل یوسف علیه السلام یې هم وژړاوه.
یوسف علیه السلام ورته وویل د بل نوم څه دی؟ بنیامین ورته وویل دم. یوسف علیه السلام
ورته وویل چي دا نوم دي څرنګه پر ایښی دی؟ بنیامین وویل چي زما ورونو چي
د یوسف قیص په وینو ککړ پلار ته راوړی. نو مي د زوی نوم دم کښېښنو چي
هر وخت چي زه ورناري کړم ذکرت اخي یوسف فبکی بنیامین فابکی یوسف. او
د بل نوم مي یوسف ایښی دی چي زه ورناري کړم. نو یوسف هالک ورور مي را

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پیاد سي، نو بنیامین د هر وژړل او یوسف علیه السلام ور سره وژړل.

فائده: یوسف علیه السلام چې بنیامین ته وویل چې دا راز ورونو ته مه وایه ددې کبله چې علماً وایي چې اخفا د مرام په بعض مقاماتو کې مستحب ده ویعین على تحصیل المقاصد ولذالک ورد في الاثر استعینوا على قضا حوائجکم بالکتمان وسیئاتي فائدة الکتمان ه في القرآن الکریم عنقریب.

روی ان یوسف علیه السلام قال لاخوته اتریدون سرعة الرجوع الى ابیکم قالوا نعم، فامر یوسف علیه السلام الکیال لیکیل لهم او یو بار تنها د بنیامین په نامه.

فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ

بوه سه: چې جهاز په لغت کې متاع ته وایي وکل ماینتفع به. والمراد ه کیل الطعام.

جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ

وه یې گرځول سقایه په بار کې د ورور یعني بنیامین.

بوه سه: چې سقایه او صواع سره یو شی دي فرق یې اعتباري دی یعني په دې اعتبار چې اوبه پکښې څیښل کېږي سقایه یې بولي او چې شی غنم وغیره په پیمانه کېږي صواع یې بولي. یعني یوسف علیه السلام خپل مریان امر کړل چې دا سقایه د بنیامین په جوال کې پټه کړي. ابن عباس رضي الله عنهما وایي چې دا سقایه د زبرجدو وه، او ابن اسحاق رحمه الله وایي چې د سپینو زرو وه او بعض وایي چې د سرو زرو وه. په هر حال یوسف علیه السلام په دغه سقایه کې اوبه څیښلې او مکیال یې هم گرځولې وه د غلې لپاره. ولې چې غلې دومره عزت درلودی چې یوسف علیه السلام په بل لوښي کې کیل نه کاوه.

مفسرین رحمهم الله په دې کې اختلاف لري، ځیني وایي چې دا کار یوسف علیه السلام د خپل ورور په پټه وکړی چې بنیامین په دغه تو گه ځان ته راوگرځوي، ولې چې نه یې زړه کېدی چې د یوسف علیه السلام څخه جلا سي. او کعب بن مالک رحمه الله وایي چې یوسف علیه السلام چې بنیامین په دې خبر کړی چې زه دي ورور یوسف یم. هغه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ورته وویل چي زه ستا څخه نه جلا کېږم، یعني د ورونو سره نه ځم، یوسف علیه السلام ورته وویل چي ته خبر یې چي پلار تر اوسه پورې زما په فراق ځورېږي غمجن دی او که زه تا راوګرځوم نو به د پلار غم زیات سي، خو بیا هم بنیامین پر دې ټینګ ؤ چي زه ستا څخه نه جلا کېږم. یوسف علیه السلام ورته وویل چي دا کار نه کېږي مګر نه چي زه به تا متهم کوم په یو امر فظیع او په یو ډېر بد کار به دې مشهور کوم. بنیامین ورته وویل چي پروا نه لري فافعل ما بدا لک فاني لا افارقک. یوسف علیه السلام ورته وویل چي خپل صواع ستا په بار کي په پټه ایږدم بیا پر تا د غلا اعلان کوم تاچي په قانون تا راوګرځوم. بنیامین ورته وویل چي په هر شي چي ما متهم کوي زه باک نه په کوم.

ثُمَّ اَذَّنَ مُؤَذِّنٌ

وروسته یوه اعلان کونکي اعلان وکړی.

پوه سه: چي کلمه د "ثم" لپاره د تراخي ده چي ورونو خپل بارونه بار کړه یوسف علیه السلام مهلت ورکړی یعني ژر یې اعلان نه پسي وکړی حتی چي دوی تر عمارتو د مصر وصحرا ته ووتل وروسته یې نفر پر آس پسي واستول او دوی یې لاندي کړل او داسي اعلان یې وکړی.

اَیَّتُهَا الْعِیْرُ اِنَّكُمْ لَسٰرِقُوْنَ ﴿۷۰﴾

پوه سه: چي "عیر" قافلې ته وایي د اوښانو چي بارونه پر باندي وي. اسم جمع ده مفرد د لفظ نه لري. وروسته مجازاً په معنی د اهل د قافلې وګرځېدی للملابسة بینهما او یا محذوف المضاف ای اهل العیر، او بعض مفسرین وایي چي عِیر جمع د عَیر بالفتح چي خره ته وایي بیا مجازاً په معنی د قافلې د خرو سوه، وروسته فراخي پکښي وسوه یعني چي هري قافلې ته وایي که څه هم د اوښانو وي کما ههنا.

درویش وایي: چي دا آیت "انکم لسارقون" ډېر مشکل دی الحکم بالسرقة علی اهل القافلة. بعض مفسران وایي چي دا ندا او حکم د سرقې پر اهل د قافلې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په امر د یوسف علیه السلام او اطلاق د سرقه پر اهل حجاز د قافلې مجاز آدی یعني لکه سارق چي خیانت کوي د مسروق منه سره دغه رنګه خیانت وکړی وروڼو د یوسف علیه السلام د خپل یعقوب علیه السلام سره چي یوسف علیه السلام یې څني بوتلی او په جب کي یې واچاوه او پلار ته یې د یوسف علیه السلام قمیص په وینو ککړ راوړی. کریمه "وجاوٓا على قميصه بدم كذب"

سوال: په قافله کي خو بنیامین هم ؤ او په خیانت کي د ورونو شامل نه ؤ؟

ځواب: بنیامین یې تغلیباً شامل کړی لکه بنوا فلان قتلوا او قاتل یو وي. او بعض مفسران وایي چي دا حکم د سرقې پر اهل قافلې د منادی له خوا ؤ. ولي یوسف علیه السلام په خپل لاس صواع الملک په بار کي د بنیامین ایښې وه. وروسته چي قافله روانه سوه د صواع الملک بازخواست چي وسو هغه نه وه او په دې ځای بیله اصحاب قافله بل څوک نه وه، نو منادي بنا پر زعم خپل دا وویل انکم لسارقون. او روح المعاني او مظهري وایي چي دا حکم د سرقې له جانبه د خدای پاک بالوحي الی یوسف علیه السلام ؤ. درویش وایي وهذا بعید أجداً فتامل وطالع التفسیرین المذکورین.

قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِم مَّاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾

وویل اهل د قافلې په داسي حال کي چي مخ یې راواړاوه پر ندا کوونکي باندي څه شی تاسي ورک کړی دی.

فائده: جمله د "واقبلوا" حال ده په تقدیر د قد کما هو القانون النحوي في الماضي الذي وقع حالاً، او کلمه د ما موصوله ده متضمن معنی لره د استفهام ده، او کلمه د "ذا" په معنی د الذي ده او په "تفقدون" کي عائد وما موصوله ته محذوف دی ای تفقدونه.

قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ

وویل رسول د ملک ومن معه ولهذا جمع لفظ قالوا. چي موږ ورکه کړي مکیال ده د ملک چي ډېر بېش قیمته وه کما مر من قبل. والمعنی چي موږ پر بل چا تهمت نه لرو بیله تاسي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾

او که چا راوړل دغه صواع ببلله تلاشیه د بار، نو یو بار د اوښ غله انعام ورکول کیږي، او زه د دغه انعام ضامن یم.

مسئله: د دې آیت څخه دا معلومه سوه چې انعام چې په عربي یې جعل بولي روا ده او دا هم معلومه سوه چې کفالة بالمال هم روا ده.

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُم مَّا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾

وویل اهل د قافلې چې وروڼه د یوسف علیه السلام وه قسم په خدای دی، په تحقیق سره تاسي پر دې علم لرئ چې موږ نه یو راغلي د دې لپاره چې موږ فساد وکړو په ځمکه کي یعني د مصر او سرقه خو قسم د فساد ده.

سوال: دوی ولي وویله "لقد علمتم"

جواب: دوی یعني اهل مصر په دې ښه پوهېدل چې په مکرر واروڼه راغلي دي. چې صرف او صرف د خپل مکسنت پر بنا راغلي یو نه د غلا لپاره راغلي یو او موږ نه غله یو.

فائده: کلمه د "تا" په قسم کي بدل د واو قسم څخه ده لکن مخصوص په اسم د الله سره ده یعني تا الرحمٰن نه ویل کیږي لکه والرحمٰن چې ویل کیږي. وقالوا وفي القسم بالتا معنی التعجب فافهم.

قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِن كُنتُمْ كَاذِبِينَ ﴿٧٤﴾

ای المنادی ومن معه ولهذا جمع الضمیر، نو څه وي جزای د سارق یعني د صواع الملک. او یا جزا د سرقې، که تاسي درواغ ویونکي واست په برائت کي د سرقې.

یوسه: چې سرقه مونث لفظي دی تذکیر او تانیث د ضمیر راجع دواړه روا دی.

قَالُوا جَزَاؤُهُ مَن وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ

دوی یعني وروڼو د یوسف علیه السلام ورته وویل چې جزا د سارق د سرقې هغه څوک دي چې د هغه په بار کي مال مسروق پیدا سي. یعني د هغه مریی ګرځول هکذا کان في شریعة یعقوب علیه السلام، هغه سارق یې جزا ده دا جمله تاکید د حکم سابق ده.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: په شريعت کې د يعقوب عليه السلام قطع يد السارق نه وه لکه زمونږ په شريعت کې چې ده بلکه استرقاق ؤ يو کال.

كَذٰلِكَ نَجۡزِى الظّٰلِمِيۡنَ

داغه رنگه مونږ جزا ورکوو وه ظالمانو ته.

پوه سه: چې حق د عبارت خو دا ؤ السارقين لکن ظالمين يې په ځای کې راوړی تنبيهاً على ان السارق ظالم. نو رسول الملک ودوی ته وويل چې مونږ تلاشي کوو ستاسي د جولو په امر د يوسف عليه السلام.

فَبَدَاَ بِاَوۡعِيَتِهِمۡ قَبۡلَ وِعَآءِ اَخِيۡهِ

نو شروع وکړه (بعض وايي منادي او بعض وايي يوسف عليه السلام په خپله د تلاشي لپاره حاضر سو، وهذا بعيد مخالف للسياق) په اوعيه وو سره د نورو ورونو دمخه تر وعاء د يوسف عليه السلام د ورور يعني بنيامين لپاره د دفع د تهمت، راوي وايي چې يوسف عليه السلام يا منادي چې تفتيش د رحالو د ورونو يو يو وکړی او نوبت بنيامين ته ورسېدی، نو يوسف عليه السلام يا منادي وويل چې دی دومره مشرانو چې غلا نه ده کړې بنيامين چې تر ټولو کشر دی په طريق اولی به يې غلا نه وي کړې، د يوسف عليه السلام ورونو ورته وويل چې والله لانعرک حتى تنظر في رحله تا چې ستا زړه به هم پر ارام سي او زمونږ زړونه به هم پر قرار سي.

ثُمَّ اسۡتَخۡرَجَهَا مِنۡ وِّعَآءِ اَخِيۡهِ

وروسته تر دې چې تلاشي د بنيامين د رحل يې وکړه را وه يې ايستله سقاية الملک. او د صواعه تذکير او تانيث دواړه روا دي باعتبارين له رحل څخه د ورور د يوسف عليه السلام يعني بنيامين.

راوي وايي چې سقايه چې له رحل څخه د بنيامين راووتل، کښته وځړول ورونو د يوسف عليه السلام سرونه خپل من الحياء" او پر بنيامين د ملامتيا خولې خلاصې کړې چې دا تا څه وکړه چې مونږ دې گرده رسوا کړو او مخ دې راتور کړی يا بني راحيل همېشه ستاسي يعني د يوسف عليه السلام او چې د راحيل زامن ياست

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مور ته یو مصیبت ورسپړي "حتی اخذت هذا الصواع بنیامین ورته وویل بل بنوا راحیل لایزال لهم بلاً منکم" ذهبتم باخي یوسف او تاسي په دېښت کي د کنعان هلاک کړی او هم تاسي دا صواع زما په رحل کي پټه کړې وه راوي وايې چي منادي بنیامین تر غاړه ونیوی او یوسف علیه السلام ته یې وروستی.

كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ

ای مثل الکید یعني حیله ده راګرځولو د بنیامین ځان ته مور حیله ور وښوول ویوسف علیه السلام ته . نو کذالک منصوب محلاً دی مفعول مطلق دی د کدنا. وحاصله علمناه واوحینا له.

فائده: د دې آیت څخه دا معلومه سوه چي هغه قول د منادي "انکم لسارقون" او وروسته عبارت قرآني په امر د یوسف علیه السلام وو وکان بایحاً الله الیه"ح فلا معصیة في ذالک" او بغوي رحمه الله وايې چي کید دلته په معنی د جزاً الکید ده یعني لکه ورونړو چي په ابتدا کي کید وکی په مفارقت کي د یوسف علیه السلام د پلاره څخه" فعلنا بهم في مفارقة بنیامین منهم بکید السرقة.

پوه سه: د کید نسبت چي وخلګو ته وسي معنی یې حیله ده او چي وخدای جل جلاله ته وسي په معنی د تدبیر بالحق دی" یعني صنعنا ذالک لیوسف علیه السلام حتی اخذ اخاه وضمه الی نفسه وحال بینه وبین اخوته.

مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ

نه وو یوسف علیه السلام چي اخستی یې وای خپل ورور بنیامین او د ځانه سره یې کړي په دین کي د ملک مصر قتاده وايې ای في حکم الملک" ولي چي دین او حکم د ملک مصر دا وو چي سارق به یې په دروو واهه او دوه مثله تاوان د مال مسروق به یې ځنډي اخستی، مګر که د خدای جل جلاله اراده وای چي دغه استرقاق د سارق یو کال حکم د ملک ګرځولی وای فالاستثناً متصل من اعم الاحوال او دا هم روا ده چي استثناً دي منقطع وي ای لکن اخذ یوسف علیه السلام اخیه بمشیة الله وارادته ولطفه ولي چي یوسف علیه السلام ته دغه لاره د استرقاق د نبیامین خدای جل جلاله وروښوله چي یوسف علیه السلام حکم د سارق و ورنوړو ته وسپاره یعني في شریعت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يعقوب عليه السلام چې هغه استرقاق وو سنة او خداى جل جلاله پر ژبو د ورنړو د يوسف عليه السلام دا وروستُبله چې حکم د سارق استرقاق فحصل مراد د يوسف عليه السلام چې رد د بنيامين وځان ته ضم کړي بمشية الله.

نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ ۗ وَفَوْقَ كُلِّ ذِيْ عِلْمٍ عَلِيْمٌ

موږ پورته کوو من نشأ چې زموږ اراده وسي درجات اى الى درجات لکه يوسف عليه السلام درجه چې يې لوړه کړه پر ورنړو، او لوړه تر هر چا په علم کې يعني د مخلوق عليم سته يعني په علم کي بالا وهو الله تعالى.

فائده: "عليم" په لغت کي هو الذي له العلم البالغ الى الغاية القصوى وما هو الا الله عز وجل د محمد بن کعب څخه روايت دى چې يو سړى د علي رضي الله عنه څخه پوښتنه د يوې مسئلې وکړه علي رضي الله عنه يې حکم ورته بيان کړى هغه سړي ورته وويل چې داغسي حکم نه دى لکه تا چې وويل بلکه حکم داسي دى، علي رضي الله عنه ورته وويل اصبت واخطأت وفوق کل ذي علم عليم.

قَالُوْٓا اِنْ يَّسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَّهٗ مِنْ قَبْلُ ۚ

ورونو د يوسف عليه السلام وويل لپاره د دفع د خجالت له ځانه څخه که غلا کړې وي يعني بنيامين صواع الملک، نو په تحقيق ده وررور د ده يعني د مور د خوا چې مراد يې يوسف عليه السلام وو د دوى مراد دا وو چې غلا د بني راحيل عادت دى.

درويش وايي: چې روح المعاني او روح البيان او مظهري رحمة الله عليه او اما قرطبي رحمة الله عليه د دغې غلا په باره کې وايي چې ورونړو د يوسف عليه السلام وده ته منسوب کړه مختلف اقوال را وړي دي د ټولو مفسرينو مجمع عليه قول دا دى چې د يوسف عليه السلام نيکه يعني د مور پلار يې بت فرستهٔ وو، يو بت يې جوړ کړى وو د سپينو زرو او د سرو زرو، نو يوسف عليه السلام هغه بت ځندي غلا کړى او توک توک يې کړى په لاړ کي وغورځاوه په دې چې دى ګوندي دا بت پرستي پرېږدي يعني دى به فکر ووهي که دا بت خداى واى نو ولي مخلوق تو ته توته کولاى سواى، نو د دغه بت په غلا کولو سره د يوسف عليه السلام ورونړو د يوسف عليه السلام بنيامين ته پيغور ورکړى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي وايې چي دا روايت د سعيد بن جبير او قتاده څخه مروي دی" او بغوي وايي چي مجاهد وايې چي يوسف عليه السلام ته يوه ورځ يو سائل راغلی نو يوسف عليه السلام د كوره يوه اګۍ غلا كړه او سائل ته يې وركړه او بعض علما وايې چي يوسف عليه السلام به د د ستر خوانه څخه ډوډۍ پټول د فقراو دپاره.

پوښتنه: يوسف عليه السلام ولي بې اجازې د پلار دا شيان وفقراو ته وركوله؟

جواب: د يعقوب عليه السلام كور د كرم او د سخا ؤ او دی په دې وركړه راضي وو.

سوال: نو ورونړو د يوسف عليه السلام ولي دا غلا وبلله؟

جواب: حسدا او عنادا يې غلا وبلله او دا سبب د غلا هم په صحيح روايت د ابن اسحاق د مجاهد څخه ثابت دی چي د يوسف عليه السلام مور راحيل چي په نفاس كي د بنيامين وفات سوه. نو يوسف عليه السلام چونكه كشنی وو پلار يعقوب عليه السلام د خپلي خور ابنة اسحاق چي د يوسف عليه السلام عمة كېدل وركړی د تربيې دپاره" او پر عمه نهايت ګران وو، نو يوسف عليه السلام چر مراهق سو د پلار يعقوب عليه السلام د ده محبت جوش وكړی، نو خور ته يې وويل چي يوسف عليه السلام را واستوه. او خور ته يې دويل يا اختاه سلمي الى يوسف عليه السلام فو الله لا اقدر الصبر على فراقه ساعة واحدة خور يې ورته وويل لا والله ما انا بتاركه" يعقوب عليه السلام ورته وويل قسم به خدای دی كه يې در پر پردم خور يې ورته وويل چي ته يې يو څو ورځي پر پرده چي زما زړه نوكي صبر سي څندې. نو يعقوب عليه السلام دا خبره د خور ومنل، نو د يعقوب عليه السلام خور چي تر ده مشره وه يو كمر بند چي اسحاق عليه السلام په ملا په تړله د دې سره وو ولي دا مشره وه او د كمربند قانون دا وو چي د مشر عيال د اسحاق عليه السلام سره به وو، نو دې دا كمر بند چي يوسف عليه السلام بيده وو لاندي تر كالو يې وروتاړه، نو يوسف عليه السلام يې د يعقوب عليه السلام پر خوا راهي كړی، وروسته يې اوازه ګډه كړه چي كمر بند د اسحاق ورك دی تلاشي چي يې وكړه د يوسف عليه السلام تر ملا وو، نو خور د يعقوب عليه السلام وويل چي يوسف عليه السلام په سبب د غلا د كمر بند به وماته تسليمه وې لكه چي قانون د شريعت د يعقوب عليه السلام وو. يعقوب عليه السلام ورته وويل كه يې دا كار كړی وي نو دی وتاته تسليم دی. نو يوسف عليه السلام يې بېرته د خور په لاس وركړی تر هغو د دې سره چي دا وفات سوه، نو

Maktaba Tul Ishaat.com		Scanned by CamScanner

يوسف عليه السلام يعقوب عليه السلام كورته را وستي، نو دغه غلا د يوسف عليه السلام د ورونړو مراد وه "ان يسرق فقد سرق اخ له من قبل.

فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ

پټه يې وساتل مقالة د دوی فقد سرق اخ له الآية" يعني ځان داسي ښکاره کړی چي ما ستاسي خبره نه واورېدل، يوسف عليه السلام په خپل زړه کي او دوی ته يې ښکاره نه کړه چي ما واورېدل يعني لا قولا ولا عملا د جهت څخه د حلم د ده.

قَالَ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾

دا جمله مستأنفه ده په جواب کي د سوال چي آخير يوسف عليه السلام دوی ته څه وويل فاجاب چي يوسف عليه السلام په خپل زړه کي دا وويل نه په ظاهره، تاسي شر یاست تر يوسف عليه السلام از روی منزلة لسرقتکم اخاکم من يعقوب عليه السلام چي د سرقې هيڅ توجيه نه وه ممکنه بخلاف سرقة يوسف عليه السلام فان لها وجه وجيه.

درویش وايي: چي وقد مر بيان سرقات يوسف عليه السلام مع توجيها تها" راوي د قصې وايي چي يوسف عليه السلام چي بنيامين د ورونړو څخه وګرځاوه، نو ورونړو ته د يوسف عليه السلام ډېر درد ورغلی او اولاد د يعقوب عليه السلام چي درد به ورغلی هيڅ چا طاقت نه درلودی او روبيل په دوی کي چي په غضب سو د ده دغضب مقابله چانه سوای کولای او چي ده به نعره وکړه پر حاملې ښځي چي د ده نعره به يې واورېده اسقاط د خپل حمل به يې کوله ومع هذا اذا مسه احد من اولاد يعقوب سکن غضبه. او راويان وايي چي دا صفت د شمعون وو من اولاد يعقوب فدخلوا دوی ورغله يوسف ﷺ ته نو روبيل يا شمعون ورته وويل چي يا به زموږ ورور بنيامين په لاس راکوې يا به زه داسي چغه وکړم چي په مصر کي به هيڅ حامله ښځه پاته نه سي يعني چي آواز واوري مګر اسقاط حمل به کوي، او دونه درد روبيل ته ورغلی چي تولهٔ وپشتيان د بدن يې جګ ودرېدل او تر کالو را ووتله، نو يوسف ﷺ وخپل کشني زوی ته وويل چي درسه د روبيل وځنګ ته ودرېږه چي دی چغه کوي ته لاس پر کښېږده او تر لاس يې ونيسه ماته يې راوله، نو د يوسف ﷺ زوی هغه سي وکړه د روبيل غضب سوړ سو او د يوسف ﷺ زوی تر لاس ونيوی پلار ته يې

Maktaba Tul Ishaat.com		Scanned by CamScanner

راوستي، نو روبيل ووېل "ان ههنا لبذر من بذر يعقوب"

درويش وايي: چي دې ته په عربيت کي تجاهل العارف وايي" وروی چي روبيل ته بيا ورته درد ورغلی يوسف ﷺ ورو ولاړ سو په پښه يې وواهه او تر گرېوان يې ونيوی پر مځکه يې غوځار کړی اودا يې ورته ووېل "انتم معشر العبرانيين تظنون ان لا اشد منكم، نو زامنو د يعقوب چي دا حالات ولېدله، نو يې په خپلو کي سره ووېل چي بېله عجزه بله لار نسته.

قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ ۖ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾

نو دوی ورته ووېل ای عزيز مصر چي بنيامين پلار لري چي شيخ کبير السن دی او پر هغه پلار دا زوی ډېر گران دی او دی په دې زوی بنيامين سره د زړه تسلي کوي د هغه زوی چي هغه هالک سوی دی د مخه چي نوم يې يوسف ﷺ وو چي بنيامين په مونږ د هغه شريک وو، نو ته يو زمونږ څخه په ځای کي د بنيامين وگرځوه مونږ تا د محسنينو له ډلې څخه بولو چي تا زمونږ سره ډېر احسانونه کړي دي کيل دي پوره راکړی دی او ښه مهمان نوازي دي زمونږ کړې ده او په اول وار کي دي زمونږ بضاعت مونږ ته بېرته را رد کړی او دا وار دا احسان هم را سره وکړه چي يو زمونږ څخه په بدل کي د بنيامين وگرځوه او دی پلار راکړه چي مونږ يې غم دېده شيخ کبير السن پلار ته ورولو.

قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ إِنَّا إِذًا لَظَالِمُونَ ﴿٧٩﴾

يوسف ﷺ ورته ووېل پناه په خدای ﷻ چي مونږ به بندي کوو مگر هغه څوک چي متاع زمونږ يعني صواع الملک مونږ د هغه سره پيدا کړی يعني بنيامين، او که مونږ داسي وکړو چي يو د بل په عوض کي بندي کړو، نو مونږ به د ظالمانو څخه يو "في دينكم وفتواكم.

فائده: داسي يوسف ﷺ نه ووېل الا من سرق متاعنا تحرزا عن الکذب.

فَلَمَّا اسْتَيْأَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا ۖ

هغه وخت چي نااميده سوه ورونه د يوسف علیہ السلام له ده څخه يعني چي بنيامين

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نه راسره کوي، نو دوی له خلګو څخه ګوښه کېښېنستل د مشورې لپاره.

سوال: "نجیاً" خو مفرد دی، نو څرنګه یې حمل پر ضمیر د جمع په "خلصوا" کې صحیح کېږي؟

خواب: "نجیاً" په اصل کې مصدر دی او په مصدر کې مفرد او جمع برابر دي نو "نجیاً" د اعراب له لارې حال دی له ضمیر څخه د "خلصوا"

قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ وَمِن قَبْلُ مَا فَرَّطتُمْ فِي يُوسُفَ

وویل هغه مشر ددوی یعني في الفضل والعلم لا في السن وهو یهودا، دا قول د ابن عباس رضي الله عنه او د کلبي رحمه الله دی، او بعض مفسرین رحمهم الله وایي چې له کبیر څخه کبیر في السن دی وهو روبیل، وهو الذي نهی الاخوة عن قتل یوسف علیه السلام وهذا قول قتادة والسدي والضحاک رحمهم الله، او مجاهد رحمه الله وایي چې له کبیر څخه شمعون مراد دی چې د ورونو ریاست یې پر ذمه درلودی "الم تعلموا" تاسې نه یاست خبر "الاستفهام للتقریر" چې ستاسې د پلار یعقوب څخه مو وعده محکمه اخستې ده، په قسم د خدای سره چې بنیامین به راولئ، او د مخه تر دې یعني تر واقعې د بنیامین تاسې تفریط یعني تقصیر کړی ؤ په باره کې د یوسف چې له پلاره مو جلا کړی او جب ته مو واچاوه او سره ددې چې تاسې پلار ته ویلي وه "وانا لناصحون، وانا له حافظون.

فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّىٰ يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ۝

نو زه نه جلا کېږم له مځکې څخه د مصر تر هغو چې ما ته اجازه راکوي پلار یعني د مصر په پرېښودلو سره، او یا حکم راکوي د جلا کېدلو خدای پاک پر ژبه د یعقوب علیه السلام یعني چې خدای پاک ده ته وحي وکړي په وتلو سره زما له مصر څخه، او په ترک د بنیامین او یا په موت سره زما او یا په خلاصولو د بنیامین له لاسه د عزیز مصر، او خدای پاک خیر د حاکمانو دی لان حکمه حق وعدل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ارْجِعُوا إِلَى أَبِيكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ

تاسي ولاړ سئ وپلار ته ستاسي او ورته ووايا ست اې زموږ پلاره په تحقیق
ستا زوی بنیامین غلا کړې وه یعني از روی ظاهر چي صواع الملک دده له بار
څخه را وه کښل سوه.

وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ ﴿۸۱﴾

او موږ پر ده د غلا حکم نه کوو مگر نه له سببه ددې چي زموږ علم راغلی
یعني صواع الملک دده له باره راووتل یعني دا زموږ شاهدي نه ده ستا پر زوی د
غلا بلکې دا اخبار دی له حال څخه ستا د زوی، ددوی غرض دا و چي موږ په دې
یقین نه لرو چي ستا زوی بنیامین دي خامخا غلا کړې وي لاحتمال انیکون هذه
دسیسة من جانب ملک مصر. نو یعقوب علیه السلام ورته وویل چي دا سړی یعني ملک
مصر په دې څه خبر و چي سارق مریی گرځول کېږي په سبب د غلا؟ الا بقولکم
خو تاسي ملک مصر په دې شریعت زموږ خبر کړی، او موږ نه یو د پټ حال د
بنیامین ساتونکي، له ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی چي ددوی مراد دا و چي
موږ د شپې او د ورځې ساتونکي و او د تگ راتگ ساتونکي نه وو. نو هم احتمال
د غلا سته او هم احتمال ددې سته چي بل چا دي د شپې دده په بار کي اینبی وي،
وقال قتادة ومجاهد في ترجمة الآية "ماكنا نعلم حين اعطيناك الموثق ان ابنك
سيسرق ويصر الامر الى هذا وانك تصيب كما اصبت بيوسف. وانما قلنا ونحفظ
اخانا مما لنا من الحفظ من سبيل.

وَسْئَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿۸۲﴾

او ته اې پلاره سوال وکړه عن القرية اى اهل القرية والمراد بالقرية بلدة مصر
یعني سړي ورواستوه چي هغه د کشف الحال ستا د زوی پوښتنه وکړي. او داغه
رنگه پوښتنه وکړه د هغه قافلې والا وو څخه چي موږ په هغه قافله کي راغلي یو
راوي وایي چي ددوی سره یوه قافله د کنعانیانو د همسایه گانو څخه د یعقوب
علیه السلام هم ملگرې وه. چي هغه هم د غلې راوړلو لپاره مصر ته تللې وه. او موږ له

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رشتيا ويونكو څخه يو ستا د زوى د حال په بيانولو كي.

فائده: بغوي رحمه الله وايي چي څرنګه جائز وګڼل يوسف عليه السلام چي د خپل پلار يعقوب عليه السلام سره يې مذكوره معامله وكړه او پلار ته يې خپل ځان ور وه نه ښودى اولاً. او څرنګه ده ورور بنيامين له پلار څخه جلا په مصر كي بند وساته اوسره ددې چي يوسف عليه السلام په دې وپوهېدى چي د بنيامين په ساتلو كي په مصر كي پلار ته به مي ډېر غم او وجد پېښ سي، آيا په دې كار كي د يوسف عليه السلام به عقوق د پلار نه وي؟ آيا په دې كار كي به قطيعة الرحم او قلة الشفقة نه وي؟

بغوي رحمه الله وايي چي ددې سوالو په ځوابو كي علماؤ او مفسرينو ډېري خبري كړي دي. والصحيح چي يوسف عليه السلام دا ټوله كارونه په امر د خداى پاك كړي دي وحكمت الله فيه ان يزيد في بلاء يعقوب عليه السلام فيضاعف له الاجر ويلحقه في الدرجة لابائه الكرام اى اسحاق وابراهيم عليهما السلام. راوي وايي چي د يوسف عليه السلام ورونه چي خپل پلار ته راغله غير له كبير څخه چي هغه په مصر كي پاته سوى ؤ. او پلار ته يې دا حالات بيان كړى. نو پلار يې ورته وويل:

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ

يعني خبره خو داغسي نه ده بلكې ښائسته كړى دى نفس ستاسي و تاسي ته يو كار، د يعقوب عليه السلام دا غرض ؤ چي تاسي چي بنيامين درسره بېوى شايد چي نفع عاجل به مو پرده اخستې وي يعني پر ملك مصر به مو خرڅ كړى وي، والا فما ادرى ملك مصر ان السارق يسترق بسرقته" فصبر جميل" اى فامرى صبر جميل

پوه سه: چي "جميل" ودې ته وايي چي شكايت و مخلوق ته نه كوي.

درويش وايي: چي ولنعم ما قال المصاب بالغموم والاهوال والمصائب من قرن الراس الى القدم.

صبرت وان الصبر خير معول .... و هل جزع يجدي فاجزع
صبرت على مالو تحمل بعضه .... على جبال غرور اصبحت بتصدع
ملكت دموع العين حتى رددتها .... الى ناظرى فالعين في القلب تدمع

درويش وايي: چي ددې ابياتو ويونكې يوه غمجنه ښځه وه، چي حكايت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یې په طول سره په روح البیان کې راغلې دی.

عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِيَنِىْ بِهِمْ جَمِيْعًا ۚ اِنَّهٗ هُوَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ

شاید چې خدای پاک به راولي تولہ یعني یوسف علیہ السلام او بنیامین، واخاهم المقیم بمصر، په تحقیق خدای (جل جلاله) خبر دی په حال زما او ددوی یعني د زامنو او حکمت لري په تدبیر کې د مخلوق خپل. یعني چې زه یې په دومره بلاوو کې مبتلاً کړی یم. یعني فراق یوسف وفراق بنیامین وفراق ابنه المقیم بمصر حتماً په دې کې حکمت د خدای پاک سته.

فائده: علماً وایي چې بلا پر درې قسمه ده (۱) تعجیل العقوبة للعبد لکه یوسف علیہ السلام چې په بندي خانه کې تېر کړه جزاً للهم بالزنی کمامر تفصیله في تفسیر قوله "ولقد همت به وهم بها" فتذکر واللبث في السجن بعد مضی مدة مدیدة بقوله للساقي اذکرني عند ربک فانساه الشیطان ذکره ربه فلبث في السجن بضع سنین. ومثل ما نزل بیعقوب علیہ السلام وبینوا سبب ابتلائه بوجوه. تر تولو صحیح داده چې ده یو وخت یوه مېنځه راتیول سره د یوه کوچني زوی بیا یعقوب علیہ السلام زوی ځنې خرڅ کړی فبکت علی فراقه حتی عمیت.

(۲) یو قسم امتحان دی لیبرز ما في ضمیره فیظهر للخلق درجته بانه این هو من ربه مثل ما نزل بایوب علیہ السلام من انواع البلایا کما هو مذکور في موضعه فقال الله تعالی في شانه علیه الصلوة والسلام "انا وجدناه صابراً نعم العبد انه اواب" قسم یې کرامت دی لیزداد عنده تعالی قرباً وکرامةً مثل ما نزل بحیی بن زکریا علیهما السلام مع انه لم یعمل خطیئة قط ولم یهم بها. نو بني اسرائیلو دا نبي ذبح کړی او سر مبارک یې د یوې زانیه ښځې من بغایا بني اسرائیل ورکړی چې په کوڅو کې یې بازی په کولې.

درویش وایي: چې د علماؤ اجماع پر دې ده چې په ټولو اقسامو مذکوره وو کې د بلا اجر او ثواب سته چې سړی صبر پر وکړي او جزع او شکایت ونه کړي.

درویش وایي: چې مظهري رحمه الله ددې آیت یو صوفیانه طویل بحث مشتمل پر خلورو صفحو پر لار اچولی دی، لا فائدة في نقله في هذا التفسیر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لان فهمه مشكل على الطلبة بل العلماً المدرسين وتبع في ذالک صاحب المكتوبات المجدد للالف الثاني قدس سره السامي.

مسئله: پوه سه! چي په دې آيت كې دليل پر دې دی چي تأسف او ژړا روا ده په نېز د مصيبت، چي نوحه يعني لوی بغاري او يا تندی په چپلاخو وهل يا گرېوان څيرل يا په خوله شكايت كول نه وي پكښې. ولي چي تأسف او حزن قلبي په اختيار دی د سړي، ولا تكليف بما ليس للعبد فيه اختيار. ولي چي داسې صابر كسان ښخي لبږ دي چي ځان، زړه او سترگي دي كنټرول كړي د مصيبت په وخت كې.

بخاري او مسلم له انس ﷺ څخه مروي حديث داسې بيان كړی دی چي د عليه الصلوة والسلام اخيري زوی چي نوم يې ابراهيم ؤ او د مرضعې په كور كې مريض سو، نو عليه الصلوة والسلام سره د څو كسانو د پوښتنې لپاره ورغله او د ابراهيم ساه لنډه لنډه كېدله يعني چي علامه د زكندن وه، نو د عليه الصلوة والسلام تر مباركو سترگو ونبكې راتوی سوې، نو عبدالرحمن بن عوف ﷺ ورته وويل "وانت يا رسول الله؟!" يعني ته هم ژاړې؟ (د ابن عوف ﷺ گمان دا ؤ چي دا قسم ژړا به هم منهي عنه وي) نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل يا ابن عوف انها رحمة" يعني دا اوښكي له رحمت او شفقت څخه تويېږي، بيا د عليه الصلوة والسلام تر سترگو نوري اوښكي توی سوې، نو عليه الصلوة والسلام داسې زيبا الفاظ وويل "العين تدمع والقلب يحزن ولا نقول الا ما يرضى ربنا (يعني انا لله وانا اليه راجعون) وانا لفراقک يا ابراهيم لمحزونون.

بخاري او مسلم له حضرت اسامه بن زيد ﷺ څخه روايت كړی دی چي عليه الصلوة والسلام ورغلی دده د لور د زوی پوښتنې ته چي هغه ساه شړل په غوتو غوتو يعني زكندن يې ؤ، نو د عليه الصلوة والسلام تر مباركو سترگو اوښكې راتوی سوې، نو سعد ﷺ ورته وويل ما هذا يا رسول الله؟ فقال عليه الصلوة والسلام هذه رحمة جعلها الله في قلوب عباده فانما يرحم الله من عباده الرحماً.

بخاري ومسلم من حديث ابن عمر ﷺ قال قال رسول الله ﷺ ان الله لا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یعذب بدمع العین ولا بحزن القلب یعني لعدم الاختیار فیها ولکن یعذب بهذا واشار الی لسانه او یرحم یعني که يې په خوله په زوره بغاري وکړي یا يې جزع او فزع په ښکاره وکړه فیعذب به، او که يې وویل انا لله وانا الیه راجعون فیرحم بد.

بخاري او مسلم له ابن مسعود ﷺ څخه داسي روایت نقل کړی دی چي علیه الصلوة والسلام وویل لیس منا من ضرب الخدود "چي بارخو ګان په چپلاخه وهي" وشق الجیوب "یا ګریوان څیري" ودعا بدعوی الجاهلیة مثل واجبلاه وغیره.

وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ

اعراض وکړی یعقوب (علیه السلام) له زامنو څخه کراهة ما سمع منهم، او په خونه د غم ننوتی او ملاقات يې د زامنو او نورو خلګو سره بند کړی، جامي قدس سره وايي:

رو ای همدم دربزم طرب بادوستان خوش ری
مرا بگداز تا تنها در ین بیت الحزن میرم

وَقَالَ يٰٓاَسَفٰى عَلٰى يُوْسُفَ

اې زما غمه راځه چي وخت دی پر یوسف.

فائده: د عربو دا قانون دی چي په وخت کي د سخت غم او تکلیف داسي نعره کوي واویلاه، یا اسفی یا هلکتا وامثال ذالک، د "یا اسفی" اصل یا اسفي بیا الاضافة ؤ وروسته يې په یا په الف بدله کړه لمد الصوت. "الاسف" شدة الحزن او غم ته وايي:

وَابْيَضَّتْ عَيْنٰهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيْمٌ ﴿٨٤﴾

او سپیني سوې سترګي د یعقوب (علیه السلام) یعني تور يې ولاړل په سبب د ډیر غم او ژړا یعني په سترګو ړوند سو، مقاتل رحمه الله وايي چي شپږ کاله یعقوب علیه السلام په سترګو شی نه لیدی.

درویش وايي: چي بعض روات وايي چي یعقوب علیه السلام په سترګو نه دی ړوند سوی بلکي سترګې يې ضعیفه سوې هغه لیس بشیئ لما سیأتي في القرآن الکریم "فارتد بصیرا" حسن بصري رحمه الله وايي چي زمانه په منځ کي د فراق د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یوسف علیه السلام له یعقوب علیه السلام څخه او بیا تر وخته پوري د اجتماع اتیا کاله وه چي په دې دوران کې د یعقوب علیه السلام اوښکي نه ودرېدلې مع لم یکن في زمانه اکرم علی الله من یعقوب علیه السلام.

"فهو کظیم" ای مملو من الغیظ علی اولاده لکن ممسک في قلبه لایظهره وقیل مملو من الحزن ممسک لایظهره. دا لفظ ماخوذ دی من کظم السقا اذا شده بعد ملئه. والحاصل چي د یعقوب علیه السلام خوله ترلې وه هیڅ چا ته یې شکایت نه کاوه. نو کظیم یا فعیل په معنی د فاعل دی یا فعیل په معنی د مفعول دی فتفکر فیما سبق.

درویش وايي: چي روح المعاني د ابن جریر او ابن ابی حاتم چي دوی له لیث بن ابی سلیم څخه روایت کړی دی چي جبرئیل علیه السلام وه یوسف علیه السلام ته په بندي خانه کي یوه ورځ ورغلی چي یوسف علیه السلام وپېژندی، نو یوسف علیه السلام ورته وویل ایها الملک الکریم علی ربه" ته پر حال د یعقوب علیه السلام حال لرې؟ جبرئیل ورته وویل نعم، یوسف علیه السلام ورته وویل ما فعل قال جبرئیل ابیضت من الحزن علیک یوسف علیه السلام ورته وویل چي څومره اندازه د حزن یې ده؟ جبرئیل ورته وویل چي د اوویا بورو بنځو! (بوره په پښتو هغه ښځه بولي چي ژر غلاندی زوی یې مړ سي) یوسف علیه السلام ورته وویل هل له علی ذالک من اجر؟ قال جبرئیل نعم اجر مائة شهید.

قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتّٰى تَكُونَ حَرَضًا اَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ ﴿۸۵﴾

زامنو یعقوب (علیه السلام) ته وویل قسم په خدای دی چي لا تفتؤا بحذف لا ای لاتزال یعني همېشه ته. والقرینة علی حذف لا النافیة داده چي که چېري اثبات وای لام د ابتدا او تاکید په نون ضروري ؤ نحو والله لتفعلن کذا ونحو ذالک یعني همېشه ته د یوسف ذکر کوې، چي ته به نژدې وهلاکت ته ګرځې بسبب المرض والحزن والحرض في الاصل. الفساد في البدن وفي المذهب وفي العقل من الحزن او العشق او الهرم کذا في القاموس، نو حرض مصدر دی ولذالک لایؤنث ولایجمع. دلته په معنی د صفت دی، او یا به مړ سې.

قَالَ اِنَّمَا اَشْكُوا بَثِّيْ وَحُزْنِيْ اِلَى اللّٰهِ

یعقوب (علیه السلام) ورته وویل زه شکایت نه کوم د خپل د ېر حزن او غم مګر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خدای ﷻ ته یعني لا الی واحد منکم فخلوني وشکایتي، ما وخپل شکایت سره پرېښې دئ. بغوي رحمه الله وايي چي د یعقوب علیه السلام پوښتنې ته یو همسایه ددهٔ ورغلی او ده ته يې وويل چي ولي دومره ضعیف او شیخ فاني درڅخه جوړ سو. او سره ددې چي د پلار د عمر اندازې ته نه يې رسېدلی؟ یعقوب علیه السلام ورته وويل چي دا حالت چي ما ته پېښ دی په سبب د ما ابتلاني بفراق يوسف.

فاوحی الله تعالی الیه یا یعقوب، آیا ته زما څخه شکایت کوې و مخلوق ته یعقوب علیه السلام ورته وویل اخطاتها فاغفرها، زه خطاوتم په دې شکایت کې ته ما وه بخښه. وروسته چي به د یعقوب (علیه السلام) څخه چا پوښتنه وکړه ده به ورته ویل "انما اشکوا بثي وحزني الی الله تعالی انتهی قول البغوي رحمه الله.

درويش وايي: چي دا شان نزول مخالف دی له سیاق څخه. ولي چي دا خبره انما اشکوا آه خو یعقوب علیه السلام په جواب کې د زامنو وکړه یعني قولهم تفتعوا الآية نه په جواب کې د بل چا فافهم. وکذا ما روی چي یو چا د یعقوب علیه السلام څخه پوښتنه وکړه چي څه شي ته په سترګو ړوند کړې او ملا يې لکه کمان در وګرځول؟ ده ورته وویل اذهب بصري بکائي علی یوسف وقوس ظهري حزني علی اخیه یعني بنیامین، فاوحی الله الیه اتشکوني وعزتي لا اکشف مابک حتی تدعوني، نو یعقوب علیه السلام وویل انما اشکوا بثي الآیة فهذه الروایة ایضاً یخالف سیاق الآیة.

وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿۸۶﴾

یعقوب (علیه السلام) ورته وویل چي زه خبر یم له رحمت څخه د خدای ﷻ یعني چي خوأست کونکی نه نا امیده کوي، او چي خدای پاک ته پناه ورورې هغه نه شرې. او یا معنا دا ده اعلم من الله بنوع من الهام.

په یوه روایت کې راغلي دي چي ملک الموت د یعقوب علیه السلام ملاقات ته ورغلی، نو یعقوب علیه السلام ورته وویل ایها الملک الطیب ریحه الحسن صورته هل قبضت روح ولدي یوسف علیه السلام في الارواح قال لا. نو د یعقوب علیه السلام زړه خو ډاډه سو او طمع د رؤیت د یوسف علیه السلام چي هغه خوب لیدلی ؤ یعني "اني رایت احد عشر کوکبا" هغه خوب خو تر اوسه عالم وجود ته دی راغلی. نو خامخا به هغه خوب به د یوسف علیه السلام

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په ژوند کي تحقق پیدا کوي او سدي ؔ وايي چي څه وخت چي ورنږو د یوسف علیه السلام وېلار ته بنه اخلاق د ملک مصر بیان کړه یعقوب علیه السلام ته په زړه کي طمع پیدا سوه چي داغه به یوسف علیه السلام وي په هر حال یعقوب ورامنو ته وویل،

يٰبَنِيَّ اذْهَبُوْا فَتَحَسَّسُوْا مِنْ يُّوْسُفَ وَاَخِيْهِ وَلَا تَايْــَٔسُوْا مِنْ رَّوْحِ اللّٰهِ

ای زامنو ولاړ سئ مصر ته یعني د غلي راوړو لپاره او تاسي هوري معلومات کوئ د یوسف علیه السلام او د ده د ورور بنیامین، او تاسي په دې باب کي مه نا امیده کېږئ د رحمت څخه د خدای ﷻ او یا ده خوشحالی څخه د جانب څخه د خدای ﷻ.

اِنَّهٗ لَا يَايْــَٔسُ مِنْ رَّوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكٰفِرُوْنَ ۝

په تحقيق شان دا دی چي نه نا امیده کېږي د رحمت عامه بلا نهاية څخه د خدای ﷻ مگر هغه قوم چي کافران وي. ولي چي خدای ﷻ پېژني هغه په هېڅ حال کي د خدای جلت رحمته وعظمت قدرته نه نا امیده کېږي" کریمه" لا تقنطوا من رحمت الله.

درویش وايي: چي په تاریخ کي راغلي دي چي یو سړی چي په کښتی کي سپور ؤ کښتی په دریاب کي ماته سوه او دا سړی پر یوه تخته پاته سو چي باد کرار کرار بوړوله یوې جزرې ته ورسېدی د تختې څخه چابک وغورځېدی جزېرې ته ورغلی سړی شاوخوا په جزیره کي وگرځېدی هېڅ انسان یې په نظر نه ورغلی، نو په حالت کي د نا امیدي د ملاقات څخه د اهل او عیال یې داسي وویل "اذا شاب الغراب اتیت اهلي"وصار القار کا اللبن الحلیب" سروش غیب به دل نا مید او بشارت چنین داد" عسى الكرب الذي امسيت فيه" يكون ورائه فرج قريب" فاذا هو بسفينة في البحر فركب فيها ووصل الى اهله. وفي المثنوي"گر گران وگرشتا بنده بود"انکه جوینده است یا بنده بود" در طلب زن دائما تو هر دو دست" که طلب در راه نیکو رهبر است.

روی ان یعقوب علیه السلام امر بعض اولاده، نو داسي یو مکتوب یې و یوسف علیه السلام ته نوشته کړی بسم الله الرحمٰن الرحیم من یعقوب علیه السلام اسرائیل الله (یعني

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

عبد الله) بن اسحاق ذبیح الله والمشهور ان الذبیح هو اسمٰعیل علیه السلام، او بعض محققین وایي چي ذبیح اسحاق علیه السلام دی. ابن ابراهیم خلیل الله. الی عزیز مصر. اما بعد فانا اهل بیت موکل بنا البلاً (یعني الامتحان) اما جدي فانه ابتلی بنار نمرود. فصبر وجعل الله علیه النار برداً وسلاماً. واما ابی اسحٰق فابتلی بالذبح فصبر ففداه الله بذبح عظیم واما انا فابتلاني الله بفقد ولدي یوسف فبکیت علیه حتی ذهب بصري ونحل جسمي وقد کنت اتسلی بهذا الغلام (یعني بنیامین) الذي امسکته عندک وزعمت انه سارق وانا اهل بیت لا نسرق ولا نلد سارقاً. فان رددته علي فبها ونعمت والا دعوت الله علیک دعوة تدرک السابع من ولدک ای النسل السابع. او دا مکتوب یې و زامنو ته ورکړی او لږ قیمت د غلې لپاره څه وړی او یو څه غوړي وغیر ذالک یې په لاس ورکړه مصر ته یې واستول. دوی چې مصر ته ورغله او د هغه وروړ سره چې هورې ؤ یعني من قال لا ابرح الارض الآیة کما مر. او په ګډه د یوسف علیه السلام دربار ته روان سوه. او د یعقوب علیه السلام مکتوب یې ورته تسلیم کړی او داسې یې ورته وویل.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾

چې دوی داخل سوه پر یوسف (علیه السلام) نو دوی ورته وویل اې عزیز یعني المصر موږ ته رسېدلي او زموږ کورنی ته سختنه لوږه او موږ راوړي دي په رأس المال د ثمن د غلې چې بې کاره شي دی. ابن عباس رضي الله عنهما وایي چې دراهم زیوف وه یعني کوټه ردي چې نه چلېدله په عمومي تجارت کې. او بعض مفسرین وایي چې د مزجات معنی قلیل ده. او بعض مفسرین وایي چې د صحرایانو وړی وې او غوړي وه. او بعض مفسرین وایي چې څرمني او چوټې وې. اصل معنی د ازجات دفع ده. فیقال للدارهم للردیة لانها تدفع ولا تؤخذ. نو پوره راکړه موږ ته کیل کما کنت تعطینا قبل هذا بالثمن الجیاد او ته پر موږ احسان وکړه چې د ردي او د جید فرق مه کوه. وقال الضحاک رحمه الله تصدق علینا برد اخینا بنیامین په تحقیق د خدای پاک خوښ دي متصدقین چې په دنیا او اخرت کې ښه ثواب ورکوي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: تصدق په عرف کې خاص دی چې غرض د متصدق رضا د خدای ﷻ وي او ثواب، نو د هم دې عرف پر بنا حسن بصري رحمه الله له يوه سړي څخه واورېدل اللهم تصدق علي، حسن رحمه الله ورته وويل ان الله لايتصدق انما يتصدق من يبتغي الثواب والله تعالى غني عن الثواب بل قل اللهم اعطني وتفضل علي.

فائده: د يوسف عليه السلام ورڼو ده ته نه وويل ان الله تعالى يجزيك. بلکې عمومي لفظ يې وواېه. يا له دې سببه چې دوی ته نه وه معلومه چې عزيز مصر به تصدق وکړي او که نه. وقيل انهم لم يعلموا دينه.

مسئله: له سفيان ثوري رحمه الله څخه چا پوښتنه وکړه چې يو نبي له انبياؤ څخه سوی نبينا عليه السلام صدقه روا وه او که څرنګه؟ سفيان ثوري رحمه الله ورته وويل الم تسمع قوله تعالى وتصدق علينا الآية. لکن دا دليل د سفيان ثوري هلته صحيح کېږي چې نبوت د ورڼو د يوسف ثابت سي وفيه اختلاف عظيم بل الظاهر عدم نبوتهم لان الانبياء عليهم السلام معصومون عن الكبائر قبل النبوة وبعدها كما اثبتنا ذالک في رسالة للعبد الفقير "كشف العظا عن عصمة الانبياء" وهذه الرسالة اجدى من تفاريق العصا.

پوه سه: چې جزا او ثواب په اخيرت پورې نه دی خاص بل قد يكون دنيوياً.

درويش وايي: چې پر دې تقدير ان الله يجزي المتصدقين پر خپل ظاهر صحيح دی لان يوسف داخل فيهم كمايدل عليه سياق الفظ الجمع الآية كذا في روح البيان نمونه د ثواب دنيوي. له شيخ ابي ربيع رحمه الله څخه روايت دی چې ما واورېدل چې په بعضي قريو کې يوه ښځه ده چې يوه مېږه لري چې د لوشلو په وخت کې يې تر يوه تي شيدې راځي او تر بل تي يې عسل راځي. نو دی وايي چې زه د كشف الحال لپاره هغې قريې ته ورغلم نو هغه مېږه داغسې وه لکه چې ما اورېدلي وه، نو ما له هغې ښځې څخه سبب ددې و پوښتې، دې راته وويل چې موږ يوه مېږه درلوده چې موږ د خپل عيال قوت د هغې له شيدو څخه کاوه نو يوه ورځ موږ ته مېلمه راغلی او موږ اكرام د مېلمه خو په قرار د فرمودې د آنحضرت ﷺ مامور و. نو موږ هغه مېږ وارد مېلمه ته ذبح کړه، نو خدای پاک په عوض کې د هغې مېږې دا مېږه راكړه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: صدقه يوازي په مال پورې خاص نه ده بلکې هر معروف صدقه ده كالعدالة بين الاثنين، واعانة الملهوف والكلمة الطيبة للمؤمن والمشي الى الصلوة، واماطة الاذى عن الطريق ونحوها بل جميع نوافل العبادات بلکې صدقه په انسانانو پورې هم نه ده خاصه، قال السعدي الشيرازي قدس سره:

يکی دربيابان سگی تشنه يافت .... برون از رمق در حياتش نماند
کله دلو کرد آن پسنديده کيش .... چو حبل اندر آن بست دستار خويش
بخدمت ميان بست وباز وکشاد .... سگی ناتوان را دمی آب داد
خبر داد پيغمبر از حال مرد .... که داور گناهان او عفوه کرد
کسی باسگی نيکوی گم نه کرد .... کجا گم شود خير با نيک مرد
کرم کن چنان کيت برآيد زدست .... جهانبان در خير بر کس نه بست
به قنطار زر بخش کردن زگنج .... نباشد چو قيراطی ازدست رنج

راوي وايي چې څه وخت چې يوسف عليه السلام اظهار د مسکنت د ورونو وليدی د ېر زړه يې پر وسو، او مکتوب د يعقوب عليه السلام ورونو پر يو ځای د تخت و يوسف عليه السلام ته کښېښنو، خط چې يې ووايه ژړا غلبه پر وکړه د ځان د پټ ساتلو واګې يې له لاسه ورکړې، او دوی ته يې وويل اې ورونو.

قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَّا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ

آيا تاسي خبرياست په هغه ظلم چې تاسي پر يوسف وکړی من القائه في الجب كمامر او هغه چار چلند چې د مورني ورور سره چې بنيامين ؤ ومو کړی چې د يوسف څخه مو جلا کړی ؤ او د ذلت په سترګو مو ورته کتل.

پوښتنه: د يوسف غرض له دې وينا څخه ورونو ته پېغور ورکول او ملامتيا پر ويل وه او که څرنګه؟

ځواب: ټوله مفسرين په يوه خوله وايي چې آيت او قول د يوسف عليه السلام ورونو ته د قبيلې د ذکر ملزوم واردة اللازم اى هل تبتم مما فعلتم بيوسف واخيه من الظلم فان التوبة لازمة على الظالم من ظلمه پېغور نه دی، بدليل قول يوسف لهم. کريمه لا تثريب عليكم اليوم بلکې باعثه کول دي پر توبه ولا عاتبة فيه كما لا يخفى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله د كلبي رحمه الله يوه قول را نقل كړى دى چي ضعيف دى غاية الضعف او هيڅ مفسر اشاره نه ده ورته كړې. نو د منلو وړ نه دى ان شئت فارجع الى تفسير المظهري.

إِذْ أَنتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾

چي تاسي ناخبره واست په قبح سره د ما فعلتم فلذالك اقدمتم عليه. او يا معنى د آيت داده چي تاسي جاهلان واست په مآل د يوسف عليه السلام د حال.

په روايت كي راغلي دي چي يوسف عليه السلام چي مكتوب د پلار وواييه ډېر يې وژړل او جواب يې داسي ورته نوشته كړى.

بسم الله الرحمن الرحيم: الى يعقوب اسرائيل الله من ملك مصر.

اما بعد: ايها الشيخ فقد بلغني كتابك وقرائته واحطت به علما وذكرت فيه ابائك الصالحين وذكرت فيه انهم كانوا اصحاب البلايا فانهم وان ابتلوا لكن صبروا وظفروا. فاصبر كما صبروا...... والسلام

دا مكتوب جوابي چي زامنو و يعقوب عليه السلام ته قرائت كړى. نو ده وويل والله ما هذا كتاب الملوك ولكنه كتاب الانبيا ولعل صاحب الكتاب هو يوسف انتهى.

قَالُوٓاْ أَءِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُ

ورونو و يوسف (عليه السلام) ته وويل آيا ته يوسف يې استفهاماً. بعض مفسرين وايي چي دا پوښتنه دوى په قرينه د خبرو د يوسف توهماً وكړه.

او عطاء رحمه الله د ابن عباس رضي الله عنهما څخه داسي روايت كړى دى چي د يوسف ورونو خو دى هيڅ نه پېژندى چي دى يوسف عليه السلام دى. لكن چي يوسف عليه السلام تاج له سره لېري كړى، نو دده په سر مبارك كي يوه د تپ علامه وه چي د يعقوب عليه السلام په سر كي هم دوى ليدلې وه او د اسحاق عليه السلام په سر كي هم هغه علامه وه او د ساره رضي الله عنها په سر كي هم دا علامه وه فعرفوه وقالوا ائنك لانت الآية، وقيل غير ذالك.

قَالَ أَنَا۠ يُوسُفُ وَهَٰذَآ أَخِى قَدْ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَا

يوسف (عليه السلام) ورته وويل زه يوسف يم او دا يعني بنيامين مي ورور دى

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یعني سکه ورور، خدای پاک زموږ سره احسان کړی دی چې موږ یې په صحت او عافیت او خوشالۍ سره یو ځای کړو.

إِنَّهُۥ مَن يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾

څوک چې له خدای ﷻ څخه وېرېږي بأداء الفرائض والواجبات وترک المنهيات او صبر وکړي پر مصائبو او ازار د خلکو له خوا. په تحقیق خدای ﷻ نه ضائع کوي اجر او ثواب یعني په دنیا او اخرت کې د احسان کوونکو.

پوښتنه: اجرهم" یې نه وو ویه بلکې محسنين یې وو ویه؟

ځواب: لپاره د تنبیه پر دې چې محسن هغه څوک دی چې جمع په منځ کې د تقوی او صبر وکړي.

قَالُوا۟ تَٱللَّهِ لَقَدْ ءَاثَرَكَ ٱللَّهُ عَلَيْنَا وَإِن كُنَّا لَخَٰطِـِٔينَ ﴿٩١﴾

ورونو یې وویل د عذر د اظهار لپاره والله. نو لام موطئه د قسم محذوف دی یعني جواب دقسم محذوف دی. ته مختار کړې خدای پاک پر موږ بحسن الصورة وکمال السيرة وسائر الفضائل الدنيوية والاخروية.

پوه سه: چې "ان" مخفف د مثقل اسم یې ضمیر شان محذوف دی. والواو للحال والمعنى الحال شان دادی چې موږ وو د خطاوتلو په ډله کې ستا و ستا د ورور بنیامین په باره کې یعني د ګناه کارانو په ډله کې چې ته مو و جب ته واچولې او له پلار څخه د دروغو په بهانه مو جلا کړې او ستا ورور ته په مو د ذلت په سترګو کتل.

فائده: خطأ ته خطأ هلته ویل کېږي چې په قصد ګناه وکړي او اخطأ هلته ویل کېږي چې بې قصده ګناه وکړي.

قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ ٱلْيَوْمَ ۖ يَغْفِرُ ٱللَّهُ لَكُمْ ۖ وَهُوَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿٩٢﴾

یوسف (علیه السلام) ورته وویل چې هیڅ منت او ملامتیا نشته پر تاسي باندي نن ورځ یعني زه پر سر قدرت یم او په تاسي هر څه کولای سم فضلاً عن سائر الایام. پښتانه وایي کړه ګاره تو ره نه پرېکوي، ستاسي د ټولو ګنهو چې زما او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ورور په بار کي تاسي کړې، ولي ما و بخښلاست او سره ددې چي زه مظلوم او بخيل وم په ماظنکم بالغني الغفور فانه يغفر الصغائر والکبائر ويتفضل على التائب. بيضاوي رحمه الله وايي چي له کرم څخه د يوسف علیه السلام دا ؤ چي ورونه يې سهار او ماښام کور ته غوښتل د ډوډۍ لپاره. نو ورونو يې ورته ويل چي موږ ستا څخه شرمېږو چي موږ ستا په باره کي تر حد بالا غلطي کړې ده. يوسف علیه السلام ورته وويل چي اهل مصر ما ته په هغو سترګو ګوري لکه اول چي يې کتل ولقد شرفت بکم وعظمت في عيونهم حيث علموا انکم اخوته ومن ولد ابراهيم علیه السلام. راوي وايي چي وروسته چي يوسف علیه السلام و ورنو ته ځان ور وښووی. نو د خپلار يعقوب علیه السلام پوښتنه څني وکړه مافعل ابي بعدي، دوی ورته وويل چي هغه ستا د فراق له سببه په سترګو ړوند سو. يوسف علیه السلام ورته وويل:

اِذْهَبُوْا بِقَمِيْصِيْ هٰذَا فَاَلْقُوْهُ عَلٰى وَجْهِ اَبِيْ يَاْتِ بَصِيْرًاۚ

يوسئ قميص زما دغه (چي دا هغه وربښمين قميص ؤ چي ابراهيم علیه السلام ته په اور کي د نمرود جبرئيل علیه السلام راوړی ؤ له جنت څخه او اخيراً و يعقوب علیه السلام ته په ميراث رسېدلی ؤ او يعقوب علیه السلام د تعويذ پر ډول د يوسف علیه السلام په غاړه کي ځړولی ؤ او هغه قميص تر حال حاضره پوري د يوسف علیه السلام په لاس کي ؤ) او دا قميص واچوئ زما د پلار پر مخ چي په برکت د جنتي قميص به په سترګو بينا سي. حسن بصري رحمه الله وايي چي يوسف علیه السلام چي دا خبره وکړه "يأت بصيراً" تر وحي الهي وروسته يې وکړه، والا فکيف علم يوسف علیه السلام بأتيانه بصيراً بالقاء القميص على وجهه اذ ليس للعقل الى هذا سبيلاً کما لا يخفى.

فائده: جاء في الحديث النبوي ﷺ چي عليه الصلوة والسلام چي فتح د مکې وکړه نو د کعبې مکرمې په دروازه کي ودرېدی نو قريشو ته يې وويل چي ستاسي څه خيال دی چي زه به ستاسي سره څه وکړم؟ قالوا اخ کريم وابن اخ کريم فقال رسول الله ﷺ اقول لکم ما قال اخي يوسف يعني لا خوته لا تثريب عليکم اليوم. سعيد شيرازي قدس سره السامي وايي:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نه یوسف که چندان بلا دید وبند .... چو حکمش روان گشت وقدرش بلند
گنه عفو کرد آل یعقوب را .... که معنی بود صورت خوب را
بکردار بد شان مقید نه کرد .... بضاعات مزجات شان رد نه کرد
زلطفت همین چشم داریم نیز .... برین بی بضاعت ببخش ای عزیز
بضاعت نیاوردم الا امید .... خدایا ز عفوم مکن نا امید

وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ

او راولئ تاسي او ستاسي عيال ټوله مصر ته.

پوه سه: چي اهل ښځو، اولادو، مريانو، مينځيانو، اقارب او اصحابو ټولو ته وايي. راوي وايي چي يهودا قميص واخستی او دا يې وويل چي ما پلار غمجن کړی دی په حمل د هغه قميص چي په وينو ککړ ؤ چي دا د يوسف قميص دی، نو زه يې هم نن خوشاله کوم لکه غمجن کړی چي مي ؤ، نو يهودا لځې پښې او لڅ سر له مصر څخه کنعان ته رهي سو او اووه ډوډۍ يې ورسره واخستلې او هغه يې ټولي ونه خوړلې چي کنعان ته يې ځان ورساوه وكانت المسافة بين مصر وكنعان ثمانين (۸۰) فرسخاً.

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ

هغه وخت چي کافله د ورونو د يوسف (عليه السلام) جلا سوه له مصر څخه او تر ابادئ د مصر تېره سوه. مراد له قافلې څخه هغه ده چي قميص د يوسف عليه السلام پکښې ؤ لکه يهودا چي د يوسف عليه السلام د قميص وروړل وپلار ته پر ذمه واخستل كما مر عنقريب.

قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ

وويل پلار ددوی يعقوب عليه السلام و حاضرينو ته چي لمسيان مړندي او نور قريبان وه، زه پيدا کوم بوی د يوسف. مظهري وايي چي په دې کي دليل پر دې دی چي دا بوی د جنت د خوا دی له يوسف عليه السلام څخه بالذات ومن قميصه بالعرض والا لقال ريح قميص يوسف. مجاهد رحمه الله وايي چي يعقوب عليه السلام ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بوی د یوسف علیه السلام د درو ورځو لارې څخه محسوس سو. له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې "من مسیرة ثماني لیال" وقال بینهما ثمانون فرسخاً. او بعض وایي چې باد راوالوتی او د قمیص بوی یې راورساوه فوجد ریح الجنة. نو دی پوه سو چې په مځکه کې خو ریح الجنة نسته الا من ذالک القمیص فلذالک قال اني لاجد ریح یوسف.

لَوْلَآ اَنْ تُفَنِّدُوْنِ ﴿۹۴﴾

که تاسي نسبت د پند و ماته نه کوئ. والفند نقصان العقل من غایة الهرم. کریمه: ثم رددناه اسفل سافلین الآیة.

فائده: چونکه فند حالت عارضي دی من کبر السن. نو داسي نه ویل کېږي عجوز مفندة لان نقصان عقل النسا ذاتي کما ورد في الحدیث النبوي الصحیح ما رئیت من ناقصات عقل ودین الحدیث.

قَالُوْا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفِیْ ضَلٰلِكَ الْقَدِیْمِ ﴿۹۵﴾

حاضرانو و یعقوب (علیه السلام) ته وویل چې قسم په خدای دی چې ته خلاف الحق روان یې له قدیم څخه په سبب د افراط في محبة یوسف وکثرة ذکره وتوقع لقائه.

فَلَمَّآ اَنْ جَآءَ الْبَشِیْرُ

پس هغه وخت چې راغلی زېری کونکی د یوسف علیه السلام یعني دده د ژوند. وکونه عزیز مصر وسائر احواله. ابن مسعود رضي الله عنه وایي من بین یدي العیر. یعني په نېز د حضور د قافلې یعني بشیر او عیر دواړه یو ځای راورسېدله. او ابن عباس رضي الله عنهما او سدي رحمه الله وایي چې بشیر یهودا و چې تر عیر دمخه یې پیاده ځان راورساوه کما مر سابقاً.

اَلْقٰىهُ عَلٰى وَجْهِهٖ فَارْتَدَّ بَصِیْرًا ۚ

واچاوه هغه بشیر قمیص د یوسف (علیه السلام) پر مخ د یعقوب (علیه السلام) نو وګرځېدی لیدونکی بعد ما کان اعمی وعادت قوته بعد الضعف وشبابه بعد الهرم کذا قال المظهري.

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي وعلى هذا بطل قول المناطقة والحكما ان قول القائل ليت الشباب يعود تمنى للمحال فافهم، د روح البيان بيان هم د مظهري د بيان سره سمون خوري.

قَالَ أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾

يعقوب (عليه السلام) و زامنو او حاضرينو ته چي مانه وه درته ويلي چي زه خبر يمه د خداى پاک له خوا په هغه شي چي تاسي نه ياست په خبر يعني من حيوة يوسف وان الله يجمع بيننا، يا دا قول اني لاجد ريح يوسف، بغوي رحمه الله وايي چي وروسته يعقوب عليه السلام له بشير څخه پوښتنه وکړه كيف كان يوسف قال البشير انه ملك مصر، يعقوب عليه السلام ورته وويل چي ملک مصر څه کوم يعني ددي پوښتنه مي نه ده درڅخه کړې بل على اى دين ترکته قال على الاسلام، يعقوب عليه السلام وويل چي اوس تام سو نعمت د خداى عزوجل پر ما باندي.

قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ ﴿٩٧﴾

زامنو د يعقوب (عليه السلام) و خپل پلار ته وويل اې زموږ بابا موږ ته طلب د بخښي وکړه زموږ د گنهو يعني په باره کي د يوسف چي له تا څخه مو په مکر او هيله جلا کړی وفعلنا به ما فعلنا، او په باره کي د بنيامين چي غلامي ته مو وسپاره په تحقيق موږ خطاوتلي وو چي ستا په حق مو څه وکړه يعني ته مو له غمه د فراق د يوسف وڅاه ته د غم په سپارلې، او د يوسف په حق کي مو څه وکړه، يعني زموږ توبه ده ته له خداى جل جلاله څخه زموږ بخښنه و غواړه.

قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾

ژر دى چي زه به بخښنه وغواړم ستاسي لپاره له رب څخه خپل.

درويش وايي: چي په ځنډولو کي د دعا د زامنو لپاره د يعقوب عليه السلام څه مراد وو (١) بعض مفسرين وايي چي د يعقوب عليه السلام مطلب دا وو چي ددوی امتحان وکړي چي توبه ددوی د صدق قلبي ده او که څرنگه (٢) شعبي رحمه الله وايي چي د يعقوب عليه السلام مطلب دا وو چي زه د يوسف عليه السلام حال معلوم کړم چي هغه تاسي ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عفو کوي او که نه، او که يوسف عفو درته کوي، نو زه به هم طلب د مغفرت ستاسي لپاره وکړم فان عفو المظلوم شرط لمغفرة الله تعالى.

(۳) وهب بن منبه رحمه الله وايي چي يعقوب عليه السلام هره شپه د جمعي څه بالا شل کاله د زامنو لپاره دعا غوښتله (۴) په حديث شريف کي راغلي دي چي يعقوب عليه السلام د زامنو لپاره دعا تر سدس اخير پوري د شپې يعني بعيد صلوة التهجد وځنډول، نو چي يعقوب عليه السلام به د خپل ورد او تهجد څخه فارغه سو، نو به يې لاس پورته کړی او خدای جل جلاله ته به يې داسي ويل اللهم اغفرلي جزعي على يوسف وقلة صبري، واغفر لاولادي ما فعلوا بيوسف. فاوحى الله تعالى اليه قد غفرت لک ولهم اجمعين (۵) اکثره مفسرين پر دې مسلک دي چي دعا د يعقوب عليه السلام تر ثلث اخير د شپې ددې لپاره وځنډول چي دا وخت د اجابت دی کما في الحديث المتفق عليه من حديث ابي هريرة رضي الله عنه ينزل ربنا تبارک وتعالى کل ليلة الى السماء الدنيا حين يبقى ثلث الليل الاخير يقول من يدعوني فاستجب له ومن يسئلني فاعطيه من يستغفرني فاغفرله.

درويش وايي: چي بعض ظاهر الفاظ ددې حديث له متشابهاتو څخه دي، نو پر مذهب د متأخرينو دي تاويل وکړل سي او پر مذهب د سلفو دي تفويض د علم و خدای عزوجل ته وکړل سي.

درويش وايي: چي راويان وايي چي يوسف (عليه السلام) ټوله کار سازي د سفر و پلار ته ور استولي وه چي په هغه کي دوه سوه اوښان وه او ورته ليکلي يې وه چي د اهل سره مصر ته را روان سه، يعقوب عليه السلام هم د سفر تياري مصر ته وکړه شاعر خجندي وايي.

کرد شرين دهن ما خبر يار عزيز .... که زمصرت اگر اينک شکری می آيد

نو يعقوب عليه السلام سره د ټول اهل او اقاربو پر اوښانو باندي راهي سو، چي مصر ته نژدې سو يوسف عليه السلام ته خبر ورسېدی، نو د پلار استقبال يوسف عليه السلام او ملک مصر ريان په څلورو زرو عسکرو وکړی او درې زره د آسانو سپاره او مشران او رئيسان د مصر ټوله او د هر سپاره سره د آس د سپرو د سپينو زرو او د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سرو زرو بيرق، نو په صحرا کي د مصر پياده سوه او صفونه يې بسته کړه او تو له مريان د يوسف عليه السلام هم وه. نو پر غونډۍ چي يعقوب عليه السلام سره د اولاده راپه رته سوه وصحرا ته چي يې وکتل په سوو اسان ولاړ دي، نو يعقوب عليه السلام ودې تعجب آوره اجتماع ته حيران پاته سو. نو جبرئيل عليه السلام راغله ورته وه يې ويل انظر الى الهوا فان الملائكة قد حضرت سرورا بحالكم. يعقوب عليه السلام و سپرو ته د اسانو وکتل او وه يې ويل چي زما زوى يوسف كوم يو دى جبرئيل عليه السلام ورته وويل چي هغه سړى دى چي پر سر يې سايه وان نيولى دى. نو له ډېره عشقه څخه له اوښه را كښته سو او پياده روان سو چي پر يهودا يې تكيه كړې وه. جبرئيل عليه السلام و يوسف عليه السلام ته وويل چي پلار دي پياده سو ته هم پياده سه. او هر يو يعني يعقوب او يوسف عليهما السلام يو وبل ته په څغاستا را روان وه. چي سره نژدې سوه يوسف عليه السلام غوښتل چي پلار ته سلام ورواچوي جبرئيل عليه السلام ورته وويل پر پرده دى افضل دى چي تاته سلام درواچوي. نو يعقوب عليه السلام په بلند اواز ناري كړې السلام عليك يا مذهب الاحزان...... بيت:

چه جورها كه كشيدند بلبلان از دى...... ببوى آنكه دگر نوبهار باز آيد

نو پلار او زوى لاسونه يو د بل په غاړو كي سره واچول او دواړه په ژړا سوه د خوشالى. له كبله وبكت ملائكة السموات او آسانو شپشنى شروع كړى او ملكو تسبيح شروع كړې او ملكي نغارې وژغول سوې او حسب المعمول د خوشالى د ولونه وړغول سوه فصار صحرا مصر كانه يوم القيامة.

چه خوش حاليست روى يار ديدن....... پس از عمرى بيك ديگر رسيدن

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ

چي داخل سو يعقوب (عليه السلام) و اهله پر يوسف (عليه السلام) باندي.

سوال: دمخه په بيان كي د قصې د ملاقات د يعقوب او د يوسف عليهما السلام داسې وويل سوه چي زوى او پلار يو وبل ته ورڅغاستل ملاقات يې وكړى او دلته لفظ د دخول راغلى، او دخول په يو اطاق يا خونه يا خيمه كي وي؟

خواب: هغه چي تېر سو هغه ملاقات شخصي د يقعوب او يوسف عليهما السلام و

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لکن یوسف علیه السلام قبلاً په دغه صحرا کي یو قصر جوړ کړی ؤ چي په هغه قصر کي یې یو تخت هم ایښی ؤ په هغه قصر کي ملاقات عمومي د یعقوب علیه السلام او توله خاندان اولاد او لمسیانو او د یوسف علیه السلام انجام سو فلهذا قال فلما دخلوا آه.

اٰوٰٓی اِلَیۡهِ اَبَوَیۡهِ

یوسف (علیه السلام) ضم کړل و ځان ته مور او پلار.

پوښتنه: د یوسف علیه السلام مور راحیل خو په نفاس کي د بنیامین وفات سوې وه نو څرنګه لفظ د "ابویه" راوړل سو؟

ځواب: اکثره مفسرین پر دې دي چي مراد له ابویه څخه پلار د یوسف علیه السلام او خاله دده ده چي لیا یې نوم ؤ لان الخالة بمنزلة الام کما جا في الخبر، وهذا کما اطلق الاب علی العم في قوله تعالی "اٰبائک ابراهیم واسماعیل واسحاق" او بعض مفسرین وایي چي یعقوب وروسته تر وفات د راحیل ددې خور لیا په نکاح کړې وه چي د یوسف علیه السلام مېره کېږي او مېرې ته هم په عرف کي مور ویل کېږي. او حسن رحمه الله وایي چي مراد حقیقي مور د یوسف علیه السلام ده هغه نه وه مړه بلکي ژوندۍ وه، او بعض مفسرین وایي چي د یوسف علیه السلام مور خدای پاک ژوندۍ کړه او د یعقوب علیه السلام سره مصر ته راغله.

درویش وایي: چي دا دوه قوله شاذ دي.

پوښتنه: چي په وخت کي د ملاقات د یوسف او پلار یعقوب علیهما السلام ده پلار ته وویل یا ابت بکیت علي حتی ذهب بصرک الم تعلم ان القیامة یجمعنا؟ یعقوب علیه السلام ورته وویل بلی په هغه خو خبر وم یا بني لکن خشیت ان تسلب دینک فیحال بیني وبینک في یوم القیامة.

وَقَالَ ادۡخُلُوۡا مِصۡرَ اِنۡ شَآءَ اللّٰهُ اٰمِنِیۡنَ ﴿۹۹﴾

یوسف (علیه السلام) وروسته تر ملاقات د بیابان د پلار او ورنو سره، نو دوی ته یې وویل چي داخل سئ ومصر ته ان شا الله د امن په ژوند تېرولو کي له قحط څخه او له نورو مکارهو څخه، او یا معنا داده چي بیا جواز یعني پاسپورټ ته ضرورت نسته لکه دمخه چي بې له جوازه د حکومت مصر د خوا څوک مصر ته نه سوای داخلېدای.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي كلمه د "ان شا الله" په دخول "آمنين" سره تعلق لري قدمت على آمنين للتبرك قبل تمام الكلام او لمراعات الفواصل كما في قوله تعالى لتدخلن المسجد الحرام ان شآ الله آمنين.

وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا

او كښېښول يوسف (عليه السلام) مور او پلار پر تخت باندي، والرفع النقل.

پوه سه: چي چي يوسف عليه السلام مور او پلار تعظيماً لهما پر تخت كښېښول او ورونه يې يوه درجه لاندي كښېښول.

درويش وايي: چي د "وخروا له سجدين" په معنى كي د مفسرينو رحمهم الله لوى اختلاف دى، روح البيان وايي چي بر روى درافتادند پدر يعقوب عليه السلام وخاله وبرادران مر اورا. وروسته وايي چي سجداً حال مقدرة دى لان السجود بعد الخزوراى حال كونهم ساجدين تحية وتكرمة له فانه كان السجود عندهم جارياً مجرى التحية والتكرمة كالقيام والمصافحة وتقبيل اليد ونحوها من عادات الناس في التعظيم انتهى من تفسير الجزء الثالث عشر ص (٣٢)

درويش وايي: چي دا عبارت نص په دې كي چي مراد له سجدې څخه سجده متعارفه ده يعني وضع الجبهة على الارض وان ذالک كان جائزاً في دينهم على وجه التعظيم، دون العبادة، او زموږ په شريعت كي د سجود پر وجه متعارفه نهي راغلي دي لغير الله تعالى.

ومعنى الآية ولوېدل پلار د يوسف او خاله دده او ورونه دده حال كونهم ساجدين ليوسف على الوجه المتعارف للتعظيمه لا لعبادته، ويدل عليه ظاهر القرآن في رؤيا يوسف في حالة صغره "اني رئيت احد عشر كوكباً والشمس والقمر رئيتهم لي ساجدين" او روح المعاني په تفسير كي د ديارلسم جزء ص (٥٨) كي وايي اى على الجباه كما هو الظاهر، وهو كما قال ابو البقا ان سجداً حال مقدرة لان السجود يكون بعد الخرور وكان ذالک جائزاً عندهم آه، او قتاده وايي كان السجود تحية الملوک عندهم و اعطى الله هذه الامة السلام عليكم تحية اهل الجنة كرامة منه تعالى لهم انتهى، او بعض مفسرين وايي چي "خرو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په معنی د رکوع بالغ دی دون وضع الجبهة علی الارض آه، او مظهري د ديارلس جزء په تفسير کي ص (٢٠٢) کي وايي لم يرد بالسجود وضع الجباه علی الارض انما هو الانحنا التواضع يعني تواضعوا ليوسف.

درويش وايي: چي دا توجيه مخالفه ده له ظاهر ځخه د قرآن يعني وخروا له سجداً کما لايخفی ثم رجع و اورد توجيه روح البيان وقال قيل وضعوا الجباه علی لارض وکان ذالک علی طريقة التحية والتعظيم لا علی طريق العبادة وکانت تحية الناس يومیئذ السجود وکان ذالک جائزاً في الامم السابقة فلنسخت في هذه الائمة يعني وجعلت تحيهم السلام عليکم انتهی.

درويش وايي: چي تولو مفسرينو رحمهم الله له ابن عباس رضي الله عنهما ځخه داسي نقل کړی دی ان معنی الآية خرو الله سجداً وشکراً بين يدي يوسف. والضمير في له راجع الی الله تعالی.

درويش وايي: چي ددې قول د ابن عباس رضي الله عنهما معنی داده چي يوسف عليه السلام يې صرف قبله ورته وگرځاوه سجده د خدای عزوجل لپاره وه وذالک باذنه تعالی تعظيماً ليوسف کالکعبة لنا. وکما جعل آدم عليه السلام قبلة لسجود الملائکة حين امروا فالسجود له.

درويش وايي: وهذا التحقيق تفسير الآية بقدر الوسع والطاقة.

پوښتنه: ستا عادت خو حواله و تفاسيرو ته ده خصوصاً مع ذکر النمرة الصفحة نه وه، نو دلته دې ولې خلاف العادة کار وکړی؟

جواب: دا مقام مزلة الاقدام وو ولهذا نسبت کل قول الی قائله او بل د حاسدانو پر خولو مي مهر د سکوت ولگاوه بالغيبة والبهتان.

وَقَالَ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأۡوِيلُ رُءۡيَٰيَ مِن قَبۡلُ قَدۡ جَعَلَهَا رَبِّي حَقّٗاۖ

يوسف عليه السلام وويل چي دا سجده يې ولېدل ای پلاره دغه وو تاويل او تعبير د خوب زما يعني په ايام کي د کوچني والي مي لېدلی ؤ. يعني "اني رئيت احد عشر کوکبا والشمس والقمر رئيتهم لي ساجدين" چي خدای وگرځاوه هغه زما خوب حق او ثابت او رشتيا.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي په اول کي تفسير د دې سورة بيان د دې خوب تير سو.

وَقَدْ اَحْسَنَ بِيْٓ اِذْ اَخْرَجَنِيْ مِنَ السِّجْنِ

او زما سره احسان کړی دی يعني خدای جل جلاله چي زه را وسيستم د بندي خانې څخه.

پوه سه: چي کلمه د با په معنی د علی ده.

پوښتنه: يوسف ولي د جب حال چي ورونړو دی ور اچولی وو او سره د دې چي د جب حال سخت وو تر سجن پلار ته يې نه کی بيان؟

جواب: دپاره د اکرام د ورونړو چي دوی خجل نه سي او سره د دې چي يوسف عليه السلام دوی ته ويلي وه "لا تثريب عليکم اليوم" او په زړه پوري جواب دا دی چي نعمت د خدای جل جلاله پر يوسف عليه السلام بعد الخروج من السجن اعظم وو تر نعمت د اخراج من الجب ولي چي يوسف عليه السلام بعد الخروج من الجب صار الی العبودية والرق لقطفير زوج زليخا، او په مکر د زلېخا اخته سو چي اخيره نتيجه يې دخول السجن سوه، او وروسته تر خروج د بندي خانې ملک مصر وګرځېدی، کمامر تمام هاتين القصتين فيما بيان تفسير الآيات السابقة

وَجَآءَ بِكُمْ مِّنَ الْبَدْوِ

او تاسي را وستاست د صحرا څخه.

فائده: بدو هغه فراخه مځکي ته وايې چي اهل مواشي په کښي اوسېږي او يعقوب عليه السلام او زامن هم اهل المواشي باديه نشينان وه.

مِنْۢ بَعْدِ اَنْ نَّزَغَ الشَّيْطٰنُ بَيْنِيْ وَبَيْنَ اِخْوَتِيْ ۗ اِنَّ رَبِّيْ لَطِيْفٌ لِّمَا يَشَآءُ ۗ

وروسته تر دې چي شيطان فساد کړی وو په مابين کي زما او په مابين د درو ورنړو زما بالحسد والتباغض، په تحقيق زما رب تدبير کوي د هغه شي چي هيڅ سخت کار نسته مګر مشيت د خدای په هغه کي دخيل دی او په آسانۍ ي بدلوي اذا شا.

اِنَّهٗ هُوَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ۝

په تحقيق خدای په هر شي خبر دی او په هر کار کي حکمت لري.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي د حکمت څخه دخداى چي ښه خوب چي سړى وويني زمانه د وقوع يې اوږده وي الا يرى ها، چي يوسف ﷺ چي ده په کچني والي دا خوب ليدلى ؤ "رئيت احد عشر کوکبا" وروسته تر اتيا کاله دا خوب رښتيا سو حکمت دادى چي زمانه د خوشحالى درازه او ډېره سي، او د بدو خوبو اثر ژر ښکاره کوي حکمت يې دادى چي زمانه د حزن او غم د مؤمن لنډه سي، راوي وايي چي يوسف ﷺ پلار تر لاس ونيوى پر خزانو د مصر يې وګرځاوه (۱) خزائن الورق يعني سپين زر (۲) خزائن الذهب يعني د سرو زرو (۳) خزائن الحلي يعني زيورات (۴) خزائن الثياب يعني د جامو توکرانو (۵) خزائن السلاح يعني جنګي الات (٦) خزائن القراطيس ده کاغذانو خزانه. چي اول صانع او واضع د کاغذانو يوسف ﷺ وو. نو پلار ګله ورته وکړه چي دونه کاغذان دي درلوده ماته دي يو مکتوب د خپل حال نه کى نوشته او زما او ستا تر مابين (۸) مزله وه... بيت:

صد بار شد از عشق تو ام حال دګر ګون
يک بار نه ګفتى که فلان حال تو چون شد

قال امرني جبرئيل بذالک يعني چي پلار ته خط مه استوه پلار ورته وويل چي ته د جبرئيل څخه پوښتنه نه کوي چي ولي دي ماته دا امر راکاوه، يوسف ﷺ ورته وويل چي ته تر ما د جبرئيل سره ډېر شناخته يې ته پوښتنه څني وکړه قال جبرئيل امرني ربي بذالک بسبب قولک اخاف ان ياکله الذئب نهلا خفتني، تاريخ خبر راکوي چي يوسف ﷺ د راعيل يعني زليخا څخه "افرايم" "ميشا" او "حمة" چي د ايوب ﷺ کور ودانه وه او د افرائيم څخه نون پيدا سو او ده څخه يوشع ﷺ فتى موسى ﷺ يعقوب چي قصر يوسف ﷺ ته ورغلى د يوسف ﷺ اولاد ورته راغله مخ ته يې ودرېدل يعقوب ﷺ په خوشحاله سو او مچ يې کړه او يوسف ﷺ پلار ته د زليخا حال بيان کړى او دا حال چي دې زما سره څه وکړه ماد دې سره څه، او ورته وې ويل چي دا زما عيال د دې څخه دى، او زليخا راغله د خسر لاس يې ور مچ کړى، او ورته وې ويل چي ته زموږ په کور کي اوسېږې يعقوب ﷺ ورته وويل چي زه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ستاسي په قصور او بنګلو کي نه اوسېږم بلکه وماته يوه د لرګو خونه راجوړه کړئ لکه په کنعان کي چي زما وه، د يوسف عليه السلام په امر هغه سي خونګی يې ورجوړه کړه، نو يعقوب عليه السلام په هغه کي په خوشحالۍ او سرور د خپل خدای عبادت کاوه، جامي رحمه الله وايي:

چي خوش باشد که بعد از انتظاری ...... بامید رسد امید واری

بغوي وايي چي اهل تاريخ قديم وايې چي يعقوب عليه السلام د يوسف عليه السلام سره (۲۴) کاله ژوندی وو په ښه ژوند کي او په خوشحاله زړه عمر يې (۱۴۷) کاله ته ورسېدی بيا يې په مصر کي داعي الاجل ته لبيک وو ايه او وفات سو چي وخت د وفات يې نژدې سو يوسف عليه السلام ته يې وصيت وکړی چي زما مړی به کنعان ته ورې او د خپل پلار اسحاق عليه السلام د څنګه سره به يې ښخه وې، نو يوسف عليه السلام هم داغسي وکړه ومضى به حتى دفنه بالشام ثم انصرف الى مصر، تاريخ وايې چي سعيد بن جبير وايې چي يعقوب عليه السلام په تابوت کي د ساج بيت المقدس ته يوړه سو اتفاقا په دغه ورځ عيص چي د ده ورور ؤ او د يوه بطنه زوکړي وه هم وفات سوی ؤ، نو په يوه قبر کي يې دواړه دفن کړه.

درويش وايي: چي بغوي رحمه الله ګاهي وايې چي يعقوب عليه السلام يې په کنعان کي دفن کړی او ګاهي وايې چي په شام کي دفن کړی او ګاهي وايې چي په بيت المقدس کي دفن کړی ولا منافات بين هذه العبارات کما لايخفى فافهم.

درويش وايي: چي څه وخت يوسف عليه السلام ته خدای جل جلاله تول نعمتونه د دنيا ورکړه او په دې پوهېدی چي نعيم د دنيا دائمي نه دي. .... بيت:

همه ملک ونعمت پذيرد زوال ...... بجز ملک فرماندهي لايذال

نو يې سوال د حسن عافيت وکړی د خدای جل جلاله څخه، نو داسي وويل.

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ

تا ماته راکړی بعض د سلطنت يعني د مصر ونواحيه، نو کلمه د من دپاره د تبعيض ده، ولي چي د ټولي دنيا ملک خو ده ته نه ؤ ورکړل سوی، او ماته دي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رانبولي دي بعض تعبيرونه د خبرو يعني د خوبو ، دلته هم كلمه د "من" لپاره د تبعيض ده، ولې چې د ټولو خوبونو تعبير خو ده ته نه ؤ ښوول سوی، ولې چې بعض خوبونه د دنيا د خلګو دده په زمانه کې ده ته د تعبير لپاره نه وه وړاندې سوي، البته ملکه يعني استعداد د تعبير د ټولو خوبونو خدای ﷻ ورکړی ؤ.

يوه سه: چې د ملک فراخي دي قدرت او د سياست لمن وي و هو اهل التدبير.

يوه سه: چې ما لفظ د بعض ووايه اشاره ودې ته ده چې کلمه د من دالته هم دپاره د تبعيض ده "اذ فوق کُلّ ذي علم عليم.

فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَنْتَ وَلِیّٖ فِی الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَةِ

ای خالق د اسمانو او مځکي "يوه سه: چې فاطر منصوب دی بحذف حرف الندا". ته مالک او متصرف يې زما د کارو په دنيا او آخرت کې.

تَوَفَّنِیْ مُسْلِمًا وَّ اَلْحِقْنِیْ بِالصّٰلِحِیْنَ

زما روح قبض کړې وخت ته حال کوني على ملة الاسلام او ما ملګری کړې وروسته تر قبض روح د صالح بندګانو سره يعني الانبياء ﷺ ولې چې کمال د صلاح په عصمت سره ده وهي مختصة بالانبياء ﷺ قتاده ﷫ وايي چې هيڅ نبي خواست د مرګ نه دی کړی بېله يوسف ﷺ مظهري وايي وفيه نظر فان النبي ﷺ قال حين مرضه اللهم الرفيق الاعلى (ای اطلب الرفيق الاعلى وهو الله ﷻ) او بل په صحيح حديث د عائشې ﷞ راغلي دي چې عليه الصلوة والسلام وويل چې هيڅ نبي نه مري تر څو چې ده ته اختيار ورکړه کېږي په مابين کې د حيوة الدنيا ولقاء الله ﷻ. وفي الحديث الموت تحفة المومن. ولې چې دنيا د مومن کامل دپاره بندي خانه ده وفي المثنوي:

بس رجال از نقل عالم شادمان .... وزبقايش شادمان اين کودکان.

درېش وايي: چې حسن ﷫ وايي چې يوسف علیه السلام وروسته تر دې دعا د پر کلونه ژوندی وو، او نور علماء قاطبة وايي وروسته تر دې دعا يوه هفته ژوندی وو بيا وفات سو. بعض علماء وايي چې جای نشين يې يهودا وګرځاوه او بعض وايي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي خپل زوی افرایم یې جای نشین وګرځاوه، بغوي رحمه الله وایي چي په مده کي د فراق د یوسف علیه السلام د یعقوب څخه د علماوو اختلاف دی. کلبي رحمه الله وایي (۲۲) دوویشت کاله وه او بعض وایي (۴۰) څلویښت کاله وه، او حسن وایي چي یوسف علیه السلام چي یې څاه ته واچاوه د (۱۷) کالو ؤ. او د پلار څخه غائب ؤ (۸۰) کاله وهو الاشهر او یوسف علیه السلام وروسته تر لقا د یعقوب (۲۳) کاله ژوندی ؤ او ټوله عمر یې (۱۲۰) کاله ؤ. او په یو روایت کي وایي (۱۱۰) کاله ؤ. او د یوسف علیه السلام د زلیخا څخه دري عیاله سوي وه، افرایم، او میشار او د افرایم د اولاده څخه یوشع بن نون او بله یې لور وه رحمته چي زوجه د ایوب علیه السلام وه.

فائده: عکرمه وایي چي اول یوسف علیه السلام په راسته غاړه کي د رود نیل دفن سو، نو دا غاړه ښه سرسبز او شاداب وه او د قحط څخه په امان وه او هغه بله غاړه وچه او په قحط مبتلا وه بیا یې نقل کړی وجانب ایسر ته بیا جانب ایسر په خفب او بشه کلي کي وه او جانب ایمن د قحط سره دست ګریبان و، آخیر اتفاق د دوارو جانبو پر دې وسو چي د ده صندوق چي له مرمر څخه جوړ وو یعني تابوت یې د رود نیل په مابین کي ښخ کړی فاخصب الجانبان ببرکته وامنا من القحط الی ان اخرج تابوته موسی علیه السلام من قعر النیل فدفنه مع ابائه بالشام.

درویش وایي: چي وفیه قصة طویلة" او پر مصر عمالیقه وو چي د یو قوم جبار نوم دی وروسته تر یوسف علیه السلام قبضه وکړه چي فرعون د موسی د دغه قوم څخه وو. او بني اسرائیل د عمالقه وو تر لاس لاندي وه او لکه مریان یې وه او پر لاس د موسی علیه السلام فرعون سره د ټوله قوم عمالقه ؤ په دریاب کي غرق سو، او قدرت بېرته بني اسرائیلو ته په لاس ورغلی ثم وثم.

ذٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ ۖ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوٓا۟ أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ ﴿١٠٢﴾

دا قصه د یوسف علیه السلام چي په قرآن کي ذکر سوه د اخبارو څخه د غیب ده یعني ته ای محمد ﷺ نه وې ورته حاضر موږ وحي وکړې وتاته یا محمد ﷺ او ته یا محمد ﷺ نه وې په نیز د اولاد د یعقوب علیه السلام هغه وخت چي دوی اتفاق

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وکړي چي يوسف عليه السلام به غيابة الجب ته اچوو، او دوی مکر کاوه چي يوسف عليه السلام د پلار ره څخه جلا کړي.

پوه سه: چي دا دليل دی پر نبوت د عليه الصلوة والسلام او پر صدق د قرآن چي من عند الله دی، يعني ستا پر مکذبينو من قريش وغيرهم پوشيده نه ده چي ته خو په واقعاتو د يوسف عليه السلام او ورڼرو حاضر نه وې او نه ستا ملاقات سوی دی د هغه چا سره چي په دې قصه خبر وي. نو معلومه سوه چي دا قصه په ذريعه د وحي تا ته معلومه سوې ده "وانک لمن المرسلين" بغوي رحمه الله وايي چي يهودانو او قريشو په اتفاق د رسول الله ﷺ دا قصه د يوسف عليه السلام طلب کړې وه او د ايمان راوړو وعده يې ورسره کړې وه، نو چي عليه الصلوة والسلام دا قصه موافق د تورات سره ور ته وکړه او بيا هم دوی ايمان نه راوړی، نو انحضرت ﷺ ډېر غم جن سو. نو دا آيت نازل سو.

وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾

نه دي ډېر انسانان که څه هم ته ډېر حرص پر ايمان د دوی لري ايمان راوړونکي لعلمه تعالی الازلي باستمرارهم علی الکفر والضلال وان لا ينفعهم النصح والانذار.

وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾

او ته نه غواړې د خلګو څخه پر انبأ مذکور او يا پر قرآن من زائد دی د پاره د استغراق د نفي يو مزدوري، نه دی قرآن مګر ذکر او نصيحت د پاره د عالميانو. او حجت علی من لم يؤمن به او بصيرة او رحمت دی لمن آمن به.

مسئله: پر تعليم د قرآن يا د احاديثو يا د علوم شرعيه لکه فقه او اصول د متاخرينو پر فتوی اجرت اخستل روا دی في شرح الوقاية لظهور التواني في الامور الدينية لکن بيا هم اولی دا ده چي اجرت وانه خلي اقتداً بسنن جميع المرسلين عليهم السلام لکن دا اجرت متاخرين هم هلته روا بولي چي يو عالم د تعليم لپاره متعين نه وي يعني بل څوک نه وي او که بل عالم وي. نو موجود عالم ته اجرت اخستل حرام دی وعلی فقس غسل الميت وقبر الميت وغير ذالک يعني من فروض الکفاية.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَكَأَيِّنْ مِّنْ آيَةٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّوْنَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُوْنَ ۝

او ډېرې نخښې دي په اسمانو کې من الكواكب والشمس والقمر وغير ذالک او په ځمکه کې من الحيوانات والنباتات والجواهر الغاليات في الجبال الشامخات چې کفار تېرېږي پر هغو باندې يعني په مشاهده يې ويني او پر دې هم علم لري چې دا آيات باهرات في الارض والسموات په خپله له کتم ځخه د عدم و عرصه ته د وجود نه دي راغلي بلکې خالق لري ذو قدرة تامة على الايجاد مگر حال د کفارو دادی چې دوی له دغو آياتو ځخه اعراض کونکي دي يعني په نظر د عبرت نه ورته ګوري او فکر نه پکښې وهي حتى چې جمادات بتان ددغه خالق مقتدر خدای سره په عبادت کې شريکان بولي. او يا دهريه نسبت د دغو عجائبو د قدرت و دهر او زماني ته کوي. ويقولون ما يهلكنا الا الدهر.. ع برين عقل ودانش بايد گريست.

درويش وايي: چې تحقيق د "كأين" على ما بينه المحقق الجامي رحمه الله في شرح الكافيه دا دی من الكناية لفظ كاين وانما بني على السكون لان حرف التشبيه چې کاف دی پر اي داخل سو او اي معرب کلمه وه لكنه انمحى عنهما معناها الافرادي وجعل كلاهما كاسم مفرد بمعنى كم الخبرية وصار كانه اسم مبني على السكون آخره نون ساكنة كما في من لا تنوين تمكن ولهذا يكتب بعد اليا نون ساكنة مع ان التنوين التمكن لا صورة لها في الخط كما في زيد في الحالات الثلثة، الرفع نحو جائني زيد. والنصب نحو ضربت زيداً والجر نحو مررت بزيد. والمعنى اى عدد شئت من الدلائل على وجود الصانع وقدرته وتوحيده وكمال قدرته.

وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ إِلَّا وَهُمْ مُّشْرِكُوْنَ ۝

او ايمان او اقرار نه کوي اکثره د مشرکانو په خدای عزوجل سره يعني په وجود د خدای پاک او په خالقيت د خدای پاک في حال من الاحوال (فالاستثنا مفرغ) مگر په حال کې د اشتراک ددوی په عبادت کې بتان. ولي ددوی ځخه چې به چا پوښتنه وکړه من خلق السموات والارض قالوا "الله" او چې له دوی ځخه به چا پوښتنه وکړه من نزل من السما ماء؟ قالوا! "الله" الى غير ذالک ومع ذالک يعبدون الحجارة اى الاصنام. له ابن عباس رضي الله عنهما ځخه روايت دی چې دا آيت په تلبيه کې د مشرکينو نازل سوی دی چې دوی به داسې تلبيه د حج يا د عمرې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ويله اللهم لبيک لبيک لا شريک لک الا شريکاً هو لک تملکه وما ملک.

عطا رحمه الله وايي چي دا آيت په دعا کي د مشرکانو نازل سوی دی چي په وخت کي د رخا به يې لات او عزی ته ناري وهلې او د سختی په وخت کي به يې خاص خدای تعالیٰ ته زاری کولې. کريمه: حتی اذا رکبوا في الفلک واحاطبهم الموج دعوا الله مخلصين له الدين (ای الدعا) فاذا نجاهم الی البر اذا هم يشرکون"

بلکې د تعجب خبره داده چي دوی به په کښتی کي د سفر اراده وکړه يو خدای به يې ورسره واخستی چي کښتی به طوفاني سوه هغه خدای بې درياب ته وغورځاوه ودعوا الله مخلصين له الدين.

او بعض مفسرين وايي چي معنا د آيت داده "الا وهم مشرکون باتخاذ الاحبار ارباباً مطاعاً في خلاف ما امر الله به" او يا په نسبت د زوی وخدای پاک ته کما قال اليهود العزير ابن الله وقال النصاری عيسی ابن الله. يا بعض مشرکين وايي الملائکة بنات الله.

درويش وايي: چي محمد بن عبدالوهاب النجدي چي پيشوا د وهابيانو د ډلې دی وايي چي امت د عليه الصلوة والسلام وروسته تر سنه (٦٠٠) ټوله مشرکان واجب القتل دي. او ټوله هغه آيتونه چي په باره کي د مشرکينو د مکې راغلي دي لکه آيت مذکوره پر امت مرحومه وروسته تر (٦٠٠) هجري تطبيق کوي او دی يعني محمد بن عبدالوهاب خپل ځان مجدد الدين معرفي کوي او اتباع دده هم ده ته مجدد الدين وايي. نه پوهېږم چي د عليه الصلوة والسلام دين خو تام او کامل دی. کريمه "اليوم اکملت لکم دينکم" نو د تجديد دين څه معنا ده. که دده مراد دا وي چي زه د دين احمدي ﷺ توضيح کوم نوی دين منځ ته نه راوړم يعني خپل ځان رسول نه بولم. نو بايد ده داسي محتمل يعني مجدد الدين نه وای ويلی بلکې ځان ته يې لقب د موضح الدين الاحمدي وامثاله ورکړی وای.

درويش وايي: چي زما يوه رساله په نامه د "البيانات الصادقة في احوال الوهابية" چي هم دا اوس سره د بلې رسالې چي نوم يې "سيف القندهاري على عنق السلفي" ده دواړې رسالې يو ځای سره چاپ سوي دي.

تنبيه: د درويش دا وظيفه نه ده چي پر يو چا چي دعوه د اسلام کوي حکم د

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

كفر وكړي كما توهمه بعض الجهلة من اتباع الوهابية والسلفية، بلكې درويش صرف اقوال د معتبره محدثينو او مفسرينو كثرهم الله ﷻ رانقل كړي دي، وفرق عظيم بين نقل القول بكفر احد من الناس من كتاب معتبر في التفسير والحديث وبين حكم الناقل بالكفر عليه والجهلة لايفرقون بين النقل والحكم.

سوال: امام رباني مصنف د مكتوبات ځان مجدد الف ثاني بولي؟

ځواب: مجدد الف ثاني شيخ احمد السرهندي رحمه الله ځان مجدد الدين نه بولي، بلكې د طريقت د تصوفو ځان مجدد بولي ولا عاقبة فيه.

اَفَاَمِنُوْٓا اَنْ تَاْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ اللّٰهِ

يعني انسوا افامنوا، آيا دوى هېروي، نو بېغمه سوه له دې څخه چې رابسي دوى ته يو عقوبت چې تولو ته به شامل وي كائنة من عذاب الله لكه اسماني تكې او يا نور عذابونه.

درويش وايي: چې "انسوا" معطوف عليه د "فامنوا" دى كمامر مرارا في هذا التفسير، په "امنوا" كې ضمير راجع دى و مشركينو او كافرانو ته.

اَوْ تَاْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَّهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿۱۰۷﴾

يا به راسي دوى ته قيامت چې مشتمل پر عذاب د جهنم دى نابېره، يعني دوى ته به علم نه وي او نه به علامه پر تعين د وخت وي، دوى شعور او علم نه لري پر راتګ د قيامت چې ځان ورته چمتو كړي يعني بالايمان.

فائده: استفهام په آيت كې لپاره د انكار دى يعني نه ښايي دوى لره دغه نسيان او امن، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چې اسرافيل به شپېلۍ پوه كړي او خلګ به په بازارو كې د دنيا په كاروبار اخته وي وهذا معنى بغتة.

قُلْ هٰذِهٖ سَبِيْلِيْٓ اَدْعُوْٓا اِلَى اللّٰهِ

ته ووايه يا محمد (عليه السلام) دغه يعني دعوت و توحيد ته او ځانونه چمتو كول و قيامت ته زما لار او طريقه ده، زه بولم او دعوت وركوم خلګو ته يعني عموماً (فالمفعول محذوف) وخداى ته يعني الى الايمان بوجوده ووحدانيته و اتصافه بجميع

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

صفات الكمال والجلال. او وتنزته د خدای پاک عن جميع صفات النقص والزوال.

فائده: د "سبيل" لفظ مذکر او مؤنث دواړه مستعملیږي وانث في هذه الآية.

عَلٰى بَصِيْرَةٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِيْ ؕ وَسُبْحٰنَ اللّٰهِ وَمَاۤ اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ۝

پر يقين يم او اتکلي او له خپل ځانه څخه بيان نه کوم بل هو وحي من الله عزوجل زه او هغه کسان چي زما متابعت کوي په دين کي.

پوه سه: چي لفظ د "انا" تاکيد دی د ضمير مستتر په "ادعوا" کي او "من" تبعيضي په "من المشرکين" کي پر عطف دی.

پوه سه: چي "وسبحان الله" عطف دی پر "ادعوا" باندي يعني انزئه تنزيها من الشركا.

سوال: "ادعوا" خو جمله ده نو څرنگه عطف د "سبحان الله" چي مفرد مضاف دی پر صحيح دی؟

ځواب: سبحان الله هم په معنی کي جمله ده اذ الاصل اسبح الله سبحاناً. او نه يم زه له مشرکينو څخه.

درويش وايي: چي وروسته فعل د "اسبح" حذف سو تخفيفاً لکثرة الاستعمال. او مصدر چي سبحاناً مضاف سو و لفظ ته د الله فصار سبحان الله اوس نو اظهار د فعل بې نا جائز دی يعني داسي ويل اسبح سبحان الله او دا حذف هم قياسي دی کما في الکافية وشرحها للجامي قدس سره. او قاضي محمد مبارک په شرح کي د سلم العلوم للمحقق البهاري في بيان قول المصنف سبحانه ورته بيان کړی دی.

سوال: تاخو مره تفسير د آيت مذکوره عميق وکړی؟

ځواب: ودي تفسير ته ضرورت ؤ په بيان کي د عطف مذکور.

پوه سه: مشرکانو به عليه الصلوة والسلام ته په رد کي د نبوت دده داسي ويل لو شا ربنا لانزل ملائکة. يعني که اراده وای د خدای عزوجل زموږ د لارښوونې نو به يې نازلي کړي وای ملکې. فنزل هذه الآية في رد قولهم.

وَمَاۤ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوْحِيْۤ اِلَيْهِمْ مِّنْ اَهْلِ الْقُرٰى ؕ

او موږ نه دي رالېږلي يعني رسولان تر تا د مخه يا محمد مگر نه نران د انسانانو لا ملائکة. چي موږ وهغو ته وحي کړي دي لکه تا ته چي مو وحي کړې دي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: د رجال لـه لفظ څخه دا معلومه سوه چي ښځه نبي نسته، د "رجال" لفظ عام وَ. نو په نوحي اليهم تخصيص وسو له عمومي خلګو څخه.

درويش وايي: چي قرى جمع د قريه ده او قريه په عرف عام کي کلي تـه وايي يعني مقابل د ښار، لکن په عرف کي د قرآن مجيد په معنى د ښارو دى. ولي چي ښارو والا خلګ عاقلان او عالمان او حلم والا وي تر باديه نشينانو لغلظهم وجفائهم کما ثبت بالتجربة، ځکه وهابيان د وهابيت تخم اول په صحرايانو کي پاشي چي هغه جهال محض وي. حسن رحمه الله وايي نظراً له دي آيت څخه دا معلومه سوه چي د اهل بدو يعني صحرايانو څخه خداى پاک نبي نه دى را استولى.

درويش وايي: چي په بل ځاى کي د قرآن مجيد رد د قول د کفارو داسي خداى جل جلاله کړى دى "قل لو كان في الارض ملئكة يمشون مطمئنين لنزلنا عليهم ملكاً رسولاً"

اَفَلَمْ يَسِيْرُوْا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ

آيا سېر نه کوي په مځکه کي دغه مشرکان چي تکذيب د رسلانو او آياتو کوي او دوى وګوري په نظر د عبرت اخير کار د هغو کسانو چي تکذيب د رسولانو او د آياتو يې کړى وُ يعني قوم ثمود او قوم لوط وقوم شعيب وغيرهم يعني د هغو عاقبت هلاک او استيصال وُ، نو لـه هغو څخه به عبرت واخلي، او دوى يعني کفار مکه به ستا اې محمد (عليه السلام) لـه تکذيب څخه به ډډه وکړي، سعدي شيرازي رحمه الله داسي وايي:

پند گير از مصائب ديگران .... تا نگيرند ديگران ز تو پند

نرود مرغ سوى دانه فراز .... چو ديگر مرغ بيند اندر بند

وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ اتَّقَوْا اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۰۹﴾

او هر آئينه دار د اخيري حالت، او يا دار د ساعة الآخرة او يا حيوة آخيره، ښه دى د هغو کسانو لپاره چي ځانونه يې لـه شرک او معاصيو او تکذيب الرسل والآيات څخه ساتلي وي، چي د هغو حال دخول الجنان او رضي الرحمن الى ابد

Maktaba Tul Ishaat.com　　Scanned by CamScanner

الآباد. آیا تاسي خپل عقول پر کار نه اچوئ تا چي وپوهیږئ؟ چي دار اخیره خیر دی للذین یتقون الشرک؟

حَتّٰى إِذَا اسْتَيْئَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا

غاية لما دل علیه وما ارسلنا من قبلک الا رجالاً. ای فتراخي نصرهم حتی نا امید به سوه رسولان له نصرت الهي څخه.

پوه سه: چي قرائت د کوفیانو او د ابو جعفر رحمه الله د "کذبوا" په تخفیف د ذال دی، نو د آیت معنا داده ظنوا ای الرسل انهم قد کذبوا ای کذبتهم انفسهم حین حدثتهم انهم ینصرون، او یا معنا داده چي کذبهم القوم بوعد الایمان او یا معنی داده وظنوا ای المرسل الیهم انهم ای الرسل قد کذبوا واخلفوا فیما وعدلهم من النصر وخلط علیهم الامر.

فائده: عائشه رضي الله عنها له قرائت څخه د تخفیف منکره وه، ددې رضي الله عنها په خیال کي دا وه چي معنا د آیت داسي ده چي د رسل به دا ظن سو چي خدای جل جلاله زموږ سره وعده د نصر خلاف کړه، نو څکه دې رضي الله عنها به ویل معاذ الله ان یظن الرسل ذالک بالله ای خلف الوعد. لکن قرائت د تخفیف متواتر دی که څه هم حضرت عائشه رضي الله عنها د علیه الصلوة والسلام څخه نه دی اورېدلی او نه هم په تواتر ورته رسېدلې دی، لکن معنی د تخفیف هغه سي نه ده لکه چي دې فهمولې وه بالنظر الی الظاهر بلکې معنی د آیت په صورت کي د تخفیف هغه ده چي موږ بیان کړه آنفاً.

درویش وایي: چي مظهري او بیضاوي او روح البیان ورته بیان کړې دی په صورت کي د تخفیف، او روح المعاني هم د معنی مذکور په صورت کي د تخفیف تائید کړی دی.

درویش وایي: چي غیر له قراؤ څخه د کوفې په تشدید د ذال یې وایي کما هو المختار لسیدتنا عایشة رضي الله عنها والمعنی وظنت ای ایقنت الرسل ان القوم قد کذبوهم فیما او عدهم من العذاب في صورة عدم الایمان تکذیباً لا یرجی ایمانهم بعد کذا قال قتادة رحمه الله. او بعض مفسرین وایي چي معنی د آیت په صورت کي د تشدید داده حتی اذا استیئس الرسل ممن کذبهم من قومهم وظنوا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ان من امن بهم من القوم قد كذبوهم وارتدوا من ايمانهم لشدة المحنة والبلا عليهم وتاخير النصر الموعود.

درويش وايي: چي تحقيق او تفصيل د تفسير د آيت مذكوره في صورتي التخفيف والتشديد حتى الوسع والطاقة وعليك بالتامل العميق فيما نقلنا من المفسرين المعتبرين رحمهم الله.

جَآءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَنْ نَّشَآءُ

راسي ورسولانو ته زمونږ مرسته (يعني عذاب مكذبينو ته) نو مونږ نجات ورکوو هغه چا ته چي زمونږ اراده ورته وسي يعني النبي والمومنون.

سوال: خداى پاک څه حکمت لري چي نبي او مؤمنان يې په لفظ مبهم د نشآ راوړه او تعين يې نه وکړی؟

ځواب: تنبيه پر دې ده چي اهل نجات هم دوی دي ولا يذهب الوهم الى غيرهم.

درويش وايي: چي ددې مثال داسي دی لکه په يو کور کي چي مثلاً يو زيد بل عمر او بل بکر وي، نو په لفظ مبهم سره نحو يا رجل هيڅ څوک ږغ نه ورته کوي تر څو چي تعين ونه کړي، او که په کور کي يو سړی موجود وي، نو په لفظ مبهم سره نحو يا رجل هم ږغ ورته کوي.

وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿۱۱۰﴾

او نه ردېږي عذاب زمونږ له هغه قوم څخه چي مجرمين او کافران وي يعني چي عذاب پر نازل سي لانه لامرد لحکمه وقضائه.

لَقَدْ كَانَ فِيْ قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّاُولِي الْاَلْبَابِ

په تحقيق سره په قصو کي د انبياؤ (عليهم السلام) او د امتو، يا په قصه کي د يوسف (عليه السلام) او دده د ورونو عبرت دی خاوندانو لره د عقولو (لام موطئه د قسم دی) يعني عقول سليمه چي له کفر څخه خالي وي، انبيا عليهم السلام او امتيانو ته به يې خداى پاک نجات ورکړي او کافران به د هلاک وکندي ته وسپاري وفي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هذه عبرة عظيمة لمن له عقل سليم. او په قصه کي د یوسف علیه السلام دا عبرت دی چي يوسف علیه السلام خدای عزوجل له غيابة الجب څخه ونهاية الحب ته ورساوه ومن حصير السجن الى سرير ملک مصر، نو پای د صبر چي یوسف علیه السلام وکړی سلامت او کرامت او پای د ورونو چي پرده يې ډېري خواري تېري کړې رسوايي او ذلت او ندامت سو، ع ..... وهكذا يذهب الزمان على العبر.

مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ

نه دی قرآن وما فيه من القصص، يوه خبره چي له ځانه جوړه سوې وي، يعني چي عليه الصلوة والسلام يې له ځانه جوړ کړی وي لکه قريشو چي به دا ويل. بلکې قرآن او قصص د قرآن تصديق د هغو کتابو کوي چي تر قرآن دمخه دي يعني تورات، انجيل او زبور.

وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ

او بيان مفصل پکښې سته د هر شي يعني چي بندګان په ديني او دنيوي چارو کي ضرورت ورته لري، امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله ته دا بيت منسوب دی:

جميع العلم في القرآن .... لكن تقاصرت عنه افهام الرجال

درويش وايي: چي احکام شرعيه چي د قرآن مجيد له نص څخه يعني عبارت النص او اشارة النص او دلالة النص او مقتضى النص څخه فهمېږي هغه قرآني احکام، وتفصيل تلك الاحكام والامثلة لها في كتب اصول الفقة. او هغه احکام چي په سنت نبوي سره ثابت وي په هغه هم قرآن کريم ته بالواسطه راجع دي، قال الله تعالى اطيعوا الله واطيعوا الرسول ﷺ، وقال ما اتاكم الرسول فخذوه وما نهاكم عنه فانتهوا وامثال ذالک" او چي په اجماع سره د امت مرحومه ثابت وي هغه هم قرآن کريم ته راجع دي بالواسطه قال الله تعالى ومن يشاقق الرسول الى ان قال ويتبع غير سبيل المؤمنين نوله ما تولى الآية، او متابعت د سبيل جميع المؤمنين هو متابعة الاجماع. او که په قياس سره د مجتهد ينو د دين ثابت وي هغه هم راجع دی و قرآن عزيز ته بالواسطه. قال الله تعالى فاعتبروا يا اولى الابصار، وبيان ذالک في كتب اصول الفقة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَهُدًى وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿١١١﴾

او قرآن کريم عين لاربنوونه ده له کفر او اضلال څخه، او عين رحمت دی چې خير د دنيا او اخرې په ده کې ستنه. فحمل الهدى والرحمة مبالغة كما في زيد عدل د هغه قوم لپاره چې مؤمنان وي. تخصيص د مؤمنين يې وکړی لانهم هم المنتفعون باحكام القرآن وان كان القرآن هدى للناس كما جا في موضع من القرآن.

شيخ ابو منصور ماتريدي رحمه الله وايي چې د يوسف عليه السلام او دده د ورڼو په قصه کې باعثه کول دي پر صبر او تحمل د رسول الله ﷺ پر ازار د قريشو. ګويا خدای پاک و عليه الصلوة والسلام ته وايي چې ورونه د يوسف عليه السلام سره ددې چې دوی سره موافق وه په دين کې او زامن د يوه نبي يعقوب عليه السلام وه بيا هم د يوسف عليه السلام سره هغه کيد او مکر وکړی چې دمخه تېر سو، او دوی په دې پوهېدل چې دا کار چې مورږ د يوسف عليه السلام سره کوو داله محظوراتو څخه د دين دی، او يوسف عليه السلام پر هغه صبر وکړی او عفوه يې ورته وکړه كما قال لا تثريب عليكم اليوم. فانت يا رسول الله ﷺ احق ان تصبر على اذى قومك مع انهم كفار جهال لا يعلمون قبح اذاهم لك.

فائده: وهب بن منبه رحمه الله وايي چې خدای پاک نه دی نازل کړی يو کتاب چې په هغه کې دي قصه د يوسف عليه السلام پوره نه وي كما في القرآن والله اعلم.

درويش وايي: الحمد لله والصلوة والسلام على نبيه وآله وصحبه اجمعين.

زه په ورځ د جمعې تخميناً دوولس بجې د جمادى الاول شل سنه (۱۴۲۹) هـ ق له تفسير څخه د سورت يوسف فارغ سوم، وما توفيقي الا بالله عليه توكلت واليه انيب، وروسته د سورت رعد تفسير شروع کېږي ان شا الله تعالى. اوس د عذر او التجا لاس پورته کوم او وايم:

الهی یا الهی یا الهی .... ندارم جز امیدت تکیه گاهی
ندارم طاعت مقبول درگاه .... بجز اشک ندامت آه آهی
شفیع آورده ام روی محمد .... مرا از ذنب خود کن عذر خواهی
زکن موجود کردی جمله عالم .... کرم کن بر من گم کرده راهی
ندارم توشه راه قیامت .... بجز شرمندگی و رو سیاهی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حافظ شیرازي قدس سره چه خوش میسر اید ومیگوید:

الا یا ایها الساقي ادر کاسا وناولها[۱]
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها[۲]
مرا درمنزل جانان چه امن و عیش چون هردم
جرس فریاد میدارد که بربندید محملها
شب تاریک و بیم موج گرداب چنین هائل
کجا دانند حال ما سبکسان ساحلها
همه کارم زخود کامی به بدنامی کشید آخیر
نهان کی ماند آن رازی کزو سازند محفلها
حضور گرهمی خواهی ازو غائب مشو حافظ
متی ماتلق من تهوی "ع الدنیا وامهلها

سوال: ددې فارسي ابیاتو چې بعض یې ډېر دقیق دي عوام خو څه کوي طالبان هم نه پرې پوهېږي؟

ځواب: طالبان ولې علوم مروجه په دورو وايي، مثلاً یو ملا اعلان کوي "دوره صرف" یعني تولـه په دوې میاشتې درتـه وایم وهکذا "دوره نحو و دوره منطق" اخیر باید چې طالبانو د یو ماهر عالم سره د فارسي یو څو کتابه هم زده کړي. مثلاً پنج کتاب. گلستان. بوستان سعدي او کتاب د حافظ شیرازي او یو دفتر فقط د مثنوي چې دا تولـه تخمیناً په یوه کال کې بلکې کم تر کال بـه زدکېږي. نو د افصح الالسنة بعد العربي چې فارسي ده په مزایا به یې پوه سئ، نو اصل علت د ناپوهی په طالبانو کې دی په دروېش کې نسته.

بیت: تو گوی آنچه دانی سخن سودمند ...... اگر هیچ کس را نیاید پسند

---

(۱) مراد له "کاس" څخه پیاله ده د شرابو د محبت الهي.
(۲) لکه عشق د یوسف علیه السلام د خدای پاک سره، څو مره مشکلات یې ورالندي درلوده.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سورة الرعد مدنية وهي ثلاث واربعون اية وست ركوعات بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

درویش وايي: چې مظهري وايي چې سورة الرعد ميكه واياتها (۴۳). او روح البيان وايي چې شروع ددې سورت د تفسير يې په (۱۱۰۳ ﻫ ق) كړې ده، وايي چې سورة الرعد مدنية، وقيل مكية الا قوله تعالى "ولا يزال الذين كفروا" وقوله تعالى "ويقولون الذين" او آياتونه يې پينځه څلويښت بللي دي، او روح المعاني دا اختلافات په دقيقه توګه سره څېړلي دي. دی وايي چې مجاهد رحمه الله له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت كړی دی چې دا سورة مكيه دی، بيا ده ويلي دي وفي الاتقان يؤيد القول بانها مدنية. وروسته روح المعاني ويلي دي والذي يجمع به الاختلاف انها مكية الا آيات منها فانها مدنية. او روح المعاني وايي چې ددې سورت آياتونه په كوفي قرآن كې دروڅلويښت دي، او په مدني قرآن كې څلور څلويښت دي او په بصري قرآن كې پينځه څلويښت دي او په شامي قرآن كې اووه څلويښت دي، والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب.

الٓمٓرٰ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ ۗ وَالَّذِيْٓ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ الْحَقُّ

الله اعلم بمراده في "آلمرا" يعني دا هم لكه نور مقطعات قرآنية له متشابهاتو څخه دي چې لايعلم تأويله الا الله كما هو رأى السلف رحمهم الله.

دغه آيت د كتاب دی. اضافت په معنی د "من" ده او له كتاب څخه يا مراد دا راتلونكې سورت يا قرآن كريم دی، او "تلك" اشاره ده و آياتو ته د سورت يا د قرآن. والمعنى تلك ايات السورة او القرآن.

پوه سه: چې "الذي" محلاً مجرور دی عطف دی پر كتاب او مراد له "الذي انزل" څخه ټوله قرآن دی. نو كه مراد له قرآن څخه سورت سي، نو دا عطف د عام پر خاص دی، او كه كتاب په معنی د قرآن وي، نو عطف د يو صفت د قرآن يعني الذي انزل اليك پر بل صفت چې كتاب دی، "الحق" خبر د مبتدأ محذوفي دی اى هو الحق الثابت الذي لاريب فيه.

سوال: په نحو كې وايي چې مبتدأ او خبر چې دواړه معرفه وي حصر د خبر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چې الحق دی په مبتدأ چې "هو" دی چې راجع و قرآن ته دی مع ان السنة النبوية واجماع الامة المرحومة وقياسات المجتهدين كل واحد منهما حق يفيد الحق؟

ځواب: مراد له "ما انزل" څخه عام دی که منزل صراحةً وي او که ضمناً چې منزل صراحةً په اتباع سره د هغه امر کړي فيشمل الكل فتأمل.

وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُوْنَ ۝

لکن ډېر خلګ پر حقیقت د قرآن ایمان نه لري، ولې چې دوی صحیح نظر او فکر د قرآن کریم په اعجاز، بلاغت، قصص او مثالو کې نه دی کړی.

درویش وایي: چې دا رد دی د هغه قول د مشرکینو چې دوی به ویل چې محمد ﷺ قرآن له ځانه جوړوي، په وروسته آیتو کې خدای پاک دلائل د توحید خپل بیانوي.

اَللّٰهُ الَّذِيْ رَفَعَ السَّمٰوٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا

خدای (جل جلاله) هغه ذات یګانه دی چې پورته کړي یې دي یعني لوړ یې پیدا کړي دي اسمانونه، یعني داسې نه وه چې دمخه کښته وه بیا یې پورته کړل، نو لفظ الله مبتدأ ده او "الذي رفع السموات" یې خبر دی "بغير عمد" یعني بېله تمبو او میلانو.

یوه سه: چې "عمد" جمع د عماد ده لکه اهب جمع د اهاب ده او بغير عمد په تقدير د متعلق حال دی له سمواتو څخه ای حال كون السموات متلبسة بغير عمد "ترونها" جمله د صفت د عمد ده، او نفي متوجه وقيد او مقيد دواړو ته دی یعني نه عمد شته او نه یې تاسې وینئ.

یوه سه: چې دا دلیل دی پر وجود د صانع حکیم ولې چې ارتفاع د سموات على غيرها كالجبال والارض مع كونها متساوية كلها في حقيقة الجسمية لابد ان يكون من مخصص ليس بجسم ولا جسماني خص بعض الاجسام بالارتفاع وبعضها بالانحفاض وهو الله القادر المتعال.

ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ

بیا غالب سو خدای (جل جلاله) یعني پیدا یې کړی عرش، وهو من المتشابهات

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وقد مر تمام البحث في هذا الاستوا في تفسير سورة يونس، او منقاد يې ګرځولي دي لمر او سپوږمۍ لما اراد منهما من الحركة السريعة او البطيئة لنفع الحوادث اليومية.

پوه سه: چي "ثم" په دې ځای کې د تراخي زماني لپاره نه دی، ولې چي خلق د عرش تر اسمانو دمخه دی بالاجماع. بلکې "ثم" لپاره د تفاوت بين الخلقين دی ای خلق السموات العرش.

كُلٌّ يَّجْرِىْ لِاَجَلٍ مُّسَمًّى

هر يو د لمر او سپوږمۍ روان دي په خپل اسمان کې تر يو اجل معلومه پوري وهو وقت فنا الدنيا.

يُدَبِّرُ الْاَمْرَ يُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَآءِ رَبِّكُمْ تُوْقِنُوْنَ ۝

کار سازي کوي د خپل مخلوق په خپل امر سره من الايجا والاعدام، والاحيا والامانة وغيرها من المقدورات التي لا تخفى "يفصل الأيت" اى ينزلها او يبنها مفصل که مراد آيات قرآنيه وي او يحدث دلائل القدرة واحدا بعد واحد که مراد له آياتو څخه دلائل د قدرت او توحيد وي، شايد تاسي به په ملاقات د رب ستاسي يقين وکړي.

پوه سه: چي مراد له ملاقات څخه د رب ملاقات د جزا دی في يوم القيامة وهذا الترجي انما يكون بالتفكر په علوياتو او سفلياتو کي او تاسي به پوه سئ ان القادر على خلك هذه الاشيا قادر على الاعادة والجزا.

وَهُوَ الَّذِىْ مَدَّ الْاَرْضَ وَجَعَلَ فِيْهَا رَوَاسِىَ وَاَنْهٰرًا

او خدای (جل جلاله) هغه ذات دی چي غوړولې يې ده مځکه يعني په داسي شان چي حرکت پر ممکن دی او د انسانانو او حيواناتو بود وباش پر امکان پذير دی، او خدای پاک پيدا کړي دي په مځکه کي غرونه ثابت پر ځای ولاړ، او رودونه.

پوه سه: چي رواسي جمع د راسية ده.

سوال: رواسي خو جمع مونث ده نو د تانيث سبب يې څه دی؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: تانیث یې په سبب ددې چي موصوف په اجبل جمع د جبل ده، ابن عباس رضي الله عنه وايي چي اول غر چي پر ځمکه ایښوول سوی دی جبل ابي قبیس دی په مکه کي، او افضل د غرونو جبل احد دی کما قاله الحسن رحمه الله لقوله علیه السلام احد جبل یحبنا ونحبه.

فائده: غرونه او رودونه یې سره یو ځای کړل او تر یوه فعل لاندي یې دواړه راوړل له دې کبله چي غرونه اسباب دي د دریابو یعني رودو، تجربه شاهده ده چي د هر رود منابع غرونه دي.

وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ جَعَلَ فِيْهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ

او له هر قسم میوو څخه خدای پاک پیدا کړي دي په ځمکه کي دوه دوه قسمه یعني جید او ردي، خوږ تریو، لوی کوچنی، ګردی اوږد الی غیر ذالک من التفاوت.

پوه سه: چي ادنی مرتبه د میوو دوه قسمه ده ورنه د بعض میوو لکه انګور، سیب وغیرهما اقسام متعدده سته بکثرة "او اثنین" تاکید دی د "زوجین"

يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ

پټوي خدای پاک په شپه ورځ یعني شپه په خپلو تاریکیو سره خدای پاک راولي ضوء د ورځي په پټ کړي یعني وبالعکس ایضاً، یعني چي د ورځي په ضیا ظلمت د شپې خدای جل جلاله پوره ته کوي.

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۳﴾

په تحقیق سره په مذکوره تحویلاتو کي ډېر دلائل دي د قدرت الهي او د صانع مدبر د کارنامو چي هغه ددغو کارو اسباب مهیا کوي.

وَفِي الْاَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجٰوِرٰتٌ

او په ځمکه کي توټې د ځمکي سته چي یوه قطعه د بلې سره نژدې دي ومع هذا بعض قطعې خوږې دي او بعض شوره او ترخې دي. او بعضې ډېرینې ځمکې دي او بعض پستې ځمکې دي، او بعض ځمکې د کښت صالح وي او د درختو نه وي وبالعکس، او بعض قطعې ښه حاصلات کوي او بعض لږ حاصلات کوي، نو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په دې قطعو کې د مځکې که قدرت د صانع متعال کار فرما نه وايي، نو به يې ولې دا اختلافات واقع کېدلای، ولې چې طبعيت د مځکې يو دی او اسباب سماويه هم يو دي نو نتيجه داده چې دا اختلافات د صانع قادر له خوا دي.

فوائد شتی: (۱) حکماً وايي چې تول غرونه چې په اووه اقليمه کې موجود دي يو سل او اته اوويا (۱۷۸) دي. او بعض حکماً وايي شپږ زره شپږ سوه درې اوويا (٦٦٧٣) دي سوی التلول. د بعضې غرو طول شل فرسخه دی او بعض غرونه په طول سره سل فرسخه دي. او د بعضې غرونو طول زر (۱۰۰۰) فرسخه. او تر تولو لوړ غر جبل نهاوند دی چې په منځ کې د ری او طبرستان دی کما في شرح الچغميني (۲) په کتاب الملکوت کې وايي چې خدای ﷻ پر مځکه باندې بارانونه و اوروي، نو مځکه يې نوش کړي فيصير عيوناً في عروق الارض. بيا مځکه وچوي په هغه ځای کې چې د خدای ﷻ ورته اراده وي نو دا اوبه پر منځ د مځکې جاري سي لپاره د نفع د بندګانو والملک الموکل بذالک ميکائيل واعوانه.

(۳) له لويو رودو څخه فرات دی چې د کوفې رود دی او دجله چې د بغداد رود دی. او سيحان چې د مصيصې رود دی، او سيحون رود چې په هند کې دی او جيحان چې رود دی په بلادو کې د ارمنستان. او جيحون چې رود دی د بلخ او نيل رود مصر. او رود هلمند په افغانستان کې.

درويش وايي: چې دا شمېر رودونه او غرونه د په خواني سياحانو تلاش ؤ په اوسنۍ زمانه کې نور ډېر غرونه او ردونه پر بالا سوي دي، و التفصيل في ذالک طويل. والحق انه لا يعلم جنود ربک الا هو.

وَجَنّٰتٌ مِّنْ اَعْنَابٍ وَّزَرْعٌ وَّنَخِيْلٌ صِنْوَانٌ وَّغَيْرُ صِنْوَانٍ يُّسْقٰى بِمَآءٍ وَّاحِدٍ

(عطف علی قطع) يعني په مځکه کې باغونه دي د انګورو او د خورما درختې دي چې بېخونه يې يو وي يا يې بېخونه سره جلا وي، چې په يوه اوبو دواړه اوبېږي.

درويش وايي: چې اوولس (۱۷) قسمه د انګورو تخميناً په قندهار کې ما ليدلي او خوړلي دي، او په مځکه کې کښت هم سته.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي زرع يې مفرد راوړې ولي چي مصدر دی او مصدر لا يثنی ولا يجمع "صنوان" هغه درختو ته وايي چي بېخ يې يو وي او تنې يې درې يا دوې وي "صنوان" جمع د صنو دی لکه قنوان جمع د قنو دی او تثنيه او جمع يکښې برابر دي، والفرق بين التثنية والجمع دادی چي نون د مثنی په مکسور دی بې تنوينه او په جمع منون، قال رسول الله ﷺ في العباس ﵁ ان عم الرجل صنو ابيه يعني لکه صنو النخل چي بېخ يې يو وي، يعني د پلار د سرې او د اکا دده پلار يو دی.

فائده: عاصم، ابن عامر او يعقوب رحمهم الله دا لفظ په تأنيث وايي. ولي چي ضمير راجع و جمع ته دی په تأويل د جماعت. او نور قرأ يې په يا وايي على التذکير په تأويل د ما ذکر. والمقصود من هذه الآية ان الارض واحدة والماً ايضاً واحد فلم يکون بعض النخيل صنوان وبعضها غير صنوان فعلم ان الاختلاف مبني على حکمة الله العزيز الجبار.

وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلٰى بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ

او موږ بالا کړي دي بعضې مېوې که انګور وي او که خورما پر نورو د هغه جنس په مېوه کي يعني رنګ يې جلا وي او خوند يې جلا وي او مقدار او بوی يې هم سره جلا وي بلکې په قيمت کي يې هم فرق وي، مثلاً سپين کشمش انګور تر نورو اقسامو د انګورو قيمت يې بالا وي ثم وثم. او د عجوه خورما قيمت تر نورو خورما د پر بالا دی ثم قيمت البرني ثم وثم. له ابو هريره ﵁ څخه روايت دی په تفسير کي د اکل چي عليه الصلوة والسلام وويل "الدقل والفارسي، والحلو والحامض. مجاهد رحمه الله وايي چي کمثل بني آدم صالحهم وخبيثهم وابوهم واحد، روى عن الحسن رحمه الله هذا مثل ضرب الله لقلوب بني آدم ولي چي مځکه يوه خټه وه په تصرف کي د خدای نو خدای په خپل قدرت سره وغوړول لويه مځکه يې خندي جوړه کړه فصارت قطع متجاورات، او بيا خدای ﷻ له اسمان څخه پر دغه لويه مځکه اوبه واورولې. نو له يوې قطعې څخه قسم قسم مېوې او ګلان پيدا سوه، او د بل قسم او قطعه مځکه تروه ښره ترخه پيدا سوه وکل تسقى بماً واحد، کذالک خلق الله الناس من آدم بغير وسط او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بوسط بل بوسائط. نو خدای پاک پر دي انسانانو نازل کړه کتابونه پر رسولانو یعني په وساطت د رسولانو. فرق وخشع بذالک قلوب بعض وقسی قلوب بعض قال الحسن رحمه الله ماجالس احد القرآن الا قام منه بزيادة او نقصان. قال الله عزوجل وننزل من القرآن ما هو شفاءٌ ورحمة للمؤمنين ولا يزيد الظالمين الا خساراً.

درویش وايي: چي حمل د قرآن د دغو آیتو پر خپل ظاهر اولی او احسن دی تر حمل پر ضرب مثل لکه حسن رحمه الله چي وايي كما لا يخفى على ذوي النهى. الا ان يقال ان قول الحسن مبني على ان لكل آية ظهر وبطن كما ورد في الخبر. فلاخذ بالظاهر مسلک علماء الظاهر والاخذ بالبطن مشرب اهل الباطن من الاولياء تامل.

اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیٰتٍ لِّقَوْمٍ یَّعْقِلُوْنَ ۝

په تحقیق په ما ذکر کي د اختلافاتو د مځکو او د میوو دلائل د قدرت او د صانعیت او د وحدانیت د ایزد متعال دی د هغه قوم لپاره چي عقل لري او په دې آیاتو کي له عقل سلیم څخه من العناد والحسد والکبر کار واخلي. سعدي وايي:

برگ درختان سبز درنظر هوشیار ..... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

وَاِنْ تَعْجَبْ

که ته تعجب کوې یا محمد (ﷺ) د تکذیب د مشرکانو تاله په دعوه کي د رسالت وروسته تر دې چي دوی ستا معجزات باهره او آیات ظاهره ولیدل او بیا هم دوی عبادت کوي د داسي شیانو چي نه ضرر رسولای سي و هغه چاته چي ددوی عبادت نه کوي او نه نفع رسولای سي و هغو کسانو ته چي ددوی عبادت وکړي لکونها جمادات وحجارة.

فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ

نو د تعجب وړ خبره خو دا قول ددوی دی. (پوه سه: چي "قولهم" مبتدأ ده او "عجب" یې خبر دی قدم الخبر لان المقام مقام التعجب)

ءَاِذَا كُنَّا تُرٰبًا ءَاِنَّا لَفِیْ خَلْقٍ جَدِیْدٍ ۬ؕ

آیا چي مـوږ خاوري سو یعني بعد الموت. یعني مـوږ به بیا ژوندي کېږو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وحاصل الآية چي دا انكار ددوى د بعث بعد الموت څخه د تعجب ور خبره ده. ولې چي دوى خو اقرار كوي چي خالق ابتدا زموږ خداى دى. كريمه: ولئن سئلتهم من خلقهم ليقولن الله" او عادت خو دا دى چي اعاده خو اهون ده تر ابتدا فكيف ينكرون الاعادة مع اقرارهم بابتدا الخلق من الله ﷻ وهذا هو محل التعجب.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ ۖ

دغه كسان يعني چي د اعاده بعد الموت څخه منكر دي هغه كسان دي چي كافران دي په رب سره ددوى. يعني بقدرة ربهم على الاعادة مع انها سهل في العادة من الابتدا. او دغه كسان دي چي طوق د ضلال به ددوى په غاړه كي وي چي ددي طوق د ضلال د خلاصي امكان نشته يعني په دي دنيا او يغلون يوم القيامة.

پوه سه: چي اغلال جمع د غُل بالضم ده چي معنى يې قيد ده.

وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝

او دوى دي اصحاب او ملازمين د اور يعني د دوږخ چي دوى به په اور كي هميشه وي تر ابده. لا يرجوا خلاصهم منها.

فائده: ضمير فصل يعني "هم" يې لپاره د حصر تابيد في النار په دوى پوري دون المؤمنين وان كانوا عاصين كل العصيان وفيه خلاف المعتزلة. دوى وايي چي مرتكب د كبيرې گناه چي بې توبې مړ سي ځاى يې ابدي دوږخ دى لكه د كافر. والاول هو مذهب اهل السنة والجماعة.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ

او دوى يعني كفار مكه طلب د ژر راتلو څخه كوي له تا څخه د عذاب د مخه تر عافيت ولي چي كفارو د مكې به استهزاءً ورسول الله ﷺ ته ويل چي پر موږ دي عذاب موعود ستا اوس اوس نازل سي، حيث يقولون. كريمه: "اللهم ان كان هذا هو الحق فامطر علينا الحجارة من السما اوئتنا بعذاب اليم.

فائده: درويش وايي چي دا سوال غايت استهزا وه د كفارو د مكې په انذار سره د عليه الصلوة والسلام دوى لره بالعذاب الاليم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلٰتُ

او حال دادی چې تېرې سوې دمخه تر دوی یعني کفارو عقوبات د خدای ﷻ یعني في الامم الماضية. نو دوی ولې له هغو څخه عبرت نه اخلي او پر ځانو ورته عذاب روا نه بولي وقد وقع الخسف والمسخ والرجفة والغرق في البحر في الامم الماضية. فما لهم لا يعتبرون. سعدي شيرازي قدس سره وايي:

برادر ز کار بدان شرم دار .... که در روی نیکان شوی شرمسار

ترا خود بماند سر از ننگ پیش .... که گردت برآید عملهای خویش

پوه سه: چې مثلات جمع د مثله ده چې معنی یې عقوبت دی لانها مثل الفعل المعاقب عليه.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ۖ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

او په تحقیق ستا خدای لرونکی د مغفرت دی د خلګو لپاره سره د ظلم ددوی یعني پر خپلو ځانو بالکفر والمعاصي، او انکار ددوی د بعث بعد الموت څخه. او په تحقیق ستا خدای هر آئینه سخت دی عذاب ده. یعني عذاب الهي چې پر چا واقع سي د هیڅ چا د طاقت دفع یې نسته.

فائده: مراد له مغفرت څخه معنا متعارفه نه ده بلکې مراد ځني امهال دی یعني ان الله يمهل والكفار مع ظلمهم وكذالک لم يعذبهم مع طلبهم العقوبة كمامر.

درویش وايي: چې قد سمعت تفسير المغفرة بالامهال وان الآية في حق الكفار. لكن سدي رحمه الله وايي چې وان ربک لذو مغفرة للناس على ظلمهم" په حق کې د مؤمنین دی خاصة، او دا ډېر د امید ایت دی په قرآن کې. ولې چې په دې آیت کې وعده د مغفرت سره د ظلم. نو له دې آیت څخه دا معلومه سوه چې عفو بې توبې هم کېدای سي لان التائب ليس على ظلم لان التائب من الذنب كمن لا ذنب له. رواه عن ابن مسعود رضي الله عنه مرفوعاً. او سدي رحمه الله وايي چې وان ربک لشديد العقاب په باره کې د کافرانو دی. او بعض مفسرین لکه روح البیان وايي چې دواړه آیته په حق کې د مؤمنانو دي لکن مقید په مشیت سره یعني يغفر لمن يشاء المغفرة له ويعذب من يشاء تعذيبه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي له دې ځخه دا مسئله معلومه سوه چي د مؤمن ايمان بايد بين الخوف والرجا وي پيدا کېږي... ابيات:

زحق مي ترس تا غافل نه گردی .... مشو نوميد تا بزدل نه گردی
پس پرده بيند عملهای بد .... هم او پرده پوشد بالای خود
گر بمحشر خطاب قهر کند .... انبيا را چه جای معذرتست
پرده از روی لطف گو بردار .... که اشقيا را اميد مغفرت است

فائده: علما وايي چي سړی ځوان او په صورت جوړ وي خوف يې بايد غالب وي حتى يجتهد في الطاعات ويجتنب المعاصي فاذا مرض او ضعف وعجز عن العمل كان الرجا له افضل حتى لا يضعف قلبه بالخوف الكثير في تلك الحالة او يزداد مرضه فافهم.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ

او وايي هغه کسان چي کافران دي ولي نه نازل کړه کېږي پر محمد ﷺ يو دليل او حجت د نبوت دده له جانب ځخه د خدای دده دا خبره دوی يا له دې سببه کوله چي آيات منزله ته دوی هيڅ اعتبار نه ورکاوه مثلاً معجزه د شق القمر يا کلمه ويل د شګو په لاس کي د ابو جهل وغير ذالک من الآيات والمعجزات الباهرات. او دوی تعنتاً وعناداً نوري معجزات غوښتلي لکه د صفا غر دي سره زر سي او يا دي د مکې غرونه لېري کړل سي وغير ذالک.

إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرٌ

خدای پاک و عليه الصلوة والسلام ته وايي نه يې ته مگر بېرونکی د خلگو له عذاب ځخه د خدای پاک پر کفر او معاصيو، يعني پر تا ايتان په معجزاتو ددوی د خواهشاتو سره موافق نسته. او نه د خلگو مجبوره کول پر ايمان.

وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾

او هر قوم لره لاربنوونکی سته وهو الله ﷻ قادر دی پر هدايت د هر قوم، کريمه "يهدي من يشا الى صراط مستقيم" او يا معنا چي محمد ﷺ چونکه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نبوت يې په يو قوم دون قوم پورې خاص نه دی، نو هادي دی د هر قوم من العرب والعجم بل الجن ايضاً. نو د هدايت معنا ارائة الطريق ده لانها وظيفة النبي. كريمه "وما ارسلناک الا بشيراً ونذيراً" دون الايصال الى المطلوب لانه مختص به تعالى جل مجده. او يا معنا داده "لكل قوم من الامم الماضية نبي يدعوهم الى الله بما اوتوا من المعجزات لا بما اقترحوا استهزاء وعناداً.

فائده: رافضيه قبحهم الله وايي چي حضرت عثمان ﷺ چي د قرآن جمع كوله لفظ د علي يې حذف كړی حسداً. نو په دې قول ددوی تفضيل د علي ﷺ پر عليه الصلوة والسلام لازمېږي. ولې چي معنی د آيت ددوی پر قول داسي كېږي "انما انت منذر ولست بهادٍ لكن علي هاد لكل قوم" وهذا كفر بواح هذا ما قال المظهري رحمه الله ولم اجد في تفسير غير تفسيره.

تنبيه: په وروسته آيتو كي خدای پاک خپل كمال علم او قدرت بيانوي وشمول قدرته وقضائه. ددې فائدې لپاره چي خدای ﷻ قادر دی چي ما اقترحوه دي نازل كړي لكن چي نه يې كړی نازل له دې كبله چي خدای ﷻ علم درلودی چي ددوی اقتراح له جهته د عناد وه دون طلب الرشد والهداية. نو وايي:

اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغِيْضُ الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ

خدای پاک خبر دی په حمل د هرې ښځي (نو كلمه د ما مصدريه ده) او يا په هغه شي چي په رحم كي د هرې ښځي وي (نو كلمه د ما موصوله ده) په هر صورت خدای پاک علم لري پر ذكورت او انوثت د حمل د هرې ښځي، تام الاعضاً به وي يا ناقص الاعضاً، سعيد به وي يا شقي. واحد به وي يا متعدد.

پوه سه: چي روح المعاني وايي چي هر يو د "تغيض" و "تزداد" لازم او متعدي دواړه راغلي دي، بلكې روح المعاني دعوه د اجماع د اهل سنت پر دغه كړې ده او روح البيان هم دعوه د لزوم او تعديه په دواړو كي كړې ده او مظهري هم ويلي دي چي دواړه لازم او متعدي راغلي دي، او امام قرطبي هم ورته دعوه كړې ده. في القاموس غاض الما غيضاً قل ونقص وغاض ثمن السلعة نقص. وغاض الما وثمن السلعة نقفهما كاغاض، وازداد القوم على عشرة ونزداد كيل بعير.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نو که دواړه لازمي سي فکلمة ما مصدرية. والمعنى الله يعلم انتقاض الارحام و ازديادها والاسناد الى الارحام مجاز دى لان فاعل ذالک هو الله تعالى يعني ينتقص ما في الارحام في الجثة والمدة والعدد. او يزداد وان كانا متعديين فكلمه ما يحتمل انتكون موصولة او مصدرية والمعنى الله يعلم ما تنقصه الارحام وما تزداده في الجثة والمدة والعدد.

پوه سه: چي په "مدة" کي حمل زیادت او نقصان دادی چي ادنی مدت د حمل شپږ میاشتي دی بالاتفاق، په یو روایت کي راغلي دي چي یو سړي یوه ښځه په نکاح کړه هغه پر شپږ میاشتي لنګه سوه. نو عثمان ﷜ د هغې د رجم اراده وکړه، یعني دده په ګمان دا ولد الزنی وه. نو ابن عباس ﷠ ورته وویل چي که دا ښځه ستا سره دعوی په کتاب الله سره وکړي پر تا به غالبه سي یعني په قرآن به ستا څخه ځان له رجم څخه خلاصه کړي. ابن عباس ﷠ ورته وویل قال الله تعالى "وحمله وفصاله ثلثون شهراً". وقال في موضع آخر وفصاله في عامين فلم يبق للحمل الا ستة اشهر" نو عثمان ﷜ ښځه له رجم څخه خلاصه کړه.

ابن الهمام رحمه الله په فتح القدير کي وايي چي په دې مسئله کي د درء الحد د عثمان ﷜ هيڅ چا مخالفت ونه کړی فکان اجماعاً.

درويش وايي: چي په تجربه سره ثابته ده چي د شپږو میاشتو مولود بقاً کړي ده، او اکثره مده د حمل دوه کاله ده په نيز د امام اعظم رحمه الله، د حضرت عائشي ﷞ په صحيح اسنادو دا ثابته ده چي دې وويل "ماتزيد المرئة في الحمل على سنتين ولو بظل مغزل" او دا ښکاره خبره ده چي دا وينا د عائشي ﷞ له عقل څخه نه ده اذ لا طريق للعقل الى تعيين اكثر مدة الحمل فهو محمول على السماع من رسول الله ﷺ. او د امام شافعي رحمه الله په نيز اکثره مده د حمل څلور کاله ده. او په نيز د امام مالک رحمه الله پينځه کاله ده. حماد بن سلمه وايي چي هرم بن سنان په د مور په رحم کي څلور کاله ؤ ولهذا سمى بالهرم.

درويش وايي: چي مبنى د څلورو يا د پينځو کالو پر رواياتو او حکاياتو دی دا احتمال سته چي د ښځي څلور کاله يا پينځه کاله وينه د حيض بنده وي. لکن دا خو نه ده لازمه چي دا څلور يا پينځه کاله به دې حمل درلودی، ولي چي ښايي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي دا ښځه دې ممتدة الطهرة وي دوه کاله يا اکثر دې ددې طهر ؤ وروسته دې حمل اخستی وي. واذا جاً الاحتمال بطل الاستدلال.

سوال: که دا ښځه د څلورو یا پينځو کالو څخه په حرکت د حمل ددې په نس پوهېدله. نو څو دا يقين سو چي دا د څلورو يا پينځو کالو څخه حمل لري؟

ځواب: دا حرکت هم قطعي دليل د حمل د څلور يا پينځو کالو را ايسته نه دی، ولي چي احتمال سته چي دا حرکت د بل سببه وي. په تاريخ کي راغلي دي چي يوه ښځه وه چي نهه مياشتي يې حرکت د ولد په رحم کي محسوساوه او وينه يې هم نهه مياشتي بنده وه او نس يې ډېر غټ ؤ لکه د حاملې ښځي. او دې ته درد د زېږېدلو د ولد هم ورپېښ سو. او دايي يې د لنګېدلو لپاره راوستل. نو هره پلا چي به دې ته درد وروالړ سو له فرج څخه به يې اوبه راووتلې وهكذا شيئاً فشيئاً الى ان انضم بطنها يعني د نس پاړسوب يې ولاړی نس يې سره تړول سو. نو له دايي څخه ولاړه سوه بېله ولادته. حاصل دا چي دا حکايت معارض نسي کېدای د صحيح حديث مروي عن عائشة رضي الله عنها كمامر.

سوال: د امير المؤمنين عمر رضي الله عنه په زمانه کي يوه ښځه وه چي ډېر کلونه يې مېړه غائب ؤ چي دی راغلی ماينې يې حمل درلودی، نو عمر رضي الله عنه ددې د رجم اراده وکړه يعني چي ښځي معلومداره زنا کړې ده، نو معاذ بن جبل رضي الله عنه وويل ان كان عليها سبيل الرجم لا سبيل لک على ما في بطنها فتركها حتى ولدت ولداً چي د مخ غابونه يې راغلي وه او په رنګ وپلار ته سوی ؤ. نو سړي چي ولد وليدی قال ولدي ورب الكعبة. نو عمر رضي الله عنه ښځه په رجم نه کړه او سره ددې چي زنا د ښځي څو يقيني وه؟

ځواب: په فقه کي دا مسئله ده چي فراش قائم يعني طلاق منځ ته نه وي راغلی او مېړه دعوی د ولد وکړي. کما في المسئلة المذكورة رجم له ښځي څخه ساقطېږي. اختلاف په عدد کي د ما في الحمل الواحد.

يوه سه: چي امام اعظم رحمه الله وايي چي نهايت عدد د يوه حمل څلور دی. او شافعي رحمه الله وايي چي ماته يو شيخ وويل په يمن کي چي زما ماينه څو واره لنګه سوې ده په هر وار يې پينځه عياله راوړي دي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي والله اعلم بصحة رواية الشيخ اليمني. او تر دې عجبه لا داده چي د يو قاضي ماينې په ديارو کي د شرق الهند په يوه وار لنگېدلو کي په يوه بچه دان سل اولاده راورل تو له هم ژوندي پاته سوه. والله اعلم.

بغوي رحمه الله وايي چي اهل تفسير وايي چي غيض الارحام دادی چي ښځي ته چي حمل لري وينه ورپيدا سي چي دا وينه چونکه غذا د ولد وه د مور په رحم کي. نو چي دا وينه راووځي نو ولد کمزوری کېږي. او چي وينه نه راوځي په مدت کي د حمل، نو ولد قوي کېږي. فالنقصان نقصان خلقة الولد بخروج الدم والزيادة زيادة خلقة الولد بسبب عدم خروج الدم الذي هو غذائه. او حسن رحمه الله وايي چي غيض الارحام د مخه تر نهه مياشتي وضع الحمل ده. والزيادة زيادتها على تسعة اشهر، وقيل غير ذالک يعني ان النقصان هو السقط والزيادة تمام الخلق.

وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾

او هر شی په نېز د خدای حد معين لري لا يجاوز ولا ينقص.

عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾

خبر دی خدای پاک په غيب عن الناس او په حاضر عند الناس چي دی کبير دی په رتبه کي او هر شي تر ده کم دی او غالب دی په قدرت سره پر هر شي.

سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾

برابر دی له تاسي څخه يعني في علم الله که خبره د ځانه سره وکړي او که جهر يعني اظهار وکړي ويل سړي ته. او هغه څوک چي طالب د اخفا د ځان وي په شپه کي او هغه څوک چي ښکاره گرځي د ورځي او هر څوک يې ويني يعني علم د خدای پاک شامل دی سر او جهر پټوالی د شپې او ښکاره والی فرق نه پکښي لري کما في علم الناس.

اعراب: "من اسر" مبتدا ده سره د ما عطف عليه، او "سوا" يې خبر دی په معنی د مستو او "منکم" حال دی له ضميره د "مستو"

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: سوا څو مفرد دی او مبتدأ وي يې څلور دي فكيف يصح الاخبار عن المتعدد بالمفرد؟

ځواب: سوا كه څه هم په معنى د مستو دی لصحة الحمل لكن لفظ مصدر دی په مصدر کې اخبار په مفرد او متعدد کې فرق نه لري كما تقرر في علم النحو او امام قطبي رحمه الله وايي چې سارب بالنهار هغه څوک دی چې په خپلو حوائجو او کاروبار کې اخته وي د ورځې. دا عطف دی پر "من" او كه يې پر "مستخف" عطف كړې، نو "من" په معنى د دوه كسه دی يعني سوا منكم اثنان مستخف وسارب. او ابن عباس رضي الله عنه ددې آيت په تفسير کې وايي چې د مستخف بالليل څخه مراد صاحب د زنى دی د شپې، او د سارب څخه مراد هغه زاني د شپې دی چې د ورځې ځان بري من الزنى ښكاره كوي، نو دا عطف دی پر مستخف. نو د "من" مراد يو سړى دی چې موصوف په دوه صفته سره دی.

لَهٗ مُعَقِّبٰتٌ

بعض مفسرين وايي چې ضمير د "له" راجع دی و خداى جل جلاله ته. او بعض وايي چې راجع دی "ومن اسر القول ومن جهر به" په تأويل د ما ذكر (روح المعاني)

او معقبات جمع د معقبة ده تا يې لپاره د مبالغه ده د تانيث نه ده لان الملائكة لا توصف بالذكورة والانوثة فهي كتا العلامة (روح البيان) له معقبات څخه مراد ملائكة الليل والنهار دي چې په تعاقب سره يعني يو تر بل وروسته راځي يعني په تعاقب سره راځي ملكې د شپې او ورځې. اذا صعدت ملائكة الليل جائت في عقبها ملائكة النهار واذا صعدت ملائكة النهار جائت في عقبها ملائكة الليل (مظهري)

درويش وايي: چې بغوي رحمه الله وايي چې له ابو هريره رضي الله عنه څخه په صحيح روايت ثابته ده چې تاسي ته په نوبت راځي ملكې د شپې او د ورځې او دوى سره جمع كېږي د سهار په لمانځه کې، نو د شپې ملكې ځي او د ورځې دا پاتېږي او بل د مازديگر په لمانځه کې بيا د ورځې ملكې ځي او د شپې دا پاتېږي او بيا د شپې او د ورځې د ملكو څخه خداى پاک پوښتنه كوي كيف تركتم عبادي. نو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

که سري د سهار لمونځ او د ماذیګر لمونځ په جماعت کاوه نو ملکي خدای پاک ته وايي چې مونږ چې ورغلو دوی پر لمونځو ولاړ وه او چې راتلو هم پر لمونځو باندي وه (پای ته ورسېدی په اختصار سره)

مِّنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَمِنۡ خَلۡفِهِۦ يَحۡفَظُونَهُۥ مِنۡ أَمۡرِ ٱللَّهِۗ

د مخ له خوا څخه او د شا له خوا څخه. يعني من جوانبه كلها.

پوه سه: چې "من بين يديه" صفت دی د معقبات ای كائنة من بين يديه ومن خلفه، ضمير د "يه" راجع دی و "من" ته يعني بنده ساتي له آفاتو او بلياتو او دښمنانو څخه که انسي وي او که جني او كه من جنس الحشرات الموذية. په امر د خدای ﷻ چې تقدیر د خدای پاک نه وي رسېدلی، او چې تقدیر د خدای پاک ورسېږي، نو ملائکه بنده او تقدیر الهي سره پرېږدي.

درویش وايي: چې په عدد کي ددې ملکو لوی اختلاف دی چې په روح البيان او روح المعاني کي مذکور دی وغيرهما فليطالع ثمة.

درویش وايي: چې د نوادرو تفاسيرو څخه ددې آيت دا تفسير دی چې ضمير د "له" راجع و عليه الصلوة والسلام ته دی يعني لمحمد ﷺ معقبات يعني ساتندوی سته د خدای ﷻ له خوا څخه من بين يديه ومن خلفه چې دی ساتي له شر څخه د شياطين الانس والجن وطوارق الليل والنهار.

پوه سه: چې دا تفسير هم مقيد دی په دې سره چې تقدیر د خدای پاک نه وي رسېدلی، ولي د احد په غزا کي د عليه الصلوة والسلام سر مبارک په ډبره د عبد الله بن قمية ټپي سو او يو رباعي غاښ مبارک يې مات سو.

درویش وايي: چې روح المعاني، روح البيان او مظهري په ګډه وايي: چې دا آيت په روايت د عبد الرحمن بن زيد وغيره نازل سوی دی په عامر بن الطفيل او په اربد بن ربيعه کي او د دوی قصه چې روايت يې ابن عباس رضي الله عنهما کړی دی چې عامر بن الطفيل او اربد بن ربيعه چې دواړه د بني عامر د قبيلې وه مدينې ته راغله په قصد د ملاقات د عليه الصلوة والسلام، په داسي حال کي چې عليه الصلوة والسلام په مسجد کي ناست و سره د څو کسو اصحابو رضي الله عنهم، نو دوی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دوه چي مسجد ته داخل سوه، نو خلګو يعني صحابه کرامو رضي الله عنهم سرونه پورته
کړه و بنائست ته د عامر يې کتله که څه هم په يوه سترګه ړوند ؤ وکان من اجمل
الناس. فقال رجل يا رسول الله هذا عامر بن الطفيل ستا و خوا ته را روان دی.
عليه الصلوة والسلام وويل چي پرېږ يې ږدئ فان يرد الله به خيراً يهديه. نو
عامر راغلی و عليه الصلوة والسلام ته ودرېدی او داسي يې وويل مالي ان
اسلمت؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل لک ما للمسلمين وعليک ما على
المسلمين. عامر ورته وويل چي که ته نبوت او امريت ماته سپارې ستا تر مرګ
وروسته نو زه به مسلمان سم؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل ليس ذالک الي
انما ذالک الى الله عزوجل يجعله حيث يشاء. بيا عامر بن طفيل ورته وويل چي ما پر
اهل وبر مقرر کړه يعني پر باديه نشيانانو او ته يې پر کلي والو. عليه الصلوة
والسلام ورته وويل يا! عامر بن طفيل وويل چي ماته نو څه شی راکوې؟ عليه
الصلوة والسلام ورته وويل چي واګي د اسانو په لاس درکوم چي ته به غزا پر
کوې. عامر بن طفيل وويل چي دا خو زما په قبضه کي دي تر ننني ورځي پوري،
عامر بن طفيل وويل چي ته زما سره ولاړ سه زه خبري درسره کوم. عليه الصلوة
والسلام ورسره ولاړ سو (عامر بن طفيل دمخه لا اربد ته ويلي وه چي ته چي
وويني چي زه د محمد سره خبري کوم. ته د شا له خوا راسه په توره يې ووهه) نو
عامر د عليه الصلوة والسلام سره په بحث اخته ؤ چي اربد د شا له خوا ورغلی
چي په توره يې ووهي. يوه لوېشت چي يې توره وکښل توره بنده سوه له تېکي
څخه يې نسوای ايستلای، او عامر اشاره ورته کول چي وهه يې. نو عليه
الصلوة والسلام چي وکتل اربد يې تر شا ولاړ ؤ او توره يې کشول چي له تېکي
څخه يې وباسي. فقال عليه الصلوة والسلام اللهم اکفينهما بما شئت. نو خدای
پاک پر اربد په سپينه ورځ چي نه وريځ وه نه باد تکه د اور راشوه کړه او اربد يې
پاک وسو. او عامر بن طفيل وتښتېدی او عليه الصلوة والسلام ته يې د
تښتېدني په وخت کي دا پېش رو وکړی چي تا ستا خدای ته خواست وکړی او اربد
زما انډيوال دي را مړ کړی. قسم په خدای دی چي زه به پر تا مدينه ډکه کړم
بخيل جرد وفتيان مرد يعني هغه اسان چي بېر نه وي چي دا د ښه آس علامه ده،

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او خوانان چي ږيږي نه لري، عليه الصلوة والسلام ووېل يمنعک الله من ذالک او خوانان د اوس او خزرج چي دوې قبيلې د انصارو دي، نو عامر د يوې بد کارې زنډې سلوليه په کور کې ورچي سهار سو خپله سلاح يې پر ځان راټوله په هنداره کې چي يې وکتل رنګ يې ډېر متغير و. نو دستي پر آس سپور سو صحرا ته ووتی ويقول ابرز يا ملک الموت او داسي يې ويله واللات والعزا که زه رسېدلی وای ومحمد ته او ده د و صاحب ته يعني ملک الموت د واړه به مي په نېزه پيولي وای. نو خداى پاک يوه ملکه ورته راواستول چي په وزر يې ورواهه په خاورو کې ولوېدی. او پر زنګانه يې دستي غټه دانه راپورته سوه. نو بيرته د سلوليه کور ته ورغلی. وروسته يې د ځان سره ووېل غدة کغدة البعير وموت في بيت السلولية. آس يې راوغوښتی پر سپور سو د آس پر شا مردار سو.

فائده: د عليه الصلوة والسلام ښېرا قبوله سوه يعني ما قال اللهم اكفينهما آه. چي پر اربد تکه راشوه سوه او عامر د طاعون په عدة مړ سو. نو دا آيت نازل سو. له اي لرسول الله ﷺ معقبات الى اخير الآية نازل سو.

درويش وايي: چي دا قصه د هغه نادر تفسير تائيد کوي والله اعلم بالصواب

إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوۡمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنفُسِهِمۡۗ

په تحقيق خداى تغير نه ورکوي هغه حال ته چي د يو قوم سره وي من الصحة والعافية والنعمة. تر هغو چي تغيير ور نه کړي هغه قوم و هغه حالت ته چي په دوى مربوط وي يعني احوال جميله خپل په احوال قبيحه وو سره بدل نه کړي.

وَإِذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِقَوۡمٖ سُوٓءٗا فَلَا مَرَدَّ لَهُۥۚ وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَالٍ

او چي اراده وکړي خداى پاک د قوم ته يعني دوى ما بانفسهم بدل کړي وسوء ته يعني و عذاب يا هلاکت بالاستيصال. نو ردونکی د هغه نسته (نو مرد مصدر ميمي دى په معنى د فاعل يعني لا راد له) او نسته دوى لره ماسوا له خدايه يو متصرف د امورو ددوى چي هغه سوء ځني دفع کړي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: په نبز د اهل السنة والجماعة خلاف د ارادې د خدای ﷻ محال دی. معتزله وايي چي خلاف د ارادې د خدای ﷻ جائز دی بلکي واقع دی، دوی وايي چي خدای ﷻ وکافر ته د ايمان اراده کړې ده لکن شيطان يې و مراد ته د خدای نه پرېږدي يعني الايمان، يو معتزلي ملا وايي چي ما ته هيڅ چا الزام نه دی راکړی لکه يو مجوسي چي راکړی، ما يو مجوسي ته په طور د وعظ وويل چي ايمان راوړه، ده راته وويل چي د خدای اراده وسي زه به ايمان راوړم، ما ورته وويل چي خدای ﷻ خو ستا د ايمان اراده کړې ده لکن شيطان دي و مراد ته د خدای نه پرېږدي. ده راته وويل فاكون مع الشريک الاغلب يعني د اغلب شريک ملګری کېږم چي شيطان دی چي په اراده کي د کفر زما پر خدای غالب سو. ولي چي خدای خو زما د ايمان اراده کړې وه فتركت مذهبي يعني الاعتزال بقول المجوسي.

پوه سه: چي اصل د "وَالٍ" والي ؤ لانه من الولاية چونکه ضمه پر يا ثقيله وه، ضمه يې حذف کړه بيا التقا د دوو ساکنو راغله چي يا ساکنه او تنوين دی. نو يا يې حذف کړه وال پاته سو. لکه په "قاض" کي چي اهل صرف ورته اعلال کوي.

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿١٢﴾

درويش وايي: چي خدای پاک بعض دلائل د قدرت او توحيد په دې آيتو کي بيانوي او وايي چي خدای هغه مقتدر ذات دی چي ويني په تاسي سره پېلبو يعني په وريځ کي د بيري په صورت کي يعني د تکي رالوېدلو څخه او يا د ضرر د ډېر باران وکښتو ته او يا وکورو ته په بعض وختو کي او په بعض ځايو کي او په صورت کي د طمع د باران نافع و کښت ته، او يا د ګرمي. د دفع لپاره په ډېرو ګرمو ورځو کي، او خدای (ﷻ) پيدا کوي وريځي درني يعني په اوبو د باران.

پوه سه: چي سبب د نصب د خوفاً او طمعاً يا بنا پر دې دی چي مفعول له د "يريكم" دي په تقدير د مضاف ای ارادة خوف او طمع او يا حال دی له برق څخه ای حال كونه ذو خوف او طمع او يا حال دی له ضمير څخه "يريكم" ای حال كونكم ذو خوف وطمع. او يا خوفاً وطمعاً په معنی د فاعل يا د مفعول دی مبالغة فتدبر في هذه العبارات والاعرابات.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي مظهري رحمه الله وايي چي "سحاب غربال الما" وريځ د اوبو غلبېل ده. كذا قال البغوي رحمه الله.

درويش وايي: چي حكما وايي چي د لمر گرمي چي ډېره سي، نو د لندو ځمکو او دريابو څخه اجزا لطيفه مائيه جلا سي چي په ذريعه د هوا لوړ ولاړ سي. دا اجزا چي طبقه زمهريري ته د هوا ورسېږي چي ډېره يخه طبقه ده هغوړي يخې سي او را ايله سي، نو بيا ځکه د باران يا د واوري يا د ږلي پر شكل بېرته اوري.

درويش وايي: چي ددوی دا خبره د اسلام قانون نه مني، ولي چي په تجربه سره ثابته ده چي بارانونه ګاهي غټ غټ څاڅکي وي او ګاهي واړه واړه وي. او كله باران ډېر دوام داره وي او كله ژر ودرېږي الى غير ذالک من اختلاف احوال الامطار مع ان طبيعة الارض واحدة وكذا طبيعة الشمس المسخنة للبخارات واحدة، نو بايد په بارانو کي مذکوره اختلافات نه وای، نو دا ظاهره ده چي په دې اختلافاتو کي قدرت د قادر متعال كارفرما دی.

او بل په تجربه سره دا ثابته ده چي د بارانو د قحط په صورت کي عجز او زاری د مؤمنانو ډېر لوی تاثير لوبوي، ولذا كانت صلوة الاستسقا مشروعة مندوبة، نو موږ په دې پوه سولو چي په بارانو کي طبعيت او خاصيت لغوه دی بلكي صرف او صرف قدرت د ايزد متعال موثر حقيقي دی.

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهٖ

او تسبيح وايي تنا (تالنده) متلبة بحمده يعني يقول سبحان الله وبحمده.

پوه سه: چي ترمذي او نسائي د ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت کړی، چا پوښتنه وکړه د عليه الصلوة والسلام څخه چي دا رعد څه شی دی؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي رعد ملک مؤکل بالسحاب. يعني دا اواز د تنا چي موږ يې اورو د هغې ملکې د سوق رغ دی الى اخير الحديث.

درويش وايي: چي په روح المعاني صفحه (۱۱۸) کي وايي: هو اسم الصوت المعلوم يعني چي پښتانه يې تنا بولي والكلام على حذف المضاف اى سامعوا رعد او الاسناد مجازي من باب الاسناد للسبب وهو الصوت. وروسته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

صاحب د روح المعاني وايي اخرج احمد والترمذي وآخرون عن ابن عباس ﷺ چي يوې ډلې د يهودانو پوښتنه وکړه له عليه الصلوة والسلام څخه. فقالوا ته موږ ته خبر راکړه ما هذا الرعد فقال عليه الصلوة والسلام ملك من الملائكة الله موكل بالسحاب بيديه مخراق من نار (په دواړو لاسونو كي يې غمچينه د اور وي) يزجر به السحاب ويسوقه حيث اراد الله تعالى. قالوا فما هذا الصوت الذي نسمع؟ قال عليه الصلوة والسلام صوته فقالوا صدقت.

درويش وايي: چي له دې حديث څخه دا معلومه سوه چي لفظ د رعد ملكي ته هم وايي او صوت د هغې ملكې هم وايي فلا يرد مايتوهم فافهم هداک الله وروسته روح المعاني ډېر ورډ بيان كړى دى لايليق بهذ التفسير المختصر ولا بحال المتعلمين له.

فائده: تنا او پيلبو په اكثرو اوقاتو سره يو ځاى وي لكن تلازم نه سره لري بلكې ګاهي تنا وي او پيلبو نه وي ورسره او ګاهي پيلبو وي او د تنا هيڅ اثر نه وي. كما دل على التجربة.

درويش وايي: چي د احادثو مباركه ؤ څخه چي په باب كي د رعد او برق راغلي دي هم تلازم نه فهمبږي.

وَالْمَلَٰٓئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِۦ

او ملكي هم تسبيح وايي د بېرې د خداى ﷻ.

پوه سه: چي مراد له دې ملكو څخه اعوان د رعد دى يعني د خداى ﷻ د ملكې چي په نامه د رعد د ملكي اعوان ګرځولي دى چي هغه اعوان خائفون او خاضعون او طائعون د خداى ﷻ دى. له ابن عباس ﷺ څخه روايت دى كه چا صوت د رعد واورېدى او داسې يې وويل "سبحان الذي يسبح الرعد بحمده والملائكة من خيفته وهو على كل شيئ قدير فان اصابته صاعقة فعلى ديته" له عبدالله بن الزبير ﷺ څخه روايت دى چي ده به صوت الرعد واورېدى خبري به يې قطع كړې او دا به يې ويله "سبحان من يسبح الرعد بحمده والملائكة من خيفته ويقول ان هذا الوعيد لاهل الارض لشديد"

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

له ابي هريره رضي الله عنه څخه روايت دی قال قال رسول الله ﷺ قال ربکم "که چېري زما بندګانو زما اطاعت کولای يعني په امر او نهي کي، نو به ما باران پر اوروﻻی د شپې او د ورځي به مي لمر پر راخېژاوه او ما په دوی نه اورېدای صوت رعد (رواه احمد بسند صحيح)

وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ

او خدای ﷻ را استوي تکي، نو رسول کوي په دغو تکو سره هغه چا ته چي د خدای اراده د هلاک ورته وسي.

پوه سه: چي صواعق جمع د صاعقة او صاعقة په لغت کي هر عذاب مهلک ته وايي لکن دلته مراد په قرينه د مقام هغه تېز اور دی چي د ﭘﻬﻠﺒﻮ سره پيدا کېږي او پر شي که انسان وي او که حيوان وي او که درخته وي هغه خواپاکي سوځي "وهم يجادلون في الله" او کفار مکه بې ځايه بحث کوي د رسول الله ﷺ سره د خدای ﷻ په توحيد کي او په کمال قدرت او علم کي د خدای ﷻ والبعث بعد الموت والمجازات بالجنة او النار، وامثال ذالک من الامور الدينية، بغوي رحمه الله وايي چي محمد بن علي الباقر رضي الله عنه وايي چي صاعقه مسلم او غير مسلم دواړو ته رسېږي مګر مسلم ذاکر ته نه رسېږي، او نسائي او بزار له انس بن مالک څخه روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام يو صحابي و يو غټ کافر ته د جاهليت ور واستاوه چي دعوت د توحيد د خدای ﷻ ورته وکړي. نو هغه کافر ورته وويل ايش ربک الذي تدعوني اليه امن حديد هو او من نحاس او من فضة او ذهب (پوه سه: چي ايش مخفف دی د ای شيئ څخه) څه شی دی ستا خدای چي ته موږ وربولې، آيا د وسپني څخه جوړ دی يا له ميسو څخه يا د سپينو زرو د سرو زرو څخه. هغه سړی راغلی د هغه کافر حال يې و عليه الصلوة والسلام ته ذکر کړی، عليه الصلوة والسلام دوهم وار ورواستاوه د کافر هغه مخکني جواب ورته بيا دريم وار يې ور واستاوه کافر چي بيا هغه مخکني ځواب ووايه سمدستي ټکه پر را ايله سوه پاک يې وسوځي، ونزلت هذه الآية "ويرسل الصواعق فيصيب بها من يشا الی اخير الآية" د حسن رحمه الله په شان نزول کي ددې آيت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قریب و هغه دمخه مذکور روایت ته یې روایت سوی دی، لکن په اخیر کي داسي عبارت دی چي په دریم وار کي چي کافر هغه خپل وینا تکرار کړه، نو ددوی پر سرو یوه وریځ را پورته سوله. نو تناوي شروع سوې او پیلبو هم شروع سوه او تکه را شوه سوه کافر مکابر یې وسو. او اصحاب د علیه الصلوة والسلام ناست وه. نو دوی میدان کړه چي علیه الصلوة والسلام ته زیری ورسوي، ددوی په مخه نور صحابه ورغله. دوی ورته وویل چي احرق صاحبکم چي هغه کافر چي تاسي د تبلیغ لپاره ورغلي واست هغه خو په تکه وسو. واقعي لیدونکو صحابه وو ورته وویل چي تاسي چا خبر کړلاست. هغو ورته وویل چي خدای ﷻ و علیه الصلوة والسلام ته وحي را واستولې او دا آیت یې ورته تلاوت کړی "ویرسل الصواعق فیصیب من یشا وهم یجادلون في الله"

وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ

الضمیر راجع الی الله. بغوي رحمه الله وایي چي حسن وایي چي د محال معنی حقد دی. یعني بغض مضمر وفیه ان الحقد لا یلیق بشانه تعالی کما لا یخفی او مجاهد وایي شدید القوة او ابو عبیدة وایي شدید العقوبة. په قاموس کي وایي المحال ککتاب الکید وروم الامر بالحیل والتدبیر والمکر والقدرة والجدال والعذاب والعقاب والعداوة والقوة والشدة والهلاک والاهلاک.

درویش وایي: چي په دغو معانیو کي فکر ووهه چي هره معنی چي انسب د ذات الهي سره وه پر هغه یې حمل کړه.

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ

او خاص خدای (ﷻ) لره دی دعوت مقبول او یا معنی داده چي خدای ﷻ حقدار ددې دی چي عبادت یې وکړل سي. او خلګ وبلل سي وعبادت ته دده، او سوال د حوائجو ځني وکړل سي لانه تعالی مستحق للعبادة وقادر علی قبول دعاء الناس، نو حق ضد د باطل دی. مظهري رحمه الله وایي چي ظاهره داده چي اضافت د دعوت و حق ته من اضافة د موصوف وصفت ته ده. فیؤل علی طریقة مسجد الجامع ای مسجد الوقت الجامع وجانب الغربي، نو دلته یې تاویل دادی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دعوة المدعوا الحق، ولي چي ځوک چي دعا وکړي خدای ﷻ ته په اخلاص سره خواست يې قبلېږي، علي ﷛ وايي چي دعوة الحق توحيد دی او ابن عباس ﷛ وايي چي دعوة الحق شهادة ان لا اله الا الله. نو پر دې دوو تفسيرو توحيد او شهادة تفسير د حق دی. نو اضافت د دعوت وتوحيد ته حقيقت ده. والمعنى لله الدعوة الى التوحيد والشهادة. والمراد من الجملتين وعيد الكفرة على مجادلة رسول الله ﷺ باجابة دعوة الرسول ﷺ او بيان ضلالهم وفساد رأيهم كما اجيب دعوته ﷺ على بن عامر بن الطفيل واربد.

درویش وايي: چي مفصله قصه يې نژدې تېره سوه.

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُم بِشَيْءٍ

او هغه کسان چي عبادت کوي پرته له خدای (ﷻ) چي بتان دي او د خپلو حاجاتو خواست ورته کوي، نو پر دې تقدير مفعول چي اصنام دی محذوف دی، لدلالة قوله من دونه عليه. نو قبلونه نه کوي دغه اصنام دوی لره د هيڅ شي لكونهم جمادات لايستطيعون نفعاً ولا ضراً. نو ضمير د لايستجيبون راجع دی و بتانو ته.

إِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ

مگر نه لکه استجابت د هغه چا چي ډېر تږی وي او د څاه پر غاړه ناست وي او لاس يې اوبو ته نه رسېږي، او اوبو ته وايي چي زما تر خولې پوري خو راسئ چي زه تږی یم او حال دادی چي دا اوبه خو دده دعوت نه قبلوي او نه يې خولې ته راځي، ولي اوبه خو جماد شی دی نه دده په بلنه پوهېږي او نه دده تر خولې رسېدل يې په قدرت پوري دی. والحاصل لکه څرنگه چي دغه اوبه خو دده خولې ته نه راځي او نه دده په دعوت پوهېږي. دغه رنگه خدایان د مشرکانو چي هغه جمادات دي نه ددوی په دعوت پوهېږي او نه قدرت لري پر اجابت ددوی. نو اضافت د استجابت محذوف و باسط ته اضافت د مصدر و مفعول ته ده. والى هذا المعنى ذهب مجاهد، وروى مثله عن علي ﷛ وعطاً وقيل غير ذالك.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مَا دُعَاءُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ﴿١٤﴾

نه ده د کافرانو دعا یعني عبادت د بتانو او طلب د حاجاتو د بتانو څخه مگر نه په خسران او ضیاع او بطلان کي ده.

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّظِلٰلُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴿١٥﴾

(دا آیت د سجدې دی) یعني الملائکة في السموات والمؤمنین في الارض په خپله خوښه بدون الجبر والاکراه او بېرې له کبله کالمنافقین والکافرین الذین اکرهوا على السجود بالسیف. او یا دا چي کافران په حال کي د شدت او ضرورت سجده کوي لکن مع کراهتهم ذالک.

پوه سه: چي نصب د طوعاً او کرهاً بناً دی على کونها مفعول له ای لاجل الطوع والکره، نو طوع او کره پر خپله معنا پاته دي او یا بناً پر حالیت د من في السموات والارض څخه ای حال کونهم طائعین او کارهین.

پوه سه: چي "غدو" جمع د غدوة ده چي د صبح صادق څخه تر لمر راختو وخت ته وايي او اصال جمع د اصل ده چي له مازدیگر څخه تر غروب د لمر وخت ته وايي.

پوه سه: چي "بالعدو والآصال" ظرف د "یسجد" دی.

درویش وايي: چي تخصیص د دغو دوو ختو په سبب د فضیلت دی و الا فالمقصود منه الدوام على السجود یعني في اوقات الصلوة کلها فافهم.

درویش وايي: چي روح البیان په تفسیر کي ددې آیت داسي وايي حقیقة وهو وضع الجبهة على الارض آه. نو د تعجب وړ خبره داده چي د سجدې معنی چي په دې آیت کي وضع الجبهة على الارض وي نو په من في السموات کي څرنگه جوړېږي یعني ملکي خو سجده کوي په اسمانو کي لکن لا على الارض فافهم.

پوه سه: چي په ظلالهم کي روح البیان وايي على حذف الفعل انتهى.

درویش وايي: چي حذف د فعل څه ضرورت سته وظلالهم دي عطف وي پر من في السموات آه بانديي تر یسجد مذکور دي لاندي وي. ولهذا لم یتعرض احد من المفسرین لحذف الفعل فتدبر.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي مراد له سجدې څخه د ظلال سجده تبعاً لذي الظل ده.

سوال: من في السموات لره خو ظلال نسته، ولې چي ظلال خو كثيف جسم لره وي؟

ځواب: روح المعاني وايي: وتنقاد له تعالى ظلال من له ذالک اى الظل وهم الانس فقط او ما يعمهم وكل كثيف من الاشجار وغير ذالک لكن اظلال د غير د انس من الاجسام الكثيفة في كلمة من نظر لانها مختصة بذوى العقول بالاجماع وروسته روح المعاني زياته كړې ده او يحمل على التغليب، او په حواشي شهابيه وو كي وايي ينبغي ان يرجع الضمير لمن في الارض لان من في السما لا ظل له. او مظهري رحمه الله وايي چي دا هم احتمال سته چي له سجود څخه دي حقيقت سجده نه وي مراد بلكې مراد ځني انقياد وي د حكم د خداى فيشمل كل من في السموات والارض بلا تكلف، يعني چي من في السموات والارض منقادون لما ارده الله منهم شاؤ او كرهوا انتهى. او يو له انقيادو څخه د اظلال طول او تنقيص ددوى دى يعني په وخت كي د طلوع الشمس سايه د ذى الظل نهايت اوږده وي چي لمر را پورته كېږي سايه مخ پر كمېدلو وي الى ان ينتهى الشمس الى نصف النهار فينعدم الظل بالكلية كما في خط الاستوا ويقلل جداً كما في الافاق المائلة ثم يزداد الظل الى جانب المشرق ثم وثم.

قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

ته ورته ووايه يا محمد كفارو ته د مكې څوک دى خالق او مدبر د اسمانو او د مځكي.

پوه سه: چي دا استفهام د تقرير لپاره دى يعني حملهم على الاقرار، ولې كفارو هم دا منله ان الله خالقهم وخالق السموات والارض.

قُلِ اللّٰهُ

يعني كه دوى نه وايي تعنتاً ته ورته ووايه چي الله دى اذ لا جواب غير ذالک وفي الحقيقة لا جواب لهم غير ذالک يا معنى داده چي ته تقلين د جواب ورته وكړه، وروسته الزاماً ودوى ته ووايه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖٓ أَوْلِيَاءَ

قانون وروسته تر حرف استفهام چي يو د حروف د عطف راسي هغه معطوف پر مقدر باندي دی مناسب للمقام وذالک لان حرف الاستفهام يقتضي صدارة الکلام فلا يکون ما بعده معطوفاً علی ماقبل الاستفهام. والتقدير هذا اقررتم بربوبيته تعالی للعالمين فاتخذتم.

ترجمه: ته ورته ووايه چي آيا تاسي گرځوئ معبودات خپل ماسوی د خدای ﷻ يعني الاصنام وهذا بعيد من العقل ثم وصف الاوليا بقوله.

لَا يَمْلِكُوْنَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا

چي توان نه لري د ځانو لپاره جلب د نفع او يا دفع د ضرر لکونها جمادات. نو به تاسي ته څه نفع را جلب کړي که يې تاسي عبادت وکړئ او يا څه ضرر به دروړسوي که يې تاسي عبادت وه نه کړئ. او المعنی کيف يستطيعون ايصال الخير اليکم، او دفع ضرر عنکم.

پوه سه: چي دوهم دليل دی پر ضلال ددوی والاول اخذهم اوليا فافهم.

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ

ته ورته ووايه دوی ته چي آيا (والاستفهام للانکار وکذا في سيئاتي) سره برابر دي ړوند او بينا.

پوه سه: چي له اعمی څخه د ستر گو ړوند نه دی مراد بلکي من لا عقل له ولا بصيرة يعرف بها المعبود بالحق چي مراد ځني مشرکان دي، او بصير يعني صاحب د بصيرت چي په هغه سره وپېژني حقيقة د عبادت او موجب د عبادت او تميز وکړي د مستحق د عبادت مما لا يستحق لها، او بعض مفسرين وايي چي مراد د اعمی معبود غافل دی له عابد څخه خپل او د هغه د عبادت څخه چي بتان دي او مراد له بصير څخه هغه معبود بالحق دی چي عالم دی په ټولو احوالو د عابدينو خپل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمٰتُ وَالنُّوْرُ

يوه سه: چي كلمه د "ام" لپاره د انتقال ده د يوه دليل و بل ته او كلمه د "هل" لپاره د استفهام انكاري ده، او ايا سره د برابري دي تاريكي چي كفر دي او رڼا چي ايمان دي.

نكته: ظلمات په صيغه د جمع راوړى او نور يي په صيغه د مفرد سبب يي وادى چي انواع د كفر ډيري دي كالدهرية والمجوسية واليهودية والنصرانية او ايمان يو دى چي دين د اسلام دى.

اَمْ جَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ خَلَقُوْا كَخَلْقِهٖ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ

يوه سه: چي "ام" په معنى د "بل" دى كلمه د "بل" لپاره د انتقال ده من دليل الى دليل آخر او همزه لپاره د انكار دى پر حكم اتى او د شركا مراد بتان دي او خلقوا صفت د شركا و دي داخل دى تحت الانكار، او د خلقه ضمير راجع و خداى ﷻ ته دى.

ترجمه: آيا دوى گرځولي دي خداى شريكان چي هغو شركا دي خلق د بعض شيانو كړي وي لكه چي خداى ﷻ خلق د شيانو كړى دى، نو دوى ته اشتباه واقع سوه په خلق كي د خداى ﷻ او د شركا يعني خداى او بتان دواړه خالقان دي، نو لكه خداى ﷻ مستحق د عبادت دى بتان هم مستحق د عبادت دى لاشتراك في الخلق الذي هو الموجب لاستحقاق العبادة يعني داسي خو نه ده، ولي چي بتان خو جمادات دي لم يخلقوا اشيئاً ما فضلاً من ان يخلقوا امثل خلق القادر المتعال الخالق لجميع الاشيا من السموات وما فيها والارض وما عليها بل لكل ذرة من ذرات العالم العلوي والسفلي.

قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ

ته ورته ووايه چي خداى ﷻ خالق د هر شي دى مما ذكرنا. وايضاً هو تعالى خالق الاجسام كلها والارواح المجردة فلا يستحق للعبادة الا هو.

سوال: معتزله وايي چي خالق د افعالو خداى نه دى بلكي په خپله عباد دي؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: معتزله د خلق او کسب تر منځ په فرق نه پوهیږي بلکې خالق د افعالو د عبادو خدای ﷻ دی وبس البته بندګان کاسبان دي وبینهما بون بعید.

درویش وايي: چې فرق بین الخلق والکسب په کتابو کې د عقائدو په ښه توګه ثابت دي. بلکې محقق بهاري رحمه الله په مسلم الثبوت کې دا فرق په محققانه ډول څېړلی دی. لکن درویش له هغو بیاناتو څخه صرف نظر وکړی مراعاتاً للمتعلمين لهذا التفسير لان بيان ذالک علی وجه التفصيل والتحقيق طويل دقيق غاية الدقة فافهم.

وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾

او خدای پاک یو دی په ذات کې او په صفاتو کې د جمال او جلال چې غالب دی پر هر شي لانه تعالى خالق کل شيئ والخلق يستلزم الغلبة بلا ريبة.

بوه سه: چې دا جمله یا داخله ده تحت الامر بقل او یا جمله مستأنفه له جانبه څخه د خدای ﷻ. جامي قدس سره السامي وايي:

مده بعشوه صورت عنان دل جامی
که هست در پس این پرده صورت ارائی

أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا

نازل کړي دي واحد قهار له اسمان څخه اوبه یعنې بارانونه. نو وبهېدلې شلې په اندازه ددوی په صغر او کبر کې. یعنې په لویه شېله کې ډېرې اوبه راغلې او په کوچنۍ شېله کې لږ.

پوښتنه: شېله په لغت کې هغه غار ځای ته وايي چې اوبه نسبةً په کثرت پکښې بهیږي. نو څرنګه نسبت د بهېدلو وشلې ته صحیح دی؟

ځواب: د علم بیان په کتابو کې وايي چې دا نسبت مجاز مرسل دی یعنې من نسبت ما للمظروف الى الظرف مثل قولهم سال الميزاب يا جرى النهر الى غير ذالک.

فائده: اودیه یې نکره راوړه له دې سببه چې چې باران خو پر بقاع د مځکې په نوبت اوري نو پر هره بقعه چې اوري د هغه ځای شېلې بهیږي نه د بل ځای کما لا يخفى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَّابِيًا ۚ وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ

نو راخستي وي هغو اوبو چي په شپلو کي جاري وي ځګ او خاشاک. فالزبد ما يعلوا الماْ الجاري في الاودية، "رابيًا" پر صافو اوبو.

يوه سه: چي حمزه او کسائي رح دا لفظ په يا د غيبت وايي او ضمير يې راجع و ناس ته بولي.

سوال: ناس خو نه دی ذکر سوی فکيف يصح ارجاع الضمير اليه؟

ځواب: له مقام څخه لفظ د ناس فهمېږي قاله المظهري رحمه الله او نور قاريان يې توقدونَ په لفظ د خطاب وايي.

فائده: "ايقا" د يو شي پر اور اېښوولو ته وايي تاچي ويلي سي، او کلمه د "من" لپاره د ابتداْ ده او کلمه د "ما" په "مما" کي موصوفه ده په معنی د شئ او ضمير عليه راجع دی و "ما" ته يعني د هغه شي څخه چي خلګ پر اور ويلوي پيدا کېږي مثل زبد الماْ.

فائده: هغه شی چي خلګ اور تر لاندي بلوي عام دی ذهب، فضة، جديد والنحاس.

ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِّثْلُهُ ۚ

لپاره د طلب د حليه، نو ابتغاْ مفعول له د "يوقدون" د حليه معنی زينت ده يعني زيور د زينت لکه د سرو زرو يا د سپينو زرو څخه چي زيورات جوړېږي "متاع" ای ما يمتتع به من الاواني لکه لوښي چي د وسپني يا له ميسو يا له ژړو وغيرها څخه جوړېږي بل الات الحرب والحرث من الحديد. والمقصود بيان منافعها "زبد مثله" ای مثل زبد الماْ يعني لکه چي زبد الماْ د سيل خبث او بيکاره شی دی دغه رنګه زبد د فضة او ذهب وغيرها من المذکور خبث او خيره او بېکاره شي چي په کوره د اور د زرګر يا آهنګر يا ميسګر بنکاره کېږي.

يوه سه: چي "زبد" فاعل دی لقوله "يوقدون" او يا زبد مثله مبتداْ ده او ماقبل يې خبر مقدم دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كَذٰلِكَ يَضۡرِبُ ٱللَّهُ ٱلۡحَقَّ وَٱلۡبَٰطِلَۚ

يعني په مثل د مذکور ضرب او بيان بديع چي مشتمل پر دقائقو ؤ بيان وي خدای ﷻ مثل الحق والباطل بحذف المضاف ای لفظ المثل وانما حذف لفظ المثل تنبيهاً عن كمال التماثل بين الممثل والممثل به كان المثل المضروب عين الحق والباطل كذا في روح المعاني والمظهري بالتفصيل في الاول والاجمال في الثاني.

فَأَمَّا ٱلزَّبَدُ فَيَذۡهَبُ جُفَآءًۖ

هر چي خگ دی كه د اوبو وي او كه د ذريوراتي شيانو وي وامثاله هغه ځي جفاءً يعني متفرقاً وفي القاموس الجفا كالغراب الباطل انتهى.

وَأَمَّا مَا يَنفَعُ ٱلنَّاسَ فَيَمۡكُثُ فِي ٱلۡأَرۡضِۚ

او هغه شی نفع اخلي په هغه سره خلق نو هغه پاتېږي په مځکه کي لکه صافي اوبه د باران چي په هغه سره نفع اخلي خلگ هغه پاتېږي په مځکه كي يعني مځکه يې نوش كړي، نو د هغه ځخه رودونه، كاريزونه او چيني پيدا كېږي چي خلگ مځكي د كښت او باغونه د مېوو په اوبه وي او يا خالص سره يا سپين زر چي خلگ زيورات ځني جوړوي، او يا د وسپني خالص چي آلات د حرب لكه توپك، كلاشنكوف، توغندی وغيره ځني جوړوي او يا د كښت آلات لكه تبش وغيره ځني جوړوي، او يا خالص د ميسو او ژړو چي خلگ د يگونه غابونه وغيره ځني جوړوي، والحاصل چي د هغه علم او كتاب نازل من السما خلگ نفع په اخلي انواع المنافع الدنيوية والاخروية او ثابت پاتېږي ابد الآبدين كالما النازل من السما چي خلگ نفع موقت په اخلي كمامر من قبل.

كَذٰلِكَ يَضۡرِبُ ٱللَّهُ ٱلۡأَمۡثَالَ ۝١٧

يعني لكه مثال د حق او باطل چي خدای ﷻ ووايه، نور امثال هم خدای پاك وايي تاچي په امثالو سره د ممثل به توضيح وكړل سي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي په مذکور ضرب مثل کي خدای پاک تسلي ورکوي و مؤمنانو ته دا ډول چي باطل لکه کفر که څه هم لکه ځګ لوړ وي صورةً وظاهراً لکن دا ځګ د کفر ژر دی چي زائل به سي او نور د اسلام لکه صافي اوبه ثابت به وي الى يوم القيامة.

لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ

لپاره د هغه کسانو چي قبلونه وکړي د خدای ﷻ د دعوت و اسلام او طاعت ته په دنيا کي.

پوه سه: چي "للذين" خبر مقدم دی "او الحسنى" يې مبتدأ متأخره ده والحسنى بحذف الموصوف ای المثوبة الحسنى يعني په اخيرت کي او استجابت چي باب د استفعال دی او معنی يې طلب الاجابة ده په معنی د اجابت چي باب د افعال دی او پر فعليت دلالت کوي کماهو المقصود في الآية.

درويش وايي: چي زما ترجمه مبني ده پر قول د روح المعاني او روح البيان. او مظهري مبتدأ او خبر سره ګډ کړي دي حيث يقول الحسنى صفة لمصدر محذوف ای الاستجابة الحسنى او مفعول به يعني استجابوا ربهم الدعوة الحسنى انتهى، دده خيال دادی چي للذين متعلق دی په نضرب الامثال پوري وهو بعيد غاية البعد، وروسته مظهري رحمه الله هغه اعراب صحيح چي منوږ کړی په قيل يې راوړی دی..... مصرع: . وللناس فيما يعشقون مذاهب.

وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ

او هغه کسان چي قبلونه د دعوت د خدای ﷻ يې نه ده کړي يعني کفار.

درويش وايي: چي "والذين آه" مبتدأ ده، او جمله د "لو ان لهم آه" يې خبر دی قال الآلوسي صاحب روح المعاني والذين آه مبتدأ ده والجملة الشرطية يعني لو ان لهم آه خبر دی، وفي روح البيان والذين لم يستجيبوا له مبتدأ ده خبر يې لو ان لهم آه دی، او مظهري پر منوال سابق وايي واللام في له متعلق بيضرب يعني والذين لم يستجيبوا مجرور محلاً دی. عطف پر الذين استجابوا داخل تحت اللام الجارة المتعلقة بيضرب الامثال، بلکي صراحةً وايي واللام متعلقة بيضرب والله اعلم بمراده في کتابه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: ستا علم د مظهري رحمه الله تر علم بالا دی چي ته دده پر بيان اعراب اعتراض کوې!؟

ځواب: لا کلا وحاشا. لکن ما هغه څه بيان کړل چي روح المعاني او روح البيان او مظهري ويلي دي او خپل په نېز چي خوښ اعراب ۳ هغه ته مي اشاره وکړل. تاسي داسي مه کوئ چي حق په رجال پېژنئ بلکې رجال په حق وپېژنئ.

لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَّا فِی الْاَرْضِ جَمِيْعًا وَّ مِثْلَهٗ مَعَهٗ لَافْتَدَوْا بِهٖ ؕ

که فرضاً دوی لره وي هغه شيان چي په مځکه کي دي من الذهب والفضة وغيرهما من الاموال او يو مثل د ما في الارض نور ورسره هر آئينه دوی به دا ټوله اموال فديه گرځولي وای تاچي له عذاب څخه د جهنم په خلاص سوي وای لکن ذريعه د نجات بېله ايمانه نسته.. بيت:

مده براحت فاني حيات باقی را .... بمحنت دوسه روز از غم ابد بگريز

اُولٰٓئِکَ لَهُمْ سُوْٓءُ الْحِسَابِ ۙ وَمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿۱۸﴾

دوی لره دی بد حساب يعني سخت حساب چي له گنهو څخه ددوی هيڅ شی نه وربخښل کېږي لعدم سبب المغفرة فيهم وهو الايمان، او ځای د ورتلو ددوی جهنم دی او بد فراش دی جهنم کريمه: لهم من جهنم مهاد ومن فوقهم غواش.

اَفَمَنْ يَّعْلَمُ اَنَّمَآ اُنْزِلَ اِلَيْکَ مِنْ رَّبِّکَ الْحَقُّ کَمَنْ هُوَ اَعْمٰى ؕ

آيا کېدای هغه څوک چي علم او ايمان لري پر دې چي هغه شی نازل سوی دی وتاته يا محمد له جانبه څخه د خدای ستا الحق يعني هو الحق، نو ايمان پر هغه ما انزل راوړي او عمل په امر او نهي د هغه کوي لکه هغه څوک چي ړوند وي يعني لا بعمي البصر بل بعمي البصيرة القلبي وهو الکافر المنکر لما انزل اليک من ربک.

پوهسه: چي استفهام د انکار دی يعني ليس هما متماثلان او مدخول د فا معطوف پر مقدر دی، والتقدير ای ايشتبه امر الصريفين بعد ضرب من المثل لهما فمن يعلم آه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ ⁽¹⁹⁾

پوهه سه: چي انما په معنی د لا او الا دی. والمعنی چي تذکر او پند په موعظت د قرآن نه اخلي مگر صاحبان د عقول سلیمه من متابعة الهوی والکبر والعناد، نو عقل صافي عن الکدورات لره په کار ده چي لپاره د مغفرت د گناه باران د وښکو همېشه بهیوي،، بیت:

نرېزد خدا آبروی کسی .... که رېزد گناه آب چشمش بسی

الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ

هغه کسان چي وفا کوي په عهد سره چي دوی پر ځانو لازم کړي دي چي یا هغه دی چي په میثاق ازلي کي دوی پر ځان لازم کړی چي اقرار په ربوبیت د خدای ﷻ دی حین قال الله تعالی لهم الست بربکم قالوا بلی. او یا هغه عهد دی چي د ټولو امتو څخه په کتب منزله ؤ کي اخسته سوی دی چي اوامر به پر ځای کوي او له منهیاتو څخه به پرهېز کوي.

وَلَا يَنقُضُونَ الْمِيثَاقَ ⁽²⁰⁾

او نه یې وي مات کړی خپل عهد.

فائده: موصولات اتیه سره صلات مبتدا دی او خبر یې قوله تعالی دی "اولئک لهم عقبی الدار"

وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ

او هغه کسان چي وصل کوي او پیوند کوي هغه شی چي خدای ﷻ امر کړی وي ده په هغه شي سره چي وصل یې کړه.

پوهه سه: چي وصل یو لفظ عام دی چي ایمان پر ټولو کتبو سماویه ؤ او پر ټولو رسولانو د خدای ﷻ بحیث لایفرق بین احدمنهم لکه یهود چي فرق کوي چي تورات منو او موسی علیه السلام منو او عیسی علیه السلام او انجیل او محمد ﷺ او قرآن نه منو، او یا نصاری چي وایي چي عیسی علیه السلام منو او انجیل هم منو لکن موسی او تورات او محمد علیه السلام او قرآن نه منو، او دغه لفظ د وصل موالات یعني

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دوستي د مسلمانانو سره او داغه رنګه شامل دي صلة الرحم ته د قريبانو. او بغوي وايي چې مراد يو ازي صلة الرحم دى.

درويش وايي: چې عموم افضل واشمل دى والى العموم ذهب صاحب روح البيان و صاحب روح المعاني والمظهري رحمهم الله فخذ ما صفا ودع ماكدر.

فائده: مفعول اول د امر الله محذوف دى والتقدير ما امرهم الله وان يوصل مفعوله الثاني.

درويش وايي: چې ددې آيت په عموم کې صلة الرحم داخل دى او د علماؤ اختلاف دى په حد کې قرابت چې وصل يې واجب دى. بعض علماً وايي چې حد يې دادى چې ذي رحم محرم وي يعني که يو نر فرض سي او بل ښځه نكاح يې ابدي سره حرامه وي فعلى هذا لايدخل فيه اولاد الاعمام والعمات واولاد الاخوال والخالات. او بعض علماً وايي چې مراد عام دى که محرم او که غير محرم وي که وارث وي او که غير وارث وي. قال صاحب روح البيان وهو الصواب. او امام النووي وايي چې وهذا هو الاصح.

فائده: محرم هغه څوک بولي چې يو نر فرض کړي او دوهم ښځه نكاح يې على التابيد سره حرامه وي. نو اخت الزوجة خارج ده. ولي د هغې نكاح په وخت د حيوة د اخت ناروا ده او که يې خور مړه سي د اخت الزوجة نكاح ورته روا ده. په شرح کې: طريقه محمديه وايي چې په صلة الرحم کې يو حد معين نسته بلکې اعتبار عرف لره دى لکه يو هديه ورکول او کومک سره کول بالقول او العمل. او نه سره هېرول او يو د بل ملاقات ته ورتلل. او کمه مرتبه يې سلام دى او يا خط ور استول دي. وعن انس بن مالك رضي الله عنه ان رسول الله ﷺ قال من احب ان يبسط الله في رزقه. که د چا خوښه وي چې ده ته فراخي جوړه سي په رزق کې وينسا له في اثره او تاخير وکړل سي په اجل او عمر کې دده. فليصل رحمه. نو صله رحمي دې کوي. او د عبد الله بن عمرو رضي الله عنهما څخه روايت دى قال النبي ﷺ ليس الواصل بالمكافي (نه دى وصله رحمي چې په عوض صله رحمي کوي مثلاً. نو قريب تاته يو شی هديه درکړه ته هم يو شی هديه ورکړې) ولكن الواصل اذا انقطعت وصلها.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي په باب کي د صلة الرحم احادیث کثیره په بخاري او مسلم وغیرهما کي موجود دی، لکن د اوسنی زماني رفتار د مسلمانانو او کره وره د حدیث بر خلاف دي حتی چي پلار او زوی، ورور او ورور وغیرهم په لړ شي کي چي یې خلاف سره راسي په کلو کلو یو و بل ته سلام نه اچوي او ملاقات ته نه سره ورځي، پښتانه وايي: دا یې قباله په چا یې مني. قال حافظ شیرازي رحمه الله:

یاری اند ر کس نمی بینم یارانرا چه شد
دوستی کی آخر آمد آشنا د آن را چه شد
کسی نمی گوید که یاری داشت حق دوستی
حق شناسانرا چی حال افتاد یاران را چی شد

وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوٓءَ الْحِسَابِ ﴿٢١﴾

او بیریږي له خدای (جل جلاله) څخه ددوی یعني له عذاب څخه د خدای او له بد حساب څخه او په حاسبوا قبل ان تحاسبوا سره عمل کوي .. سعدي میگوید:

تو پیش از عقوبت د ر عفو کوب ..... که سودی ندارد فغان زیر چوب

درویش وايي: چي سوء الحساب دادی چي په ورځ د قیامت صغیره او کبیره گناهونه ټوله و سري ته عرض سي او هیڅ شی ور وه نه بخښل سي، نو د بد حساب معنی تنگ حساب والا فحساب الله لا یوصف بالسوء بالمعنی المتعارف لانه ورد لا ظلم الیوم وما انا بظلام للعبید.

وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ

او هغه کسان چي صبر یې کړی لپاره د طلب د رضا د خدای جل جلاله، نو مراد له وجه څخه رضا کما هو عرف العرب لا الوجه یا لمعنی المتعارف لعدم کونه جسما کما هو المثبت في العقائد.

بوه سه: چي اهل لغت وايي چي صبر که متعدي په لفظ د علی ؤ چي صبر علی الشیئ دی، نو ټوله اوامر الهیه ؤ ته شامل دی یعني الصبر علی الصلوة والزکوة والصوم وغیرها من المامورات او که لفظ متعدي په عن سره یعني عن

Maktaba Tul Ishaat.com　　Scanned by CamScanner

الشيئ. نو ټولو منهياتو ته شامل دی يعني الصبر عن شرب الخمر و عن الزنى واللواطة وغيرها من المنهيات. او لفظ د صبر متعدي په في سره ؤ يعني الصبر في الشيئ. نو صبر ته په ټولو مصائبو کي شامل دی يعني الصبر في الفقر، والصبر في موت الولد والصبر في الامراض وغيرها من المصائب والى هذا يرجع جميع التفاسير التي ذكرها المفسرون في تفسير هذه الآية. قال ابن عباس رضي الله عنه على ما امروا به. وقال العطا في المصائب وقيل عن المعاصي و اللفظ الاخصر الجامع مخالفة الهوى فيشمل الكل.

درويش وايي: چي و ينبغي ان يكتب هذه الفائدة بمداد الذهب على قراطيس الاذهان فقلما تجدها في غير هذا التفسير ولله الحمد و من الله التوفيق.

وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً

او ادا کوي لمونځ (سواء كان فرضاً او واجباً او مسنوناً ومن النوافل) او دوی نفقه کوي بعض له هغه مال څخه چي موږ په رزق ورکړي دوی ته په پټه خوفاً من الريا وهو الافضل في النوافل بالظاهر في الزكوة المفروضة نفياً للتهمة بكونه مانع الزكوة واقتداً الغيربه.

پوه سه: چي لفظ د "من" په مما کي لپاره د تبعيض دی. نو نفقات مفروضه که د ذهب او فضه وي او که د سوائمو من الابل والبقر والغنم وغيرها ټوله بعض دي د مال كما لايخفى. او په نفلي صدقه کي د من تبعيضي فائده نهي له اسراف څخه دي بانفاق كل المال لكن هذا النهي يختلف باختلاف الاشخاص من الصبر والتوكل على الله كما روي ان النبي ﷺ لما امر الناس بالصدقة حين ارادته غزوة تبوك فكل واحد من الصحابة الكرام رضي الله عنهم نو هر صحابي بما في الوسع صدقه او مال سره راتګ وکړی، عمر رضي الله عنه وايي چي زه په دغه وخت کي تر نورو اقاتو شتمنوم، نو په زړه کي مي وويل چي که ته يو وخت پر ابوبكر رضي الله عنه غالب کېدې نننه به غالب سې، نو خپل ټوله مال او متاع البيت مي سم نيمی کړه، نيم مي کور ته پرېښو او نيم مي عليه الصلوة والسلام ته راوړی. نو ده مبارک چي دا دومره مختلف شيان وليدل، نو ماته يې وويل چي په کور کي دي څه شی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پرېښنو؟ ما ورته وويل چې نيمايي مال مې کور پرېښنو ، ورورسته ابوبکر ﷺ هم ورته مختلف اموال راوړل. عليه الصلوة والسلام ورته وويل چې کور ته دې څه شی پرېښنو؟ ابوبکر ﷺ ورته وويل الله ورسوله. عمر ﷺ وايي چې ما په خپل زړه کې دا مشوره وکړه چې اڅينده به د ابوبکر ﷺ د مقابلې نيت نه کوم.

وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ

ذوی دفعه کوي په عمل صالح سره عمل سيئ يعني بد ، قاله ابن عباس ﷺ اخذاً من قوله تعالى ان الحسنات يذهبن السيئات. وروي احمد بسند صحيح عن ابي ذر ﷺ عن النبي ﷺ اذا عملت سيئة فاتبعها حسنة يمحها (چې بد کار دې وکړی سمدستي ښه کار پسې کوه هغه سيئه به محو کړي) او ابن عساکر د عمر بن الاسود ﷺ په سند مرسل داسي روايت کړی چې لس سئيات چې ته وکړې يوه حسنه پسې وکړې هغه سيئات به له منځه يوسي.

درويش وايي: چې وهذا سر قوله عليه الصلوة والسلام ان الحسنة الوحدة تکتب بعشر امثالها، او ابن کيسان رحمه الله وايي چې مراد له سيئة څخه گناه ده. او مراد له حسنة څخه توبه ده، قال رسول الله ﷺ اذا علمت سيئة فاحدث عندها توبة السر بالسر والعلانية بالعلانية رواه احمد عن عطأ رحمه الله ، ترجمه: چې بد کار دي وکړی نو په نيز د بد کار توبه وکاږه که بد کار پټ ؤ نو پټه توبه وکاږه کالزنی وشرب الخمر واللواطة وغيرها ، او که دي گناه ښکاره وه په ښکاره توبه وکاږه مثلاً خلگ دي واعتزال يا وهابيت وغيره ته دعوت کړي. نو ته به هم په ښکاره توبه کاږې تاچي ستا گمراهان کړي خلگ يې واوري لعلهم يرجعون ، او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چې شر په شر سره مه دفع کوئ بلکې په خير سره په دفع کوي ، او سدي رحمه الله وايي چې څوک که د چا سره بېعقلي وکړي دی دې حلم ورته کوي ، او قتاده رحمه الله وايي که چا بد درسره وکړه ته احسان ورسره وکړه ، او حسن رحمه الله وايي که تا له چا څخه يو شی وغوښتی ده ته محروم کړې بلکه ورڅ که هغه سړی ستا څخه يو شی وغوښتی ته يې مه محرومه کوه ، او داغه رنگه که يو قريب ستا څخه قطع د صلې کاوه ته وصل ورسره وکړه يعني صلة الرحم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قال الله تعالى واذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاماً. مسلم له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چې يو سړی و عليه الصلوة والسلام ته راغلی او وه يې ويل ان لي قرابة اصلهم ويقطعوني. ما لره قريبان سته چې زه صله رحمي ورسره کوم او دوی قطع د صلة الرحم را څخه کوي. واحسن اليهم ويسيئون اليه. او زه احسان ورسره کوم او دوی بد کوي دما سره "واحلم ويجهلون علي" او زه حلم ورسره کوم او دوی د جهل خبري راته کوي. نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل که داغسي وي لکه ته چې وايې نو ګويا ته ددوی په خولو تودې ايرې چې په عربي يې مَل بولي او په پښتو يې پرېندی بولي ور اچوې او همېشه به ستا سره د خدای ﷻ له خوا معاون وي پر دی مادمت على ذالک.

فائده سنيه: عبدالله بن المبارک رحمه الله وايي چې تر دې ځايه پوري اته بنه خويونه پوره سوه چې اشاره و اتو دروازو ته د جنت ده. ولهذا خبر يې دا قول د خدای ﷻ وګرځېدی.

اُولٰٓئِكَ لَهُمۡ عُقۡبَى الدَّارِ ﴿۲۲﴾

دغو کسانو لره چې موصوف په مذکوره صفاتو سره وي ثواب دی په دار الآخرة کي، في القاموس اعقبه ای جازاه آه ثواب ته فعل ولي عقبى وايي لانه يعقب الفعل.

فائده: عقبى او عاقبة او عقبه په اصطلاح کي د قرآن عظيم الشان خاص دی په ثواب او خير الجزآ على الحسنة پوري لکه چې معاقبت او عقاب او عقوبت چې خاص دی په عذاب او سوء الجزآ على السيئة پوري. قرآني آيتونه د ثواب په باب کي (۱) لهم عقبى الدار (۲) والعاقبة للمتقين (۳) هو خير ثواباً وخير عقباً (۴) ونعم عقبى الدار. د عذاب په باره کي قرآني آيتونه (۱) فحق عقاب (۲) شديد العقاب (۳) وان عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به (۴) من عاقب بمثل ما عقب به. لکن يستعمل کل واحد من هذه الالفاظ في ضد معانيها اما بالاشتراک اللفظي او باستعارة الضد للضد للاشتراک في الضدية کما تقرر في علم البيان. ومعنى الآية اولئک لهم جزاً حسن في الدار الآخرة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جَنّٰتُ عَدۡنٍ يَّدۡخُلُوۡنَهَا وَمَنۡ صَلَحَ مِنۡ اٰبَآئِهِمۡ وَاَزۡوَاجِهِمۡ وَذُرِّيّٰتِهِمۡ

جنتونه دي د اقامت، دا عبارت قرآني يا بيان دے د عقبى الدار او يا مبتدأ ده خبر يې قوله تعالى "يدخلونها آه" دی، يعني دوی به داخليږي و هغه جنتو ته. او هغه څوک چې صالح وي له پلرو څخه ددوی او له مايانو څخه ددوی او له اولادو څخه ددوی.

بوه سه: چې من صلح عطف دی پر ضمير مرفوع په يدخلون کې او دا عطف بېله تاکيد په ضمير منفصل سره روا دی لوجود الفصل بين المعطوفين بالاضافة الى الضمير في المعطوف عليه. او زجاج رحمه الله چې وايي چې فصل کافي نه دی په عطف پر ضمير متصل باندې بلکې خواه مخواه تاکيد بالمنفصل غواړي هغه وايي چې ومن صلح عطف نه دی بلکې مفعول معه دی.

فائده: مراد له صلاح څخه مطلق ايمان دی لا الصلاح الکامل کما قوله تعالى في سورة يوسف بدعائه. والحقني بالصالحين بدليل العطف لانه لو کان المراد بالصلاح کماله لدخل المعطوف في المعطوف عليه وهو خلاف مقتضى العطف يعني المغايرة بين المعطوفين.

فائده: ددې آيت څخه دا استنباط کېږي چې خدای ﷻ درجات د کاملين في الصلاح وهغو کسانو ته ورکوي چې دوی و درجې د کاملين في الصلاح ته نه وي رسېدلي او نه يې د کاملينو په شان عمل کړی وي من آبائهم (امهات په آبائهم کې داخل دي تبعاً) وازواجهم وذرياتهم. لکن بشرط الايمان في هولاء. والا لدخل آذر بتوسط ابنه ابراهيم عليه السلام ولدخل کنعان بتوسط ابيه نوح عليه السلام الى غير ذالک. او دا دخول تبعاً لپاره د تطيب د زړو د کاملين في الصلاح دی وتعظيماً لشانهم. حاصل دا دی چې مجرد نسبت او حسب بدون الايمان کافي نه دی بدليل ماقلنا آنفاً.

وَالۡمَلٰٓئِكَةُ يَدۡخُلُوۡنَ عَلَيۡهِمۡ مِّنۡ كُلِّ بَابٍ ۝

او ملکې داخليږي پر جنتيانو له هرې دروازې څخه د جنت او يا له دروازو څخه د قصرو ددوی. مقاتل رحمه الله وايي چې ملکې به مقدار کې د ورځې د دنيا درې واره جنتيانو ته ورځي معهم الهدايا والتحف.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ

پوه سه: چي سلام مبتدأ ده او عليكم يې خبر دى او جمله حال ده له ضمير څخه د يدخلون بتقدير القول اى قائلين.

سوال: سلام خو نكره خالص ده، نو ابتدائيه به څرنګه صحيح وي؟

ځواب: محقق جامي په شرح كي د كافيه وايي چي د سلام سره من قبلي مقدر دى. نو نكره مخصصه ده، ومعنى سلام الملائكة سلمكم الله من الافات التي تخافونها ولا زوال لما انعم الله عليكم، كذا قال المظهري رحمه الله.

سوال: سلام خو دعا ده او دعا خو انشا ده وما قاله المظهري اخبار فكيف يكون معنى السلام؟

ځواب: معنى د قول مظهري رحمه الله دعا په ادامه سره د تلك النعم.

پوه سه: چي كلمه د "با" په بما صبرتم كي سببيه ده، او كلمه ما مصدريه ده اى بصبركم عن المعاصي وصبركم على الطاعات وصبركم في المصائب وقد مر تفصيل معنى الصبر فتذكر.

فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿۲۴﴾

ښه دى عقبى الدار ددوى.

درويش وايي: چي معنى د عقبى الدار نژدې تېره سوه فلا نعيده، له حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دى چي فقراؤ د مسجد نبوي يعني اصحاب الصفة رضي الله عنهم و رسول الله ﷺ يو سړى ورواستاوه هغه سړي وويل اني رسول الفقرا اليک فقال عليه الصلوة والسلام مرحبا بک جئت من قوم هم احب الي" نو هغه سړي وويل چي فقرا وايي چي "الاغنيا قد ذهبوا بكل خير" يحجون، او موږ حج قدرت نه لرو، ويتصدقون او موږ قدرت د صدقاتو نه لرو او مريان ازادوي، موږ قدرت نه پر لرو، او چي دوى ناجوړي سي خپل فاضله اموال ذخيره د اخيرت وګرځوي يعني موږ قدرت نه پر لرو، عليه الصلوة والسلام و رسول ته د فقراؤ وويل چي فقراؤ ته زما له خوا دا پيغام ورسوه چي هغه څوک چي صبر وكړي پر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فقر او ستړګي د ثواب خدای ﷻ ته لري دري خصلته دي چي اغنیاؤ لره نسته.
اما الخصلة الاولی فان في الجنة غرفاً من یاقوت احمر چي اهل جنت ورته ګوري
لکه اهل الدنیا چي ستورو ته ګوري لایدخلها الا نبي فقیر او شهید فقیر او
مؤمن فقیر والخصلة الثانیة یدخل الفقرا الجنة قبل الاغنیا بنصف یوم یعني
من ایام الآخرة وهو مقدار خمسة مائة عام والخصلة الثالثة اذا قال الفقیر سبحان
الله والحمد لله والله اکبر مخلصاً وقال الغني مثل ذالک لم یلحق الغني الفقیر في
فضله تعالی وتضاعف الثواب که څه هم غني د هغه کلماتو سره لس زره روپی
خیرات هم کړي وکذالک اعمال البر کلها للفقیر والغني. نو رسول الفقرا پیغام
نبوي ﷺ وفقراؤ ته ورساوه فقرا وویل رضینا یارب.

پوه سه: چي مخصوص بالمدح د نعم محذوف دی والتقدیر فنعم عقبی الدار
جنات عدن.

درویش وایي: چي خدای پاک اوس د مقابلي ډلي د اولي ډلي بیان کوي او وایي:

وَالَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِن بَعْدِ مِيثَاقِهِ

او هغه کسان چي ماتوي وعده د خدای ﷻ یعني چي دوی د خدای ﷻ سره
کړي وه وروسته تر ټینګه د هغې یعني بالاقرار والقبول یعني چي یوه له هغو
څخه دا وعده وه چي په تورات کي له یهودانو څخه او په انجیل کي له نصاری وو
څخه اخستل سوې وه چي تاسي به ایمان راوړئ پر محمد ﷺ چي نعوت د هغه
په دوارو کتابو کي ذکر سوي. کریمه "فلما عرفوه کفروابه.

وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ

او دوی قطع کوي. هغه څه چي خدای ﷻ په هغه سره امر کړي دي چي ددې
شي په وصل او پیوند کوئ او هغه قطع ددوی دا وه چي پر بعض کتابو ایمان
لري لکه یهود پر تورات او نصاری پر انجیل. او په بعض کتابو لکه یهود پر
انجیل او قرآن کریم او نصاری په تورات او قرآن کریم سره کفر کوي او جلا والی
په منځ کي د خدای او د رسولانو د خدای لکه یهود چي وایي چي پر خدای ایمان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لرو او پر عیسی او محمد علیهما السلام ایمان نه لرو، یا نصاری وایي چي پر خدای جل جلاله ایمان لرو او پر رسولانو لکه موسی او محمد علیهما السلام ایمان نه لرو او قطع د صلة الارحام کوي چي ددې تړولو په وصل سره خدای جل جلاله دوی امر کړي وه.

وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ

او دوی فساد کوي په مځکه کي چي یو له هغو څخه کفر او معاصي دي، او بل هلاکول دي د کښتو په اور اچولو سره، او بل هلاک د مواشي د مسلمانانو بالقتل، او بل فساد دی په مځکه کي بغير الحق.

درویش وایي: چي په مختلفو احادیثو کي چي روایت د بعض له ابوبکر رضی الله عنه څخه دی له نبي کریم صلی الله علیه وسلم څخه راغلي دي مامن صاحب ذنب احرى ان يجعل الله لصاحبه العقوبة في الدنيا مع ما يدخر له في الآخرة من العذاب والمنع عن دخول الجنة من البغي وقطيعة الرحم (اى دخولاً اولياً، متفق عليه) وعن عبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنه قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم لاینزل الرحمة على قوم فيهم قاطع رحم (رواه البيهقي في شعب الايمان) وعن عبدالله ابن عمرو رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لايدخل الجنة منان ولا عاق اى لابوين والاساتذة ولا مدمن خمر (چي پر شراب څیبنلو همېشه توب کوي رواه النسائي والدارمي)

درویش وایي: چي د بعضو احادیثو چي ما یې مخرج نه دی بیان کړی د هغو مخرج دغه کسان دي احمد، بخاري، ابو داؤد، ترمذي، ابن ماجه، حاکم او ابن حبان رحمهم الله.

أُولَٰئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿۲۵﴾

دغو کسانو لره دي لعنت وي اى البعد عن رحمة الله تعالى، او دوی لره به عذاب یعني شدید عذاب في دار الآخرة وهو جهنم، په حدیث نبوي صحیح کي راغلي دي "الفتنة نائمة لعن الله من ايقضها" فتنه بیده ده یعني نسته، لعنت د خدای جل جلاله دي وي پر هغه چا چي بیده فتنه ویښوي، یعني چي مسلمانان په اضطراب او اختلاف او په محنت کي واقع کوي بلا فائدة دينية وذالک حرام لانه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فساد في الارض واضرار بالمسلمين والحاد في الدين، سعدي رحمه الله ميگويد:

زان همنشين تا تواني گريز .... كه مر فتنه خفت را گفت خيز

ومن الفتن ان يقول للناس ما لا تصل عقولهم اليه كالمتشابهات القرآنية والحديثية. وفي الحديث الصحيح كلم الناس على قدر عقولهم.

مسئله: باچا يا رئيس جمهور چي نائب د كافر نه وي كه څه هم ظالم وي خلگ به پر بغاوت د هغه نه امر كوي لكونه فتنةً وفساداً في الارض. لكن كه آمر او باچا په حقيقت كي كافر وي او مسلمان يې براى نام رئيس جمهور تاكلى وي د هغه حال جلا دى فتدبر. وفي الحديث الصحيح ما نقض القوم من عهد الا كان القتل بينهم ولا ظهرت فاحشة (اى الزنى واللواطة) الا سلط الله عليهم الموت، ولا منع قوم الزكوة الا حبس عنهم القطر يعني باران.

درويش وايي: چي دا ټوله بيان سوي شيان او كارونه په تجربه رسيدلي دي.

وفا وعهد نكو باشد اربيا موزى ... وگرنه هر كه توبينى ستمگيرى داند

اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ ؕ وَفَرِحُوْا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ؕ

خداى (جل جلاله) فراخي د رزق كوي پر هغه چا چي اراده يې سي او تنگي د رزق راولي يعني لمن يشأ، او خوشالي كوي اهل مكه يعني خوشالي د كبر او د گمراهى يعني په فراخي د رزق او مال و منال د ژوند ناقص د دنيا او شكر هم نه وايي.

وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ ۟

او نه دى ژوند د دنيا په مقابل كي د نعمتو د آخرت مگر د څو ورځو نفع اخيستل دي لكه زاد د شبانه مثلاً، ددې آيت حاصل دادى چي عاقل سړي لره په كار ده چي خپله سعي او كوشش ټوله د آخرت و نعمتو ته مبذول كړي الا ما لابد له من السعي في الحيوة الدنيا، ومن الله التوفيق.

وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ؕ

او وايي هغه كسان چي كافران دي "يعني مشركى اهل مكة" وروسته تر دې چي معجزات ظاهرات لكه شق القمر او تسبيح د شگو په لاس كي د ابو جهل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وغير ذالک. ولي نه نازل کېږي پر محمد (ﷺ) باندي "لولا" په معنی د هلا دی چي حرف تحضيض يا تنديم يې بولي. يعني که پر مضارع داخل سي لپاره د تحضيص دی يعني باعثه کول پر هغه کار، او که پر ماضي داخله سي لپاره د پښېمانه کولو هر يو کار چي سړي کړی وي.

يوه سه: چي مراد له نزول څخه معناه المشهور نه ده يعني له اسمان څخه بلکې په معنی د ولي نه ورکړل کېږي ددې تاويل سبب دادی چي تولـه ددوی غوښتلې معجزې خو له اسمانه نه نازلېدلې "آية من ربه" يوه معجزه له جانبه څخه د خدای دده يعني چي موږ يې غواړو. لکه دوی چي به ويل چي د صفا غر دي د سرو زرو سي يا د مکې تېوله مځکه غرو نيولې ده ستا رب دي دغه غرونه ايسته کړي چي مځکه د مکې فراخه سي يا دا چي مځکه د مکې جاري اوبه نه لري. نه خپل خدای ته ووايه چي يوه جاري ويالـه پکښې تېره کړي چي دواړه طرفونه به موږ باغونه جوړ کړو يعني نو موږ به ستا تصديق وکړو په نبوت کې.

يوه سه: چي دا تېوله غوښتنې ددوی تعنتاً او عناداً او تکبراً وي.

قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ ﴿٢٧﴾

ته ورته ووايه چي په تحقيق خدای (ﷻ) گمراه کوي هغه څوک چي دده اراده د ضلال ورته وسي. او لار ورښيي و ايمان او طاعت ته او ترقي و مدار جو ته قرب د خدای ﷻ او وجنت ته هغه چاته چي رجوع وکړي و خدای ﷻ ته يعني اقبل اليه تعالى بقلب سليم عن العناد والتكبر والتعنت، نو خدای پاک د هغه ته هدايت کوي په هغو معجزاتو سره بل بادتي من تلک المعجزات.

حاصل د ځواب دادی چي قصور په نزول کي د آياتو خو نسته لکن الآيات والمعجزات لا توجب الهداية انما الهداية والضلالة بيد الله تعالى يضل من كان على صفتكم يا اهل مكة من العناد والتكبر والتعنت فلا سبيل الى هدايته وان انزلت كل آية.

الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ اللَّهِ

هغه کسان چي ايمان يې راوړی (بدل دی د من اناب او يا خبر دی د محذوف

Maktaba Tul Ishaat.com	Scanned by CamScanner

مبتدأ يعني هم الذين آمنوا آه) او ارام او قرار نسي په زړو کي ايمان او يقين او شک وشبه يې له زړو څخه وځي په ذکر د خدای ﷻ چي مراد ځني قرآن دی په قول د مظهري. او مراد له ذکر څخه عام دی چي قرآن ته هم شامل دی او کلمه توحيد ته هم او سبحان الله وبحمده سبحان الله العظيم او نورو اذکارو ته هم په نيز د روح البيان شامل دی.

درويش وايي: چي عموم ډېر ښايسته دی او د احاديث صحيحه وو سره سمون لري .... ع :. وللناس فيما يعشقون مذاهب.

أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾

آگاه اوسه چي په ذکر د خدای ﷻ بالمعنى المذكور اطمنان او زيادت يقين او آرام پيدا کوي زړونه يعني د مؤمنانو. روح البيان وايي چي زړونه د عوامو په ثنا او تسبيح سره آرام مومي، او زړونه د خواصو په حقائقو د اسما الحسنى بر قراره کېږي. او زړونه د اخصو کسانو په مشاهده د تجلياتو او انوارو خوشاله کېږي.

پوه سه: چي زړونه څو قسمه دي (۱) قلب قاس يعني سخت وهو قلب الكافر والمنافق فاطمنانوه بالدنيا وشهواتها (۲) قلب ناس وهو قلب المؤمن المذنب فاطمنانه بالتوبة ونعيم الجنة (۳) قلب مشتاق وهو قلب المؤمن المطيع فاطمنانه بذكر الله كما في هذه الآية، په نفائس المجالس کي وايي چي ذکر د خدای ﷻ صفايي د زړو ده او سبب د رضا د محبوب ده، نو څوک چي د خدای پاک ذکر کوي خدای ﷻ دوی يادوي، کريمه "فاذكروني اذكركم".

په صحيح حديث کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام يو څو کسان چي په عربي يې سريه بولي د نجد و څواته واستول فغنموا ورجعوا، نو هغو غنيمتونه راوړل او بېرته مدينې ته راغله، نو يو سړي له اصحابو څخه وويل مارئينا بعثاً افضل غنيمةً واسرع رجعةً من هذا البعث. مو ږ نه دی ليدلی يو لښکر چي افضل دي وي په غنيمت کي او چابک رجوع کونکی تر دغه لښکر، نو عليه الصلوة والسلام وويل الا اذ لكم على قوم افضل غنيمة و اسرع رجعةً قوم شهدوا صلات الصبح ثم جلسوا يذكرون الله حتى طلعت الشمس.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ترجمه: آیا زه دلالت او ښوونه نه وکړم تاسي ته پر یو قوم چي افضل وي په غنیمت راوړو کي او په ژر رجوع کي هغه قوم دی چي د سهار لمانځه ته حاضر سي یعني د سهار لمونځ په جماعت سره وکړي او بیا کښېني ذکر د خدای ﷻ کوي یعني هر ذکر چي وي تر هغو پوري چي لمر راخېژي.

درویش وایي: چي بغوي رحمه الله یو معقول سوال راوړی دی چي په آیت قرآني في موضع آخر کي دا راغلی دی. انما المؤمنین الذین اذا ذکر الله وجلت قلوبهم. نو طمانیت قلبي لکه ددې آیت مقتضی چي ده الا بذکر الله تطمئن القلوب او د "وجل" کما في آیة اخری المذکورة آنفاً څرنګه سره یو ځای کېدای سي په یوه حال کي وهي حالت ذکر الله بای معنی کان الذکر کما من الاختلاف. بیا بغوي جواب ورکړی دی چي مؤمن ته چي وجل پیدا کېږي په نېز د اورېدلو د آیاتو د عذاب او عقاب او چي طمانیت ورپیدا کېږي په وخت د اورېدلو د آیاتو د ثواب او رحمت یعني زړه د مؤمن بېرېږي چي د خدای ﷻ په وعید او شدت حساب کي فکر وکړي او ارام د زړه ورته پیدا کېږي چي فضل د خدای او کرم د خدای ورپیاد کړي انتهی. او مظهري وایي چي د کلام څخه د بغوي دا فهمېږي چي په منځ کي د وجل او طمانیت منافات سته او سره ددې چي منافات نسته لان مذهب اهل سنة والجماعة ان الایمان بین الخوف والرجا. او بل دا چي طمانیت چي مبني پر الفت دی یجتمع مع الوجل.

درویش وایي: چي دې اجتماع لره ډېر مثالونه سته مثلاً یو لور وي چي پر پلار ډېره ګرانه وي لکن مع هذا یخاف ان یغضب علیه فیخرجه من البیت. داغه رنګه یو ډېر خادم طالب علم د مشفق استاذ څخه بېرېږي چي پر ادنی شي او عمل به ماته کالي راکړي او له مسجد یا مدرسي څخه به مي وشړي وعلی هذا فقس. وایضاً روی الترمذي رحمه الله عن انس رضي الله عنه چي رسول الله د یو ځوان پوښتني ته ورغلی چي په حالت کي د مرګ ؤ. نو علیه الصلوة والسلام پوښتنه خني وکړه کیف نجدک هغه ورته وویل ارجوا الله یا رسول الله یعني د خدای ﷻ د رحمت او مغفرت امید لرم او له خپلو ګنهو څخه بېرېږم. فقال رسول الله ﷺ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي دا دوه خوي نه سره جمع كېږي په زړه كي د مؤمن په مثل كي د دغه حالت چي د زكندن وخت دي نژدې دى مگر خداى پاک به ور كوي چي د ده اميد دى، يعني مغفرت، او خداى ﷻ به يې آمن گرځوي د ممايخاف يعني عذاب د گنهو فاجتمعا في هذا العبد في حالة واحد فكيف المنافات بين الرجا والخوف.

درويش وايي: چي له بعض اكابرو څخه روايت دى كه يو چا په ثلث اخير كي د شپې د سه شنبې "لا اله الا الله" زر واره ووايه په حضور قلب سره او په قصد مصمم سره او يو ظالم ته يې واستوله يعني ښېرا يې ورته وكړه ژر به يې خداى پاک هلاک كړي او كور به يې ورخراب كړي او آفات به پر مسلط كړي له منځه به يې يوسي، او شيخ ابو العباس البوني رحمه الله وايي كه چا زر واره "لا اله الا الله" د بيدېدلو په وخت كي باتت روحه تحت العرش..... مولى جامي قدس سره:

دلت آئينه خداى نماست .... روى آئينه تو تيره چراست
صيقلى وار صيقلى ميزن .... باشد آئينه شود روشن
صيقلى آن اگر نه آگاه .... نيست جز لا اله الا الله

فائده: شرط د اذكارو دادى چي ذاكر به تلقين له اهل ذكر څخه اخلي. نو ثمرات د ذكر ژر پر مرتبېږي.

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ طُوْبٰى لَهُمْ وَحُسْنُ مَاٰبٍ ﴿۲۹﴾

هغه كسان چي ايمان يې راوړى وي يعني بالقلب لا بمجرد اللسان فيخرج منه المنافق او عمل كوي د خصلات صالحات من الفرائض والواجبات والسنن والمستحبات البدنية والمالية "الذين آمنوا مبتدا" ده "طوبى لهم" يې خير دى "وحسن مآب" او ښه ځاى د رجوع سته چي جنت دى دار المقربين والابرار والصالحين والاخيار جعلنا الله منهم بفضله وكرمه.

بوه سه: چي ترک د منهياتو مندرج په عمل الصالحات كي. كريمه "ان الصلوة تنهى عن الفحشاء والمنكر وكذالك من يؤدي صالحات حسب ما ذكرناه فهو للمنهيات تارک بالطريق الاولى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: "طوبی" پر وزن د فعلی ده من طاب یطیب کبشری وزلفی لکن چونکه طوبی اجوف یایي دی، نو اصل یې طیبی ؤ یا یې په واو بدله کړه په سبب د ضمه د ما قبل لکه موقن وموسر.

پوه سه: چي طوبی یا مرفوع محلاً دی یا منصوب محلاً دی یقال في العربیة طیباً لک وطیب لک وسلاماً علیک وسلام علیک، او لام د لک لپاره د بیان دی نحو سقیاً لک. ترجمه طوبی پر قول د ابن عباس رضی الله عنهما فرح لهم وقرة عین، او عکرمه رحمه الله وایي نعم مالهم او معمر له قتاده څخه روایت کړی دی یقول الرجل طوبی لک اذا اصبت خیراً. او ابراهیم رحمه الله وایي خیر لهم وکرامة. او سعید بن جبیر رحمه الله وایي چي طوبی جنت ته وایي په حبشي ژبه. او بغوي رحمه الله د حدیث صحیح په حواله وایي چي طوبی د یوې درختي نوم دی.

درویش وایي: چي دا ټولي معاني صحیح دي او لفظ د طوبی د هري معنی محتمل دی. نو هر مفسر هغسي تفسیر کړی دی چي د لفظ سره د طوبی ډېر مناسب په خیال ورغلی دی. فلفظ طوبی من جوامع الکلم وهذا من بلاغات القرآن العزیز التي فاق من بلاغة کل منطیق.

كَذٰلِكَ اَرْسَلْنٰكَ فِيْٓ اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَآ اُمَمٌ لِّتَتْلُوَا۟ عَلَيْهِمُ الَّذِيْٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُوْنَ بِالرَّحْمٰنِ ؕ

لکه موږ چي نور رسولان یعني تر تا دمخه استولي وه. استولی مو یې ته یا محمد په یو امت کي یعني امة العرب بل جمیع طوائف الانس بل الجن ایضاً چي په تحقیق تېر سوي دمخه ستا تر امت ډېر امتونه من لدن آدم علیه السلام الی ذمنک حاصل دادی چي ارسال الرسل کوم نوی کار نه دی چي کفار مکه انکار څني کوي تاچي ته تلاوت او قرائت پر دوی د هغه کتاب چي موږ وحي کړي دي وتاته یعني القرآن العزیز. او دوی یعني کفار کفر او انکار کوي له لوی رحمت څخه د خدای جل جلاله.

درویش وایي: چي ددې آیت په شان نزول کي مشهور اختلاف دادی چي دا آیت مکي دی سبب د نزول یې دادی چي ابوجهل د علیه الصلوة والسلام څخه چي په حطیم کي ناست ؤ او خواست یې کاوه یا الله یا رحمن. ابوجهل نورو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مشرکانو ته ورغلی او وه یې ویل ان محمداً یدعوا الهین یدعوا الله ویدعوا رحمٰن، او موږ خو نه پېژنو د رحمان په نامه مگر رحمان الیمامة یعني مسیلمة الکذاب دی فنزلت هذه الآیة ونزلت ایضاً قل ادعوا الله او ادعوا الرحمٰن ایا ما تدعوا فله الاسماء الحسنی" او ضحاک رحمه الله له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی چي دا آیت چي نازل سو "اسجدوا للرحمٰن قالوا وما الرحمٰن"

ترجمه: او حال دا دی چي کفر کوي په هغه ذات سره چي بلیغ الرحمة دی او نعمت دده او رحمت دده و هر شي ته شامل دی "کما هو معنی الرحمٰن" علماً وایي چي رحمان ابلغ دی تر رحیم لان زیادة البناء تدل علی زیادة المعنی" او کفار مکه شکر د نعمتو د خدای جل جلاله نه وايي خصوصاً بارسالک الیهم ونزول القرآن الجامع للامور الدنیویة والدینیة بلغتهم. ولي چي دا دوه نعمته لوی د نعمتو دي پر کفارو د مکې. او قتاده او مقاتل او ابن جریج وایي چي دا آیت مدني دی یعني بعد الهجرة نازل سوی دی په صلح کي د حدیبیه چي علیه الصلوة والسلام سره د پینځه لس سوه (۱۵۰۰) صحابه کرامو رضي الله عنهم د عمرې په نیت په میاشت کي ذوا القعدة روان سوه لکن کفار مکه یې مانع وگرځېدله، وروسته تر ډېر بحث د کفارو د مکې د خوا او د علیه الصلوة والسلام د خوا چي تفصیل د قصې یې په سورة الفتح کي موجود دی. اخیراً سهیل بن عمرو د کفارو د مکې له خوا څخه راغلی چي د علیه الصلوة والسلام صلح پر دې وکړي چي په اوسني کال کي به بېرته ځئ په راتلونکي کال کي هم د ذوا القعدې په میاشتې کي موږ تاسي ته درې ورځي مکه درخالي کوو چي تاسي عمره وکړئ، نو علیه الصلوة والسلام وعلي رضي الله عنه ته چي خط یې زده وُ داسي وویل اکتب بسم الله الرحمن الرحیم د سهیل دلي ورته وویل لانعرف الرحمن الا صاحب الیمامة یعنون مسیلمة الکذاب. سهیل ورته وویل چي نوشته کړه چي موږ په پخوا نوشته کول باسمک اللهم الی اخیر القصة والله اعلم بالصواب.

قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾

ووایه ته یا محمد (علیه السلام) چي دغه رحمٰن چي تاسي یې له پېژند ګلوی څخه منکر یاست، زما مربي او متولي د کارو دی او یا مي ناصر دی، پر هغه رحمٰن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

زما اعتماد دی چې نصرت به را کړي پر تاسي باندي او خاص و هغه ته زما رجوع ده په مشکلاتو کي او په سختو حالاتو کي.

پوه سه: چې يعقوب رحمه الله دا لفظ په اثبات د يا وايي په حال کي د وقف او وصل، او نور قاريان يې په حذف د يا وايي په وقف کي والکسرة دليل عليها.

فائده: "هو" مبتدأ ده "ربي" يې خبر دی او لا اله الا هو يې خبر بعد الخبر دی والمعنى لا مستحق للعبادة الا هو، نو رحمٰن په دواړه وصفه موصوف دی الربوبية والالوهية يعني الاستحقاق للعبادة.

پوه سه: چې طبراني له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چې کفار د مکې و عليه الصلوة والسلام ته وويل چې که ته رښتيا رسول الله يې، نو زموږ مړه شيخان موږ ته را ژوندي کړه ستا په نبوت سره چې ستا په نبوت سره موږ ته شاهدي ادا کړي، او بل د مکې مځکه چې غرونو تنګه کړې ده دا غرونه څني لېري کړه. فنزلت هذه الآية.

وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ

او که چېري په قرآن کريم سره ولاړ سي له خپل ځايو څخه غرونه او مځکه د مکې فراخه هم سي.

درويش وايي: چې بغوي رحمه الله د بر مفصل شان نزول ددې آيت بيان کړی دی او وايي چې مشرکين د مکې چې يو له هغو څخه ابوجهل بن هشام او عبدالله بن امية او نور ګڼ شمېر مشرکان ورسره وه د کعبې شاته کښېنستل او نبي عليه السلام يې راوغوښتی، عليه الصلوة والسلام چې راغلی، نو عبدالله بن اميه ورته وويل چې که ته په دې خوشاله کېږې چې موږ ستا متابعت وکړو او پر تا ايمان راوړو نو اسه که ستا د قرآن په ذريعه غرونه د مکې تاچې مځکه فراخه سي چې هم دا اوس دا غرونو مځکه تنګه کړې ده تاچې موږ کښتونه پکښې وکړو. او زموږ لپاره له مځکي چينې را وباسه او په مکه کي ويالې راته وه بهيوه چې موږ باغونه پر جوړ کړو او درختي پر شنې کړو، ولې چې ستا په ګمان خو ته اهون تر داؤد عليه السلام نه يې چې دده په شان کي ويل سوي دي "وسخرنا له الجبال تسبح معه" ددې مقصد دا ؤ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي ستا لپاره دي دا غرونه مسخر سي چي ستا په امر دي له مکي څخه ایسته سي، او یا مونږ ته باد مسخر کړه چي مونږ پر یو شي کښېنو او باد مو تر شامه پوري ورسوي او هوري خپل بعض کارونه تر سره کړو او هم په داغه ورځ مو باد بېرته خپلو کورو ته را ورسوي. ولي ستا په گمان خو ته اهون تر سلیمان بن داؤد ته یې په نېز د خدای ستا، او د سلیمان تخت خو سره د ملگرو باد په هوا وړی او بېرته یې په هغه ورځ کي بېرته شام ته راوړي، او یا مونږ ته ژوندی کړه زمونږ جدي اعلی قصي بن کلاب یا یو بل مړی زمونږ له مړو څخه چي ستا خوښه وي چي مونږ پوښتنه ځني وکړو ستا په باره کي چي ته رسول یې او که څرنگه، ولي چي عیسی مړي ژوندي کول او ته خو ستا په گمان سپک نه یې پر خدای تر عیسی.

اَوۡ قُطِّعَتۡ بِهِ الۡاَرۡضُ اَوۡ كُلِّمَ بِهِ الۡمَوۡتٰی

او یا قطع د مسافت بعیده د مځکي وکړل سي، یعني چي باد ستا مسخر سي او مونږ قطع د مځکي د مسافات بعیده وکړو کمامر. او بعض مفسرین معنی د قطعت به الارض داسي کوي چي مځکه سره څیري سي او چیني او ویالي ځني راووځي "او کلم به الموتی" او یا خبرل وکړل سي د مړو سره وروسته تر ژوند د هغو ستا د نبوت په باره کي چي ته نبي بر حق یې یا له خانه څخه دعوه د نبوت کوې.

پوښتنه: "کلم" یې ولي مذکر راوړی؟

ځواب: لان الموتی مشتمل علی المذکر الحقیقي. او یا چي مراد د کفار مکه خو قصي بن کلاب و امثاله و.

بوه سه: چي ځواب د شرط محذوف دی یعني لما آمنوا لکه په هغه آیت کي "ولو اننا نزلنا الیهم الملائکة وکلمهم الموتی حتی قال في اخیر الآیة ما کانوا لیؤمنوا"

سوال: په دي آیتو کي نسبت د سیرت او د کلم یې ولي وقرآن ته وکړی حیث قال في اولها ولو ان قرآن او سره ددي چي قرآن خو دا کارونه نه کوي په خپله؟

ځواب: مراد دادی چي په برکت د تلاوت د قرآن عظیم به دا کارونه وکړل سي فافهم والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بَلْ لِّلّٰهِ الْاَمْرُ جَمِيْعًا

کلمه د بل لپاره د اضراب ده، په تفسير حسيني کي وايي ددې آيت په تفسير کي "نه چنان است که کافران ميگويند که بقرآن تو يا به فرمان تو اين چيزها که کفار طلب آن کرده من قوله که کوهها مکه دور شود يا قطعت الارض يا کلم الموتى واقع شود. بلکه خلق اين چيزها همه وهمه بقدرت پرورد گار تعلق دارد" او خاص په خدای ﷻ پوري قدرت پر هر شي او خدای قادر دی چي مقترحات د کفارو دي په معرض کي د وجود راولي لکن اراده د خدای ﷻ تعلق نه دی پوري نيولي لعلمه تعالى بانه لاينفعهم الآيات والنذر.

درويش وايي: چي د قرآن د عظمت په شان يو حکايت ته غوږ ونسئ چي يو وخت علي ﷺ مريض ؤ، نو ابوبکر و عمر او عثمان ﷺ ته وويل چي علي ناجوړی دی راځئ چي پوښتني ته يې ورسو. نو درې واړه د علي ﷺ دروازې ته ورغله او په دغه وخت کي علي ﷺ له خپل مرضه څه خفت محسوس کړی ؤ، نو علي په عيادت ددې درو نامورو صحابه کرامو او په بيمار پرسي ډېر خوشاله سو نو علي ﷺ چي د سخاوت معدن ؤ کور ته ولاړی چي دې معززو ميلمنو ته يو خوراکي شي پيدا کړي، نو بل شی يې په کور کي نه ؤ يو څه عسل ؤ په سپين غاب کي چي د يوه سړي کفايت په کېدی او غاب ښه تک سپين ؤ او يو وېښته په عسلو کي ښکاره کېدی، نو ابوبکر ﷺ وويل چي تر هغو به دا عسل نه خورو چي هر يو خپله رايه پکښي ښکاره نه کړي، نو عمر او عثمان او علي و ابوبکر ﷺ ته وويل چي ته زموږ سيد او اکرم او اعز يې نو ته اول رايه ښکاره کړه. نو ابوبکر ﷺ وويل "الدين انور من الطست (غاب) وذکر الله احلى (خوږ) من العسل. و الصراط المستقيم ادق من الشعر. او علي ﷺ وويل الضيف انور من الطست وکلام الضيف احلى من العسل وقلبه ادق من الشعر (يعني ژر خوابدی کېږي)

درويش وايي: چي وکلهم رضى اله تعالى عنهم صدقوا في مقالاتهم، نو هغه لږ عسل د ګردو بس سوه او په ماړه سوه وهذا من کراماتهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اَفَلَمْ يَايْئَسِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا

آيا نه دي نا اميده سوي هغه كسان چي ايمان يې راوړی دی يعني له ايمان څخه د دغو مشركانو چي مذكوره معجزات يې له عليه الصلوة والسلام څخه غوښتلي.

پوه سه: چي يأس قطع د طمعي له يو شي څخه والاستفهام بمعنى الامر يعني نا اميد دي سي مسلمانان له ايمان څخه د دغو كافرانو چي ددوی اقتراحي سوالونه دوی واوربدله. او هم دوی د عليه الصلوة والسلام معجزات كثيره عجيبه وليدی كشق القمر وغيره.

شان نزول ددې آيت مفسرينو داسي بيان كړی دی چي بعض مؤمنانو و عليه الصلوة والسلام ته وويل احب هولاً الكفار يعني دوی ته دغه غوښتني ددوی وربوره كړه يعني له خدای ﷻ څخه يې پوره كېده وغواړه فعسى ان يؤمنوا. نو دا آيت نازل سو.

اَنْ لَّوْ يَشَآءُ اللّٰهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيْعًا

شان دادی كه چېري د خدای (ﷻ) اراده وای د ايمان د ټولو خلكو (دا مفعول د يشأ دی) نو ټولو خلكو به ايمان راوړی وای (چي معنى د لهدى الناس ده اى فآمنوا. ولي چي مراد له هدايت څخه دلته دلالت موصوله دی وهي الايمان لكن هدايت د ټولو خلكو نه سي واقع كېدای لعدم ارادته تعالى لذالك بناءً على حكمته الازلية في ذالك.

درویش وایي: چي دغه حكمت ازلى ته د خدای ﷻ حافظ شيرازي په دې بيت كي اشاره كړې ده:

دركار خانه عشق از كفر ناگزير است .... آتش كرا بسوزد گر بولهب نباشد

كريمه "لاملئن جهنم من الجن والناس اجمعين"

پوه سه: چي كلمه د "ان" مخفف له مثقل څخه دی. او اسم ضمير شان محذوف دی او خبر يې جمله د "لو يشأ الله" ده. والتقدير انه شان دادی. او جواب يې "لهدى الناس" دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ

او همېشه وي هغه کسانو ته چي کفر کوي او وايي چي رحمن موږ نه منو چي مراد ځني مشرکان د مکې دي، دوی ته رسېږي په سبب د کارو ددوی من الشرک واعمالهم الخبيثة "قارعة" يوه بلا چي دوی وټکوي (وهذا معنى القرع) او نابيره پر نازلېږي من القتل والاسر والحرب كما في بدر.

أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ

او يا واقع کېږي دا قارعه نږدې و دار ته ددوی چي مکه ده چي فزع او بېره او غورزکی و دوی ته هم رسېږي، تر هغو به قارعات جاري وي پر اهل مکه چي راځي وعده د خدای ﷻ (وعد مصدر دی په معنی د موعود دی) چي مراد ځني يا موت پر کفر دی او يا ورځ د قيامت ده او يا مراد ځني فتح د مکې ده. په تحقيق خدای ﷻ خلاف نه کوي د خپلې وعدې لامتناع الکذب والخلف على الله تعالى (نو ميعاد مصدر ميمي دی په معنی د وعد)

يوه سه: چي کفارو د مکې چي هغه مذکوره سوالونه د عليه الصلوة والسلام څخه پر طريقه د استهزا کوله. نو د عليه الصلوة والسلام د تسلي لپاره يې دا آيت نازل کړی، درويش وايي چي وجه د تسلي داده چي بلا چي عامه سي اسانه سي.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ

والله په تحقيق پسخند وهل سوی ؤ لکه کفار مکه چي په تا پسخند وهي تر تا دمخه په رسولانو (نو لام موطئه د قسم دی) وروسته ما مهلت ورکړی دی و هغه کسانو ته چي کافران وه او کفر يې کاوه، وروسته دوی موږ ونيول په عقوبت سره.

يوه سه: "ملوة" چي ماخذ دی د املېت اوږده مدت ته وايي ومنه الملوان لليل والنهار لدوامها مادام الدنيا والمعنى ما مهلت ورکړی دی و دوی ته يعني الذين کفروا ډېره موده ببلمه عذابه استدراجاً.

يوه سه: چي عقاب د امم ماضيه کفره وو قسم قسم ؤ کما في القرآن العزيز

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

من بیان تلک الانواع. نو څرنګه و عقاب زما ای هو واقع موقعه اذ لا ظلم من الله تو ستا د مستهزئینو سره به ورته رفتار وکړل سي.

یوه سه: چي کسره د "عقاب" عوض د یا محذوفي ده.

درویش وایي: چي مثال د امهال د کافرانو ثم اخذهم بالعذاب الشدید لکه یو سړی چي یو پسه په کور کي ساتي څو کاله او ښه ښه واښه او اوربشي ورکوي حتی چي ښه چاغ او غټ سي یو ورځ یې پر غاړه چاړه ورکښېږدي او ذبح یې کړي. و هکذا الابل والبقر وغیرهما مما یؤکل لحمه.

فائده: د سړي د شقاوت علامه داده چي استهزا په انبیاؤ سره د خدای ﷻ کوي کما اشیر الیه في هذه الآیة. او علما د اسلام. اولیا الله بالحق وعلی جادة رسول الله ﷺ پر انبیاؤ قیاس کړی دی یعني د هغو استهزا هم سبب د عذاب الهي ده ولو بعد حین لکه په صحیح حدیث قدسي کي چي راغلي دي "من اهان لي وفي روایة من عادی لي ولیاً فقد بارزني بالمحاربة" یعني که چا په غضب کړی او آزار یې ورساوه یوه ته د اولیا زما (یوه سه! چي د لي لفظ متعلق په ولیاً سره) فقد بارزني بالمحاربة وذالک لان الولي بالحق نیصر دین الله فیکون الله ناصره.

درویش وایي: چي وعلی هذا فقس الائمة المجتهدین کالامام الاعظم ابي حنیفة والامام محمد بن ادریس الشافعي و الامام احمد بن حنبل والامام مالک بن انس رحمهم الله فهؤلاء اساطین الشریعة المحمدي ﷺ فالاستهزا بهم والاهانة لهم موجب لعذاب الله اما في الدنیا او في الآخرة او في کلهما.

درویش وایي: چي د اوسني زماني سلفیان او پنج پیریان او په صرف نامه د اهل حدیث د اولیا الله او د ائمة د دین د پر اهانت او سپکاوی کوي. دوستان خدا برین دو بیت عمل مینایند:

گر تو خواهی دردو عالم زندگی .... بندگی کن بندگی کن بندگی
کار کن تا مزد یابی بز مزید .... کان ترا از بهر این کار آفرین

ومع هذا ادیان طوائف مذکوره بغیبت وبهتان زبان ایشان باز است والی الله المشتکی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ ۗ

آيا هغه څوک چي هغه رقيب دی او خبر دی پر هر نفس يعني سرې باندي په هغه شي کي چي دا نفس يې کسب او فعل کوي من خير او شر چي پټه نه ده پر هغه هيڅ شی له عملو څخه ددوی او نه هيڅ شی د جزا د عملو ددوی چي ددغه ذات څخه مراد الله ﷻ دی.

پوهسه: چي خبر د "من" محذوف دی وتقديره کمن ليس کذالک.

فائده: استفهام لپاره د انکار دی ای ليس هذان الذاتان مستويين.

قانون نحوي: وروسته تر همزه د استفهام چي حرف عطف يا واو فا يا ثم راسي د هغه حرف عطف معطوف عليه محذوف دی ولا يجوز عطفه علی ما قبل الاستفهام لفوات صدارة الاستفهام. فالتقدير ه آتشرکون مع الله اصناماً (دا هغه معطوف عليه مقدر دی) فتجعلون من هو قائم آه وهو الله تعالی المعبود بالحق کمن ليس کک ای قائم علی کل نفس آه" وهذه هي الاصنام. يعني په استحقاق کي د عبادت دا دوه سره برابر دي؟ يعني نه دي سره برابر (وهذا معنی الاستفهام الانکاري) نو حاصل دادی چي تاسي د خدای ﷻ سره جمادات بتان په عبادت کي او په طلب کي د حاجاتو ددوی څخه مه شريکوئ.

پوښتنه: تا خو دا قانون نحوي په دې تفسير کي څو ځای نور هم راوړی دی، نو فائده د تکرار يې څه ده، بلکې حواله به دې پر دمخه ذکر سوي باندي ورکړې وای؟

ځواب: د درويش غرض په تکرار کي شفقت دی پر متعلمانو ددې تفسير تاچي دوی مجبوره نسي چي په ورقو کي د تفسير په مذکوره قانون نحوي پسي گرځي، خصوصاً هغه متعلمين چي د پرون خبره يې ننه ورځ نه وي پياد.

وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ شُرَكَآءَ

او گرځولي دي مشرکانو د مکې خدای ﷻ لره متعدد شريکان يعني بتان، بعض مفسرين وايي چي کلمه د واو لپاره د استيناف ده.

درويش وايي: چي په هدايه کي دغه واو استينافي ډېر ليدل کېږي مثلاً د باب يا د فصل په عنوان پسي متصل واو راسي نو محشيان ليکي هذه الواو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

للاستيناف آه، او بعض مفسرين چي دا عطف پر مقدر دی تقدیره . لم یوحدوه وجعلوا له شرکاً آه.

سوال: د "لله" اسم ظاهر كي ضمير يعني له چي راجع و من ته وای . ولي نسو ذکر حکمت یې څه دی؟

ځواب: چونکه لفظ د الله موضوع دی لپاره د ذات مستحق للعبادة بالحق، نو په لفظ کي د الله تنبیه ده پر عدم شریک له تعالی.

قُلْ سَمُّوهُمْ

ته ورته ووایه چي تاسي نومان د دغو شریکانو واخلئ.

پوه سه: چي مراد مجرد نومان ذکر کول نه دي مثل اللات والعزی وغیرهما اذ لا فائدة في ذکر الاسماء بل المعنی وصفوهم تاسي ددې بتانو صفت وکړئ، او حال یې بیان کړئ مثلاً خدای ﷻ چي قادر، حکیم، خالق کل شيئ و رازق کل شيئ وسميع البصير الی غير ذالک من الصفات الجمیلة الجلالية. نو ستاسي په بتانو کي دغه صفات سته چي دوی مستحق د عبادت وګرځي لکه خدای ﷻ کلا وحاشا. فلا تجعلوا الله انداداً افلا تعقلون.

أَمْ تُنَبِّئُونَهُ

او که تاسي خبروي خدای ﷻ.

پوه سه: چي کلمه ام منقطعه ده په معنی د "بل آه" دی بل لپاره د انتقال من قوله سموهم او همزه لپاره د انکار دی.

بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ بِظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِ

په هغو شریکانو چي خدای ﷻ نه دی په خبر په ځمکه کي دي والله تعالی لایعلم شریکاً مستحقاً للعبادة في الارض، ولي علم د خدای ﷻ خو محصور پر ممکناتو دی والشریک المستحق للعبادة ممتنع.

سوال: تخصیص د ارض یې وکړی مع انه تعالی لاشریک له في السموات ایضاً فلا یعلم ذالک ایضاً؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خواب: وجه د تخصيص يې داده چي بتان چي دوی شركا د خدای بلل من اللات والعزی ومنات وهبل وغير ذالك خو په مځكه كي وه او دوی په اسمان كي بت نه درلودی چي د خدای شريک يې بللی وای فهذه الآية من قبيل انتفا انتفا المعلوم بانتفا العلم. ويعبارة اخرى من قبيل انتفا الملزوم بانتفا اللازم فتدبر.

بوه سه: چي ام دلته هم منقطعه دی په معنی د بل للانتقال من دليل الى دليل آخر والهمزة الانكارية، ترجمه: كه يې تاسي مسمى كوئ خدايان په ظاهر د قول چي د آبا او اجداد څخه مو اوريدلي دي بيله دې چي مصداق دي ولري، ددې مثال دادی لكه پر حبشي چي د كافور نوم څوک كښيږدي. او بعض مفسرين وايي چي ظاهر په دې آيت كي په معنی د باطل دی كما في قول الشاعر:

وعيرتها الواشون باني احبها .... وتلک شكاة ظاهر عنک عارها[1]

درويش وايي: چي دا احتمال مظهري رحمه الله راوړی دی په لفظ د قيل سره لكن نور څه يې نه دي ويلي. او روح المعاني هم راوړی دی لكن وروسته يې ويلي دي ومن اراد ذالک فقد تكلف انتهى.

فائده: په مظهري كي لفظ د "شعرهم" غلط رواړل سوی دی يعني وعيرني لكن اصل لفظ لكه درويش چي نوشته كړی "وعيرتها" دی او په روح المعاني كي هم وعيرتها نوشته دی.

درويش وايي: چي ولهذا الشعر قصة طويلة تجدها في البيضاوي والمطول.

بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ

بلكې ښائسته كړل سوی دی هغه كسانو لره چي كافران (والمزين هو الشيطان) مكر ددوی په ابطال كي ددين حق د توحيد په تخييل د باطل چي شرک دی حقا، او دوی يعني المشركين بند كړل سوي دي له لاري څخه د توحيد او اسلام يعني شيطان دوی له لاري څخه د حق بند كړي دي په وسوسه سره كه څه هم صارف في الحقيقة خدای جل جلاله دی. كريمه "الله خلقكم وما تعملون" وهو المشرب الاعذب لاهل السنة خلافا للمعتزلة دوی وايي چي خالق د افعالو د

[1] ای باطل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بندګانو من خير وشر وكفر واسلام په ځپله بندګان، والدلائل والجواب في كتب عقائد المتأخرين كشرح العقائد وشرح المقاصد للعلامة التفتازاني رحمه الله والمواقف وشرحه للسيد الجرجاني رحمه الله وغيرها.

وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾

او څوک چې خداى ګمراه كړي من خلق اسباب الضلال فيه كذا قال سعدي المفتي الچلپي، نو هغه لره هيڅ هدايت كونكى نسته يعني په هدايت موصله الى المطلوب وكلمة من زائدة لاستغراق النفي.

لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا

دوى لره عذاب دى په ژوند كې ددنيا په قتل سره او په بندي كولو سره او نور مصائب او دا عذاب د دنيا چې وركول كېږي په سبب د كفر ددوى.

فائده: جزاً ته عقوبت وايي په سبب ددې چې په عقب د بد فعل راځي، او عذاب چې يې بولي عذاب په لغت كې د عربو منع ته وايي كما يقال عذبته عذاباً اى منعته. او له دې سببه خوږو اوبو ته عذب وايي لانه يمنع العطش يعني تنده ماتوي، او عذاب مصطلح ته چې عذاب وايي لانه يمنع الجاني عن معاورة مثل جرمه ويمنع غيره عن مثل فعله سعدي قدس سره وايي:

پند گير از مصائب ديگران .... تا نگيرند ديگران زتو پند

وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَقُّ وَمَا لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ وَّاقٍ ﴿٣٤﴾

او عذاب د اخيرت ډېر سخت دى تر عذاب د دنيا لدوامه وكونه عذاب النار.

او نسته دوى لره له خداى ﷻ څخه يعني من عذابه يو حافظ او ساتونكى.

يوه سه: چې دوهم من زائد د استغراق لپاره دى او من اولى متعلق په واق پوري دى.

يوه سه: چې ابو مرشد الغنوي قدس سره به همېشه تر سترګو وښكي توبولي او دائم الاوقات به يې ژړله، نو يو چا پوښتنه ځني وكړه ددې ژړا د سبب ده په خواب كې ورته وويل كه ماته خداى ﷻ ويلي واى چې كه تا ګناه وكړه زه تا په ګرم حمام كې بندي كوم، نو خو هم مالره بايد به واى چې زما وښكي به نه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قطع کېدای، نو څرنگه به زما وښکي قطع سي چي خدای ﷻ زما سره وعده کړې ده چي که گناه وکړې زه به تا جهنم ته داخل کړم چي په هغه کي زر کاله اور بل سوی دی چي تولـه سور گرځېدلی دی، او بیا زر کاله اور پکښي بل سوی دی چي تولـه سپین گرځېدلی دی، او بیا زر کاله اور پکښي بل سوی دی چي تولـه لکه تاریکه شپه تور گرځېدلی دی اعاذنا الله منها بمحض فضله وکرمه و بشفاعة سید المرسلین ﷺ آمین یارب العالمین... ابیات:

الهي یا الهي یا الهي....... ندارم جز امیدت تکیه گاهي
زکن موجود کردی هر دو عالم....... کرم کن بر من گم کرده راهي
ندارم طاعت مقبول درگاه....... بجز اشک ندامت آه آهي
ندارم توشه راه قیامت....... بجز شرمندگی و روسیاهي

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِيْ وُعِدَ الْمُتَّقُوْنَ ؕ

حال د جنت چي وعده يې کړل سوې ده د متقیانو من الکفر والمعاصي.

پوه سه: چي "مثل" مبتدأ ده او خبر يې محذوف دی په نېز د سیبویه، والتقدیر فیما یقص علیکم او ما بعد یعني تجري آه، له عائد محذوف څخه په صله کي حال دی فتأمل.

تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ؕ اُكُلُهَا دَآئِمٌ وَّظِلُّهَا ؕ

چي بهېږي به لاندي تر درختو د هغو جنتو او تر قصورو د هغو ویالي یوه د شیدو بله د عسلو بله د شرابو (چي په شرابو کي د جنت نه د سر درد سته او نه دوی ته بېهوشي ورپېښېږي لکه په شرابو کي د دنیا) کریمه "لا فیها غول ولاهم عنها ینزعون "اکلها دائم" مېوې د جنت هره مېوه چي وي (نو اکل په معنی د ماکول دی) همېشه به وي قطع کېږي به نه لکه مېوې د دنیا چي په خپل وخت کي وي بیا قطع سي، له حضرت ثوبان ﷛ روایت دی چي ده واورېدله د علیه الصلوۃ والسلام څخه "لاینزع رجل من الجنة ثمرها الا اعید في مکانها مثلها" نه شکوي یو سړی له اهل جنت څخه مېوه د جنت مگر په داسي حال کي چي په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځای کي د هغې مېوې مثل يې پيدا کېږي مثلاً د انار له درختې څخه يې يو انار وشکاوه په هغه ځای کي بل انار پيدا کېږي وعلى هذا فقس العنب والتين وغيرهما من الثمرات "وظلها" او سايه د جنت به هم همېشه وي. نسي نقل کولای لمر لکه په دنيا کي اذ لا شمس في الجنة.

سوال: سايه خو فرع د نور ده ځکه د شپې چي سپوږمی نه وي سايه هم نه وي؟

ځواب: نور خو حصر په لمر او سپوږمی کي نه دی ففي الجنة نور يکون بسببه لاشجار الجنة ظل.

پوښتنه: سايه په جنت کي څه په کار ده سايه خو د ګرمی له کبله په کار ده، ولا حر ولا برد في الجنة؟

ځواب: روح البيان او روح المعاني وغيرهما وايي چي د دوام الظل څخه مراد دوام الاستراحة دی في الجنة. تعبير د دوام الاستراحة يې په دوام الظل سره وکړی لان بلاد العرب حارة فيكون الظل هنالک استراحة عظيمة.

فائده: له دوام الاکل څخه مراد دوام بالنوع دی لان الشخص من الاکل قد اکل فلا دوام بالشخص ويدل عليه قوله عليه السلام في الحديث المذكور آنفاً في مكانها مثلها.

پوښتنه: په آيت شريف کي راغلي دي کل شيئ هالک الا وجهه. نو څرنګه اکل او مېوې د جنت دائم کېدای سي؟

ځواب: دوام د هلاک لحظة سره منافي نه دی، او بل ډېر معقول ځواب دادی چي دوام د مېوو د جنت وروسته تر دخول د جنتيانو دي كما يقتضيه سوق الكلام، نو هلاک د مېوو د جنت عند هلاک کل شيئ قبل دخول اهل الجنة لاينافي دوامه بعد دخول اهل الجنة فافهم. لبيد شاعر دمخه تر اسلام ﷺ شعر ويلی دی چي عليه الصلوة والسلام يې هم تحسين کړی دی:

الا کل شيئ ما خلا الله باطل ...... وکل نعيم لا محالة زائل

يعني نعيم الدنيا فلا يرد السوال ان نعيم الجنة دائم.

Maktaba Tul Ishaat.com		Scanned by CamScanner

تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا ۖ وَّعُقْبَى الْكٰفِرِينَ النَّارُ ﴿۳۵﴾

دغه جنت چي تاسي يې صفات واورېدله جزا او ثواب او عاقبة الامر دی د هغه کسانو چي په دنيا کي د خدای جل جلاله بېره ورسره وه، او آخر الامر د کفارو اور دی. حاصل دادی چي ايمان او تقوی لار د جنت ده او کفر لار د دوږخ ده.

درويش وايي: چي مظهري ويلي دي ان كان العقبى بمعنى الجزا فاستعماله ههنا على سبيل الاستعارة انتهى، زه وايم چي جزا خو خير او شر دواړو ته شامله ده فلا حاجة الى الاستعارة كما لا يخفى. نعم ان كان لفظ العقبى مخصوصة بالثواب والجنة فالحاجة الى الاستعارة موجودة واذ ليس فليست.

وَالَّذِينَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يَفْرَحُونَ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ

او هغه کسان چي موږ ورکړی دی و دوی ته کتاب چي مراد ځني مسلمانان د قوم د يهودانو دي لکه عبدالله بن سلام و اصحابه رضي الله عنهم، او يا د نصاری وو چي اتيا کسه وه څلوېښت د نجران وه او اته د يمن وه او دوديرش د حبشې وه، نو مراد له کتاب الله څخه تورات او انجيل دي. دوی خوشاله دي په ما انزل اليک سره چي قرآن دی. ولي قرآن کريم فضل الله او بل موافق دی د تورات او انجيل سره ولي چي قرآن مبارک نازل سوی پر هغه چا دی چي نعت يې په تورات او انجيل کي مثبت دی يعني محمد صلى الله عليه وسلم. نو دوی په ټوله قرآن مبارک سره راضي او خوشاله دي.

درويش وايي: چي دا تفسير دی چي روح البيان، روح المعاني او قرطبي په ګډه سره کړی دی او دا هم صحيح تفسير دی عند الفقير. او مظهري د "الذين آتيناهم الكتاب" په تفسير کي وايي يعني اصحاب محمد صلى الله عليه وسلم او مؤمنوا اهل الكتاب كعبد الله بن سلام واصحابه ومن آمن من النصارى رضي الله عنهم آه. وروسته يې په تفسير کي د يفرحون آه داسي ويلي دي لموافقته لما عنده آه.

درويش وايي: چي موافقت لما عندهم خو يوازي په مؤمنون کي د اهل الكتابين جوړېږي، نو مظهري ولي اصحاب محمد صلى الله عليه وسلم په اول کي راوړل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ ط

او بعض له ډلو څخه د کفارو من اليهود والنصارى لکه کعب بن الاشرف او دده تابعان او په سيد او د عاقب. هغه څوک دی چي انکار کوي له بعض څخه د ما انزل اليک يعني مخالف وي د خواهشاتو نفسانيه وو ددوی يا هغه احکام د شريعت نبوي چي مخالف وي ددوی د شرائعو منسوخه وو څخه او په اول کي د نبوت د عليه الصلوة والسلام. او بعض مفسرين وايي چي مراد د ينكر بعضه مشركان د مکې دي چي عليه الصلوة والسلام په کال کي د حديبيه ددوی سره کتاب الصلح نوشته کاوه او کاتب ته يې ويل چي نوشته کړه بسم الله الرحمن الرحيم مشرکانو د مکې ورته وويل لا نعرف من الرحمن الا رحمن اليمامة يعني مسيلمة الكذاب، بلکې نوشته کړه د پخوا پر رواج باسمک اللهم فانزل الله وهم بذكر الرحمن هم كافرون.

پوښتنه: نو ولې يې ددوی په باره کي داسي وويل من ينكر بعضه؟

ځواب: دوی خو له ذکر څخه د الله منکر نه وه بلکې د رحمن څخه منکر وه.

او په تفسير کواشي کي وايي چي يهودان په قصصو کي موافق وه د قرآن سره وانکروا غيرها يعني غير القصص. او له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی آمنوا اليهود بسورة يوسف او مشرکان له ټوله قرآن څخه منکر وه.

قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ ط

ته ورته ووايه يا محمد چي زه امر کړل سوی يم ان اى بان چي به عبادت کوم د خدای جل جلاله او زه به نه شريک کوم له خدای پاک سره په عبادت کي يعني من الاصنام وغيرها.

ددې آيت تحقيق: که دا آيت په عامو کفارو کي نازل وي لکه مشرکانو د مکې چي به ويل چي محمد موږ په توحيد سره امر کوي او دی په خپله د الله سره بل شريک وايي چي رحمن دی نو معنی د آيت داسي ده چي په توحيد سره د خدای جل جلاله او زه چي ذکر د الله او د رحمن يا د رحيم کوم يا د نورو اسماء الحسنى دا منافي د توحيد سره د خدای جل جلاله نه دی، نو انکار ستاسي پر ذکر د رحمن هيڅ معنا نه لري، او که دا آيت په منکرانو کي د اهل کتاب نازل سوی وي نو معنی د آيت داده چي زه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په ما نزل الي امر سوي يم په عبادت د خدای ﷻ او په توحيد د خدای وهو العمدة في جميع الاديان او له دې څخه تاسي انکار هم نسئ کولای، او هرڅه هغه جزئيات د الهي احکامو دي مما يخالف شرائعکم، نو دا هم يو نوی کار نه دی، ولي چي شرائع او کتب سماويه ينسخ بعضها بعضاً في جزئيات الاحکام.

اِلَيْهِ اَدْعُوْا وَاِلَيْهِ مَاٰبِ ۝

خاص خدای ﷻ ته زه تاسي رابولم لا الى غيره، او خاص خدای ته زما رجوع ده ولا سبيل الى انکار ذالک "اليه" متعلق په "ادعوا" پوري دی، تقديم يې لپاره د حصر دی.

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنٰهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا ؕ

"وکذالک" يعني چي ما کتب سابقه په ژبه د من ارسل اليهم نازل کړي دی من العبراني والسرياني وغيرهما، موږ نازل کړی دی قرآن پر تا يا محمد (ﷺ) مشتمل پر احکامو من الحل والحرمة والوقائع وغيرها على ما يقتضيه الحكمة په ژبه د عربو چي تا او ستا قوم ته فهم اسانه سي.

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَآءَهُمْ بَعْدَ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا وَاقٍ ۝

او که ته متابعت وکړې يعني فرضاً د خواهشاتو د کفارو وروسته تر دې چي تا ته علم راغلی چي کفارو د مکې به ويل ايت بقرآن غير هذا اوبدله، نو نسته تا لره ناصر او کومکي او حافظ چي دفع د عذاب د خدای ﷻ دي وکړي له تا څخه.

پوه سه: چي يهودانو به ويل چي دا سړی يعنون محمداً ﷺ نسته ده لره همت بيله ښځو يعني الازواج المطهرات رضي الله عنهن يعني دی د ماينو ډېر شوقي دی حتی چي نهه ماينې لري، نو خدای پاک دا آيت نازل کړی.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ اَزْوَاجًا وَّذُرِّيَّةً ؕ

لام موطئه د قسم محذوف دی يعني قسم په خدای دی چي ما را استولي رسولان يعني په کثرت سره يعني هغه هم بشر وه لکه ته ملائکه نه وه، او موږ ګرځولي دوی لره ماينې، اولادونه له تـه چي لري فلا اعتراض عليک في ذالک

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بلکې ستا خو نهه ماينې دي او د داؤد علیه السلام سل ماينې وې د نکاح او درې سوه سريه يعني مينځيانې وې، او دده زوى سليمان علیه السلام درې سوه د مهر ماينې وې او اووه سوه سريه وې فکيف يضر کثرة الازواج لنبينا ﷺ، په خبر کې راغلي دي چې عليه الصلوة والسلام ته ورکړل سوى ؤ قدرت د جماع د څلوېښتو کسانو د جنت. او د يوه جنتي قدرت د څلوېښتو کسانو د دنيا دى، نو عليه الصلوة والسلام ته ورکړل سوى ؤ قوت د څلورو زرو کسانو د دنيا. او سليمان علیه السلام ته قوت د زرو کسانو د دنيا ورکړل سوى ؤ، په انسان العيون کې وايي چې ازواج المدخول بهن د عليه الصلوة والسلام دوولس ماينې وې، او څلور سريه يې درلودې، او په بستان العارفين کې وايي چې ما تزوج به د آنحضرت ﷺ څورلس ښځي وې. او په واقعات محموديه کې وايي چې د فخر الانبيا ﷺ قد تزوج (۲۱) يعني يوويشت ښځي يې په نکاح کړي دي ومات عن تسع نسوة.

فائده: سفيان بن عيينة رحمه الله کثرة النسا ليس من الدنيا. ولې چې علي رضي الله عنه چې په امورو کې د دنيا ښځي بې رغبته و څلور ماينې او څلور سريه يې درلودې، او مغيره بن شعبه رضي الله عنه اتيا ماينې په نوبت نوبت کړي دي، او په حديث شريف کې راغلي دي فضلت على الناس بالسخا والشجاعة وقوة البطش وكثرة الجماع.

درويش وايي: چې حاصل د کلام دادى چې کثرت د ماينو عيب نه دى.

وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ

نسته هيڅ رسول لره (نکره په سياق کې د نفي عموم فائده کوي نو ځکه ما ترجمه په هيڅ رسول وکړه) او نه د هيڅ چا په قدرت کې سته، چې دوى دي راتګ وکړي په يوه معجزه سره يعني چې خلګ يعني کافران ځني غواړي اقتراحاً لکه د عليه الصلوة والسلام څخه چې مشرکانو د مکې غوښته چې غرونه د مکې د خپلو ځايو څخه ايسته کړه تا چې ځمکه د مکې فراخه سي او يا د صفا غر د سرو زرو وګرځوه يا په مکه کې لويه ويالـه جاري کړه الى غير ذالک من الاقتراحات (يعني ناحقه غوښتنې) "الا باذن الله" مګر نه په اجازه د خداى (ﷻ). ولې چې رسولان بندګان هيڅ شي په طاقت کې نه لري الا ما شا الله.

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾

ولي چي وخت د هر کار ځيل وخت مکتوب لري عندالله يعني في اللوح المحفوظ يعني د هري معجزې وخت مکتوب سته عندالله لا تتقدم ولا تتاخر وان استعجل الناس. او د هر شي بداية او نهاية مکتوب دی. مثلاً چي زيد به په فلاني تاريخ پيدا کېږي او دومره مده به کافر وي او فلاني وخت به ايمان راوړي. او دغه نزول د هر آيت يا سورت قرآني مدة معلومه لري. ومثال ذالک مما يقع في العالم العلوي والسفلي.

يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ ۖ

محو کوي خدای ﷻ هغه شی چي دده اراده ورته وسي او ثابت پرېږدي يعني ما يشا.

درویش وايي: چي ددې آيت په تفسير کي مختلف اوږده او لنډ بيانات مفسرينو رحمهم الله راوړي دي، چناچه سعيد بن جبير او قتاده وايي چي محو کوي خدای پاک مايشا من الفرائض والواجبات والشرائع. نو يې نسخ کړي او بدل يې کړي لکه بعض احکام د تورات او انجيل چي په قرآن سره منسوخ سوه او ثابت پرېږيد بعض احکام يعني نه يې کړي نسخ، او عکرمه رحمه الله وايي يمحو بالتوبة جميع الذنوب ويثبت بدل ذالک حسنات، کريمه "الا من تاب (ای من الشرک والکفر) وآمن وعمل عملاً صالحاً فاؤلٰئک يبدل سيئاتهم حسنات. او ابن جبير رحمه الله وايي يغفر ما يشا من ذنوب عباده ويترک مايشا فلا يغفره (يعني بخښي خدای پاک هغه گناه چي په حقوق کي د خدای ﷻ وي بالتوبة وبلا توبة لمن يشا. او پرېږدي هغه گناه چي خوښه يې وي من حقوق الناس ومظالم العباد) او بعض روات وايي يمحو مايشا ممن حان اجله ويثبت ممن لم يأت اجله. او علي رضي الله عنه يې داسي تفسير کړی دی يمحو مايشا من القرون قال الله تعالی اولم يروا کم اهلکنا من قبلهم من القرون ويثبت مايشا لقوله تعالی ثم انشانا من بعدهم قرونا آخرين" او ابن عباس رضي الله عنهما او ضحاک رحمه الله وايي يمحو من ديوان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الحفظة يعني له دفتر ځخه د كرام كاتبين هغه فعل او قول چي نه حسنه وي او نه سيئه وي. ولي دوی خو مامور دي په كتاب سره د هر قول او فعل نو چي نه حسنه وي او نه سيئه وي هغه خدای محوه گرځوي او حسنه او سيئه پرېږدي او بعض روات وايي يمحو الدنيا ويثبت الآخرة، او حسن بصري رحمه الله او گڼ شمېر نورو هم ويلي دي چي دا آيت په آجال كي د بني آدم دی چي په حديث صحيحه وو كي راغلي دي چي په ليلة النصف كي د شعبان خدای پاک محو كوي. بعض خلگ له ديوان ځخه د ژوند ويثبتهم في ديوان الموتى، او بعض مفسرين وايي كه په اول كي د دفتر د كرام كاتبين او په اخير كي يې حسنه او خير ؤ يمحو الله ما بينهما من السيئات، او كه يې په اول او په اخير كي حسنه نه وه يثبت من السيئات.

پوه سه: چي چي د ابن عباس رضي الله عنه روايت دی يمحو الله ما يشا من امور عباده ويثبت الا السعادة والشقاوة والآجال فانه لا محو فيها. او بعض علما وايي چي محو او اثبات عام دی په رزق او اجل او سعادت او شقاوت كي هم جاري كېږي او ددي قول نسبت وه يو جماعت ته د صحابه كرامو او تابيعنو كړل سوی. ولي چي دوی به هم خدای پاک ته زاری كولي چي موږ سعداً وگرځوي فلو لا التغيير في السعادة والشقاوة لما كان لهذا الدعا فائدة، او له ابن مسعود رضي الله عنه ځخه روايت دی چي بعضو خائفينو داسي دعا كوله اللهم ان كنت كتبتني عندک في ام الكتاب شقيا فامح عني اسم الشقاوة واثبتني عندک سعيدا وان كنت كتبتني في ام الكتاب عندک سعيدا فاثبتني عندک سعيدا موفقا للخير فانک تقول في كتابک الذي انزلت يمحو الله مايشا ويثبت وعنده ام الكتاب ويدل على هذ المذهب، هغه حديث چي عبد بن حميد وغيره له عمر رضي الله عنه ځخه روايت كړی دی چي ده طواف پر بيت الله الشريف كاوه او داسي دعا يې كوله "ان كتبت علي شقاوةً او ذنباً فامحه واجعله سعادةً ومغفرةً فانک تمحو ما تشا وتثبت وعندک ام الكتاب"

درويش وايي: چي د تعميم ته د محو او اثبات شيخ الاسلام علي البزدوي رحمه الله هم تللی دی حيث قال والانسب تعميم كل من المحو والاثبات ليشمل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الكل ويدخل فيه مواد الانكار اى السعادة والشقاوة والاجل آه. يدل على هذا ما ورد في بعض الاخبار چي د يو بنده عمر او اجل دېرش کاله پاته وي. نو دا سړی يو وسيله رحمي قطع کړي. نو اجل يې درې ورځي ته نقل سي، او يو سړی وي چي اجل ته يې درې ورځي پاته وي او دی يو وسيله وکړي اجل يې دېرش کاله وګرځي.

درويش وايي: چي بعض حکمآ الاسلام وايي چي خدای پاک دوه کتابه لري يو کتاب المحو والاثبات دی چي په هغه کي معلق قضآ د خدای ﷻ نوشته دہ، او بل لوح محفوظ دی چي په هغه کي قضآ مبرم يعني قاطع قضآ د خدای ﷻ چي تغيير او تبديل ځای نه لري. د مثال په توګه په کتاب المحو والاثبات کي نوشته وي چي زيد به په فلاني تاريخ ناجوړه سي او مړ به سي، نو زيد په هغه تاريخ ناجوړه خو سو لکن يا يې دوا وکړه او يا صدقه رد البلا يې وکړه يا يې استعانت په آيات الشفآ وغوښتی الی غير ذالک. نو جوړ سو نو کتاب المحو والاثبات دده د مرګ عبارت خدای ﷻ محو کړی او اثبات د حيوت په سبب د امورو مذکوره ثابت. او په لوح محفوظ کي داسي نوشته وي چي زيد به په فلاني تاريخ ناجوړی سي لکن استعانت په امور مذکوره به وکړي او جوړ به سي

درويش وايي: چي دا ږ تحقيق ددې آيت حسب الطاقة او دا اقوال چي درويش روا ړل ددغو تفاسيرو څخه ماخوذ دي روح المعاني چي ددې آيت ډېر طويل تفسير کړی دی، او روح البيان، تفسير مظهري، تفسير کبير للامام الرازي. تفسير قرطبي، نو حاسد هيڅ حق د اعتراض پر فقير نه لري لان على الناقل تصحيح النقل لا تصحيح المنقول او ډېر ناپوه علمآ ددې زماني فرق د نقل او د حکم نسي کولای، مثلاً فقير په بعض رسالو کي يو حکم د بل قائل څخه چي د هغه نوم مي هم بيان کړی وي نقل کړی وي. نو جاهل ملا صاحب وايي چي عبيد الله په فلاني رسالہ کي داسي حکم کړی دی.

وَعِنْدَهُۥٓ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴿٣٩﴾

او په نېز د خدای ﷻ اصل د کتاب (پوه سه! چي عرب هر اصل ته ام وايي)

درويش وايي: چي مظهري تفسير د ام الكتاب په علم سره د خدای کړی دی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي په هغه کي تغيير او تبديل محال دی كذا قال كعب حين سئاله ابن عباس ﷺ عن ام الكتاب. او بغوي رحمه الله وايي هو اللوح المحفوظ الذي يايبدل ولا يغير ما فيه وهذا هو المشهور.

درويش وايي: چي تفسير د ام الكتاب په علم سره د خدای ﷻ ما رواه عبد الرزاق وابن جرير عن كعب ﷺ كذا في روح المعاني، او روح البيان وايي په تفسير کي د ام الكتاب وهو العلم الازلي السرمدي القائم بذاته تعالى وقد احاط الله بكل شيئ علماً بلا زيادة ونقصان وكل شيئ عنده بمقدار انتهى.

درويش وايي: چي وروسته روح البيان مذهب د حكماو ته ميل كلي كړی دی او طويل بحث يې پر لار اچولی دی ولا يليق ذالک بتفسير الكلام العزيز كما لا يخفى... بيت:

ومن مذهبي حب الديار لاهلها .... وللناس فيما يعشقون مذاهب

وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ

پوه سه: چي په "اما" کي ادغام د نون ان شرطيه په ما زائده کي دی وجزا د ان محذوف ده ای فذالک هو المطلوب.

ترجمه: که چيري زه وروينم په تا يا محمد (ﷺ) دمخه تر وفات ستا بعض د هغه امورو چي مونږ د تاسي وعده کړې ده يعني چي كفار به مغلوب سي په دي دنيا او اسلام به غالب سي لكه چي خدای ﷻ په عليه الصلوة والسلام مغلوبيت د كفارو د مكي په ورځ د بدر چي كفارو ته په دري سوه ديارلس كسه سره يې شكست ورکړی. او اوويا كسان په شمول د ابو جهل فرعون هذه الامة او اوويا بنديان سوه چي تفصيل يې ورانديي تېر سو.

أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ۝٤٠

او يا به مونږ تا وفات کړو دمخه تر راتلو د عذاب موعود د كفارو بيا يې مونږ په عذاب نسو. حاصل دا چي ته غم مه کوه د اعراض ددوی ستا له دين څخه او هم طلب د ژر ورکولو ددوی مه کوه لان لكل شيئ ميعاد. ولي چي ستا په ذمه کي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نسته مگر تبليغ د دين د اسلام هغه خو تا په وجه اتم سره وكړي او پر موږ دي حساب ددوى په ورځ د قيامت چي دوى راژوندي سي هغه په تا پوري اړه نه لري.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَاْتِى الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا

آيا دوى نه ويني (يعني كفار د مكې) يعني چي موږ ورځو امر زموږ ورځي و مځكي ته د كافرانو، چي موږ كموو مځكه د كافرانو يعني ددوى د تسلط څخه يې باسو او مسلمانانو ته يې فتح كوو له اطرافو څخه د مځكي د دوى. بغوي رحمه الله وايي چي اكثره مفسرين پر دې دي چي مراد په آيت كي فتح د ديار د اهل الشرک ده. فان ما زاد في ديار اهل الاسلام فقد نقص من ديار اهل الشرک.

ترجمه: آيا نه ويني چي موږ قصد او اراده كوو و مځكو ته د كفارو او له اطرافو څخه ور كموو په فتح سره پر مسلمانانو ارضاً بعد ارض پر شاوخوا ددوى، نو دوى له دې څخه عبرت نه اخلي چي ايمان راوړي. وهذا قول ابن عباس رضي الله عنه وقتادة وجماعة. او په دې آيت سره خداى پاک تسلي وركوي و عليه الصلوة والسلام ته چي غمجن نه سې او په دې پوه سې چي خداى پاک پوره كوي ما وعده من الظفر لاهل الاسلام على الكفرة المنكرين المعاندين.

وَاللّٰهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهٖ

او خداى (جل جلاله) حكم كوي په خپلو بندگانو كي مايشا من الظفر والفتح والهزيمة، ردونكى نسته د قضا د خداى جل جلاله ولا ناقض لحكمه والمعنى انه تعالى قد حكم واراد الاسلام بالاقبال وعلى الكفر بالادبار وذالک كائن لامرد له.

پوه سه: چي محل د لا مع المنفي نصب دى على الحال اى يحكم نافذاً حكمه.

وَهُوَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۴۱﴾

او خداى (جل جلاله) ژر حساب كونكى دى د كفارو سره په ورځ د قيامت بعد مايعذبهم في الدنيا بالقتل والاسر والاجلا من الاوطان.

پوښتنه: نقص د اطرافو د مځكي د كفارو خو په فتح سره دى چي هغه مبني پر جهاد وه او امر د جهاد و عليه الصلوة والسلام ته چي وركړل سوى و هغه خو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په مدينه منوره كي ؤ او دا سورت خو مكي دی.

خواب: كون السورة مكية لا ينافي كون بعض آياتها مدنية وبالعكس لان كون السورة مكية او مدنية مبني على الاغلب والاكثر ومثل هذا كثير في القرآن الكريم كما لا يخفى.

درويش وايي: چي ددې كبله مفسرين رحمهم الله وايي چي فلانی سورت مكيه دی الا آية كذا وكذا. او دا سورة مدنية الا آية كذا وكذا فانها مكية فافهم وتذكر فان هذه فائدة سنية تنفع في جميع القرآن.

وَقَدْ مَكَرَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ

پوه سه: چي مكر ايصال د مكروه دی و يو چا ته په دې ډول چي هغه په ځان نه پوهيږي. والمعنى په تحقيق مكر كړی ؤ هغه كسانو چي دمخه تر مشركينو د مكې وه يعني كفارو د امم سابقه ؤ د انبياو سره خپل او د مؤمنانو سره د هغې زمانې لكه چي مكر وكړی كفارو د قريشو د تا سره.

فَلِلّٰهِ الْمَكْرُ جَمِيْعًا ؕ

اى عند الله جزاً مكرهم په دې كي هم تسلي ده و عليه الصلوة والسلام ته په دې چي مكر د انبياً او د مؤمنين سره عادت قديمه دی د كفارو. پښتانه وايي: د عالم سره غم نه غم دی.

پوه سه: چي مكر د كفار قديمه وو تدبير د قتل د انبياو لكه مكر د نمرود د ابراهيم عليه السلام سره چي لويه مناره يې جوړه كړه او په مناره كي وختی چي رب د ابراهيم ووژني. او مكر د فرعون چي موسى عليه السلام مړ كړي. او مكر د يهودانو د عيسى عليه السلام د وژلو. او مكر د ثموديانو و صالح عليه السلام ته چي دوی ويله چي صالح او دده اهل به مړه كړو د شپې. او د مكې والو مكر و آنحضرت ﷺ ته چي په دار الندوة كي پلان د قتل د عليه الصلوة والسلام منظور كړی باتفاق الآرا. په روح المعاني كي وايي چي مكر د خداى جل جلاله اهلاک ددوی دی من حيث لا يشعرون شبه ذالک بمكر الماكر على سبيل الاستعارة او مشاكلةً مثل جزاً سيئة بمثلها.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يَعۡلَمُ مَا تَكۡسِبُ كُلُّ نَفۡسٍۗ وَسَيَعۡلَمُ ٱلۡكُفَّٰرُ لِمَنۡ عُقۡبَى ٱلدَّارِ ﴿٤٢﴾

خدای ﷻ خبر دی په هر هغه چي نفس يې کوي يعني، نو جزا به ورکوي موافق دده د عمله سره من خير وشر، او ژر دی چي خبر به سي کافران.

پوه سه: چي مظهري وايي ای لمن جزا الحسنات في الدار الآخرة ددې دوو ډلو څخه د مؤمنانو او کافرانو چي کافرانو ته په عذاب معهود ورکړل سي وهم في غفلة منه، او مؤمنانو به جنت ته داخل کړل سي، وهذا كالتفسير لمكر الله بالكافرين.

وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَسۡتَ مُرۡسَلٗاۚ قُلۡ كَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدَۢا

او وايي هغه کسان چي دوی کفر کوي چي مراد څني کفار د مکې دي يا رئيسان د يهودانو، ته نه يې را استول سوی يعني د خدای له خوا بلکي کاذبانه دعوه د نبوت دي کړېده، ته ورته ووايه چي کافي دی خدای ﷻ شاهد يعني زما په نبوت سره.

پوه سه: چي با زائده ده پر فاعل باندي او شهيداً تمييز دی له نسبت څخه والمعنى كفى شهادة الله.

بَيۡنِي وَبَيۡنَكُمۡ

زما او ستاسي تر منځ.

فائده: شاهدي د خدای ﷻ پر نبوت د عليه الصلوة والسلام اعطا د معجزاتو خارقاتو د عادت الهي لکه شق القمر، او تسبيح د شګو په لاس کي د ابو جهل وغير ذالک او په اعلى درجه کي قرآن عزيز حيث قال الله تعالى "وان كنتم في ريب مما انزلنا على عبدنا فأتوا بسورة من مثله الى اخير الآية كمامر في سورة البقرة، يعني نو بل شاهد ته ضرورت سته بعد شهادة الله، او خدای پاک حاکم مطلق دی يوم الجزا فلا يكون لهم عذر في هذا اليوم.

وَمَنۡ عِندَهُۥ عِلۡمُ ٱلۡكِتَٰبِ ﴿٤٣﴾

او هغه څوک شاهد زما پر نبوت باندي چي دده سره علم د کتاب سته يعني التورات، هذا عطف على لفظ الله، او مراد څني مؤمنون د اهل کتاب دي لکه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عبدالله بن سلام ﷺ وامثاله. او دغه رنګه مؤمنان دي احبار د یهودانو ولا یضر انکار الکافرین منهم عناداً وتکبراً وحفظاً لریاستهم علی العوام واخذ الاموال منهم. کریمه " اشتروا بآیاتنا ثمناً قلیلاً.

فائده: چونکه اسلام د عبدالله بن سلام ﷺ په مدینه کي ؤ، نو ځکه بعض علماً وايي چي مذکوره آیت ددې سورت مدني دی که څه هم نور ټوله سورت مکي دی.

مسئله: فلاسفه وايي چي محمد علیه السلام یو لوی حکیم او فیلسوف او لوی علم خدای ﷻ ورکړی ؤ نبي نه ؤ وهؤلاً من الکفار.

مسئله: ایمان پر علیه الصلوة والسلام باندي فرض عین دی، په دې ډول چي دی رسول دی زموږ في الحال او مبعوث دی و انس او جن ته او خاتم د انبیاؤ او رسولانو دی، نو هغه کسان لکه قادیانان چي علیه الصلوة والسلام رسول بولي او خاتم الرسول یې نه بولي او دین دده مبارک باقي نه بولي الی یوم القیامة فهم کفار بالاجماع.

درویش وايي: چي تفسیر د سورت رعد پر پینځه ویشت د میاشتي د رجب پر اووه بجې د سهار د دوشنبې د ورځي سنه (۱۴۲۹) هـ ق او د فقیر عمر د یونوې (۹۱) کالو په شاوخوا کي ؤ، وروسته شروع په تفسیر د سورة ابراهیم کوم ان شا الله تعالی.

التجاً: د عاصي دا تمنا او دعا ده چي خدای ﷻ دي تفسیر ایوبي په خپل قدرت کامله پای ته ورسوي او فقیر ته دي دومره مهلت په ژوند کي سره د صحت او عافیت ورکړي چي دا تفسیر تر اخیره پوري ورسېږي وما ذالک علی الله بعزیز.

الحمدلله علی التوفیق والصلوة والسلام علی سیدنا المرسلین وعلی آله وصحبه اجمعین.

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

سُوْرَةُ اِبْرٰهِيْمَ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ اِثْنَتَانِ وَّخَمْسُوْنَ اٰيَةً وَّسَبْعُ رُكُوْعَاتٍ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الحمد لله والصلوة على عباده الذين اصطفى.

رب يسر ولا تعسر وتممه بالخير والعافية.

درويش وايي: چي دا مذهب د مظهري ؤ او روح البيان وايي چي سورة ابراهيم مكي دى مگر "الم تر الى الذين بدلوا" دوه آيته. او دى وايي چي آيتونه يا يو پينځوس يا دوه پينځوس يا څلور پينځوس يا پينځه پينځوس دي والله اعلم.

الٓرٰ قف كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ

درويش وايي: چي تحقيق د مقطعاتو او اختلاف د علماؤ رحمهم الله په اوائلو كي د بعض السور تير سو لكه سورت بقره.

كتاب موږ نازل كړى دى و تاته يا محمد (ﷺ) "كتاب" خبر د مبتدأ محذوف دى اى هذه السورة او القرآن كتاب "انزلناه" صفت ده د "كتاب" "لتخرج الناس" متعلق دى په "انزلناه" پوري يعني حكمت د نزول يې دادى چي تا و باسي خلگ په بلنه سره ددوى و توحيد او اسلام ته او ته و دوى ته وښيه هغه شيان او احكام چي ددوى نفع او يا ضرر پكښې وي يعني په توفيق د خداى جل جلاله.

مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۙ

له تاريكى څخه د اقسامو د ضلال من الشرك والمجوسية واليهودية والنصرانية ورڼا ته د دين د اسلام.

درويش وايي: چي چونكه انواع د كفر او ضلال ډيري وي كما قلنا نو ځكه يې ظلمات جمع راوړى او دين اسلام چونكه يو ؤ. نو ځكه يې لفظ د نور مفرد راوړى.

فائده: اطلاق د ظلمات پر انواع د كفر او د نور اطلاق پر اسلام تشبيهاً او استعارةً دى كما لا يخفى فافهم.

بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ ۙ

يعني په توفيق او تسهيل د خداى جل جلاله ددوى چي مربي ددوى دى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي جار او مجرور متعلق دی په "تخرج" پوري. او يا حال دی له فاعل يا مفعول څخه د "تخرج" يعني متلبساً باذن ربهم.

پوه سه: چي "الی صراط" بدل دی من قوله "الی النور" بتکرير الجار يعني چي و باسي ته خلک ولاري ته د خدای ﷻ چي غالب دی په قدرت تامه سره او محمود دی بحيث لا يستحق الحمد الا هو (نو فعيل په معنا د مفعول دی)

فائده: اضافت د "صراط" چي يې لفظ "الله" ته وکړی له دې سببه چي مقصود له دې لارې څخه خدای ﷻ دی او يا مظهر ددې لارې خدای پاک دی. او ممکنه ده چي حميد دې په معنا د فاعل وي ای المجازي يعني جزاً ورکونکی دی هر حامد ته پر حمد د هغه.

فائده: مراد له "صراط" څخه دين د اسلام دی فانه طريق موصل الی الجنة بل الی خيرات الدارين.

اللّٰهِ الَّذِىْ لَهٗ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ؕ

پوه سه: چي لفظ "الله" په جر سره عطف بيان دی د "عزيز حميد" صفت يې نه دی لانه علم للذات الواجب الوجود الخالق للعالم والعلم لا ينعت به. هغه خدای چي ده لره دي ملکاً وخلقاً وعبيداً هغه شيان چي په اسمانو او ځمکه کي دي که ذوی العقول او که غير ذوی العقول وي من الموجودات.

وَوَيْلٌ لِّلْكٰفِرِيْنَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيْدِ ۙ

پوه سه: چي "ويل" هلاک ته وايي. او کاشفي رحمه الله وايي چي رنج و مشقت ته وايي. وهو مبتدأ وخبره "للكافرين آه" کافرو لره يعني بالقرآن له عذاب سخت څخه چي عذاب النار دی.

پوښتنه: "ويل" خو نکره محضه ده. نو ابتدأ يې څرنګه صحيح ده؟

ځواب: ابتدأ يې له قبيلې څخه د "سلام عليکم" ای سلام من قبلي عليک يعني ويل من قبل الله. او يا له قبيلې څخه د شر اهر ذاناب ای شر عظيم.

فائده: "ويل عظيم" دا دواړه ځوابه ماخوذ دي له شرح څخه د عبد الرحمن الجامي قدس سره علی کافية ابن الحاجب.

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

فائده: قاضي بيضاوي وايي چي ويل خو مصدر دی لکه هلاک دومره فرق يې دی چي له "ويل" څخه اشتقاق نه کيږي او له "هلاک" څخه اشتقاق سته. نو بايد منصوب وای لکه بعداً لک وخيبةً لک. لکن رفع يې ورکړه لافادة الثبات فهو وعيد شديد.

اَلَّذِيْنَ يَسْتَحِبُّوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ

هغه کافران چي دوی خوښ او مختاره کړي په دې د ځان لپاره. يعني لذات او شهوات د ژوند ناقص چي بې بقا دي پر نعمتو د آخرت والا لآمنوا لان الموصل الى نعيم الآخرة هو الايمان ليس الا.

اعراب: الذين سره د صلې يا صفت د کافرون دی يا منصوب دی على الذم په تقدير د اعني، او يا مرفوع على الذم دی په تقدير د مبتدأ دی هم الذين آه کما قالوا في قوله اعوذ بالله من الشيطان الرجيم. بالجر على انه صفت للشيطان او بالنصب على الذم يعني اعني الرجيم. او برفعه بحذف المبتدأ ای هو الرجيم.

پوښتنه: په دې دري اعرابو خو طالبان او امامان هم نه پوهيږي فضلاً عن العوام او ستا تفسير خو ستا په وينا د پښتنو لپاره دی؟

ځواب: ما ځو ځايه مکرر ويلي دي چي زما تفسير د پښتنو لپاره دی داسي مي نه دي ويلي چي فقط د پښتنو عوامو لپاره دی. بلکې نفع ددې تفسير د عوامو او خواصو دواړو ته رسيږي ان شاء الله عزوجل.

پوښتنه: باب د استفعال يعني په "يستحبون" کې خو لپاره د طلب دی. نو کافران له چا څخه طلب کوي؟

ځواب: په خواص الابواب د شافيه د ابن الحاجب کي وايي چي کله کله باب د استفعال په معنا د مجرد وي ای يحبون سلمنا ان باب الاستفعال للطلب فان المختار للشيئ يطلب من نفسه انيکون احب اليها من غيره كذا قال المظهري.

وَيَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَيَبْغُوْنَهَا عِوَجًا

او دوی منع کوي (يعني خلک. فالمفعول محذوف) له لاري څخه د خدای يعني په سبب د متابعت د رسول د خدای (ﷺ) "ويبغونها عوجاً" ای يطلبون

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سبیل الله (علی حذف حرف الجر وایصال الفعل والاصل یطلبون لها) دوی طلبوي او تلاش کوي د سبیل الله لپاره کږوالی له حق څخه یعني یو نقصان چي دوي په هغه سره اعتراض پر وکړي. او یا معنا د آیت داده چي دوی طلبوي لار د خدای ﷻ ته په داسي حال کي چي دوی مائل له حق څخه وي چي دین د اسلام دی یعني په بت پرستی. کي دوی حق طلبوي مع انه محال. او یا ضمیر منصوب د "یبغونها" راجع دی و دنیا ته ای یطلبون الدنیا علی طریق المیل عن الحق یعني من الطرق المحرمة کالربوا والسرقة وغیر ذالک.

اُولٰٓئِكَ فِیْ ضَلٰلٍۭ بَعِیْدٍ۝

او دغه کسان دي په گمراهي کي چي له حق څخه لیري دي.

پوه سه: چي بعد له حق څخه په واقع صفت د ضال دی لکن په ظاهره یې اسناد و ضلال ته وکړی مبالغةً.

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهٖ لِیُبَیِّنَ لَهُمْ ؕ

او مونږ نه دی استولی یو رسول مگر په لغت (نو مراد له لسان څخه لغت دی لان اللسان آلة اللغة) د هغه قوم چي دا رسول و هغو ته مبعوث دی یعني ان کان عربیاً فعربیاً وان کان اعجمیاً فاعجمیاً وان کان سریانیاً فسریانیاً الی غیر ذالک "لیبین لهم" تا چي رسول ودوی ته بیان ددوی په ژبه وکړي، نو دوی به په پوه سي په اساني سره او رسول به پر دوی حجت ثابت کړي د دوی په ژبه.

فائده سنیه: پوه سه! چي رسولان دمخه تر علیه الصلوٰة والسلام مبعوث وه خاص خاص اقوامو ته په لغت د هغو قومو لکن بعثت د رسول کریم ﷺ و تولو اقوامو ته دی من العرب والعجم الترک والتاجک الی غیر ذالک من الاقوام لکن دی مبارک اولاً مامور ؤ په دعوت د خپل قوم چي عرب وه قال الله تعالی "لتنذر ام القری ومن حولها" وقال ایضاً "لتنذر قوماً ما انذر آبائهم" او دا قوم چي نه وه پېرول سوي آبا ددوی من قبل هم العرب کما لایخفی، نو علیه الصلوٰة والسلام مبعوث سو بلسان عربي مبین الی اهل الحجاز، او نور خلگ تبع دي د عربو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ولې چې عربو لـه عليه الصلوة والسلام څخه دين د اسلام زده کړی او بيا يې و نورو اقوامو ته ترجمه کړی دی. ولهذا قال عليه الصلوة والسلام الناس تبع لقريش في الخير والشر رواه احمد ومسلم في الصحيح عن جابر ﷺ.

معنا د حديث دا ده چې ټوله کفار تبع دي د کفارو د قريشو حيث كفروا اولاً ثم كفر غيرهم. نو پر کفارو د قريشو د ټولو کافرانو گناه ده او مسلمانان ټوله تبع دي د مؤمنانو د قريشو حيث آمنوا اولاً فلهم اجرهم كلهم. كما ورد في الحديث الصحيح الذي رواه جرير ﷺ و اورد مسلم قال قال رسول الله ﷺ من سن في الاسلام سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها من غير ان ينقص من اجورهم شيئ" که چا وضع کړه په اسلام کې يوه طريقه حسنه. نو واضع لره ددغې طريقې حسنه ثواب د هغې حسنې دی او ثواب د هغه چا چې عمل په طريقه حسنه ده واضع وکړی بېله دې چې عاملينو د حسناتو څخه دې شی کم کړي "ومن سن في الاسلام سنة سيئة فله وزرها و وزر من عمل بها من ان ينقص من اوزارهم شيئ" که چا وضع کړه په اسلام کې يوه طريقه چې بده وه يعني لکه امامان د روافضو او معتزله وو وغيرهم من فرق الضلال. نو دوی لره گناه د هغې بدې طريقې او گناه د هغو کسانو چې ددوی په بده طريقه عمل کوي بېله له دې چې له گناهو څخه د نورو عاملانو دې شيئ ور کم کړي.

درويش وايي: چې هم دا سبب دی چې په حديث صحيح کې چې روايت يې بخاري کړی دی چې په هر قتل عمد (ناحقه) کې چې يو څوک يې وکړي تر قيامته پورې قابيل ابن آدم چې خپل ورور هابيل يې ناحقه قتل کړی ورسره شريک دی، وقصة مشهورة غاية الشهرة.

فائده: چونکه رسول کريم ﷺ سيد الانبياء دی او خير او اشرف د انبياؤ دی او شريعت دده خير الشرائع كلها وامته خير الامم وافضلهم. کريمه "كنتم خير امة اخرجت للناس الآية" نو خدای ﷻ چې امت دده پر کتاب واحد سره جمع کړی چې په لسان عربي سره الذي هو اشرف الالسنة وسيدها وافضلها وهو لسانه ولسان قومه ولسان اهل الجنة فكان سائر الالسنة تابعاً للسان العربي كما ان الناس تابع العرب.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حاصل د کلام دادی چي لار ښوونه و چا ته نه سي کېدای الا بمعرفة اللسان سوا کان بالذات کما في العرب او بالترجمة کما في غير العرب، قصة شاهد د لما قلنا، څلور کسان وه عرب، عجم، رومي او ترکي، نو يو څو درهمه يې په لار کي پیدا کړه دوی چونکه يو د بل په ژبه نه سره پوهېدل، نو ددوی په دراهمو کي اختلاف وُ چي څه شی باید په رانسو، نو يو بل سړی پر راغلی چي دا ژبې يې ټولي زده وې، نو دې سړي عربي ته وويل "ای شيئ تريد" و للعجمي "چه میخواهی" وللترکی "نه استریسین" وللرومي "وټ دو یو وانټ" نو هغه عارف الالسنة پوه سو چي ټول غواړي چي په دغو دراهمو انګور رانسو چي وه يې خورو، نو هغه سړي ورته وويل چي دراهم راکړئ چي زه شی درله راوړم نو ورغلی انګور يې ورته راوړه، نو اختلاف ددوی دفع سو.

درويش وايي: چي علما صالحين د امت مرحومه په حکم د ليبين لهم داخل دي قال رسول الله ﷺ "العلما ورثة الانبيا الی اخيره" رواه احمد والترمذي و ابو داؤد و ابن ماجه والدارمي عن کثير بن قيس، او د ابو سعيد څخه روايت دی چي قال رسول الله ﷺ ان الناس لکم تبع يعني د دين په زدکړه کي وان رجالاً يأتونکم من اقطار الارض، بعض خلک به تاسي ته راځي له اطرافو څخه د مځکي "يتفقهون في الدين" چي دوی به په دين ځان خبروي "فاذا اتوکم فاستوصوا بهم خيراً" نو چي دوی راسي نو قبول د وصيت وکړي ددوی سره د خير.

درويش وايي: چي مظهري څو روايته له قبول څخه لېري راوړي دي د ابن عباس رضي الله عنهما، او دا هم نه ده معلومه چي تر ابن عباس رضي الله عنهما پوري يې سند څرنګه دی او رجال يې څوک دي، چي د هغو حاصل دادی چي ټوله کتابونه د خدای جل جلاله په عربي ژبه نازل سوي دي بيا يې ترجمه جبرئيل عليه السلام و هر نبي ته په ژبه د هغه د قوم کړې ده.

درويش وايي: چي ما روح البيان، قرطبي او بيضاوي مطالعه کړه هيڅ تعرض يې و دې خبري ته نه و کړی والله اعلم بالصواب، بلکي روح المعاني په تفسير په لسم جلد ص١٨٦ کي وايي چي ضمير د "قومه" راجع دی و عليه الصلوة والسلام ته چي له سياق څخه فهمېږي اخرج ابن ابي عن سفيان الثوري

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لم ينزل وحي الا بالعربية كما مر بيا هر نبي و قوم ته خپل بلغتهم ددې قول نسبت
وكلبي رحمه الله ته کړل سوی دی وفيه انه اذا لم يقع التبيين الا بعد الترجمة فات
الغرض المذكور في قوله تعالى "وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه ليبين لهم
الآية لان ضمير قومه راجع الى الرسول وكذالك ضمير ليبين راجع الى رسول
وعلى مذهب سفيان الثوري رحمه الله لم يكن الرسول مبيناً لقومه بلسان ما نزل
اليه وهو العربية بل مبيناً لهم بترجمة ما نزل اليه وفي الكشاف ان ذالك اى
ماقاله سفيان الثوري رحمه الله ليس بصحيح لان ضمير لهم لقوم وهو العرب
فيؤدي الى ان الله تعالى انزل التورات بلسان العرب ليبين للعرب وهو معنى
فاسده وو كي چي موسى عليه السلام تورات خپل قوم ته په خپل ژبه راوړی ؤ لا للعرب
بالعربية فافهم انتهى ما قاله السيد الآلوسي في روح المعاني مع زيادة بعض
التراجم للعبد العاصي ثم اورد روح المعاني سوالاً وجواباً لا حاجة الى ذكرهما.

درويش وايي: چي ما نقلنا عن روح المعاني كاف في رد قول سفيان الثوري
والكلبي المذكور سابقاً والمظهري ايضاً لم يرض بالقول المذكور يعني مذهب
سفيان الثوري والكلبي حيث قال في الآخير قلت وارجاع الضمير في قومه الى
محمد ﷺ بعيد فيابي عنه قوله تعالى ليبين لهم اشارةً الى ما في روح المعاني.

فائده: ددې آيت تفصيل له خواصو څخه د تفسير ايوبي دی.

فَيُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ

نو خدای جل جلاله خلق د کفر او ضلال کوي په هغه چا کي چي اراده د ضلال يې
ورته وسي په سبب د اسبابو مباشره په هغه چا کي چي حب د کفر او ضلال وي او
هدايت کوي يعني خلق د هدايت کوي په هغه چا کي چي اراده د هدايت خدای
پاک ورته وکړي لاستحقاقه له لما فيه من الانابة والاقبال الى الحق باختياره كذا
في روح البيان.

درويش وايي: چي پر دغه ترجمه چي جبريه چي دوی بنده مجبور محض
بولي په کفر او په ايمان او په طاعت او عصيان کي په دغه آيت سره دليل وايي
پر خپل مذهب باطل سره فتفكر فيه لتفهم بطلان استدلالهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿۴﴾

او خدای ﷻ غالب دی چي ردونکی د قضا او مشیت دده څوک نسي کېدای او په هر کار او حکم کي خدای ﷻ حکمت لري فضول کار پر خدای پاک محال دی.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُم بِأَيَّامِ اللَّهِ

(لام موطئه د قسم محذوف دی) موږ استولی دی موسی "بآياتنا" يعني متلبساً بآياتنا من العصا واليد البيضا وباقي معجزاته التسع كمامرت في هذا التفسير "ان اخرج" چي ته وباسه.

پوه سه: چي "ان" مفسر دی د "ارسلنا" ولي چي په ارسال معنی د قول سته او وروسته تر قول ان مفتوح دی كما ثبت في النحو او يا ان مصدري دی بتقدير حرف الجر ای باخراج له تاریکیو څخه و نور ته.

پوه سه: چي ابن عباس او ابي بن كعب رضي الله عنهم او مجاهد او قتاده في تفسير قوله تعالی "وذكرهم بايام الله" وايي چي مراد له ايام څخه نعمتونه د خدای ﷻ دي، او مقاتل رحمه الله وايي چي مراد له "ايام الله" څخه و قائع د عذاب د خدای ﷻ دي په امم سابقه وو کي کقوم نوح وعاد وثمود، د عربو محاوره ده فلان عالم بايام العرب ای بوقائعهم.

پوښتنه: ایام خو ورځو ته وايي. نو څرنګه مراد ځني نعمتونه د خدای ﷻ دي يا عذابونه د امم سابقه وو دي؟

ځواب: چونکه دغه نعمتونه یا بلاوي د ورځي پېښېدلي نو ځکه تعبير په ايام ځني وکړی، فالتقدير فذكرهم بما كان في الايام الماضية من النعم او البلايا فتدبر.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿۵﴾

په تحقيق په دغو وقائعو کي ډېر دلائل دي پر وجود د صانع او پر قدرت او پر وحدت او پر علم او قدرت او حکمت دده هر هغه چا لره چي كثير الصبر وي پر بلاياو او پر طاعت او له معصيت څخه. عرب وايي چي صبر چي متعدي په على سره وي،

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نو مراد ځني صبر دی له معصيت څخه لان النفس امارة بالسوء او صبر چي متعدي په کلمه د في وي مراد ځني صبر دی په بلاياوو کي لان البلايا داعية الى الجزع والفزع فلابد من المداوات بالصبر فيها او کثير الشکر وي پر نعمتو د خدای ﷻ.

فائده: صبار او شکور دواړي صيغي د مبالغي دي، خدای ﷻ "صبار" او "شکور" له القابو څخه د مؤمن وگرځول تنبيهاً على انه لابد لکل مؤمن ان يوجد فيه هذين الوصفين لکن دا دوه وصفه کامل مؤمن لره دي، بيهقي له انس ﷺ څخه روايت کړی دی الايمان نصفان نصفه في الصبر ونصفه في الشکر، وروى مسلم في صحيحه واحمد عن صهيب ﷺ مرفوعاً عجباً لامر المؤمن ان امره کله خير وليس ذالک لاحد الا للمؤمن (اى الکامل) ان اصابته سرا شکر (اى النعمة) وکان خيراً له (من البطر والکبر) وان اصابته ضرا (اى المرض او الفقر) صبر وکان خيراً له (من الجزع والفزع)

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنجَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ

اى اذکر هغه وخت چي موسى (عليه السلام) قوم ته خپل وويل چي درپياد کړئ نعمت د خدای ﷻ پر تاسي باندي، مراد له ذکر څخه د نعمت په هر ځای کي د قرآن شکر د هغه نعمت دی چي تاسي ته نجات درکړي.

بوه سه: چي لفظ د "اذ" چي ظرف دی متعلق په نعمة الله پوري دی اى بنعمة الله وقت انجاكم له قوم څخه د فرعون په امر د فرعون.

يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ

دا حال دی له آل فرعون څخه. په تهذيب المصادر کي وايي السوم چشانيدن عذاب وخواری انتهى و في البحر العلوم يذيقونکم ويبغونکم شدة العذاب. والسوء مصدر ساء يسوء وهو اسم جامع لجميع الآفات. مراد له "سوء العذاب" څخه دادی چي فرعونيانو په امر د فرعون د بني اسرائيلو دلته خادمان د خپلو کورو گرځولي وې او په نرانو يي سخت سخت کارونه کول ختي يي په کولي د فرعونيانو لپاره يي کورونه په جوړول الى غير ذالک.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ط

دا جملې احوال دي د آل فرعون او يا له مخاطبينو څخه چي بني اسرائيل دي يا له دواړو څخه او دوی ذبح کول ستاسي زامن يعني نر اولاد يعني چي صرف به له موره پيدا شوه او ژوندی به يې پرېښوولې ستاسي ښځي.

سوال: ښځه خو لوی ښځي ته وايي، نو په وخت کي د ولادت خو دوی ته ښځه نه وايي؟

ځواب: دا مجاز دی په اعتبار د ما يؤل اليه يعني چي ددوی څخه به په اٸينده کي لوی ښځي جوړېږي فهو من قبيل قوله تعالى في سورة يوسف "اني اعصر خمراً" والحقيقة اني اعصر عنباً.

پوه سه: چي چونکه عطف تغاير د معطوفينو غواړي، نو له "عذاب اليم" څخه غير د ذبح الابناً مراد دی، کما قلنا من قبل في تفسير سوء العذاب. او که واو عاطفه نه وای لکه په سورة بقره او په سورت اعراف کي نو به ذبح الابناً تفسير د سوء عذاب وای.

فائده: فرعون او فرعونيانو چي ذبح د ابناً د بني اسرائيلو کولو له دې سببه چي فرعون خوب ليدلی ؤ چي يو عظيم اور له بيت المقدس څخه راوځي او پر مصر را وګرځي او قبطيان يعني قوم د فرعون ټوله وسوځي او بني اسرائيل سالم پاته سي، نو ده چي کاهنانو ته دا خوب ووايه هغو يې داسي تعبير ورته وکړی چي په بني اسرائيلو کي به داسي يو مولود پيدا سي چي ستا د ملک د زوال سبب به وګرځي او هم ستا د هلاک. نو فرعون د تدبير او د عناد لستوڼي راوغښتل چي د تقدير الهي دفع او مقابله وکړي لکن ويأبى الله الا ان يتم نوره او ښځي چي يې ژوندی پرېښوولې له دې سببه چي د فرعون غرض له نرو سره ؤ کما قال له الکهنة او بل ددې لپاره چي مينځياني يې وګرځوي او خپل د کورو خدمت به وکړي وقد مرت تمام القصة في تفسير سورة البقرة فتدبر.

وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ۝٦ ع

پوه سه: چي اصلاً معنی د بلاً امتحان ده امتحان د خدای پاک ګاهي په خير

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او نعمت سره وي تا چي خلگ شکر ووايي او گاهي په مصيبت او عذاب سره وي تاچي خلگ صبر وکړي پر قضا د خدای پاک کما في قوله تعالى "ولنبلونكم بالشر والخير فتنة" نو پر اول تقدير ذالک اشاره و انجا ته ده، المذكور في قوله "اذ انجاكم من آل فرعون آه" والبلا بمعنى النعمة وعلى التقدير الثاني ذالک اشاره ده و سوء العذاب او يذبحون آه ته والبلا بمعنى النقمة والعذاب.

سوال: ځرنگه فعل ددې بلا و منسوب و خدای ﷻ ته دی؟

ځواب: خدای پاک چي فرعونيان قادر کړه پر دې عذاب د بني اسرائيلو او دوی ته يې د ډېر وخت مهلت هم ورکړی نو له دې کبله يې نسبت و خدای ﷻ ته وکړی.

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ۝٧

پوه سه: چي دا هم قول د موسی علیہ السلام دی و قوم ته او معطوف دی پر نعمت والتقدير اذكروا نعمة الله عليكم واذكروا حين تاذن ربكم. که تاسي شکر د نعمت زما ووایاست اې بني اسرائيلو يعني ايمان راوړئ او طاعت د نبي خپل وکړئ زه به خامخا هغه نعمت و تاسي ته زياتوم په مقدار او په دوام سره، قالوا ان الشكر قيد للموجود وجلب للمفقود، قال رسول الله ﷺ من اعطي الشكر لم يحرم الزيادة که چا ته شکر ورکړل سو له زيادت څخه نه محرومه کېږي كذا روى عن ابن عباس رضی اللہ عنہما، او که تاسي ناشکري د نعمت زما وکړئ په تحقيق زما عذاب سخت دی.

فائده: معنی د اذان اعلام او خبرول ده لکن چي د باب د تفعل په صيغه يې راوړی ددې لپاره چي په دې اعلام کي ځای د شک او شبهې نسته لما في خواص ابواب الشافية من ان باب التفعل قد يكون للتكلف والمبالغة كما في قولهم تزهد فلان اى تكلف في الزهد لكن التكلف محال في حقه تعالى فهو محمول على غاية الكمال والمعنى په يادکړئ هغه وخت چي اعلان وکړی خدای ستاسي

پوه سه: چي اصل جزا د شرط مذكور محذوفه ده، والتقدير لئن كفرتم اعذبكم عذاباً شديداً يعني بسلب النعمة في الدنيا والعذاب في الآخرة لان عذابي لشديد، نو اصل جزا يې حذف کړه او دليل د جزا يې په ځای کي و دراوه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: په صورت کي د شکر يې تصريح په جزا سره وکړه يعني لازيدنکم او په صورت کي د کفران النعمة يې تصريح په جزا سره نه وکړه حکمت يې څه دی؟

ځواب: دا عادت د کرامو دی او بل حکمت دادی چي تنبيه پر دې ده چي زياتوالی د نعمت د شکر سره لازم لاينفک دی. او کفران د نعمت موجب د عذاب نه دی بلکې عذاب په مشيت کي د خدای ﷻ دی يعني ان شا عذب و ان شا عفي عنه يعني بشرط کون الشاکر مومنا کما انعقد عليه الاجماع، . بيت:

شکر نعمت نعمتت افزون کند ...... کس زيان بر شکر گفتی چون کند

فائده: توله جمله د لئن شکرتم آه منصوب محلاً مفعول د فعل مقدر ده ای قل لهم لئن شکرتم آه.

وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِن تَكْفُرُوٓا۟ أَنتُمْ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِىٌّ حَمِيدٌ ۝٨

وويل موسی (عليه السلام) يعني بني اسرائيلو ته که تاسي کفر وکړئ او دغه رنګه کفر وکړي هغه څوک چي په مځکه کي دي يعني من الانس والجن او شکر د خدای نه وواياست، نو په تحقيق خدای (ﷻ) بې پرواه دی ستاسي له شکر څخه لان شکرکم لايفيد الله ﷻ کمالاً لانه تعالی کامل في ذاته وصفاته ليس له کمال منتظر. او خدای پاک محمود او مستحق د حمد دی حمده احد او لم يحمده. وحاصل الآية چي ضرر د کفر او د ناشکری ستاسي راجع دی وتاسي ته دی ولي چي د مزيد څخه د انعام محرومه سولاست او ځانونه مو وعذاب شديد ته د خدای و سپارله لانه تعالی غني حميد.

درويش وايي: چي په حديث صحيح کي چي روايت يې ابو هريره ؓ کړی دی "من رزق ستاً لم يحرم ستاً" که چا ته ورکړل سوه شپږ شيان، نو نه به سي محرومه د شپږ شيانو څخه. (١) "من رزق الشکر لم يحرم من الزيادة" کريمه "لئن شکرتم لازيدنکم. (٢) ومن رزق صبراً لم يحرم الثواب لقوله تعالی انما يوفی الصابرون اجرهم بغير حساب" قال المولی الجامي قدس سره السامي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اگر ز سهم حوادث مصیبتی رسد ت
درین نشیمن حرمان که موطن خطر یست
مکن بدست جزع خرقه صبوری چاک
که فوت اجر مصیبت مصیبت دیگر است

(۳) "ومن رزق التوبة لم یحرمه القبول لقوله جل مجده "وهو الذي یقبل التوبة عن عباده آه" (۴) ومن رزق الاستغفار لم یحرم المغفرة لقوله تعالی استغفروا ربکم انه کان غفاراً" (۵) ومن رزق الدعا لم یحرم الاجابة لقوله تعالی ادعوني استجب لکم" ولي خدای ﷻ د بنده په زړه کي نه وراچوي دعا مگر نه د اجابت لپاره (٦) من رزق النفقة ای في سبیل الله لم یحرم الخلف لقوله تعالی "وما انفقتم من شيئ فهو یخلفه"

اَلَمْ یَاْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوْحٍ وَّعَادٍ وَّثَمُوْدَ ۬ۛ وَالَّذِیْنَ مِنْ بَعْدِهِمْ ۛؕ

آیا نه دي راغلي تاسي ته، خبر د هغو کسانو او امتو چي تاسي دمخه و قوم د نوح علیه السلام او د عادیانو او ثمودیانو او هغه کسانو چي تردي وروسته وه لکه نمرودیان قوم د ابراهیم و قوم لوط و اصحاب الرس و اصحاب مدین واصحاب الایکة و غیرهم.

پوه سه: چي له کلام څخه د موسی علیه السلام و بني اسرائیلو ته او استفهام لپاره د تقریر دی یعني راغلي دي، او بعض مفسرین وایي چي دا کلام مستأنف دی او خطاب و امة ته د علیه الصلوة والسلام دی ولا یخفی انه خلاف سیاق الکلام

لَا یَعْلَمُهُمْ اِلَّا اللّٰهُ ؕ

علم نه پر لري بیله خدایه بل څوک یعني لکثرة عددهم. ابن عباس رضي الله عنه وایي چي په منځ کي د ابراهیم علیه السلام او عدنان لس قرنه وه لا یعلمهم الا الله، او مالک بن انس رضي الله عنه وایي چي انسان ته دا مکروه ده چي خپل ځان ابا ابا تر آدم علیه السلام پوري رسوي لانه خلاف هذه الآیة فافهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَرَدُّوْٓا اَيْدِيَهُمْ فِيْٓ اَفْوَاهِهِمْ

چي راتگ كړي وُ دوی ته رسولانو ددوی په معجزاتو ظاهرتو سره. نو رد كړل كافرانو خپل لاسونه په خپلو خولو كي، ابن مسعود ﷺ وايي عضوا على ايديهم غيضاً دوی په غابنو چيچل خپل لاسونه له ډېره درده له دې سببه چي پر خلاف ددوی د دين چي شرک وُ رسولانو راتگ په معجزاتو سره وكړی.

درويش وايي: چي د هر نبي معجزې په خپل ځای كي ذكر سوي دي.

درويش وايي: چي دا عادت تر اوسه جاري دی چي چاته چي درد ورسي خپل لاسونه په غاښوي كما في قوله تعالى "عضوا عليكم الانامل من الغيظ" ورد في المنافقين حيث روا ايتلاف الاوس والخزرج الفةً شديدةً بعد الايمان بمحمد ﷺ مع كون هاتين الطائفتين اعدآ فيما بينهما من مئات سنة.

او له ابن عباس ﷺ څخه روايت دی چي كفارو چي به كتاب الله واورېدی تعجب به يې وكړی نو به يې رد كړل خپل لاسونه پر خولو يعني لاسونه به يې پر خولو ونيول تعجباً و استهزاء كمن غلب عليه الضحک فيضع يده على فمه. او كلبي رحمه الله وايي چي كافرانو چي به د رسولانو خبري واورېدلې خپل لاسونه به يې پر خوله كښېښنول په دې سره يې اشاره ودې ته كوله چي رسولانو ته يې ويل چي پته خوله سئ او چپ سئ دا خبري مه كوئ. او بعض مفسران وايي لكه مقاتل چي كافرانو به لاسونه پر خولو د رسولانو ونيول چي ساكت يې كړي د توحيد له تبليغ څخه.

وَقَالُوْٓا اِنَّا كَفَرْنَا بِمَآ اُرْسِلْتُمْ بِهٖ وَاِنَّا لَفِيْ شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُوْنَنَآ اِلَيْهِ مُرِيْبٍ ۝٩

او ويل امتو د رسولانو دوی ته چي په تحقيق موږ كافران يعني منكران يو له هغه شي څخه چي تاسي را استول سوي ياست په هغه يعني التوحيد وعبادة الله وحده وترک عبادت الاصنام وغير ذالک من الشرائع چي هغه موږ په شک كي اچولي يو.

سوال: كافران له رسالت څخه د رسولانو منكر وه. نو څرنگه يې بما ارسلتم رسولانو ته وويل؟

ځواب: معنى د "ما ارسلتم به" داده على زعمكم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ

وويل رسولانو ددوی، آیا د خدای په وجود او توحید کي ستاسي شک دی؟

یوه سه: چي تانیث د قالت مبني دی پر تاویل د رسلهم بالجماعة فافهم.

یوه سه: استفهام لپاره د انکار دی بمعنی لاینبغي الشک بذالک للعاقل.

همزه د استفهام یې پر في الله داخل کړی نه پر شک لان الکلام في المشکوک فیه وهو الله دون الشک لان الشک موجود فیهم البتة. و حاصل الآیة چي رسولانو دوی ته وویل چي موږ خو تاسي رابولو و الله وحده ته او دا یو داسي امر دی چي د شک قابل نه دی لدلالة کل شیئ من المحسوسات والمعقولات علی وجوده ووحدته وسائرصفاته الکمالیة قال السعدي الشیرازي.

برگ درختان سبز درنظر هوشیار ..... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ

(صفت یا بدل دی له لفظ الله څخه) چي هغه خالق دی د اسمانو یعني سره د ما فیها من الشمس والقمر والکواکب وغیرها او د مځکي یعني سره د ماعلیها وما فیها من الحیوانات والنباتات والخزائن والذهب والفضة وغیرها، تاسي خدای پاک بولئ وڅان ته او و ایمان ته، او یا په بعثت زموږ و تاسي ته تاچي خدای پاک وبخښي و تاسي ته ګنهونه ستاسي.

فائده: بعض مفسران وایي چي من زائد دی لقوله عليه السلام الاسلام یهدم ما کان قبله رواه مسلم. او بعض مفسران وایي چي من لپاره د تبعیض دی فان الاسلام یهدم من الذنوب ماکان بینه وبین الله من المعاصي دون مظالم العباد و حقوقهم.

وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى

او خدای پاک به تاسي وځنډوي تر هغه مدې چي معین کړی یې دی چي اخیر د عمرو ستاسي دی، او ژر به عذاب نه کړي درباندي نازل.

مسئله: دا آیت پر دې باندي دلالت کوي چي اصرار پر کفر باندي په حق کي د معذبینو د امم ماضیه سبب و د اهلاک ددوی او ددوی په باب کي قضا معلق داسي وه که دوی ایمان راوړی وای لطال اعمارهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي فقیر په "من ذنوبکم" کي کلمه د "من" تبعیضي وبلل او حقوق د عباد او مظالم یې ځنې مستثنی کړه، دا مذهب د روح البیان دی ولکن روح المعاني ص۱۹٦ که څه هم مذهب د تبعیض یې راوړی په کلمه د قیل وروسته یې ویلي دي "والذي صححه المحدثون" په شرح کي د هغه حدیث د مسلم الذي مر عنقریب ان الاسلام یرفع ماقبله مطلقاً حتی المظالم وحقوق العباد واید ذالک بظاهر قوله تعالی في آیة اخری یغفرلکم ذنوبکم بدون کلمة من، ثم قال ومن هذا ذهب ابو عبیدة والاخفش الی زیادة من.

درویش وايي: چي روح المعاني ډېر ورد کلام راوړی دی کما هو عادته والله اعلم بالصواب والمراد في کتابه.

قَالُوٓا۟ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا

وویل کافرانو و رسولانو ته چي نه یاست تاسي مگر بشر و انسان مثل زموږ په ماهیت او په صورت کي او په اکل او شرب وغیرذالک، نو ستاسي څه فضیلت دی پر موږ باندي چي تاسي دعوی د رسالت د خدای ﷻ کوئ یعني که خدای ﷻ وبشر ته رسول را استولای نو له یو جنس افضل څخه بې راستولی وای کقولهم لو شاء الله لانزل ملائکة.

درویش وايي: چي دا خبره ددوی غایت حماقت دی چي الوهیت او معبودیت به پر بتانو روابولي او رسالت چي تر الوهیت ډېره کښته مرتبه ده پر بشر چي تر بتانو ډېر لوړ مقام لري روا نه باله.

تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ۝١٠

ستاسي رسولانو دا اراده ده چي تاسي موږ منع کړئ له عبادت څخه د شیانو یعني الاصنام چي زموږ پلرو او نیکه گانو د هغو عبادت کاوه، تاسي موږ ته راوړئ یو حجت واضحه پر فضل ستاسي او پر استحقاق د رسالت.

پوښتنه: هر رسول و خپل قوم ته په معجزاتو ظاهره سره راتگ کړی دی فما وجه قولهم "فأتونا الخ"؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: دوی خو هغه ومعجزات سحر باله او تعنتاً او عناداً یې نوري معجزاتي غوښتې لکه رسول کریم ﷺ شق القمر او کلمه د توحید د حصاتو په لاس کې د ابو جهل یې سحر باله. بعضو به ورته ویل چې معجزه د عصا موسی او ید بیضا وغیرهما معجزه راته رواړه او بعض به ویل چې د صفا غر راته سره زر وګرځوه او بعضو به ویل چې د مکې ځمکه غرونو اشغال کړې ده دا غرونه ایسته کړه چې د مکې ساحه فراخه سي الى غير ذالک من اقتراحاتهم.

قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ

وویل دوی ته رسولانو ددوی چې هو صحیح ده چې موږ نه یو الا بشر لکه تاسي لکن مثلیت په بشریت خو مستلزم عدم رسالت لره زموږ نه دی.

وَلَٰكِنَّ اللّٰهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ

لکن خدای پاک احسان کوي له هغه چا سره چې د خدای پاک اراده ورته وسي له خپلو بندګانو ځنې په نبوت او یا په فضائلو سره یعني رسالت موهبي او فضل الهي رتبه ده په مشیت پوري د خدای ﷻ مربوطه ده اشتراک الجنس یې مانع نه دی.

وَمَا كَانَ لَنَآ أَنْ نَّأْتِيَكُمْ بِسُلْطٰنٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللّٰهِ

او نه ده صحیح او نه ده ممکنه موږ لره راتګ په معجزاتو سره په خپل اختیار او طاقت سره حتی چې ستاسي اقتراحي معجزاتي درته راوړو بلکې معجزات مربوط او مشروط په اراده پوري د خدای عزوجل دی نو هر نبي ته یوه نوع د معجزاتو ورکوي چې په صحت د دعوی د نبوت دده کافي وي.

درویش وایي: چې غالب عادت د خدای ﷻ جاري دی په دې سره چې په هره زمانه کې یو کار او صنعت په خلګو ډېر جاري وي او خلګ ډېر مهارت پکښې لري ظاهراً د هغه صنعت و نبي ته د هغه وخت ورکوي تاچه په هغه ماهرانه کار او صنعت کې پر خلګو غالب سي مثلاً په زمانه کې د بعثت د موسی علیه السلام په عمالقه قوم فرعون کې سحر او جادو ډېر شهرت درلودی چې یو شی له خپل ماهیت ځنې علحدةً د خلګو په نظر ورکاوه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي لکه زموږ په زمانه کي هم ورته کسان ستته. نو خدای ﷻ د موسی علیه السلام لوی معجزې د هغه سحر او جادو له مثل څخه وګرځولې یعني عصا او ید بیضا که څه هم د موسی علیه السلام نهه معجزې وې قتاً فوقتاً خدای ﷻ ورکړې هغه د چي خدای پاک موسی علیه السلام پر اوویا زره ساحرانو غالب وګرځاوه او هغو ټولو ایمان راوړی، او د عیسی علیه السلام په زمانه کي طبابت او ډاکټری ډېر شهرت درلودی. نو خدای پاک و عیسی علیه السلام ته معجزه د احیا الموتی، ابرا الاکمه والابرص ورکړه چي دا درې معجزې له دائرې څخه د قدرت د طبیبانو خارج وې او عیسی علیه السلام پر ټولو غالب سو، او د رسول اکرم ﷺ په زمانه کي بلاغت او فصاحت او اشعارو ډېره ډېره لوېه چرچه وه کما یشهد به کتاب سبع معلقات چي د اوو شاعرانو قصیدې پکښي درج دي چي بو د بل له سیالی څخه یې جوړې کړې دي چي هغه کتاب اوس هم موجود دی او په بعض مدارسو کي په نظام درسي کي داخل دي او نهایت سخت کتاب دی چي د هر ملا او عالم یې درس له طاقته نه دی پوره. مقوله: انجیر خوردن نه کار هر مرغیست.

نو د علیه الصلوة والسلام تر ټولو لویه معجزه چي باقي قر الازمان و مر الدهور به وي قرآن عظیم الشان معجزه وګرځول او په هغه کتاب بلاغت مآب کي خدای ﷻ اعلان وکړی "ان کنتم في ریب الی اخیر الآیة" لکن سره د هغه بلغا د عدنان او فصحا د قحطان یې له مقابلې څخه پاته راغلله او عاجزه سوه. دا وه توضیح په مناسبت ددې مقام د درویش عاصي له خوا ومن الله التوفیق.

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

او خاص پر خدای ﷻ دي توکل او اعتماد کوي مؤمنان.

بوه سه: چي په دې آیت کي لارښوونه ده "ومن آمنوا بالرسل واتبعوهم بالصبر علی اذی الکفار والتوکل علی الله في معاندة الاعدا لان الایمان بالله یقتضی التوکل علیه تعالی" ولي چي د مؤمن چي دا عقیده وي چي خالق د خیر او د شر خدای ﷻ دی، او ضار او دافع هم خدای ﷻ دی او معطي او مانع هم خدای ﷻ دی الواحد القهار لاغیره نو پرده لازمه ده چي تفویض د ټولو امورو خپل و خدای ﷻ ته وکړی لاغیره.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي توكل منافي د اسبابو سره نه دى ولي چي عليه الصلوة والسلام په خپل غزوات كي د آلات د حرب حسب الطاقة برابرولہ، ع: كشت كن پس تكيه برجبار كن.

وَمَا لَنَآ أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنَا سُبُلَنَا ۚ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَآ ءَاذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾

او څه سبب او باعث دى موږ لره چي توكل به نه كوو پر خداى ﷻ، او په تحقيق موږ ته خداى ﷻ د لارو زموږ چي موږ يې په دې پوه كړي يو چي كارونه ټول په قدرت كي د خداى ﷻ دي او زموږ پر دې هم ايمان دى فلا مانع للتوكل عليه تعالى بل الداعي اليه موجود وهو هدايته تعالى ايانا، او موږ مؤمنان صبر كوو پر ازار ستاسي ايها الكفار موږ لره او خاص پر خداى ﷻ دي توكل كوي مؤمنان.

پوښتنه: په آيت د تكرار د توكل څه حكمت دى؟

ځواب: په اول آيت مراد ايجاد د توكل دى او په دوهم آيت كي مراد ثبات پر توكل دى، او بل ځواب دادى چي توكل حقيقي پر خداى ﷻ د هر شاق او سخت امر دى فلهذا كرره الله ﷻ مرة بعد اخرى.

درويش وايي: چي يوه فائده د توكل پر خداى ﷻ داده چي هر مصيبت كه په نفس كي وي او كه په مال كي او كه په اولاد كي وي پر سړي آسان ګرځي، او بله فائده يې داده چي توكل على الله په جهاد كي د كفارو سره و مؤمن ته ډاډ ګېرنه په برخه كوي الى غير ذالك من الفوائد.

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا ۖ

او ويل به هغه كسانو چي كفر يې كاوه، يعني هري ډلې ددوى و رسولانو ته چي دوى په له رسالت څخه د هغو منكر وه "لام موطئه د قسم محذوف دى يعني قسم په خداى ﷻ دى چي يو ددې دوو كارو به حتماً تاسي كوو" يا موږ تاسي د خپلې مځكي څخه فرار كوو، او يا راو ګرځئ زموږ ملت او دين ته چي شرك دى.

سوال: د عود معنى خو داده چي بيا به موږ ته عود كوئ لكه ښخوا چي زموږ په دين كي واست، او سره ددې چي رسولان خو هيڅ وخت ددوى په دين كي نه وه؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: دلته عود پر خپل معنی نه دی بلکې په معنی د لتصیرون تاسي به داخلېږئ زموږ په دین کي. او بل ځواب دادی چي "لتعودن في ملتنا عام" دی رسول او مؤمنانو ته. نو تغلیب یې ورکړی و مؤمنانو ته پر رسول باندي او مؤمنانو خو دمخه تر ایمان ددوی پر دین وه. او بل ځواب دادی چي کلمه د او بنا پر توزیع ده یعني هغه څوک چي زموږ ملت نه راګرځي لکه رسولان هغه موږ له وطنه باسو او هغه څوک چي زموږ دین ته بېرته راسي هغه موږ په وطن کي پرېږدو.

فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ ﴿١٣﴾

نو وحي وکړې و رسولانو ته رب ددوی چي هر آئینه به موږ هلاکوو ظالمان چي د رسولانو د قوم کافران وه.

وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ

او موږ به سکونت او اوسېده درکوو و تاسي ته سره د خپلو اتباعو مؤمنانو په ځمکه کي یعني د کافرانو وروسته تر دوی یعني تر هلاک ددوی.

ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾

دغه وعده چي رسولانو ته په وحي وسوې چي عبارت له اهلاک څخه د کافرانو ده، او مسلط والی د مؤمنانو دی پر ځمکه د کافرانو د هغه چا لپاره دی چي ببرېږي په قیامي څخه په حضور کي د رب العزت په ورځ د قیامت او ببرېږي له عذاب څخه زما.

پوه سه: چي کسره د دال عوض د مضاف الیه ده ای وعیدي، او بعض قاریان یې په اثبات د یا وایي لکن په حال د وصل په ما بعد سره فقط او له عذاب څخه مراد عذاب موعود د کافرانو دی.

پوه سه: چي مؤمنان ټول له په لمن خاف آه کي داخل دي.

وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾

او طلب د فتح وکړی، او په خسران کي واقع سو او په هلاک کي هر جبار متکبر علی الله او معاند د حق دین د توحید.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي په "واستفتحوا" کي سين او تا لپاره د طلب دي، نو که مصدر د دغه لفظ فتح وي نو معنی يې داده چي رسولانو طلب د فتح وکړی پر خپلو اعدا کافرانو باندي او که مصدر يې فتاحه وي په معنی د قضاوة نو د قبيلې د هغه آيت دی "ربنا افتح بيننا وبين قومنا بالحق"

پوه سه: چي دا جمله عطف ده پر "اوحی باندي" او ضمير د جمع راجع دی و انبيا ته. يعني چي له ايمان څخه د قوم نا اميده سوه، نو دوی به خدای ﷻ ته خواست د فتح او عذاب وکړی د قوم لپاره لکه نوح عليه السلام چي وويل "رب لاتذر علی الارض من الکافرين دياراً" يا لکه موسی عليه السلام چي خواست وکړی "ربنا اتيت فرعون وملائه الی قوله اطمس الآية" او ابن عباس رضي الله عنهما او مقاتل رحمه الله وايي ضمير د جمع کفارو ته راجع دی کما قال کفار مکة اللهم ان کان هذا هو الحق من عندک فامطر علينا حجارة من السماء آه" يعني موږ حق دين د محمد عليه السلام نه منو. نو که دا دين حق وي نو پر موږ د ډبرو باران وکړې وهذا اظهار غاية الانکار. او بعض مفسرين وايي چي ضمير د جمع مؤمنانو او کافرانو دواړو ته راجع دی. ولي خو دواړې ډلي خپل ځانونه پر حق بولي او دواړو ډلو به ويل اللهم انصر المحق منا واهلک المبطل، وکل حزب بما لديهم فرحون.

حکايت: امام دميري رحمه الله په حيوة الحيوان کي وايي چي امام ماوردي رح په خپل کتاب کي په نامه د ادب الدنيا والدين کي وايي چي يوه ورځ وليد بن يزيد بن عبدالملک بن مروان په قرآن مجيد خپل د ځان لپاره فال واچاوه، نو دا آيت په فال کي راغلی "وخاب کل جبار عنيد" نو قرآن مبارک يې ټوک ټوک کړی او دا دوه بيته يې هم وويل:

اتوعد کل جبار عنيد .... فها انا ذاک جبار عنيد

اذا ما جئت ربک يوم حشر .... فقل يا رب مزقني الوليد

نو لږ ورځي وروسته دا وليد ووژل سو د خپل دښمن له خوا شر قتلة او سر يې ځني پرې کړی اول يې دده د قصر پر بام وځړاوه او بيا يې د ښار پر دېوال انتهی.

په انسان العيون کي وايي چي مروان سبب د قتل د عثمان رضي الله عنه وو او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عبد الملک د مروان زوی سبب د قتل د عبد الله بن الزبير رضي الله عنه و. و وقع من الوليد بن يزيد بن عبد الملک الامور الفظيعة انتهی.

په روح المعاني کي وايي چي رسول الله ﷺ په خوب کي بن امية په صورت کي د بيزو گانو ليدلي وه فقال عليه السلام ويل لبني امية ثلاث مرات، او په بني اميه وو کي د خير او د صلاح سړي ډېر کم پيدا سوی دی، څه وخت چي ابو مسلم خراساني پر بن اميه حمله وکړه. نو حکمت يې بني العباس قبيلې ته وسپاره انتهی.

درویش وايي: چي تفصيل ددې خبرو دي په سير او تواريخو کي مطالعه کړل سي.

مِّن وَرَآئِهِۦ جَهَنَّمُ وَيُسۡقَىٰ مِن مَّآءٖ صَدِيدٖ ﴿١٦﴾

و مخ ته دده جهنم دی لکه دی چي پر غاړه ولاړ دی په دنيا کي او دوږخ ته مبعوث دی په اخرت کي، او بعض مفسرين وايي چي من ورائه ای ورا حيوته ای بعده. ابو عبيده وايي چي لفظ د ورا له اضدادو څخه دی يعني پر دوه ضده يې اطلاق کېږي القدام والخلف، او په ده ځينبل کېږي. (دا فعل عطف دی پر محذوف تقديره من ورائه جهنم يلقی فيها ويسقی)

يوه سه: چي "صديد" عطف بيان د ما دی. او صديد هغه ما مانده نجس بدبوی اوبو ته وايي چي د دوږخيانو له پوستو څخه او ددوی له نـو څخه راوځي او نونه او ويني سره گډ وي، نو پر دوږخيانو چي غايت تنده غلبه وکړي، نو دغه اوبه ورکول کېږي، ددوی بد ځني وکړل سي او چي بښه يې ورنژدې کړي مخان يې ورکباب کړي او د پوستکي پکښي واقع سي حتی چي د غايت مجبوری د تندي يې وځيښي کلمې يې ور توټه توټه کړي تر ډبره يې راووځي. وفي موضع آخر من القرآن "وسقوا ماءً حميماً فقطع امعائهم الآية"

يَتَجَرَّعُهُۥ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُۥ وَيَأۡتِيهِ ٱلۡمَوۡتُ مِن كُلِّ مَكَانٖ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٖۖ

په تکليف يې ځينبي هغه هم غرپ غرپ لغاية تتنه (وهو صفت لما او يا حال دی له ضمير څخه د يسقی) قريبه نه ده چي تر ستوني دي تېر سي فکيف

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يسد عطشه (والسوغ في اللغة تيرى د مشروب دى تر حلق په اسانئ سره مع طيب النفس) او ده ته راځي مرګ يعني اسباب د مرګ من انواع العذاب له هر طرف څخه دده د جسد لان النار محيطة به من جميع الجوانب. او نه دى دوږخي چي مړ دي سي او په استراحت دي سي له عذابه څخه.

وَمِنْ وَّرَآئِهٖ عَذَابٌ غَلِيْظٌ ﴿١٧﴾

په مخ كي دده يا وروسته عذاب دى سخت او اشد د مخه تر ذكر سوي عذاب وهو الخلود في النار. او فضيل بن عياض وايي چي عذاب غليظه دادى چي ددوى نفسونه بند سي ساه يې نه پورته كيږي او نه كښته كيږي. له دي سببه په خپه وژل چي صلب يې بولي اشد دى له انواعو څخه د مرګ.

درويش وايي: چي د عذاب د دوږخ عصمنا الله منه له دې حديث څخه ښه معلوميږي چي عليه الصلوة والسلام وايي چي له خداى ﷻ له خوا څخه ملك و يو سپک ته عذاباً من اهل النار ووايي چي كه تو له ما في الارض ستا واى تا به په فديه ددې عذاب وركاوه دى ورته ووايي نعم هو. نو دا هغه اخف عذاباً دى الى اخير الحديث.

مَثَلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ اَعْمَالُهُمْ كَرَمَادِ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيْحُ فِيْ يَوْمٍ عَاصِفٍ

او حال چي لكه مثل دى په غرابت كي د هغو كسانو چي كفر يعني انكار د وحدانيت څخه ددوى د خداى ﷻ يې كړى وي. عملونه ددوى لكه ايرې ("اعمالهم" مبتدأ ده "كرماد" يې خبر دى او دا جمله مستأنفه ده لپاره د بيان د حال ددوى) چي سخت سي پر هغو ايرو باندي باد يعني چابک پورته كړي له ځايه څخه په هغه ورځ چي تند باد پكښې وي.

پوه سه: چي "مثل الذين" مبتدأ ده خبر يې محذوف دى اى فيما يتلى عليكم.

پوه سه: چي عاصف خو اصلاً صفت د باد دى لكن په نظم كي د قرآن يې صفت د يوم ګرځولى دى چي ظرف د باد مبالغةً في شدة هبوبه كقولهم نهاره صائم وليله قائم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يوه سه: چي مراد له اعمالو څخه د کفارو هغه عملونه دي چي ددوی په گمان به حسنات وه او دوی به د حسن الثواب زعم کاوه لکه صدقه، صلة الرحم، عتق الرقاب ونحو ذالک.

درویش وايي: چي له دې قسمه څخه دي خيريه موسسي د کافرانو چي د مسلمانانو و کونډیانو او یتیمانو ته مالونه را استوي یا د مسلمانانو د وطنو تعمیر کوي یا سړکان وربخوي الى غير ذالک من الحسنات لکن لما کانت على غير شرط الحسنات وهو الايمان فهي ايضاً کرماد اشتدت آه.

فائده: چونکه اعمال د کفارو اساس محکم نه درلودی وهو معرفة الله والايمان به بالتوحيد وغيره من صفات الکمال، نو ځکه خدای ﷻ شان په رماد آه سره ووايه.

لَا يَقْدِرُوْنَ مِمَّا كَسَبُوْا عَلٰى شَیْءٍ ؕ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلٰلُ الْبَعِيْدُ ۝

قدرت نه لري کافران په ورځ د قیامت پر یوشي د عملو خپل چي دوی په دنیا کي کول من الحسنات یعني پر ثواب د هغو، ولي هغه عملونه ددوی لعدم شرطها وهو الايمان لغوه عندالله، او دغه ضلال ددوی سره ددې چي دوی ځانونه محسنون بلله لو یه گمراهي ده بعید عن الحق بمراحل لکونها مبنية على شرک والکفر.

درویش وايي: چي دا چي حال د حسناتو ددوی دی فکيف حال سيئاتهم من القتل وسجود الاصنام والسرقة وغيرها. طبراني د ام سلمه رضي الله عنها څخه روایت کړی دی چي حارث بن هشام رضي الله عنه چي د ابوجهل بن هشام ورور ؤ عليه الصلوٰة والسلام په حجة الوداع کي ؤ نو ده وویل یا رسول الله ته ځلگ باعثه کوي پر وصيله رحمي باندي او پر احسان د همسايه او کومک مالي اونفقي د يتيمانو، او پر مهمان نوازي او پر اطعام د مسکین دا تول خویونه خو په هشام کي وه يعني چي دده پلار ؤ فما ظنک به یا رسول الله؟ عليه الصلوٰة والسلام ورته وویل کل قبر لايشهد صاحبه ان لا اله الا الله فهو جذوة من النار، يعني ستا پلار مشرک ؤ نو قبر يې ځای د اور دی الى اخير الحديث. او په بل روايت کي راغلي دي چي عليه الصلوٰة والسلام ته مینځیانې د طی د قبیلي راوستل سوې، په هغو کي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يوې مينځي عليه الصلوة والسلام ته وويل يا محمد كه ستا خوښه وي ما خوشي كړه او قبائل د عربو زما په سبي (مينځتوب) مه خوشاله كوه فاني بنت سيد قوم طى. زما پلار مسكينانو ته ډوډۍ وركوله او وږي يې مړول او افشا د سلام يې كوله او طالب د حاجت يې هيڅ كله جواب كړی نه دی "انا بنت حاتم طى" يعني چې په ټوله نړۍ كې د تاريخ په پاڼو د حاتم طائي د سخاوت نوم درج دی، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل يا جارية هذه صفة المؤمنين حقاً كه چېري ستا پلار مشرك نه وای موږ به دعا د رحمت الهي ورته كړې وای. او مسلمانانو ته عليه الصلوة والسلام وويل چې دا ښځه خوشي كړئ فان اباها كان يحب مكارم الاخلاق والله يحب مكارم الاخلاق په يوه روايت كې راغلي دي چې عليه الصلوة والسلام په ليلة المعراج كې چې معاينه د دوږخ يې كوله يو سړی يې په دوږخ كې وليدی چې اور يې بدن نه مسه كاوه، نو عليه الصلوة والسلام پوښتنه وكړه چې دا سړی چې په دوږخ كې دی او اور يې نه مسه كوي څوک دی؟ فقال جبرئيل وويل هذا حاتم طى صرف الله عنه عذاب جهنم بسخائه وجوده.

كنون بر كف دست نه هرچه هست ..... كه فردا بدندان گزی پشت دست
مگردان غريب ازدرت بی نصيب ..... مبادا كه گردی بدرها غريب
نه خواهنده بر در ديگران ..... بشكرانه خواهنده از درمران
بريشان كن امروز گنجينه چست ..... كه فردا كليدس نه دردست تست

حكايت: عبدالله بن جدعان چې د حضرت عائشي رضي الله عنها د اكازوی ؤ په ابتدا كې د امر ډېر مسكين ؤ او سره د هغه ډېر شرير او جنايت كار سړی ؤ، هر جنايت چې به يې وكړی پلار او قوم به يې فديه او تاوان وركاوه اخير الامر د ډېرو جناياتو په سبب پلار او قوم ځني بېزاره سوه او شړلی يې وركړی، نو دی سرگردان د مكې په غرو كې گرځېدی او تمنې د مرگ يې درلوده، اخير يې يو غار په غره كې د شپې وليدی نو يې دا خيال سو چې په دې غار به ننوځي خودكشي به وكړي، غار ته چې ورنژدې سو له غار څخه يو مار چې سترگې يې لكه څراغ رڼا يې درلوده پر راووتی عبدالله بن جدعان را تر شا سو مار بيرته په غار ننوتی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دی ډېر حیران سو چي دې مار ولې پر تا حمله ونه کړه، بیا چي غار ته ورننوتې سو مار بیا مې راووتی بیا دی ځني تر شا سو مار بیرته په غار ننوتی څو واره چي یې دا تجربه وکړه نو یې یقین سو چي دا مصنوعي کار دی. نو مار ته یې ورحمله کړه ټینګ یې کړی هغه د سرو زرو مار و په سترګو کي یې یاقوت ور اینبي وه. نو یې مار ټکړه ټکړه کړی. نو یې په غار کي د ډېرو بادشاهانو مجسمې ولیدلې او په دې غار کي ډېر اموال سره زر. سپین زر. یاقوت او قیمتي قیمتي ملغلرې پیدا کړې او په دې لوی خزانه کي یې یوه تخته پیدا کړه چي پر تخته نوشته وه. انا فضیلة بن جرهم بن قحطان بن هود نبي الله. پینځه سوه کاله عمر ماته خدای راکړی ؤ او په دې پینځه سوه کاله کي ما ظاهر او باطن د مځکي ولټوی حتی چي دغه خزانې او اموال مې سره جمع کړه لکن مرګ نجات نه کړی را..... سعدي شیرازي رحمه الله:

جهان ای پسر ملک جاوید نیست ...... زدنیا وفاداری امید نیست

نه بر باد رفتی سحر گاه وشام ...... سر یر سلیمان علیه السلام

بآخر ندیدی که بر باد رفت...... خنک آنکه باداتش وداد رفت

خیر عبد الله بن جدعان شپه هوري سهار کړه او څه سره زر او سپین زر یې راواخستل او پلار ته یې ورکړه چي زما د جنایاتو فدیه ورکړه او بیا یې څه مال راوړی د قبیلې په خلګو یې تقسیم کړی حتی چي د قبیلې رئیس ومنل سو. سم له لاسه یې د خزانې پیسې سره زر او سپین زر او غنیمان راوړل اخیر یې لاس په سخاوت پوري کړی عام او خاص ته یې فراوان دوډۍ ورکوله. نو حضرت عائشې رضي الله عنها وویل یا رسول الله ان ابن جدعان کان في الجاهلیة یصل الرحم ویطعم المسکین فهل ینفعه ذالک یوم القیامة؟ فقال ﷺ لا لانه لم یقل یوماً یارب اغفر لي خطیئتي یوم الدین. یعني مات علی الشرک کذا في انسان العیون.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضَ بِالْحَقِّ

آیا ته نه ګورې (الخطاب لغیر معین من الکفار خصوصاً کفار قریش) چي خدای ﷻ پیدا کړي په خپل قدرت بلا نهایت سره اسمانونه اووه (پر نظام

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

محکم سره د ما فیها من الشمس والقمر والنجوم وغیرها او مخکه سره د ما علیها من الحیوانات والنباتات والاشجار والثمرات وغیرها من الفلذات والجواهرات) په حق سره یعني بالحکمة البالغة مشتملاً علی المنافع الکثیرة الدالة علی وجود الصانع وتوحیده.

بوه سه: چي مراد له نظر څخه د عبرت او تامل عمیق نظر دی کما لایخفی. او یا مراد له رؤیت څخه رؤیت علمي دی.

درویش وایي: چي روح البیان وایي چي خطاب د "تر" و علیه الصلوة والسلام ته دی او مراد د امت دعوت دده دی یعني چي کافران دي نه امت اجابت چي مؤمنان دي آه. ولایخفی انه تکلف شاید باعث د روح البیان پر دې تفسیر دادی چي کلمه د "تر" مخاطب مفرد ده. نو خطاب و ټولو کافرانو نسي کیدای لکن درویش د هغه دفع په ترجمه کي د آیت وکړه بقوله الخطاب لغیر معین. وحاصل ان افراد الخطاب بتاویل کل من یصلح للخطاب من الکفرة والدلیل علی ما قلنا قوله تعالی:

إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾

که د خدای (ﷻ) اراده سي تاسي به نیستي او هلاک کړي او ستاسي په عوض کي به نوی مخلوق پیدا کړي.

درویش وایي: چي دا خطاب خو بیلا ریب و کافرانو ته دی فافهم وخذ ما صفا ودع ماکدر والله اعلم بالصواب.

درویش وایي: چي صاحب د روح المعاني دواړه مسلکه راوړي دي یعني الخطاب لسید المخاطبین ﷺ والمراد امته کمامر عنقریب والخطاب العام کما اشرنا الیه.

وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾

او نه دی دا اهلاک ستاسي او اتیان په خلق جدید سره پر خدای ﷻ باندي متعذر او ګران فانه تعالی قادر لذاته لا اختصاص له بمقدور دون مقدور، نو عاقل سړي لره په کار دی چي د داسي مقتدر خدای ﷻ عبادت او اطاعت وکړي په امید د ثواب. او عصیان او سرکښي ځني ونه کړي خوفاً من عقابه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَبَرَزُوا لِلّٰهِ جَمِيعًا

دوی به ښکاره سي يعني له قبر څخه به راووځي په ورځ د قيامت لپاره د امر او د حساب د خدای ﷻ.

سوال: دا بروز د خلګو خو په مستقبل کي د زماني راتلونکي دی نو تعبير په ماضي چي برزوا د څه حکمت لپاره وکړل سو؟

ځواب: هر کار چي په مستقبل کي متيقن الوقوع وي لکه ورځ د قيامت هغه لکه ماضي په سبب د تيقن ومثل هذا کثير في القرآن کما لايخفی.

فَقَالَ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْٓا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا

نو و به وايي ضعيفان "الضعفاء" جمع د ضعيف ده يا مراد دادی چي ضعيف الحال وه په دنيا کي. يعني مال او شتمني يې نه درلوده. او يا مراد دادی چي ضعيف العقل والرای وه. و هغو کسانو ته چي تکبر يې کاوه پر خلګو چي د ضعيفانو رئيسان او دوی يې له متابعت څخه د رسولانو منع کول. موږ خو ستاسي تابعان ؤ يعني کفر او عصيان د رسولانو موستاسي په متابعت کاوه.

پوه سه: چي "تبعاً" جمع د تابع ده لکه حرس جمع د حارس ده.

فَهَلْ اَنْتُمْ مُّغْنُوْنَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ

آيا تاسي نسئ دفع کولای زموږ څخه عذاب د خدای ﷻ يو څه که څه هم لږ وي.

پوه سه: چي اول "من" لپاره د بيان دی واقع په ځای کي د مفعول به دی، والتقدير هل انتم دافعون بعض شيئ کائناً من عذاب الله.

قَالُوْا لَوْ هَدٰىنَا اللّٰهُ لَهَدَيْنٰكُمْ

"قالوا" ای المنکرين په ځواب کي د سرزنش د اتباع او عذر ددي وايي چي موږ تاسي کفر ته دعوت درکاوه، که خدای (ﷻ) موږ ته هدايت و ايمان ته راکړي وای موږ به تاسي ته دعوت د ايمان درکړی وای لکن موږ په خپله ګمراهان وو، نو تاسي ته به مو هم دعوت د ګمراهی درکاوه، والحاصل اخترنا لکم ما اخترنا لانفسنا من الکفر والضلال.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سَوَآءٌ عَلَيْنَآ أَجَزِعْنَآ أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِن مَّحِيصٍ ﴿٢١﴾

برابر ده په مونږ يعني المتبوعون والتابعون كه مونږ جزع او فرياد وكړو او صبر وامر ته د خداى ﷻ وكړو. نسته مونږ لره ځاى د نجات او تښتيدنې، بعض مفسران وايي چي دا جمله قول د رئيسانو د كفر دى او صحيح داده چي دا مقوله د دوارو فريقينو ده. مقاتل رحمه الله وايي چي دواړي ډلي كه متبوعان كه تابعان دي په دوږخ كي سره و وايي چي راسئ چي جزع او فرياد شروع كړو شايد خداى به رحم راباندي وكړي. نو پينځه سوه (۵۰۰) كاله جزع وكړي لكن فائده ونه كړي. بيا سره ووايي چي راسئ صبر وكړو لان الصبر مفتاح الفرج لكه مؤمنانو چي په دنيا كي صبر پر طاعاتو د خداى ﷻ كړى ؤ. نو پينځه سوه كاله صبر وكړي هغه هم نتيجه ورنه كړي فعند ذالك يقولون سواء علينا الآية.

په تفسير مظهري كي وايي چي كافرانو چي دا خبره وكړه "ما لنا من محيص آه" ابليس ولاړ سو دوى ته يې خطبه وويل او داسي يې وويل ان الله وعدكم وعد الحق ووعدتكم فاخلفتكم، وما كان لي عليكم من سلطان (ما درواغ درته وويل چي نه بعث سته او نه عذاب. يعني تسلط ما نه درلودى پر تاسي) الا ان دعوتكم فاستجبتم لي فلا تلوموني ولوموا انفسكم (دا استثناً منقطع ده، ما تاسي ته صرف دعوت بې دليله دركړى تاسي د دعوت قبلونه وكړه زما. ما مه ملامتوئ بلكي خپل ځانونه ملامت كړئ يعني چي زما بې دليله درواغ مو ومنل) فلما سمعوا مقالته مقتوا انفسهم فنودوا لمقت الله اكبر من مقتكم انفسكم اذ تدعون الى الايمان فتكفرون (دوى د ابليس دا خبره واورېدل خپلو ځانو ته په غضب او ملامتيا سوه. دوى ته ندا وكړه سوه له جانبه د خداى ﷻ په واسطه د ملكي چي غضب د خداى پاک لوى دى تر غضب ستاسي پر خپلو ځانو باندي هغه وخت چي تاسي ته دعوت دركړل كېدى و ايمان ته يعني په واسطه د انبيا عليهم السلام او تاسي كفر كاوه) فنادوا الثانية ربنا ابصرنا وسمعنا فارجعنا نعمل صالحاً انا موقنون (دوهم وار دوى ناري كړي يعني خداى ﷻ ته اې زمونږ ربه مونږ وليدى بعث بعد الموت يعني چي په دنيا كي ځني منكر ؤ او وامر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وربدله مخاطبه ستاسي، موږ بیرته و دنیا ته رد کړئ موږ به عمل صالح وکړو او
زموږ یقین سو) فرد علیهم ولو شئنا لآتینا کل نفس هداٰنها الی اخیر الآیة.
فنادوا الثالثة ربنا اخرنا الی اجل قریب نجب دعوتک ونتبع الرسل (دریم وار
ناري کړي یعني خدای ﷻ ته ای ربه زموږ و ځنډوه یعني زموږ عذاب تر یو لږ
مدې پورې یعني لږ ته په دنیا کي ژوند راکړې موږ به ستا دعوت یعني و ایمان
ته قبول او موږ به متابعت د رسولانو وکړو) فرد علیهم اولم تکونوا اقسم من
قبل مالکم من زوال الی اخیر الآیة. فنادوا الرابعة ربنا اخرجنا نعمل صالحاً غیر
الذي کنا نعمل (څلورم وار ناري کړي اي زموږ ربه موږ وباسې یعني و دنیا ته
موږ به عمل صالح وکړو غیر له هغه څخه چي موږ عمل کاوه یعني په دمخه
ژوند کي د دنیا) فرد علیهم اولم نعمرکم مایتذکر فیه من تذکر وجاءکم النذیر
(آیا نه درکړی ما عمر تاسي ته دومره اندازه چي په هغه عمر کي پند واخلي هغه
څوک چي پند اخلي او درغلی و تاسي ته بیرونکی یعني رسول) بیا یو څو زمانه
خدای ﷻ خبري ددوی بندي کړي یعني چي په واسطه کېدلي ثم ناداهم بیا ور
ناري کړي "الم تکم آیاتي تتلی علیکم فکنتم بها تکذبون" (آیا نه وه راغلي زما
آیات چي تلاوت کېدی پر تاسي، نو تاسي واست چي د هغو آیاتو تکذیب مو
کاوه) فلما سمعوا ذالک قالوا الآن یرحمنا ربنا ثم نادوا عند ذالک ربنا غلبت علینا
شقوتنا وکنا قوماً ضالین ربنا اخرجنا منها فان عدنا فانا ظالمون (چي دوی
واورېده هغه کلام د خدای ﷻ دوی وویل آیا رحم به ونه کړي پر موږ رب زموږ
بیا ناري کړې په دغه وخت کي یا رب زموږ غلبه کړې وه پر موږ بدبختی زموږ
او موږ یو قوم گمراهان کافران وو، یا زموږ ربه موږ وباسه د آخرت له اوره څخه
یعني و دنیا ته که چېري موږ بیرته عود یعني کفر ته وکړی نو موږ ظالمان یو
یعني مستحق د عذاب النار الابدیة یو) فقال اخسئوا فیها ولا تکلمون (خدای
پاک ورته ووایې یعني په ذریعه د ملکي په ذلت اوسېږئ په اور کي نوري خبري
مه راسره کوئ) فانقطع الرجاء والدعاء منهم واطبقت النار علیهم (نو قطع سي
اومید او دعا ددوی او اوور مطبق سي پر دوی انتهی بیان المظهري مع الترجمة.

درویش وایي: چي دغه ترتیب د خبرو د کفارو او د خدای ﷻ یعني چي اول به فلاني ناره وکړه او دوهم به فلاني الخ نه پوهیږم چي مظهري دا ترتیب په احادیثو کي د صحاح سته څو نه دی راغلی. نو ده په نورو کتابو کي د احادیثو شریفه وو لیدلی دی او که څرنګه؟!.

تنبیه: زما دا مقصد نه دی چي مذکوره آیتونه او ځوابونه په قرآن مبارک کي نسته هغه ماته هم معلومه ده زما سوال صرف د ترتیب سره دی فافهم والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب.

وَقَالَ الشَّيْطٰنُ لَمَّا قُضِيَ الْاَمْرُ

او وایي چي شیطان یعني په وهغه وخت کي والتعبیر بالماضي لتیقنه في المستقبل. هغه وخت چي حکم الهي او فیصله د انسانانو تر منځ وکړل سي یعني اهل جنت جنت ته ولاړ سي او اهل النار دوږخ ته ولاړ سي. مقاتل رحمه الله وایي چي ابلیس ته منبر په دوږخ کي کښېښول سي. نو کفار سره ددوی د آمرانو پر ابلیس راټول سي، نو شیطان و کافرانو ته د انس او جن خطبه ووایي بما سیئاتي في القرآن.

فائده: طبراني په تفسیر کبیر کي او ابن المبارک، ابن جریر، ابن مرویة، ابن ابی حاتم او بغوي رحمهم الله په خپلو تفاسیرو کي وایي چي څه وخت چي خدای ﷻ اولین او اخرین سره جمع کړي وقضی بینهم وفرغ من القضا، نو مؤمنان (یعني ګناه کاران) ووایي چي خدای پاک خو قضا وکړه وفرغ. یعني جنتیان یې د جنت ته واستول او دوږخیان یې دوږخ ته، نو زموږ شفاعت به څوک وکړي الی ربنا، نو ددوی اتفاق پر آدم علیه السلام باندي سي چي دی خو ابو البشر دی او خدای پاک په خپل خاص قدرت سره پیدا کړی دی او خبري یې هم ورسره کړي دي او ملائکه یې په سجده و ده ته امر کړي وې، نو آدم علیه السلام ته سره راغونډ سي. نو سر ګذشت د قضا الهي ورته بیان کړي، نو ورته ووایي چي زموږ شفاعت د خدای عزوجل ته وکړه. آدم علیه السلام خپل عذر داسي بیان کړي چي زه یې په جنت کي د غنم له خوراک څخه منع کړی وم. ما و خوړی نفسي نفسي فاذهبوا الی غیري،

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ولاړ سي نوح عليه السلام ته چي آدم ثاني د نوع د بشر دی. نو دوی ټول ه راسي نوح عليه السلام ته نو هغه خپل عذر ورته بيان کړي داسي چي ما خدای ﷻ ته سوال د خپل زوی کنعان چي کافر و د نجات وکړی ما ورته وويل ان ابني من اهلي آه، خدای پاک راته وويل انه ليس من اهلک آه. نو نوح عليه السلام حواله د شفاعت پر ابراهيم عليه السلام وکړي هغه هم خپل عذر ورته ووايي او حواله پر موسى عليه السلام وکړي، هغه هم خپل عذر ورته ووايي حواله د شفاعت پر عيسى عليه السلام وکړي هغه هم خپل عذر ورته ووايي او داسي ورته ووايي ادلکم على النبي الامي العربي عليه السلام. نو عليه الصلوة والسلام ورته وايي نعم انا لهذا المقام فيشفع عليه السلام الى اخير الحديث الطويل... سعدي شيرازي قدس سره ميگويد:

عطايي شفاعت چنانش دهند .... که امت تمامی زدوزخ رهند

وروسته کافران سره ووايي قد وجد المؤمنون من يشفع لهم فمن يشفع لنا، نو دوی سره ووايي ماهو غير ابليس الذي اضلنا نو ابليس ته ورسي او ورته ووايي چي مؤمنانو خو شفاعت کونکي پيدا کړی. نو ابليسه درولاړ سه زموږ شفاعت بيا ته وکړه فانک انت اضللتنا. دی چي ولاړ سي بيوه ډېره لويه بدبويي پيدا سي و يقول:

إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ

به تحقيق خدای (ﷻ) ستاسي سره وعده کړې وه يعني پر ژبه د نبيانو عليهم السلام وعده د حق. يعني بالعبث بعد الموت والجزأ اما بالجنة او بالنار او هغه وعده يې هم رشتيا کړه، ما وعده کړې ستاسي يعني بالباطل يعني چي نه بعث الموت سته او نه جنت او نه دوزخ سته او نه حساب او اصنام ستاسي حق د عبادت لري، او که فرضاً بعث بعد الموت او جزأ واقع سي دا غه بتان ستاسي شفاعت کوي "فاخلفتكم" زما وعده خلاف ثابته سوه يعني زما وعده دروغ سوه.

وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي

او نه ؤ ما لره پر تاسي تسلط چي تاسي دي پر کفر مجبور کړم او يا معنا دا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي مالره پر خپله دعوی يو دليل هم نه ؤ يعني لکه انبيا عليهم السلام چي پر خپل دعوو حجت د معجزاتو درلودي، مگر نه چي ما تاسي ته دعوت درکړی د کفر او معاصيو په وسوسه يعني دا خو کوم حجت نه ؤ زما له خوا څخه لکن دا داسي مثال لري تحية بينهم ضرب وجيع" يا استثنأ منقطع ده يعني لکن دعوتکم "استجبتم لي" تاسي ژر زما دعوت قبول کړی او زما څخه مو کوم حجت نه کړی طلب زما پر دعوه او د صاحب المعجزات چي رسولان وه له هغو څخه مو زما و دعوت بې حجت ته لبيک وو ايه.

فَلَا تَلُوْمُوْنِيْ وَلُوْمُوْٓا اَنْفُسَكُمْ ؕ

نو مه ملامتوئ ما چي ما وسوسه دراچولې ولي چي ستاسي او زما تر منځ عداوت قديمه ؤ. او پر خپلو ځانو ملامتيا وو اياست چي بې حجته سره د عداوته مو زما دعوت قبول کړی. او د صاحب المعجزات البينات دعوت مو رد کړی.

فائده: معتزله په ورته آياتو سره دليل وايي چي بندگان مستقل دي په خپلو اعمالو کي يعني خالق د خپلو افعالو دي. لکن دوی درواغ وايي له داسي آياتو څخه خو صرف مداخله د عبادو په خپلو افعالو کي ثابتيږي ولو بالکسب. ونحن معشر اهل السنة والجماعة قائلون به حيث نقول خالق افعال العباد هو الله عزوجل وانما للعبد مداخلة الكسب فيها.

درویش وايي: چي فرق په منځ کي د خلق او د کسب دقيق دی وقد بينه محب الله البهاري رحمه الله في مسلم الثبوت.

مَآ اَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ اَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ ؕ

زه نه يم خلاصونکی ستاسي له عذاب څخه د خدای جل جلاله او نه تاسي ياست خلاصونکي زما يعني له عذاب څخه د خدای جل جلاله مثل قول بهلول:

بر پای خود ميش بپای خود

اِنِّيْ كَفَرْتُ بِمَآ اَشْرَكْتُمُوْنِ مِنْ قَبْلُ ؕ

زه بېزاره يم او بد بولم نن ورځ ستاسي اشراک ما لره (نو کلمه د ما مصدريه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ده) په اطاعت کي د خدای سره په دنیا کي یعني په دنیا کي تاسي زما اطاعت کاوه لکه د خدای، اوس زه هغه اشراک بد او منکر یولم

پوه سه: چي کسره عوض ده عن الیا المحذوفة "قبل" سره د دخول د حرف جر په ضمه وبل کیږي لان هذه الضمة لیست باعراب بل ضمة بنائیة عوضاً عن حذف المضاف للفظ قبل اللازم الاضافة کما تقرر في علم النحو.

إِنَّ الظَّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾

په تحقیق ظالمانو او کافرانو لره عذاب دردناکه سته. بعض مفسرین وايي چي دا تتمه د قول د ابلیس ده. والظاهر انه کلام من الله ﷻ.

پوه سه: چي ظالمان شیطان او تابعین دده دي ولي چي ظلم وضع د شي بې ځایه ته وايي شیطان دعوت الی الباطل بې ځایه استعمال کړی، ولي ځای د دعوت دی حق ته او تابعانو دده اتباع بې ځایه استعمال کړه. ولي ځای د اتباع اتباع الرسل ده. صاحب د روح البیان او مظهري وايي وفي حکایت امثاله لطف للسامعین وایقاظ لهم حتی یحاسبوا انفسهم ویتدبروا في عواقبهم حتی لایکونوا مثل الشیطان واتباعه.

وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَٰمٌ ﴿٢٣﴾

او داخل به کړل سي (داخلونکي یې ملکي دي) هغه کسان چي ایمان یې راوړی وي یعني پر خدای ﷻ په وحدانیت سره او په قیامت سره او عملونه صالح یې کړي وي یعني بدني او مالي او قولي من الفرائض والواجبات والسنن. و جنتو ته چي بهیږي به لاندي تر هغو یعني لاندي تر قصورو او مانیو د جنتو ولي یعني خلور الما، واللبن، والعسل والخمر او همیشه به وي دوی په دي جنتو کي په اجازه او اراده د رب ددوی، پېش کش ددوی به په جنتو کي سلام وي یعني یو پر بل او د ملکو له خوا پر دوی، کریمه "سلام علیکم طبتم فادخلوها خالدین، وایضاً سلام من جانب ربهم، کریمه "سلام قولاً من رب رحیم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بوه سه: چي د سلام معنا دعا ده په سلامتيا د آفاتو او له بلاؤ څخه.

بوه سه: چي ابتدا د سلام مستحب ده او رد يې واجب دی.

مسئله: تکفی للتسليم واحد من جماعة ويكفی لردها ايضاً واحد. وللسلام ورده مسائل مذكورة في الاحاديث والفقة.

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً

آيا ته گوري يا محمد او يا کل مؤمن چي څرنگه بيانوي او وضع کړي دي خدای ﷻ "مثلا" مثل هغه عبارت ته وايي چي يو شی د بل سره مشابه کوي في وجه الشبه المشترک بينهما ولا يستعمل الا في قول غريب "كلمة طيبة" مفعول ثاني د ضرب دی لتضمنه معنی الجعل او يا بدل دی له مثلاً څخه مراد د کلمة طيبة څخه قول لا اله الا الله بالاخلاص.

كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَّفَرْعُهَا فِي السَّمَآءِ ﴿۲۴﴾

"كشجرة طيبة" ای جعل کلمة طيبة لکه درخته چي قوي وي بيخ يې او پورته وي د اسمان پر خوا طيبة الثمر مراد ځني د خورما درخته ده "اصلها ثابت" بيخ يې ټينگ وي په مځکه کي يعني بكثرة العروق "وفرعها في السمآء" او ښاخ ددې يعني جنس ښاخونه ددې په جهت کي د اسمان يعني جگه وي.

تُؤْتِيْٓ اُكُلَهَا كُلَّ حِيْنٍۭ بِاِذْنِ رَبِّهَا

چي ورکوي دغه درخته ماکول يعني ميوه خپل هر وخت چي خدای ﷻ ددې ميوې لپاره ايښي وي په اراده د خالق ددې.

درويش وايي: چي وجه د شبه په مشبه کي چي کلمه طيبه ده داده چي دا کلمه راسخ ده په زړه کي د مؤمن بالتصديق، او چي په خوله يې وايي دا کلمه طيبه پورته ځي د اسمان پر خوا، نو حجاب نه لري تر رسيدلو و خدای ﷻ ته "اليه يصعد الكلم الطيب الآية" ای الی المحل القبول عنده تعالی وهو العرش اذ لا جهة له تعالی، له عبدالله بن عمرو رضی الله عنه څخه روايت دی علی ما في الترمذي قال رسول الله التسبيح (يعني سبحان الله) نصف الميزان، والحمدلله يملئوه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(ترازو دکوي) ولا اله الا الله ليس لها حجاب دون الله ﷻ (اى مانع عن حضوره تعالى) او له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی قال قال رسول الله ﷺ ما قال عبده لا اله الا الله مخلصاً (يعني لا ککلمة المنافق) قط الا فتحت له ابواب السما حتى يفضى الى العرش ما اجتنب الكبائر.

فائده: له دې حديث څخه دا معلومه سوه چې د مرتکب الكبائر کلمه تر عرشه پورې نه رسېږي که څه هم ثواب خو لري، رواه الترمذي.

يوه سه: چې ترمذي، نسائي، ابن حبان او حاکم رحمهم الله له انس رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چې عليه الصلوة والسلام وويل چې شجرة طيبة د خورما درخته ده او شجرة خبيثة حنظله ده يعني مره غونې چې پر هيئت د هندوانې ده لکن نهايت ترخه او بدبويه ده.

يوه سه: چې حين په لغت کې مطلق وخت ته وايي، نو د خورما په باب کې سعيد بن جبير رحمه الله، قتاده او حسن رح وايي چې د خورما مېوه چې تر گل ووتل تر وخته د شکولو ددې شپږ مياشتې يې خلگ خوري يا تروه يا بين بين يا خوږه صحيح روايت د خورما په باره کې هغه دی چې ربيع بن انس وايي چې د "كل حين" معنى داده غدوة وعشية، لان الثمر النخل يوكل ابداً ليلاً ونهاراً صيفاً وشتاءً او تمراً ورطباً او بسراً.

يوه سه: چې وجه د شبه په مشبه به چې شجره طيبه ده دي هم داغه وي چې هر وخت يې مېوه خوړل کېږي كمامر آنفاً كما ان عمل المؤمن يعني صاحب الكلمة الطيبة يصعد اول النهار و اوسطه وآخره وكذالك اول الليل و اوسطه وآخره بل بركة الايمان لا ينقطع ابداً حتى صاحبه الجنة بل فيها ابد الآبدين. بغوي رحمه الله وايي د درختي بقا نه راځي مگر په درې شيانو (١) محکمه ريښې په مځکه کې (٢) محکمه تنه (٣) لوړ بناخونه. داغه رنگه ايمان کامل نه گرځي مگر په درې شيانو (١) تصديق بالقلب (٢) وقول باللسان (٣) وعمل بالاركان.

له عبدالله بن عمر رضي الله عنهما څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ يوه ورځ وويل چې په درختو کې داسې درخته سته چې بلگونه يې نه رژېږي وانها مثل المؤمن د

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

خلگو فکرونه د ځنگلو درختو ته ولاړل، عبد الله ﷺ وايي چي زما په زړه کي راوگرځېدل چي خورما به وي لکن زه وشرمېدلم چي زه وو وايم چي خورما ده ولي چي زه تر ټولو صحابه کرامو کشر وم، نو خلگو وويل حدثنا يا رسول الله ما هي قال عليه السلام هي النخلة الى اخير الحديث، او ابن عباس ﷺ وايي چي شجرة طيبة درخته ده په جنت کي والله اعلم بالصواب.

وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ۝

او بيانوي خداى ﷻ امثال و خلگو ته يعني د تفهيم لپاره شايد چي خلگ به پند واخلي له امثالو څخه يعني ايمان به راوړي.

فائده: په کلمه طيبه کي چي سابقاً يې موږ تفسير په کلمه شهادت وکړی هره کلمه حسنه پکښي داخله ده لکه تلاوت القرآن، تسبيح، تحميد، استغفار، توبه، دعوت الى الاسلام وامثالها چي اظهار د حق پکښې وي.

فائده: د خورما درخته اکرم د درختو ده په نيز د خداى ﷻ فانها خلقت من فضلة طينة آدم عليه السلام فهي كعمة بني آدم و ولدت تحتها مريم كما وردت في احاديث المقاصد الحسنة ولهذا جا ثمرها احلى و اطيب ومولدة الغذا الجيد ولا منع منها في جميع الامراض عند الاطبا.

وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيْثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيْثَةِ ۣ

او حال د کلمه خبيثه "كشجرة خبيثة" اى غير نافعة ولا مستقرة في الارض، چي په عربي يې حنظله بولي او په فارسي يې هندوانه ابو جهل بولي او په پښتو يې مرغوني بولي.

درويش وايي: چي مظهري د کلمه خبيثه تفسير په کلمة المنافق سره کړی دی، والصحيح ما في روح البيان هي كلمة الكفر او الدعا اليه او الكذب او كل كلمة لا يرضاها الله يعني كالغيبة والنميمة والبهتان مما يتعلق باللسان.

اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْاَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ۝

چي دا قطع کېږي او خېژي له ريښو سره له لوړه څخه د مځکي يعني بېل،

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کولنګ وغيره ته ضرورت نه لري ولي چي ريښې يې د مځکي پر سر دي. نسته
دي لره قرار پر مځکه. يو شاعر په شان کي د هغې درختي واي:
نه بيخي که آن باشد اورا مدار .... نه شاخي که گردد بدان سايه دار
گياهيست افتاده بر روی خاک .... پريشان وبی حاصلی خور ناک
درويش وايي: چي زجاج رحمه الله او يوې بلې فرقې د شجرة خبيثة تفسير په
وږه سره کړی دی چي په عربي يې ثوم بولي. ولا يخفی چي ثوم که څه هم
بدبويه ده لکنه ليس کالحنظلة. بلکي په وږه کي فوائد عجيبه سته لکه جلال
الدين السيوطي رحمه الله چي په کتاب الطب والحکمة کي بيان کړي ده حيث قال
فابقراط الحکيم الشوم شفاً للناس من السموم وهو حار يابس حريف اذا اکل مع
العسل علی الريق قطع البلغم والرطوبات الفاسدة من الجوف وقوی المعدة
وقتل الدود المتولد من العفونات واذهب البواسير الرطبة الی غير ذالک من
الفوائد التي ذکرها السيوطي رحمه الله فکيف يجوز اطلاق الخبيثة عليها؟ځواب
په خبث کي د ثوم کافي دی. هغه حديث چي عليه الصلوة والسلام نهي کړي ده
له اکل څخه د ثوم او که سري يې وخوراک ته مجبوره سو. نو دې پخه کړي چي
بدبويي يې ولاړه سي. او بعض مفسرين وايي چي مراد له شجرة خبيثة څخه
خوزان دي چي په عربي يې شوک بولي:
درويش وايي: دا تفسير ليس بشيئ. ولي چي ځوز که څه هم مضر دی لکن
داسي خو نه دی چي اجتثت من فوق الارض. ولي چي تجربه شاهد ده چي
ځوزان کښل يا کهي يا بيلچه يا تبر. تېشه غواړي. او بعض چي شجرة خبيثة
يو ځکي ده چي په عربي يې کمائة بولي. وهذا ايضاً ليس بشيئ لانه ورد في
الحديث النبوي الکمائة من المن ومائها شفاً للعين آه. وهي لذيذة الطعم او چي
په غوړو کي يې پخه کړي د پسه تر غوښه خوند کوي کما جربناه فکيف يصح
الطلاق الخبيثة علی الکمائة. وان کانت اجتثت من فوق الارض.
درويش وايي: چي آلوسي رحمه الله صاحب د روح المعاني په بيان کي د شجرة
طيبة او خبيثة د پر اوږد بحث او بيان کړی دی ان شئت فارجع اليه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ

خدای (ﷻ) ثابت او محکم ساتي هغه کسان چي قول ثابت وايي يعني کلمة التوحيد چي اخلاص ورسره ملګری وي، وجه تسمية کلمة التوحيد بالقول الثابت داده چي دا کلمه چي اخلاص ورسره وي تمکن او ثبات لري په زړو کي د مؤمنانو او ثواب يي ثبات لري عند الله په ژوند کي د دنيا، يعني مؤمنان له دې کلمې څخه نه اوړي که څه هم د ډېرو کړاوونو سره مخامخ سي، لکه زکريا و يحيى و جرجيس والشمعون واصحاب الاخدود و خبيب و اصحابه چي ددوی د حال بيان په قرآن مجيد او په احاديث صحيحه ۇ کي راغلی دی. او په اخرت کي هم يعني په برزخ کي د قبر چي نکير او منکر له دوی څخه سوال کوي کما سيأتي تفصيله ان شا الله تعالى.

درويش وايي: چي د ثبات د مؤمنانو پر قول ثابت يوه قصه د جرجيس ﷺ کما ذکره سعدي المفتي رحمه الله بطور مشت نمونه خروار واورئ. په صحيح روايت کي راغلي دي چي جرجيس ﷺ له حوارييno څخه د عيسى عليه السلام ۇ خدای پاک ده ته ښوولی ۇ هغه اسم چي په هغه سره مړي ژوندي کېدل او دده سکونت په ځمکه کي د موصل ۇ او په ځمکه کي د موصل يو جبار ۇ چي د بت عبادت يي کاوه، نو جرجيس ﷺ و هغه ته دعوت د عبادت د خدای وحده لاشريک له ورکړی. نو جبار امر وکړی چي د جرجيس پښې او لاسونه يي وتړل او د تېرو چړو په طور د ږمنځي راوړه نو په دې چړو يي د جرجيس د ځيګر او لاسو غوښي وريږ بکولې او پر هغو تېو يي بيا مالګه پاشله، خدای ﷻ و جرجيس ته صبر ورکړی او د دعوت التوحيد د جبار يي لاس نه واخستی. اخير جبار مېخونه په اور کي تاوده کړل او د جرجيس په سترګو او غوږو يي ورچخ کړه او ده ته خدای پاک صبر ورکړی او دعوت التوحيد يي جاري وساتی. بيا جبار يو حوض جوړ کړی او په هغه کي يي ميس ويلي کړه اور يي لاندي تر بل کړی چي ښه سره سو د جرجيس يي ورواچاوه فعجله بردا وسلاما ژوندی را ووتی او د توحيد ناره يي د جبار تر غوږو بيا وررسول. بيا جبار دی عضوا عضوا پرې کړی. نو جرجيس

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي مړ سو خدای پاک بیرته ژوندی کړی ولم یؤمن معهذا الجبار الظلوم فاهلکه الله مع قومه بان قلب الله ﷻ المدینة علیهم وجعل اعلاها اسفلها. له هم دې جملې څخه دی شمعون دی له زهادو څخه د نصاری ؤ وکان شجاعاً جنګ به یې کاوه د عبدة الاصنام سره د روم. او دعوت د دین حق چې توحید دی ورته کاوه به یې او په یوازې قدرت یې لښکرونو ته د رومیانو شکست ورکاوه باذن الله ﷻ. د روم باچا ودته ډیرې حیلې وکړې خو دده پر مرګ کامیاب نه سو.

وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّٰلِمِينَ

او خدای ﷻ ګمراه کوي ظالمان ای المنافقین والکافرین. یعنې د قول ثابت لاره نه لري په ځای کې د فتنو او پښې یې سوځیږي اول تر هر شي وهم في الآخرة اضل و ازل، دا ؤ حال د دنیا اوس حال ته د برزخ یعنې قبر نظر وکړو وتفسیراً لقوله تعالى وفي الآخرة.

یوه سه: چې اصحابو د صحاح سته و روایت کړی دی له براء بن عازب ﷺ څخه عن النبي ﷺ قال المسلم اذا سئل في القبر (ان قال) یشهد ان لا اله الا الله وان محمداً رسول الله. فذالک قوله تعالى "یثبت الذین آمنوا بالقول الثابت في الحیوة الدنیا وفي الآخرة (یعني تفسیر قوله تعالى وفي الآخرة) او په بل روایت کې له علیه الصلوة والسلام څخه داسې راغلې دي چې دا مبارک وویل چې "یثبت الله الآیة" په عذاب القبر کې نازل دی (والمراد قوله تعالى وفي الآخرة). یقال له (ای لصاحب القبر) من ربک ومن نبیک. فیقول ربي الله ونبي محمد ﷺ وفي روایة احمد و ابو داؤد په دې الفاظو راغلې دي "قال رسول الله ﷺ یأتیه (ای المیت) ملکان فیقولان له من ربک؟ فیقول ربي الله. فیقولان مادینک؟ فیقول دیني الاسلام. فیقولان ما هذا الرجل الذي بعث فیکم؟ فیقول هو رسول الله ﷺ. نو ملکې ورته ووایې چې تاته څه معلومه دہ چې دی رسول الله دی؟ دی ورته ووایې چې ما کتاب الله ویلی ؤ او ایمان مې پر راوړی ؤ او د هغه تصدیق مې کړی ؤ یعني په هغه کتاب کې نوشته وه محمد رسول الله الآیة" فذالک قوله تعالى یثبت الله الذین آمنوا الآیة" قال ﷺ فینادي مناد من السماء ان صدق

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عبدي فافرشوه من الجنة والبسوه من الجنة وافتحوا له باباً الى الجنة. قال عليه السلام فيأتيه من روحها وطيبها ويفسح له فيه (فراخي جوړه سي ده لره) مد بصره. واما الكافر فذكر موته (يعني اول عليه الصلوة والسلام ذكر كړه دده د زګندن سختي) قال عليه السلام ويعاد روحه في جسده ويأتيه ملكان فيجلسانه فيقولان من ربك؟ فيقول هاه هاه لا ادري (پوه سه! چي هاه هاه كاسه د متحير ده) فيقولان مادينك؟ فيقول هاه هاه لاادري. فيقولان ما هذا الرجل الذي بعث فيكم؟ فيقول هاه هاه لا ادري. فينادي مناد من السما ان كذب فافرشوه من النار والبسوه من النار وافتحوا له باباً الى النار فيأتيه من حرها وسمومها. قال عليه السلام ويضيق عليه قبره حتى يختلف فيه اضلاعه ثم يقيض له اعمى اصم معه مرزبة من حديد لو ضرب بها على جبل لصار تراباً فيضربه بها ضربةً يسمعها مابين المشرق والمغفرب الا الثقلين (اى الانس والجن) ثم يعاد فيه الروح. اوله حضرت عثمان رضي الله عنه څخه روايت دى چي عليه الصلوة والسلام چي به فارغه سو له دفن څخه د ميت وقف عليه فقال (اى للحاضرين) استغفروا لاخيكم وسلوا له التثبت (يعني بالقول الثابت چي كلمه د توحيد ده) فانه الآن يسئل رواه ابو داؤد.

درويش وايي: چي ورته حديثونه ډير دي د تولو په راوړلو كي تطويل دى.

تنبيه: درويش وايي چي عذاب په قبر كي او دغه رنګه تنعيم په قبر كي له عقله څخه كه څه هم لېري دى لكن ايمان پر واجب دى چي له عليه الصلوة والسلام څخه په صحيح طريقه ثابت دى لكه تېر سوي حديثونه وامثالها او تفويض د علم به يې خداى او د هغه و رسول ته كوي څكه چي هغه فرقه چي پښې يې په تناؤ د عقل ترلي دي لكه د معتزله وو فرقه له عذاب قبر او تنعيم القبر څخه كما هر منكر دي مع ان الاحاديث المباركة فيهما متواترة المعنى وان كانت من الاحاد لفظاً والله يهدي من يشا الى صراط مستقيم.

وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ ﴿٢٧﴾

او خداى (جل جلاله) كوي هغه كارونه چي دده اراده ورته وسي يعني چا ته توفيق د ايمان او د طاعت وركوي او پر قول ثابت يعني كلمة التوحيد ثابت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

گرځوي في الدنيا والآخرة او بعض کسان د خپل استمرار پر کفر خدای ﷻ یې خذلان په نصیب کوي یعني پر خدای پاک څوک اعتراض نسي کولای لانه تعالی قادر حکیم علیم.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا

ته نه ګورې هغه کسانو ته چي بدل یې کړی نعمت د خدای ﷻ یعني شکر د نعمت په کفر سره یعني کفر یې په ځای کي د شکر کښېښود. بخاري رحمه الله په خپل صحیح کتاب کي له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی "انه قال هم والله کفار قریش ومحمد نعمت الله" او ابن جریر له عطأ رحمه الله څخه روایت کړی دی چي دا آیت په شان کي د هغو کسانو دی چي په بدر کي ووژل سوه من کفار مکة والمعنی چي اهل مکه خدای پاک پیدا کړل او په حرم د مکي کي یې سکونت ورکړی چي دوی ته به راتله ثمرات کل شيئ یعني من الآفاق خصوصاً من الطائف ودفع الله بعظیم قدرته اصحاب الفیل کما سیأتي قصته في هذا التفسیر في تفسیر سورة الفیل ان شا الله تعالی. او خدای پاک دروازې د رزق پر خلاصي کړې برحلتي الشتأ والصیف کما سیأتي في تفسیر "لایلاف قریش" ان شا الله تعالی. او خدای ﷻ محمد ﷺ رسول ورته راواستاوه "رسولاً من انفسهم یتلوا علیهم آیاته ویزکیهم ویعلمهم الکتاب والحکمة" او نور عرب یې تبع د قریشو وګرځول. نو قریش ددې نعمت اخیره ناشکري وکړه او په عداوت د محمد مصطفی ﷺ یې خولې، لاسونه او زړونه پر کار واچول "واستحبوا العمی علی الهدی" نو خدای پاک اووه کاله پر دوی قحط مسلط کړی او په ورځ د بدر یې په شمول د ابو جهل فرعون هذه الامة ووژل سو او اوویا کسه یې بندیان سوه، نو پر دوی خدای پاک پرده د ذلت واچول او تول له نعمتونه یې څني سلب کړل حتی چي مړه سول پر کفر باندي وذالک هو الخسران المبین.

وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ۝

او دوی یعني رؤسا د کفر داخل کړه خپل قوم یعني چي دوی یې متابعت کاوه پر کفر باندي و سرای ته د هلاک چي دوی باعثه پر کفر ګرځول.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿۲۹﴾

"جهنم" عطف بيان دی د دار البوار "يصلونها" چي دوی به داخليږي دغه دار البوار ته. دا جمله حال ده له دار البوار څخه او يا له قوم څخه، ولې چي د دوارو ضمير د ذو الحال پکښې دی ای داخلين مقاسين حرها او نور لرمان او ماران چي په دوږخ کي د کفارو لپاره اماده باش دي.

يو سه: چي "قرار" مصدر دی په معنی د مقر دی او مخصوص بالذم محذوف دی وهو لفظ جهنم.

فائده: له ابن عباس ﷺ څخه روايت دی چي ده امير المؤمنين عمر ﷺ ته وويل چي په دې آيت "الذين بدلوا نعمت الله كفراً" مراد څوک دي؟ عمر ﷺ ورته وويل هم الافجران من قريش دوې بدې قبيلې دي د قريشو چي بنو المغيرة او بنو اميه دي، اما بنو مغيرة فكفيتموهم يوم بدر. هرچه بنو مغيرة دي د هغو كفايت تاسي مسلمانانو وکړی په ورځ د بدر يعني چي عموماً رئيسان ددوی په بدر کي ووژل سول. واما بنو امية فتمتعوا حتى حين. او هرچه بنو اميه دي هغه تمتع يعني ژوند د دنيا کوي تر يو وخت پوري كذا ذكر البغوي قول عمر ﷺ.

يو سه: چي بنو اميه تمتع په كفر سره كول حتى چي اسلام يې راوړی ابو سفيان، معاويه و عمر بن العاص وغيرهم. مظهري وايي چي ثم كفر يزيد ومن معه بما انعم الله عليهم او دوی ځانونه چمتو کړل و عداوت ته د آل النبي ﷺ وقتلوا حسيناً ﷺ ظلماً وكفر يزيد بدين محمد ﷺ حتى چي يزيد يوه بيانيه ورکړل چي حسين يې شهيد کړی چي د بيانيه مضمون دادی اين اشياخي ينظرون انتقامي بآل محمد وبني هاشم. چېرې دی زموږ سپين ږيری چي و گوري انتقام زما له آل محمد څخه او د بني هاشم څخه او اخير بيت ددې قصيدې دادی:

ولست من جندب ان لم انتقم .... من نبي احمد ماكان فعل

او شراب يې حلال وګرځول او داسې بيت يې وو ايه:

فان حرمت يوماً على دين احمد .... فخذها على المسيح ابن مريم

او تاريخ وايي چي يزيد او يزيد يانو به بنکنځل کول و آل ته د محمد عليه السلام په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

منبر باندي، نو زړ میاشتي پر دغه ضلالت وه بیا خدای ﷻ له دوی څخه انتقام واخستی حتی یو ددوی نسو پاته یعني چي خلافت و بني العباس ته نقل سو.

درویش وایي: چي مظهري رحمه الله صراحةً یزید او اتباع دده کافران وبلل.

درویش وایي: چي ورته بیان په باره کي د یزید او اتباعو دده علامه تفتازاني په شرح العقائد النسفي کي کړی دی حیث قال ونحن لانوقف في شانه بل في ایمانه فلعنة الله علیه واعوانه.

درویش وایي: چي یزید په قتل کي د حسین رضي الله عنه مرتکب د گناه کبیرې سو کافر نه دی، نو لعنت نه دی پر روا. او بعض علماؤ د یزید په باره کي د توقف لارخپل کړې ده یعني نه حکم د کفر پر ده کوي او نه حکم په اسلام دده کوي، ځکه تفتازاني وویل ونحن لانوقف في شانه رداً علی هو العلماء.

درویش وایي: چي ابن صلاح په خپله فتاوی کي وایي چي قاتل د حضرت حسین رضي الله عنه لایکفر بذالک وانما ارتکب ذنباً عظیماً. وانما یکفر بالقتل قاتل نبي من الانبیاء. بیا ابن صلاح ویلي دي چي مسلمانان د یزید په باره کي دري ډلي دي، یوه ډله ډېر محبت ورسره کوي. او بله ډله نېکنځل ورته کوي او لعنت پر وایي، او بله فرقه متوسطه فرقه ده چي نه محبت ورسره کوي او نه لعنت پر وایي ابن صلاح زیاتوي چي وهذه الفرقة هي المصیبة (یعني حق ته رسېدلې ده) ومذهبها هو اللائق بمن یعرف سیر الماضیین ویعلم قواعد الشریعة المطهرة انتهی. علامه تفتازاني رحمه الله دا دوه بیته په غیر کي د شرح العقائد ویلي دي:

اللعن علی یزید یجوز .... والا عن یجزی حسنات ویفوز
قد صح لدی انه معتل .... واللعن مضاعف فذالک مهموز

درویش وایي: چي په عقد الدرر واللآلی کي یې داسي ویلي دي ویح قاتل الحسین رضي الله عنه کیف حاله مع ابویه یعني فاطمة و علي رضي الله عنهما وجده یعني محمد ﷺ وانشدوا:

لابدان ترد القیامة فاطم .... وقمیصها بدم الحسین ملطتخ
ویل لمن شفعائه خصماؤه .... والصور في یوم القیامة ینفع

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

وروی في الخبر علی طریق المعجزة قاتل الحسین ﷺ في تابوت من نار علیه نصف عذاب اهل الدنیا.

درویش وايي: چي وهذا الخبران صح یدل علی اعلی مرتبة یزید في الکفر والله اعلم.

وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّوا عَن سَبِيلِهِ

او دوی گرځوي خدای ﷻ لره امثالاً في العبادة وفي التسمیة باسم الآلهة مع انه لیس له مثل، تاچي دوی گمراهان کړي خلگ.

پوه سه: چي لام د عاقبت دی نحو لدوا للموت وابنوا للخراب لام غرض نه دی. ولي چي ددوی غرض په اتخاذ د انداد خدای ته اضلال الناس نه ؤ بلکې دوی د اتخاذ الانداد لار حق او هدایت بلل. لکن لما کان النتیجة اضلال الناس جعل کالغرض لهم "عن سبیله" له لاري ځخه د خدای ﷻ یعنی دین الاسلام ودین الحق.

قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾

ته ورته ووایه چي تاسي نفع اخلئ په خپلو شهواتو سره او په عبادت سره د بتانو او په اضلال سره د خلگو چي اتباع مو د پرسي الی ان یاتي عذاب الله المقدر لکم (دا امر تهدید دی) او ستاسي رجوع یعنی في الآخرة و اور ته د دوزخ ده.

قُل لِّعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ

ته ووایه یا محمد (ﷺ) و بندگانو ته زما چي ایمان یې راوړی دی.

پوه سه: چي دا تخصیص د خطاب و مؤمنانو ته دی او وصف ددوی په عبودیت سره او اضافت ته یې لپاره د تشریف د مضاف دی او تنبیه پر دې ده چي انهم هم المقیمون لحقوق العبودیة اهلاً وللخطاب.

نکته: بعض پوهان وايي چي خدای پاک چي مشرف کړه په یا د اضافت و خپل ځان ته دا ددوی لپاره خیر دی تر دنیا و مافیها لان الاضافة الی النفس تدل علی العتق من النار، ولهذا قال الفقهاء رحمهم الله که یو سړي خپل مریي ته وویل یا ابن و یا ولد بدون الاضافة لایعتق العبد ولو قال یا ابني او یا ولدي بالاضافة الی نفسه یعتق. قال المولی الجامي.

کسوت خواجگی وخلعت شاهی چه کند .. هر کرا غاشیه بندگیت بردوشست

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي "يقيموا" مجزوم ده على انه جواب للامر اى قل عند بعض المفسرين كصاحب روح المعاني، او ابو علي ﷺ وايي چي "يقيموا" لفظاً خبر دی په معنی د امر دی فالجزم للامر وهو مقول قل. وقس عليه وينفقوا. والمعنى چي دوی دي ادامه ورکړي و کولو ته د لمونځو ای الصلوٰة الخمس او دوی دي انفاق کوي له هغه مال څخه چي په رزق ورکړی دی دوی ته موږ.

سِرًّا وَّعَلَانِيَةً

ای انفاق سر وعلانية فهما مفعول مطلق لينفقوا.

مسئله: که له انفاق څخه مراد عام وي که فرضي وي لکه زکوٰة او که نفلي وي. نو په نفلي کي سِر اولی دی لکونه ابعد من الرياء او په فرضي کي علانية افضل دی لدفع التهمة، او که يوازي فرضي وي، نو سر يې د هغه چا لپاره افضل دی چي مشهور په غني سره نه وي لدفع اهل الظلم والفساد. او علانيةً د هغه لپاره افضل دی چي مشهور په غني سره وي دفعاً للتهمة.

فائده: خدای ﷻ لفظ د تبعيض په "مما" کي چي اصل يې "من ما" راوړی له دي سببه چي فرضي انفاق خو دی بعض كما لا يخفى او په نفلي کي تبعيض نهي دی له اسرافه څخه بانفاق جميع المال، وهذا يختلف باختلاف الاشخاص لان ابابكر ؓ اتى بجميع ماله في غزوة تبوک، حتى چي عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي کور ته دي څه شی پرېښو؟ ابوبكر ؓ ورته وويل الله ورسوله. نو عليه الصلوة والسلام دا دده تول له مال راوړل رد نه کړل او عمر ؓ نيمی د مال راوړی، عليه الصلوة والسلام ورته وويل کور دي څه شی پرېښود ده ورته وويل نيمی.

مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيْهِ وَلَا خِلٰلٌ ﴿٣١﴾

د مخه تر دي چي راځي هغه ستا ورځ يعني يوم القيامة چي په هغه ورځ کي بيع نسته چي گناه کار دي د تقصير دفع وکړي او يا دي په فديه کي د ځان ورکړي او له عذابه دي ځان په خلاص کړي او نه په هغه کي خلت او قرابت سته چي خليل دده شفاعت وکړي لانه لا يشفع عنده الا باذنه ولا اذن من الله في الشفاعة في حق الكفار.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: په ورځ د قيامت خلت خو ثابت دی للمتقين لقوله الاخلا يومئذ بعضهم لبعض عدو الا المتقين. وايضاً شفاعة بعض المؤمنين لبعض ايضاً ثابتة كما يدل عليه الآحاديث النبوية فما وجه النفي لجنس الخلال؟

ځواب: مظهري رحمه الله ددې سوال په ځواب کې وايي چې امر باقامة الصلوة وايتاء الزكوة امر دی بالتقوى فالمراد نفي د جنس الخلة عند عدم التقوى والمعنى ان لم يتقوا باقامة الصلوة وايتاء الزكوة لايكون لهم يومئذ جنس الخليل.

درويش وايي: چې دا ځواب د آيت مذکوره کېدای سي يعني قوله الاخلا يومئذ آه. لکن ځواب د شفاعت د بعض مؤمنانو بعض لره لکه چې د مخه تېره سوه نسي کېدای الا ان يقال شفاعت د بعض مؤمنانو بعض لره مبني پر خلت نه دی بلکې صرف کومک دی فلا ينافي قوله تعالى ولا خلال فافهم. او دا ځواب موافق دی لما قال صاحب روح البيان. والمراد المخالة بسبب ميل الطبع ورغبة النفس انتهى. حاصل دادی چې مخالة د متقين په منځ کې په ميل الطبع ورغبة النفس سره دی او شفاعت د مؤمن و مؤمن ته د زړه سوي له لاري دی.

درويش وايي: چې ددې مثال دادی چې يو قريب د بل قريب سره کومک مالي يا قولي وکړي بکمال الرغبة وطيب النفس وهذا حال المتقين. او يا يو سړی د بل بېګانه سړي مالي يا قولي مرسته وکړي د زړه سوي له سببه وهذا حال المؤمنين بعضهم لبعض في الشفاعة فافهم لعلک لاتجد هذا التفصيل في مطاوي کتب التفاسير. کريمه "واما بنعمة ربک فحدث" فادفع تهمة الحاسدين.

اَللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ

الله (جل جلاله) يعني چې معبود بالحق دی هغه ذات دی چې پيدا کړي يې دي اسمانونه يعني سره د مافيها او ځمکه سره د مافيها و ما عليها. او نازلې کړي يې دي له اسمانو څخه اوبه يعني بارانونه. نو را ايستلي يې دي په هغو اوبو سره يعني له ځمکي څخه بعض له مېوو څخه (د تبعيض وجه داده چې ټولي مېوې

په اوبو نه راوځي كثمرات الجنان لپاره د رزق ستاسي)

پوه سه: چي دا مبتدا ده او موصول سره د صلې يې خبر دى.

پوه سه: چي "رزقاً" مفعول د "اخرج" دى او من الثمرات بيان دى يا حال دى.

فائده: لره رزق څخه يوازي خوراكي مواد نه دي مراد بلكې ما تعيشون به فيشتمل المطعوم والمشروب والملبوس.

فائده: بعض ملبوسات يا مفروشات كه د پسو د وړيو وي او كه د كتان وي اوكه د بزو له وجغونو څخه وي او كه د اوښ لـه وړيو څخه وي چي وبر يې بولي همه و همه په اوبو پوري مربوط دي كما لا يخفى.

وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ ﴿٣٢﴾

او مسخر يې گرځولي دي تاسي لره كښتۍ. تاچي په سمندر كي روان وي يعني تاسي پكښي ناست ياست او بارونه مو پكښي ايښي وي په امر يعني په مشيت د خداى ﷻ هري خواته چي تاسي ځئ شرقاً وغرباً جنوباً وشمالاً او سره ددې چي كوچنۍ ډېره چي درياب ته ورواچول سي سم لـه لاسـه ډوبېږي او كښتۍ سره د اثقالو نه ډوبېږي په قدرت د خداى ﷻ، او مذلل او فرمانبرداره يې گرځولي تاسي لره لوى او كوچني رودونه او لوى او كوچنۍ ويالې. نو د انهار متعارف د پښتو نه دي مراد چي رودونه نه دي شامل. ددې رودو اوبه په ذريعه د ولو هري خواته چي بيا ياست خداى پاک درته مسخر گرځولي دي او هر ځاى تاسي په دغو اوبو سره نفع اخستلاى سئ. او لوى او كوچني پولونه لپاره د عبور پر جوړوئ.

فائده: پـه لفظ د "فلک" كي مفرد او جمع سره برابر دى فرق يې صرف تقديري دى يعني كه يې پر وزن د قفل و بولې مفرد دى او كه يې پر وزن د أسد چي جمع د اسد و بولې نو جمع د قرينه ده فرق يې تذكير او تانيث دى صفت دى يا د حال يا د فعل مسند كي دا شيان مذكروه نو لفظ "الفلک" مفرد دى او كه يې دا امور مؤنث وه نو جمع دي پـه مـذكوره آيت لفظ د فلک جمع دى، ولـي د "لتجري" مؤنث ضمير يې ورته راجع كړى دى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ﴿٣٣﴾

او مسخر يې گرځولي دي تاسي لره لمر او سپوږمۍ چي ددوی د خپل مدار په تګ مصالح کثيره د عبادالله نغښتي دي کما لايخفي لان الامور الشرعية کالحج والعمرة والصوم وغيرها مربوطة بسير القمر في فلکه والامور الدنيوية کالزراعة والثمرات منوطة بسير الشمس في بروجها چي دوولس دي "دائبين" چي هر يو پر خپل سير که سريع وي که بطئ پابند دی بقدرة الملک المعبود. او مسخر يې ګرځولي دي ستاسي د نفع لپاره شپه او ورځ چي په شپه کي ارام وکړي له ستړيا ځنځه د عمل د ورځي او ورځ يې روښانه ګرځولې ده چي تاسي دنياوي کارونه، تجارتونه، طلب د علم او د يارانو او دوستانو سره ملاقات وکړی "وان تعدوا نعمت الله لاتحصوها"

درويش وايي: چي په هر ځای کي د قرآن کريم شپه تر ورځي دمخه راوړل سوې ده، سِر يې دا دی چي شپه وخت د راحت او ارام ده، نمونه د جنت ده. او ورځ وخت د ستړتيا، تکليف او اضطراب ده. نو نمونه د دوږخ ده او د ورځي عاصي او مطيع يو ځای سره ګرځي په شپه کي مطيع په عبادت او تهجد وغير ذالک کي مشغول وي او عاصي په طلب د غلا پسي روان وي، يا د تلويزيون يا کورني فحش سينما ته ناست وي چي کيبل يا (ډش) يې بولي چي د کفري دنيا ټوله فواحش ښکاره کوي حتی الجماع او د کور نر او ښځي پېغلاني او ميړه والا او بالغ ځوانان او نابالغه هلاکان ټوله يې ويني. او دا کيبل اوس عمومي رواج دی په عوامو کي که څه هم په ظاهره صوفيان وي.

فوائد شتی: (۱) في قوله تعالى من السمآ مآ "پوه سه! چي سمآ يا په معنی د وريځي دی لان کل ما علاک سمآ او يا په معنی د فلک دی.

(۲) في قوله تعالى من الثمرات په حديث صحيح کي راغلي دي چي احب د فواکه و عليه الصلوة والسلام ته رطب خورما او خټکی و. وکان ياکل البطيخ بالرطب ويقول يکسر حر هذا (يعني خورما چي طبعاً ګرمه ده) وبرد هذا (يعني خټکی چي طبعاً بارد دی) بحر هذا يعني خورما کما في شرح المصابيح، وفي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الحدیث که چا سهار وخت اووه دانې عجوه خورما وخوړل ضرر به ورته ونه رسوي وه ده ته په دغه ورځ کي نه سحر او نه زهر، لکن شرط دادی چي دا عجوه خورما به په نهاره وخوري یعني د مخه تر خورک د هر شي.

پوه سه: چي عجوه له ښوو خورماوو څخه د مدینې منورې ده چي کوچنی دانې یې دي مائل و سودا ته او نن صبا دا خورما ډېره قیمتي ده تر ټولو خورما وو.

(۳) احتمال لري چي دا خاصیت به په دغه نوع کي د تمر وي او دا هم احتمال لري چي علیه الصلوة والسلام دعا کړې وي حین قالوا احرق بطوننا تمر المدینة.

(۴) قال علیه الصلوة والسلام کلوا التمر علی الریق (یعني په نهاره) فانه یقتل الدیدان في البطن (یعني چینجیان)

(۵) علیه الصلوة والسلام به د انګورو وابنکی په چپه لاس کي ونیوی او په رسته لاس به یې یوه یوه دانه ځني خوړل.

(۶) علیه الصلوة والسلام ټوله انواع د مېوو چي په هغه وخت کي موجودي وې خوړلي دي کذا في الطب النبوي ﷺ.

وَاٰتٰىكُمْ مِّنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوْهُ

پوه سه: چي کلمه د "من" لپاره د تبعیض ده والمعنی اعطاکم بعض من کل ما سألتموه، نو من کل مفعول ثاني د "اتاکم" دی. روح المعاني وایي چي بعض کاملو علماؤ ویلي دي چي کلمه د "کل" لپاره د تکثیر ده لا للاحاطة والتعمیم کما في قوله تعالی "وفتحنا علیهم ابواب کل شیئ" او مظهري ورته بیان کړی دی حیث قال ای بعض جمیع ماسئلتموه یعني اتاکم شیئا کائنا لان یسئل لاحتیاج الناس الیه سئال او لم یسئل آه.

پوه سه: چي کلمه د ما یا موصوفه ده یا موصوله یا مصدریه لکن مصدر په معنی د مفعول دی، قال المظهري رح لفظة کل لمجرد التکثیر لا للاستغراق والتعمیم نحو فلان یعلم کل شیئ لان علم کل شیئ مختص به تعالی لیس الا الله.

درویش وایي: چي حاصل د کلام د ټولو مفسرینو یو دی اختلاف لفظي دی لکن تر ټولو داسي عبارت ویل چي مقصود ددې کلام مبالغه ده یا داسي ویل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي مقصود استغراق عرفي دی به له اذهانو سره د متعلمينو ډير انسب او فهم ته به اقرب وای که څه هم داسي وينا هم راجع و ماقالوا ته ده.

فائده: مظهري رحمه الله يو احتمال بعيد غاية البعد راوړی دی چي يجوز انيكون كلمة ما نافية في موضع الحال. يعني اتاكم من كل شيئ والحال انكم ما سألتموه يعني اعطاكم اشيأ ماطلبتموها ولا سألتموها انتهى فافهم.

وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا

او که تاسي جميع او ټولـه نعمتونـه د خدای ﷻ حساب کړئ، تاسي يې نه سئ حصر کولای او طاقت د علم پر ټولو ستاسي لـه دائرې څخه د طاقت وتلی شی دی حتی چي صرف انواع د دغو نعمتونو نسئ شمېرلای فضلاً عن افرادها فانها غير متناهية.

سوال: په آيت کي لفظ نعمت مفرد راغلی دی، نو ټوله نعمتونه څرنګه څني مراد کېدای سي؟

ځواب: اضافة النعمة الى الله للاستغراق.

پوښتنه: د نعمت الهي شکر خو پر بنده واجب دی فکيف يطيق العباد شكر هذه النعم الغير المتناهية؟

ځواب: اقرار په عجز سره عن شكر الكل شكره للكل ولهذا سمي الله تعالى بعض المؤمنين شكوراً لاعترافهم بالعجز عن الشكر.

درويش وايي: چي مجمل بيان د انواع د نعم د خدای ﷻ دادی چي نعم د خدای دوه قسمه دی المنافع كصحة البدن وتحت هذه الصحة افراد وجزئيات لکه صحت د زړه، صحت د پښو، صحت د لاسو، صحت د سترګو، صحت د غوږو، صحت د ملا، صحت د ځيګر الى غير ذالک من اجزا جسد الانسان، والامن: تر امن لاندي هم ډېر جزئيات سته. والعافية تر دې لاندي بيا جزئيات کثيره سته. والتلذذ بالمطاعم والمشارب وله ايضاً افراد لاتحصى. والمناكح والملابس والاموال والاولاد ولكل واحد من هذه الانواع جزئيات لاتحصى ونعمة دفع المضار من الامراض والفقر والشدائد الى غير ذالک.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: فما احسن قوله تعالی وان تعدوا نعمت الله لا تحصوها.

إِنَّ الْإِنسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ

بوهسه: چي ظلوم او کفار دواړي صيغې د مبالغې دي.

درویش وایي: چي الف لام په الانسان کي لپاره د جنس دی په اعتبار د بعض افراده يعني هذه قضية مهملة في قوق الجزئية فلا يرد ان جميع افراد الانسان ليس كذالک كالانبياء عليهم السلام والاولياء الكاملين رحمهم الله . ومعنى الظلوم چي دی شکايت کوي له خدای ﷻ څخه په سختي او بلاء کي او جزع کوي صبر نه لري، او په دې نه پوهېږي چي دا بلاء چي ماته رسېدلې د هغه ذات له خوا ده چي جواد دی رحيم دی حکيم دی، نو هرو مرو په دې بلا کي يو حکمت سته وان لم يدرک الانسان المبتلى حکمته. او معنی د کفار شديد الكفران دی په نعمت کي او خوشالي او غنی او صحة البدن کي والاولاد والاموال کي وغير ذالک من النعم الالهية.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ رَبِّ ٱجْعَلْ هَٰذَا ٱلْبَلَدَ ءَامِنًا

او په ياد که خلکو هغه وخت چي ابراهيم (عليه السلام) وويل اې زما ربه وګرځوه دا ښار يعني مکة المكرمة ځاى د امن (آمن صيغه د فاعل لپاره د نسبت) يعني له اهل څخه ددې بلد خوف د دښمن لېرې لري، نو مقصود په دې دعا کي بلديت نه دی. ولي په دغه وخت کي مکه بلد وه بلکې مقصود امنيت دی او بل ځاى په قرآن کريم کي چي داسي راغلي دي "رب اجعل هذا بلد آمناً مقصود د سوال دادی چي دا شپله ښار وګرځوه له ښارو څخه چي په امن کي وي اهل يې.

وَٱجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَن نَّعْبُدَ ٱلْأَصْنَامَ

او ساتي او ګوښه کړې ما او زما زامن له دې څخه چي عبادت د بتانو به کوو.

فائده: له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي عصمت د انبياء عليهم السلام په توفيق د خداى ﷻ دی وحفظه. ولهذا سئل ابراهيم عليه السلام السوال المذكور.

پوښتنه: د "بني" لفظ خو عام دی لمسيانو کړوسيانو ثم وثم ته شامل دی كما في قوله تعالى يا بني آدم يا بني اسرائيل او سره ددې چي ډېرو له اولادو څخه د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اسماعيل عليه السلام د بتانو عبادت كړې دی؟

خواب: "بني" لمسيانو وغيره ته نه دی شامل بلكې بالذات زامنو ته وايي او په هغه دوه آيته كي چي سائل استشهاد په كړی ۀ عموم مجاز دی.

درويش وايي: چي چونكه ابراهيم عليه السلام عبادت د اصنامو په ارض مقدس يعني بيت المقدس كي ليدلی ۀ نو په سبب ددې يې دا سوال وكړی چي دا بت پرستي زما زامنو ته په مكه كي سرايت ونه كړي.

درويش وايي: چي سفيان بن عيينة رحمه الله په دغه آيت سره دليل وايی چي اولاد د اسماعيل عليه السلام تر پايه پوري عبادت د صنم نه دی كړی، لكن مظهري رح وايي چي دا قول دده مردود بكتاب الله وسنت نبيه واجماع امته والحديث المتواتر چي حال د اهل مكه بيانوي فان المشركين في كتاب الله عبارة عن اهل مكة غالباً وهم من ولد اسماعيل عليه السلام، وايضاً قال الله تعالى "وقال الذين اشركوا لوشآ الله ما اشركنا ولا آبائنا الآية.

درويش وايي: چي تاريخ اسلامي وايي چي عرب له عصر څخه د ابراهيم ؑ پر دين د ابراهيم عليه السلام وه تر زماني پوري د عمرو بن لحي چي رئيس د خزاعة قبيلې ۀ، نو اول سړی چي دين د ابراهيم عليه السلام يې بدل كړی همدغه سړی ۀ، او همدغه عمرو بن لحي اول سړی ۀ چي بتان يې په داخل كي د كعبې مباركې او شاوخوا ودرول او خلگ يې امر كړه په عبادت د اصنامو وقد جرت هذه السلسلة الى زمن النبي صلى الله عليه وسلم وهو صلى الله عليه وسلم اعلن التوحيد ومنع الناس عن عبادة الاصنام.

پوښتنه: په سورت حٰمٓ الزخرف كي راغلي دي وجعلها (اى كلمة التوحيد) كلمة باقية في عقبه (اى اولاد ابراهيم) نو له دې آيت څخه دا فهمېږي چي تول اولاد د ابراهيم عليه السلام من الابنآ والاحفاد ثم وثم كانوا على كلمة التوحيد؟

خواب: صحيح داده چي دا آيت چي لفظ د عقب پكښي راغلى اقتضأ ددې نه كوي چي تول عقب د ابراهيم عليه السلام پر توحيد وه بل غاية مايدل عليه الآية المذكورة ان عقب ابراهيم عليه السلام في زمن من الازمان لم يخلوا عن التوحيد كه ډېر وي او كه لږ حتى ولو كان فرداً واحداً وكان كذالك الى زمان النبي صلى الله عليه وسلم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ

اې زما خدایه دغو بتانو گمراه کړه ډېر له خلګو څخه.

پوه سه: چي نسبت د اضلال و بتانو ته مجاز دی په اعتبار د سببیت یعني په سبب د عبادت د بتانو ډېر خلګ گمراهان سوه له حقي لارې څخه د توحید و شرک ته.

فَمَن تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي ۖ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

نو که څوک متابعت زما وکړي په دین حق کي د توحید هغه بعض زما دی په دنیا او آخرت کي حتی یدخل معي الجنة. او که څوک زما نافرماني وکړي په توحید سره بلکي د شرک تناؤ تینګ کړي نو ته خدای (ﷻ) غفور او رحیم یې.

پوه سه: چي بعض مفسران تقدیر ددې آیت داسي بیانوي فاغفرله وارحمه فانک غفور رحیم، نو پر دې تقدیر دعاً د مغفرت ده د مشرک.

سوال: دعاً د مغفرت وه مشرک بلکي نفس کافر ته خو نه ده روا؟

ځواب: دا دعاً د ابراهیم علیه السلام هغه وخت وه چي خدای پاک دی نه وُ خبر کړی چي انه تعالی لا یغفر ان یشرک به ویغفر مادون ذالک لمن یشاً" هغه وخت چي خدای پاک ابراهیم علیه السلام په عدم مغفرت د مشرک خبر کړی، نو بیې داسي سوال وکړی وارزقهم من الثمرات من آمن منهم بالله والیوم الآخر. په دې سوال کي د ابراهیم علیه السلام گمان دا وُ چي مشرک ته دعاً د رزق نه ده روا ځکه خدای ﷻ د ده زعم رد کړی بقوله ومن کفر فامتعه قلیلاً ثم اضطرة الی عذاب النار الآیة، حاصل د رد دادی چي رزق د دنیا پر عدم مغفرت د شرک نه دی قیاس لان رزق الله في الدنیا یعم الکافر والمؤمن.

درویش وایي: چي فقیر چي مذکوره ترجمه د آیت وکړه او توجیه د هغه یې هم په تفصیل سره وکړه، نو هغې توجیه او تفسیر ته د سدي رحمه الله چي دی وایي معناه من عصاني ثم تاب فانک غفور الآیة ضرورت نسته لانه معلوم في جمیع الشرائع، وکذا لاحاجة الی تفسیر مقاتل بل حیان رح من عصاني في مادون الشرک.

فائده: بعضې مفسرینو ددې آیت تفسیر داسي کړی دی فانک قادر علی مغفرته ویجوز منه تعالی مغفرة الشرک وانما المنع من مغفرته معلوم شرعاً

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فامکان المغفرة باق قال النووي رح في شرح المسلم ان مغفرت الشرک کانت في الشرائع القديمة في امهم وانما امتنعت في شرعنا انتهى.

درويش وايي: چي اکثره محققان علماً پر دې مذهب دي چي مغفرت د شرک لم تکن جائزة في شريعة من الشرائع لان الشرک قبيح ذاتاً فکيف يجوز مغفرته في شريعة من الشرائع.

درويش وايي: وعلى هذا فکلام النووي رحمه الله محمول على حذف المضاف يعني دعا مغفرت الشرک کانت جائزة في الشرائع القديمة وانما منعت في شرعنا وهذا صحيح لان النبي ﷺ کان يدعوا المغفرة لعمه ابي طالب حين مات مشرکاً حتى نزل هذه الآية "ما کان للنبي ان يستغفر للمشرکين ولو کان اولى القربى الآية" فترک الدعا لعمه.

درويش وايي: چي وهذا تأويل حسن لقول الامام النووي رح والتاويل اولى واحرى من رد کلامه بالکلية فافهم.

رَبَّنَآ إِنِّيٓ أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ ٱلْمُحَرَّمِ

اې زموږ پرورد گاره! ما سکونت ورکړی بعض ته د اولاد خپل چي اسماعيل[۴] او دده اولاد ږ ولي چي اسکان د اسماعيل عليه السلام متضمن اسکان لره د هغو هم دی "بواد" په يوه شيله کي چي مراد ځني وادي د مکة المکرمة ده چي يوه شيله وه په منځ کي د غرو چي ځای د کښت نه وه، ولي چي مځکه د مکة المکرمة ډېرېنه مځکه وه هيڅ کښت نه سوای پکښي کېدای البته غرنی درختي پکښي وي.

فائده: لفظ د متکلم مع الغير يې راوړی ولي دا آيت متعلق په ذريه پوري دی فالتعرض لوصف ربوبيته تعالى لهم ادخل في القبول.

سوال: "لا ما" لفظ يې نه وو وايه؟

ځواب: له نفي ځخه د کښت نفي د اوبو لازمي دی اذ لا زرع بدون الما. په بحر العلوم کي وايي چي په اوسنی زمانه کي فقد رزق الله تعالى لاهل مکة ما جارياً يعني ما زمزم حتى بلغ ذالک الما الى المدينة وفي کل دور مکة ما زمزم وقريب من مکة قنات جاري لزينب رح.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یوه سه: چي لفظ د "عند" ظرف دی د "اسکنت" والمراد بها الکعبة المکرمة او اضافت د "بیت" و خدای ﷻ ته لپاره د تشریف د مضاف دی اذ لا مکان له تعالی لا في السموات ولا في الارض کما هو مذهب اهل السنة والجماعة بخلاف المجسمة.

یوه سه: چي په وخت کي د سوال د ابراهیم علیه السلام خو خونه د مکي نه وه البته موضع د بیت الله داسي یو لوړ ځای ؤ چي سېلونه چي به راغله شاه وخوا پر راګرځېدله او پر لوړ ځای چي د بیت الله ځای ؤ نه اوبنتله. نو مراد د ابراهیم علیه السلام هغه بیت الله چي قبل الطوفان دالته وه.

وجه التسمیة بالمحرم لانه عظیم الحرمة عند الله حرم الله التعریض له بسوء یوم خلق السموات والارض، او قتال یې په دې کي حرام ګرځولی دی او دغه رنګه ښکار د حرم مکي في جمیع اطرافه الی ان ینتهی الحل، او دغه رنګه بېله احرامه دخول و مکې ته حرام دی. او بل طوفان نوح علیه السلام غلبه پر ونه کړه ولذا سمي عتیقاً، وفي الحدیث المتفق علیه للبخاري ومسلم قال رسول الله ﷺ یوم فتح مکة ان هذا البلد حرمه الله یوم خلق السموات والارض فهو حرام بحرمة الله الی یوم القیامة، او نه دی روا جنګ د مکې والو سره هیڅ چا ته. او ما ته جنګ لپاره د فتح نه دی روا سوی مګر یو ساعت د ورځي فهو حرام بحرمة الله الی یوم القیامة الی اخیر الحدیث.

یوه سه: چي ابن عساکر په سند د عامر بن سعید عن ابیه داسي روایت کړی دی چي ساره رضي الله عنها چي د ابراهیم علیه السلام ماینه وه چي ډېره زمانه یې عیال نه کېدی یعني وچه وه، نو ددې پر ابراهیم علیه السلام زړه وسو چي عیال نه لري، نو د ساره مینځه چي هاجره یې نوم ؤ او په قوم قبطیه وه و ابراهیم علیه السلام ته وبخښله.

(درویش وایي: چي دغه مینځه هاجره ساره ته له کومې پیدا سوې وه؟ دا قصه ډېره وږده ده چي په خپل ځای کي به راسي ان شا الله تعالی) نو دې هاجرې ته خدای ﷻ له ابراهیم علیه السلام څخه زوی ورکړی چي نوم یې اسماعیل پر کښېښو چي په نسب کي د آنحضرت ﷺ نیکه هم راځي، ساره ته په زړه کي غیرت غلبه وکړه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او په دې نه وه راضي چي هاجره زما سره يو ځای وي، نو ابراهيم عليه السلام ته يې وويل چي هاجره به سره له زوی په داسي ځای ته بيايې چي هلته نه اوبه او نه انسان وي (دروېش وايي: چي له دې قصې څخه دي خلگ بغض او عداوت د ښځو وفهموي) ابراهيم عليه السلام ته په دې خبره کي ډېر درد ورغلی بيا هم په قرار د روايت د بخاري او بغوي له ابن عباس رضي الله عنه څخه په امر د خدای جل جلاله ابراهيم هاجره او د دې زوی اسماعيل راوستل په شبله کي د مکې چي هاجرې و زوی ته خپل تې ورکاوه عند البيت ای الکعبة تر يوې غرنۍ درختې چي تر زمزم لوړې خوا ته وه پياده کړل.

پوښتنه: په دغه وخت کي خو کعبه نه وه بلکې صرف د کعبې ځای يو لوړ ځای ؤ چي وروسته ابراهيم[۴] په په مرسته د اسماعيل[۴] هورې کعبه بنا کړه کما سيئاتي ان شآ الله تعالی او نه په دغه وخت کي د زمزم څاه ؤ کما سيئاتي فکيف يصح قوله عند البيت فوق زمزم؟

ځواب: دا تسميه په اعتبار د مايؤل اليه ده يعني چي په وروسته کي به کعبه او زمزم دلته پيدا کېږي کما سيئاتي من قبيل قوله تعالی اني رئيت اعصر خمراً کما سيئاتي، راوي وايي چي په دغه وخت کي چي ابراهيم[۴] هاجره او اسماعيل[۴] د مکې په شبله کي پياده کړل په دې شبله کي د ابو يو غړپ هم نه ؤ او نه هيڅ انسان ؤ، ابراهيم عليه السلام يوه کڅوړه يا يوه توبره خورما او يو ژی (گوډی) د اوبو ورته کېښېښو او ابراهيم عليه السلام ځني راهي سو د شام پر خوا، نو د اسماعيل عليه السلام مور په پسې سوه او داسي يې ورته وويل يا ابراهيم اين تذهب؟ يعني ته چېرې ځې وتترکنا بهذا الوادي التي ليس بها انس ولا شيئ، او مور پر پرېږدې په دې شبله کي چي په هغه کي هيڅ انسان نسته او نه يو شی يعني اوبه وغيره، ابراهيم عليه السلام چي زړه يې له غمه ډک ؤ هيڅ يې په ځواب کي ورته وه نه ويل او د اسماعيل عليه السلام مور څو واره مکرره دا خبره ابراهيم عليه السلام ته وکړه د ابراهيم عليه السلام سترگي د اوښکو ډکې او زړه يې له غمه ډک ؤ نه يې ورته وکتل او نه يې ځواب ورکاوه، اخير ام اسماعيل عليه السلام ورته وويل آلله امرک بهذا؟ آيا ته خدای پاک امر کړی يې په دغه سره؟ ابراهيم عليه السلام ورته وويل نعم! د اسماعيل عليه السلام مور وويل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اذا لا يضيعنا. چي خداى پاک درته ويلي دي نو خداى پاک موږ نه ضائع کوي.
نو څني راوګرځېدله. نو ابراهيم عليه السلام داسي ځاى ودرېدى چي ام اسماعيل نه
ليدى، نو مخ يې د کعبې د جهت پر خوا کړى. نو لاسونه يې پورته کړه (کما هو
من اداب الدعا) او دعا يې وکړه "رب اني اسکنت من ذريتي بواد غير ذي زرع
الى يشکرون" ام اسماعيل خپل زوى ته تى ورکاوه او خورما يې په خوړله او د
مشکولا اوبه يې څښلې حتى چي د ژي اوبه ختمې سوې دا تږې سول او
اسماعيل عليه السلام هم تږى سو، ولي چي ددې شيدې قطع سوې او مور ورته کتل چي
دى له تندي لغښتي او پر له پېچل کېدى. نو هاجره رضي الله عنها د خپل زوى اسماعيل ع
څخه رهي سوه، ولي چي دې طاقت د کتلو وزوى ته په داسي سخت حالت کي نه
درلودى، نو نژدې غره صفا ته وختل نو پر غره يې شاوخوا وکتل چي ګوندې يو
انسان ووينې خو په شپله کي يې هيڅ انسان نه وليدى، نو له صفا څخه راکښته
سوه لاندي تر صفا چي ژوره شپله وه قميص يې راپورته کړى حتى چي په
څغاسته تر دې شپلې تېره سوه که څه هم اوس دا شپله نسته لکن د سعودي
حکومت د څغاستي ابتدا او انتها په دوه ميله زرغونه سره معلومه کړې ده. بيا
ام اسماعيل مروه ته ورغله پر هغه ودرېدل او شاوخوا يې وکتل هيڅ انسان يې
ونه ليدى. حاصل دا چي اووه واره ام اسماعيل ع دا څغاستې وکړې. قال ابن
عباس رضي الله عنهما قال النبي ﷺ فلذالک سعى الناس بينهما (يعني سعي الحج
والعمرة) اخير وار چي ام اسماعيل پر مروه ودرېدله يو اواز يې واورېدى خپل
ځان ته يې وويل "صه" چپ سه بيا يې غوږ ونيوى بيا يې اواز واورېدى. نو دې
وويل اواز دي ما واورېدى ان کان عندک غواث. که ستا سره کومک وي فاذا هي
بالملک عند موضع زمزم (اى بصورة انسان) نو هغه پنده کښېکښل اوبه را
وخوټېدلې، نو ام اسماعيل را ميدان کړه چابک چابک يې پر اوبو خاوري راجمع
کړلې چي ونه بهېږي او په ډېر تلوار يې خپل د اوبو ژى څني ډک کړى اوبه سم له
لاسه راوتلې. قال ابن عباس رضي الله عنهما قال النبي ﷺ رحم الله ام اسماعيل لو ترکت او
قال لو لم تغرف من الما لکان زمزم عيناً معيناً (يعني چينه به واى جاري په شپله

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کي د مکې) نو ام اسماعیل اوبه وڅښلې او چې په تيو کې یې شېدې پيدا سوې زوی یې په شیدو موړ کړی. نو هغې ملکي چې په صورت د انسان ودې ته وويل چې ته مه بېرېږه پر هلاک او ضائع والي، ولې چې پر هغه لوړ ځای بیت الله چې دغه ستا زوی او پلار يې يعني ابراهيم عليه السلام به یې بناً وکړي او خدای پاک نه ضائع کوي اهل ددې بيت الله تر ابده پوري يعني حتى يأتي امر الله تعالى نو هاجره او زوی یې د شپې او د ورځې دلته اوسېدله (خورک د هاجرې د بعض درختو بلګونه وه)

تبصره: درويش وايي چې انسانان بايد د خدای جل سلطانه په عظمت او قدرت کي فکر ووهي چې سره ددې چې هاجره ښځه وه او يو کوچنی زوی اسماعيل ؑ ورسره په شپله کي د مکې چې شا وخوا غرونه پر را ګرځېدلي وه او هيڅ انسان هورې نه و ډېري شپې ډېري شپې او ورځې يې په دغه شپله کي تېري کړې خدای پاک يې په زړه کي دا قوت اينبيې و چې نه د شپې او نه يې د ورځي د هيڅ خطره بېرېدله حتى چې زموږ يو نر چې قوي هم وي په داسي شپله کي چې يې پر بېرېدې له بېري به يې زهره وچوي وهذا الذي اعطاه الله لهاجر من قوة القلب وعدم الخوف في وادي مكة انموزج من قدرته تعالى. تبصره پای ته ورسېدله.

بقية القصة: راوي د بخاري وايي چې هاجره سره د زوی پر خپل ځاه د زمزم د خوشالۍ شپې او ورځي تېرولې. حتى چې يوه قافله د جرهم د قبيلې د کدا د لاري را روانه وه. نو د کدا په کښته برخه کي یې اړولي وه. نو دوی مرغان وليدل چې د زمزم د اوبو پر شاوخوا ګرځېدله. نو دوی په خپلو کي سره وويل چې دا مرغان خو حتماً پر اوبو ګرځي او موږ خو لږ وخت د مخه پر دې شپلې د مکې تېر سوي وو چې په دې شپلې کي هيڅ اوبه نه وې، نو يو يا دوه کسه يې ورواستول چې تاسي وګورئ چې په شپله کي د مکې يوه چينه پيدا سوې ده او که څرنګه خلګ راغله د زمزم چينه يې وليدله چې يوه ښځه سره د خپل کوچني شير خور زوی هورې ناسته وه. دې کسانو قافلې والو ته د اوبو خبر ورورې. نو قافلې وال راغله ام اسماعيل ته يې وويل چې موږ ته اجازه راکوې چې موږ ستا سره واردو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او خپلې کډې او ښځې دلته راولو؟ ام اسماعیل ورته وویل چې نعم لکن د اوبو د ملکیت دعوې به نه کوئ هغو ورته وویل نعم. قال ابن عباس رضي الله عنهما قال النبي ﷺ چې ام اسماعیل د دوی د کډو راتګ غنیمت وباله وهي تحب الانس، نو قافلې وال هلته پاتې شوه او خلګ یې واستول چې کډې راولې نو کډې یې راوستلې او هورې یې واړول حتی چې څو کوره پر حوالي د زمزم جوړ شوه یعني بعضې خلګو خیمې ودرولې او بعضو له غریبې درختو څخه لرګې راوړل کوډلې یې جوړې کړې او ام اسماعیل ته یې هم یوه خیمه ورکړه تر څو چې اسماعیل علیه السلام ځوان شو او عربي ژبه یې له هغو څخه زده کړه ولې چې دده ژبه عبراني وه، او د اسماعیل علیه السلام ښه رنګ قد او قامت ؤ، نو چې بلوغ ته ورسېدی جرهمیانو یوه ښځه په نکاح ورکړه او څه زمانه وروسته ام اسماعیل وفات شوه.

درویش وایي: چې پاتې قصه یعني راتګ د ابراهیم علیه السلام او بنا د بیت الله شریفې د سورت بقره په تفسیر کې تېره شوې ده.

رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلوٰةَ

پوهه: چې کلمه د لام په "لیقیموا" کې متعلق په "اسکنت" پورې ده یعني ما چې خپل اهل په دې خالي شېلې کې واړول چې هیڅ شی د رزق او نفع نسته یکښې ددې لپاره چې دوی اقامة الصلوة وکړي عند بیتک المحرم والمقصود من الدعا المفهوم من ربنا خواست دی د توفیق ددې د اقامة الصلوة.

فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ

نو وګرځوه زړونه د بعضې خلګو

فائده: "افئدة" جمع د فؤاد ده وهو القلب او کلمه د من لپاره د تبعیض ده، مجاهد رحمه الله لو قال افئدة الناس یعني کلمه د تبعیض یې نه وای راوړې ستاسې سره به مزاحمت کولای پر بیت الله باندې فارس، روم، ترک او هند، او سعید بن جبیر رضي الله عنه وايي چې حج به کولای الیهود والنصاری والمجوس لکن ده چې کلمه د تبعیض وویل فهم المسلمون في کل زمان.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تَهْوِيٓ إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُم مِّنَ الثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾

چي ميل کوي په محبت تامه و اهل ته د مکې او دوی ته په رزق ورکړې مېوې سره ددې چې دوی په وادي غير ذي زرع کي دي يعني داسي مېوې لکه د هغو خلګو چې په قرى ذوات الماء کي استوګنه لري، لپاره ددې چې دوی يعني اهل مکه شکر وايي د دغه نعمت د مېوو فاجاب الله دعائه فجعله حرماً آمناً يجي اليه ثمرات کل شیئ کمامر عنقريب.

درویش وایي: چې په اثر د دعا د ابراهيم عليه السلام هر وخت د اطرافو او اکنافو څخه مېوې په کثرت په څلور سره فصله کي د پسرلي، دوبي، مني او ژمي په مکه کي موجودي وي.

درویش وایي: چې له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې طائف چې درې مزله له مکې څخه لېرې واقع دی او هره مېوه پکښې سته او جاري اوبه هم لري اصلاً يوه قريه د فلسطين وه څه وخت چې ابراهيم عليه السلام دا خواست وکړې "وارزقهم من الثمرات" خدای پاک په خپل قدرت سره هغه قريه راوړل پر موجوده ځای يې کښېښول رزقاً لاهل مکة او په بعضې رواياتو کي راغلي دي چې جبرائيل عليه السلام په امر د خدای جل جلاله دا قريه راوړل او اووه واره يې طواف د بيت الله شريفي په وکړې او پر موجوده ځای يې کښېښو ولذالک يسمی بالطائف. والله اعلم. حضرت مولی جامي قدس سره وايي:

رو بحرم نه که دران خوش حريم .... هست سيه پوش نگاری مقيم
قبله خوبان عرب روی او .... سجده شوخان عجم سوی او

رَبَّنَآ إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ

اې ربه زموږ! په تحقيق ته خبر يې په احوال او مصالح زموږ چې موږ يې پټ ساتو او که يې ښکاره کوو، مطلب له دې جملې څخه دادی چې موږ چې ستا څخه سوالونه کوو او خپل حاجتونه در څخه غواړو ددې سبب نه دی چې زموږ هر حاجت تاته نه دی معلوم بلکې په دعا کي زموږ غرض اظهار د عبوديت او او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اظهار د احتیاج دی ستا و رحمت ته او تعجیل دی لپاره د میل ما عند ک که څه هم موږ پوهېږو چي ته یا الله ارحم بنا من انفسنا یې، نو طلب ته باید ضرورت نه وای لکن پر بنا د هغه آیت ادعوني استجب لکم موږ لاسونه د ضراعت او عاجزۍ تاته پورته کړي دي. سعدي شیرازي قدس سره وایي.

تانگرید ابر کی خندد چمن .... تا نگرید طفل کی جوشد لبن

وَمَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِن شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٣٨﴾

او نه پټېږي پر خدای (ﷻ) باندي یو شی په ځمکه او نه په اسمان کي.

پوه سه: چي مراد د مافي الارض نباتات، حیوانات، معدنیات وغیرها دي او مراد له مافي السما څخه ملائکه کرام، لمر، سپوږمی، ستوري وغیرها دي.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ

حمد او ثنا دي وي الله (ﷻ) لره هغه الله چي ماته یې هبه یعني راکړه سره له کبر سن او چي نا امیده وم له اولاد څخه نه ستا د قدرت پر بنا بلکې د خپل سن په تقاضا او په دې آیت کي لفظ "وهب" اظهار دی د عظیم قدرت د خدای ﷻ ورنه د عالم اسباب په لحاظ ولادت زما له کبر السن څخه ډېر لیري ؤ.

پوه سه: چي ابن عباس رضی الله عنهما وایي چي ابراهیم ؑ د اسماعیل ؑ د ولادت په وخت کي د نهه نیوي (۹۹) کالو ؤ، او د اسحاق ؑ د ولادت په وخت کي د یو سل او دوولس (۱۱۲) کالو ؤ، او سعید بن جبیر رح وایي چي ابراهیم ؑ د اسحاق ؑ د تولد په وخت کي د د یوسل او اوولس (۱۱۷) کالو ؤ کذا اخرج ابن جریر رح.

إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٩﴾

په تحقیق زما خدای اورېدونکی د دعا دی.

پوه سه: چي مراد له اورېدلو څخه اجابت دی في محاورة العرب کما یقال سمع الملک کلامي یعني زما حاجت یې له سره کړی.

فائده: چي سیبویه رح وایي چي "سمیع" صیغه د مبالغې ده چي عمل کوي لکه فعل مضاف ده په آیت کي و مفعول ته.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي له دې آیت څخه دا معلومه سوه چي ابراهیم ؑ له خدای ﷻ څخه طلب د ولد کړی ؤ لکن خدای پاک اجابت لپاره اظهار د عظیم قدرت په حال کي نا امیدي د ابراهیم ؑ وکړی لان النعمة بعد الیاس الذ. جامي رح مېګوید:

چه خوش باشد که بعد از انتظاری ...... با امید رسد امیدواری

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِيْ

اې ربه زما وګرځوې ما اداً کونکی د لمانځه په تعدیل د ارکانو او واجباتو او آدابو او مداوم او محافظ د لمانځه.

پوه سه: چي اقامت د لمانځه ماقلنا ته وایي او قیام د لمانځه د مطلق کولو ته د لمانځه وایي، ولهذا په وصف کي د مؤمنانو یا د فعل په صیغه د باب د افعال په قرآن کي راځي مثل "ویقیمون الصلوٰة" یا په صیغه د اسم فاعل راځي مثل "ماهنا مقیم الصلوٰة" ځکه علماً وایي چي مقیمین الصلوٰة لږ دي او کونکي د لمانځه ډېر دي.

پوه سه: چي "ومن ذریتي" جار ومجرور عطف دی پر مفعول د "اجعلني آه" او کلمه د "من" تبعیضیه ده. والمعنى وګرځوې یا رب بعض له اولادو څخه زما هم مقیمي الصلوٰة.

سوال: ابراهیم علیه السلام د بعض ذریت لپاره خواست وکړی؟

ځواب: خدای پاک دی خبر کړی ؤ چي ستا په اولاد کي به کافران هم وي کما یدل علیه قوله تعالى لابراهیم ؑ "لاینال عهدي الظالمین"

رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَآءِ ﴿٤٠﴾

او خدایه زما ته قبوله کړې دعاً زما.

پوه سه: چي کسره د همزه دال پر یای محذوفه ده. او یعقوب رحمه الله چي له قراً سبعه وو څخه دی په اثبات د یاً یې وایي په حال د وصل او د وقف.

درویش وایي: چي وروی في الحدیث الصحیح الذي رواه البخاري و اصحاب السنن الاربعة بعضهم عن انس رضي الله عنه وبعضهم عن البرا بن عازب رضي الله عنه قال رسول

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الله ﷺ الدعا مخ العبادة" چي دعا او سوال د خدای ﷻ د عبادت مغز دی لان المقصود من العبادة اظهار التذلل الی الله عزوجل، والدعا اصرح في ذالک الاظهار.

رَبَّنَا اغۡفِرۡ لِی وَلِوَالِدَیَّ

پوه سه: چي مظهري رحمه الله وايي چي له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي والدين د ابراهيم عليه السلام مسلمانان وه "لان دعا المغفرة لايجوز للكافر" او دی وايي چي آذر د ابراهيم عليه السلام پلار نه ؤ بلکې اکا يې ؤ او د ابراهيم عليه السلام پلار تارخ نومېدی يعني پلار يې مسلمان ؤ او اکا يې کافر ؤ، مظهري رح دا دليل ويلی دی چي دلته يې "ؤالدي" ويلی دی چي معنا يې داده چي دوی حقيقةً زه زېږولی يم ابوی يې نه ووايه لان الاب يطلق مجازاً علی العم آه.

درويش وايي: چي روح البيان وايي چي وهذا الاستغفار انما کان قبل تبين الامر له عليه السلام يعني قبل از نهي ؤ، او په تفسير کواشي کي وايي استغفار لوالديه وهما حيان طمعاً في هدايتهما نو معنی داده چي ته خدای دوی مسلمانان کې او بخښه د کفر ورته وکړې، او بعض مفسرين وايي چي د ابراهيم عليه السلام مور مسلمانانه وه فاراد اسلام ابيه، وفي روح المعاني ای لامي وابي وکانت امه مؤمنة فلا اشکال في الاستغفار لها واما استغفاره لابيه فقد قيل في الاعتذار عنه انه کان قبل ان يتبين له انه عدو لله سبحانه، وفي تفسير الخازن انه عليه الصلوة نوی شرطية الاسلام التوبة يعني دوی ژوندي وه، نو د ابراهيم ع غرض دا ؤ چي که دوی اسلام راوړي او له شرکه توبه وکاږي ته بخښه ورته وکړې ومثل هذا الاستغفار جائز للکافر کما لايخفی، او امام دميري په حيوة الحيوان کي وايي چي په حديث شريف کي راغلي دي چي ابراهيم ع د خپل پلار آذر سره ملاقي سي په ورځ د قيامت او پر مخ د آذر تورو والی او ګرد وي، نو ابراهيم عليه السلام ورته ووايي "الم اقل لک لاتعصيني" ما تاته نه وه ويلي يعني په دنيا کي چي ته زما څخه عصيان مه کوه يعني ايمان راوړه، نو پلار يې ورته ووايي چي نن ورځ دي عصيان نه کوم، نو ابراهيم عليه السلام خدای پاک ته وايي "يارب انک وعدتني ان لاتحزني يوم يبعثون فای خزی من ابی ان يکون في النار فيقول الله

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تعالى اني حرمت الجنة على الكافرين الى اخير الحديث.

ژباړه: اې خدايه زما تا زما سره وعده کړې وه چې تا نه رسوا کوم او نه دې ذليل کوم په هغه ورځ چې خلګ بعث کېږي يعني بعد الموت. نو تر دې لويه رسوايي او ذلت به څه وي زما تر پلار چې په اور کې وي، خداى پاک ورته ووايي چې ما حرام ګرځولې دی جنت پر کافرانو. يعني ستا پلار کافر ؤ او جنت ما حرام کړی دی پر کافرانو.

درويش وايي: چې دا د تحقيق ددې آيت بحسب الوسع والطاقة ونقل اقوال المفسرين رحمهم الله والعلم عند الله العزيز العلام. او دا آيت چې په سورة توبه کې راغلی دی "وَمَا كَانَ ٱسْتِغْفَارُ إِبْرَٰهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَآ إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۥٓ أَنَّهُۥ عَدُوٌّ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ ۚ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَأَوَّٰهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾" بنه په غور سره مطالعه کړئ حتى يتبين لکم الحال.

وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ ٱلْحِسَابُ ﴿٤١﴾

او بخښنه وکړې ټولو مؤمنانو ته هغه ورځ چې شروع کېږي حساب يا ښکاره کېږي چې ورځ د قيامت ده بالاجماع.

درويش وايي: چې د مؤمنانو بخښنه يې نه وغوښتل ولې چې ښځې تبع دې د نرانو في اکثر آيات القرآن کما لايخفى على قاري القرآن العزيز.

وَلَا تَحْسَبَنَّ ٱللَّهَ غَٰفِلًا عَمَّا يَعْمَلُ ٱلظَّٰلِمُونَ ۚ

ته ګمان مه کوه پر خداى (جل جلاله) باندې چې غافله دی له هغه عملو څخه چې ظالمان يې کوي يعني په سبب د امهال د خداى جل جلاله و ظالمانو ته چې دا منشأ د توهم د غفلت ده.

پوه سه: چې غفلت عدم العلم دی پر حقيقت د کارو.

تنبيه: خطاب په "تحسبن" کې يا عليه الصلوة والسلام ته دی.

سوال: آنحضرت صلى الله عليه وسلم خو دا حسبان هرګز نه کاوه، نو د نهې څه فائده ده؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: هو! خو مقصود تينګول دي د علیه الصلوة والسلام پر دې باندي چي خدای پاک مطلع پر احوالو او افعالو د ظالمانو دی لانه لایخفی علیه تعالی خافية. عذاب ورکوي پر قليل او كثير لامحالة. او يا مخاطب هغه کسان دي يعني هر هغه سړی چي توهم د غفلت د خدای ﷻ کوي په سبب د جهل په صفاتو د خدای ﷻ من انه لايخفى عليه ذرة في السموات والارض. او يا په امهال د خدای غولېدلي وي چي دا ګمان کوي او په حقيقت کي دا آيت تسلي ده ؤ علیه الصلوة والسلام ته او تهديد دی و ظالمانو ته.

إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ ﴿٤٢﴾

پوه سه: چي دا جمله استيناف بياني يعني ځواب د سوال مقدر دی چي خدای غافله نه دی، نو ولي عذاب نه پر نازلوي، حاصل د ځواب دادی چي خدای ﷻ ددوی عذاب و لويه ورځ ته ځنډولی دی چي ورځ د قيامت ده چي په هغه ورځ کي به د هول او بېري څخه سترګي د ظالمانو ردي پاته وي يعني رپولای به يې نه سي او بعض مفسرين وايي چي سترګي ددوی به له ډېره غالبه څخه د باندي راوتلي وي.

مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ۖ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾

"مهطعين" قتاده رحمه الله وايي چي معناه مسرعين الى الداعي، او مجاهد وايي کتل به يې يو شي ته همېشه وي لايرتد اليهم طرهم كما في آية اخرى، او بعض وايي مسرعين لايلتفتون يمنياً وشمالاً ولا يعرفون مواطن اقدامهم مثال يې نه ورځ د ګادوی اسان دی فافهم، او قاموس والا وايي چي "هطع" هطوعاً اسرع مقبلاً خائفاً او اقبل ببصره على الشيئ لايقلع عنه. پورته يې نيولي وي سرونه. او حسن بصري رحمه الله وايي چي مخان د خلګو به په ورځ د قيامت د آسمان و خوا ته وي لاينظر احد الى احد په سبب د ډېر خوف. نه سي کتلای و خپلو ځانو ته بلکي سترګي به يې شخي ولاړي وي رپولای يې هم نسي. او زړونه ددوی به خالي د عقل او فهم څخه په سبب د ډېر دهشت او حيرت. محاروه عربيه. و بې عقل او احمق ته دوی وايي قلبه هواً لارئ فيه ولا قوة. او قتاده رحمه الله يې داسي تفسير

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړی دی چې زږونه به يې له څيګر څخه راپورته سي وکرنکي ته نه به تر خوله راوځي او نه به خپلو ځايو ته تلای سي وقيل غير ذالک.

وَأَنذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ

وبېروه ته يا محمد (عليه السلام) خلګ په ورځ يعني د قيامت چي رابسي ودوی ته عذاب او يا له ورځ څخه د مرګ چي دا ورځ اول ورځ د شروع د عذاب ددوی لان القبر اول منازل الآخرة او يا له عذاب عاجل څخه د دنيا.

فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ

نو وبه وايي هغه کسان چي ظلم يې کړی بالکفر والمعاصي ای زموږ ربه موږ ته مهلت راکړه په دنيا کي او يا معنی دا چي وځنډوه عذاب او موږ دنيا ته رد کړه تر لږ زمانې پوري يعني دومره مقدار چي موږ ايمان راوړو او ستا د نبي دعوت قبول کړو.

نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ

دا ځواب د امر دی يعني اخرنا چي موږ قبول کړو دعوت ستا او موږ متابعت وکړو د رسولانو ، ورته آيت کريمه په بل ځای کي د قرآن عزيز داسي راغلی دی لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠﴾ په ځواب کي ددوی خدای پاک وايي.

أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ ﴿٤٤﴾

آيا نه واست تاسي چي قسم مو اخستی ؤ يعني په دنيا کي چي نسته تاسي لره زوال.

پوه سه: چي "مالکم آه" جواب د قسم ددوی دی جا بلفظ الخطاب للمطابقة لقوله تعالی تکونوا واقسمتم لالحکاية قولهم لان قولهم مالنا من زوال.

درويش وايي: چي د "مالکم من زوال" مظهري رح دا ترجمه کړې ده چي موږ به باقي په دنيا کي يو مرو به نه آه، او روح البيان يې ورته ترجمه کړې ده مما انتم عليه من التمتع بالحظوظ الدنياوية آه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چې دا تولي ترجمې پر دې دلالت چې دوی په خوله دا خبره کوله وهذا بعيد لان الموت كان معلوماً بداهةً لهم من موت آبائهم واجدادهم فكيف ينكرون موت الدنيا، وما قال المظهري رح لعلهم قالوا ذالک بطراً وغروراً لايجدي نفعاً في دفع السؤال، د فقير په نيز هغه ترجمه اولى او اقرب الى الصواب ده چې نامورو مفسرينو رحمهم الله وروسته کړې ده چې دا قسم ددوی مالهم من زوال من الدنيا په زبان حال او په دلالة الافعال ددوی ده چې دوی به گچ کړي کوتې جوړولې او په ډبرو به يې ډبوالونه پورته کوله، يا په سيخ او کانگرېټو به يې بنگلې جوړولې، نو گويا دوی په زبان حال دا ويل او قسم يې اخستی چې موږ به په دنيا کې باقي يو او مړو به نه. او بل هغه معنی چې بيا نامورو مفسرينو تولو کړېده چې دوی قسم اخستی چې موږ له دار دنيا څخه و بل دار ته چې قيامت دی نقل کېږو چې معنی يې انکار د بعث بعد الموت دی وهم كانوا على ذالک المذهب المذكور ډېره ژبباده كما قال الله تعالى "واقسموا بالله جهد ايمانهم لايبعث الله من يموت" وروى هذا الجواب عن مجاهد رحمه الله.

درویش وايي: چې پر هر تقدير لفظ د من زائد لپاره د تاکيد د نفي دی كما صرح به المفسرون بالاجماع.

پوښتنه: اوله معنی چې نامورو مفسرينو کړې ده آيا يې ځايه اوغلطه معنی ده؟

ځواب: د اولې معنا تصحيح په دې ډول کېدای سي چې انبياء عليهم السلام دوی ته په کراتو مراتو دا ويل چې دا ژوند د دنيا بې بقا دی او دوی به يې ډېر سوخته کړل او وينه د غضب به ددوی پر جوش راغله، نو به يې قسم واخستی مالهم من زوال من هذه الحيوة الدنيا.

تجربه: حالت د غضب چې انتها ته ورسېږي هر رنگه که خبري که څه هم له عقل څخه لېري وي د سړي تر خوله يې باسي كما يدل عليه التجربة چې له مسلمان څخه په حال کې د سخت غضب کلمه د کفر تر خوله وځي.

درویش وايي: چې دا نهايته توجيه وه د تصحيح د معنی اولی والعلم عندالله.

Maktaba Tul Ishaat.com　　Scanned by CamScanner

وَسَكَنتُمْ فِي مَسَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ

او تاسي اوسېدل کړي وه (من السکنی بمعنی الاقامة) په وطنو او په ځايو کي د اوسېدلو د هغو کسانو چي ظلم يې کړی ؤ پر خپلو ځانو بالكفر والمعاصي ممن كان قبلكم قوم نوح وعاد و ثمود وغيرهم الذين اهلكهم الله بالاستيصال.

پوه سه: چي مفعول د "تبين" محذوف دی بدلالة الكلام والتقدير تبين لكم حالهم يعني په ليدلو د آثارو د منازلو ددوی او د تاريخ په پاڼو کي ثبت سوي احوال ددوی.

كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ ٱلْأَمْثَالَ ﴿٤٥﴾

چي موږ څه کار وکړی په دوی سره يعني لم ينزجروا من الكفر والمعاصي فاهلكناهم بالمرة. يعني بايد تاسي موجودين کافران د هغو له کړو وروړ څخه پند واخلئ. او موږ بيان کړي دي تاسي لره احوال د هغو کافرانو پر ژبه د رسولانو چي د هغو تائيد د رسالت په معجزاتو سره کړل سوی ؤ.

سعدي شيرازي قدس سره وايي:

پند گير از مصائب ديگران .... تا نه گيرند ديگران زتو پند

نرود مرغ سوی دانه فراز .... چو ديگر مرغ بيند اندر بند

پوه سه: چي و احوالو ته د کفر ماضيين امثال ووايه لان احوالهم في الغرابة كالامثال المضروبة في الامور الغريبة النادرة.

وَقَدْ مَكَرُواْ مَكْرَهُمْ

بعض مفسرين چي د "مكروا" ضمير راجع و کفارو ته د مکې دی چي دوی مکر وسنجاوه په شان کي د نبي عليه السلام په دار الندوة کي چي بعضو وويل چي بندي به يې کړو بعضو وويل چي له مکې څخه به يې فرار کړو، بعضو وويل چي قتل به يې کړو. نو پر دې تقدير ضمير مجرور د "مکرهم" راجع دی و هغه چا ته چي ضمير مرفوع په مکروا کي راجع دی يعني کفار د مکې وح، فالمعنى انهم مكروا مكرهم البليغ چي دوی خپل تمام کوشش پکښي مبذول کړی ؤ لپاره د ابطال د حق چي دين

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د اسلام ؤ او اثبات د باطل چي شرک د مکې والو ؤ، ويرد على ذالک التفسير ان كفار مكة وان فعلوا ومكروا بالنبي ﷺ ودين الاسلام ذالک المكر المذكور لكن لاتعلق له بهذا المقام كما لا يخفى، ولې چي ماقبل كلام په كفارو كي د امم سابقه ؤ او بل دا ده چي د مكروا او مكرهم په ضمير كي اضمار قبل ذكر المرجع لازميږي لان كفار مكه لم يذكرو فيما قبل القريب. فالاولى ماقال صاحب روح البيان حيث قال اى فعلنا بالذين ظلموا ما فعلنا والحال انهم قد مكروا في ابطال الحق وتقدير الباطل مكرهم العظيم الذي استفرغوا في عمله المجهود وجاوزوا فيه كل حد معهود آه. او صاحب د روح المعاني دغه احتمال او معنى مختاره كړې ده چي دى وايي د قد مكروا مكرهم په تفسير كي حال من الضمير الاول في فعلنا بهم او من الثاني او منهما وبين معنى الآية والحال انهم قد مكروا في ابطال الحق الى اخير ما قال صاحب روح البيان چي نژدې تېر سو، او مظهري نسبت و ځان ته كړى دى حيث قال وعندي ان الجملة معطوفة على قوله وسكنتم. والضمير المجرور راجع الى الموصول يعني الذين ظلموا. والمراد الكفار السابقون آه. لكن روح البيان يوه لويه قصه راوړې په تفسير كي ددې آيت او نسبت يې و علي ﷺ ته كړې دى چي دا آيت په قصه كي د نمرود جبار نازل سوى دى بيا يې هغه قصه په ډېر بسط سره راوړې ده لكن صاحب د روح المعاني ص ٢٥٢ كي وايي وما روى من قصة نمرود بن كوش بن كنعان چي د څلورو بانبو مرغانو په مرسته ځان و قرب ته د اسمان ورساوه آه. دى وايي چي دا داسي قول دى چي ظاهر د لفظ القرآن ابا ځني كوي وبعيد جداً. وقال ان الخطر في ذالک عظيم ولايكاد العاقل يقدم عليه. او په هيڅ حديث معتمد صحيح كي نه دى راغلى ولاحاجة في تأويل الآية اليه. روح المعاني وايي چي ددې خبري نسبت كه څه هم و حضرت علي ﷺ ته كړل سوى دى يا نورو رواتو ته لكن اسانيد د هغو ضعيف دي الى اخير ما قال من رد القول المذكور ثم قال في اخيره والله تعالى اعلم.

درويش وايي: چي ما اقوال د تفاسير مذكوره وو را نقل كړل. نو زه هم وايم چي والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَعِنْدَ اللّٰهِ مَكْرُهُمْ ط

يعني مكتوب دى په نېز د خداى (جل جلاله) مكر ددوى، نو خداى (جل جلاله) به جزا ورکړي د دوى او يا معنى داده چي په نېز د خداى جل جلاله مكر سته چي جزا د مكر ددوى به په مكر سره ورکړي. وقد مر ان اطلاق المكر على فعله تعالى مشاكلة.

وَاِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُوْلَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾

که څه هم دى مكر ددوى يعني الشرک عظيماً شديداً بحيث نزول منه الجبال.

پوه سه: چي تزول منه الجبال كناية له عظمت څخه د شرک ددوى كما في قوله جل ذكره تخر الجبال هداً ان دعوا للرحمن ولداً.

درويش وايي: چي هغه قصه طويله چي روح البيان راوړي ده. او روح المعاني په شدت سره رد کړي ده مظهري په نقل له بغوي څخه هم راوړي ده لكن په اخير کي يې ويلي دي وهذه القصة يأبى عنها العقل ولم يثب بنقل يعتمد عليه.

درويش وايي: چي ولنعم ما قال صاحب روح المعاني في امثال هذه القصة وقد شاع تلک من اخبار القصاص وخبرهم مدفوع عن القبول وان طاروا الى النسر الطائر انتهى په اوسني زمانه کي هم بعض بېعلمه امامان يا خطيبان ورته د دروغو قصي عوامو ته کوي. او ده پر سترګو توري عينكي اېښي وي چي خلګ مي سترګي ونه ويني او د ژړا په لهجه دغه د دروغو قصي کوي د عوامو دا خيال وي چي خطيب صاحب ژاړي نو دوى پر ژړا متاثر اېښي وي والى الله المشتكى من صنيع هؤلاء الخطباء الجامعين للنقود بالكذب على الله وعلى الرسول.

فائده: كسائي او ابن جريج رحمه الله كلمه د "لتزول" په فتح د لام لپاره د تاكيد او تزول په رفع سره وايي او لفظ د ان مخفف له مثقل څخه بولي. او ضمير شان ورسره محذوف بولي. والتقدير انه اى الشان كان مكرهم اى شركهم عظيماً شديداً بحيث تزول منه الجبال. او جمهور قرا لام د "لتزول" په كسره وايي او تزول منصوب وايي په ان مقدره سره وروسته د حرف جر ده لتزول كما هو القانون النحوي من ان الحروف الجارة لا تدخل على الافعال فلابد من تقدير ان او يا ان مخفف د مثقل دى او لفظ د كان تامه دى او لام په معنى د كي دى فافهم. والمراد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بالجبال شرائع الانبياء وايات الله التي هي كالجبال في الثبات والدوام حسن بصري وايي چي مكر ددوى اضعف من ان تزول منه الجبال بل هو محال.

فَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِهٖ رُسُلَهٗ

ته مه كوه گمان اى مخاطبه غير معينه پر خداى (جل جلاله) چي خلاف دي وكړي د خپلي وعدې چي د رسولانو دده سره يې كړې ده بالنصر لرسله وهلاك اعدائه. كريمه "انا لننصر رسلنا" كريمه "كتب الله لاغلبن انا ورسلي" كريمه "لنهلكن الظالمين ولنسكننكم الارض من بعدهم.

پوه سه: چي "مخلف وعده" مفعول ثاني د "تحسبن" او "رسله" يې مفعول اول دى. مفعول ثاني چي يې تر اول دمخه كړى دى لپاره د تنبيه پر دې چي خداى جل جلاله د هيڅ چا سره خلاف الوعد نه كوي فضلاً مع الرسل.

اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿۴۷﴾

په تحقيق خداى (جل جلاله) دى د چا مكر پر ده نه چلېږي، خاوند د كسات د دوستانو لپاره له دښمنانو څخه.

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوٰتُ

هغه ورځ چي بدل كړل سي مځكي په بله مځكه او اسمانونه.

پوه سه: چي "يوم" منصوب دى محلاً په "اذكر" مقدر سره كما هو التفسير الشائع في امثاله من القرآن، "والسموات" عطف دى پر "ارض" باندي والتقدير والسموات غير السموات ولم يذكره لدلالة ماقبله عليه.

پوه سه: چي تبديل گاهي په ذات كي وي لكه په دې قول كي بدلت دارهم بالدنانير، والمراد في قوله تعالى في حال الجهنميين بدلناهم جلوداً غيرها او گاهي په صفت كي وي نحو بدلت الحلقة خاتماً.

فائده: په تبديل كي د مځكي او اسمانو احاديث راغلي دي چي بعض يې پر تبديل د ذات دلالت او بعض يې پر تبديل د صفاتو دلالت كوي، والآية ليست بنص في احد الوجهين وفي حديث ابن عباس رضي الله عنه چي د مځكي تبديل دادى چي بعض

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځايونه زياتوب پکښي وسي او بعض ځايونه کمښت، يعني غرونه، غونډۍ، ښېلي او درختي ټولي د مځکي ولاړي سي او مځکه سره کش سي لکه يو څوک چي خرمن کشوي چي فراخه سي، نو ټوله مځکه يو رنګ سي نه لوړه او نه جوړه پکښي وي. لکه اميان چي وايي چي مځکه يوه هګۍ سي او تبدل د اسمانو دادى چي لمر او ستوري او سپوږمۍ ورک سي والحاصل بغير كل واحد عما عليه في الدنيا.

درويش وايي: چي دا تفسير د فهم د متعلمينو د پر زيبا دى. والاحاديث الدالة على تغيير الذات او تغيير الصفات قد اورد المظهري في نحو ثلث صفحات وفي نقلها بالعربية وترجمتها باللغة الافغانية تطويل كثير لا يليق بشان متعلمي هذا التفسير.

درويش وايي: چي امام همام فخر الدين الرازي رحمه الله په تفسير كبير كي وايي چي دا بعيد نه ده چي له تبديل څخه د مځکي دي مراد دا وي چي جهنم په ځني جوړ سي او د تبديل د سماواتو څخه دي مراد دا وي چي جنتونه به ځني جوړ سي. او ټولو اهل التفسير د امام دا خبره تر تنقيد لاندي نيولې ده چي له دې څخه خو دا لازمېږي چي جنت او دوږخ اوس مخلوق نه دي كما يقوله المعتزلة والثابت في علم الكلام والاحاديث خلافه. علامه آلوسي په روح المعاني كي كه څه هم په دفع كي ددې سوال له كلام څخه د امام ډېره سعي كړې ده لكن په سر يې نه ده رسولې والله اعلم بمراد عباده.

وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾

ښكاره به سي ټوله بندګان يعني له قبرو وغيرها څخه به را ووځي، درويش "غيرها" ووايه لان الانسان قد ياكله الحوت في البحر او بل هندوان د نن زمانې خپل مړي سوځوي قبرونه نه لري وكذا قد ياكل الانسان سباع البر الى غير ذالك "لله الواحد القهار" يعني لمحاسبته ومجازاته بالجنة او النار.

فائده: ددې دوو صفاتو جمع كول دلالت پر دې دى چي ورځ د قيامت ډېره سخته ده، ولي چي آمر يو وي او هغه هم غالب وي چي څوک يې مقابله نه سي كولاى، نو ځاى د استغاثې او د پناه بل نسته.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ

او ته به وينې يا محمد (ﷺ) يا مخاطب غير معين. كافران په دغه ورځ كي تړلي يو له بل سره په سبب د اشتراک في العقائد والاعمال كالمشركين في الشرک وهكذا اليهود والنصارى والزانين منهم مثلاً په قيود او اغلالو كي د اصفاد مفرد صفد دی لکن صفَد. سخت تړلو ته وايي او قرينا مع شياطينهم.

ابو سعيد الخدري ﷺ له عمر بن خطاب ﷺ څخه روايت كړی دی قال يقرن الصالح مع الصالح في الجنة ويقرن الرجل السوء بالسوء في النار.

سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ وَتَغْشَىٰ وُجُوهَهُمُ النَّارُ

جمع سربال وهو القميص. په غياث اللغات ص ۵۳۶ كي وايي قطران بالكسر نام شاعري ونام شهر ونام روغني باشد سياه وبد بوه كه از درخت عرعر كه سركوه مى باشد ميگيرند وآنرا بر اشتران خارش يعني الجربى چي په پښتو يې ګرګ بولي چي ګرګ يې ورسوځي په سبب د تيزی رنګ يې تور دی بدبو يه چي اور ژر اخلي. نو په قطران بدن د اهل النار ورلړي، نو دوی لره لكه قميص ګرځي. نو پر دوی سوي او كا د قطران او وحشته د رنګ يې او بد بوی تولسره جمع سي مع اسراع النار في جلودهم وفي روح المعاني هو مايحلب من شجرة الابهل وتهنأ به الابل الاجرب فيحرق الجرب بما فيه من الحدة وقد تصل حرارته الى الجوف وهو اسود منتن يسرع فيه اشتعال النار حتى قيل انه اسرع الاشيا اشتعالاً وهو حار يابس في الثالثة او الثانية انتهى "وتغشى وجوههم النار" او پټ كړی وي او پر سربيره وي پر مخانو ددوی اور.

پوه سه: چي د "وجه" تخصيص يې له دې جهته وكړی چي مخ په انسان كي هغه عزت مند ځای په ظاهر كي د بدن دی لكه زړه په باطن كي د بدن، ولهذا قال الله تعالى "تطلع على الافئدة" او بل سبب يې دادی چي دوی په دنيا كي د خدای ﷻ وخوا ته توجه نه وكړې، او حواس د مخ يې لكه سمع او بصر يې د حق او معجزاتو وليدو ته او سمع د حق و اورېدلو ته نه وه سپارلي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لِيَجْزِيَ اللّٰهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ

پوهه سه: چي کلمه د لام متعلق ده په محذوف پوري، تقديره يفعل ذالک ليجزي اليه او بقوله مقرنين، او بقوله تغشي والمعنى تا چي جزا ورکړي خداى پاک و هر نفس ته که مطيع وي او که عاصي په ما کسبت سره لانه اذا بين الله ان المجرمين يعاقبون باجرامهم کما في الآيات السابقة علم ان المطيعين يثابون بطاعاتهم. نو د لام کلمه متعلق ده په برزوا پوري فافهم.

اِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۵۱﴾

په تحقيق خداى ﷻ ژر دى حساب دده لانه لايشغله حساب عن حساب، امام سيوطي رحمه الله په جلالين کي وايي چي خداى پاک حساب کوي د ټولو خلګو سره په قدر د نيمي ورځي د دنيا لحديث بذالک.

درويش وايي: چي ورته قول ابن المبارک رحمه الله او ابو نعيم عن النخعي رح قال کانوا يرون انه ليفرغ من حساب الناس في مقدار نصف يوم وروسته به قيلوله کوي هؤلاء في الجنة وهؤلاء في النار، ومثل هذا الحديث اخرجه ابن ابي حاتم عن ابن عباس رضي الله عنهما.

هٰذَا بَلٰغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنْذَرُوْا بِهٖ وَلِيَعْلَمُوْٓا اَنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ

اي القرآن او السورة يا ما في السورة من الوعظ من قوله تعالى ولا تحسبن الله الآية، بلاغ کفايت دى دوى لره په نصيحت کي.

پوهه سه: چي "ولينذروا به" عطف دى پر محذوف باندي اى لينصحوا ولينذروا چي وبېرول سي په دغه بلاغ سره، وقيل معنى الآية هذا القرآن انزل لتبليغ الناس احکام الله ولينذروا به او چي دوى پوهه سي، په دې چي نه دى مستحق د عبادت بالحق مګر يو اله.

وَلِيَذَّكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿۵۲﴾

او چي پند واخلي په مواعظو د قرآن خاوندان د عقولو يعني العقول السليمة عن الهوى وعن تقليد الآبا.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي اصل د يذكروا يتذكروا و تا يې په ذال کي مدغم کړه او لفظ د "الوا" جمع د "ذو" ده من خلاف لفظه.

فائده: الباب په اصل کي جمع د لب ده چي مغز ته وايي يا د بادام يا د جوز مثلاً دلته مراد ځني عقل دی مجازاً. علما وايي چي مغز د انسان عقل دی او بدن يې قشر دی يعني پوست او کالي يې قشر القشر دي نو انسان لره لازم ده چي د عقل په تصفيه کي کوشش وکړي بالايمان والطاعة واجتناب المنهيات والتفكر في الآء الله وشكرها وقطع الطمع عن غيره تعالى في الرزق، كمال خجندي وايي:

نيست مارا غم طوبى وتمناى بهشت ..... شيوه مردم ناهل بود همت پست

مولانا جامي قدس سره وايي:

يا من ملكوت كل شيئ بيده .... طوبى لمن ارتضاك ذخراً لغده

اين بس كه دلم جزء تو ندارد كامى .... تو خواه بده كام دلم خواه مده

درويش وايي: چي په توفيق د خدای ﷻ له تفسير ځخه د ديارلسمي پارې د قرآن عزيز په ساعت کي د لسو بجو په ورځ د پنجشنبې اووه ويشت شعبان المبارک سنه (۱۴۲۹ هـ ق) فارغ سوم ولله الحمد والمنة والصلوة والسلام على خير البرية وآله وصحبه الكملة ويليه تفسير الجزء ۱۴ ان شا الله العزيز.

التجا وتضرع بدرگاه رب العزة القادر المطلق جل سلطانه:

اللهم وفق عبدک العاصي بانواع المعاصي محمد عبيد الله الايوبي السليمانخيلي غفرله الباري ذنبه الجلي والخفي لتفسير القرآن الكريم الى اخيره بالخير والعافية والصحة والسلامة واجعله خيراً باقياً وعملاً جارياً الى يوم القيامة انک على كل شيئ قدير وبالاجابة جدير،،،، بيت:

غرض نقشيست كزما ياد ماند .... كه هستى را نمى بينم بقائى

مگر صاحب دلى روز ز رحمت .... كند درحق اين مسكين دعائى

روز محشر هر كه آيد تصوير جانان دربغل

من نيز حاضر ميشوم تفسير قرآن دربغل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سورة الحجر مكية وهي تسع وتسعون آية وست ركوعات

بسم الله الرحمن الرحيم

ونعوذ بوجهک الکريم من الشيطان الرجيم

الر ۚ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُّبِينٍ ①

درويش وايي: چي "الٓمٓر" له متشابهاتو څخه د قرآن کريم دی و قد مر اختلاف اهل التفسير والفقها في اول سورة البقرة.

او "تلک" اشاره ده و آياتو ته ددې سورت. او اضافت و کتاب ته يې په معنى د "منْ" ده.

يوه سه: چي مراد له کتاب او قرآن څخه يو دی بالتغاير الاعتباري بالکتابة في المصاحف والقرائة بالالسنة.

او تنکير د قرآن لپاره د تعظيم دی اى آيات ما هو جامع لکونه کتاباً کاملاً وقرآناً بين الرشد والهداية والفرق بين الحلال والحرام بياناً عربياً.

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

الجزء الرابع عشر

رُبَمَا

تفسير اسمعيل حقي

حضرت مولانا محمد عبد الله الايوبي

الكندهاري الحنفي النقشبندي

مكتبة القراءة والتجويد

كاسي روڈ كوئٹه بلوچستان

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْ كَانُوْا مُسْلِمِيْنَ ②

پوه سه: چي "رب" نافع او عاصم او ابو جعفر رحمهم الله په تخفيف د با وايي، او نور قاريان په تشديد د با وايي. او "رب" پر هر تقدير حرف جر دى او كلمه د ما منع كونكې د "رب" د عمل نو له دې سببه يې دخول پر فعل روا دى.

سوال: د "رب" دخول پر ماضي بايد وي كما تقرر في النحو، نو دلته پر مضارع چي يو څرنګه داخل سو؟

ځواب: مستقبل په اخبار کې د خدای ﷻ لکه ماضي دى لتحققه حتماً.

فائده: معنى حقيقي د "رب" تقليل دى بعض مفسرين يې پر حقيقت حمل كوي ووجه التقليل ان الكفرة يدهشم اهوال القيامة يو وخت نادر كه له دوى څخه دهشت پورته سي تمنوا الاسلام في الدنيا. او بعض مفسران وايي چي "رب" دلته لپاره د تكثير دى مجازاً له جهته د قيام د تضاد په ځاى کې د مناسبت كما تقرر في علم البيان من ان التضاد يقوم مقام المناسبة "يود الذين كفروا لو كانوا مسلمين" خوښ دي يعني په ورځ د قيامت عند معاينة. كلمه د لو په معنى د ان ده يعني ان كانوا مسلمين في الدنيا.

فائده: تعبير له وداد څخه د دوى په لفظ د غيبت يعني كانوا انما هو في الحكاية لا في المحكي عنه لان المحكي عنه لو كنا مسلمين بصيغة التكلم فافهم كما في قول القائل حلف فلان ليقتلن كذا مكان قوله لافعلن كذا فافهم.

پوه سه: چي ابن المبارک او ابن جرير، او بيهقي رحمهم الله له ابن عباس او انس رضي الله عنهم څخه روايت کړى دى چي دوى دوو ددې آيت مبارک په متعلق کې وويل چي دا يعني و داد د الذين لو كانوا مسلمين هغه وخت دى چي ګناه کاران د مسلمانانو او مشرکينو په اور کې سره يو ځاى وي، نو مشرکان و مسلمانانو ته پېغور ورکړي چي تاسي ته څه فائده وکړه ستاسي ايمان او طاعت، نو خداى پاک له دې پېغور څخه په غضب سي، نو مسلمانان تو له له دوږخ څخه وباسي بفضل رحمته، نو په دې وخت کې "يود الذين كفروا لو كانوا مسلمين" يعني

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

موږ به هم له دوږخه ايستل سوي واى كه مسلمانان واى، او هناد او سعيد بن منصور د ابن عباس رضي الله عنهما څخه داسي روايت كړى دى چي پر له پسي خداى ﷻ شفاعت د شفاعت كونكو د عصات المؤمنين قبلوي او عصات په شفاعت سره جنت ته داخلوي او شفاعت قبلوي، او رحم كوي پر عصات د اهل ايمان حتى چي خداى ﷻ حكم عمومي صادر كړى من كان مسلماً فليدخل الجنة فح، "يود الذين كفروا لو كانوا مسلمين" يعني موږ به هم په دي حكم عام كي د ارحم الراحمين داخل سوي واى او جنت ته به تللي واى.

او طبراني رحمه الله په خپل كتاب اوسط كي په سند صحيح د جابر بن عبد الله رضي الله عنه څخه داسي روايت كړى دى چي رسول الله ﷺ وويل چي بعض كسان زما د امت به عذاب وركړل سي په سبب د گنهو ددوى نو دوى به په دوږخ كي وي ماشا الله ان يكونوا وروسته اهل الشرك دوى ته پېغور وركړي او وه به وايي دوى ته ما نرى من تصديقكم يعني الرسول چي تاسي نفع وكړه يعني چي تاسي هم لكه موږ په اور كي ياست فلا يبقى موحد الا اخرجه الله يعني من النار ثم قرأ رسول الله ﷺ "ربما يود الذين كفروا لو كانوا مسلمين"

درويش وايي: چي قريب المعنى د حديث مذكوره وو ته نور هم ډېر حديث په روايتو مختلفه سره په تفسير كي د آيت مذكوره راغلي دي وفيما ذكرناه كفاية.

ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ۝

پرېږده يا محمد (ﷺ) يعني الكفار، چي خوړك كوي او تمتع يعني نفع اخلي په شهوات نفسانيه وو سره يعني دا اكل او تمتع متناهي دي، او دوى مشغول كړي وي د كار سازى د اخرت لپاره بالايمان والطاعة اميد د ډېرو عمرو ژر دى چي خبر به سي په خپل سوء يعني عذاب د خداى ﷻ به په ورځ د قيامت روښي، وفائدة هذه الآية نا اميده كول دي د عليه الصلوة والسلام د ايمان او انقياد څخه ددوى بانهم من اهل الشقاوة في علم الله تعالى او نصيحت ستا وروسته تر دي فائده نه لري، ولي چي حجت پر دوى قائم سو او وى ويېرول سول

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د ایثار د تنعیم د دنیا پر تنعیم د آخرت بالجنة بسبب طول الامل، په تفسیر بحر العلوم کي راغلي دي چي طول الامل رحمت دی ددې امت لپاره که طول امل نه وای دېر امور شرعیه به معطل سوي وای مثلاً که طول امل نه وای علماو د تفسیر به په علم تفسیر کي مجلدات کثیره تفسیرونه نه جوړ لای. او فقهاؤ به په فقه کي شروح طویله او فتاوی وي په جلدو جلدو نه تصنیفولای مثلاً، که طول امل نه وای فقیر به په تفسیر قرآن پیل هم نه وای کړی لکن طول امل تر دې حده تفسیر راورساوه چي تقریباً لس جلده ته ورسېدی او نور هم طول امل باقي دی چي په توفیق د خدای ﷻ به دا تفسیر تر پایه پوري ورسېږي ان شا الله تعالی او سره ددې چي عمر د فقیر د نیوي (۹۰) کالو په شاوخوا کي دی، وهذا الاتمام لیس بعجیب في جنب قدرة الله العزیز العلام او که طول امل نه وای دېر اسباب د عیش او ژوند به معطله سوی وای. په حدیث شریف کي راغلي دي چي روایت یې انس رضي الله عنه کړی دی قال رسول الله ﷺ انما الامل رحمة لامتي لو لا الامل لما رضعت ام ولدها ولا غرس غارس شجراً" په تحقیق امل رحمت دی زما د امت لپاره. که امل نه وای، نو نه به وای ورکړي شیدې مور د هغې زوی ته، او نه به وای شنه کړې یو سړي درخته، علما وایي چي حکمت الهي ددې تقاضا نه کوي چي د ټولو انسانانو دي اقبال من کل الوجوه و خدای پاک ته مبذول کړي فان ذالک یخل بامور المعاش ولهذا قیل لو لا الحمقی لخربت الدنیا.

پوښتنه: نو د طول امل چي په قرآن عزیز کي ذم راغلی دی کما في الآیة المذکورة او په احادیث شریفه وو کي هم بد بللی دی څه شی دی؟

ځواب: امل مذموم توقع ده لطول الاعمار وبلوغ الاوطار چي زما حاجتونه به ټوله تر سره سي واستقامة الاحوال یعني حالات د ژوند بې خلله پایه تکمیل نه رسېږي وان لا یلقوا في العاقبة الاخیراً. قال الصائب:

درسر این غافلان طول امل دانی که چیست
اشیان کرد است ماری در کبوتر خانه

درویش وایي: چي علما وایي چي د مذکوره طول امل چي په شرع کي یې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ذم جدا دی مهلكات یې څلور دي (١) کسل په طاعت و تاخيرها (٢) تاخير دی په توبه کي له ګناه څخه بل ترکها (٣) قسوة القلب بعدم ذكر الموت قلباً (٤) حرص دی پر جمع د دنيا من الحرام والحلال والاشتغال بها من ذكر الآخرة واهوالها، ولاشك في كونه مذموماً، واما طول الامل للامور الاخروية كما ذكرنا امثلتها فهو محمود قطعاً فافهم هداك الله.

وَمَآ أَهۡلَكۡنَا مِن قَرۡيَةٍ

او نه ده هلاک کړې موږ يوه قريه يعني اهل د قريې، ومن زائد لاستغراق النفي.

پوه سه: چي په اصطلاح کي د قرآن مبارک قريه عام دی بلد وغيره دواړو ته شامل دی دا شروع ده په بيان کي د سِر په عدم نزول کي د عذاب پر مشرکينو د مکې عاجلاً لکه پر نورو امتو چي په دنيا کي عذاب نازل سوی و لکه قري د قوم لوط او عذاب د مکې والو يې و اخرت ته وځنداوه.

إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَّعۡلُومٌ ④

مګر نه هغه هلاک لره يې وخت سته مکتوب في اللوح المحفوظ "معلوم" اي عند الله تعالى لايتقدم ولايتاخر.

سوال: په قانون نحوي کي خو په منځ کي د صفت واو نه راځي کما في قوله تعالى "الا لها منذرون"؟

ځواب: واو يې په دې سبب پر داخل کړی چي صورةً دا جمله لکه حال ده، نو واو يې پر داخل کړئ تاکيداً للصوقها بالموصوف كذا قال المظهري، او روح البيان وايي چي "كتاب" مبتدأ ده او "لها" يې خبر دی، خبر چي يې مقدم کړی لان المبتدأ نکرة کما هو القانون النحوي چي مبتدأ چي نکره وي تقديم د خبر يې پر واجب دی او دا جمله حال ده له "من قرية" څخه

پوښتنه: دا جمله صفت ده د قريه چي استثنأ يې د عموم د صفاتو وسوه، قريه خو نکره ده، نو ذو الحال څرنګه کېدای سي؟

ځواب: نکره چي په سياق کي د نفي راسي خصوصاً سره د "من" لپاره د استغراق ده، نو په حکم د نکره موصوفي فيصح کونها ذو الحال بدون تقديم الحال كما هو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

القانون والمعنى اهلكنا قرية من القرى في حال من الاحوال الا لها كتاب معلوم.

مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ۝

نه وړاندي کېږي يو امت (کلمه د من زائده ده لاستغراق النفي) يو امت د اجل ته يعني لايهلک قبل الاجل المقدر في علم الله. او نه ځنډېږي هلاک ددې قريبي بعد بلوغ الاجل الموعود.

پوښتنه: چي ضمير د "يستأخرون" خو راجع و امت ته دی او امت مونث دی نو مذکر ضمير به څرنګه ورته راجع سي؟

ځواب: تذکير يې بنا پر معنی دی. ولي چي له قريه څخه خو مراد اهل قريه دي وتانيث القرية باعتبار اللفظ فقط.

وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ۝

وويل مشرکانو د مکې و نبي عليه السلام له پسخنده اې هغه سړی يې چي وحي نازل سوې دی تاته يعني قرآن په تحقيق ته لېونی يې. يعني د لېونيانو خبري کوې چي ته وايي ماته قرآن نازل سوی دی.

پوښتنه: چي دا وروسته آيت تفسير دی "لوما" په معنی د هل لا دی. ولي ته راتګ نه کوې موږ ته په ملکو سره چي ستا لپاره شاهدي د رسالت يې زموږ د مخه ادا کړې وای. او يا معنی داده چي زموږ د عذاب لپاره چي موږ ستا تکذيب وکړی لکه د عذاب د امم سابقه لپاره چي به ملکې راتلې. او يا معنی داده چي ملکو به ستاسره مرسته کولای په تبليغ کي کما في قوله تعالى "لولا انزل اليه ملک فيکون معه نذيرا"

لَّوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ۝

که ته يې له رښتيا ويونکو څخه په دعوه کي د نبوت.

مَا نُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذًا مُّنظَرِينَ ۝

موږ نه نازل وو ملکې مګر نه په حق سره يعني بالعذاب المتحقق عند الله لقوم. او نه دي دا کفار په دغه وخت کي چي ملکي د عذاب راسي موخرين يعني

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي ملكي په عذاب سره راتګ وكړي، نو له كفارو څخه بالا مهلت وركول مسلوب سي ونزل عليهم العذاب في الحال.

فائده: د "اذا" جزأ ده د شرط مقدر، وهذا اللفظ مركب من اذ بمعنى الحين وروسته پر بالا كي ان شرطي فصار اذ ان وروسته نحاتو ثقيل وګاڼه همزه د ان، نو يې حذف كړى نو اذن پاته سو، قانون د ان شرطي لفظ دلالت پر فعل مقدر بعده والتقدير وماكانوا اذان كان اى وجد ماطلبوه منظرين يعني بعد ازان مهلت داده ميشود بلكه همواره عذاب مى آيد.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ⑨

بوه سه: چي ضمير د متكلم مع الغير لپاره د تعظيم د رب العزة دى او "نحن" ضمير فصل نه دى لانه يكون بين الاسمين وههنا بعده فعل، بلكي مبتدأ ده كذا في تفسير الكواشي.

پوه سه: چي دا آيت رد دى د انكار د كفارو د مكې او استهزأ ده ددوى په قرآن سره ولهذا اكده بوجوه من التاكيد.

ترجمه: په تحقيق موږ نازل كړى دى و تاته يا محمد (ﷺ) ذكر يعني القرآن العظيم الشان، او په تحقيق موږ ساتونكي يو د قرآن د تحريف او د زيادت او نقصان څخه كما فعل اليهود بكتابهم التوراة ولا يتطرق اليه الخلل ابداً، وهذا دليل لكونه منزل من الله ﷻ اذ لو كان من عند غيره تعالى، نو به د كفارو د طعن لار پكښي خلاصه واى له جهته څخه د قبول د زيادت او نقصان.

فائده: خوارج وايي چي عثمان ؓ او نورو دده همكارانو له قرآن څخه لس جزء يعني پاري غورځولي دي خزلهم الله كيف انكروا الاحاديث الصحاح في باب جمع عثمان ؓ القرآن وكيف انكروا اجماع الامة على ان الموجود في ايدى الناس هو القرآن المنزل.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ ⑩

او په تحقيق موږ استولي وه ستا د مخه رسولان. "شيع" جمع د شيعي ده والشيعة قوم مجتمعون كلهم على دين وعقائد، لام موطئه د قسم محذوف دى

Maktaba Tul Ishaat.com　　Scanned by CamScanner

وَمَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١١﴾

او نه دي ورغلي دغو شيعو ته (مضارع لپاره د حكايت د حال ماضيه ده) يو رسول له رسولانو (من زائد دى لپاره د استغراق د نفي) مگر نه دوى به پسخند واهه يعني په هغه رسول فيه تسلية للنبي عليه السلام. ولي چي كفارو د مكې هم په ده پسخند واهه.

كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾

اى كما سلك الاستهزا والكفر في قلوب الشيع الاولين، مونږ داخله وو استهزا په زړو كي د مجرمينو يعني مشركى مكة. والسلك ادخال الشيئ في الشيئ كالخيط في المخيط والرمح في المطعون.

لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾

ايمان نه راوړي پر هغه رسول جمله حال ده له مجرمينو څخه. او تېر سوى دى سنت او عادت د خداى جل جلاله په اولينو كفارو كي باهلاك من كذب الرسل.

درويش وايي: چي په دې آيت كي وعده خفي ده د عليه الصلوة والسلام سره بالفتح والظفر على اعدائه من اهل مكة وغيرهم.

وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾

كه مونږ خلاص كړو پر دغو كسانو چي ستاسې بېخايه سوالونه كول بقولهم لو ماتأتينا بالملائكة. يوه دروازه د اسمان. نو گرځي ملكي چي اسمان ته خېژي پر دغه دروازه او تاسي هم ورته گورئ. او حسن بصري رحمه الله وايي چي دغه كفار و خېژي و اسمانو ته او عجائب د اسمانو هم وويني طول نهارهم.

لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا

چي بند كړل سوي دي زموږ ستر گي يعني تا اې محمده رابندي كړي دي زموږ ستر گي په سحر سره چي حقيقت حال نه په وينو.

درويش وايي: چي ترجمه پر تقدير د قرائت "سكرت" بالتشديد كما هو قرائة عامة القرا او پر قرائت د ابن كثير رح چي سكرت په تخفيف د كاف او په

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

فتح د تأیې وایي، نو پر دې قرائت "ابصارنا" مفعول د سکرت بالنصب یعني بصیغة المخاطب فالخطاب لرسول الله ﷺ والمآل واحد، په قاموس کي وایي چي سک سد النهر یعني بند دی د ویالې له جریان څخه. او کلبي یې په عمیت ترجمه کړې ده، او قاموس والا د سکرت پر تقدیر د تخفیف دا ترجمه کړې ده ای حبست ابصارنا عن النظر وغطیت وغشیت وحیرت.

بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُوْرُوْنَ ﴿١٥﴾

بلکې موږ داسي قوم یو چي په موږ سحر کړل سوی دی یعني قد سحرنا محمد ﷺ بذالک، کما قالوا عند رؤیة سائر معجزاته ﷺ، دوی کلمه د بل او د انما وویل ددې لپاره چي زموږ یقین دی چي دا موږ چي وینو دا هیڅ حقیقت نه لري بل هو باطل خیل الیهم بنوع من السحر من جانب محمد (ﷺ).

فائده: کفار اولاً کلمه د انما چي پر حصر دلالت کوي پر ابصار داخله کړه غرض یې دا ؤ چي زموږ سترګي فقط بندي سوي دي له رؤیت څخه د حقیقت الحال عقول پر ځای دی په دې پوهېږو چي دا امور صرف چشم بندي ده وروسته یې له هغه څخه اضراب وکړی و قالوا بل نحن آه یعني جاوز ذالک السحر من الابصار الی العقول لنا بسحر محمد ﷺ، صاحب د روح البیان وایي چي سحر من خرق العادة او خرق العادة ګاهي له اولیاؤ څخه صادرېږي نو هغه ته کرامت وایي او ګاهي له نفس شریر څخه صادر سي هغه ته سحر وایي او سحر لره بقا نسته بلکې یو کړی وي بخلاف بعض المعجزات کالقرآن العزیز فانه معجزة باقیة کر الازمان ومر الدهور والسحر یمکن معارضته یعني الاتیان بمثله کما لسحرة فرعون والمعجزة لایمکن معارضته کعصی موسی علیه السلام ولا یظهر السحر الا علی ید فاسق فاجر.

مسئله: د سحر زدکړه حرامه ده بالاجماع من الائمة الاربعة رحمهم الله.

مسئله: له سعید بن مسیب رحمه الله څخه چا پوښتنه وکړه چي که یو سړی په سحر سره چا د ماینې له جماع څخه بندي ؤ (درویش! کما یفعل ذالک قوم هزاره من الشیعة) او هغه بند کړل سوي له یو عالم څخه خلاص والی ددې بندیز وغوښتی ده ته روا ده چي د بندیز د حل لپاره یو تعویذ یا ځابنت وروکړي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سعيد بن مسيب رحمه الله ورته وويل انما انهی الله عما يضر ولم ينه عما ينفع فان استطعت ان تنصر اخاک فافعل انتهى.

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ

په تحقيق موږ پيدا کړي دي په اسمانو کي بروج، او ښائسته کړي موږ سما يعني په لمر او سپوږمۍ او ستورو و کتونکو ته د اسمان.

پوه سه: چي جعل په معنا د خلق دی چي بروجاً يې مفعول دی او څوک چي په معنی د تصير بولي تکلف ته د حذف د بل مفعول مجبور دی، ولي چي جعل په معنی د تصير دوه مفعوله غواړي.

فائده مهمه: مظهري وايي البروج هو النجم يعني لوی ستوري ماخوذ من التبرج وهو الظهور او غټ ستوري هم ظاهر وي، وروسته مظهري وايي وليس المراد بالآية مصطلح اهل الهيئة ای الرياضي ثم اورد المظهري على ذالک ای على عدم ارادة البروج المصطلحة دليلاً چي حاصل يې دادی چي ارادة د بروج مصطلحه وو د احاديثو نبويه څخه خلاف دی او شريعت ابا څندي کوي او صاحب د روح البيان تفسير د بروجو په قصورو سره کړی لکه عطيه چي هم تفسير په قصورو سره کړی دی، وروسته ده په تفسير کي د څورلسمي پارې ص۴۴۸ داسي ويلي دي وهي البروج الاثنی عشر المختلفة الهيئات والخواص اسمائها الحمل والثور والجوزا والسرطان والاسد والسنبلة والميزان والعقرب والقوس والجدي والدلو والحوت، او بيا روح البيان د مزيد تفصيل و تفسير ته خپل د اوائلو د سورت يونس حواله کړي ده انتهی، او صاحب روح المعاني په تفسير کي د څورلسمي پارې ص۲۲ وايي چي له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چي تفسير ددې آيت يې په دوولسو برجو مشهوره وو سره کړی دی چي شپږ برجه يې په شمال د منطقة البروج دي چي درې په هغو کي ربيعي دي يعني چي لمر په هغو بروجو کي وي نو پسرلی وي په معظم معموره مځکي کي. او درې صيفي دي چي دوبی د حلول د لمر و دغو بروجو ته پيدا کيږي اول ددې شپږو حمل دی، او شپږ جنوبيه د منطقة البروج څخه چي درې د هغو خريفي بولي چي زمانه د منی ته وايي او درې شتوي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دي چي ځمې څنې پیدا کېږي اول ددغو درو برجانو میزان دی، او طول د هر برج په نېږ ددوی د پرش درجې دي او عرض یې یوسل او اتیا درجې دی من قطب الی قطب، روح المعاني وایي وکانها انما سمیت بذالک لانها کالحصن او القصر للکواکب الحال فیها، روح المعاني وایي وهي في الحقیقة اجزاْ الفلک الاعظم وهو المحدد للجهات الست المسمی بلسانهم الفلک الاطلس وفلک الافلاک ثم فصل الکلام فیها صاحب الروح المعاني وفي بعض المواضع نقل عن الشیخ الاکبر قدس سره وعن الشیخ ابو علي بن سینا.

درویش وایي: چي د تولو عباراتو نقل به و متعلم ته د تفسیر ایوبي درد سر وي او په پوهېږي هم نه. لکن علماْ وایي ما لایدرک کله لایترک کله والله اعلم بالصواب في کل باب.

وَحَفِظْنٰهَا مِنْ كُلِّ شَيْطٰنٍ رَّجِيْمٍ ۝١٧

او موږ ساتلی دی اسمان له هر شیطان څخه چي ترتلی دی له دربار څخه د خدای ﷻ یعني شیطان قدرت نه لري چي اسمانو ته دي وخېژي او اهل سموات ته دي وسوسې ور واچوي ویطلع علی احوال اهل السماْ، بغوي رح وایي قال ابن عباس رضي الله عنهما کانت الشیاطین لایحجبون عن السموات وکانوا یدخلونها ویاتون باخبارها فیلقون علی الکهنة فلما ولد عیسی علیه السلام منعوا من ثلث سموات ولما ولد محمد علیه السلام منعوا من السموات کلها، نو هر شیطان چي وروسته تر نبوت د علیه الصلوٰة والسلام چي اراده د اورېدلو د ملکو د اسمان به وکړه دستي به په شهاب وویشتل سو کما سیاتي في الآیة الآتیة، نو شیطانانو و ابلیس اعظم ته شکایت ددې منع وکړی، نو ابلیس خپل اتباعو ته وویل چي په مځکه کي یو نوی کار پېښ سوی دی فاضربوا مشارق الارض ومغاربها، نو هغه شیطانان چي تهامه یعني ارض عرب ته ورغله، نو رسول الله ﷺ په بطن نخلة کي د سهار په لمانځه کي قرائت وایه چي ددوی تر غوږ سو، نو غوږ یې ورته ونیوی فقالوا هذا والله لقد حدث في الارض (کذا في البخاري) وبعض هذه الواقعة قد بین في القرآن الکریم في موضع آخر کما لایخفی علی من تتبع القرآن العزیز.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾

اى لکن من استرق چي غلا کوي مسموعات د اسمانو په هغه پسي ملحق کېږي يوه شعله د اور چي له سترو څخه پيدا کېږي ښکاره وکتونکو ته. بغوي وايي چي شيطانان يو د بل پر ووږو سره سپاره سي تر اول اسمانه پوري، نو دوی غلا کوي مسموعات د ملکو يعني د حوادثو د دنيا تاچي خپلو همکارانو کهنه ته يې القا وکړي، نو په شهبو به ويشتل کېږي چي يو شهاب نه خطا کېږي، نو بعض بعض شيطانان ووژل سي او د بعضو مخان يا بغلونه يا لاسونه او حيث يشا الله وسوځل سي. او بعض ژوبل سي چي غول يې بولي چي خلکو ته په صحراؤ کي ځان په يوه او په بل شکل ښکاره کوي او خلګ بېروي چي په پښتو يې غول بېباني بولي.

فائده: ستوري له خپل ځای څخه نه راغورځول کېږي په شيطانانو پسي لانها قارة ثابتة في الفلک علی حالها بلکي له ستوري څخه يوه نری لمبه جلاسي او شيطانان په وولي مثال يې دادی لکه اور چي يو ځای بل وي يو څوک يو لرګی وغيره په ولګوي او بل ځای اور په بل کړي، نو اور په خپل ځای کي خو ثابت وي کذالک الکوکب والشهاب فافهم.

فائده: مفسرين وايي چي ابليس اعظم چي د ټولو جد اعظم دی خپل جند استوي لپاره د غوا او ګمراه کولو د مسلمانانو چناچه د هر مسلمان سره شيطان د اغوا او ګمراه کولو لپاره موجود دی او په خپله ابليس د ډېر لوی ولي د اغوا لپاره ځي لکه برصيصا او بلعم باعور چي لوړ شخصيتونه وه ګمراه يې کړل او سره ددې چي کار د عليه الصلوٰة والسلام ډېر مهم ؤ يعني اغوا لکن ابليس له ده څخه نا اميده ؤ، ولي که شيطان و عليه الصلوٰة والسلام ته نژدې سوی وای په نور د عليه الصلوٰة والسلام سوځل کېدی.

سوال: عليه الصلوٰة والسلام نو ولي اعوذ بالله من الشيطان الرجيم وايه؟

ځواب: هغه صرف له جهته څخه د امتثال د امر الهي لاغيره کريمه "واذا قرائت القرآن فاستعذ بالله من الشيطان الرجيم"

سوال: په قرآن کريم کي راغلي دي "واما ينزغنك من الشيطان الرجيم نزغ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فاستعذ بالله الآية" له دې آيت څخه خو دا معلومېږي چي عليه الصلوة والسلام ته هم لار د نزغ او وسوسي د شيطان خلاصه ده؟

ځواب: دا آيت پر تقدير د فرض او احتمال وارد دی، ولي چي اصل د "اما" ان ماؤ، نو نون د ان شرطيه يې مدغم کړی. او نحات وايي چي "ان" پر ډېر بعيد فعل بلکې پر محالاتو داخلېږي نحو ان کان زيد حماراً فهو ناهق.

درويش وايي: چي اوس بيا د "السمع آه" تفصيل: بخاري له ابي هريره ﷺ څخه داسي روايت کړی دی چي نبي کريم ﷺ وويل اذا قضى الله الامر في السما" يعني خدای پاک يو امر په اسمان کي صادر کړي ضربت الملائکة باجنحتها خضعاناً يعني ملکي خپل وزرونه وهي له جهته د عجز و قول ته د خدای ﷻ کانه سلسلة علی صفوان لکه ځنځير پر شويه ډبره ووهي حتى اذا فزع عن قلوبهم يعني حتی چي بيره زائل سي ددوی له زړونو څخه قالوا ما قال ربکم دوی يو له بله سره وو وايي څه ويل رب ستاسي؟ هغه نوري ملکي ورته وو وايي هغه څه چي خدای پاک ويلي دي حق دي. قال عليه الصلوة والسلام نو هغه خبري د ملکو مسترقوا السمع واوري يعني هغه شيطانان چي د ملکو غلا کوي بيا عليه الصلوة والسلام خپلي گوتي مبارکي خلاصي ونيولې او وه يې ويل چي مسترقوا السمع هکذا يو پر بل سربېره ولاړ وي، نو هغه لوړ شيطان چي هغه خبره واورېدله هغه يې و هغه بل لاندي ته وکړي ثم وثم که يې پای ته ورسول نو هغه يې و کاهن او ساحر ته ورسوي. او گاهي د مخه تر القا و اخير ته شهاب پر نازل سي الی اخير الحديث.

وَالْاَرْضَ مَدَدْنٰهَا وَاَلْقَيْنَا فِيْهَا رَوَاسِيَ وَاَنْۢبَتْنَا فِيْهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُوْنٍ ﴿۱۹﴾

او مځکه موږ وغوړول يعني پر اوبو موږ اچولي دي په مځکه کي. کلمه د "في" په معنی د علی يعني پر مځکه باندي يعني چي هغه ښورېدله غرونه ثابت پر ځپلو ځايو دي. او شنه کړي موږ په مځکه کي يا په غرونو کي بلکې په دواړو کي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

له هر شي څخه من النباتات والاشجار المثمرة وغير المثمرة موزون يعني پر مقدار معين چي حکمت يې تقاضی درلودله. او يا معنی دا چي متناسب. مظهري‌رح د موزون دا ترجمه هم کړې ده چي هغه شيان چي په وزن يعني په تللو سره يې راکړه ورکړه کېږي کالذهب والفضة والحديد والنحاس وغيرها حتى الزرنخ والکهل وفي الجبال کالياقوت والزبردج والفيروزج وغيرها من الجواهرات.

فائده: په مځکه کي متفرقه ځايونه لکه مکه والمدينة وبيت المقدس والمساجد والاماکن للعبادة خصوصاً بين قبر النبي ﷺ ومنبره فانه روضة من رياض الجنان کما ورد في الحديث الصحيح فمن دخله وزاره بالاعتقاد الخالص والنية الصادقة کان آمناً من المکاره في الدنيا والآخرة.

پوه سه: چي عدد د غرونو ماسوی د کوچنيو غرونو (۶۶۷۳) دی.

فائده: اول غر پر مځکه چي پر مخ د مځکي خدای پاک پيدا کړی دی جبل ابو قبيس دی وهو جبل قريب الکعبة المبارکة. او افضل الجبال په قول د جلال الدين السيوطي‌رح احد دی وهو جبل بالمدينة لقوله عليه الصلوة والسلام "احد جبل يحبنا ونحبه". او ډېر لوړ تر ټولو غرونو په معموره مځکه کي جبل نهاوند دی په منځ کي د ري او طبرستان چي سياحان د دنيا په پينځه شبانه روزه ددې غره وسر ته ختلي دي او پر سر ددې غره سره سل جريب مځکه ده چي همېشه لنده وي کذا في شرح الچغميني وحواشيه. او مهبط د آدم علیه السلام سرانديب غر دی په مځکه کي د هند دی دا هم ډېر لوړ غر دی. او په دې غره کي اثر د قدمينو مبارکينو د آدم علیه السلام موجود دی او ددې غره پر سر همېشه پېلبو مانند شي بريښي ببله وريځي.

وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَن لَّسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ ﴿٢٠﴾

او پيدا کړي دي موږ ستاسي د نفع لپاره معايش چي جمع د معيشة ده يعني چي تاسي ژوند کوئ په هغو سره په دنيا کي من المطعومات والمشروبات والادوية چي هر يو له دغو دوو څخه انواع مختلفه في اللون والطعم والمقدار دی کما هو معلوم بغير تفصيل في التفسر "ومن لستم له برازقين" عطف دی پر معايش باندي ای جعلنا يعني موږ در کړي دي تاسي لره داسي شيان چي تاسي رازق د هغو نه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یاست یعني رازق یې زه یم من الدواب والانعام علی اختلاف انواعهما.

سوال: کلمه د "من" په اتفاق موضوع لپاره د ذوی العقول دی فکیف یصح استعمالها في الدواب والانعام؟

ځواب: "من" دلته په معنی د "ما" دی مجازاً کما في قوله تعالی "فمنهم من یمشي علی بطنه آه" والاولی ان یفسر من لستم آه بالعیال والخدم والممالیک والانعام والدواب چي د خلګو دا ظن باطل دی چي ددې شیانو رازق زه یم مع ان الله یرزقکم وایاهم، نو پر دې تقدیر ذوی العقول ته یې تغلیب ورکړی دی پر غیر ذوی العقول او کلمه د من یې پکښې مستعمله کړه والتغلیب باب شائع من استعمال من في موضع ما مجازاً کما في الجواب الاول.

درویش وایي: چي حاصل ددې آیت دلیل ویل په مذکوره شیانو سره پر وجود د صانع او پر کمال قدرت دده او پر عظیم حکمت دده او پر یووالي دده په معبودیت کي او وجوب الوجود کي، کریمه "لوکان فیهما الهة الا الله لفسدتا" او بل احسان پر بندګانو دی په ما انعم علیهم بما ذکر في هذه الآیة لیوحدوه ویعبدوه ویشکروه ولا یکفروه.

وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢١﴾

نسته یو شی یعني چي موږ هغه پیدا کړی وي مګر نه د هغه شي زموږ سره خزانې سته.

پوه سه: چي مقصود په دې کي چي عندنا خزائنه بیان د کمال قدرت دی پر ایجاد د امثالو د هغه شي، نو ګویا دا عبارت ضرب مثل دی د دې چي د یو سړي مثلاً خزانې د دراهمو او دنانیرو وي نو هغه سړی په راتسلو کي د هغو دراهمو وغیره تکلیف ته حاجت نه لري، داغه رنګه خدای پاک په ایجاد کي د امثالو د مخلوقاتو اضعافاً مضاعفةً قادر بالقدرة التامة.

وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ

بیان للنعمة العظمی دالة علی قدرته العلیا را استوو موږ بادونه حمل ورکونکي و وریځي ته د باران.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي "لواقح" حال مقدره دی یقال ریح لاقح اذا جا بسحاب ماطر، عرب وايي لمقحت الناقة چي بر البنه سوه و القحها الفحل چي منده به نطفه پکښي توی کړه او دا میندواره کړه.

په حدیث کي د محمد بن علي ﷺ راغلي دي چي باد به نه الوتلای لیلاً ونهاراً مگر په داسي حال کي چي علیه الصلوة والسلام کښېنستی او ولاړېدی او داسي دعا به يې کوله ان کان بک الیوم سخط علی احد من خلقک بعثتها تعذیباً له فلا تهلکنا في الهالکین وان کنت بعثتها رحمة فبارک فیها، علیه الصلوة والسلام له خوف څخه د خدای پاک داغسي مضطرب او دعا کونکی به ؤ حتی چي د باران څاڅکي راشوه سوه قال رب لک الحمد ذهب السخط ونزلت الرحمة. بیضاوي وايي شبه الریح التي جائت بخیر من انشأ السحاب الماطر بالحامل کما شبه مالا یکون کذالک بالعقیم یعني وچ باد.

درویش وايي: چي ما ترجمه د "لواقح" (چي جمع د لاقح ده او ترجمه اصلي يې حامل ده، ولي چي لاقح اسم فاعل له بابه د مجرد دی) داسي وکړه بادونه حمل ورکونکي وریځي ته د باران آه بنا پر دې ده چي اسم فاعل د باب د مجرد گاهي په معنی د اسم فاعل د باب د مزید راځي یعني ملقح د باب د افعال چي معنی يې حمل ورکونکی ده، او که يې پر اصل معنی د مجرد پرېږدي. نو معنی يې داسي ده چي دا بادونه حوامل دي تحمل السحاب الماطرة. نو لواقح جمع مؤنث د لاقحة ده، ولي چي ریح مؤنث سماعي دی یقال ناقة لاقحة اذا حملت الولد، ابوبکر بن عیاش رح وايي چي یو څاڅکی باران مځکي ته نه راځي چي څلور باده عمل پکښي ونه کړي باد صبا یعني له پاسه باد تبوته وریځ پیدا کوي او باد شمال يې تبوته د وریځي سره جمع کوي او جنوبي باد او به څني اوروي.

تنبیه: ته دا گمان مه کوه چي دا بادونه مؤثر حقیقي دي بلکي دا بادونه او دا کارونه مربوط په اراده پوري د خالق کل شيئ دي، او عبید بن عمیر رح وايي چي خدای پاک اولاً ریح مبشره پیدا کړي مځکه تبوله جارو کړي وروسته متغیره باد پیدا کړي چي وریځ تبوته راپورته کړي ثم یبعث المؤلفة چي تبوته د وریځي سره جمع کړي چي په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عربي ركام ورته وايي، وروسته لواقح بادونه پيدا كړي، نو هغه د ونو حمل وركوي اه.
درويش وايي: چي له دې عبارت څخه دا صراحةً فهمېږي چي لواقح په معنى حمل وركونكو دى يعني جمع د لاقح په معنى د ملقح لكه چي درويش ترجمه هم پر دغه مبنا وه كما ذكرناه سابقاً آنفاً.

فَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ

نو نازل كړه موږ له اسمان څخه يا له وريځي څخه اوبه، تنكير د "ما" لپاره د تكثير دى اى ما كثيراً، نو موږ په اوبو ددغو باران تاسي اوبه كړو.
پوه سه: چي دا اوبه لكه سقيا د انسانانو چي دي داغه رنگه سقيا د ټولو حيواناتو كوي كه جبلي وي او كه شجري وي او كه اهلي وي او هم داغه اوبه د باران سقيا د كښتو او درختو كه په مځكه كي وي او كه په جبال كي وي.
درويش وايي: چي مظهري رح د مجرد يعني سقيت فلاناً او د مزيد يعني اسقيت فرق كړى دى، لكن روح البيان وايي سقيت و اسقيت واحد، وفي روح المعاني جعلناه لكم سقيا تسقون به مزارعكم ومواشيكم انتهى.

وَمَا أَنتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ ﴿۲۲﴾

او نه ياست تاسي اوبو لره د باران خزانه كونكي يعني ساتونكي بلكې اوبه د بارانو په خزانو كي زموږ محفوظ دي، او بعض مفسرين يې دا ترجمه كوي چي تاسي دا اوبه د باران په چينو او په څاهانو كي او په ويالو كي او په رودو كي او غير ذالك نسئ محفوظ كولاى وهذا يدل على تدبير الحكيم العليم.

وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ﴿۲۳﴾

موږ ژوندي كوو بعض اجسام چي قابل د حيوة وي په ايجاد سره حيوة په دوى كي لكه ټول حيوانات او موږ وژنو بعض ژوندي اجسام په ازالة الحيوة عنها، او بعض مفسرين احيا او اماتة په معنى عام سره اخلي او داغه رنگه حيوة او موت معنوي ته هم شاملوئ، خو نباتات هم تر لاندي كېږي، والله يحى الارض بالمطر ايام الربيع، ويميتها ايام الخريف، او بعض انسانانو ته حيوة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

معنوي ورکوي بالايمان والمعرفة. او بعض وژني بالکفر.

درويش وايي: چې اوله معنا متبادر ده والمعاني الآخر محتمل.

فائده: تقديم د ضمير انا لپاره د حصر دی او دوهم يې تاکيد دی.

پوه سه: چې وارث په عرف کې هغه چا ته وايي چې مورث مړ سي او دی باقي وي ميراث يې خپل کړي. نو معنی د آيت داده ونحن الباقون بعد فنا الخلق جميعاً او موږ مالکان د ملک يو بعد انقضا زمن المالک المجازي.

فائده: د ضمير متکلم مع الغير راوړل يعني نحن او ايراده د صيغې د جمع يعني الوارثون لپاره د تعظيم د رب العزة دی.

وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ ﴿٢٤﴾

حاصل الآية انه لايخفی علينا شيئ من احوالکم، نو په دې آيت دی د کمال علم د خدای ﷻ وروسته تر دليل پر کمال قدرت د خدای ﷻ په آيات سابقه وو کې. بغوي رح وايي قال ابن عباس رضي الله عنهما اراد بالمستقدمين الاموات ای النطف والبيض والمستاخرين الاحيا من النطف والبيض. او شعبي رح وايي الاولين والآخرين، او مجاهد رح وايي المستقدمون الامم السابقة والمستاخرون امة محمد ﷺ، وقال الحسن رح المستقدمون في الطاعة والخير والمستاخرون هغه کسان دي چې په طاعت او د خير په کار کې تاخير کوي کتاخير صلوة العصر الی تغير شعاع الشمس مثلاً وقس عليها غيرها. وقيل المراد المستقدمون في صفوف الصلوة والمستاخرون فيها.

درويش وايي: چې دا اخير احتمال بعيد دی. مظهري رح صرف لپاره د نقل د يو حديث طويل واسطه گرځولی دی. اوزاعي رح وايي اراد المصلين للصلوة (ای اول الوقت المندوب لا للاول الحقيقي) والموخرين الی اخير الوقت (ای الوقت المکروه) او مقاتل رح وايي اراد المستقدمين في صف القتال والمستاخرين فيه وقيل غير ذالک.

درويش وايي: چې روح البيان يوه په زړه پوري عامه ترجمه د آيت کړي ده: دی وايي من تقدم منکم ولادة وموتاً ای من زمن آدم الی هذا الوقت (ای زمن نزول القرآن) او من منکم ولادةً وموتاً من هذا الوقت الی يوم القيامة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ ۚ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

په تحقیق ستا رب دی ژوندي کوي دوی يعني مستقدمين او مستأخرين په ورځ د قيامت وفي هذه الآية رد على منكري الحشر. دا ژوند لپاره د جزا پر عملو ددوی ان كان خيراً فخير وان كان شراً فشر. له جابر بن عبد الله رضی الله عنه څخه احمد، حاکم او بغوي رحمهم الله روایت کړی دی چي رسول الله ﷺ وويل "من مات على شيئ" (من اسلام وكفر وطاعة وعصيان) بعثه الله عليه.

فائده: د "هو" ضمير چي په منځ کي يې راوړی لپاره ددې چي دلالت وکړي پر دې چي خدای جل جلاله فقط قادر او متولي د امورو د دوی دی او د حشر ددوی. او د جملې په اول کي چي يې "انّ" راوړی لپاره د تحقیق د حشر لا محالة. په تحقیق خدای پاک په هر کار کي حکمت لري او پر هر شي دانا او خبر دی.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٦﴾

او والله په تحقيق پيدا کړی موږ انسان. نو لام موطئه د قسم محذوف دی.

فائده: مراد له انسان څخه جنس د انسان دی نو الف و لام لپاره د جنس دی يعني پلار د جنس بشر چي آدم علیه السلام دی. او انسان ته چي انسان وايي يا له جهته څخه د ظهور دده چي په سترګو ليدل کېږي او يا له جهته څخه د الفت ددوی يو د بل سره. او بعض علماء وايي چي په سبب د نسيان يې انسان بولي لانه قد عهد اليه نسي "من صلصال" يعني طين يابس (يعني بيله مس د اور ولي په اور پوخ شی هغه فخار بولي) چي شرنګی کوي چي ځوک يې په ګوته يا په لرګي ووهي.

بوه سه: چي "حما" هغه ختي بولي چي تغير وکړي او توري سي په سبب د ډېر مجاورت د اوبو چي په پښتو يې لوشي بولي وهو صفة لصلصال.

بوه سه: چي د "مسنون" ترجمه بعض مفسرانو په مصور سره کړې ده. دوی وايي چي په اول کي خاوري وې چي په اوبو سره يې خيشتې کړې. نو طين يعني ختي سوې. يو څه زمانه چي يې پرېښولې. نو حما وګرځېدلې هغه چي يې صافي کړې. نو سلاله سوې بيا چي يې صورت بشري ورکړی. نو مسنون سو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وروسته چي وچ سو، نو صلصال سو چي روح پکښې داخل سو نو بشر سو، او مجاهد او قتاده رحمه الله د مسنون په متغير منتن سره کړې ده يعني بدبويه.

وَالْجَآنَّ

يعني جنس د پېري کما في الانسان، نو لام دلته هم لپاره د جنس دی.

فائده: يو شخص چي له يوې مادې څخه پيدا سي افراد د جنس د هغه تول له هغې مادې څخه بلل کېږي، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي جان نوم د پيرانانو د پلار دی لکه آدم چي نوم د انسانانو د پلار دی، او قتاده رحمه الله وايي چي جان هو ابليس لکن مشهوره داده چي جان د پيرانانو پلار دی او ابليس د شيطانانو پلار دی، والفرق بين الاجنة والشياطين چي په جنياتو کي مسلمانان او کافران سته کما جا٘ في القرآن الکريم في سورة الجن او جنيات ژوند او مرگ لري او په شيطانانو کي مسلمانان نسته او دوی هغه وخت مري چي ابليس مړ سي، او وهب بن منبه رحمه الله وايي چي په پېرانانو کي يو داسي قسم دی چي خوراک او څښناک کوي او تولد يې کېږي لکه انسانان، او بعض لکه باد داسي دی چي نه خوراک او نه څښناک کوي او نه تولد لري والله اعلم بحقيقة الحال. روح البيان وايي چي په منځ کي د خلق د جن او د خلق د آدم عليه السلام شپېته زره کاله فاصله ده.

درويش وايي: چي په اتفاق د اهل علم عالم ملائکه مقدم دی تر خلق د عالم جان، او عالم جن مقدم دی تر عالم انسان، نو اخيري خلافت د مځکي وابو البشر آدم عليه السلام ته وسپارل سو تاچي دی د حال جنياتو عبرت واخلي او په اجماع له خاورو څخه بېله آدمه بل مخلوق خدای پاک نه دی پيدا کړی.

خَلَقْنٰهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَّارِ السَّمُوْمِ ﴿۲۷﴾

موږ پيدا کړی من قبل "ای من قبل خلق آدم" بغوي رحمه الله وايي چي "سموم" باد دی ډېر گرم چي په سريو د وېښتيانو د انسان د بدن کښې هم ېښي کوچني ننوځي وژني يې، ويقال السموم بالنهار والحرور بالليل انتهی.

سوال: په قرآن کريم کي لفظ د اور راغلی دی، نو د ډېر گرم باد اراده څرنگه صحيح ده؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: دا معنا لغوي د سموم ده لکن اراده یې صحیح ده، ولې باد چې دومره ګرم وي چې سړی وژني په هغه باد کې خامخا شدید اور وي، او کلبي له ابو صالح رح څخه روایت کړی دی چې سموم اور دی چې دود نه وي ورسره، او تکي له دغه اور څخه پیدا کېږي آه، بعض وایي چې سموم لمبو ته د اور وایي، او بعض وایي من نار السموم من نار جهنم. نو ددې قیل والا په نېز سموم د جهنم نوم دی ولم یقل به احد، او ضحاک رح له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی چې ابلیس له یوې قبیلې څخه د ملکو دی چې جن یې بولي خلقوا من نار السموم او په قرآن کریم چې جن راغلی دی هغه پیدا سوی من مارج من نار او ملکي له نور الهي څخه پیدا دي انتهی.

درویش وایي: چې په دې روایت د ابن عباس رضي الله عنهما توجیه او معنا د هغه آیت چې په شان کې د ابلیس راغلې د. معلومه سوه. کریمه "کان من الجن ففسق عن امر ربه"

درویش وایي: چې پر دې روایت ملائکه تولې معصومې له ګناه څخه نه دي بل المعصوم ممهم ماخلقوا من نور، ولعل الهاروت والماروت من هذا القبیل من الملائکة الذي یقال له الجن والی هذا ذهب البیضاوي.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٨﴾

"اني خالق" یعني په وروسته زمانه کې (ددې الفاظو ترجمه قریبا تېره سوه)

فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا۟ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴿٢٩﴾

چې ما یې صورت برابر کړی، اضافت د روح چې خدای پاک وځان ته وکړی لپاره د تشریف د مضاف لکونه مخلوقا بامره من غیر مادة، او یا له دې سببه چې روح د انسان قابل د علومو او مستعد د تجلیاتو د خدای پاک دی چې غیر د انسان دا قابلیت نه لري "فقعوا له ساجدین" نو تاسي ملکې واقع سئ له ساجدینو څخه.

پوه سه: چې لام په معنی د الی دی یعني الیه و آدم ته سجده کونکي، نو پر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دې تقدیر آدم علیه السلام خدای پاک قبله وګرځول د سجدې د ملکو و خدای ﷻ ته. نو پر دې تقدیر مراد له سجدې څخه متعارفه ده یعني وضع الجبهة علی الارض.

پوه سه: چي مسجود له مونږ خدای پاک وبالله له دې جهته چي سجده متعارفه وغیر ته د خدای پاک په هیڅ دین کي نه ده روا، نو آدم علیه السلام ته داسي سجده کول لکه مونږ چي کعبة الله ته سجده کوو. او بعض مفسرین لام پر خپله معنا بولي یعني آدم علیه السلام مسجود له بولي لکن مراد له سجدې څخه صرف انحناً یعني کږ والی بولي کتحیة اخوة یوسف له وکانت تحیة الامم السابقة تلک السجدة وقد نسخ الله تعالی تلک السجدة للتعظیم في دیننا ووضع مکانها السلام علیکم.

فائده: آدم علیه السلام چي خدای ﷻ د مځکي د خلافت لپاره پیدا کاوه. نو د خدای پاک حکمت په مشوره کي د ملکو سره جلا کول دي د خبیث چي ابلیس وُ له طیب څخه چي ملکي وې فهلک الخبیث بالانکار عن السجود وسلم الطیب ای الملک بامتثال امره تعالی.

فائده: نفخ په لغت کي پوه کولو ته په یو اجوف شي کي وایي لکه سری چي زک یا ژی (ګوډی) پوه کړي. شیخ عز الدین رح وایي چي دا معنا په خدای پاک کي محاله ده. نو مراد ایجاد د روح انساني دی په آدم علیه السلام کي.

درویش وایي: چي مزید بحث او سوال او بیان له روح انساني څخه کول نه ښایي قال الله عزوجل "ویسئلونک (ای الیهود) عن الروح قل الروح من امر ربي (ای مخلوق من مخلوقاته العجیبة) و ما اوتیتم من العلم الا قلیلاً. ای علماً اجمالیاً بانه مخلوق قابل للعلم وغیره من الکمالات متعلق ببدن الانسان تعلق التدبیر والتصرف.

درویش وایي: چي مظهري رح چي ځان لوی صوفي بولي په تفسیر کي ددي آیت په نقل له مکتوبات څخه د امام رباني قدس سره یو طویل بیان کړی دی چي د متعلمانو ددې تفسیر ایوبي له فهمه ډېر لوړ دی فلا فائدة في نقله وتشریحه لانه کالتکلم بالعربیة مع العوام.

درویش وایي: چي روح المعاني د روح انساني په بیان او تحقیق کي نهه (۹) صفحې بیان کړی دی او مختلف مذاهب یې بیان کړي دي او د مذاهبو

Maktaba Tul Ishaat.com   Scanned by CamScanner

دلائل او بیا یې نقض او ابرام کړی دی لکن و نتیجې ته نه دی رسیدلی فصدق الله تعالی یسئلونک عن الروح الی ان قال وما اوتیتم من علم الا قلیلا.

فائده: د روح البیان په صفحه (۴۶۰) یوه ډله د اهل سنت والجماعة چې یو امام غزالي او بل امام کبیر رازي رح دی په موافقت د صوفیه کرامو رحمهم الله او په موافقت د حکما وایي چې روح یو مخلوق دی مجرد له جسمیت څخه دی او حال په بدن کې هم نه دی صرف تعلق په بدن پورې لري تعلق التدبیر والتصرف وتعلق العاشق بالمعشوق علی وجه لا یعلمه الا الله، او دا روح نه فناء کیږي بخراب دده د بدن، بلکې تصرف دده په اعضاؤ کې د بدن قطع کیږي ویقال له المفارق ایضاً لمفارقته عن البدن، وقالوا روح الاعظم هو الروح الانساني چې مظهر د صفات د خدای جل جلاله دی او روح سلطاني یې هم بولي او ځای د تعینه دده قلب صنوبري دي ولهذا یفارق هذا الروح حین یسکن القلب الصنوبري عن الحرکة آه.

درویش وایي: چې یو روح حیواني دی چې جریان یې په جریان د وینې په بدن کې ولهذا یموت الحیوان بخروج دمه بالذبح مثلاً .... بیت:

تا طبع نازکت نه پزیرد ملامتی ..... آن به که نامه را بدعا مختصر کنم

فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُوْنَ ۝

نو سجده وکړه ملکو امتثالاً لامر الله.

یوه سه: چې اکثره مفسرین وایي چې "کلهم" او "اجمعون" دواړه لپاره د تاکید دي لپاره د مبالغې په سجده کې د ټولو ملکو ومنع تخصیص البعض. او له مبرد څخه روایت دی چې تاکید بلفظ الکل لاحاطة جمیع افراد الملائکة او تاکید په "اجمعون" سره تاکید لپاره د دلالت پر دې دی چې ملائکه وو ټولو په جمعوارې دفعة واحدة سجده وکړه، مظهري رح وایي چې وهذا لیس بشيء لانه لو کان کذالک لکان الثاني حالاً منصوباً لا تاکیداً مرفوعاً.

درویش وایي: چې ورته بیان ته د مبرد روح المعاني هم اشاره کړې ده حیث قال سجدوا مجتمعین آه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بوه سه: چي نجات د بصري وايي چي اجمعون تاكيد آخر دى لكه كلهم ځكه يې عطف نه دى سره روا يعني داسي نه ويل كېږي جائني القوم كلهم واجمعون.

اِلَّآ اِبۡلِيۡسَ

مگر نه وكړه سجده ابليس. ولي چي په دې كي يې فكر نه وواهه چي امر دى د حكيم رب ﷻ له حكمت څخه خالي نه دى بلكې تناو د كبر يې غاړي ته واچاوه كما تدل عليه كلامه الآتي في جوابه تعالى. مظهري رح وايي چي بعض كسان چي وايي دا استثناً منقطع ده لان ابليس لم يكن من الملائكة كما يدل عليه قوله تعالى كان من الجن ففسق عن امر ربه. او بعض علماً وايي چي دا استثناً متصل ده. ولي چي ابليس له هغه صنف څخه د ملكو ؤ چي د جن په نامه يادېدلي لاستتارهم عن اعين الناس كما هو معنى الجن ولهذا يقال للولد في الرحم جنين ولدار الثواب الجنة.

دروېش وايي: چي پر دې تقدير د ابليس مزيد خباثت معلوم سو. ولي چي دده قوم ملكو سجده وكړه او ده نه وكړه.

فائده: روح البيان وايي چي پر هغه تقدير چي ابليس حقيقةً جن سي او د ملكو له جنسه نه وي هم استثناً متصل ده. ولي چي دى يو جني ؤ مغمور په منځ كي د ملكو ؤ. نو دى هم مأمور په سجده سره ؤ فغلبوا عليه في قوله تعالى فسجد الملائكة. لكه تغليب د نر پر ښځه كما في قولهم رئيت القوم الا هنداً وروسته يې استثناً دده ځني وكړه استثناء متصلاً لكه چي ابليس گويا يو له ملكو څخه ؤ بالتغليب.

اَبٰۤى اَنۡ يَّكُوۡنَ مَعَ السّٰجِدِيۡنَ ﴿۳۱﴾

يعني ابليس منع وكړه چي د ساجدينو سره چي ملكې وې ملگرى سي په سجده كي و آدم عليه السلام ته.

قَالَ يٰۤاِبۡلِيۡسُ مَا لَكَ اَلَّا تَكُوۡنَ مَعَ السّٰجِدِيۡنَ ﴿۳۲﴾

"قال" اى الله سبحانه وتعالى وويل يعني و ابليس ته كه څه هم خداى پاك د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ابليس په سبب د نه کولو د سجدې خبر ؤ لکن پوښتنه يې ددې لپاره ځني وکړه چي دی په خپل خباثت او انکار اقرار وکړي. اې ابليسه څه علت او سبب تاته پيښ سو چي تا معيت نه وکړی د سجده کونکو ملکو سره په سجده کي د آدم او سره ددې چي پر تا دا سجده فرض وه. ولي چي دا سجده په حکم سره د حاکم على الاطلاق وه او ظهور د فضل د آدم په اخبار د عليم صادق وه؟.

قَالَ لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ﴿٣٣﴾

ابليس وويل د خدای پاک په ځواب کي په ډېره بې حيائي او خرګري سره چي زه نه يم چي زه دي سجده وکړم (کلمه د لام لپاره د تاکيد د نفي ده) و يو بشر کثيف ته چي تا پيدا کړی دی (له صلصال من حمأ مسنون معنى په تفصيل سره وړاندي تېره سوه) يعني چي آدم پيدا کړل سو د هغه خواره ځخه د عناصرو چي مځکه ده. په بل آيت کي راغلي دي چي ابليس دا هم وويل وخلقتني من نار" يعني الطف او اشرف او مضئ د عناصرو دی نو زه تر ده افضل يم.

پوه سه: چي ابليس يوازي انکار له سجدې ځخه د آدم عليه السلام نه وکړی بلکې ده خبيث چي علت بيان د نه سجدې او ځان يې تر آدم عليه السلام افضل وباله تقبيح د امر الهي يې وکړه چي ځرنګه خدای پاک فاضل په سجده سره و مفضول امر کوي، نو هم دا سبب د کفر د ابليس و ګرځېدی لا مطلق عدم السجدة لان کثيراً من المؤمنين لا يصلون.... بيت:

تکبر عزازيل را خوار کرد .... بزندان لعنت گرفتار کرد
تکبر مکن زينهار ای پسر .... که روزی زدستش برآيی به سر

قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٤﴾

خدای پاک ورته وويل چي تا چي زما د امر تقبيح وکړه او عصيان دې وکړی نو ووځه "منها" يا له اسمانه يا له جنته ځخه يا له زمرة الملائکة ځخه على اختلاف المفسرين په تحقيق چي ته مردود يې او هيڅ خير کرامت په تا کي نسته چي په پښتو يې ترتلی بولي. او مظهري رحمه الله يې دا ترجمه هم کړې ده انک

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ترجم بالشهب سره که ته اسمان ته نږدې سوې یعني لکه زاني چي په ډبرو سنګسار یږي وهذا وعید شدید.

درویش وايي: چي بعض ماینا سب هذا المقام په تفسیر کي د سورة الاعراف تیر سوه.

وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٣٥﴾

او پر تا دي لعنت وي یعني لیري والی له رحمت څخه د خدای ﷻ تر ورځي پوري د جزا یعني قیامت.

پوښتنه: پای د لعنت یې ولي د قیامت ورځ وټاکل مع ان ابلیس ملعون في یوم القیامة وبعد ذالک ایضاً؟

ځواب: اولاً چي په عرف کي د خلګو ورځ د قیامت هغه لرې غایه ده چي دوی یو شی اوږدوي مثلاً یو سړی و یو چاته مکرر وايي چي فلانی کار وکړه هغه ورته وايي چي تر قیامته راته ووایه که یې وکړم. وثانیاً وروسته تر ورځ د قیامت خو ابلیس په داسي عذاب اخته کیږي چي د هغه عذاب سره لعنت ویل کان نسیاً منسیاً. وثالثاً: لعنت پای ته رسیږي په ورځ کي د قیامت و بعد ذالک وقت الجزا المرتب علی تلک اللعنة. بغوي رح وايي چي چا ویلي دي چي اهل د اسمانو یعني ملائکه لعنت وايي پر ابلیس لکه اهل ارض چي یې پر وايي فهو ملعون في السما والارض اقتداء بلعنة الله علیه کما في هذه الآیة. تنبیه في حال البغوي محي السنة.

یوه سه: چي بغوي رح په علم حدیث کي خپل اسانید مرفوعه و علیه الصلوة والسلام ته لري لکه دده له کتاب څخه چي پرهامش د تفسیر خازن نوشته معلومیږي او دي تولو علماوو په محي السنة سره منلی دی. او په فروعو د دین دی شافعي المذهب دی او دده د تفسیر نوم معالم التنزیل دی. په تاریخ کي د کشف الظنون وايي: معالم التنزیل في التفسیر للامام محي السنة ابی محمد الحسین بن مسعود الفرا البغوي الشافعي المتوفي سنه (۵۱۶) او امام مظهري که څه هم حنیفي المذهب دی په بعض فروعي مسائلو کي مذهب د بغوي رح

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مختاره کوي كما يظهر من مطالعة تفسيره (درویش میگوید ما نه این کار میکنم ونه انکار میکنم)

قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٣٦﴾

پوه سه: چي فا د "فانظروني" جزا د شرط محظوف ده يعني ابليس وويل چي اى رب ان اخرجتني من الجنة ولعنتني فانظرني "نو ماته مهلت راكره يعني وژنه مي مه تر هغه ورځي پوري چي انسانان اولاد آدم بعث كېږي.

پوه سه: چي دده خبيث اراده دا وه چي فرصت د اغوا د بني آدم پيدا كړي او له مرګه هم نجات لاس ته راوړي اذ لاموت بعد البعث. نو خداى ﷻ يې فرصت د اغوا منظور كړي تاچي دده شقاوت لا زيات سي لا اكرامًا له مګر دويم سوال دده يې نه ومانه.

قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿٣٧﴾ إِلَىٰ يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾

خداى پاك ورته وويل چي ته له منظرينو څخه يې تر ورځي د وخت معلوم اى عند الله اى الوقت الذي يموت فيه الناس وهو النفخة الاولى يعني لا كما قلت الى يوم يبعثون.

فائده: د ابليس د مرګ تر وله نېته څلوېښت كاله ده يعني مابين النفختين.

پوښتنه: چي ابليس په دې ممتد ژوند كي ولې نه زړېږي او له خپل كار څخه د اغوا نه لوېږي؟

ځواب: له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دى چي پر ابليس چي ډېره زمانه تېره سي او هرم ته ورسېږي عاد ابن ثلاثين سنة. او د حضرت خضر عليه السلام په باره كي هم په اخبار صحيحه وو كي راغلي دي چي دى چي يوسل اوشل (۱۲۰) كاله ته ورسېږي فيعود شابًا فهو من المنظرين.

فائده: دا سوال او ځواب د خداى ﷻ او د لعين ابليس تر منځ شفاهًا ومواجهةً نه وېلكې د خداى ﷻ له خوا د ملكې په واسطه خبري وې لان كلام الله لمن كلمه رحمت دى او رضى ده او اجلال دى او دا سبب دى چي شفاهًا خبر دى د خداى ﷻ د چا سره اجلال د هغه دى تفضيل وركړل سوى دى موسى كليم الله په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نامه پر ټولو انبیاؤ غیر له ابراهیم خلیل الله او د محمد رسول الله ﷺ ولي چې نامورو دوو نبیانو هم شفاهاً و مواجهةً د خدای پاک سره خبرې کړې دي.

درویش وایي: چې هغه خبره چې وهب بن منبه رحمه الله وایي چې یوم معلوم چې خدای پاک و ابلیس ته مهلت ورکړی ؤ هغه ورځ د بدر ده، په ورځ د بدر ملکو دی وواژه انتهی لیس بشيئ وخالف جمیع المفسرین والمحدثین، ولي که دده قول صحیح وای خو علیه الصلوة والسلام به زبری ورکړی وای صحابه کرامو ﷺ ته بلکې په خلاف دده د قول په حدیث کې راغلي دي چې ابلیس په رنګ د سرېي ابوجهل یې تر لاس نیولی ؤ چې ملکې د بدر په غزا کې راغلې ابلیس له ابوجهل څخه لاس کش کړی او دا یې ورته وویل اني ارٰی ما لا ترون آه.

قَالَ رَبِّ بِمَآ أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ۝

پوه سه: چې کلمه د ما لپاره د قسم ده او کلمه د ما مصدریه ده والمعنی باغوائک واضلالک ایای قسمی، زه به ښائسته کوم اولاد ته د آدم یعني معاصي او کبائر ګنهونه الی غیر ذالک به د دوی په نظر کې د بر زیبا او ښائسته ورکوم په دنیا کې، او زه به دوی باعثه کوم پر ګنهو او د ګمراهۍ پر کارو ټوله.

پوه سه: چې کلمه د با لپاره د قسم او کلمه د ما مصدریه ده.

إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ۝

مګر نه ستا بندګان په دوی کې چې خالص یې ګرځولی دی خپل دین په توحید او عبادت سره او ځانونه یې لپاره د رضی ستا وقف کړي دي.

درویش وایي: چې دا وه ترجمه د آیت پر تقدیر د کسر اللام یعني پر صیغه د اسم فاعل لکه قرائت د ابن کثیر او ابو عمرو او ابن عامر رحمهم الله چې دی په ټوله قرآن مجید او باقي قرا یې په فتح د لام پر صیغه د اسم مفعول وایي، نو یې معنا داده نه هغه کسان چې تا خالص ګرځولي لپاره د ځان یعني ستا عبادت کوي نه د بتانو، او تا د ځان لپاره غوره کړي او خپل محبت دي په زړو کې ور اچولی وي بحیث لا یلتفتون الی سواک یعني پر هغو زما د اضلال دروازه بنده ده اللهم اجعلني منهم بقدرتک العظیم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي په لباب التاويل في معاني التنزيل المشهور بالخازن چي تصنيف دی د امام علامة قدوة الامة ناصر الشريعة ومحي السنة علاء الدين علي بن محمد بن ابراهيم البغدادي الصوفي چي ده تصنيف پر څلورويشت د شهر رمضان سنه (۷۲۵) هجري قمري کي فارغ سوی دی تغمده بغفرانه داسي وايي په تفسير کي د آيت مذکوره چي حقيقت فعل د شي دی خالصًا لله عن شائبة الغير، نو څوک چي يو عمل له طاعاتو څخه وکړي نو به يا مراد د ده په هغه طاعت سره وجه الله وي فقط او يا غير الله وي فقط او يا بې دواړه غرضه وي اما ماکان لله تعالى فقط فهو الخالص المقبول واما کماکان لغير الله فقط لکه عمل د طاعات د ريا کار په نوافلو کي او يا په هيئت کي د فرائضو فهو الباطل المردود او کې مجموع الامرين مقصود وه، نو که ترجيح جانب د خدای ﷻ درلوده کان من المخلصين الناجين وان ترجح جانب غير الله کان من الهالکين انتهى بزيادة التوضيح.

قَالَ هٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾

خدای (ﷻ) وويل چي دغه عمل بالاخلاص لار د وصل کېدلو ماته بېله ګمراهی. (نو على په معنی د الي دی) او سمه لار ده بې کږوالي، او يا "على" پر خپله معنی دی لکن مشار اليه د هذا خلاص والی د مخلصينو ستا له اغوا څخه.

ترجمه: تخلص د مخلصانو ستا له اغوا څخه لار ده چي پر ما رعايت د هغي لاري سته کالحق الذي يجب مراعاته، او اخفش رحمه الله وايي چي ترجمه يې داده چي پر ما دلالت و صراط مستقيم ته لازم دی بمراعات الحکمة والفضل.

پوهه: چي ابن سرين، يعقوب او قتاده رحمهم الله لفظ د "على" "عَلِي" وايي په تشديد د يا او مرفوع او په تنوين يې وايي هذا اى الاخلاص طريق لار ده "علي" يعني پورته مستقيم لايمال چي کږوالی پکښې نسته.

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿٤٢﴾

پوهه: چي اضافت د "عبادي" لپاره د استغراق ده يعني مؤمن او کافر دواړو ته شامل سي تاچي استثنا متصل د الا من تبعک څني صحيح سي.

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

ومعنی الآیة چي سلطان او غلبه په اراده د خدای جل جلاله نسته مگر پر غاوین او هرچه مؤمنان دي فلا سلطان لک علیهم. نو دا آیت تصدیق د قول د ابلیس چي په دمخه آیت کي تېر سو لاغوینهم اجمعین الا عبادک آه. نو ددې نظیر هغه آیت دی انه لیس له (ای لابلیس) سلطان علی الذین آمنوا وعلی ربهم یتوکلون انما سلطانه علی الذین یتولونه" نو مقصود په دې آیت کي بیان د عصمت د مخلصین له اغوا څخه د شیطان رجیم.

درویش وایي: چي روح البیان د آیت معنی داسي کړې ده ان عبادي وهم المشار الیهم بالمخلصین یعني اضافت لپاره د تشریف د مضاف ده آه. نو ده په نبز استثنا منقطع ده په معنی ده لکن لان الغاوین لیسوا داخلون في عبادي عنده فافهم. او خازن هم استثنا متصل بولي کمامر لکن مظهري که څه هم استثنا متصل بللې ده او بیان د هغه یې په ښه وجه سره کړی دی لکن وروسته یې احتمال د انقطاع د استثنا په بعیده وجه راوړی دی فارجع الی تفسیره.

وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٣﴾

په تحقیق جهنم ځای دی د غاوینو یا د متبعینو د شیطان ټوله.

لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ

جهنم لره اووه دروازې دي یعني منازل.

پوه سه: چي جهنم مؤنث سماعي دی ځکه یې مؤنث ضمیر ورته راجع کړی.

پوه سه: چي دا دي نومان د جهنم (۱) جهنم (۲) لظی (۳) الحطمة (۴) السعیر (۵) السقر (٦) الجحیم (۷) الهاویة.

درویش وایي: چي بغوي رح ویلي دي ان الله وضع الجنان علی العرض ووضع النیران بعضها فوق بعض انتهی. وفیه ان الجنان لها درجات عالیات بعضها من بعض کما ورد في الاحادیث الصحیحة فتامل. مظهري رح وایي چي هناد، ابن المبارک، احمد، ابن جریر، ابن ابی الدنیا او بیهقي رحمهم الله له علي بن ابی طالب رضی الله عنه څخه روایت کړی دی قال ابواب جهنم هکذا. نو ده یو لاس پر بل لاس

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کښېښو او ګوتې يې سره خلاصې کړې يعني باب فوق باب، نو يوار اوله طبقه ډکه کړل سي ثم الثاني ثم الثالث ثم الرابع ثم الخامس ثم السادس ثم السابع.

لِكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ ﴿٤٤﴾

هري طبقې لره د غاوين جزء معين ستنه. بغوي له ضحاک رح څخه په روايت وايي چي په اوله طبقه کي يې اهل توحيد من المؤمنين المذنبين دي چي دوی به په قدر د ګنهو پکښې وي او اخير آدا طبقه يکلخته خالي پاتېږي.

درويش وايي: چي د دغې درجې له خالي والي څخه مراد دی د شيخ اکبر محي الدين ابن العربي قدس سره چي وايي ياتي على جهنم زمان ليس فيها احد. او په دويمه طبقه کي نصاری دي او په دريمه طبقه کي يهودان دي. او په څلورمه طبقه کي صائبين دي او په پينځمه کي مجوسيان دي يعني آتش پرستان. او په شپږمه کي مشرکان دي او په اوومه طبقه کي چي ډېره سخته ده تر ټولو منافقان دي کما قال الله تعالى ان المنافقين في الدرک الاسفل من النار. امام قرطبي رح وايي الباب الاول جهنم وهو اهون عذابا من غيره وهو مختص لعصات هذه الامة انتهى.

درويش وايي: چي اولى دا وه چي تخصيص يې د عصاتو د امت محمديه نه وای کړی لان في المؤمنين للامم السابقة ايضا وفيهم عصات لان العصمة من الذنوب مختص بالانبياء عليهم السلام. نو د نورو امتو ګناه کاران چي شفاعت يې ونه کړل سي چېري او په کومه طبقه کي به وي؟ ولي نوري شپږ طبقې خو د کفارو دي او دوی يعني عصات د امم سابقه خو مؤمنان دي.

پوښتنه: عصات د اهل توحيد په ګنهو کي فرق سره لري. مثلاً د مؤمن د قاتل عمداً په باره کي خدای پاک وايي "ومن قتل مؤمنا متعمدا فجزائه جهنم خالدا فيها الآية" که څه هم د اهل سنة والجماعة په نيز له خلود څخه مکث طويل مراد دی. او ترمذي رح له ابن عمر رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی قال قال رسول الله ﷺ لجهنم سبعة ابواب اشدها غما وكربا وحزنا (واتنها) للزنات الذين ركبوا الزنى بعد العلم يعني بحرمته. نو د پوښتنې غرض دادی چي عصات المؤمنين چي په يوه طبقه کي د اور وي، نو خو عذاب د قاتل عمداً او د زاني د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نورو گناه کارانو مثلاً غیبت کونکي یا بهتان ویونکي الی غیر ذالک سره برابر سو، ولي چي د یوې طبقې اور به څو رنګه وي؟

خواب: په دغه یوه طبقه کي مختلف ځایونه سته في شدة العذاب وخضته في الجملة کما یدل علیه الحدیث المذکور آنفًا في باب الزناة.

سوال: په دې حدیث کي خو داسي راغله چي جهنم لره چي عصات المؤمنین پکښې دي اووه دروازې دي الحدیث، او په قرآن کریم کي خو داسي چي لوی جهنم لره اووه دروازې دي فکیف التوفیق؟

خواب: جهنم لفظ مشترک دی په منځ کي د ځای د اوسېدلو او د عذاب د کفارو او د مؤمنانو د اهل التوحید فلا منافات بین القرآن الکریم والحدیث الشریف، ولي چي په قرآن کریم کي معنی اول مراد ده او په حدیث شریف کي معنا ثاني مراد ده، و حاصل الجواب ان لکل واحد من المعنیین سبعة ابواب فافهم فان سانح عزیز قلما بنه علیه المفسرون.

پوه سه: چي ثعلبي رحمه الله روایت کړی دی چي سلمان فارسي رضی الله عنه چي دا آیت "وان جهنم لموعدهم اجمعین" واورېدی، درې ورځي وتښتېدی چي له ډېره خوفه څخه په ځان نه پوهېدی، نو یو بل صحابي و علیه الصلوة والسلام ته راوستی علیه الصلوة والسلام پوښتنه ځني وکړه چي څه دروسوه، سلمان فارسي رضی الله عنه ورته وویل یا رسول الله دا آیت چي نازل سو وان جهنم الآیة، فوالذي بعثک بالحق لقد تقطعت قلبي دې آیت زما زړه راټوک ټوک کړی، نو خدای پاک دا آیت نازل کړی.

اِنَّ الْمُتَّقِيْنَ فِيْ جَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ ۝٤٥

په تحقیق هغه کسان چي بېرېږي له خدای ﷻ څخه او متابعت د شیطان یې نه وي کړی په شرک کي په جنتو کي به وي او په ښو چینو کي د جنتو، یا معنا داده چي هر یوه لره به یو جنت او یو عین وي چي مقابله د جمع په جمع سره لپاره د توزیع د آحاد پر آحاد وګرځي کما في قوله رکبوا دوابهم ولبسوا ثیابهم او یا معنی داده چي هر یوه لره به جنات متعدد و عیون متعدده وي، نحو قول القائل اعطوا دراهم فافهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ادْخُلُوهَا بِسَلٰمٍ اٰمِنِيْنَ ﴿۴۶﴾

داخل سئ خپلو جنتونو ته.

پوه سه: چي ټولـه مفسرين وايي چي دلتـه قـول مقدر دی يعني يقال لهم ادخلوا الجنات ووجه التقدير الربط بما قبله "بسلام" يعني په سلامتيا سره او يا تاسي ته به سلام ويل کېږي د ملکو له خوا څخه پر هر تقدير بسلام حال دی له ضمير څخه د فاعل په "ادخلوا" کي والبا للملابسة ای متلبسين بسلام "آمنين" من الموت والآفات والخروج من الجنات. دا لفظ هم حال دی.

وَنَزَعْنَا مَا فِيْ صُدُوْرِهِمْ مِّنْ غِلٍّ اِخْوَانًا

وه به باسو موږ هغه چي په سينو کي د جنتيانو يعني په زړو کي يو د بل سره په دنيا کي پټ بغض او عداوت ددوی له سينو څخه "اخوانًا" يعني ټولـه جنتيان لکه حقيقي ورونه به وي.

سوال: دا نزع خو په آخرت کي کېږي چي مستقبل دی، نو پـه "نزعنا" ماضي سره يې څرنګه تعبير وکړی؟

ځواب: د قرآن کريم قانون دی چي يو امر او کار چي متيقن الوقوع وي که څه په مستقبل کي وي تعبير په ماضي څني کوي دلالةً علی تيقن الوقوع.

درويش وايي: چي سعيد بن منصور او ابو نعيم او ابن ابی شيبة او طبراني او ابن مردوية رحمهم الله له حضرت علي رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي زما اميد دی چي زه، عثمان طلحة بن الزبير او زبير رضي الله عنه به هم له ډلي د "نزعنا" يو.

درويش وايي: چي علي رضي الله عنه هغو فتنو تـه اشاره وکړه يعني د عثمان رضي الله عنه شهادت چي پـه خپـل سرای کي شهيد کـړل سو. او او نورو واقعـاتو تـه چي د صحابه مذکورينو تر منځ منځ ته راغلي دي. دا حديث مظهري رح او روح البيان، او روح المعـاني او خـازن ټولـو راوړی دی، پـه بـل حـديث کي راغلي دي چي جنتيان چي د جنت دروازې ته ورسېږي د اور پر خوا د سترګو په کنجانو ګوري لکن چي په جنت ننوځي نزع الله ما في صدورهم من غل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي بعض مفسران وايي چي مراد په دې آيت کې اخراج د حسد دی د جنتيانو تر منځ په درجاتو کې د جنت يعني اعلى او اسفل او په درجاتو د قرب الى الله.

درويش وايي: چي ددې تفسير دا معنى نه ده چي جنتيان به تر دخول د جنت وروسته حسد سره کوي لکن خدای پاک به يې هغه حسد له زړو څخه و باسي کيف والجنة دار السرور الى الابد فکيف يکون فيها حسد بلکې مراد د مفسر دادی لکه چي په دنيا کې په د سافل حسد د عالي سره جاري وي لکن پر درجاتو د جنت او د قرب و خدای ﷻ د جنتيانو زړونه به خدای پاک ځني ګرځولي وي فتأمل.

فائده: "اخوانًا" يا حال دی له ضمير څخه د "في جنتات"

پوښتنه: في جنات کې ضمير کله سته. جنات نه فعل او نه مشتق دی؟

ځواب: نحات وايي چي دا صرف اعتبار نحوي دی يعني ضمير خو په متعلق کې د في جنات وای کائنين في جنات متعلق چي حذف سو ضمير يې په في جنات کې مستتر فرض کړی ليقل الحذف فافهم. او يا حال دی له فاعل څخه د "ادخلوها" او يا حال دی من الضمير في امنين.

عَلٰى سُرُرٍ مُّتَقٰبِلِيْنَ ﴿۴۷﴾

"على سرر" جمع د سرير ده. نقل الخازن رحمه الله چي بعض اهل معاني وايي چي سرير مجلس رفيع عال چي لپاره د خوشالۍ جوړ سوی وي. نو ګويا سرير له سرور څخه مأخوذ دی. بيا خازن له ابن عباس رضي الله عنه حديث راوړی دی چي دا تخت د سرو زرو جوړ دی او زبرجد او يا قوت او ملغلري پوري ځړېږي "متقابلين" يعني سره مخامخ.

پوه سه: چي "على سرر" په اعتبار د متعلق محذوف او "متقابلين" دواړه صفت د "اخوانًا" دی. هناد له مجاهد رحمه الله څخه نقل کوي په تفسير کې د متقابلين لايرى بعضهم قفا بعض. ولې يو جنتي که وغواړي چي پر بغل ځنګ ووهي. نو هغه بل جنتي ځنې ور وګرځوي. نو د هغه بل سرير پر راوګرځي بيرته سره مخامخ سي؛

درويش وايي: چي مظهري په نقل د بغوي رحمه الله څخه او خازن وايي چي په بعضو اخبارو کې راغلي دي چي يو مسلمان په جنت کې چي اراده د ملاقات د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يو قريب يا دوست وكړي. نو دواړي سرير سره مخامخ را رواني سي. نو د سرير ناست سره ملاقي سي او خبري سره وكړي او چي خبري پاى ته ورسيږي هر سرير د شا پر خوا روانه سي انتهى مع زيادة.

لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾

نه رسيږي و جنتيانو ته په جنت كي ادنى تكليف (لكه چي له مس څخه فهميږي) او نه هم دوى له جنت څخه ايستل كيږي.

يوه سه: چي لوى نعمت د جنت خلود دى.

فائده: لا يمسهم آه سره د معطوف عليها استيناف دى يا حال بعد الحال له ضمير څخه د متقابلين دى. مظهري رح په نقل د بغوي رح وايي چي طبراني د عبدالله بن الزبير رض څخه روايت كړى دى چي عليه الصلوة والسلام يوه ورځ پر بعضو اصحابو تيرېدى هغو سره خندل. عليه الصلوة والسلام ورته وويل تاسي خاندئ وبين ايديكم النار فنزل جبرئيل وقال يقول لك ربك لِمَ تقنط عبادي ولي نا اميده كوې ته زما بندګان زما له رحمت څخه ونزل.

نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴿٥٠﴾

خبره كړه اي محمده (ﷺ) بندګان زما په دې سره چي په تحقيق زه بخښونكى د ګنهو يم (بالتوبة وقد يغفر بلا توبة اذا شا) او مهربان يم. او په تحقيق عذاب زما عذاب دى دردناكه.

درويش وايي: چي په قرار د شان نزول مذكور جمله د وان عذابي آه ددې لپاره ذكر سوه چي مؤمنان پر مغفرت او رحمت الهي اعتماد كلي ونه كړي او عمل صالح پرېنږدي او پر ګناه دلاوره نسي وذالك لان الايمان بين الخوف والرجا فلا ينبغي للمؤمن القنوط والاعتماد.

فائده: ايت د "نبئ عبادي" تر پايه پوري خلاصه د وعد او وعيد د آيتو د هغه تقرير دى. اما آية الوعد فقوله تعالى شانه ان المتقين تر پايه پوري واما آية الوعيد فمن قوله تعالى وان جهنم لموعدهم الى اخيرها او له دې آيت څخه دا هم معلومه سوه چي مراد له متقينو څخه په دمخه آيت كي متقين عن الشرك دي لا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

من يتقي الذنوب كلها صغيرها وكبيرها لان المغفرة فرع المعصية. ترمذي له ابو هريره ﷺ څخه روايت کړی دی چي رسول الله ﷺ وويل لو يعلم المؤمن ما عند الله من العقوبة ماطمع في الجنة ولو يعلم الكافر ما عند الله من الرحمة ما قنط من الجنة" قتاده وايي چي ما ته رسېدلي ده چي نبي الله ﷺ وويل لو يعلم العبد قدر عفو الله ما تورع عن حرام كه خبر سي بنده په اندازه د عفوي د خدای هيڅ پرهېز به يې نه کولای له حرام څخه ولو يعلم قدر عذابه لتخرج نفسه. او که خبر سي بنده په اندازه د عذاب د خدای ﷻ هر آئينه ختلي به وای روح دده.

درويش وايي: چي بخاري او مسلم له ابي هريره ﷺ څخه داسي روايت کړی دی سمعت رسول الله ﷺ چي ده مبارک وويل چي خدای پاک چي پيدا کړی رحمت (يوم خلقها) سل رحمته، او نهه نيوي حصې يې له ځان سره وساتلې يعني د قيامت د ورځي لپاره او يوه حصه يې په ټوله مخلوق ووېشله يعني حتى الحيوانات كما جاً صراحةً في حديث فلو يعلم الكافر. كه كافر خبر سي په ټولو رحمتو د خدای يعني نهه نيوي له جنت څخه به نا اميده نسي او كه كافر خبر سي په عذاب د خدای ﷻ يعني في يوم القيامة نه به سي په امن کي له اور څخه.

فائده: خدای پاک په دې آيت توصيف د ذات خپل په غفور رحيم سره وکړی په معذب وغيره سره نه وکړی ترجيح يې ورکړه و جانب ته د وعد پر وعيد بانذي فافهم. يو محقق شاعر وايي:

گرچه جرم من ارعدد بيش است .... سبقت رحمتي ازان پيش است[1]
چه عجب گر عذاب نه نمايد .... بر گنه پيشگان ببخشايد

حافظ شيرازي رح وايي:

هرچند غرق بحر گناهم زشش جهت ..... گر اشنای عشق شوم غرق رحمتم

وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَٰهِيمَ ﴿٥١﴾

او خبر كړه ته يا محمد (ﷺ) دوی يعني كفار خصوصاً كفار مكه له حالة د مېلمنو د ابراهيم عليه السلام.

---

[1] اشاره ده و هغه حديث قدسي ته ده "سبقت رحمتي عن غضبي"

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يوه سه: چي دا جمله عطف ده پر هغه جملې "نبئ عبادي" تناسب د معطوفينو يې په دې كې دى چې معطوف عليها جمله لپاره د تفاوت د مسلمانانو او كافرانو ؤ په آخرت كې او دا جملې معطوفه د تفاوت د معطوفينو دى په وعد او وعيد سره په دنيا كې هم.

فائده: "ضيف" اسم جنس دى پر يوه او دوو او جمع يې په اطلاق روا دي، او مذكر او مؤنث پكښې برابر دي، مراد دلته ملكې دې چې خداى پاك را استولي وې چې پر ابراهيم عليه السلام زېرى وكړي د زوى او د اهلاك د قوم لوط.

إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا

چي دوى ورغلې د ابراهيم عليه السلام كور ته او وه يې ويل په تحيه كې د دخول لفظ د سلامًا اى نسلم سلامًا يا سلمنا سلامًا په هر صورت سلام د ملكو په جمله فعليه سره ؤ.

قَالَ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾

وويل ابراهيم (عليه السلام) چې موږ له تاسې څخه بېرېږو، ابراهيم عليه السلام په دې پوه سو چې ملكې خو دي، ولې يو بېله اذن راغلې او بل بېوخته راغلې او بل دا چې ده چې دوى ته راوړه هغو نه خوړل، او "وجل" اضطراب د نفس دى په سبب د مكروه متوقع.

سوال: ابراهيم عليه السلام له څه شي څخه بېرېدى؟

ځواب: له دې څخه بېرېدى چې ملائكه د عذاب به وي لان الانبياء عليهم السلام اشد خوفًا من عذابه تعالى تر عوام الناس.

قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾

ملكو ورته وويل چې بېرېږه مه موږ راغلې يو چې تا ته زېرى وكړو د زوى يعني اسحاق عليه السلام لقوله تعالى في موضع آخر فبشرناها باسحق چې دا غلام به علم بليغ وي، نو ابراهيم عليه السلام په تعجب كې سو په دې سبب چې دى ډېر كلان ساله او ساره دده كور ودانه ډېره سپين سرې وه، نو ځكه يې د تعجب په استفهام له ملكو څخه يې سوال وكړى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَالَ اَبَشَّرْتُمُوْنِیْ عَلٰۤی اَنْ مَّسَّنِیَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُوْنَ ﴿۵۴﴾

ابراهیم علیه السلام ورته وویل تاسي ماته زېرى د غلام راکوئ سره ددې چي زه کړى یم یعني ماته رسېدلې ده کلان سالي في الغاية (نو کلمه د على په معنى د مع ده والاستفهام للانكار بالنظر الى عالم الاسباب لابالنظر الى قدرة الله تعالى حاشاً لله) نو په څرنګه تعجب او زېري سره ماته زېرى کوئ، ولي چي زېرى خود هغه شي کېږي چي تصور د وقوع يې عادةً ممکن وي.

قَالُوْا بَشَّرْنٰكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِّنَ الْقٰنِطِیْنَ ﴿۵۵﴾

ملکو ورته وویل چي موږ زېرى په حق سره درته وکړى يعني په امر د خداى پاک چي څوک قضاً دده نسي ردولاى. نو ته مه ګرځه له نااميده کونکو څخه ولي چي خداى پاک بشر ببله ابوینو لکه آدم علیه السلام پیدا کړى، نو د شیخ او عجوز عقیم څخه يې نسي پیدا کولاى؟

قَالَ وَمَنْ یَّقْنَطُ مِنْ رَّحْمَةِ رَبِّهٖۤ اِلَّا الضَّآلُّوْنَ ﴿۵۶﴾

ابراهیم علیه السلام په استفهام انکاري ورته وویل چي څوک نه نااميده کېږي له رحمت څخه د رب دده مګر هغه کسان چي خطاوتلي وي او پراخه رحمت د خداى او کمال علم او کامل قدرت د خداى عزوجل نه پېژني. ولي چي قنوط يعني نااميدي له رحمت څخه د خداى جل جلاله ګناه کبيره ده لکه امن له عذاب څخه د خداى پاک.

درویش وایي: چي په شرح الحكم کي وايي که څوک په درياب کي د ګنهو ډوب وي او دا غريبه ورته معلومېږي چي ما به خداى پاک ددې شهواتو او معاصيو څخه څرنګه خلاص کړي، نو دې سړي په صحيح معنى ددې آيت "وكان الله على كل شيئ مقتدراً" نه ده فهمولې، ولي په دې آيت کي خداى پاک ځان پر هر شي قادر بللى دى نو ستا خلاصون له ګناه څخه خو هم يو شي دى.

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَیُّهَا الْمُرْسَلُوْنَ ﴿۵۷﴾

ابراهیم (علیه السلام) ورته وویل څه کار او شان سوى له بشارته اې رسولانو؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: ابراهیم علیه السلام څه وپوهېدی چي د ملکو سوی له بشارت څخه بل کار هم لري چي پوښتنه یې ځني وکړه؟

ځواب: دی په دې پوه سو چي د ټولو ددوی څو بشارت یوازي کار نه دی. ولي د زېري لپاره یوه ملکه هم کافي ده. لکه زکریا علیه السلام ته چي په یحی علیه السلام سره یوازي جبرئیل علیه السلام زېری ورووړی، یا مریم ته د عیسی علیه السلام زېری هم یوازی جبرئیل علیه السلام ورووړی.

قَالُوٓا۟ إِنَّآ أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ۝ إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ

ملکو ورته وویل چي موږ را استول سوي یو لپاره د اهلاک د قوم چي کافران دي او علاوه تر کفر یې لواطت عادت ګرځولی دی مګر نه آل د لوط علیه السلام یعني اتباع دده او اهل دین دده. دا ترجمه پر دې تقدیر ده چي استثنا له قوم څخه یعني منقطع وي، ولي چي قوم څو مقید په مجرمین سره او آل لوط څو مجرمین نه وه. او که استثنا سي له ضمیر څخه چي په مجرمین کي دی راجع وه قوم ته یوازي سي، نو استثنا متصل ده، والقول والارسال شامل للمجرمین و اتباع لوط علیه السلام والمعنی انا ارسلنا الی قوم اجرموا کلهم الا آل لوط منهم یعني چي موږ هلاک کړو مجرمین او نجات ورکړو آل لوط ته کما قال الله جل جلاله.

إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ۝

موږ نجات ورکوو آل لوط ټولو ته. یعني له عذاب څخه چي مسلط پر قوم مجرمین ګرځي، نو که استثنا متصله سي نو دا جمله مستانفه ده په استیناف بیاني او که استثنا منقطع سي، نو دا جمله په ځای کي د خبر ده لکن د ده چي معنی د الا وه وه فتدبر.

إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ قَدَّرْنَآ ۙ إِنَّهَا لَمِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ۝

استثنا د آل لوط څخه یعني مګر ماینه د لوط علیه السلام، ولي چي موږ فیصله کړې ده یعني په امر د خدای جل جلاله چي دا به پاتېږي په عذاب کي سره د کفارو په سبب د کفر ددې.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: كفر د قوم لوط خو شرک ؤ نو لوط ځرنګه دا مشركه په نكاح كول؟
ځواب: نكاح د مشركانو د لوط عليه السلام په دين كي روا وه. هوا! زمونږ په دين كي ناروا ده. ويحتمل چي دې مايني به يې خپل شرک له لوط عليه السلام څخه پټ ساتى.
فائده: لوط بن هاران بن تارخ د ابراهيم عليه السلام د ورور زوى ؤ. ابراهيم عليه السلام چي د نمرود له اوره نجات پيدا كړى، نو وشام ته يې هجرت وكړى لوط عليه السلام ورسره ؤ او ابراهيم او لوط عليهما السلام يو ځاى ځانونه سنت كړل چي لوط عليه السلام د دروپينځوسو كالو ؤ او ابراهيم عليه السلام د اتيا كالو ؤ. نو ابراهيم عليه السلام په فلسطين كي واړول چي په منځ كي د شام او مصر واقع دى، چي په فلسطين كي رمله او غزه او عسقلان او نور ځايونه هم داخل دي، او لوط عليه السلام په اردن كي واړول چي شام ته نژدې د يو ځاى نوم دى. نو لوط عليه السلام خدى پاک رسول وګرځاوه په ځلورو ښارو كي چي لوى ښار يې سدوم ؤ او دده قوم علاوه پر شرک عمل د خبائثو يعني لواطت كاوه فارسل الله تعالى اليهم ملائكة الاهلاک كما سيأتي في القرآن العزيز.

فَلَمَّا جَآءَ اٰلَ لُوْطِ ِۨالْمُرْسَلُوْنَ ﴿٦١﴾ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّنْكَرُوْنَ ﴿٦٢﴾
قَالُوْا بَلْ جِئْنٰكَ بِمَا كَانُوْا فِيْهِ يَمْتَرُوْنَ ﴿٦٣﴾

پس چي ورغلې آل لوط ته يعني كور ته د لوط عليه السلام. نو لوط (عليه السلام) وويل چي په تحقيق تاسي نابلده د قوم واست يعني زما زړه انكار درڅخه كوي. ولي چي پر تاسي د سفر نښې يعني سپېرې ښې مثلاً نه معلومېږي او له اهل څخه ددې وطن هم نه ياست. نو زه بېرېږم چي ستاسي له خوا ماته يو غم پېښ نسي، ملكو ورته وويل اضرابًا عن قوله "انكم آه" بلكي مونږ راتګ كړى دى په هغه څه سره چي ستا قوم په هغه كي شک درلودى يعني عذاب الهي، ستا پر دښمنانو، نو دا ستا د خوشالى شى دى او ستا به په دښمنانو زړه سوړ سي.

وَاَتَيْنٰكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿٦٤﴾

او مونږ راتګ كړى دى تاته په حق سره يعني په يقيني شي سره چي عذاب الهي دى او مونږ رشتيا ويونكي يو في ما اخبرناک.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ الَّيْلِ وَاتَّبِعْ أَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ

نو بوزه ته د شپې (لکه چي معنی د اسرا ده) اهل ستا په یوه حصه کي د شپې وقیل في اخیره.

سوال: اسرا خو د شپې تګ ته وايي فما فائدة بقطع من اللیل؟

ځواب: فائده يې داده چي ټوله شپه اسرئ ته حاجت نشته او ته تابع او وروسته سه تر دوی ددې لپاره چي په چابک چابک تګ يې امر کوي او حالات ددوی به هم درمعلومېږي او نه دي ګوري تر شا له تاسي څخه هیڅ څوک، ولي چي د هر هولناک عذاب پر دوی راځي شاید چي ستاسي زړونه به يې تحمل ونه لري، او یا له دې سببه دي تر شا نه ګوري چي د قوم عذاب وويني زړه به يې پر وسوځل سي. نو هغه عذاب به دوی ته هم ورسېږي، او بعض مفسرین رحمهم الله وايي چي تر شا دي له دې سببه نه ګوري چي هغه خپل سرایونه او ځایونه چي وويني هجرت علی الوطن المالوف به ګران ورته تمام سي والله اعلم بمراده في کتابه.

وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾

او ولاړ سئ تاسي هغه ځای ته چي تاسي امر کړل سوي یاست یعني د خدای پاک له خوا، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي شام، او قتاده رح وايي غزه او بعض وايي اردن.

وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَٰلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَٰؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾

"وقضینا الیه" ای اوحینا الی لوط علیه السلام چونکه قضاً دلته په معنی د وحي ده نو يې له دې سببه متعدي په الی وګرځاوه چي صله د وحي ده.

بوه سه: چي ذالک الامر مبهم دی او "ان دابر آه" يې خبر دی، والمعنی چي دا خبره یعني اصل او بیخ ددغو کسانو چي کافران دي پرې کېږي حاصل دادی چي ټوله به هلاکېږي یو نفر به يې هم نه پاتېږي چي دې ته په عربي ژبه استیصال وايي، او په پښتو بیخ کښنه وايي چي په فارسي بیخ کندن ورته وايي حال کونهم داخلین في الصبح وهو حال من هؤلاً.

فائده: په نیز د نزول عذاب في الدنیا وکذا في یوم القیامة قرابت او نسب او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سبب هيڅ په ښه نه دی. ته فکر ووهه چي د لوط علیه السلام ماينه سره ددې چي د زوجيت سبب يې د لوط علیه السلام سره درلودی څرنګه خدای پاک د آل لوط څخه مستثنی کړه په نيز د نزول د عذاب حيث قال "الا امرئته الآية" بيت:

بابدان يار گشت همسر لوط .... خاندان نبوتش گم شد

بلکې تر زوجيت اقرب قرابت مثل قرابت نوح مع ابنه کنعان هم سره د کفر فائده نه کوي نه په دنيا کي او نه په اخرت کي. بيت:

پسر نوح بابدان بنشت .... خاندان نبوتش گم شد

ومثل ابراهيم الخليل علیه السلام وآبيه آذر على مانص به القرآن حاصل دا چي نسب يا سبب هلته فائده کوي چي ايمان او عمل صالح څه ناڅه ورسره ملګري وي.

وَجَآءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾

او راغله اهل د ښار چي سدوم يې نوم وُ په داسي حال کي چي خوشاله وه په مبلمنو د لوط علیه السلام او دوی به يوه و بل ته ناري وهلې چي راځئ د لوط په کور کي ښائسته هلکان راغلي دي چي لواطت ورسره وکړو. ولي چي ملکي په صورت کي د غلمانو چي ډېر ښائسته وه د لوط کره ورغلي وي.

قَالَ إِنَّ هَٰؤُلَآءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾

لوط (علیه السلام) قوم ته وويل چي دده کور ته د ښائسته وو مېلمنو په طلب يسي راغلي وه چي دا کسان زما مېلمانه دي. نو ما مه رسوا کوئ يعني په نورو ځايو کي چي خلګ به وايي چي د لوط د مېلمنو سره دده قوم لواطت وکړي.

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾

او له خدايه وبېرېږئ په کولو کي د لواطت. او ما مه ذليل کوئ او مه مي خجالت کوئ په مخ کي د مېلمنو.

قَالُوا أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٧٠﴾

قوم ورته وويل چي آيا موږ ته نه وې نهي کړی د عالم له خلګو څخه يعني چي ته به پناه نه ورکوي او موږ او خلګ په سره پرېږدې چي موږ لواطت ورسره

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کوو. او لوط علیه السلام په قدر د طاقت دوی منع کول له دغه فعل څخه.

فائده: استفهام لپاره د انکار داخل دی پر حرف نهي په قرار د قانون مشهور نفيِ د نفي اثبات دی یعني منع کړی مو وې د خلګو له پناه ورکولو څخه یا له مهمان نوازی څخه.

فائده: وروسته تر همزه د استفهام واو عاطفه پر محذوف عطف دی والتقدیر "انترک هؤلا ولم نیهک آه.

درویش وایي: چې دا قانون نحوي ما په دې تفسیر کې څو ځایه ذکر کړی دی لپاره د آسانی پر طالبانو چې طلب ته یې په دې تفسیر کې د ورقو اړولو ته ضرورت نسي پاته.

قَالَ هٰٓؤُلَآءِ بَنٰتِیٓ اِنۡ کُنۡتُمۡ فٰعِلِیۡنَ ﴿۷۱﴾

لوط (علیه السلام) ورته وویل چې دا زمانو لوڼې دي. یعني په نکاح به یې درکړم یعني که تاسي قضأ د شهوت پر کوئ.

پوښتنه: د لوط علیه السلام څو دوې لوڼې وې ایتا او زعورا. او رغلي خلګ څو ډېر وه؟

ځواب: ددې قوم دوه مشران وه چې هغو د لوط علیه السلام لوڼې په نکاح غښتي غوښتلې لوط علیه السلام په سبب د خباثت ددوی او د عدم کفائت نه ورکولې له دې سببه نه چې په نکاح نه ورکول د مسلماني ښځي و کافر ته په شریعت کې د لوط علیه السلام نا روا وه بلکې روا وه. لکن اوس لوط علیه السلام لپاره د ساتنې د مېلمنو په نکاح د لوڼو راضي سو.

فائده: له دې څخه دا معلومه سوه چې اکرام د مېلمنو او مراعات د مسافرانو له اخلاق څخه د انبیاؤ او اولیاؤ دی او دا سبب د ذکر جمیل هم دی.

حافظ شیرازي رحمه الله وایي:

تیمار غریبان سبب ذکر جمیلست ... جانا مگر این قاعده درشهر شمانیست

سعدي رحمه الله وایي:

غریب آشنا باش وسیاح دوست .... که سیاح جلاب نام نکوست

وفي الحدیث من اقام الصلوة وآتی الزکوة وصام رمضان وقری الضیف

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(مبلمه پالنه) دخل الجنة الحديث" په دليل ددې چې لوط عليه السلام چې لارد خلاصون د مسافرو مبلمنو هيڅ ونه ليدله خپلې لونړې يې دې خبيثانو ته پر طريقه د نکاح پيش کړې که يې څه هم کفوه نه وه، او هغه خبره چې خازن رحمه الله دلته کړې ده چې لوط عليه السلام چې نکاح د لونړو ودوی ته پيش کړه بشرط الاسلام بې ځايه خبره ده، ولې چې د لوط عليه السلام په شريعت کې د مؤمنه ښځې نکاح و کافر ته روا وه وهکذا نکاح الکافرة مع المؤمن، نو له دې څخه دا معلومه سوه چې پر هر مؤمن متقي لازمه ده چې دروازه د شر او فساد په هر ممکن صورت چې وي بندوي دې.

فائده: له دې آيت څخه دا معلومه سوه چې محل د تمتع او قضاً الشهوة ښځې دي نه نر، لهذا علماً وايي چې محبت د ښائسته هلک اشد ضراراً دی تر محبت د پېغلې نجلۍ سره، ولې چې نجلۍ ته رسېده په شرع کې ممکن دی يعني بالنکاح بخلاف الامرد فانه لايجوز الاستمتاع به ابداً. سعدي رحمه الله ميگويد:

خرابت کند شاهد خانه کن .... برو خانه آباد گردان بزن

چرا طفل يک روزه هوشش نبرد .... که درصنع ديدن چه بالغ چه خورد

يعني د يوې ورځې زوکړي هلک باندې تا ولې زړه نه بايلو او عاشق نه سوې که ستا عشق پر صنع د خدای ﷻ چې دا هلک ته يې څومره ښائست ورکړی دی نو په هغه کې لوی او کوچنی څه فرق لري؟ نو دا معلومه سوه چې د لوی هلک په محبت کې ستا د لواطت عشق دی.

درويش وايي: چې دا ؤ يو تفسير د آيت مبارک. او بعض مفسرين وايي چې په قرآن کې مضاف محذوف دی ای بنات قومي چې مراد له قوم څخه اتباع د لوط عليه السلام دي يعني زه به هغه په نکاح دروغوارم.

پوښتنه: لوط عليه السلام ولې بنات د قوم خپل بنات وبللې؟

ځواب: لان کل نبي پلار د امت دی من حيث الشفقة والتربية بدين الاسلام فرجال الامة بنوه ونسائهم بناته.

لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾

ستا په حيات مې دې قسم وي، يعني کفار د قوم لوط په خپل غوايه او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

گمراهي او په سخت غفلت کي دی چي عقول يې زائل سوي او تميز د صواب او خطا نسي کولای او دوی حيران دي نو څرنګه به نصيحت واوري.

سوال: حيات ته عمر بضم العين وايي والواقع ههنا عمر بفتح العين؟

خواب: هو الکن چونکه قسم په عمر سره کثير الدوران دی په عربي ژبه کي نو هغه مقتضی د تخفيف دی نو ددې کبله په قرآن کي بفتح العين راغلی والمخاطب هو رسول الله ﷺ. بغوي له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی په واسطه د ابی الجوزا دی وايي ما خلق الله نفساً اکرم عليه من محمد ﷺ او خدای پاک د هيڅ چا په حيوة قسم نه دی اخستی بېله محمد ﷺ.

يوه سه: چي عمه روند والی د بصيرت قلبي ده لکه عمي چي روند والی د سترګو ته وايي.

يوه سه: چي مظهري رحمه الله په يوه روايت نا تائيد شده د ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي ضمير د "انهم" راجع و کفارو ته د قريشو دی، او ابن عطيه او نور مفسرين رحمهم الله دا ډېره بعيده خبره بولي. ولي چي د سياق او سباق دواړو سره منافي ده بلکي صحيح دا ده چي ضمائر ټوله و اهل ته د بلد لوط عليه السلام راجع دی او "يعمهون" يې په صيغه د مضارع راوړی لپاره د حکايت د حالت ماضيه. او بعض مفسران وايي چي لعمرک قسم دی د ملکو له خوا څخه او مخاطب په عمرک لوط عليه السلام دی لکن روح المعاني وايي چي دا تفسير که څه هم د سوق سره د قصي برابر دی لکن مخالف دی د قول ماثور او مقبول سره د ابن عباس رضي الله عنهما چي بغوي رحمه الله يې روايت کړی دی وهو ما مر آنفاً ما خلق الله نفساً الحديث. او بل دا خبره ده چي قول ددې مفسر محتاج و تقدير ته يعني قالت الملائکة للوط لعمرک. والتقدير خلاف الاصل وقال صاحب الفرائد انه تقدير بلا ضرورة ومثله لا يجوز او صاحب الفرائد دا خبره ډېره ورده کړې ده.

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ۝٧٣

نو ونيول قوم لوط يو خوف ناکه آواز د اسمان له خوا څخه. او بعض وايي چي صيحة د جبرئيل وه ولا منافات بينهما په داسي حال کي چي دوی داخلېدل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په لمر ختو کې، بغوي رح وايي چې ابتدا د عذاب له سپېدو څخه شروع سوه او ختم يې پر راختلو د لمر وسوه فلا منافات بين هذه الآية چې مشرقين پکښې راغلي دي وبين قوله تعالى في موضع آخر من القرآن في قوم لوط ان موعدهم الصبح الآية" وفي موضع آخر ان دابر هولا مقطوع مصبحين.

فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾

نو موږ وګرځول يعنې جبرئيل په امر زموږ لوړ طرف ته د قرى لوط يعنې خلګ پر اوسېدله کښته چې جبرئيل قرى لوط پورته کړي د اسمان پر خوا بيا يې چپه را واړولې. نو موږ اورولې يعنې د اسمان له خوا څخه ډبري (سجيل معرب دی له سنګ ګل څخه د ختو په اور پخې دانې)

پوښتنه: مځکه چې پر دوی چپه سوه، نو بيا د ډبرو باران څه عذاب دی د اهل القرى لپاره، ولې چې دوی خو په چپه کولو کې د مځکې مړه او ختم سوه؟

ځواب: په روح المعاني کې وايي چې د ډبرو باران دمخه تر تمام د انقلاب و وهم احياً في الوقت المذكور فيكون الرمي بالحجارة عذاباً لهم. وعبارته هكذا في تضاعيف الانقلاب قبل تمام الانقلاب. وفي روح المعاني ايضاً في تضاعيف الانقلاب يعنې انقلاب پای ته نه ؤ رسېدلی چې د ډبرو باران شروع سو.

درويش وايي: چې مزيد بيان ددې قصې په تفسير کې د سورة هود تېر سو.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾

په تحقيق دی په قصه کې د عذاب د قوم لوط هر آئينه دلائل دي د خدای جل جلاله د قدرت، ابن عباس رضي الله عنهما د "متوسمين" ترجمه په ناظرين سره کړې ده، او قتاده رح وايي للمعتبرين او مقاتل رح وايي للمتفكرين (دا ټولې ترجمې يو ويل ته راجع دي)

وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ﴿٧٦﴾

او دا قرى لوط په لار کې د مسافرينو د شام ثابتې دي يعنې آثار يې باقي دي. والمقيم مالم يندرس آثارها.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اِنَّ فِیۡ ذٰلِکَ لَاٰیَۃً لِّلۡمُؤۡمِنِیۡنَ ﴿۷۷﴾

په تحقيق په دې بيان كې د قصه قوم لوط دليل دى د قدرت عظيمه د خداى او د حقيقت د توحيد لپاره د هغو كسانو چې ايمان پر خداى او رسول لري يعني چې دا يې عقيده وي چې دا بيان من عند الله دى بخلاف مشركى مكة لانهم يرونه من المفتريات.

وَ اِنۡ کَانَ اَصۡحٰبُ الۡاَیۡکَۃِ لَظٰلِمِیۡنَ ﴿۷۸﴾

پوه سه: چې كلمه د "ان" مخفف د مثقل ده او اسم يې ضمير شان محذوف دى اى انه شان دادى او "لظالمين" يې خبر دى او لام فرق دى په منځ كې د ان نافيه او ان مخففه. والايكة الاشجار المتكاثفة چې په پښتو يې ځنګل بولي، يعني شان دادى چې اصحاب د ځنګله ظالمان وه يعني مشركان چې پر خپلو ځانو يې ظلم كاوه او ځانونه يې و اور ته پېش كړل او دا كسان قوم د شعيب عليه السلام وه چې په دغو ځنګلو كې اوسېدله. او خداى پاک شعيب عليه السلام دوى ته په نبوت را استولى ؤ او دوى يې تكذيب وكړى.

فَانۡتَقَمۡنَا مِنۡہُمۡ ۘ وَ اِنَّہُمَا لَبِاِمَامٍ مُّبِیۡنٍ ﴿۷۹﴾

نو كسات د كفر موږ واخستې له دوى ځنې. يعني سدوم چې لوينه قريه د لوط عليه السلام د قوم وه والايكة چې مسكن د قوم شعيب ؤ په لار كې، ښكاره دى حكمت په دې قصو كې دادى چې چې كفار مكه چې خرابې د مذكوره قومو كافرانو هم په خپلو كې ويني او عبرت نه ځنې اخلي چې ايمان راوړي بلكې پر هغه شرک د پلرو دادہ دي. . . . بيت:

پند گير از مصائب ديگران .... تا نه گيرند ديگران زتو پند

درويش وايي: چې قصه د عذاب ددوى دا وه چې خداى ﷻ سخته گرمي پر دوى مسلطه كړه حتى چې دوى له كورو ځنې د گرمى له لاسه نسواى راوتلاى وروسته خداى پاک يوه ګڼه وريځ سره د خنک باد پيدا كړه دوى تولو له نر وښځي ډګر ته د وريځي را ووتله او خوشالي يې كولې او دا يې ويله هذا عارض فمطرنا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دا وریخ ده چي پر مورږ به باران وه اوروي، خدای ﷻ له وریځي څخه پر دوی وربښت د اور شروع کړی فاخرقتهم عن آخرهم او دې ته عذاب د یوم الظلة وایي.

فائده: شعیب علیه السلام و اصحاب الایکة او د مدین بنارګوتي دواړو ته نبي مبعوث و.

سوال: مدین یې ولي نه کړی ذکر؟

ځواب: مظهري رح وایي چي ذکر د یوه منبه پر هغه بل دی والاوضح ماقال بعضهم ان الایکة کانت عند مدین فکانهما واحد.

فائده: امام په اصل کي ما یؤتم به ته وایي کریمه "اني جاعلک للناس اماماً" ای یؤتم ویقتدی بک. او کتاب ته هم امام وایي ولي هرڅه چي په یو کتاب کي وي په هغه پسي اقتدا کړل کېږي. کریمه "یوم ندعوا کل اناس بکتابهم" یعني کتاب الاعمال. او لوح محفوظ ته هم امام وایي کریمه "وکل شیئ احصیناه في امام مبین" یعني اللوح المحفوظ. او لارې ته هم امام وایي کما في هذه الآیة لان المسافر یؤتم به. او امام الصلوة ته په دې امام وایي چي مقتدیان دده په افعالو پسي اقتدا کوي. او زیح چي یو تار دی چي د بنایانو سره ورسره وي چي په پښتو یې رجه بولي هم امام وایي او په عربي یې مطمر بولي.

وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحٰبُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٨٠﴾

پوه سه: چي لام موطئه د قسم محذوف دی یعني والله په تحقیق تکذیب وکړی خلګو او ساکنانو د حجر (چي د یوې شېلې نوم دی. په منځ کي د مدیني منورې او د شام چي دا قوم په نامه د ثمود یادېدل) د رسلانو.

فائده: و دوی ته خو رسول صالح علیه السلام را استول سوی ؤ او په قرآن کریم کي یې صیغه د جمع راوړه لان تکذیب رسول واحد تکذیب جمیعهم. ولي چي انبیاء علی نبینا وعلیهم السلام په اصولو کي د دین لکه توحید د خدای عزوجل او ایمان پر تولو صفاتو جمالیه او جلالیه د خدای پاک او بعث بعد الموت وغیرها چي د امنت بالله وملائکته آه مضمون دی سره یو دی البته په بعض فروعو کي یې فرق وي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَاٰتَيۡنٰهُمۡ اٰيٰتِنَا فَكَانُوۡا عَنۡهَا مُعۡرِضِيۡنَ ﴿۸۱﴾

او ورکړي ؤ موږ دوی ته يعني اصحاب الحجر ته آيات د کتاب منزل على نبيهم صالح عليه السلام، او يا مراد له آياتو معجزات د صالح عليه السلام دي لکه ناقه او ددې ولد كما سيئاتي في القرآن العزيز عنقريب ان شا الله تعالى، نو دوی سوه له هغو آياتو څخه مخ ګرځونکي ايمان يې رانوړی.

وَكَانُوۡا يَنۡحِتُوۡنَ مِنَ الۡجِبَالِ بُيُوۡتًا اٰمِنِيۡنَ ﴿۸۲﴾

او دوی وه چې تراشلې يې او جوړول يې په غرو کې کوروته چې په هغو کورو کې يې بېغه ژوند تېراوه:

پوه سه: چې له دې څخه يا مراد دادی چې دوی ددغه کورو له نړېدلو څخه او يا د غلو له سوري کولو او يا د دښمنانو له تخريب څخه بېغمه وه لاستحكامها غاية الاستحكام، او يا مراد دادی چې دوی له عذاب څخه د خدای ﷻ بېغمه وه، ولې چې ددوی دا زعم فاسد ؤ چې ددې غرو کورونه به موږ له عذابه د خدای ﷻ وساتي.

فَاَخَذَتۡهُمُ الصَّيۡحَةُ مُصۡبِحِيۡنَ ﴿۸۳﴾

نو دوی ونيول يعني هلاک کړل چغې او نارې د جبرئيل عليه السلام چې په يوه ناره سره دوی ټول هلاک سوه، او بعض مفسرين وايي چې د آسمان له خوا داسې يوا اواز پيدا سو چې په هغه کې دهرې تکې او د ټولو حيواناتو د ځکې اواز پکښې ؤ، او په سورت اعراف کې وايي "فاخذتهم الرجفة" يعني الزلزلة ولا منافات لان الزلزلة حدثت من الصيحة فافهم.

تاريخ خبري کوي وايي چې صالح عليه السلام وروسته تر هلاک سره د مسلمانانو شام ته ولاړل او په رمله فلسطين کې مقيم سوه، بيا څو زمانه وروسته مکې مکرمې ته ولاړی او هورې وفات سو عمر يې (۵۸) کاله ؤ.

حکايت: ذو النون المصري قدس سره وايي بزبان فارسي روزی دراثنا سفر بدر شهر رسيدم خواستم که در اندرون شهر روم بر در آن شهر کوشکی ديدم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وجوی روان بنزدیک جوی رفتم طهارت کردم چون چشم من بربام کوشک افتاد زنی دیدم استاده درغایت حسن وجمال چون نظر او بمن افتاد گفت ای ذوالنون چون ترا از دور دیدم پنداشتم که مجنونی (ای چابک چابک یوه او بله خواته مائل روان لکه لیونی) وچون طهارت کردی تصور کردم که عالمی (یعني ستا اودس د شریعت د قانون سره برابر ؤ) وچون از طهارت فارغ شدی وپیش آمدی پنداشتم که عارفی (یعني هیئت او جمال دی د عارف ؤ) اکنون محقق شدم که نه مجنونی ونه عالمي ونه عارفي گفتم چرا؟ گفت اگر دیوانه بودی طهارت نمیکردی واگر عالم بودی نظر بخانه بیگانه نمیکردی و اگر عارفی بودی دل تو مائل بما سوی الله نمی شدی آه.

درویش وایي: چي علامه بغدادی رحمه الله وایي چي قوم د صالح علیه السلام په وخت کي د ثابت هلاک سوه او په دې آیت "مصبحین" راغلی؟

ځواب: علامه روم شیخ محمد اسماعیل البرسوي رح ددې سوال و جواب ته په دې الفاظو اشاره کړې ده والصبح یطلق علی الزمان الممتد الی الضحوة في العرف آه.

درویش وایي: چي مفصله قصه د صالح علیه السلام او د اوښې او د جونګي په سورت هود کي سره د تفسیره تېره سوې ده یعني په قرآني آیتو کي لکن چونکه د صالح علیه السلام اوښ په مشري د قدار بن سالف قوم صالح ووژل او جونګی یې ولاړی د هغې دبرې سره چي دده مور ځني راوتلې وه درې ناري یې وکړې او په دبره ننوتلې، نو صالح علیه السلام قوم ته وویل چي ستاسي درې ورځي ژوند پاته دی، اوله ورځ به مو مخان ژړ سي او په دوهمه ورځ به مو موخان سره سي او په دریمه ورځ به مو مخان تور سي څلورمه ورځ چي د یکشنبې ورځ ده بالاستیصال به هلاک سئ وکان کذالک بقدرة الله الملک المعبود، دا وو اجمال د قصې د صالح علیه السلام.

فَمَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿٨٤﴾

نو فائده ونه کړه دوی ته یعني په دفع کي د عذاب د خدای جل جلاله هغه چي دوی یې کسب کړی ؤ یعني په غرو کي یې خونې جوړي کړي وې د خپل اولاد سره او داغه رنګه دېر اموال یې جمع کول.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: په حديث شريف کي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام چي د تبوک غزا ته روان ؤ سره د اصحاب کرامو ﷺ پر وطن د حجر چي ورغلی، نو اصحابو ﷺ ته يې وويل چي مه ورځئ کنډوالو ته د هغو کسانو چي پر خپلو ځانو يې ظلم کړی ؤ يعني بالکفر وانکار الرسول مگر نه په داسي حالت کي تاسي به ژاړئ له يېري ددې چي تاسي ته ورته عذاب ونه رسېږي، بيا عليه الصلوة والسلام پټو پر سر واچاوه او دابه چي دی پر سپور ؤ چابک يې کړی او د حجر تر شپلې تېر سو.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ

او نه دي پيدا کړي موږ اسمانونه او ځمکه او چي په منځ کي د اسمانو او ځمکي دي من السحاب والصواعق وغيرهما مگر نه متلبس په حق سره يعني ليکون دليلاً على وجود الصانع وتوحيده وقدرته وغير ذالک من صفاته الجميلة والجليلة تاچي د شرک جهالت د خلگو له دماغو څخه وباسي.

وَاِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيْلَ ﴿۸۵﴾

او په تحقيق قيامت راتلونکی دی يعني خدای ﷻ به انتقام واخلي د هغو کسانو چي خدای ﷻ ته يې شريکان ويله او تکذيب د رسولانو يې کاوه، نو ته اې محمد ﷺ روی گرداني او اعراض وکړه له دوی څخه په ښه صفح سره يعني تلوار د انتقام له دوی څخه مه کوه.

اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلّٰقُ الْعَلِيْمُ ﴿۸۶﴾

په تحقيق ستا رب ډېر پيدا کونکی دی د دوستانو لکه ته يا رسول الله ﷺ واتباعک من المؤمنين او ستاسي دښمنان من انواع الكفرة بيده الامر واليه مرجع الامر، او ښه خبر دی په حال د هر چا فيجازي کل واحد منهم على حسب عمله من الخير والشر، او يا مراد دادی چي چونکه خدای ﷻ ستا او ستا د دښمنانو په حال ښه خبر دی، نو بايد داده چي ته توکل على الله وکړي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي په دې آيت کي دليل دی ددې چي سړی يعني مؤمن بايد گذاره او چار چلند وکړي د خلگو سره که مؤمن او که کافر وي په ښه اخلاقو. علم، جود او کرم سره، وفي الحديث الشريف وفي السيرة النبوية كان رسول الله ﷺ احسن الناس خلقاً کريمه "وانک لعلی خلق عظيم، وارجح الناس علماً واعظم الناس عفواً و اسخی الناس يداً. کريمه "خذ العفو وامر بالعرف واعرض عن الجاهلين. وقال العرب الحلم ملح الاخلاق.

تاريخ اسلامي وايي: چي جعفر بن سليمان العباسي د مدينې والي امام مالك رحمه الله سخت وواهه حتی چي له مجلس څخه يې بېهوشه يووړی. نو کور ته چي په هوش کي راغلی داسي يې وويل چي زه بېرېږم چي له وهلو څخه د والي په مرسم او ماته حياً راځي له عليه الصلوة والسلام څخه چي صبا په ورځ د قيامت يو سړی دده له آل څخه يعني اقرباؤ څخه چي عباسي والي وزما د وهلو په سبب اورته ورځي، نو ښکه ده عفوه کړې ده.

درويش وايي: چي وهذا هو الادب العظيم مع رسوله الكريم ﷺ. بيت:

از خدا خواهم توفيق ادب .... بې ادب محروم ماند از فضل رب

درويش ميگويد که در تفسير آورده که هفت کاروان قريش در يکروز بمکه درآمدند بامطاعم بسيار وملابس بيشمار درخاطر مبارک حضرت فکر آمد که کاش اين کاروانها براى ما و مسلمانان که درحالت گشنگي زندگي بسر ميبرم پس اين آيت از حضرت رب العزت جبرئيل آورد.

وَلَقَدْ اٰتَيْنٰكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِيْ وَالْقُرْاٰنَ الْعَظِيْمَ ﴿٨٧﴾

يعني که څه هم قريش هفت کاروان بمکه يکجا آورده اند لکن ترا ازان هفت کاروان بهتر چيز داده ايم که سورة فاتحه مبارکه که هفت آيت است.

درويش ميگويد: که اين شان نزول مناسبت ما بعد آيت است که حضور مبارک درآن مخاطب نموده "ولاتمدن الآية" او هغه څه چي واحدي په شان نزول کي ددې آيت راوړي دي چي اووه قافلې وې د بني قريضه و بني النضير من يهود المدينة: بصرې او اذرعات په يوه ورځ مکې مکرمې ته واردې سوې چي په کاروان کي ډېر

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

خوراکي مواد وه او ملبوسات وغیره هم وه نو مسلمانانو چي په مکه مکرمه کي د
فاقې شپې او ورځي تېرولې، دوی وویل چي کاشکي دا قافلې زمونږ وای، نو به
موږ پر خپلو ځانو نفقه کړي وای او نور زائد به مو في سبیل الله خیرات کړي وای.
فانزل الله تعالى هذه الآية. پر هغه شان نزول دا سوال وارد یږي چي مخاطب یې
وروسته یوازي علیه الصلوة والسلام ولي ګرځاوه ولاتمدن الآية"

والجواب عنه چي په ډېرو آیتو کي قرآن کریم مخاطب یوازي علیه الصلوة
والسلام وي لکن مراد ځني امت دی کما لایخفی علی من تفحص القرآن الکریم

تفسیر الآیة: والله په تحقیق موږ درکړی دی تاته یو سورت چي اووه آیته دی.

یوه سه: چي مراد په نېږ د جمهورو مفسرینو په دې آیت کي سورت فاتحه ده.

فائده: سورت مذکوره یو سل او درویشت (۱۲۳) حرف دي او (۲۵) کلمې
دي او اووه (۷) ایت دي بالاتفاق لکن احناف بسم الله الرحمن الرحیم جزأ د
سورت نه بولي او انعمت علیهم پوره آیت بولي. او شافعیان بسم الله جزأ د
سورت بولي او انعمت علیهم آیت نه بولي بلکې تر پایه پوري یو آیت بولي کذا
قال البیضاوي وروح البیان.

یوه سه: چي مثاني بیان د سبع دی په نېږ د روح المعاني، دی وایي په حواله
د کشاف چي مثاني جمع د مثنی ده په معنی د مکرر، نو وجه تسمیه د مثاني
داده چي دا سورت مبارک په هر لمانځه کي مکرر ویل کېږي وهذا الوجه روی
عن الحسن و ابی عبدالله او بیضاوي رحمه الله چي دا سورت دوه واره نازل سوی
دی مرة بمكة ومرة بمدينة حين تحول القبلة. لکن روح المعاني دا وجه رد کړې ده
ولي دا سورت خو اتفاقاً مکي دی او سبع مثاني یې نوم ؤ دمخه تر نزول ثاني
بعد الهجرة، او له ابن عباس رضی الله عنهما او مجاهد رح څخه روایت دی چي مثاني یې په
دې سبب بولي چي دا سورت خدای جل جلاله استثنا کړی ؤ یعني ذخیره کړی یې ؤ
ددې امت لپاره بل امت ته یې نه دی ورکړی.

یوه سه: چي روح البیان له مثاني څخه قرآن مجید مراد کړی دی او کلمه د
"من" یې لپاره د تبعیض بللې ده یعني سورت فاتحه جزأ د قرآن دی او دا آیت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يې پر هغه آيت چي په سورت زمر كي راغلي دي حمل كړى دى يعني "الله نزل احسن الحديث كتاباً متشابهاً مثاني الآية" او د قرآن وجه د تسميه په مثاني سره يې دا ويلي ده مثاني جمع مثنى لان القرآن ثنى اى كرر فيه الوعد والعيد والامر والنهي والثواب والعقاب والقصص كما في الكواشي.

پوه سه: چي روح البيان وايي چي "والقرآن العظيم" عطف دى پر "سبعاً" او عطف د كل پر جزأ دى، د حسين كاشفي رح عبارت هم پر دې دلالت كوي چي "والقرآن العظيم" عطف دى پر "سبعاً" دى وايي (وديگر داديم ترا قرآن كه تزد ماقدر او بزرگ است و ثواب او بسيار انتهى.

درويش وايي: چي بخاري رح له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت كړى دى قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ام القرآن هي السبع المثاني والقرآن العظيم انتهى. له دې حديث څخه دا فهمېږي چي قرآن عظيم عين سبع مثاني ده والفرق بالاعتبار، نو نوم د سبع مثاني په سبب د اوو آيتو او د تكرار په لمانځه كي كمامر، او نوم د قرآن عظيم په اعتبار د قرائت او عظمت دى.

فائده: كه څه هم مفسرين وايي چي د قرآن لفظ په منځ كي د كل او د جزء سره برابر دى، نو اطلاق پر سورت فاتحه روا دى بل على كل سورة منه. لكن بعض مفسرين وايي چي صرف په مامر آنفاً چي قرآن لفظ مشترك دى سورت فاتحه يې قرآن عزيز په دې آيت كي نه ده بللې، بلكې ددې سببه تول معاني د قرآن عظيم په سورت فاتحه كي مجملاً درج دي، بيان د اندراج واورئ لان القرآن العظيم يشتمل على الثنأ على الله تعالى بصفاته الجلالية والجمالية وقد اشير اليه بقوله الحمد لله وعلى الشكر على نعمائه الدنيوية والاخروية وقد اشير اليه بقوله رب العالمين اذ التربيته من اعظم النعم الالهية وعلى الامر بعبادته وحده لاشريك له وقد اشير اليه بقوله اياك نعبد بتقديم المفعول الدال على الحصر كما في كتب النحو والمعاني. وعلى التوكل على الله في كل حال بلاشركة وقد اشير اليه بقوله واياك نستعين بتكرار اياك، وعلى سوال الهداية والرشد والوصول الى المقصد الاقصى اى الرضى الالهي. وقد اشير اليه بقوله

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تعالی "اهدنا الصراط المستقیم" وعلی ان ادیان الانبیاء علیهم السلام من لدن آدم علیه السلام الی دین نبینا صلی الله علیه وسلم متحدة وقد اشیر الیه بقوله تعالی "صراط الذین انعمت علیهم" وعلی التجأ من الله ان یحفظنا من الغضب والضلال وعلی تعدد تلك الفرق وقد اشیر الیه بقوله "غیر المغضوب علیهم ولا الضالین"

پوښتنه: تا دا اندراج تو له په عربي بیان کړی آیا پښتانه به په وپوهېږي کما هو مرام التفسیر الایوبي او که څرنګه؟

ځواب: ښځي امي بحث که په دې اندراج نه وپوهېږي لکن ادنی فکر والا به ان شاء الله ښه پوره په وپوهېږي ولله الحمد.

درویش وایي: چي د سورت فتحة الکتاب مزید تفصیل او بیان او خواص په تفسیر ایوبي کي ددې سورت په تفسیر کي مطالعه کړه.

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ

او مه پورته کوه یا محمد (علیه السلام) سترګي د طمع او د خوښی و هغه شي ته چي ورکړی دی موږ هغه شی یعني له منافع او شهواتو څخه د دنیا و اقسامو ته د کفار ومن المشرکین والیهود والنصاری، ولي نعمتونه د کافرانو حقیر او لږ او رذیل دي نسبت ستا و نعمت ته من السبع المثاني والقرآن العظیم، اسحقا بن راهویه په خپل مسند کي د عبد الله بن عمرو بن العاص رضی الله عنه څخه روایت کړی دی ده وویل چي چاته خدای جل جلاله قرآن ورکړی دی یعني یا حافظ د قرآن او یا عالم د قرآن، نو دده په زړه کي که فکر پیدا سو چي یو چاته به په دنیا کي افضل زما د نعمت ورکړی وي خدای جل جلاله، نو ده لوی نعمت حقیر کړی یعني قرآن چي ده ته ورکړل سوی دی او لوی یې وګاڼه حقیر شی چي نورو ته خدای ورکړی دی.

پوه سه: چي محي السنة بغوي رحمه الله روایت کړی دی چي سفیان بن عیینة رحمه الله تأویل د هغه حدیث د رسول الله صلی الله علیه وسلم لیس منا من لم یتغن بالقرآن" داسي کړی دی ای لم یستغن به.

درویش وایي: چي ددې حدیث روایت بخاري، احمد، ابو داؤد، ابن حبان او حاکم رحمهم الله کړی دی لکن د اوسني زماني مدرسان ملایان چي خدای جل جلاله علم د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قرآن ور کړی ؤ او نور حافظان د قرآن کریم د روژې په میاشت کې د اغنیاؤ او بې عزته پیډالانو پر کورو ګرځي د زکوة په طمع که څه هم په واقع کې دی په خپله غني وي افسوس د داسې ملایانو او حافظانو پر حال.

نادره: که يو عالم حافظ د يو غني د مسجد ملا امام وي. نو فقط دا عالم لکه ګل آفتاب ګردان چې همیشه د لمر پر طرف يې سر کوږ وي، ددې عالم حافظ هم تر هر شي رضی ددغه مقتدي خوښه وي حتی درویش ته په تجربه دا ثابته ده چې په يوه محله کې يو حافظ عالم د يو پیډال په مسجد کې ملا امام ؤ او په دغه محله کې دده استاذ هم ؤ چې کلان سال مدرس ؤ او صاحب د تصانیفو معتبره هم ؤ او خپل په روپو يې يو ښه زیبا جامع مسجد جوړ کړی ؤ. لکن ددې مدرس عالم او دده شاګرد د پیډال مقتدي تر منځ خوا بد تیا وه معمولي. نو هغه دده د مسجد د ملا چې به یا استاذ له حجه راغلی یا د اخترو په مناسبت دا ستاذ ته نه ورتلی افسوس ددغه ملا پر حال ...... ع

چو کفر از کعبه برخیزد کجا ماند مسلمانی

او بیهقي رح له ابو هریره رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چې رسول الله ﷺ وویل "لا تغبطن (ته کست مه کوه او تمنی د حال ددغه جاهل جابر مه کوه) فاجراً بنعمة ان له عند الله قاتلاً لا یموت" وهب بن منبه رح وایي چې ما چې یوښتنه د "قاتل لا یموت" وکړه چې دا څه شی دی؟ عبدالله بن مریم رح وویل النار. او احمد، مسلم، ترمذي، ابن ماجه او بغوي رحمهم الله له ابو هریره رضي الله عنه څخه روایت کړی دی قال قال رسول الله ﷺ انظروا الی من هو اسفل منکم (یعني في الامور الدنیویة ونعیم الدنیا) ولا تنظروا الی من هو فوقکم فهو اجدر ان لا تزدروا نعمت الله علیکم (نو دغه چې تحت ته وګوري لوړ ته نه وګوري ښه تر لائق ده چې تاسې د خدای درکړی خوار نه معلومېږي مثلاً په اوسنی زمانه کې يو سړی دی چې هغه په خپل شخصي موټر کې ګرځي او راګرځي، او ته بیا موټر سائیکل لرې پر هغه سپور آمد او رفت کوې بل سړی بیا پر سائیکل یا پر پښو بازار ته تګ وراتګ کوي، نو ته باید موټر شخصي والا ته ونه ګورې چې خپل خدای درکړی موټر سائیکل خوار ورته معلوم نسي بلکې سائیکل یا پښو والا ته وګوره تاچې پر موټر سائیکل شکر ووایه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي پر دې نور شيان قياس كړه يعني اعلى، اوسط او ادنى في الدور والملبوسات والمطعومات وغير ذالک.

وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾

ته غم مه کوه پر کفارو چي ايمان ولي نه راوړي. يا پر دې غم مه کوه چي د دنيا په نعمتو كي ولي زه رنگه نه يم.

پوه سه: چي "واخفض آه" كنايه ده له دې څخه چي د مؤمنانو سره بنه په نرمي او رفق او رحم ژوند کوه. اصل يې دادی چي مرغه چي له هوا څخه كښته راځي خپل دواړه وزرونه کښته ايله کړي...... بيت:

تواضع كند هوشمندی گزين .... نهد شاخ پرميوه سر برزمين

وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ ﴿٨٩﴾

او ووايه كافرانو ته چي زه بېرونكى يم ستاسي ښكاره يعني دلائل او معجزات د خدای ﷻ هم راسره دي، مقصد دادی چي عذاب د خدای ﷻ به پر تاسي نازل سي كه تاسي ايمان نه راوړئ وكان كک كما في بدر وفتح مكة وغير ذالک.

كَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾

لکه چي موږ نازل کړی دی عذاب پر مقتسمينو.

پوه سه: چي نزول د عذاب كه څه هم دمخه نه دی ذكر سوی چي دا نزول ورسره مشابه كړي لكن عذاب د نذير چي وړاندي آنفاً ذكر سو مفعول مقدر دی لان معناه انا النذير المبين بالعذاب كما ذكرنا في تفسيره فصح التشبه. بغوي وايي چي مقتسمين يهود او نصارى دي.

الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ ﴿٩١﴾

هغه كسان چي قرآن يې ټوټه قطعه قطعه يعني پر بعض د قرآن يې ايمان راوړی دی كالقصص المذكورة في القرآن كقصة عاد و ثمود وقصة يوسف، او په بعض سره كفر كړی دی كبقية احكام القرآن. طبراني رح له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت كړی دی، ابن عباس رضي الله عنهما وويل چي يو سړي سوال وكړی له عليه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الصلوٰة والسلام څخه ددې آيت په باره کي يعني چي له مقتسمينو څخه څوک مراد دي، قال عليه السلام اليهود والنصارى، قال ما عضين؟ هغه سري وويل چي د عضين معنا څه ده، قال عليه السلام آمنوا ببعض وكفروا ببعض كمامر عنقريب.

فائده: عضين جمع د عذة ده لکه عدة الفرقة والقطعة كذا في القاموس. نو يهودانو او نصارى وو بعض حصې د قرآن حق بللې چي دا مخالف د تورات او انجيل سره دي.

پوه سه: چي اصل د عضة عضوة ور على وزن فعلة عرب وايي عضى الشاة اذا جعلها وقطعها عضواً عضواً كذا في روح المعاني والمظهري وروح البيان والقرطبي والبيضاوي، او بعض مفسرين وايي چي دوی استهزاءً ويله يوه به ويل چي سورت بقره زما دی بل به ويل چي سورت آل عمران زما دی وهكذا. او مجاهد رح وايي چي مراد يهود او نصارى دي چي دوی خپل کتابونه تورات او انجيل ټوټه کړي وه فآمنوا ببعض و كفروا ببعض، او بعض مفسرين وايي چي مراد له مقتسمينو څخه هغه کسان دي چي پر قرآن يې قسم قسم نومان اېښوول بعضو به ويل سحر دی بعضو به ويل شعر دی بعضو به ويل كهانت دی بعضو به ويل اساطير الاولين دی، او يا يې پر عليه الصلوة والسلام قسم قسم نومان اېښوول بعضو به ويل ساحر دی بعضو به ويل شاعر دی بعضو به ويل كاهن دی او په روح البيان کي وايي او مظهري په نقل د مقاتل رح وايي چي په مکه مکرمه کي شپاړس کسان د مشرکانو د مکې وه د وليد بن مغيره په مشرى چي ده به په وخت کي د حج استول او پر هغو لارو چي حاجيان به مکې ته داخلېدل څو څو کسان به يې کښېنولي وه، نو پر هره لار چي به حاجيان مکې ته دخلېدل دوی به ورته ويل لاتغتروا بهذا الخارج عن دينه الذي يدعى النبوة منا (تاسي خطا نه وځئ يعني په مکه کي ددغه سړي په قول چي د پلار او نيکه له دينه وتلی دی او دعوه د نبوت يې کړې ده په مونږ کي. بعضو به حاجيانو ته ويل چي دا سړی ليونی دی بعضو به ويل كاهن دی بعضو به ويل شاعر دی وهكذا. او دې د لارې خلګو به حاجيانو ته ويل چي که زموږ خبره منئ د وليد بن مغيره چي د مکې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي د مکې نامداره مشر دی او په حرم کي موجود دی پوښتنه وکړئ. نو ولید چي په حرم مکي کي به د حج په ورځو کي همېشه ناست ؤ چي حاجي به پوښتنه ځني وکړه يعني په باره کي د عليه الصلوة والسلام وليد به ورته وويل صدقوا.

تفریع: که چېري مراد له مقتسمینو ځخه یهودانو وي. نو عذاب نازل پر دوی قتل د بني قريضه ؤ او جلا وطن کول د بني نضير دي. او که مراد د وليد به مغيره ډله وي. نو عذاب نازل پر هغو قتل ددوی دی په ورځ د بدر.

درويش وايي: چي مظهري رح نور قولونه ډېر راوړي دي چي هيڅ مفسر اشاره نه ده ورته کړې والله اعلم بالصواب.

درويش وايي: چي روح المعاني دغه نومانه د مقتسمينو ذکر کړي دي (۱) وليد بن المغيرة (۲) حنظله بن ابی سفيان (۳) عتبة بن ربيعة (۴) شيبة بن ربيعة (۵) ابوجهل (۶) العاص بن هشام (۷) ابو قيس بن الوليد (۸) قيس بن الفاكة (۹) زهير بن امية (۱۰) هلال بن الاسود (۱۱) السائب بن صيفي (۱۲) النضر بن الحارث (۱۳) ابو البختري بن هشام (۱۴) زمعة بن الحجاج (۱۵) زمعة بن الخلف (۱۶) اوس بن المغيرة. ددوی تولو مشر وليد بن مغيره ؤ.

فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

قسم دی په خدای ستا یا محمد (ﷺ) هر آئینه به موږ سوال کوو له دوی تولو ځخه د هغه اعمالو چي دوی په دنیا کي کړي وه (کلمه د ما موصوله ده عائد يې محذوف دی ای یعملونه) مراد له اعمالو ځخه کفر او معاصي او نسبت د سحر او کذب و قرآن ته کول الی غير ذالک یعني فنجازيهم عليها.

درويش وايي: چي بغوي، خازن. مظهري، روح المعاني. قرطبي، بحر العلوم وغيرهم رحمهم الله وايي چي ځرنګه به جمع او توفيق ددې آيت چي پکښي اثبات د سوال دی د تولو خلګو ځخه د اعمالو د دنيا او د هغه آيت "فيومئذ لايسال عن ذنبه انس ولاجان"؟

ځواب: ابن عباس رضي الله عنهما وايي لايسئلهم هل عملتم لانه تعالى اعلم به منهم ولكن يقول لم عملتم، يعني داسي پوښتنه نه ځني کوي چي تاسي دا کارونه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړي دي که نه، ولي چي خدای پاک ښه خبر دی په عملو ددوی تر دوی ښلکې دا پوښتنه او سوال څني کوي چي ولي مو کوله، پر دې څواب قطرب رح اعتماد کړی دی او زیاته کړې یې ده چي سوال دوه قسمه دی یو سوال استعلام دی یعني د ځان د خبرولو لپاره او بل سوال د توبیخ او سرزنش دی، نو هغه آیت فیومئذ لایسأل آه. محمول دی پر سوال د استعلام لپاره وهو محال علی الله تعالی کمامر او دا آیت "ولنسئلنهم آه" محمول دی پر سوال د توبیخ، او بل څواب عکرمه رح له ابن عباس رضي الله عنه څخه نقل کړی دی چي بغوي او خازن او نامورو مفسرینو رحمهم الله هم راوړی دی چي جمع ددغو دوو آیتو یې په دې ډول کړې ده چي ورځ د قیامت ډېره طویله ورځ ده، او په دې ورځ کي ډېر مواقف سته په بعضې مواقفو کي سوال څني کېږي او په بعضې مواقفو کي سوال نه څني کېږي لکه په دې دوو آیتو کي هم ورته توفیق مفسرینو کړی دی یعني قوله تعالی "هذا یوم لاینطقون (ای الکفار) وقوله تعالی ثم انکم یوم القیامة عند ربکم تختصمون" یعني دا دوه آیته هم پر اختلاف د مواقفو د اخرت محمول دي.

درویش وایي: چي بغوي په خپل سند له امام بخاري رح څخه روایت کړی دی قال عدة اهل العلم یعني عن قول لا اله الا الله. روح البیان وایي چي ډېر اهل العلم پر دغه قول دي چي مراد کلمه توحید ده چي کلمه د نجات یې هم بولي. او کلمة الله العلیا هم ده او په صحیح حدیث کي راغلي دي چي که دا کملة التوحید په ورځ د قیامت په یوه پله کي د ترازو کښېښوول سي او اووه اسمانونه او مځکي په بله پله کي د ترازو وضع سي کلمة التوحید به پر درنه وي، نو څکه علماً وایي چي په میزان د قیامت کلمة التوحید نه تلل کېږي الا لمن ارد الله مغفرته کما مروي في بعض الاخبار علامه مغربي وایي:

اگرچه آئینه داری از برای رخت .. ولی چه سود کند که داری همیشه آئینه تار
بیا بصیقل توحید زآئینه بردار .. غبار شریک که تا پاک گردد از زنگار

درویش وایي: چي معتمد قول هم همدغه قول دی، ولي چي مثلاً د اوویا کالو مشرک چي دا کلمه توحید لساناً وقلباً ووایي او مثلاً یوه یا دوې ورځي ژوندی دي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بیا وفات سي دا شخص له اهل الجنة څخه دی مع انه لم یعمل کثیر من عمل الخیر.

درویش وایي: چي روح المعاني وايي اخرج ابن جریر وغیره عن ابی العالیة انه قال یعني في تفسیر هذه الآیة انه یسأل العباد کلهم (یعني مسلمانان او کافران) یوم القیامة عن خلتین (یعني له دوو خویونو څخه) عما کانوا یعبدون وعما اجابوا المرسلین" یعني د چا عبادت مو کاوه او رسولانو ته مو څه ځواب ورکړی ؤ. وایضًا في روح المعاني اخرج الترمذي وجماعة عن انس ﷺ عن النبي ﷺ قال یسئلون عن قول لا اله الا الله" او دا حدیث بخاري په خپل تاریخ کي راوړی دی او ترمذي په بل سند له انس ﷺ څخه موقوف راوړی دی وروی هذا ایضًا عن ابن عمر ﷺ و مجاهد رح.

پوه سه: چي تفسیر بحر العلوم د سوال د لا اله الا الله معنی داسي کړې ده یسئلون عن الوفا بلا اله الا الله والتصدیق لمقالها بالاعمال (یعني تصدیق د ویلو ددې کلمه طیبه په عملو سره چي امتثال د اوامرو د خدای دي او انتها له منهیاتو څخه.

درویش وایي: چي پر دې تقدیر سوال ته د ټولو اعمالو دا آیت شامل سو یعني "ولنسئلنهم الآیة".

فائده: په وصف کي ربوبیت مضافًا الی الضمیر الراجع الی النبي ﷺ اظهار د لطف دی په ده مبارک سره، او اعلام د خلگو دی په مرتبه عالیه سره دد مبارک عند الله ﷻ کما لا یخفی.

درویش وایي: چي مظهري په تفصیل سره هغه حدیثونه راوړي دي چي په هغو کي سوال د بعضو عملو د خیر په ورځ د قیامت راغلی دی.

درویش وایي: چي نقل د هغو حدیثو په عربي او بیا یې ترجمه په پښتو کول ډېر طویل دی لهذا ما صرف نظر کړه لپاره د مراعات د حال د خوانندگانو د تفسیر ایوبي که څوک اطلاع پر هغهو حدیثو غواړي تفسیر مظهري دي مطالعه کړي.

فائده مهمه: په کشف الظنون کي چي یو په زړه پوري معتبر او معتمد تاریخ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دی داسي يې ليکلي دي معالم التنزيل في التفسير للامام محي السنة ابی محمد حسين بن مسعود الفرا البغوي الشافعي المذهب المتوفي في سنة (۵۱۶ هـ)

يوه سه: چي ددې تاريخ له بيان څخه زما مقصد دادی چي که په مذهبي احکامو بغوي رح د حنيفيانو پر خلاف حديث روايت کړي د هغه حديث ځواب دي په کتابو کي د احنافو لکه فتح القدير د ابن الهمام او کتاب شرح معاني الآثار للفقيه ابو جعفر الطحاوي چي اعلم الناس په مذهب د ابوحنيفه رحمه الله علماو منلی دی. او يا په کتاب د بدر الدين العيني وغيرها کي دې ولتهوي داسي دي نه کوي لکه مظهري رحمه الله چي په بعضې فقهي احکامو د بغوي رحمه الله په متابعت ميل و مذهب ته د شافعي رحمه الله وکړي کما شرحنا ذالک في بعض المواضع لان العلما قالوا ان التلفيق بين المذاهب يعني متابعة بعض المذاهب في بعض الاحکام ومتابعة بعض آخر في بعض آخر لايجوز ومکروه اشد الکراهة.

فَاصۡدَعۡ بِمَا تُؤۡمَرُ

ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي دا امر دی و نبي عليه السلام ته. والمعنی اظهر ماتؤمر باظهار دعوة المشرکين الی الدين المبين. له عبد الله بن عبيده څخه مظهري رح روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام ځان پټ ساته په دعوت کي يعني احتياط يې کاوه تر څو چي دا آيت نازلېدی "فاعلن هو و اصحابه الدعوة" بغوي وايي چي اخفش رح وايي چي د آيت معنا داده "افرق بين الحق والباطل" وقال السيبويه رح اقض بما تؤمر واصل الصدع الفرق. روح البيان وايي چي کلمه د ما موصوله ده عائد يې محذوف دی. والتقدير والمعنی فاجهر بماتؤمر به من الشرائع ای تکلم به جهاراً واظهره وبالفارسية پس اشکارا کن وبظاهر قيام نمای بآنچه به تو فرستاده اند از اوامر ونواهی يقال صدع بالحجة اذا تکلم جهاراً مأخوذ من الصديع وهو الفجر ای الصبح يعني لکه سپېدې چي راوچوي او روز روشن سي ستا دعوت دي ظاهر او روښانه وي. او په قاموس کي وايي الصدع الشق في شيئ صلب کالزجاجة وهذا المعنی ايضاً مناسب في هذا المقام فافهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۹۴﴾

او روی گرداني وکړه له مشرکانو څخه يعني پاک مه کوه په ازار ددوی کما يدل عليه مابعده من الآية فلا معنى لماقيل انه منسوخ بآية القتال قاله البغوي ورده صاحب تفسير لباب التأويل چي تصنيف دی د امام علامه قدوة الامة وعلم الائمة ناصر الشريعة علاً الدين علي بن محمد بن ابراهيم البغدادي الصوفي چي په سنه (۷۲۵هـ) کي له تصنيف څخه فارغه سوی دی په دې الفاظو قال بعضهم ما للنسخ وجه لان معنى الاعراض ترک المبالات بهم والالتفات اليهم فلا يكون منسوخًا ص ٦٣.

اِنَّا كَفَيْنٰكَ الْمُسْتَهْزِءِيْنَ ﴿۹۵﴾

ما چاره وکړل ستا د پسخند وهونکو يعني دوی مي هلاک کړل او ته مي ځني خلاص کړې. نو دا آيت گويا دليل دی لقوله فاصدع بما تؤمر آه. والمعنى چي ته اظهار کوه د دين د اسلام او په اوامرو د خدای ﷻ او ته مه بېرېږه له هيڅ چا څخه غيره تعالى. ولي خدای پاک ستا کافي دی له من عداک څخه کما کفاک المستهزئين قاله البغوي رح.

درويش وايي: چي مستهزئين د عليه الصلوة والسلام او د مسلمانانو بېخي ډېر وه بلکي که څوک ووايي چي تول مشرکان د مکي وه دروغجن به نه وي لکن په قلت او کثرت کي د استهزاً به يې البته فرق سره وي. په انسان العيون کي وايي چي اسود بن المطلب چي د عليه الصلوة والسلام د ماما زوی هم و چي مسلمانان د مکې به يې وليدل د پسخنده به يې ملگرو ته وويل دادي بادشاهان د مځکې او ميراث خواره د کسرٰی او قيصر راغله. ولي مسلمانانو به زاړه ځيرې کالي اغوستي ره. لکن په دې آيت پينځه کسان مخور ډېر متکبرين ډېر په عليه الصلوة والسلام پسخند وهونکي مراد دي. دا په پينځه کي حصر نه دي. ولي ابوجهل. ابو لهب. عقبه. حکم بن العاص وغيرهم په دغو کي نسته. ددغو پينځو رئيسانو د قريشو نومان دادي (۱) وليد بن المغيرة المخزومي دا ددغو پينځو کسانو مشر و (۲)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

العاص بن وائل السهمي (۳) الاسود بن المطلب بن اسد بن عبد العزی (۴) الاسود بن عبد یغوث بن وهب بن عبد مناف بن زهره (۵) حارث بن قیس بن الضلالة.

درویش وایي: چي تولہ مفسرین پر دغو نومورو متفق دي په سر کي محي السنة بغوي رح. لکن زه به د تولو تفاسیرو خلاصه په لنډ ډول بیان کړم. راوي وايي چي دغو پينځو کسانو طواف کاوه جبرئیل علیه السلام راغلی خارج المطاف د علیه الصلوة والسلام څنګ ته ودرېدی او علیه الصلوة والسلام ته یې وویل چي د دغو پينځو کسانو د هلاک خبر په تفصیل تاته دروبنیم. (۱) نو جبرئیل علیه السلام اشاره وکړه وپنډۍ ته د ولید. نو هغه وخت چي ولید پر یو سړي چي د خزاعه قبیلې ؤ چي هغه غشي جوړول تېرېدی او د ولید برد یماني پر ورووه او لنګ پسي ځکېدی یو غشي د ولید په لنګ پوري بند سو. او ده هم ولیدی له ډېره کبره او خیاله ورته راکښته نسو چي غشی له لنګه ایسته کړي کرار کرار یې غشی له پنډۍ څخه مبنتلی چي یو رګ یې زخمي سو وینه تر ایله سوه او وینه په هیڅ علاج نه درېدله چي ځني مړ سو (۲) عاص بن وائل السهمي چي تېرېدی جبرئیل علیه السلام اشاره وکړه د پښې لاندي ډب ځای ته راوي وایي چي عاص مذکوره پر اوښ سپور سو او دوه زامن یې ورسره وه صحراً ته راووتی د طبیعت ارائي لپاره، نو له اوښه چي کښته سو پر یوه ځوز (ازغي) وختی. ځوز یې د لاندي د خوا په پښه جګ سو. ده زامنو ته وویل ده زامنو ته وویل چي یو شي وخوړم یعني لړم وغیره. زامنو چي یې وکتل ورته وه یې ویل چي هیڅ شي خزنده نسته او پښه یې وپړسېدل حتی چي لکه اوښ غاړه یې دومره سوه. نو ځای پر ځای مړ سو. (۳) اسود بن المطلب چي تېرېدی جبرئیل علیه السلام اشاره وسترګو ته وکړل په دوارو سترګو ړوند سو، ابن عباس رضی الله عنهما وایي چي جبرئیل علیه السلام په یوه شنه بلګ پر سترګو وویشتی سترګي خو یې ورړندي کړي لکن دومره درد یې کاوه چي سر به یې له دېواله ووهه له ډېره درده اخیر مړ سو. او کلبي رح وایي چي دا سړی د یوې درختي په بېخ کي ناست ؤ او ده مریی هم ورسره ؤ. نو جبرئیل علیه السلام ده ده سر له درختي ووهه او مخ یې له ځوزانو سره. نو ده پر مریي ږغ وکړی چي دا څوک ده

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي زما سر له درختي سره او مخ مې له څوزانو سره جنګوي مريي ورته وويل چي هيڅ څوک نسته ته يې په خپله جنګوې، نو ده ناري کړې قتلني رب محمد فمات (۴) اسود بن عبد يغوث چي تېرېدى جبرئيل عليه السلام د نبي کريم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چي دا څرنګه سړى دى؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل که څه هم دى زما ماما دى لکن ډېر بد سړى دى. نو جبرئيل عليه السلام يې اشاره و نس ته وکړه نو د استسقا مرض وربېښ سو او مړ سو (۵) بيا حارث بن قيس تېرېدى جبرئيل عليه السلام يې اشاره و سر ته وکړه. نو ترپېزه يې نوونه رابهېدل حتى مات. دا ؤ بيان او تفصيل او تفسير ددې قول د خداى جل جلاله "انا کفيناک المستهزئين".

درويش وايي: چي دغه بيان د دغو تفاسيرو حاصل ما رانقل کړى، روح المعاني، تفسير بغوي، تفسير خازن، تفسير قرطبي، تفسير مظهري، تفسير رازي او تفسير روح البيان. لکن روح البيان دا خبره کړې ده چي نوموړي کسان په يوه ورځ مړه سوه بل مفسر دا خبره نه ده کړې.

شکايت: د درويش حاسدان صرف په نامه ملايان دا وايي چي عبيد الله له کتابو څخه خبري غلا کوي. فقير وايي که دا نقل له کتابو څخه تاسي غلا بولئ نو دا نقل خو له عصر نبوي او له صحابه وو او تابعينو او تبع تابعينو وهلم جرا را شروع دى الى يومنا. فقير و حاسد ته وايي چي ته هم مېړه سه ورته غلا وي وکړه چي خلګ آفرين درته ووايي .... بيت:

چشم بد انديش که برکنده باد .... عيب نمايد هنرش درنظر

الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾

هغه مستهزئين چي ګرځوي د خداى سره بل معبود "يعني خداى جل جلاله ته شريک بلکې شريکان وايي يعني الاصنام" ژر دى چي دوى به خبر سي په عاقبة الامر خپل يعني في الدنيا والآخرة.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾

لام موطئه د قسم محذوف دى يعني والله په تحقيق موږ خبر يو چي ستا سينه تنګېږي په هغو خبرو چي مشرکان يې کوي من الشرک والطعن في القرآن وبما

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یقولون لک شاعره او کاهن او مجنون او مفتر الی غیر اقوال الاستهزا بک وبالمؤمنین.

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ

نو ته په تسبیح سره د حمد ځان مشغول کړه چې ددې په برکت سره به دې د زړه غیظ او غصه کمه سي او خدای پاک به ستا د دښمنانو کفایت وکړي حتی ستا زړه به په دوی سوړ سي. او ابن عباس رضي الله عنه وایي چې مراد له سبح بحمد ربک څخه لمونځ دی تعبیراً عن الکل بالجزء. ولې چې لمونځ مشتمل دی پر الحمدلله او پر تسبیحاتو د رکوع او سجدې.

درویش وایي: چې دا قول د ابن عباس رضي الله عنه موافق دی د هغه حدیث سره چې بخاري او نورو محدثینو یې روایت کړی دی چې آنحضرت صلی الله علیه وسلم چې به یو کار غمجن کړی افتزع الی الصلوة. پناه به یې لمانځه ته وروړه یعني نفلي لمونځ به یې وکړی او هغه غم به یې له زړه څخه لیرې سو.

وَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ ﴿٩٨﴾

او وګرځه له ساجدینو څخه. مظهري رح وایي من المتواضعین. او ضحاک رح وایي کن من المصلین بذکر الجزء واراد الکل. روح المعاني په نقل له بل څخه وایي چې دا جزء د لمانځه یعني سجده افضله د اجزاؤ د لمانځه دی. ولې چې په صحیح حدیث کي راغلي دي اقرب ما یکون العبد من ربه اذا کان ساجداً. یعني هغه ډېر ښه وخت د قرب د بنده و خدای جل جلاله ته دادی چې بنده پر سجده وي. چې مراد لمونځ سي. نو له دې سببه علیه الصلوة والسلام وایي "وجعلت قرة عیني في الصلوة" ګرځول سوې ده خنکتیا (سوړ والی) د سترګو زما په لمانځه کي. د سترګو له خنکتیا څخه ډېره خوشالي مراد ده. وهذا محاورة عربیة شائعة او دا حدیث صحیح دی بخاري او مسلم او نورو یې روایت کړی دی لکن فقیر مختصر کړی د مقام په مناسبت.

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

دوام پر عبادت وکړه تر څو چې تا ته راځي یقین یعني امر متیقن چې موت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دی وهذا التفسير هو المروي عن ابن عمر والحسن وقتادة وابن زيد ﷺ. مرگ ته يقين په دې وايي په هر ژوندي پورې لحوق دده متيقن دی. او ابن بحر وايي چې مراد د يقين څخه نصرت دی پر کافرانو چې خدای ﷻ يې د عليه الصلوة والسلام سره وعده کړې وه. بغوي ؒ په خپل سند له جبير بن نضر ؓ څخه روايت کړی دی چې عليه الصلوة والسلام وويل چې ماته داسې وحې نه دې کړل سوې چې زه مال جمع کړم "و اکون من التاجرين بل اوحي الي فسبح بحمد ربک وکن من الساجدين واعبد ربک حتى يأتيک اليقين".

فائده: بعض علماء وايي چې "وکن من الساجدين" د سجدې آيت دی لکن جمهور اهل المذاهب الاربعة والقراء السبعة رحمهم الله وايي چې دا آيت د سجده تلاوت نه دی. په روح المعاني (ص۸۷) کې ددې آيت په تفسير کې وايي چې بعض ملحدين يعني بې دينه کسان چې ځانونه صوفيان بولي وايي چې مراد له "حتى يأتيک اليقين" څخه کشف او شهود دی د خدای پاک. دوی وايي چې بنده چې و درجې ته د کشف او شهود ورسېږي تکليف الهي يعني په هيڅ عبادت مکلف نه دی، ولې چې عبادت خو د اهل حجاب والاوو لپاره دی يعني چې د خدای او ددوی تر منځ حجاب وي. روح المعاني وايي چې په دې خبره دوی له دين اسلام څخه وتلي دي او د دين محمدي ﷺ خلگ نه دي.

درويش وايي: چې روح المعاني ددې مذهب په رد کې ډېرې وړدې خبرې کړې دي ان شئت فطالعه.

فائده: حب د خدای او د رسول د خدای چې غالب سي پر چا باندې هغه تر هر نعمت چې په وخت د کفر يې درلودی تر هغه تېرېږي د مثال په توگه. له حضرت عمر ؓ څخه روايت دی چې رسول کريم ﷺ و مصعب بن عمير ؓ ته وکتل چې دی راروان ؤ او د نر پسه پوست يعني وروسته تر پخېدلو د قميص پر ځای يې اغوستی ؤ او هغه پر تنگ ؤ. نو رسول الله ﷺ وويل "انظروا الى هذا" و گورئ و مصعب ته "الذي قد نور الله قلبه" چې خدای پاک يې زړه روښانه کړی دی يعني بنور الايمان وحب الله ورسوله لقد رئيته بين ابويه" ما دی ليدلی ؤ د مور او پلار

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سره یعني په وخت کي د کفر چي هغو به ده ته غذا او نفقه ورکوله باطیب الطعام والشراب ولقد رئیت علیه حلة شراها سائتي درهم" او ما لیدلي وه پر ده حله یعني قمیص او پرتوگ چي مور او پلار ده ته رانیولي وه په دوه سوه درهمه "فدعاه حب الله وحب رسوله الی ماترونه" نو محبت د خدای پاک او حب د رسول الله یعني چي مسلمان سو ، ودغه حال چي تاسي یې وینئ فرضی الله تعالی عنه.

درویش وایي: چي تفسیر د سورة الحجر په توفیق د خدای ﷻ لهذا العبد الجهول العاصي پر پینځه بجې د ورځي د پنجشنبې د مبارکي میاشتي د روژې پر پینځه ویشتمه نېټه (۱۴۲۹ هـ ق) ورپای ته ورسېدی. اوس تفسیر د سورة النحل شروع کېږي ان شاء الله تعالی.

اللهم وفقني لتفسیر سورة النحل علی طریق الا سداد بالصحة والسلامة والعافیة واجعله خیراً باقیاً الی یوم القیامة ..... بیت:

الهی یا الهی یا الهی .... ندارم جز امیدت تکیه گاهی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سورة النحل مكية وهي مائة وثمان وعشرون آية وستة عشر ركوعا بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَتٰۤی اَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوْهُ ؕ

راغلی یعني نژدې سو ، نو "اتیان" مجاز دی له قرب څخه، ابن عرفطه وايي چي عرب وايي اتاک الامر فلانی کار راغلی او هغه کار متوقع وي هنوز راغلی نه وي.

درویش وايي: چي په پښتو کي هم ورته مجاز سته، ولي پښتانه وايي چي د برات میاشت را نوې سي دوی وايي چي روژه مبارکه راغلله او سره ددې چي تر روژې پورې ډېرې ورځي پاته وي، نو مراد ددوی دادی چي رانژدې سوه، او یا "آتی" مجاز دی د وجوب الوقوع څخه، ولي هغه شی چي واجب الوقوع وي که څه هم په مستقبل کي بمنزلة الواقع في الماضي لکونه متیقن وجوده.

بیا سه: چي مراد له امر الله څخه قیام د قیامت چي موعود ده، قاله الکلبي رحمه الله نو مراد دادی چي د قیامت په راتلو سره یقین وکړي او شک نه پکښې وکړي او ځانونه ورته جمتو کړي بالایمان والاعمال الصالحة او په راتلو کي تلوار مه کوئ چي صبا وبل صبا به وي، ولي په تلوار ستاسي د کفارو فائده نسته، بغوي وايي چي ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي دا آیت چي نازل سو "اقتربت الساعة" مشرکانو د مکې یو وبل ته سره وویل چي دا سړی یعني محمد وايي چي قیامت نژدې سو نو تاسي له خپلو بدو کارو څخه صبر وکړئ چي وګورو چي څه پېښېږي نو چي قیامت نه راغلي نو دوی سره وویل مانری مما تخوفنا به بیرته یې خپلو کارو ته دوام ورکړی، بیا دا آیت نازل سو "اقترب للناس حسابهم" نژدې سو و خلګو ته وخت د حساب چي بیا مراد ځني قیامت دی بیا کفارو وېرېدل، بیا چي ډېري ورځي تېري سوې قیامت نه سو قائم، نو دوی و علیه الصلوة والسلام ته وویل یا محمد ما نری شیئًا مما تخوفنا به بیا چي دا آیت نازل سو "اتی امر الله" علیه الصلوة والسلام ځني ولاړ سو او خلګو یعني مشرکانو سرونه پورته کړه او ددوی دا خیال سو چي قیامت حقیقةً راغلی، نو دا کلمه نازله سوه "فلا تستعجلوه" دومره تلوار مه کوئ، نو خلګ مطمئن سوه چي هیڅ نسته.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي استعجال طلب د شي دی دمخه تر وخت. بغوي رح وایي چي ابن عباس رضی الله عنهما چي رسالت د نبي علیه السلام یو له علاماتو څخه د قرب القیامة دی په حدیث شریف کي راغلي دي چي جبرئیل علیه السلام چي ملکو ته د اسمانو وویل چي محمد صلی الله علیه وسلم مبعوث سو، ملکو وویل الله اکبر قامت الساعة ولهذا ورد في الحدیث الصحیح الذي رواه المستور بن شداد عن النبي صلی الله علیه وسلم قال بعثت في نفس الساعة فسبقتها کما سبقت هذه هذه واشار باصبعیه السبابة والوسطی. زه خدای پاک را واستولم په ساه کښو کي د قیامت زه تر دمخه سوم لکه سبابه ګوته چي د منځ تر ګوته دمخه ده.

درویش وایي: چي بعض اقوام وایي چي مراد په دې آیت عقوبت د مکذبین دی په دې دنیا بالسیف ولي چي نضر بن الحارث به ویله اللهم ان کان هذا هو الحق ای الدعوة الی التوحید فامطر علینا حجارة من السماء، ولي موږ توحید د خدای نه منو او دین د اسلام هم نه منو، نو که دا حق وي موږ ته عذاب د رجم الحجارة راکړې فنزلت هذه الآیة وقتل النضر یوم بدر صبراً (یعني نه په جنګ کي بلکې ژوندی یې ونیوی مړ یې کړی وهذا هو معنی قتل الصبر)

فقیر وایي چي دا شان نزول ضعیف دی او د جمهورو محدثینو خلاف دی لکه دمخه چي تېره سوه البته تفسیر بحر العلوم یې شان نزول عام بولي یعني عذاب الدنیا بالسیف وقیام الساعة.

سوال: دا سورت خو اکثره مکي دی والعذاب بالسیف کان في بدر وهو بعد الهجرة؟

ځواب: لما کان نصر النبي صلی الله علیه وسلم عن اعدائه سواً کان في بدر او في غیره من المغازي موعوداً کان آتیاً فصح اتی امر الله بمعنی قرب فافهم.

سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ①

پاک دی خدای جل جلاله له شریک څخه او له عجز څخه او له ټولو هغو اوصافو څخه چي منافي د الوهیت سره وي اولوړ دی په اوصافو جلیله وو سره تر هغه چي مشرکان یې خدای ته نسبت کوي من ان اصنامهم شرکائه تعالی في العبادة قاتلهم الله انی یؤفکون.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي تول اهل نقل او عقل پر دي متفق دي چي اصل د "سبحنه اسبح الله سبحانًا" ؤ والمعنی زه تنزیه او پاکي د تولو عیوبو او نقائصو وایم خدای ﷻ لره یعني قلبًا ولسانًا، وروسته چونکه تسبیح د خدای ﷻ کثیر الاستعمال وه نو د تخفیف مقتضی وه، نو فعل او فاعل یعني اسبح یې حذف کړی او مفعول مطلق یعني سبحانًا یې مضاف کړی و مفعول ته چي ضمیر راجع دی و خدای ﷻ ته او په معنی کي د تولي جملي یې ودراوه، وروسته تر اضافت د "سبحانه" ضمیر ته اظهار د فعل روا نه دی یعني داسي نه ده روا اسبح سبحانه علی في الرضی شرح الکافیة وغیره من کتب النحو ودلیل عدم جواز الاظهار مذکور هنالک.

یُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوْحِ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰی مَنْ یَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖٓ

نازلوي یعني را استوي له اسمان څخه ملکي (یعني جبرئیل. فالجمع للتعظیم) په وحي یا په قرآن سره، وقرآن ته یې روح وویل په دې سبب چي قرآن روح دی ژوندي کوي هغه مړه زړونه په کفر او جهل سره له امر څخه د خدای ﷻ (نو من اجلي دی یعني من اجل امره) و هغه چا ته چي د خدای ورته اراده سي له بندګانو څخه ده، ولي چي استعداد او تحمل د اثقالو د نبوت خدای ﷻ ته معلوم دی.

درویش وایي: چي قریشو به ویل لولا انزل القرآن علی رجل من القریتین عظیم یعني ولید بن مغیره په مکه کي او مسعود بن عمرو الثقفي په طائف کي، نو خدای پاک په دې آیت کي پر دوی رد وکړی یعني چي نبوت او وحي الهي په جاه وجلال پوري د دنیا اړه نه لري بلکي په جاه وجلال سره د زړه اړه لري.

اَنْ اَنْذِرُوْٓا اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاتَّقُوْنِ ۝۲

چي خلګ یعني مشرکان وبېروي له عذاب څخه د خدای پاک (نو مفعول د "انذروا" محذوف دی او دمخه تر "ان" با جاره مقدر دی ای بان) شان دادی چي نشته مستحق د عبادت بېله ما نو له ما څخه وبېرېږئ چي ما ته شریک وایاست.

پوښتنه: انذروا خو امر دی رسولانو ته او "انه لا اله الخ" خو قول د خدای ﷻ دی او مخاطبه د خدای په خپله ده فکیف الربط بینهما؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: بعض مفسرانو په دې الفاظو اشاره وجواب ته د مذكوره سوال رجوع الى مخاطبتهم. والحاصل چې خدای ﷻ دمخه په اسم ظاهر یا ضمیر غائب سره خبري کولي اوس یې کفار په خپله تر خطاب لاندې راوستل فافهم.

او بعض مفسرینو تر "انه" دمخه "واعلموا" مقدر بولي ای واعلموا ان لا اله الا انا فاتقون .... بیت:

مرا بندگی کن که دارا منم.... تو از بندگانی و مولا منم
قهار بی منازع و غفار بی ملال.... دیان بی معادل وسلطان بی سپاه
باغیر او اضافت شاهی بود چنانکه.... بریک دوچوب پاره زشطرنج نام شاه

خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ؕ تَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ③

پیدا کړي دي خدای (ﷻ) اسمانونه او مځکه متلبس په حق سره یعني الدلالة علی وجود الصانع وقدرته کمال القدرة و حکمته. خدای پاک لوړ دی په رتبه کې چې متصف په وجوب الوجود او قدرت تامه او علم کامل وغيرها من الصفات الجلالية والجمالية سره دی تر هغو شیانو چې دوی یې د خدای سره شریک کوي په عبادت کې چې بتان دي لانها في ادنی درجة من الامکان الخاص وهي الجمادية

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ

خدای پیدا کړي دي انسانان یعني عمومي انسانان له نطفې څخه یعني د پلار او مور چې په رحم کې د مور سره یو ځای سي، او نطفه ذاتًا جماد شی دی لاحس ولا حركة ارادي لها حتی چې سیال ده، او خپل شکل او وضع هم نسي سنبالولای خیر رفته رفته ذي روح وګرځي دی او د رحم له تنګتیا څخه عالم الارض ته راغلی سره د کمال ضعف او ناوسی. ثم وثم.

فَاِذَا هُوَ خَصِيْمٌ مُّبِيْنٌ ④

نو ناګاه دغه انسان مخلوق من النطفة چې قوي سو، والمراد الكافر منه خصومت کوي د رسولانو سره په وحدت او قدرت کې د خدای ﷻ على البعث بعد الموت بنکاره او بر ملا خصومت حتی چې وایي "من یحی العظام وهي رميم" او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خلق اول ته خپل نه گوري چي من ما النطفة پیدا سوي دي. بغوي رح چي تفسير يې پر هامش د تفسیر خازن موجود دی وايي چي دا آیت په ابی بن خلف الجمعي کې نازل سوی دی چي هغه د بعث بعد الموت څخه لکه نور مشرکان منکر و. نو ده يو خت زوړ او وروسته هډوکی پیدا کړی. نو علیه الصلوة والسلام ته يې وویل اتقول ان الله يحی هذا بعد مارم. ونزل فیه ایضاً وضرب لنا مثلاً ونسي خلقه. والحاصل چي دغه منکر جاهل په دې نه پوهېږي چي دی خدای ﷻ عالم الوجود ته د نطفې له نازک حالت څخه راوستلی دی. نو بیا دی ولي بعیده بولي خلقت مرةٍ اخرى او سره ددې چي دی خاوري سي بیا هم خاوري خو تر نطفې په استحکام کې بالا دي.

فائده: دا آیت که څه هم مورد يې خاص دی يعني ابی بن خلف لکن حکم يې عام دی، ولي چي ټوله ډله د مشرکانو د ابی بن خلف همنوا دي.

وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيْهَا دِفْءٌ وَّمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ۝

پوه سه: چي مراد له "انعام" څخه اوښان، غوايي، پسونه او بزې دي. دا معنا نه ده چي مطلق پر څلورو پښو گرځي لکه بعض امامان چي وايي چهارپایان. ولي چي ټوله مردار خواره خو چارپایان دي که څه هم خالق د هغو خدای ﷻ دی لکن دا مقام د امتنان دی والامتنان بهؤلا.

پوه سه: چي انعام منصوب دی علی شریطة التفسیر يعني په وروسته خلقها سره. "خلقها" پیدا کړي يې دي ستاسي د فائدې لپاره چي تفصیل د فوائدو يې دادی. تاسي لره په دغو انعامو کي "دفء" سته. په قاموس کي وايي چي "دفء" د تېز یخ ضد ته وايي يعني تاسي ځانونه په تودوئ يعني په اوبارو سره د بعضو (اوبار د اوښانو وړیو ته وايي چي مفرد يې وبر دی) او په اصوافو سره د بعضو چي مفرد يې صوف دی د پسو وړیو ته وايي. او په اشعارو سره د بعضو چي مفرد يې شعر دی د بزو وجغونو ته وايي. يعني خېمې کېږدی ځني جوړوئ او داغه رنگه تلتکان نیالی بلکې د اغوستلو کالي وغیر ذالک "ومنافع" او نوري فائدې لکه سپرتیا پر اوښانو او پر غویو کوئ او غوبل کول او شیدې او نسل، او پر اوښانو سپرتیا د دوو درو کسانو او بارونه پر وړل او خرڅول نقود لاس ته راوړل الی غیر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ذلک "ومنها تاکلون" او د دغو انعامو څخه تاسي خورک کوئ یعني د هغو اجزاؤ ددوی چي خوړل کېږي لکه غوښي د تولو او وازگي د تولو او شیدي د تولو.

فائده: "منها" چي متعلق په "یاکلون" پوري دی تر مقدم یې کړی لپاره د موافقت د اواخرو د آیتو چي قرأ یې رؤس الآی بولي، او یا لپاره د حصر یعني عادةً چي غوښي خوړل کېږي د دغو انعامو او د چرگ غوښي یا د کوتري غوښي یا د نورو مرغانو غوښي به یا د دوا په توگه وي او یا د مېلې لپاره.

مسئله: د دغو انعامو جامې یا پوستینان یا چپنې خو بالاجماع روا دي، او د گیدړو یا د بل حیوان چي غوښي یې مرداري وي وروسته تر دباغت یې هم پوستین او هم د لمانځه مصلی ځني جوړل روا دی، او د امام شافعي رح په نېز د درندگانو له پوسته چپنه یا مصلی جوړل مکروه دی لکه لېوه، پړانگ، زمری وغیره، په حدیث مبارک کي راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام یوه چپنه درلودل د "فنک" د پوست چي په اخترو کي به یې اغوستل، په قاموس کي وایي چي "فنک" بالتحریک اسم دابة وفروتها اطیب انواع الفر واشرفها واعدلها صالح لجمیع الامزجة المعتدلة انتهی.

مسئله: په خوراکي حیواناتو کي ذیل الذکر شیان حرام دي (۱) قبل (۲) دبر (۳) ذکر (۴) خشتین (۵) مرارة (۶) مثانه (۷) عظم (۸) دم مسفوح (۹) غدة مراره تریخی، مثانه سپوخځه، مسفوح جاري وینه بخلاف ما في اللحم فانه غیر حرام، غدة مرغری.

وَلَكُمۡ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسۡرَحُونَ ۝٦

او تاسي لره په انعامو کي ښائست او زینت دی په هغه وخت چي تاسي دغه انعام راولئ له څرځایو څخه و کورو ته ځېل او په هغه وخت کي چي تاسي یې باسئ له کورو څخه د څرځایو پر خوا.

تجربه: مالدارانو ته په تجربه دا ثابته ده چي د اوښانو گله یا د غویو گورم یا د مېږو او بزو رمه چي راځي یا له کوره وځي او دوی یې ویني نهایته لویه خوشالي او فرحت ددوی په زړو کي پیدا کېږي او کور دوی ته په دغه دوه وختونو کي ډېر ښایسته او قشنگ برېښي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نکته: "اراحة" یې تر "سرح" دمخه کړی که څه هم په وجود کې "اراحة" تر "سرح" وروسته دی کما هو التجربة له دې سببه چې جمال په اراحة کې ډېر دی تر سرح ولې انعام چې ماښام کور ته راځي نسونه یې ښه ډک وي پوښتی یې پورته وي غلانځي یې له شیدو ډکې وي.

وَتَحۡمِلُ أَثۡقَالَكُمۡ إِلَىٰ بَلَدٖ لَّمۡ تَكُونُواْ بَٰلِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ ٱلۡأَنفُسِۚ إِنَّ رَبَّكُمۡ لَرَءُوفٞ رَّحِيمٞ ۝٧

او وړي دغه انعام (یعني انعام چې صالح د حمل وي) درانه بارونه ستاسي ویو لېرې ښار او وطن ته چې تاسي په خپله یعني پر پښو نسوای رسېدلای و هغه بلد ته مګر چې ډېر مشقت او تکلیف دې پر ځان تېر کړی نه وای فضل تر دې چې اثقال به دې په شا هغه بلد ته رسولای. په تحقیق ستاسي رب مهربان دی چې تاسي ته یې وسائل د حمل و نقل انعام درکړي دي.

وَٱلۡخَيۡلَ وَٱلۡبِغَالَ وَٱلۡحَمِيرَ لِتَرۡكَبُوهَا وَزِينَةٗۚ

عطف دی پر انعام یعني خدای پیدا کړی دی اسان او غاطري او خره ددې فائدې لپاره چې تاسي پر سپرېږئ یو خوا ته چې ځئ. او بل لپاره د زینت خصوصاً الخیل.

درویش وایي: چې د زمان نزول القرآن زینت هم دغه حیوانات وه ثم وثم حتی چې د زینت نور شیان پیدا کېدله لکه سائیکل، موټر سائیکل. قسم قسم موټران د سپرتیا کم قیمته او درمیانه او د ډېري بیع. او داغه رنګه د حمل او نقل لپاره نوي وسائل پیدا سوه لکه باروړونکي لوی او کوچني موټران لکه چې موږ یې وینو.

فائده: "ترکبوا" یې په صیغه د فعل راوړی او "زینت" یې په اسم. حکمت دادی چې رکوب فعل اختیاري د بندګانو دی او زینت فعل د خالق دی.

فصل: په دغه آیت سره دلیل وایي هغه آئمه چې د اسانو غوښې حرامي بولي او د بغال او حمیر غوښې حرامي بالاتفاق دي او هغه روایت چې بغوي راوړی دی له خالد بن ولید څخه روایت دی چې علیه الصلوة والسلام د آس. غاطرې او خره

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

غوښې خوړلې دي، بغوي رح فقط دغه ويلي دي و اسناده ضعيف.

درويش وايي: چې اسناد يې ښخې هيڅ شی نه دی ولې چې د صحيح احاديثو د بخاري وغيره مخالف دی چې په هغو کې راغلي دي کانوا ياکلون لحوم الخيل على عهد رسول الله ﷺ ونهى عن لحوم البغال والحمير. او دا حديث بغوي هم په خپل سند سره راوړی دی.

پوه سه: چې تحريم د غوښو د آسانو قول د ابن عباس رضی الله عنه دی او ده په استدلال کې دغه آيت راوړی دی او ابن عباس رضی الله عنه ويلي دي هذه للركوب. واليه ذهب الحكم، ومالك وابو حنيفه رحمهم الله دوی وايي چې منفعت د خورک اعظم دی تر منفت د سپرتيا لان الاحتياج الى الاكل اكثر من الاحتياج الى الركوب كما لايخفى، نو چې خدای پاک منفعت د رکوب ذکر کړی او منفت د اکل يې نه کړی ذکر، نو دا معلومه سوه چې خوراک يې حرام دی، ولې که يې اکل روا وای نو هغه اولى بالذكر و، ولې خدای پاک په انعامو کې وويل ومنها تاكلون" او اسان يې په رکوب سره خاص کړل، نو موږ په دې پوه سوو چې آسان د رکوب لپاره دي نه د خورک لپاره، او يو جماعت د اهل علم ودې ته تللی دی چې غوښې د آسانو مباح دي وهو قول الحسن البصري وشريح و عطأ وسعيد بن جبير واليه ذهب الامام الشافعي و احمد واسحق رحمهم الله دوی پر اباحت د لحوم الخيل هغه حديث ذکر کوي چې د اسما بنت ابی بکر رضی الله عنها څخه روايت دی "قال نحرنا على عهد رسول الله ﷺ فرسًا فاكلناه" او په بل روايت "قالت ذبحنا على عهد رسول الله ﷺ فرسًا ونحن بالمدينة فاكلناه اخرجه البخاري ومسلم.

او له حضرت جابر رضی الله عنه څخه روايت دی "نهى رسول الله ﷺ عن لحوم الحمر الاهلية (د اهليه په قيد سره هغه د غرو پسونه چې پر شکل د خرو دي چې په فارسي يې گور خر بولي وه ايستل) واذن في الخيل، وفي رواية قال اكلنا زمن خيبر لحوم الخيل وحمر الوحش" موږ وخوړلې په وخت کې د خيبر د غزا غوښې د اسانو او د وحشي خرو چې دمخه ذکر سوه "ونهى رسول الله ﷺ عن الحمار الاهلي" هذه رواية بخاري ومسلم، وفي رواية ابى داؤد قال يعني جابر رضی الله عنه ذبحنا

Maktaba Tul Ishaat.com　　Scanned by CamScanner

یوم خیبر الخیل والبغال والحمیر وکنا اصابتنا مخمصة یعني حالت د ډېري لوږې وچې میتة اکل پکښې روا دی. جابر ﷺ وايي چې وروسته بیا علیه الصلوة والسلام موږ د غاطرو او خرو د غوښو خوړلو څخه نهي کړو "ولم ینهنا عن لحوم الخیل" او هغه کسان چې د آسانو غوښې حلالې بولي د دغه آیت چې پکښې رکوب او زینت ذکر سوی دی او اکل نه دی ذکر سوی ځواب داسي ورکوي بان ذکر الرکوب والزینة پر دې دلالت نه کوي چې د اسانو منفعت حصر په دغو دوو کې دی بلکې ددې لپاره دی چې لوی مقصود په آسانو کې سپرتیا ده کما لا یخفی. دوی وايي چې له دې سببه چې مقصود آه منفعت د حمل الاثقال یې په اسانو کې نه دی ذکر کړی او سره ددې چې اسان خو هم د حمل الاثقال قابل دي. او په انعام کې یې وتحمل اثقالکم ذکر کړی. او بغوي ؒ وايي چې په دې آیت کې مراد تحلیل او تحریم نه دی بلکې په دې آیت کې مقصود ښوونه د خدای ﷻ ده بندګانو ته خپل نعمتونه څپل پر دوی او تنبیه ده پر کمال قدرت او حکمت خپل.

درویش وايي: چې دا ؤ تفصیل او بیان د تحلیل او تحریم د غوښو د آسانو.

فائده: په هر ځای کې چې پښتانه اوسېږي د آس غوښې نه خوړل کېږي. په کوټه کې بلکې په ټول بلوچستان کې او په جنوبي افغانستان کې د آس د غوښو د خوړلو هیڅ اثر نسته. البته په شمالي افغانستان کې بعض ځایونه د آس غوښې خوري.

فوائد شتی: (۱) خدای ﷻ احسان اچولی دی په څلورو حیوانانو "اوښ، غویی، پسه او بزه. او علیه الصلوة والسلام پر دغو اوښانو سپور سوی دی "الناقة القصوی" چې د غوږ یو طرف یې پرې ؤ "الجدعا" چې یو غوږ یې یکلخته پرې ؤ "والعضبا" چې یو غوږ یې چاک ؤ. په دې اوښانو کې یو عضبا اوښه ده چې هیڅ اوښ نسوای پر دمخه کېدلای. یو اعرابي پر یوه اوښه باندې راغلی چې تر عضبا پر ځغاسته کې دمخه سو. پر مسلمانانو دا دمخه والی سخت واقع سو. نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل "ان حقًا علی الله ان لا یرفع شیئًا من الدنیا الا وضعه" په تحقیق حق دی پر خدای ﷻ چې یو شی له دنیا څخه نه پورته کوي مګر بیرته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یې کښېنته کوي، او دا هغه اوښه ده چې د علیه الصلوة والسلام تر وفات وروسته یې نه شی خوړی او نه یې اوبه څېښلې حتی ماتت.

درویش وایي: چې دا تاثیر وُ د فراق د علیه الصلوة والسلام پر یو حیوان چې دی مبارک به پر سپرېدی فماکان احوال الصحابة ﷺ الله اعلم بذالک. په حیوة الحیوان کې وایي چې د اوښ وړی، وسوځي او پر هغه تپ یې واچوي چې وینه یې نه درېږي. نو وینه به یې ودرېږي، او د اوښ د غوښو خوړل قوت د جماع زیاتوي.

(۲) بقر په حدیث کې نه دی ذکر سوی چې د ساتنې لپاره دې علیه الصلوة والسلام مالک سوی وي، البته په حدیث کې د بخاري راغلي دي چې آن حضرت ﷺ اضحیه وکړل د ازواجو مطهراتو ﷺ له خوا په بقر سره او په حدیث صحیح کې راغلي دي "علیکم بالبان البقر واسمانها وایاکم ولحومها کان البانها واسمانها دواء ولحومها داء (تاسي لازم وگرځوئ شدې د غوا او غوړي د غوا او ځان ساتئ له غوښو څخه یې. ولې چې شیدې او غوړي دوا ده او غوښې یې ناجوړي دي.

پوښتنه: که د غوا یې غوښه مرض وي نو ولې علیه الصلوة والسلام له ازواجو مطهراتو ﷺ له خوا اضیه په کول؟

ځواب: حلیمي رح وایي چې دا حدیث مبني دی پر دې چې د حجاز هوا یابس ده او د بقر غوښې هم یابسې دي، نو ځکه په حجاز کې د غوښو خوړل دا ده او شیدې او غوړي یې رطب دي فیناسب هوا الحجاز لانه یدفع یبس هوا الحجاز برطوبة البان البقرة واسمانها انتهی.

درویش وایي: چې اعتبار د غوښو د بقر دا او مرض او په اضحیه کې خو یې هر چاته په یوه کتو ور رسېدلې وي

(۳) له ابو هریره ﷺ څخه روایت دی چې علیه الصلوة والسلام شتمنو خلګو ته امر وکړی چې پسونه او مېږې رانسي یعني د شیدو او غوړو او وړیو لپاره او د نس لپاره، او فقراو ته یې وویله چې تاسي چرګانې رانسئ د نسل او هګیو لپاره وقال الدجاج غنم الفقرا من امتي والجمعة حج لها. وفي حدیث آخر اتخذوا الغنم فانها برکة.

تنبیه: برکت د غنم دادی چې مېږه یا بزه په کال کې یو وار لنګېږي او هغه هم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

غالباً يو بچي راوړي او په قصابو کې د ورځي په زرهاو ذبح کيږي او هيڅ کمي نه يکښي راځي بخلاف السباع مثلاً پشي هغه درې څلور پينځه بچيان راوړي که څه هم څوک يې خوري نه دېر نه ليدل کيږي په يوه کور کي يوه يا دوې پشيانې وي.

(۴) عليه الصلوة والسلام سل پسونه او اووه بزې درلودې چي ام ايمن به وريپولې.

(۵) خيل يعني آس. تاريخ وايي چي اول چي پر آس سپور سوی اسماعيل عليه السلام دی. د اسماعيل عليه السلام دمخه آسان وحشي وه خدای جل جلاله و اسماعيل عليه السلام ته مسخر کړل. وقصة تسخيرها لاسماعيل عليه السلام د سورت بقره په تفسير کي تيره سوه. وفي الحديث "اركبوا الخيل فانها ميراث ابيكم اسماعيل" او له انس خادم رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه روايت دی "لم يكن شيئ احب اليه بعد النسا من الخيل" او عليه الصلوة والسلام پر اوو آسانو سپور سوی دی.

(۶) البغال جمع بغل وهو مركب من الفرس والحمار. په يوه روايت کي راغلي دي چي د بغل ترکيب د فرس او حمار څخه اول قارون کړی وهذا مردود ولي د حضرت علي رضي الله عنه څخه روايت دی چي د غاطرو تناسل ؤ لكن دوی اسرع د دواب وې چي لرګي او بوټي يې د نمرود اورته وړل چي د ابراهيم عليه السلام د سوځولو لپاره بلاوه. نو ابراهيم عليه السلام ښيرا ورته وکړه خدای جل جلاله يې نسل قطع کړی او دا خو يقيني خبره ده چي ابراهيم عليه السلام خو تر قارون موسی دمخه ؤ. د بغل په نوع کي صبر د حمار موجود دی او قوت د آس. تاريخ وايي چي بغال مراكب الملوك في اسفارهم او کښتي د مسکنانو په قطعاً کي د حاجاتو.

(۷) آنحضرت صلی الله علیه وسلم شپږ غاطري په ټوله عمر کي درولي دي (۱) غاطره بغله شهباً يې بلل چي دلدل يې هم باله چي مقوقس د مصر والي په هديه کي ورته را استولې وه يعني چي دمخه تر هرقل يې والي ؤ. عليه الصلوة والسلام پر دغه بغل په مدينه منوره کي او په سفرو کي پر سپرېدی. نو چي د ډېر عمر سول غاښونه يې ورژېدل، نو به يې وربشې ګرګره کړې خوړلې به يې وعاشت بعد النبي صلی الله علیه وسلم حتی چي حضرت عثمان رضي الله عنه هم پر دغه غاطره سپور سوی دی او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

علي ﷺ له خوارجو سره پر دغه قچر جنګ کړی دی، او وروسته تر علي ﷺ دده زوی حسن ﷺ وروسته حسین ﷺ پر سپریدی، وروسته بیا محمد بن الحنيفية چي د علي ﷺ زوی ؤ وروسته تر وفات د فاطمې ﷺ له حنيفيه ښخه.

پوښتنه: په کتب کي د ادابو د اهل الله راغلي دي چي تابع لکه شاګرد یا مرید د متبوع کالي نه اغوندي مګر صریح امر متبوع ورکړي ولا یرکب دابته الا باذنه ولا يجلس في مكانه الخاص، نو پوښتنه داده چي دغه اصحاب كرام ﷺ څرنګه د عليه الصلوة والسلام د سپرتیا پر غاطره سپریدل بدون اجازة رسول الله ﷺ لانه عليه السلام توفي قبل ذالک؟

ځواب: ددوی سپرتیا لپاره د تبرک وه یعني پر دښمن فتح او ظفر پیدا کولو په توسط د قچر د عليه الصلوة والسلام ددې معنا داده چي دوی بېله غزواتو او وقائع نه پر سپریدل.

(۲) بله غاطره د عليه الصلوة والسلام فضه یې بلل یعني لکه سپین زر داسي بریښېدل (۳) بله قچره یې ایلیه بلل (۴) بله قچره کسری ملک فارس ورته را استولې وه (۵) بله قچره د دومة الجندل ښځه ورته راغلې وه (٦) بله قچره نجاشي ملک الحبشة ورته را استولې وه.

(۸) والحمير: جمع حمار تاريخ وايي چي عليه الصلوة والسلام دوه خره درلودل، یو یې یعفور باله بل عفیر. عليه الصلوة والسلام وايي چي یعفور د عليه الصلوة والسلام ته د خیبر په غزا کي لاس ته ورغلی ؤ. راوي وايي چي عليه الصلوة والسلام چي وفات سو او خبر یې شائع سو. یعفور لکه لېوني ځان یې وڅاه ته واچاوه جزعاً على فراق رسول الله ﷺ. او بلغاً وايي چي حمار ذليل ترین د ومخلوق د خدای ﷻ دی كما قال الشاعر:

و لا يقيم على ضيم يراد به .... الا الاذلان عير الحى والوتد

هذا على الخسف مربوط برمته .... و ذا يشبح فلا يرثى له احد

والمعنى صبر نه کوي پر ظلم چي مراد ددوی مګر نه دوه ذليله شيان چي يو د کلي والاوو خر دی، او بل موږی دی د خر ذلت دادی چي دی یې تړلی وي په ذلت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سره په يو ځای تناو سره، دی بېچاره ولاړ وي که چا وانبه وغيره وروا چول که نه او موږي چي خلګ يې يو ځای تګوهي پر داسر سر يې وهي او د چا ځړه نه پر سوځي.

درويش وايي: چي وهذا من بلاغات البلغا. په صحيح حديث کي راغلي دي من لبس الصوف" که د وړيو ځيږه کالي چا واغوستل او مېږه يې ولوشل او پر خرې سپور سو "فليس في جوفه يعني في قلبه شيئ من الكبر" نو په دې سړي سره هيڅ کبر نسته.

وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿۸﴾

او خدای (جل جلاله) پيدا کوي هغه شيان چي تاسي علم نه پر لرئ، يعني په اسمانو او ځمکو کي ډېر مخلوق سته چي تاسي علم نه پر لرئ، ومنها ما اعد للمؤمنين في الجنة وللكافرين في النار مالاعين رئت ولا اذن سمعت ولاخطر على قلب بشر.

وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ

پر خدای (جل جلاله) لازمه ده يعني ازروی تفضل والاحسان لا بالوجوب العقلي، ولي چي پر خدای جل جلاله عقلاً هيڅ شی لازم نه دی خلافًا للمعتزلة دوی وايي چي اصلح للعبد پر خدای جل جلاله واجب دی عقلاً والدلائل والجوابات لدلائل المعتزلة په شرح عقائد او شرح مقاصد للعلامة التفتازاني رحمه الله وګورئ ولا بالوجوب الشرعي لانه مختص بالمكلفين بيان د صراط مستقيم نو اضافت د قصد و سبيل ته اضافت د صفت و موصوف ته دی ای السبيل القصد يعني بالقصد متوسط بين الافراط والتفريط وهو الصراط المستقيم الموصل للحق.

پوه سه: چي په ترجمه کي فقير بيان لفظ راوړی اشاره ودې ته ده چي تر قصد دمخه مضاف محذوف دی وهو لفظ البيان. او مظهري رح وايي چي مراد له سبيل څخه جنس دی واضافة القصد اليه بمعنى من ای المستقيم من السبيل "ومنها جائر" او بعض له لارو څخه کږه وي د حق او استقامت.

فائده: قصد السبيل يوازي او يوازي دين د اسلام دی، او جائر تولي لاري د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كفر دي على اختلاف انواعها من الشرك والمجوسية والدهرية وغيرها وقصد السبيل في فرق من اهل اسلام چي درې اوويا (۷۳) طريقه د اهل اسنة والجماعة چي د ناجيه په مبارك نامه له مباركې خولې څخه د مبارك ذات ﷺ راوتلې ده بخلاف فرق اهل الاهوا من المعتزلة والكرامية والخوارج وغيرها، او د تصوف په باب کي قصد السبيل دادی چي نه عقل صرف وي لکه د حكماؤ او نه عشق صرف وي لکه د منصور.

وَلَوْ شَآءَ لَهَدٰىكُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۹﴾

که د خدای (جل جلاله) اراده وای هدايت بې کړی وای يعني و قصد السبيل ته ستاسي د ټولو.

پوه سه: چي مفعول د "شآ" محذوف دی لدلالة الجواب للشرط عليه، او مراد له هدايت څخه دلته دلالت موصله الى المطلوب مراد دی او له بيان څخه د قصد دلالت دی على ما يوصل الى المطلوب يعني ارائة الطريق وبالفارسية "راه نمائی" او په افغاني لاربنوونه، وبالاردوية "سيدها راسته بتانا" لکن دا مشيت خدای پاک نه دی کړی لان مشيت الله تابعة للحكمة ولا حكمة في تلك المشية ولي چي مدار د تكليف او د ثواب او عقاب اختيار جزي د بندګانو دی کما في كتب العقائد والاصول والتفسير، حافظ شيرازي قدس سره وايي:

مکن بچشم حقارت ملامت من مست
که نيست معصية وزهد بی مشيت او

درویش وایي: چي لار د اختيار د مكلف تر وېښته باريکه ده، نو ډېر بحث نه دی پکښي په کار.

هُوَ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً لَّكُمْ مِّنْهُ شَرَابٌ

خدای (جل جلاله) هغه ذات دی چي نازلې کړي يې دي له اسمان څخه يا له وريځي څخه اوبه چي تاسي لره له هغو اوبو څخه اوبه دي چي تاسي يې څښئ (نو شراب په معنی د مشروب دی)

اعراب: پوه سه! چي "لکم" متعلق دی په "انزل" پوري او یا خبر د شراب دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او کلمه د "من" تبعیضي ده او متعلق په "انزل" پوري ده. د تبعیض وجه یې داده چي ټولي اوبه د اسمان څخه نه سي څښل کېدای بعض حیوانات څښي:

سوال: "منه" یې تر شراب دمخه کړی دا څو حصر پیدا کوي او سره ددې چي موږ څو ګاهي د څاهانو ګاهي د چینو اوبه څښو؟

ځواب: د څاهانو او د چینو اوبه څو هم د اسمان د باران اوبه دي لقوله تعالی "فسلک ینابیع في الارض" قوله تعالی "فاسکناه في الارض"

وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾

او له هغو څخه د اسمان اوبه دي د درختو او ژوند دی د نباتاتو چي په هغه شجر کي تاسي څروئ او پیایاست مواشي خپل.

درویش وایي: چي ما په تفسیر کي د ژوند د نباتاتو زیات کړی بدلالة الشجر علیه. نو دا سوال نه پیدا کېږي چي اوښان که څه هم له درختو څخه خوراک کولای سي لکن میږي او بزې څو درختو ته نه رسېږي چي خوړک ځني وکړي بناً علی ان الشجر ماله ساق وجه الدفع ظاهر.

يُنْۢبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُوْنَ وَالنَّخِيْلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ

خدای پاک شنه کوي ستاسي د نفع لپاره په هغو اوبو د اسمان کښت که د غنمو وي که د شالیو وي او که د جوارو الی غیر ذالک، او د زیتون درختي او د خورما درختي (نخیل جمع د نخلة ده) او انګور (یعني درختي د انګورو چي تاکان یې بولي) وجه التفسیر ان الاعناب جمع عنب میوې ته د انګور وایي درختي ته یې کرم وایي:

نکته: نخیل او اعناب یې جمع راوړه لکثرة اقسامها غایة الکثرة کما لایخفی علی المتبع، او د ټولو میوو څخه لکه انار، اینځر، سېب، شفتالو، کېلې، بېري، شلیل الی غیر ذالک من الثمرات.

فائده: من تبعیضي یې راوړی، ولي چي ټولې میوې څو په جنت کي دي او په دنیا کي بعض دي علی طریقة مشت نمونه خوار، وورد في الحدیث چي په جنت کي ما لاعین رئت ولا اذن سمعت ولاخطر علی قلب بشر.

Maktaba Tul Ishaat.com　　Scanned by CamScanner

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۱۱﴾

په تحقيق په مذکوره اشياؤ کي دليل واضح دی پر وجود د صانع او پر قدرت او علم او حکمت دده. چونکه مراد له آيت څخه جنس دی چي قليل او کثير ته شامل دی. نو دا سوال نه پيدا کېږي چي په مذکوره شيانو کي خو ډېر حجج او دلائل سته، نو آيات ولي وه نه ويل سو؟ لکن دا دلائل د هغه چا لپاره چي په مصنوعاتو کي د خدای پاک فکر ووهي..... سعدي رح وايي:

برگ درختان در نظر هوشيار ..... هر ورقي دفتريست معرفت کردگار

فائده: يو څوک چي فکر ووهي چي يو تخم دانه چي په لنده مځکه کي واقع سي او لندوالی د مځکي دې ته ورسېږي، نو دا تخم لوړي خوا ته چاک پيدا کړي او تر هغه چاک د درختي يا د نبات تنه پيدا سي او کښته هم دا تخم وچوي او له هغه څخه ريښې د درختي يا د نبات پيدا سي بيا يې نما شروع سي، نو بلگونه او گلان او مېوې په بعضې زمانو کي دون بعض، او د هرې درختي خپل شکل سته له بلې درختي څخه جلا او د هري درختي مېوه خپل شکل او خوند او بوی وي، او سره ددې چي ماده او اصل د ټولو مځکه او اوبه دي ليس الا. او نسبت د اسباب علويه لکه لمر او سپوږمي. او ستوري وه ټولو سفلياتو ته برابر دی. فمن اين جائت الاختلاف المذکورة آنفا فليس تلک الاختلافات الا من صانع خالق قادر يفعل مايشا ويخلق مايريد بقدرته واختياره وعلمه وحکمته لاشريک له ولا منازع في خلقه.

درويش وايي! وهذا نبذ قليل في تفسير قوله تعالی "ان في ذالک الآية"

فوائد شتی: (۱) شجرة په عرف عام کي هغه نبات ته وايي چي ساق لري او پر ساق ولاړ وي. نو بنا پر دې د مځکي وابښه او يا نبات د هندوانو. ختکيانو. بادرنگو وغير ذالک ته شجر نه وای. نو ځکه ما د منه شجر سره نباتات زيات کړه او تفسير خازن په ص (۶۸) له ابو اسحاق رح څخه روايت کړی دی "کل ما ينبت علی وجه الارض فهو شجر" او دا شعر يې شاهد گرځولی دی:

نطعمها اللبن اذا عز الشجر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

"موږ شيدې ورکوو آسانو ته چي مځکه له نباتاتو څخه خالي سي" نو په دغه شعر کي اطلاق د شجر پر ټولو نباتاتو وسو. ولي که له شجر څخه ماله ساق مراد وای، نو ددې په خالي والي فقط اسانو ته د شيدو د ورکړي ضرورت نسته لوجود النباتات بدون الشجر فافهم.

درويش وايي: چي پر تقدير د خازن د منقول تفسير د شجر و زيادت ته د: ما قلنا ضرورت نسته کما لا يخفى.

(۲) پوه سه! چي خدای پاک په بيان کي د حيواناتو تفصيل او اجمال وکړی دغه رنګه په ذکر کي غذائي مواد او مېوو تفصيل او اجمال راوړی نو شروع يې له زرع څخه وکړه چي دانو ته د غنمو، اربشو، جوارو، ورجو الحاصل چي قوت او غذاً د انسانانو وي، ولي په دې غذائي شيانو قوام او ژوند د انسان مربوط دی، وروسته يې زيتون ذکر کړه. ولي چي د زيتون غوړي هم نان خورش دی او هم برکت دی د اعضاً لکه سر وغيره د زيتون په تېلو غوړول فائده ورته کوي، دريېم وار يې نخيل ذکر کړی، ولي چي خورما هم لذيذه غذاً ده هم فاکهه ده. په بخاري شريف کي د سيدتنا ام المؤمنين عائشهؓ څخه روايت دی، دا وايي چي پر موږ د آنحضرتﷺ په حيوة کي داسي وخت راغلی دی چي موږ به درې هلاله يعني د اول سر مياشت وليدلې چي دوې مياشتي به پوره سوې د عليه الصلوة والسلام په يوه کور کي اور نه دی بل سوی، نو راوي پوښتنه څني وکړه چي نو چي اور نه سي بل نو ټوله مطعومات من الخبز واللحم وغير ذالک خو په اور پوري مربوط دي، نو داسي دا دوې مياشتي څه شي خوړل؟ دې مبارکې ورته ووېل زموږ غذاً "الاسودان، الماً والتمر او کما قال" او پر ذکر د اعنابو يې ختم کړی لانها متشابهة للنخلة في المنفعة من التفکة والغذاً الجيد لبدن الانسان وروسته خدای ﷻ ذکر د ټولو مېوو وکړی اجمالاً بقوله ومن کل الثمرات تنبيهاً على عظيم قدرته وامتنانه على عباده.

وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۙ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ؕ

او خدای (ﷻ) مسخر ګرځولي دي ستاسي د نفع لپاره شپه او ورځ چي په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

شپه کي ارام او راحت وکړئ او د ورځي کسب یا تجارت وغیره وکړئ، او لمر او سپوږمۍ یې مسخر ګرځولي دي چي د لمر په رفتار سره څلور فصله پسرلی، دوبی، منی او ژمی پر تاسي راځي، او د سپوږمۍ په رفتار سره ستاسي بعض دیني امور مربوط دي لکه روژه، حج وغیرهما.

وَالنُّجُومُ مُسَخَّرٰتٌۢ بِاَمْرِهٖ

او ستوري مسخر دي ستاسي د نفع لپاره په اراده د خدای (ﷻ).

پوه سه: چي "نجوم" مبتدأ ده او "مسخرات" یې خبر دی.

درویش وایي: چي د ستورو فائده داده چي په سفر کي بحر و بر و خلګو ته معلومېږي، او ستوري د مېوو په کار کي لویه ونده لري، شیخ سعدؒ وایي:

آبر وباد ومه وخورشید و فلک در کارند
تاتو نانی بکف آری وبغفلت نخوری
همه ازبهر تو سر گشته و فرمان بردار
شرط انصاف نباشد که تو فرمان نه بری

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿۱۲﴾

په تحقیق په دغو مذکوره شیانو کي بالاجمال والتفصیل ډېر دلائل دي د وجود د صانع او د توحید او د قدرت کامله د هغه قوم لپاره چي له عقل سلیم څخه کار اخلي، په صحیح حدیث کي راغلي دي چي د علیه الصلوة والسلام څخه چا پوښتنه وکړه "من احسن الناس عقلاً؟ قال علیه الصلوة والسلام المسارع لمرضات الله والمجتنب عن محارم الله" هغه څوک ښه عقل لرونکی دی چي تلوار کونکی وي و هغو کارو ته چي خدای ﷻ په راضي کېږي، او پرهېز کونکی وي د هغو عملو څخه چي خدای ﷻ حرام کړي دي.

پوه سه: چي اهل علم له حکماؤ څخه د اسلام وایي چي عقل یو جوهر مضئ دی خلقه الله في الدماغ وجعل نوره في القلب، چي ادراک د غائبو شیانو په وسائطو سره کالحدس وترتیب المقدمات او د محسوساتو المشاهدة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي په دې آیت کي رد دی پر فلاسفه وو چي دوی وایي چي موثر په تکوین کي د نباتاتو حرکات د ستورو دي، وجه ذالک چي که مورږ دا هم ومنو مګر تحقیق دادی چي تاثیرات د امورو د افلاکو او د عناصرو مبني پر عادت الهي چي بعض اشیا وروسته تر بعض اشیاؤ پیدا کوي کالشبع بعد اکل الغذا والري بعد شرب الما مثلاً، لکن نسبت د ایجاد او خلق و دغو شیانو ته نه دی صحیح ولي چي ممکنات تول معدوم في ذاتها تحتاج الی الموجد فکیف تقتضي وجود غیره کما لا یخفی.

وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ

هغه چي خدای (ﷻ) پیدا کړي دي ستاسي لپاره په مځکه کي یعني حیوانات یا د خورک لپاره فقط لکه پسونه وغیره او یا د بار لپاره فقط لکه غاطره، خر وغیر ذالک، او یا د بار او خوراک دواړو لپاره لکه اوښ او غویي، او نباتات یا ستاسي د خورک لپاره یا ستاسي د حیواناتو لپاره. او معدنیات د زیوراتو او نورو فائدو لپاره.

پوه سه: چي کلمه د "ما" عطف ده پر "لیل" باندي ای سخر لکم ما ذرء او "مختلفاً" حال دی له ضمیر مستتر څخه په "ذرء" کي.

درویش وایي: چي چونکه تفاوت د رنګو ظاهر وُ، نو ځکه یې په "الوانه" روایه، که څه هم ما ذرء في الارض نوري خواصي هم سره مختلفي لري کالطعم والصغر والکبر الی غیرها من التفاوت، ولهذا فسر الوانه باضافه، وفي بحر العلوم مختلفاً الوانه ای هیئاته من خضرة وبیاض وحمرة وسواد وغیر ذالک.

حکمت: د خدای ﷻ حکمت په دې اختلاف کي دادی چي له هره صنفه چي د سړي زړه وغواړي خورک وکړي.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣﴾

په تحقیق په دغه اختلاف الالوان کي حتماً یو دلیل او حجت ستّه پر صنع د صانع حکیم د هغه قوم لپاره چي پند اخلي والاصل یتذکرون.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا

او خدای ﷻ هغه ذات دی چي مسخر یې گرځولی دی دریاب چي خلگ نفع پر اخلي په سپرتیا سره د کښتیو او په غوټه خوړلو کي لپاره د اخراج د لوءلوء والمرجان وغیر ذالک کالتجارة. چي تاسي وخورئ له دریاب ځنځه غوښي تازه چي مراد ځني غوښې د ماهیانو دي. بعض مفسرین وایي چي د طراوة مقصد دادی چي چونکه ارطب د ټولو انواعو ځنځه د غوښو غوښي د ماهي دي، نو باید سړی یې ژر وخوري تاچي فاسدې نه سي لان الرطب یتسارع الیه الفساد باتفاق الاطبا.

پوښتنه: د ماهي د غوښو تر خوړلو وروسته ولي سړی ژر تږی کېږي؟

ځواب: اطباً وایي چي طبع د ماهي د غوښو داده چي په کولمو پوري مښلي، نو طبعیت انساني لپاره د دفع د هغه الصاق تطلب الماً.

حکمت: د خدای ﷻ حکمت او قدرت دی چي شیریني غوښي د ماهي سره ددې چي ماهیان علی الاغلب پر ترخو غلیظو اوبو کي پیدا کېږي، او بعض مفسرین وایي چي د طراوة مقصد دادی چي د ماهي غوښي به وچوي نه. ولي چي طبیبان پر دې متفق دي چي اضر د غوښو قدید د ماهي د غوښو دي، ودلت علیه التجربة ایضاً. په حیوة الحیوان کي وایي المذهب المفتي به حل جمیع الحیوانات التي في البحر الا السرطان والضفدع والتمساح یعني چنګاښ او چونګوښه او واګو علی ای صورة کان. وفي الحدیث اکل السمک یذهب بالحسد.

وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا

او تاسي راوباسئ له دریاب ځنځه زیور لکه ملغلرې او مرجان چي تاسي واغوندئ یعني په ځان پوري یې وځړوئ.

سوال: مخاطب خو نر دي! او نران خو په ځان پوري زیور نه ځړوي؟

ځواب: مراد دادی لتلبسوا نسائکم یا په حذف د مضاف یا په اسناد د مجازي لان النساً من جملة الرجال، او بل دا سبب دی چي ښځي چي په ځان پوري زیور ځړوي مړو ته ځان ښائسته کوي فاسند فعلهن الیهم مجازاً.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَتَرَى الْفُلْكَ

او ته وینې (ای مخاطب غیر معینه) کښتیانې.

پوه سه: چې لفظ د "فلک" هم جمع راځي هم مفرد فرق يې اعتباري دی که مفرد وي ضمه د فا يې لکه ضمه د "قفل" چې مفرد دی. او که جمع وي ضمه د فا يې لکه ضمه د "اسد" چې جمع د اسد دی، والقرينة على الافراد والجمعية په مسند يا صفت سره لکه دلته مواخر ورته مسند کړی چې صيغه د جمع ده.

فائده: "وترى" عطف دی پر "لتاكلوا" عطفاً بالمعنى لان المعنى ولتركبوا الفلك.

مَوَاخِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾

يعني جاري په درياب کې وقال قتاده رحمه الله مقبلة ومدبرة تجريان بريح واحدة. وقال الحسن رحمه الله مملوة وقال الاخفش والفرا رحمه الله تشق الما والمخر شق الما "ولتبتغوا آه" معطوف على قوله لتاكلوا" او چې تاسې طلب وکړئ د رزق د خدای ﷻ په واسطه د سفر په کښتيو کې لپاره د تجارت، او شايد تاسې به شکر د خدای ﷻ وواياست چې تاسې ته يې درياب مسخر کړی دی چې تاسې په رکوب في البحر د کښتيو په ذريعه طلب د رزق د خدای ﷻ وکړئ بالتجارة.

علما وايي چې تجارت د بحر ګټور دی تر تجارت د بر. او دې ته اشاره کړې ده شيخ سعدي قدس سره په دې قول سره:

سود دريا خوش بودی گر نبودی بيم موج
صحبت گل نيک بودی گر نيستی تشويش خار

مسئله: فقها رحمهم الله وايي رکوب د بحر روا دی بشرط علم السباحة (يعني آب بازي يعني که چېرې کښتۍ ته خطره پېښه سي راکب به په ذريعه د آب بازۍ ځان ته نجات ورکړي) وعدم دوران الرأس "او چې سر يې نه پرله ګرځي "والا فقد القى نفسه الى التهلكة" يعني که دا دوه شرطه نه وي. نو ځان يې و هلاک ته پېش کړی. کريمه "ولا تلقوا بايديكم الى التهلكة" وكره ركوب النسا لان مبني حالهن على الستر وهذا متعسر في السفينة، وهذا مذهب الجمهور انتهى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي دا شرطونه په ښځوانیو کښتیو کي و، اوس هغه کښتی په دریابو کي شاذ او نادر دي اوس آب کوټ په دریابو کي چلېږي چي په هغو کي د ښځو ځای جلا دی له نرو څخه او دوران الرأس یې غالباً نشته او نه په ادا کي د فرائضو لکه لمونځ نقصان راځي بلکي لمونځ په ولاړي په رکوع او سجده سره کېدای سي او خطر یې هم کم دی الا ماشآ الله تعالی.

درویش وایي: چي په لعلکم تشکرون کي اشاره ودې ته ده چي شکر اقوی عبادت دی وروسته تر انعام د خدای ﷻ کریمه "ولئن شکرتم لازیدنکم" او شکر لکه چي سبب د زیادت د نعمت دی سبب د ثواب جزیل په اخرت کي هم دی، نو مؤمن باید همېشه شاکر وي، ولي چي بنده مسلمان په هیڅ حال د نعم الهیه متکاثره څخه د خدای ﷻ خالي نه دی واعلی نعم الله تعالی الاسلام ثم القرآن، کریمه "ولئن تعدوا نعمت الله لاتحصوها"

وَأَلْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ

او اچولي دي خدای پاک پر مځکه، نو کلمه د "في" په معنی د "علی" ده غرونه محکمه پر ځای ثابت "رواسي" جمع د راسیة ده په معنی د ثابتة.

پوه سه: چي مید اضطراب ته وایي تو له مفسرین په اتفاق دا وایي چي عبارت قرآني یا په حذف د مضاف دی ای کراهة ان تمید وتتحرک بهم او یا په حذف د لام جاره او لانافیه ده والتقدیر لئلا تمید بهم، والحاصل چي مځکه کانت کرویة تتحرک بادنی سبب للتحریک، نو چي خدای ﷻ ددې پر مخ غرونه پیدا کړه غرونه په سبب د ثقل خپل مائل و مرکز عالم ته سول او مځکه پر ځای ودرېدله، کذا قال المظهري رحمه الله في تفسیره، نو غرونه په مثال د موږیو د مځکي دي.

فائده: حکمآ وایي چي لوی لوی غرونه پر ربع مسکون کي د مځکي (۶۶۷۳) غرونه دي، او کوچني غرونه چي په عربي یې تلول بولي په دې کي نه دي حساب والله اعلم بالصواب.

وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۝١٥

او خدای ﷻ پیدا کړي دي په مځکه کي رودونه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي د پښتنو په عرف کي "انهاراً" ویالو ته وایي چي د وطن اوبه خوره ځنډي کوي، لکن په عرف کي د عربو او د قرآن کریم دا کوچني ویالو ته جداول وایي او "انهار" لویو رودو ته وایي لکه رود نیل د مصر، فرات، دجله د هلمند رود وغیرها "وسبلاً" او لاري یې پیدا کړي دي په دښتو کي او په غرو کي چي ددې لارو په سبب خلګ و خپلو مقاصدو ته د تجارت وطلب الرزق ورسیږي.

پوه سه: چي "لعل" په معنی د لام دی یعني ددې لپاره چي د دغو قدرتي شیانو چي ذکر سول و معرفت د خالق مقتدر لار پیدا کړي یعني دغه شیان به دلائل د وجود د صانع او د قدرت دده او د علم او حکمت دده وګرځوي.

وَعَلٰمٰتٍؕ

او خدای (ﷻ) پیدا کړي دي علامې د لارو لکه غرونه، درختي، ستوري یا بناوي چي په هغو سره قافله وال دلاري درک معلوموﻻی سي.

پوه سه: چي له دې قسمه څخه د اسبابو د امور شرعیه وو کالاوقات الخمسة للصلوة الخمس وشهر رمضان لوجوب الصوم والمال النامي مع حولان الحول لوجوب الزكوٰة وغير ذالك والسكر في الخمر لحرمة الخمر الى غير ذالك ومثل ذالك العالم على الصانع، والمعجزة على النبوة وسرعة النبض على الحمى وامثال ذالک کثیرة معلومة.

وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُوْنَ ﴿۱۶﴾

او په ستورو سره (نو مراد له ستوري څخه معنا جنس ده چي ډېرو ته هم شامل ده وهو المراد ه) یعني په ستورو سره خلګ لار پیدا کوي د شپې، او بعض مفسرین وایي چي غرونه علامات النهار دی او ستوري علامات اللیل دی، مظهري وایي چي ضمیر د "یهتدون" راجع دی و قریشو ته لانهم کثیراً ماکانوا یسافرون للتجارة باللیل للتجارة، ولي چي بلاد ددوی ډېر ګرم دي او د ورځي سفر یې سخت دی او قریش مشهور وه په لار پیدا کېدلو کي په ستورو سره په خپلو سفرو کي.

درویش وایي: چي ضمیر راجع کول و قریشو ته بېله ذکر ددوی قبلاً اضمار قبل الذکر دی بلکې سیاق د آیاتو سابقه وو عام دی، نو تعمیم د انسب دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عمر بن الخطاب ﷺ وايي تعلموا من النجوم ماتهتدون به في طرقكم وقبلتكم ثم كفوا يعني نور تعمق مه پکښې کوه لکه نجوم گران چي د مغيباتو خبرونه له ستورو څخه معلوموي "وتعلموا من الانساب ما تصلون به ارحامکم" بعض سلف وايي چي علوم څلور دي (۱) الفقة للاديان.

درويش وايي: چي مراد له فقهي څخه معنی عامه ده چي متعارف فقه او عقائدو دواړو ته شامل ده لان تخصيص الفقه بالمتعارف مستحدث وفي الزمان القديم يقال للفقه المتعارف الفقه الاصغر وللعقائد الفقه الاكبر، او له هم دې جهته څخه امام اعظم رحمه الله خپل کتاب چي په عقائدو کي يې تصنيف کړی دی په فقه اکبر مسمی کړی دی. نو دا سوال نه واردېږي چي فقه خو يوازي د اديانو لپاره کافي نه ده بل لابد من العقائد ايضاً فتامل.

(۲) والطب للابدان يعني علم طب زده کړه غواړي لپاره د حفظ صحت موجوده او لپاره د بیرته راګرځولو د صحت زائله (۳) و علم النجوم للازمان يعني علم نجوم دومره دومره قدر زده کړه غواړي چي سړی د مياشتو او د کلو حساب په وکړای سي (۴) علم النحو للسان او علم نحو زده کړه غواړي چي سړی عربي ژبه په زده کړي او په اعراب او بناً او په احکامو د اسم او فعل او حرف وغير ذالک وپوهېږي حتی يکون وسيلة الی علم القرآن الكريم والاحاديث الشريفة.

أَفَمَن يَخْلُقُ كَمَن لَّا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾

آيا کېدای سي هغه څوک چي خلق کولای سي يعني د مخلوق وهو الله الخالق لکه هغه څوک چي خلق نسي کولای چي بتان دي يعني په استحقاق کي د عبادت. نو دا آيت رد دی پر مشرکينو چي دوی خپل بتان هم د عبادت مستحق ګڼله. آيا تاسي ايها المشرکون پند د توحيد د مستحق العبادة نه اخلئ چي شرک پرېږدئ او لا اله الا الله ته غاړه کښېږدئ وروسته تر دې چي دلائل او حجج او او بينات د توحيد مو واورېدل.

سوال: په نحو کي وايي چي کلمه د "من" د ذوی العلم لپاره ده، نو په دې قانون سره خو من يخلق صحيح دی. ولې خدای ﷻ خني مراد دی چي ذی العلم

Maktaba Tul Ishaat.com	Scanned by CamScanner

دی لکن من لا یخلق څرنګه صحیح کېږي، ولې چې مراد ځني بتان دي چې ذی علم نه دي؟

ځواب: درویش وایي: چې ددې سوال څو ځوابه دي (۱) الو العلم ته یې تغلیب ورکړی پر غیر الو العلم نو په هغو کې یې کلمه د من استعمال کړې ده والتغلیب باب واسع في العربي، کالابوین للاب والام، والقمرین للشمس والقمر وغیر ذالک (۲) اطلاق د کلمه "من" پر بتانو بنأ پر زعم ددوی ده چې دوی بتان آلهه بلل ولابد للمعبود من العلم بمن یعبده بل للعلم بکل شیئ (۳) اطلاق د کلمه "من" پر بتانو مشاکلة ده کما قالوا في قوله تعالی صبغة الله ومن احسن من الله صبغة (۴) او یا په دې کې مبالغه ده په رد کې د مشرکانو چې د بتانو عبادت یې کاوه چې نه یې خلق کولای سوای او نه یې علم پر شي درلودی، نو حاصل د معنی د آیت پر دې تقدیر ده "افمن یخلق کمن لا یخلق من اولی العلم فکیف حال من لا یخلق ولا یعلم وهو الاصنام.

بیوه سه: چې همزه لپاره د انکار دی او کلمه د فا لپاره د تعقیب ده یعنی وروسته تر دې چې تاسي دلائل واضحه تکاثره پر کمال د قدرت او د علم او د حکمت د خدای ﷻ واورېدل او دا مو هم واورېدل چې خدای ﷻ خالق متفرد بالخلق دی لا معنی للاشراک لمن لا یقدر علی خلق شیئ من الاشیا بل لا یقدر علی منع الذباب عن وجهه کریمه "وان یسلبهم الذباب شیئاً لا یستنقذوه"

یوه سه: چې بت پرستانو به په خپلو خدایانو پورې ددوی په زعم خوشبوی عطر موښل، نو موچان چې به پر راتول سول هغه خوشبوی روغن به یې ځني تولول فمعنی الکریمة که ددې بتانو چې مشرکان یې خدایان بولي حمله کړي مچ یو شی دوی یې نسي ځني اخستلای بیرته.

وَإِن تَعُدُّوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ لَا تُحْصُوهَآ

که تاسي شمېرئ نعمت د خدای (ﷻ) تاسي یې توان د ضبط او حصر نه لرئ فضلاً تر دې چې تاسي یې شکر ادا کړئ، ولې چې نعمتونه د خدای ﷻ حصر نه دي په ماذکره تعالی بلکې غیر متناهي دي في العدد للعبد.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: له دې آيت څخه مقصد دادی چي مطلوب د بندګانو شکر د ټولو نعمتو د خدای نه دی لان هذا الشكر غير مقدور لهم بلکې مقصود دادی چي په محبت او په ټولو اعضاؤ متوجه د خدای ﷻ ته سیٔ او په خپل عجز اقرار وکړیٔ.

إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٨﴾

په تحقیق خدای ﷻ بخښونکی د تقصیر ستاسي دی او مهربان دی چي په سبب د تقصیر او معاصیو قطع د نعمت در څخه ونه کړي او عذاب پر ناشکری في الحالة در نه کړي....... سعدي رح.

عطایست هر مو ازو برتنم .... چه گونه به هر مویی شکر کنم

ولنعم ماقيل:

لو عشت الف عام في سجدة لربي .... شكراً لفضل يوم لم اقض استظهار

عاصیان از گناه توبه کنند .... عارفان از عبادت استغفار

ولذا ورد لا احصی ثنا علیک انت کما اثنیت علی نفسک. او سید د طائفه د عارفانو بایزید بسطامي قدس سره وایي:

چار چیز اورده ام شاها که در گنج تو نیست
عاجزی و مسکینی فقر و گناه اورده ام

وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾

خدای ﷻ خبر دی په هغو عملو او عقائدو ستاسي چي تاسي یي پټ ساتیٔ من القصور عن اداً الشكر والغفلة والكبر، او تاسي یې ښکاره کویٔ من الاعمال الصالحة والفاسدة يعني فيجازيكم ان خيراً فخير وان شراً فشر.

فائده: کلمه د ما په دواړه ځایه کي موصوله دی او عائد یي محذوف دی ای ماتسرونه وما تعلنونه.

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾

او هغه شیان چي مشرکان یې عبادت کوي او الهه یې بولي، ماسوی له خدای ﷻ څخه، نه سي پیدا کولای یو حقیر د شیانو لکه مږی او غوماشه فضلاً عن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الجواهر والاعراض، او چېرې ممکن دی شرکت ددوی د خدايانو په خلق کې د آسمانو او مځکو فکيف يدعونها الهةً وشركاً لله تعالى. او ددوی بتان مخلوق دي.

بوه سه: چې عاصم او يعقوب ره له قرأ سبعه وو څخه "يدعون" په يا د غيبت وايي. او باقي قرأ يې په تا د خطاب وايي.

اَمۡوَاتٌ غَيۡرُ اَحۡيَآءٍ ۚ وَمَا يَشۡعُرُوۡنَ ۙ اَيَّانَ يُبۡعَثُوۡنَ ﴿۲۱﴾

"اموات آه" خبر د مبتدأ محذوفي دی ای هم اموات نو معنی د اموات داده چې دغه بتان جمادات دي او حيوة دوی ته ورغلی نه دی. نو دا معبودان بتان اخس منزلةً دی تر عابدانو ددوی فکيف يکونوا آلهة. او دا بتان نه دي خبر چې کله بعث کېږي دوی يعني جمع کېږي او ددوی عابدان. ولې چې دا بعث نه ددوی په اختيار کې دی او نه يې په دائره کې د علم ددوی دی بل هو في اختيار الخالق جل مجده في دائرة علمه المحيط بكل ذرةٍ من ذرات العالم.

اِلٰهُكُمۡ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ

معبود بالحق ستاسي خدای جل جلاله دی يو.

سوال: دا دعوه د وحدانيت د معبود بالحق خو دمخه هم تېره سوې ده فما الفائدة في الاعادة؟

ځواب: هو! دا تکرير د مدعی دی بعد اقامة الحجة وهو معمول لاهل المعقول لاينكره احد كقولهم العالم حادث لانه متغير وكل متغير حادث فالعالم حادث.

فَالَّذِيۡنَ لَا يُؤۡمِنُوۡنَ بِالۡاٰخِرَةِ قُلُوۡبُهُمۡ مُّنۡكِرَةٌ وَّهُمۡ مُّسۡتَكۡبِرُوۡنَ ﴿۲۲﴾

پس هغه کسان چې ايمان پر آخرت نه لري يعني بعث بعد الموت زړونه ددوی منکر دي له هغه نعمتو څخه د خدای جل جلاله چې دوی ته يې ورکړي دي چې حساب يې نه کېږي او سره د ظهور د هغو نعمتو د خدای جل جلاله بالبداهة والبرهان کمامر. ولې په زړو کې ددوی نور د مغفرت الهي نسته چې شکر ددې نعمتو ووايي او ايمان راوړي "وهم مستكبرون" او دوی تکبر کوي له عبادت څخه د خدای جل جلاله بالتوحيد نه مني بلکې بتان هم ورسره شريک بولي په عبادت کې او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نعم الهيه د خداى ﷻ رحمت او فضل نه بولي بلكې خپل ځانونه مستحق بولي،
او له اتباع څخه د رسول د خداى هم انكار كوي او د قرآن مبارك من عند الله بللو
څخه هم انكار كوي او وايي "لو لا انزل هذا القرآن على رجل من القريتين عظيم"
او وايي لو نشا لقلنا مثل هذا.

لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ

"لاجرم" درويش وايي: چي په فارسي ددې لفظ ترجمه داده هر آئينه راست است
او په عربي يې ترجمه داده لابد او لامحالة او حقًا او په پښتو يې ترجمه داده چي
رشتيا ده دا وروسته خبره يعني چي په تحقيق خداى ﷻ خبر دى په هغو عملو ددوى
چي دوى يې پټ ساتلي دي چي انكار د نعمتو د خداى ﷻ دي او استحقاق د عبادت
دى بالتوحيد او چي ښكاره او برملا وايي چي استكبار د عبادت دى او اتباع الرسول.

فائده: ابو البقا الكفوي رح په اعراب القرآن كي وايي چي په لاجرم كي څلور
قوله دي (۱) لانفي اورد د كلام ماضي دى اى ليس الامر كما زعم الكفار من ان
محمد ﷺ ليس برسول وان القرآن ليس بكتاب الله وامثال ذالك وجرم فعل
ماض بمعنى كتب وفاعله مستتر فيه راجع الى الله ومابعده يعني ان الله الآية
في موضع النصب على انه مفعول به لجرم. فالمعنى خبره داغه سي نده لكه
مشركان چي وايي خداى ﷻ دا ليكلي ده چي ان الله الآية (۲) په لاجرم دوې
كلمي سره مركب سوى په تركيب امتزاجي معنا يې حق حقًا ده او مابعد يې په
محل كي رفع دى چي فاعل د حق دى (۳) معنا يې لامحالة ده او مابعد يې يا
مرفوع يا منصوب دى يا مجرور فتفكر فيه (۴) د لاجرم معنى په لامنع وروسته
په تقدير د من مجرور محلاً دى والتقدير لا منع من ان الله يعلم الآية، او روح
المعاني قريب و قول ته د ابو البقا رح بيان كړى دى.

إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ۝٢٣

په تحقيق د خداى ﷻ نه دي خوښ متكبر كسان يعني مبغوض به دي، مسلم
د ابن مسعود رضي الله عنه روايت كړى دى قال قال رسول الله ﷺ "لايدخل الجنة من كان
في قلبه مثقال ذرة من كبر ولا يدخل النار من كان في قلبه مثقال ذرة من ايمان"

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يعني اهل د مثال ذرة من "من ايمان" اى من اهل ايمان والمراد التابيد في النار لما ثبت في الاحاديث الصحيحة من دخول بعض عصات المؤمنين النار.

وَإِذَا قِيلَ لَهُم

چي وه به ويل سول و دغو كسانو ته چي پر آخرت به يې ايمان نه درلودی او عليه الصلوة والسلام يې نبي نه باله او قرآن مبارک يې کتاب الله نه باله.

پوه سه: چي خبر د نبوت د محمد ﷺ چي په اقوامو کي د عربو چي له مکې څخه به خارج وه شائع سو، نو اقوامو مذکوره وو خپل يو وفد يعني هيئت به يې په موسم کي د حج مکې مکرمې ته را استاوه چي معلومات ددې مدعي د نبوت او دده د قرآن حال راوړي. د مکې گمراهانو کافرانو قريشو به په موسم کي د حج پر تولو هغه لارو چي خلگ يعني اطرافي به له هغو لارو څخه به مکې ته داخلېدل خپل نفر يې کښېنولي وه. نو اطرافي خلگ چي به مکې ته لا نه وه داخل سوي، نو د لارې کښېنستو نفرو څخه به يې پوښتنه وکړه.

مَّاذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ ۙ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾

څه شی نازل کړی رب ستاسي يعني پر دغه مدعی النبوة. پوه سه! چي "اساطير" جمع د "اسطر" اسطر جمع د "سطور" ده اخبار کاذبه ته وايي والمعنی د لارې مشرکانو د مکې به ورته وويل چي دا د پخوانيو خلگو د دروغو قصې دي يعني من عند الله شی نه دی، نو مقصد يې دا وو چي نه محمد ﷺ رسول من عند الله دی او نه يې قرآن صادق من عند الله دی تا چي روزانه د عليه الصلوة والسلام سره ملاقات ونه کړي او ايمان رانه وړي.

لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۙ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُم

پوه سه: چي لام متعلق دی په "قالوا" پوري يعني دا خبره ذوی ددې لپاره ورته کول چي ذوی پر ځان بار کړي گنهونه د ضلال د خپلو ځانو پوره او کامل په ورځ د قيامت. او بعض گنهونه د هغو کسانو چي ذوی يعني اهل مکه به يې گمراه کول هغه کسان.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: من تبعیضي يې راوړی لـه دې سببه چي بعض ګنهونـه د هغو خپل شخصي ګنهونه وه چي په اهل مکه پوري يې کار نه درلودی د هغو ګنهو خو اهل مکه متحمل نه دي بلکې دوی متحمل د اضلال د هغو خلګو دي.

پوه سه: چي مسلم په خپل صحيح کي او اصحابو د سنن اربعه و يعني ترمذي ابن ماجه، ابو داؤد او نسائي په خپلو کتابو کي له حضرت ابو هريره ﷺ څخه روايت کړی دی چي رسول الله ﷺ وويل "من دعى الى هدى كان لـه من الاجر مثل اجور من تبعه لا ينقص ذالک من اثامهم شيئاً.

بِغَيْرِ عِلْمٍ

يعني بيلـه حجت او دليلـه. نو دا حال دی لـه فاعل څخه د "يضلونهم" اى متلبسين هؤلاً المضلين بعدم العلم والحجة. نو جهل عذر د چا نسي کېدای.

أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾

خبر اوسه چي بد هغه شی (نو کلمه د ما موصوله ده په معنی د شيئ او عائد و ماته محذوف دی او مخصوص بالذم هم محذوف دی) والتقدير بئس شيئاً يزرونه اى يحملونه فعلمهم وهذا هو المخصوص بالذم اى الاضلال.

قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

په تحقيق سره مکر او حيله برابر کړې او سنجولي وه هغه کفارو چي تر کفار مکه دمخه وه و خپلو رسولانو ته چي دوی په دعوه کي د رسالت نا کامه کړي او يا يې هلاک کړي. لکه کفارو د مکي چي به په دار الندوة کي د عليه الصلوة والسلام لپاره مکر او حيله سنجولي وه. لکن تولـه مکرونه د کفارو سبب د هلاکت ددوی سوه لا لغيرهم. مقوله مشهوره من حضر لاخيه جباً وقع فيه منكباً.

پوه سه: چي بغوي رح دا آيتونه پر تمثيل حمل کړي دي والحق ماقاله صاحب المدارک. و وهب بن منبه رح چي د "الذين من قبلهم" څخه مراد نمرود بن کنعان چي د ابراهيم رح د وخت فرعون و دی لپاره د مقابلې د ابراهيم رح په بابل کي يو مناره جوړه کړه چي اسمان ته وخېژي او د ابراهيم عليه السلام د خدای سره جنګ وکړي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د منارې جګ والی پینځه زره ګزه ؤ او عرض یې دوه فرسخه ؤ. نو خدای ﷻ باد پر راوالوزاوه له بېخه یې وکښل سر یې په دریاب کې ومښتی او بېخ او باقي نوره پر نمرود او قوم دده راولوېدی تو له تر لاندې هلاک سوه.

فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُم مِّنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِن فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

نو ورغلی امر د خدای (ﷻ) (لان الاتیان علی الله محال) لپاره د ابطال د حیلو ددوی. نو آبادي ددوی یې له بېخه وکښل او بام د ابادۍ پر دوی د لوړې خوا راولوېدی او دوی ته راغلی عذاب مهلک له داسې خوا څخه چې ددوی توقع نه وه فصارت تلک الحیل اسبابًا لاهلاکهم. د بغوي رح پر مذهب د آیت ترجمه داسې ده چې د مثال په توګه یو قوم وي چې آبادي لویه د ځانو د ساتنې لپاره جوړه کړې وي چې په دې آبادي کې مور پر دېښمنانو غالب سو. نو اخیر د بنیان دېوال ضعیف سو او ونړېدی بام سربېره پر دوی را ایله سو او تو له یې هلاک کړل. په اخیر کې بغوي رح وایي فالکلام وارد علی التمثیل او د مدارک او وهب بن منبه پر تقدیر ترجمه داسې ده. په تحقیق مکر کړی ؤ هغه کسانو چې تر کفارو د مکې دمخه وه یعني نمرود و قومه چې مناره جوړه کړې وه. نو امر د خدای ﷻ یعني تند باد او بنیان د هغو چې مناره یې له بېخه څخه وکښل. نو د منارې بام یې یعني کښته حصه یې پر دوی راچپه کړل او دوی تو له یې تر لاندې هلاک کړل او دوی ته هلاکت راغلی له داسې ځایه څخه چې ددوی هیڅ خیال نه ؤ.

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخْزِيهِمْ

وروسته په ورځ د قیامت خدای ﷻ دوی ذلیل ګرځوي یعني عذاب د ذلت ورکوي ماسوی له هغه عذاب څخه چې په دنیا کې یې دوی ته ورکړی ؤ کریمه "ربنا انک من تدخل النار فقد اخزیته"

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَآءِيَ

او خدای (جل جلاله) ووایه په ژبه د ملکو لپاره د توبیخ (لا بالذات لان کلام الله نعمة وهم من اهل النقمة) چیري دي زما شریکان.

سوال: څرنګه یې شریکان و ځان ته مضاف کړل؟

ځواب: استهزا بهم، او حکایت د قول ددوی یې وکړی چې دوی شرکا د خدای بلله لزیادة التوبیخ لهم.

الَّذِينَ كُنتُمْ تُشَاقُّونَ فِيهِمْ

هغه بتان چې تاسې به په دنیا کې اختلاف کاوه د رسول (صلی الله علیه وسلم) او د مؤمنانو سره ددوی په معبودیت کې.

قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ

وه به وایي هغه کسان چې علم یې پر وحدانیت د خدای (جل جلاله) درلودی په دنیا کې چې انبیا او ملائکه (علیهم السلام) او مؤمنان دي لپاره د سپکاوي د دغو کافرانو او لپاره د اظهار د خوشالۍ په حال ددوی او لپاره د شکر د نعمت د هدایت د خدای (جل جلاله) دوی ته په دنیا کې چې کفارو غوندي مو پر خدای (جل جلاله) پر ضلالت ونه ګرځولو.

إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٢٧﴾

په تحقیق ذلت او سپکاوی ننه ورځ د قیامت او عذاب پر کافرانو دی.

الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنفُسِهِمْ

هغه کافران چې دوی ته ورغلي ملکې یعني ملک الموت و اعوانه لپاره د قبض د روحانو ددوی "ظالمي أنفسهم" منصوب علی الحال چې دوی ظلم کاوه پر خپلو ځانو یعني چې ځانونه یې و عذاب مخلد ته د خدای (جل جلاله) وړاندي کړل.

فَأَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِن سُوءٍ

نو دوی منقاد سي حکم ته د خدای (جل جلاله) او داسې ووایي، مونږ نه وو په دنیا کې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي موږ دي عمل د بدو کړی وي یعني الکفر والمعاصي وعصیان الرسل، نو ملئکة الموت جواب ورکړی.

بَلَىٰٓ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝٢٨

"بلی" اثبات د نفي د کفر ددوی دی، په تحقیق خدای (ﷻ) ښه خبر دی (الصیغة للمبالغة) په هغه شي چي تاسي یې عمل کوئ من الکفر والمعاصي په دنیا کي.

فائده: کلمه د ما موصوله ده والعائد محذوف ای تعملونه او یا مصدریه ده ای بعملکم.

فَٱدْخُلُوٓا۟ أَبْوَٰبَ جَهَنَّمَ خَـٰلِدِينَ فِيهَا ۖ فَلَبِئْسَ مَثْوَى ٱلْمُتَكَبِّرِينَ ۝٢٩

نو داخل سئ و دروازو ته د جهنم (یعني طبقاتو ته د دوږخ یعني هر صنف دي خپلې طبقې ته ولاړ سي) چي همېشه به یاست په جهنم کي، پر هر آئینه بد دی حال د اقامت د متکبرانو یعني الکافرین چي په دنیا کي یې کبر کاوه او ایمان ته یې سر نه کښته کاوه. والمعنی بالفارسیة: پس هر آئینه بد مقامی وبد آرام گاهیست متکبران را جهنم.

پوه سه: چي جهنم مؤنث سماعي دی او "خالدین" حال مقدر دی ای مقدرین الخلود فیها لان الخلود لایکون وقت الدخول.

ښهانه فائده: شیخ علي سمرقندي رحمه الله په خپل تفسیر کي چي نوم یې بحر العلوم دی وایي چي تکبر درې قسمه دی (۱) تکبر دی پر خدای ﷻ چي تر خدای پاک ځان لوړ وبلي لکه فرعون، نمرود وغیرهما چي ځانونه یې ربکم الاعلی بلل، وهو اخبث انواع الکبر واقبحها او ددې تکبر منشأ الجهل بالله دی (۲) تکبر دی پر رسولانو د خدای ﷻ یعني زه متابعت څرنګه وکړم د بشر چي مثل د نورو خلکو دی او دا تکبر د مثل د تکبر علی الله دی په ورځ د قیامت في الخلود السرمدي (۳) تکبر علی العباد هغه دادی چي ځان لوړ وبلي تر نورو خلکو او نور خلک حقیر وبلي تر خپل ځان او نه د عالم او نه د واعظ نه د بل چا انقیاد کوي، وهو ایضاً قبیح صاحبه جاهل کبیر یساهل سخطاً عظیماً د لوی غضب د خدای ﷻ لائق دی که توبه ونه کاږي، البته تر اولو دوو کم دی او خالد في النار نه دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ

او وويل سول يعني له طرفه څخه د هيئت د قبيلو د عربو و هغو كسانو ته چي ځانونه يې ساتلي وي له ضلال او اضلال څخه چي څه شي نازل كړي دى خداى ستاسي يعني د قرآن عظيم الشان په باره كي چي كفارو دمكي د هغه په باره كي بعض وافدين ته وويل كمامر اساطير الاولين.

قَالُوا خَيْرًا

مؤمنانو به ورته وويل چي نازل كړى دى خداى ﷻ زموږ خير الكلام يعني ما فيه صلاح الدين والدنيا والآخرة.

پوه سه: چي "خيراً" منصوب دى په فعل مقدر سره اى انزل خيراً وانما حذف الفعل للتنبيه على ان المؤمنين لم يتوقفوا في الجواب بل قالوا على الفور خيراً

لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ

هغو كسانو لره د مؤمنانو چي ښه كړي عقائد او اعمال خپل يعني د شريعت غرا سره برابر په دې دنيا كي، جار او مجرور يعني في هذه الدنيا متعلق دى په "احسنوا" پوري خصلة حسنة ومثوبة حسنة قال ابن عباس رضي الله عنهما هي تضعيف الاجر الى العشر.

درويش وايي: چي ابن عباس رضي الله عنهما ادنى درجه د تضعيف چي د عموم مسلمان لپاره ده ذكر كړه، كه نه د ځينو خواصو لپاره اوويا (۷۰) ضعفه ثواب سته. بلكي د بعضي خواصو لپاره اووه سوه (۷۰۰) ضعفه ثواب سته بل الى ماشاء الله تعالى. او ضحاك رحمه الله وايي هي النصر على الاعداء والفتح لقرى وبلاد الكفرة. او مجاهد رحمه الله الى هي الرزق الحسن. او مظهري رحمه الله وايي هي الحيوة الطيبة في الدنيا بحيث يرتضيه الخالق آه.

وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ

يعني حيوة د دار الآخرة چي قيامت بهتر دى تر ژوند د دنيا يعني متقينو لره. ولي چي په هغه دار الآخرة كي به دوي ثمرات د عملو د دار الدنيا وموعي في كرامة وجنة ابد الآبدين ورضى الرحمن بلا خوف ولا مصيبة ولا مرض ولا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تکلیف بعبادة من العبادات مثل الصوم والصلوة وغیر ذالک.

وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ

او ډېر ښه دار د متقینو. حسن بصري رحمه الله وايي چي مراد له دار المتقین څخه دار الدنیا ده. ولي چي په دنیا کي دوی زاد الآخرة جمع کړي دي من العبادات الشاقة. لکن اکثره د مفسرینو وايي چي مراد له دار المتقین څخه دار الآخرة دی او مظهري رحمه الله وايي چي اضافت د دار و متقینو ته لپاره د جنس یعني نعم دار المتقین ای دار کانت الدنیا والآخرة.

جَنّٰتُ عَدْنٍ

جنتونه دي د اقامت.

الاعراب: جنات مرفوع دی خبر يې محذوف دی ای لهم جنت عدن او یا خبر د مبتدأ محذوفي دی ای هي جنت عدن او دار هم جنت عدن او یا مخصوص بالمدح دی د ولنعم.

يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ

دوی به داخلېږي ودې جنتو ته چي جاري به وي لاندي تر مانیو ددوی څلور ویالي من ما غیر آسن. وعسل مصفی وخمر لافیها غول ولا هم عنها ینزعون. ولبن سائغ للشاربین. او دوی لره به وي هغه شی چي ددوی هوا او اشتها ورته کېږي.

فائده: "فيها" يې تر "مايشاؤن" دمخه کړی تنبیهًا علی ان الانسان لایجد جمیع ما یشتهیه الا في الجنة رزقنا الله بفضله وکرمه تلک النعمة العظمی في تلک الدار.

كَذٰلِكَ يَجْزِي اللّٰهُ الْمُتَّقِينَ

پر دغه ډول یعني لکه تاسي چي واورېدل په مخني آیت کي جزا او ثواب ورکوي خدای جل جلاله متقینو ته یعني چي خانونه له شرک او ګنهو څخه وساتي.

درویش وايي: چي اوس خدای جل جلاله بیرته احوال د متقینو بیانوي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الَّذِينَ تَتَوَفّٰهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّبِينَ ۙ

هغه کسان دي متقين چي ملک الموت او اعوان د هغه د قبض روح لپاره ورده ته راسي په داسي حال کي چي دوی پاک وي قال البغوي في تفسير "طيبين" مؤمنين طاهرين من الشرک، وقال مجاهد زاکية افعالهم و اقوالهم چي پاک وي افعال ددوی او اقوال ددوی يعني ممايخالف الشريعة الغراء، او بعض مفسرين وايي وفاتهم تقع طيبة سهلة په سبب د زيري د ملکو دوی ته د جنت قال المولوي المعنوي جلال الدين الرومي قدس سره في بيان هؤلاء المبشرين بالجنة.

هم چنين باد اجل با عارفان ..... نرم وخوش همچون نسيم يوسفان[۱]

پس رجال از نقل عالم شادمان ..... و ز بقايش شادمان اين کودکان

يَقُولُونَ سَلٰمٌ عَلَيْكُمُ ۙ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۝

ملکي ورته وايي دوی ته سلام دی پر تاسي يا اخبار دی يا دعا، داخل سئ وجنت ته په سبب د هغه چي تاسي به عمل کاوه په دنيا کي.

فائده: کلمه د "ما" يا موصوله ده فالعائد محذوف ای تعملونه. او يا مصدريه ده ای بعملکم في الدنيا، والمراد حين تبعثون في الآخرة ولي چي جنت تاسي لره اراسته دی بالسبب المذکور في الآية، او بعض مفسرين وايي چي سلام عليکم په وخت کي د وفات ورته وايي، او د قيامت په ورځ ورته وايي "ادخل الجنة الآية"

فائده: روح المعاني وايي سلام عليکم لا يلحقونکم بعده مکروه آه، او قرطبي رح وايي چي بيهقي د محمد بن کعب القرظي رح روايت کړی دی "اذا استدعيت نفس المؤمن" چي وغوښتل سي نفس د مسلمان يعني د روح د قبض وخت يې راسي جائه ملک الموت عليه السلام فقال السلام عليک يا ولي الله ان الله يقرء عليک السلام وبشره بالجنة انتهی.

پوښتنه: په دې آيت کي يې اعمال صالحه سبب د دخول د جنت ګرځولي دي،

(۱) اشارة الی ماقال يعقوب عليه السلام اني لاجد ريح يوسف آه والجمع للسجع فافهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او په حدیث صحیح کې چې روایت یې مسلم او بخاري کړی دی راغلي دي "لن یدخل احدکم الجنة بعمله الحدیث" فتعارض هذه الآیة والحدیث المذکور.

ځواب: درویش وایي: چې محي الدین النووي رح په شرح کې د مسلم په یوه ورځه بیان سره جواب ورکړی دی او سید محمد آلوسي رح په روح المعاني کې په لنډه وجه ځواب ورکړی دی. دی وایي چې کلمه د با په آیت مبارک کې لپاره د سببیت عادي ده یعني عادت د خدای پاک په دې سره جاري دی چې مؤمنان متقین وه جنت ته داخلوي په محض فضل او کرم سره. او په حدیث کې با لپاره د سبب حقیقي ده ولا یجب علی الله شيء" فلا منافات. ولې سبب عادي موجود دی کما في الآیة. او سببیت حقیقي یعني الوجوب علی الله معدوم دی کما في الحدیث. او معتزله وایي خذلهم الله چې ثواب د مطیع او عقاب د عاصي پر خدای واجب دی. والتفصیل في کتب العقائد. نو دوی عمل په آیت کوي او حدیث مذکور یې کان لم یکن شیئاً مذکوراً گرځولی دی. او بعض مفسرین په اخصر وجه د سوال مذکور ځواب داسې ورکوي چې مراد په آیت کې دخول د منازلو او مراتبو او قصورو د جنت دی د هغو سبب اعمال المتقین دی. او مراد په حدیث کې نفس دخول د جنت دی وذالک بمحض فضل الله وکرمه لا دخل للعمل فیه.

درویش وایي: چې دا هم جواب معقول موافق د احادیثو شریفه وو سره دی والله ﷻ اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب وهذا في وسع الفقیر غفرله.

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن تَأْتِيَهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرُ رَبِّكَ

الاستفهام للانکار ای ما ینتظرون هؤلاء الکفار والذین مر ذکرهم في الآیات السابقة شیئاً. نو استثنا مفرغ ده. مگر ودوی ته چې راسي ددوی ملکې یعني ملک الموت واعوانه لپاره د قبض د روحانو ددوی. او یا راشي امر د خدای ﷻ یعني ما امر به چې قیامت دی یا عذاب د استیصال دی في الدنیا.

كَذَٰلِكَ فَعَلَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ

"کذالک" یعني مثل ددغه فعل چې کفار موجودین یې کوي من الشرک وتکذیب الرسل" فعل کاوه هغه کافرانو چې تر دوی دمخه وه یعني هغو ته عذاب د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دنیا بالاستیصال ورسېدی یعني موجود ینو ته به هم ورسېږي ... سعدي ؒ میگوید

پند گیر از مصائب دیگران .... تا نه گیرند دیگران زتو پند

نرود مرغ سوی دانه فراز .... چو دیگر مرغ بیند اندر بند

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ۝

خدای ﷻ ظلم نه دی کړی پر هغو بعذاب الاستیصال، لکن وه دوی چې پر خپلو ځانو یې ظلم کاوه په سبب د کفر او معاصیو چې هغه ورسول دوی عذاب استیصال ته.

فَاَصَابَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا عَمِلُوْا وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ۝

نو ورسېدله دوی ته جزاً د سیئات عملو ددوی (یا مضاف محذوف دی وهو لفظ الجزاً او یا یې جزا د سیئاتو په نامه د سیئاتو مسمی کړی د تسمیة المسبب باسم السبب مجاذاً مرسلاً) او احاطه وکړه پر دوی هغه شي چې دوی پسخند په واهه یعني العذاب چې رسولانو به دوی بېرول دوی به د پسخنده وویل لولا یعذبنا الله بما تقول یعني ولې خدای پاک نه په عذابوي موږ په قول زموږ چې موږ وایو چې بتان د خدای شریکان دي.

وَقَالَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُوْنِهٖ مِنْ شَيْءٍ نَّحْنُ وَلَآ اٰبَآؤُنَا

او وایي هغه کسان چې شرک کوي که چېرې د خدای ﷻ اراده وای موږ به عبادت نه کولای ماسوای له خدای ﷻ څخه د هیڅ شي نه موږ او نه زموږ پلرو. (پوه سه: چې راگرځول د "نحن" لپاره د تاکید د ضمیر "عبدنا" دی.

سوال: لپاره د تاکید د ضمیر متصل د عطف لپاره خو فصل هم کافي دی والفصل ههنا موجود بقوله من دونه من شيئ آه؟

ځواب: غرض د دوی مبالغه ده)

وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُوْنِهٖ مِنْ شَيْءٍ

او نه به حرام گڼلای ببله خدایه یعني ببله ارادې د خدای ﷻ یو شی لکه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سائبه، بحیره، حام وغیرها کمامر تفسیر هذه الاشیا.

یوه سه: چې دا قول ددوی یا استهزاً ده او یا یې غرض دا دی چې ارسال الرسول ته حاجت نشته او نه و کتاب ته. په دې دلیل ان ماشاً الله کان ومالم یشالم یکن نو څه فائده ده د رسول او د کتاب رااستولو ته، نو ددوی د کلام حاصل دا دی چې زموږ شرک یا تحریم د ناموږو حیواناتو قبیح نه دی او خدای په راضي دی. ولې که راضي نه وای، زموږ څخه به یې ددغو کارو مشیت نه کولای.

درویش وایي: چې ددوی جاهلانو په فاسد گمان مشیت د خدای ﷻ او رضی د خدای ﷻ سره لازم او ملزوم دي ولیس کذالک.

یوه سه: چې زموږ بعض جاهلان مسلمانان چې په یوه گناه اخته وي او یو عالم ودوی ته نصیحت کوي چې دا کار گناه ده مه یې کوئ، هم داغه دلیل د مشرکانو وایي. نو پر عالم ناصح لازمه ده چې په ښه فصیح ژبه دوی ته د مشیت د خدای ﷻ او د رضی د خدای فرق بیان کړي لان الفرق بینهما دقیق لایفهمه العوام بالسهولة مثلاً داسي دي ورته وایي چې د یو سړي زوی خپل پلار ته وایي چې ماته یو لوی مبلغ نقود راکړه زه د شمالي کوریا مثلاً تجارت په کومه د پلار یې رضی نه وي یا په سبب ددې چې زوی مې بې تجربې دی د لوی کار وبار قابل نه دی او یا ددې سببه چې ځوان دی د کافرانو په مملکت کې به په زنی مثلاً یا شراب خوري مثلاً اخته سي. لکن زوی ورته ټینگ سي چې خامخا زه دغه تجارت کوم نو پلار نقود ورکړي او تجارت ته د کوریا مثلاً ولاړسي، نو دغه ورکړه د روپو په اراده د پلار ده، لکن په راضي نه دی. وهذا المثال ینبغي ان یکتب بمداد الذهب علی قراطیس الاذهان او ددې فرق لپاره نور ډېر مثالونه هم سته لو لامخافة الطول الموجب لملال خواطر المتعلمین لآتیت بها.

كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ اِلَّا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ۝

یوه سه: چې فعل په دې آیت کې په معنی د قول دی لان لفظ الفعل عام.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والمعنى په مثل د قول د دغو مشركانو ويلي دي هغه كسانو چي تر دوی دمخه وه، نو نسته پر رسولانو (نو استفهام انكاري په معنی د نفي دی په دليل د استثنا) مگر نه تبلیغ د اوامرو او نواهيو د خدای ﷻ په واضح او ښکاره ډول يعني پر رسولانو هدایت موصله نسته فانها بيد الله تعالى ومشيته بلكې ددوی په ذمه کي هدایت په معنی د ارائة الطريق دی وبس فافهم الفرق بين الهدايتين.

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ۖ

ای والله په تحقیق موږ استولی ؤ هر امت ته یو رسول چي تاسي (بحذف البا ای بان) به عبادت کوئ د خدای ﷻ يعني بالتوحيد من الشرك. او ځان به ساتئ له متابعت څخه د طاغوت يعني الطغيان والمراد منه الشيطان.

فَمِنْهُم مَّنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُم مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ ۚ

نو بعض له هغو کسانو څخه چي رسول ور استول سوی ؤ هغه کسان وه هدایت ورته وکړی خدای ﷻ ای شا هدايتهم او توفيق یې ورکړی د ایمان په ارشاد او لارښوونه سره د رسول د هغه امت. او بعض له هغو کسانو څخه حق او ثابت پاته سوه پر دي گمراهي او کفر نو دوی ته توفیق نه ورکړل سو د ایمان او اراده د خدای ﷻ ددوی د هدایت نه وه، يعني نو خدای پاک هغه تول هلاک کړل پر کفر او کورونه د هغو يې خالي پرېښوول. لکه د فرعونيانو کورونه ددوی په غرق سره خالي پاته سوه وبني اسرائيلو ته وهكذا نمرود وقومه.

فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ۝٣٦

نو تاسي سفر وکړئ یا معشر قريش په مځکه کي او بيا وگورئ يعني په نظر د عبرت چي څرنگه ؤ آخر کار د هغو کسانو چي تکذیب د رسولانو یې کړی ؤ يعني كورونه د عاديانو او د ثموديانو او د قوم لوط او اصحاب الايكة چي ستاسي د اسفارو په دوران کي دغه ځو ځايونه په مخه درسي.

پند گیر از مصائب دیگران ...... تا نه گيرند ديگران زتو پند
نرود مرغ سوی دانه فراز .... چو دیگر مرغ بیند اندر بند

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي په دې آیت کي اشاره ده ورد ته د هغه قول د مشرکانو چي مشیت الهي او رضی د خدای ﷻ سره لازم او ملزوم بولي کما في الآیة السابقة وقال الذین اشرکوا الآیة" په دې معنی که مشیت او رضا سره لازم او ملزوم وای لکه دوی چي ویل، نو دا کفایه ولي په عذاب هلاک کول او دا هلاک بالاتفاق په مشیت د خدای ﷻ وه.

تنبیه: په وروستني آیت کي خدای پاک و علیه الصلوة والسلام دا بیان کوي چي دا کفار قریش حقت علیهم الضلالة دي، نو ته حرص پر هدایت د دوی مه کوه او مه یې پر ځان دېروه او مه غمجن کېږه په ایمان نه راوړلو سره ددوی.

إِن تَحْرِصْ عَلَىٰ هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَن يُضِلُّ

که ته حرص وکړې پر هدایت د کفارو د قریشو.

درویش وایي: چي اصل جزا محذوفه ده یعني لافائدة في حرصک و اغتمامک بعدم قبول قولک فان الله آه دا دلیل دی د جزا محذوفي.

ولي چي خدای ﷻ هدایت یې معنی د ایصال الی الحق نه کوي و هغه چاته چي خدای ﷻ گمراه کړي دي یعني په سبب د اختیار د هغه. الکفر والضلال علی الهدی والایمان هکذا ینبغي ان یفهم هذا المقام لیحصل الخلاص من مذهب الجبریة فتدبر.

وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ۝

او نسته دوی لره مرسته کونکي چي دوی له عذاب څخه د خدای ﷻ خلاص کړي. او یا مشیت الهي دي له دوی څخه رد کړي.

درویش وایي: چي صاحب د روح البیان یوه ډېره زیبا او په زړه پوري او د جبریه وو دندان شکنه ترجمه ددغه آیت "فان الله لایهدی من یضل" کړې ده حیث قال فاعلم ان الله لایخلق الهدایة جبرا وقهرا فیمن یخلق فیه الضلالة بسوء اختیاره. او دا ترجمه موافق ده د هغې ترجمې سره چي سابقا فقیر وکړه فافهم.

شان نزول: ابن جریر او ابن ابی حاتم له ابو العالیة رح څخه روایت کړی دی کما في روح البیان وتفسیر المظهري. چي د یوه مسلمان پر یو مشرک پور

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

باندي ژ مسلمان ورته راغلی او خپل پور يې غوښتی. نو مسلمان په دوران کي د خبرو ورته وويل چې زما دي قسم وي په هغه خدای ﷻ چي زه امید ورته لرم د بعث بعد الموت آه. مشرک ورته وويل چې ستا خيال دی چې وروسته تر مرګ ته بعث کېږي؟ مسلمان ورته وويل هو! مشرک ډېر سخت قسم واخستی لايبعث الله من يموت فانزل الله ﷻ هذه الآية.

وَاَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ مَنْ يَّمُوْتُ

پوه سه: چي دا آيت عطف دی پر هغه آيت "وقال الذين اشركوا آه" لپاره د اعلام په دې سره چي مشركين لكه د توحيد څخه چي منكر دي له بعث بعد الموت څخه هم منكر دي او دوی قسم اخلي په خدای ﷻ سره په سخت د قسمو سره ددوی چي نه ژوندي كوي خدای هغه كسان چي مره سي يعني په قيامت، ثواب او عقاب هيڅ نسته. خدای ﷻ په ځواب كي ددوی وايي:

بَلٰى وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۳۸﴾

"بلى" يعني يبعث الله بعد الموت.

پوه سه: چي لفظ د "بلى" وروسته تر نفي اثبات د منفي دی كما تقرر في كتب النحاة "وعداً" مفعول مطلق دی د فعل محذوف ای وعد بذالک وعداً "عليه" ای ثابتاً عليه انجازه. ولي چي خلاف په وعده كي د خدای ﷻ محال دی كما ثبت في علم الكلام "حقاً" ای حق بصيغة المجهول حقاً. نو دا هم مفعول مطلق دی.

لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِيْ يَخْتَلِفُوْنَ فِيْهِ

("ليبين لهم" لام متعلق دی په يبعثون پوري چي "بلى" دلالت پر وكړی او ضمير د "هم" راجع دی "ومن يموت" ته په اعتبار د معنى كه يې څه هم لفظ مفرد دی او دا ضمير شامل دی و مسلمانانو او كافرانو ته. ولي چي من يموت خو دواړي ډلي دي) هغه شی چي مسلمانان او كافران پكښي په اختلاف كي دي يعني البعث بعد الموت نو د "ليبين" معنى داده چي خدای ﷻ ښكاره كړي و مسلمانانو او كافرانو ته هغه اختلافي موضوع حتى چي دا واضح سي چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مسلمانان حق په جانب دي.

وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا أَنَّهُمْ كَانُوا كَٰذِبِينَ ﴿۳۹﴾

او چي معلومه سي و هغو کسانو ته چي کفر يې کاوه چي په تحقيق دوی دروغ ويونکي وو في ان لا بعث بعد الموت. په دې ايت کي اشاره وحکمت الهي ته ده په بعث بعد الموت يعني چي فرق راسي د محق او مبطل او د حق او د باطل او ثواب و عقاب موعودان معرض ته د ظهور راسي.

إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَآ أَرَدْنَٰهُ أَن نَّقُولَ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿۴۰﴾

نه دی قول زموږ مګر دادی چي يو شي ته زموږ اراده يعني د وجود وسي، موږ وايو هغه ته چي موجود سه. نو هغه موجود سي.

پوه سه: چي "قلنا" مبتدأ ده او خبر يې "ان نقول آه" دی او يکون په رفع سره په حذف د مبتدأ ای فهو يکون. او "شئ" عام دی که له امورو څخه د دنيا او که د آخرت وي.

سوال: له دې آيت څخه خو دا فهمېږي چي معدوم قبل الوجود هم شی دی لانه تعالى سماه قبل الوجود شيئًا؟

ځواب: "شئ" چي يې ورباله په اعتبار د ماسيکون شيئًا عند تعلق ارادته تعالى بايجاده کما في قوله تعالى في سورة يوسف "اني اراني اعصر خمرًا" ای عنبًا يکون خمرًا باعتبار المآل. او يا شی دلته په معنی د موجود نه دی بلکې په معنی د مايمکن ان يعلم ويخبر عنه والشيئ بهذا المعنی يشمل للموجود والمعدوم بل المحال ايضًا لانه يصح ان يقال اجتماع النقيضين محال وتحقيق ذالک في کتاب سلم العلوم للمحقق البهاري رح وشرحه للمولوي حمدالله رح.

درويش وايي: چي شيخ ابراهيم الکوراني رح وايي چي اطلاق د "شئ" پر معدوم روا دی لکه پر موجود چي روا دی يعني پر دواړو يې حقيقةً اطلاق روا دی. په دې مسئله کي ده يوه رساله جليله تصنيف کړې ده چي نوم يې جلاء الفهوم پر اينبي دی. ددې رسالې له تحقيق څخه دا معلومه سوه چي اطلاق د شي پر معدوم خاص په معتزله وو سره نه دی کما هو المشهور.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي بخاري له ابو هريره ﷺ څخه روايت کړی دی چي رسول الله ﷺ وويل چي خدای ﷻ وفرمايل چي زما تکذيب کوي زما بنده (چي مراد ځني مشرکان دي) او ده لره نه ؤ مناسب دا شی "وشتمني عبدي ولم يكن له ذالک" او ماته بنکنځل او بد نسبت کوي زما بنده او ده لره دا نه وه مناسب.

درويش وايي: چي مراد له دې بنده څخه مشرکان دي چي ملائکه بنات الله بولي کريمه " الكم الذكر وله الانثى تلک اذاً قسمة ضيزي " او يهودان چي عزير ابن الله بولي او نصاری چي عيسی ابن الله بولي. فاما تكذيبه فقوله لن يعيدني كما بدوني وليس اول الخلق باهون علي من اعادته هر چي تکذيب د بنده دی هغه دادی چي دی وايي ما بيرته خدای نسي ژوندی کولای لکه چي اول يې پيدا کړی يم او نه دی اول خلق اسانه پر ما تر اعاده بعد الموت. واما شتمه اياي فقوله اتخذ الله ولداً وانا الاحد الصمد الذي لم الد ولم اولد ولم يكن لي كفواً احد او بنکنځل د بنده ماته دا قول د بنده دی چي خدای ﷻ لره ولد سته كما يقول المشركون الملايكة بنات الله واليهود عزير ابن الله والنصارى عيسى ابن الله او سره ددې چي زه يو يم. يعني شريک في الملک والعبادة نه لرم او صمد يعني بې نياز او بې احتياج يم و چاته. هغه رب يم چي له ما څخه څوک زېږېدلی نه دی او نه زه له چا څخه زېږېدلی يم او نه سته ما لره مثل او مقابل هيڅ څوک.

فائده: في تحقيق قوله تعالى كن فيكون" روح البيان وايي وهذا الكلام مجاز عن سرعة الايجاد وسهولته على الله تعالى وتمثيل الغائب وهو تاثير قدرته تعالى في المراد بالشاهد وهو امر المطاع للمطيع في حصول المامور به من غير امتناع وتوقف ولا افتقار الى مزاولة العمل واستعمال آلة وليس هناک قول ولا مقول له ولا آمر ولا مامور حتى يقال انه يلزم احد الامرين اما خطاب المعدوم (ان كان المخلوق معدوماً) او تحصيل الحاصل ان كان موجودا او المعنى ان ايجاد كل مقدور على الله تعالى بهذه السهولة فكيف يمتنع البعث بعد الموت الذي هو بعض المقدورات.. قال الشاعر:

انکه پيش از وجود جان بخشد .... هم تواند که بعد ازان بخشد
چون در آرد از عدم بوجود .... چي عجب باز اگر کند موجود

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او مظهري رح دې ته نږدې تحقيق كړى دى يعني تمثيل ته نږدې خبري يې كړي دي، او روح المعاني وايي هذا تمثيل لسهولة تاتى المقدورات بعد تعلق مشيئته تعالى وتصوير لسرعة حدوثها بما هو علم في ذالک من طاعة المأمور المطيع لامر الآمر المطاع انتهى.

درويش وايي: چې وروسته روح المعاني ډېري وږدې خبري كړي دي او فخر الاسلام او نور علماً وايي چې حقيقةً كلام د "كن فيكون" مراد دى او محمول پر عادت د خداى جل جلاله دى آه. او روح المعاني دا قول د فخر الاسلام په قيل سره راوړى دى او تر سخت تنقيد لاندي يې نيولى دى ان شئت فارجع اليه.

وَالَّذِيْنَ هَاجَرُوْا فِى اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا ظُلِمُوْا

او هغه كسان چې هجرت يې كړى وي له مكې څخه و مدينې ته "في الله" يعني في سبيل الله ولوجه الله ولرضائه" وروسته تر دې د كفار مكې لخوا پر دوى ظلمونه كړل سوي وه. ابن عباس رضي الله عنه وايي چې دا آيت په ابى جندل بن سهيل رضي الله عنه كي نازل سوى دى. او بغوي رح وايي چې دا آيت په بلال، صهيب، خباب بن الارت، عمار بن ياسر، عائش بن جبير او ابو جندل بن سهيل رضي الله عنهم يعني ددې تولو مذكوره كسانو په باره كي نازل سوى دى چې مشركانو د مكې دوى نيولي وه او قسم قسم سخت عذابونه يې وركول، او ابن المنذر او ابن ابى حاتم او عبيد بن حميد رحمهم الله په روايت د قتاده رح وايي چې دا آيت په باره كي د تولو صحابه كرامو رضي الله عنهم چې په مكه كي وه نازل سوى دى چې د مكې د كفارو له خوا څخه د ظلمو له كبله دوى د خپل تاټوبي او كورونو څخه جبراً ووتل يعني حبشې ته مهاجر سوه. وروسته خداى پاک دوى ټوله په دار الهجرة المدينة المنورة كي سره جمع كړل، او انصار د مدينې رضي الله عنهم ددې مهاجرينو د اكل او شرب او مسكن ذمه وار خداى جل جلاله وګرځول. وفي الحديث الصحيح من فر بدينه من ارض الى ارض وان كان شبراً استوجب له الجنة الحديث"

ژباړه: كه څوک فرار وكړي په سبب د دين خپل له يوې مځكي څخه بلې مځكي ته كه څه هم يوه لوېشت وي، واجب يې كړى د ځان لپاره جنت.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

هر آئینه موږ به دوی نازل کړو یعني ځای به ورکړو حسنه یعني ښه ځای، چي مدینه منوره ده، او هر آئینه ثواب د آخرت پر هجرت ډېر بالا دی یعني هر هغه څه چي موږ دنیا دوی ته ورکوو. بغوي رح وایي چي عمر بن الخطاب رضی الله عنه چي خلیفه سو او د مهاجرینو تنخواه به یې ورکول، نو داسي به یې ورته وویل "خذوا بارک الله فیه هذا ما وعدک الله في الدنیا" او هغه چي ذخیره ګرځولي دي خدای جل جلاله تاسي لره هغه تر دي افضله ده. نو بیا دا آیت د دلیل په ډول عمر رضی الله عنه تلاوت کړی.

پوه سه: چي ضمیر د "لوکانوا" و کفارو ته د مکې راجع دی. یعني که کفار خبر وای چي خدای جل جلاله و مهاجرینو ته دواړه دار الدنیا والآخرة ورکوي نو به یې ظلم نه پر کولای او هجرت ته به یې نه مجبوره کولای. او یا ضمیر و مهاجرینو ته راجع دی. یعني که مهاجرین خبر وای چي موږ ته ثواب د دارینو خدای جل جلاله راکوي، نو ډېر کوشش به یې کولای په هجرت کي او صبر به یې کولای پر جلا وطنۍ باندي "لان حب الوطن من الایمان"

الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾

هغه کسان دي چي صبر یې کړی وي پر ازار د کفارو. دوی لره او پر جلا وطنۍ او خاص پر خدای جل جلاله یې توکل وي یعني تفویض د ټولو امورو و خدای جل جلاله ته کوي.

الاعراب: نحات په ورته ځایو کي وایي چي د "الذین" لفظ مرفوع علی المدح دی په حذف د مبتدأ ای هم الذین. یا منصوب علی المدح دی په حذف د فعل او فاعل ای اعني. لکن رفع او نصب دواړه محلي دي فافهم. وتفصیل ذالک في شرح العلامة الجامي علی الکافیة.

فائده: جلا وطني یو دومره لوی مصیبت دی چي حجاج بن یوسف هغه شخص ظالم سفاک چي دنیاوال ټول د ده په ظلم اعظم خبر دي. وایي چي که د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مهاجر دا امید نه وای چې صبا به ولاړ سم، یا میاشت وروسته یا کال وروسته خپل وطن ته، نو ما خلګ نه وژل بلکې له وطنه مې مهاجر کول، ولې چې د وژلو درد یو ګړی دی او د هجرت درد او غم دائمي دی.

تجربه: زه په خپله سره د اهل وعیاله د روسانو د تسلط په سبب پر افغانستان له وطن محبوب افغانستان خصوصاً له قندهار څخه و همسایه وطن پاکستان ته مهاجر سوم، اوس اته ویشت (۲۸) کاله کېږي چې تر اوسه مې غم د افغانستان له زړه څخه نه دی وتلی سره ددې چې د مالي ژوندانه چارې مې په پاکستان کې په کسب او تجارت د زامنو ډېرې پر مخ تللې دي حتی چې په قندهار کې مې د بل امامت کاوه او د مقتدیانو زکوٰة ته په انتظاروم. او هم دا اوس شکر دي وي خدای ﷻ لره چې دوه چنده پوخ په سیخ او کانګرېټو سره ډېر زیبا جامع مسجد مې جوړ کړی دی په غالیو فرش. نه د چا زکوٰة ته اړیم او نه یې اخلم او زامن مې خپل د سپرتیا لپاره موټران لري. لکن ددې ټولو نعمتو سره سره مې محبت د افغانستان خصوصاً د قندهار له زړه څخه نه دی وتلی.

سوال: شورویان "روسان" خو د وخته له افغانستان څخه وتلي دي، نو ولې خپل وطن ته نه تلې؟

ځواب: تر هغه وروسته د حزبو د مشرانو تر منځ کشمکش او جنګ وُ.

سوال: هغه خو بیا ختم سو او قدرت و مجاهدینو طالبانو ته نقل سو، نو ولې نه تلې؟

ځواب: چې موږ ځان سره بنوراوه لوی بنامار د دنیا یعنې امریکا ځان جوړ کړی و قبضې ته د افغانستان، دا بیت واوره او له دې څخه یې قیاس کړه:

په سرینا کې د ډالرو باران اوري ...... پر افغان اولس د وینو څاڅکي اوري

هغه لږ وخت وروسته امریکایانو د طالبانو حکومت ړنګ کړی او د افغانستان حکومت یې په خپله قبضه کې واخستی. او برای نام یو رئیس جمهور تش په نامه یې مقرر کړی.

والله المستعان اللهم دمر الامریکین وزلزلهم زلزالاً شدیداً ومزقهم کل ممزق واخرجهم بقدرتک من بلاد افغانستان واعط زمام حکومة افغانستان بید رجل مؤمن قوي عدل لیجری قانون الاسلام في جمیع افغانستان.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي د قریشو کفارو له نبوت څخه د علیه الصلوة والسلام په دې سبب انکار کاوه دوی به ویل الله اعظم من ان یکون رسوله بشراً فهلا بعث الینا ملکًا فنزل هذه الآیة.

وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ إِلَّا رِجَالٗا

موږ نه دي استولي یعني په نبوت سره مگر نه رجال یعني دون الملائکة.

فائده: له دې آیت څخه دا معلوم سو چي نبوت په نرو پوري خاص دی ښځه نبي نسي کېدای ولي چي نبي به په اعلان او په محافلو کي کافرنو ته تبلیغ کوي. او ښځه د حال د ښځي پر ستر ده.

نُّوحِيٓ إِلَيۡهِمۡۖ فَسۡـَٔلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلذِّكۡرِ إِن كُنتُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ ٤٣

موږ وحي کوو پر ژبه د ملکو و دوی ته یعني که تاسي په شک کي یاست چي خدای ﷻ نه دي را استولي الا الرجال دون الملائکة. نو تاسي پوښتنه وکړئ له اهل علم څخه بالکتب السابقة من الیهود والنصاری، یعني چي موسی او عیسی او نور له انبیاؤ علیهم السلام څخه د بني اسرائیلو رجال وه او که ملکي، وهکذا من قبلهم، ابراهیم و نوح الی آدم علیهم السلام . اهل کتاب به تاسي ته اطمنان درکړي چي دا ټول له رجال وه، که تاسي یاست چي علم نه لرئ.

فائده: له دې آیت څخه دا معلومه سوه چي پر جاهلانو په مختلف فیه مسئلو کي واجب ده چي علماؤ ته به رجوع کوي. او دا هم معلومه سوه چي اخبار مفید د علم دی که چېري مخبر ثقه او معتمد علیه وي.

بِٱلۡبَيِّنَٰتِ وَٱلزُّبُرِۗ

دا متعلق دی بقوله "ارسلنا" والتقدیر ما ارسلنا بالبینات ای المعجزات الظاهرات والزبر ای الکتب من الزبر وهو الکتابة الا رجالاً.

وَأَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلذِّكۡرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيۡهِمۡ وَلَعَلَّهُمۡ يَتَفَكَّرُونَ ٤٤

او نازل کړی دی موږ و تاته یا محمد ذکر یعني القرآن، چونکه قرآن مبارک موعظة دی، نو ځکه یې ذکر بولي چي ته بیان کړې و خلګو ته هغه څه چي نازل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوي دي و دوی تـه پـه واسطه د قـرآن مـن العقائـد والاحکـام مـن الحـرام والحلال والوعد والوعید والشرائع الی غیر ذالک، شاید دوی بـه فکر ووهي او لـه ژور نظر څخه به کار واخلي، مطلب دادی چي بعض احکام د شرعي ببلـه بیانـه د شارع سـړي تـه پـه فکر سلیم هم ور معلومېږي، دمثال پـه تو گـه خدای ﷻ وایي "نسائکم حرث لکم فـاتوا حـرثکم انـی شئتم" یعني ستاسي مـاینې د کـښت ځـای دی چي تخـم د نطفې پکښې وپاشئ حاصل د ولد به خدای ﷻ درکړي، لـه دې څخـه دا معلومېږي چي پـه لږ فکر سره چي مراد اتیان و ماینې تـه دی پـه فرج کي، ولي چي ددې لـه اتیان څخه ولد زېږي نـه پـه دبره کي، ولي چي لـه اتیان څخـه ولد نـه پیدا کېږي، بلکې نطفه ضائع گرځي، وهکذا قال الله تعالی "المطلقات یتربصن بانفسهن ثلثة قروء" طلاقي سوي ښځي به انتظار کوي یعني بـل مېړه بـه کـوي تـر درې قـروء وروسته، کـه څه هم قـروء مشترک دی پـه منځ کي د طهر او د حیض لکه چي سړی فکر ووهي پـه دې بـه وپوهېږي چي پـه آیت کي مراد حیض دی، ولي چي طلاق سني مشروع پـه طهر کي دی نو کـه مراد پـه آیت کي طهر وای نـو پـه طهر کي سړی ماینې تـه طلاق ورکړي، نـو دغـه طهر کـه پـه عدت کي شمار سي، نو خو عده ددې دوه طهـره کامل او یو طهر ناقص سو، درې طهره کامل پوره نه سوه، او کـه د طلاق طهر نسي حساب نـور درې طهـره کامـل غـواړي، نـو ددې عـده درې طهره ده، او بعض د طهر طلاق سوه، یعني تر دې طهر څه بالا سوه مع ان لفظ ثلاث نص دی پـه درو کي، یعني نـه بـه بالا وي او نـه کم، نو دا معلومه سوه چي لـه قروء څخه حیض مراد دی فتدبر.

اَفَاَمِنَ الَّذِیْنَ مَکَرُوا السَّیِّاٰتِ

آیا پـه امن کي دي یعني بېغمه دي هغه کسان چي مراد ځني کفار د مکې دي چي دوی چمونـه کـوي مکـرات السیئات یعني بـد مکرونـه چي هغـه کسـان د قریشو وه چي پـه دار الندوة کي چي ددوی د قومي مشورې سرای و چي د علیه الصلوة والسلام پـه باره کي یې پـه دې کي مشوره کـول چي بعضو بـه ویـل قتـل بـه یې کړو او بعضو بـه ویل چي بندي بـه یې کړو او بعضو ویل لـه وطنـه بـه یې وشړو وقد مر القصة بالتفصیل في هذا التفسیر في موضعه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أَن يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿۴۵﴾

چي کښته به بوزي مځکه متلبس په دوی سره (يعني په مځکه به يې ننباسي لکه قارون چي يې خسف کړی يعني بيغمه بايد نسي) او يا دی عذاب نابيره پر دوی له داسي جهته څخه چي ددوی گمان نه کېدی لکه پر قوم لوط چي يې د ډبرو باران وکړی، او پر نورو کفارو يې قسم قسم عذاب مسلط کړی چي ددوی به گمان نه و.

أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ ﴿۴۶﴾

او يا دوی ونسي په عذاب سره په گرځېدو راگرځېدو سره يعني په سفرو کي ددوی نو دوی نه سي عاجزه کولای خدای ﷻ له دغو عذابو څخه.

أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ

في القاموس تخوف الشيئ تنقصه ومنه قوله تعالى او ياخذهم على تخوف انتهى، نو معنى دلته داده چي دوی ته به خدای ﷻ کم والی ورکوي په انفس او اموالو کي شيئاً بعد شئ حتى يهلكوا جميعاً ولا يهلكوهم في حالة واحدة، نو مراد د "اويا تيهم العذاب الآية" عذاب د استيصال دی مرةً واحدةً.

فائده: دا دري حاله چي خدای پاک ذکر کړه مقصود پکښي دادی چي خدای قادر دی پر هر هلاک ددوی من الانواع الثلثة لا الحصر في هذه الثلثة.

فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿۴۷﴾

په تحقيق خدای ستاسي بخښونکی او مهربان دی چي تلوار په عقوبت کي ستاسي نه کوي مع استحقاقكم لها فهذا من الله امهال لا اهمال.

درويش وايي: چي بايد مؤمن په توالي د نعمتو د خدای ﷻ سره د معصيت ذده غره نسي لان الله كما هو غفور رحيم كذالک هو عزوجل قهار منتقم فينبغي له ان يرعى الادب ظاهراً وباطناً مع الرب العزيز الجبار .... بيت:

از خدا خواهيم توفيق ادب .... بی ادب محروم ماند از فضل رب

روايت دی چي رويم رح و ابن الخفيف رح ته وويل "اجعل عملک ملحاً وادبک دقيقاً .... بيت:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بی ادب تنها نه خودرا داشت بد .... بلکه آتش درهمه آفاق زد

أَوَلَمْ يَرَوْا

پوه سه: چي جمهور د قراؤ دا کلمه په یا د غیبت وايي. نو ضمیر راجع دی و "الذین مکروا السیئات" ته. نو دا قرائت موافق دی له دمخه آیتو سره چي تو له په یا د غیبت وه، او کسائي يې په تا د خطاب وايي چي خطاب هم هغو کسانو ته دی، نو په دې آیت کي علی قرائت الکسائي التفات دی له غیبت څخه و خطاب ته او استفهام لپاره د انکار دی. او نفي د نفي اثبات دی یعني قدروا ذالک.

إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ

و هغه ته چي خدای (ﷻ) پیدا کړي يو شی د اشیا که څه هم حقیر صغیر وي، نو مراد دادی چي ولي دوی و کمال قدرت ته د خدای نه گوري چي ایمان راوړي، او له عذابه د خدای نه بیرېږي چي هنوز پر شرک ولاړه دي.. سعدي رح:

برگ درختان در نظر هوشیار ..... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ

چي میل کوي په ارتفاع د شمس او په انحدار د شمس. سایې د دغو کسانو و راسته او چپه خواته ددوی.

پوه سه: چي مراد له دغو شیانو څخه هغه اجسام مراد دي چي سایې لري.

فائده: مراد خو جانبین د هغه ذي الظل دي لکن اطلاق د یمین او شمال پر کول استعاره ده له یمین او له شمال څخه د انسان.

فائده: یمین يې مفرد راوړی او شمال يې جمع کړی، الاول نظراً الی لفظ ما، والثاني نظر الی معناه لکه مفرد راوړل د ضمیر د ظلاله او جمع کول ددې لفظ یعني شمائل.

سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾

خضوع کونکي و خدای ﷻ ته. مظهري رح وايي چي مراد له سجود څخه انقیاد دی د امر د خدای ﷻ یا طبعاً کما یقال سجدت النخلة یعني مالت بسبب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كثرة الحمل يعني ميوه او اختيار كما يقال سجد البعير چي دی به چوک سو په اختيار سره لپاره د سپرتيا.

پوه سه: چي "سجدا لله" او "وهم داخرون" دواړه حال دي له ضمير څخه د "ظلاله" والمعنى او دوى يعني اصحاب الظلال داخرون او مذلل دي د امر د خدای ﷻ.

سوال: ضمير د "ظلاله" خو مضاف اليه دى او حال على ماتقرر في النحو مايبين هيئة الفاعل، او المفعول به؟

ځواب: روح المعاني وايي لان المضاف اليه كالجزء من المضاف او مضاف چي "ظلال" دى فاعل دى د "يتفيؤا".

پوښتنه: ضمير د هم او صيغه د داخرون خو په ذوى العقول پوري خاصه وه، نو د اصحاب الظلال چي درختي او ډبري او غرونه دي څرنګه اطلاق پر صحيح دى؟

ځواب: روح المعاني وايي يا دا اطلاق استعارةً دى او يا له دې سببه چي په اصحاب الظلال کي خو ذوى العقول يعني انسانان هم داخل دي، نو په ضمير او صيغه کي يې تغليب ذوى العقول ته ورکړی، او روح البيان هم ورته ځواب ذکر کړی دی، او مظهري رحمه الله هم اجمالي اشار ودغه ځواب ته کړي ده.

درويش وايي: چي دا تحقيق ما خاص د طالبانو او د بعضو ملايانو لپاره وکړی، عوامو لره په دې تحقيق کي هيڅ فائده نسته لکن چونکه د فقير تفسير يوازي د عوامو لپاره نه دی بلکي د عوامو او خواصو لپاره دی، نو له دې سببه بعضي مطالب په خواصو پوري مربوط دي ماپکښي راوړي دي، البته د تفسير ژبه پښتو ده، نو هيڅ څوک دي ګله نه کوي.

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ دَآبَّةٍ

او خدای ﷻ لره خاص دي منقاد او مذلل نه د غير د خدای ﷻ لا انفرادًا ولا اشتراكًا، ويدل على الحصر والخصوص تقديم الجار والمجرور على عامله.

فائده: كلمه د "ما" عامه ده ذوى العقول او غير ذوى العقول لره كما حققه الجامي رح في شرح الكافيه، او پر تقدير ددې چي كلمه د ما خاص په غير ذوى

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

العقول پوري سي كما هو المشهور، نو يا يې تغليب غير ذوی العقول ته په اعتبار د كثرت د افرادو پر ذوی العقول ورکړی دی، يعني هغه شيان چي په اسمانو کي دي او هغه چي په مځکه کي دي.

فائده: مراد له مافي السموات څخه ټوله علويات دي چي لمر، سپوږمی، ستوري او ملکو ته شامل دي، او له مافي الارض څخه ټوله سفليات نه دي مراد بلکي من دابة بيان د مافي الارض والدبيب الحركة على الارض، ويدل عليه قوله تعالى "والله خلق كل دابة من ما" لان ما في السما كالملائكة لايكون خلقهم بالتولد وليس لهم دبيب بل لهم اجنحة يطيرون فيها.

وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿۴۹﴾

او ملائکه کبر له عبادت او له انقياد څخه د خدای نه کوي، "والملائكة" عطف دی پر ما في السموات، او تخصيص بعد التعميم دی لان ما في السموات شامل للملائكة كمامر، وجه د تخصيص يې شرف د ملکو دی لکه عطف د جبرئيل پر ملکو په بل آيت کي.

يَخَافُوْنَ رَبَّهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُوْنَ مَا يُؤْمَرُوْنَ ﴿۵۰﴾

بوه سه: چي دا جمله حال دی له ضمير مستكن څخه د "لايستكبرون" او دوی بېرېږي له خدای ﷻ څخه د لوړي خوا يعني چي پر موږ عذاب نازل نه کړي د لوړي خوا، او يا معنی داده چي دوی بېرېږي له خدای ﷻ څخه په داسي حال کي چي خدای ﷻ فوق دی يعني په قهر او غلبه سره پر دوی، کريمه "وهو القاهر فوق عباده". او دوی هغه کار کوي چي د خدای ﷻ له خوا څخه په امر کړل کېږي.

بوه سه: چي کلمه د ما موصوله ده او عائد يې محذوف دی ای مايؤمرون به.

فائده: مراد د ما يأمرون طاعت د خدای ﷻ دی، او هغه کار چي د حال سره ددوی لائق وي.

درويش وايي: چي په مناسبت ددې مقام دا بيتونه لپاره د بخښني د ګنهو او بلکي د هر حاجت لپاره من حاجات الدنيا والآخرة او لپاره د اظهار د عجز او د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نفي الكبر والاستكبار د پر مجرب دی په شپه کي سره له طهارته دري دري واره وايي تر هغو چي مطلب يې حاصلېږي. او که يې هره شپه يو يو وار وايي د پر به بنه وي، ابيات دادي:

يا من يرى مافي الضمير ويسمع .... انت المعد لكل ما يتوقع
يا من يرجى للشدائد كلها .... يامن اليه المشتكى والمفزع
يامن خزائن رزقه في قول كن .... امنن فان الخير عندک اجمع
مالی سوی قرعی لبابک حیلة .... فلین رددت فای باب اقرع
مالی سوی فقری الیک وسیلة .... فبالافتقار الیک فقری ادفع
ومن ذا الذي ادعوا واهتف باسمه .... ان كان فضلك عن فقيرک یمنع
حاشا لجودک ان تقنط عاصیاً .... الفضل اجزل والمواهب اوسع
ثم الصلوة على النبي وآله .... خير الانام ومن به يتشفع
لبست ثوب الرجاوالناس قدر قدوا .... وبت اشكو الى مولای ماجد
وقلت يا املى في كل نائبة .... ويامن عليه لكشف الضراعتمد
وقد مددت یدی مفتقراً .... اليک يا خير من مدت اليه يد
اشكوا اليک اموراً انت تعلمها .... مالي على حملها صبر ولا جلد

پای ته ورسېدل ابيات د شيخ المشائخ حضرت ميان فقير الله قدس سره.

درويش وايي: چي هر مطلب چي د سړي وي هغه دي په زړه کي تر تمام د وينا دا ابيات وايي يعني غوښتنه دي کوي.

وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوْٓا اِلٰـهَيْنِ اثْنَيْنِ

او ويلي دي خدای ﷻ چي تاسي مه اخلئ يعني عقيده او عبادت مه کوئ د خدايانو دوو.

پوښتنه: "الهين" خو تثنيه ده پر دوه واري دلالت کوي نو په ذکر کي اثنين څه فائده دد؟

ځواب: لپاره د دلالت پر دې چي مقصود په نهي سره د "اثنين" دی نه نفس معبوديت، ولي چي معبوديت د خدای ﷻ پر ځای دی او لازم دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: که څه هم کفارو د مکې درې سوه شپیته (۳٦٠) خدایان درلودل، نو اقل د مراتبو د عدد چې دوه دي منهي عنه دی نو بالا تر هغه په طريق اولی ممنوع دی کما لا يخفی.

إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ

معبود بالحق يو دی.

بوه سه: چې په دې آيت کې که څه هم "اله" پر وحدت دلالت کاوه لکن د وحدت قيد يې ددې لپاره ذکر کړی چې مقصود بالاثبات وحدت دی دون الالوهية لان المشركين لا ينكرون الوهية تعالى بل يشركون في معبوديته الاصنام.

فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ

نو خاص له ما څخه ويرېږئ په دې آيت التفات دی له غيبت څخه و خطاب ته.

بوه سه: چې ايراد د فا لپاره د جزا ده يعني ان ترهبون شيئا فارهبوني وتقديم المفعول على شريطة التفسير للمبالغة او كسره د نون لپاره د دلالت پر ما محذوفه دی لکه يعقوب په اثبات د يا وايي فارهبوني ففي الآية مبالغة في الدعوة الى التوحيد كما لا يخفى فافهم.

وَلَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

او خدای ﷻ لره دي خاص هغه شيان چې په اسمانو کې دي من الملائكة والشمس والقمر والنجوم وغيرها مما لا يعلمه الا الله تعالى او هغه شيان چې په مځکه کې دي من الحيوانات والنباتات والمعدنيات وغيرها از روی خلق فلا يمكن خلق شيئ من غيره تعالى خلافًا للمعتزلة، دوی وايي چې خالق د افعالو د بندګانو بندګان دي، اهل سنت وايي چې خالق د افعالو د بندګانو خدای ﷻ دی بنده صرف کاسب دی والفرق بين الخلق والكسب دقيق مذكور في كتب علم العقائد والكلام وملكًا فلا يتصور الظلم في حقه تعالى لان الظلم هو التصرف في ملك غيره بغير اذنه او مخلوق نه دی دا تصرف په شي د اشياؤ بيله اجازې د خدای ﷻ.

وَلَهُ الدِّيْنُ وَاصِبًا

او خدای ﷻ لره دی دین او اخلاص دائما ثابتا او دا طاعت له بنده څخه نه ساقطیږي په هیڅ حال کي لانه هو الله وحده، نو بنده لره په کار ده چي له خدای ﷻ څخه دي بیریږي او عبادت دي د خدای ﷻ کوي په ټولو احوالو کي که غني وي که فقیر او اقتدا' په ملائکه پسي کوي چي خدای پاک ددوی په شان کي وایي "لا یعصون الله ما امرهم ویفعلون ما یؤمرون" او په مقابل کي د طاعت د خدای دي د بل چا طاعت ته دي سر نه کښته کوي، قال رسول الله ﷺ لاطاعة لمخلوق في معصية الخالق، او دا صحیح حدیث دی چي په مختلفو روایاتو او متقاربو الفاظو د علیه الصلوة والسلام څخه مروي دی.

پوه سه: چي بعض مفسرین ددي آیت وله الدین واصبا تفسیر داسي کړی دی چي دین په معنی د جزا' دی پر اعمال د بندګانو دائما لا ینقطع ثوابه لمن آمن ولا ینقطع عذابه لمن کفر وقیل غیر ذالک والله اعلم بمراده في کتابه.

اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَتَّقُوْنَ ﴿٥٢﴾

آیا له غیر څخه د خدای ﷻ تاسي بیریږئ والاستفهام للانکار یعني له ماسوی څخه د خدای ﷻ تاسي خوف مه کوئ اذ لا ضار سواه کما لانافع غیره تعالی.

وَمَا بِكُمْ مِّنْ نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ

کلمه د ما شرطیه ده یا موصوله د متضمن معنی لره د شرط ده او فمن الله جزا' ده. والمعنی هر نعمت چي په تاسي پوري ملحق او متصل وي هغه له جانب څخه د خدای ﷻ دی فیجب علیکم شکره تعالی "کریمه "لئن شکرتم لازیدنکم او مراد په نعمت سره عام دی من الصحة والعافیة في اعضا' البدن والرزق والغنی والاولاد والمتاع، کریمه "وان تعدوا نعمة الله لاتحصوها.

پوهنه: په قاعده د نحاتو خو جزا' تر شرط وروسته وي نحو ان جائک زید فاکرمه یعني امر بالاکرام خو تر مجئ د زید وروسته دی وههنا لیس کک، ولي چي استقرار د نعمت خو تر من الله وروسته دی، واجاب عنه الآلوسي في روح المعاني

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والبروسوي في روح البيان والمظهري في تفسيره بان معنى الشرط والجزا باعتبار الاخبار دون الحصول فان استقرار النعمة بهم يكون سببا للاخبار بانه من الله لاغيره لاحصولها منه تعالى فانه مقدم على الاستقرار فتدبر غاية التدبر فانه دقيق.

ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ ﴿٥٣﴾

وروسته چي تاسي ته ورسېږي يو ضرر في المال من فقر او يا په بدن کي لکه ناجوړي او يا جدب او قحط درباندي راسي نو خاص الخاص و خدای ﷻ ته تاسي تضرع او زاري کوئ لا الى غيره لکه ستاسي بتان.

پوه سه: چي جوار پورته کول د اواز دی او استغاثه په دفعه کي د ضر واقع بکم.

ثُمَّ إِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنكُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾

بيا چي خدای ﷻ ستاسي د عجز او زاريو په سبب ضر واقع پورته کړي له تاسي څخه، نو ناڅاپه يوه ډله له تاسي څخه په رب کي ددوی شريک بولي د خدای سره يعني خپل بتان په عبادت کي.

پوه سه: که خطاب عام وي نو کلمه د من تبعيضي ده، ولي مومنانو خو داغسي نه وي، او که خطاب خاص په کافرانو پوري سي کما هو الظاهر من السياق، نو کلمه لپاره د بيان ده، والمعنى ففريق وهم انتم ايها الكفار.

لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ ۚ فَتَمَتَّعُوا ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

تاچي دوی کفر وکړي په هغو نعمتو چي موږ دوی ته ور کړي خصوصا نعمت د كشف الضر عنهم بتضرعهم، نو لام لپاره د عاقبت دی او امر د "تمتعوا" لپاره د تهديد دی، ژر دی چي تاسي به پوه سئ په اغلظ عذاب اليم د خدای ﷻ ولي تاسي نعمتونه زما وغير ته چي ستاسي اصنام دي منسوب کره او عبادت د غير الله ته مو دوام ور کړی.

تنبيه: پوه سه چي په حديث صحيح کي راغلي دي قال عليه الصلوة والسلام ما عبد اله ابغض على الله من الهوى ثم قال عليه السلام انما هو اله واحد، وهذا الحديث كانه تفسير لقوله تعالى "افرئيت من اتخذ الهه هواه" د هوى تفسير ما

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بميل اليه الطبع وتهواه النفس للاشتها من غير دليل شرعي من الآية والحديث واجتهاد مجتهد كشرب الخمر والزنى وغير ذالک من المنهيات.

وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ

او گرځوي مشرکين د هغه شي لپاره چي هغه هيڅ علم نه لري بلکې جمادات دي چي مراد ځني بتان دي، نو ضمير د جمع په "لا يعلمون" کي راجع دی و "وما" کلمه ته که څه هم مفرد دی لفظاً لکن جمع ده معنًى، ولي چي بتان خو ډېر دي، او بعض مفسرين وايي چي د "يجعلون" او د "يعلمون" ضمير دواړه راجع دی و مشرکينو ته او له "ما" څخه مراد بتان دي، او کلمه د "ما" موصوله ده عائد يې محذوف دی. والتقدير لما لا يعلمونها. يعني مشرکان پر دي علم نه لري چي دغه بتان الهه دي او مستحق د عبادت دي او ضار او نافع دي بلکي جهلاً وتقليداً لآبائهم وايي چي دغه اصنام الهه دي تضر وتنفع وتشفع.

نَصِيبًا مِّمَّا رَزَقْنٰهُمْ

يوه برخه له هغه مال څخه چي مونږ په رزق ورکړي دي.

يوه سه: چي "نصيباً" مفعول به د "يجعلون" دی. دوی به حرث او انعام کي داسي ويله. کريمه "فقالوا هذا لله بزعمهم وهذا لشركائنا.

تَاللّٰهِ لَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُوْنَ ۝

قسم په خدای دی چي هر آئينه به ستاسي څخه سوال کېږي يعني په ورځ د قيامت د هغه شي چي تاسي پر خدای ﷻ دروغ ويله يعني ان الاصنام شرکائه تعالى هذا وعيد شديد لهم، وفي الآية التفات من الغيبة الى الخطاب وهو من محسنات العربية كما في كتب المعاني والبيان والبديع.

وَيَجْعَلُوْنَ لِلّٰهِ الْبَنٰتِ سُبْحٰنَهٗ ۙ

او دوی گرځوي يعني حکم کوي په ثبوت د لوڼو خدای ﷻ لره چي خزاعة او کنانه دوه قوه وه چي دوی به ويل چي ملائکه بنات الله دي او امهاتهم بنات سروات الجن "سبحٰنه" خدای ﷻ پاک دی له نفس ولد څخه که زوی وي او که لور.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي کبداى سي چي "سبحنه" دي لپاره د تعجب وي لقولهم هذا لان العرب يستعملون هذا اللفظ للتعجب ايضاً.

وَلَهُم مَّا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾

او دوی لره هغه اولاد دي چي ددوی خوښه وي يعني البنين. زامن.

پوه سه: چي کلمه د "ما" مرفوع محلاً ده او لهم يې خبر مقدم دی.

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾

او چي زيری وکړل سي و يوه ته ددوی په ولادت د لور، وګرځي مخ دده تور له ورځ. ولي په ورځ کي خلګ پيغور ورکوي چي فلانيه لور دي زو کړې ده. او بل دا چي ورځ د غم او خوشالي وخت دی په سبب د اختلاط د خلګو سره او شپه زمانه د خوب او غفلت ده "مسوداً" تور له حيا څخه د خلګو.

پوه سه: چي اسواد الوجه کنايه ده له ډېره غمه څخه که څه هم ظاهراً تور نه وي "وهو کظيم" او دی د غم او غصي ډک وي که يې څه هم اظهار نه کوي، په شرعه کي چي د فقهي يو کتاب دی وايي چي مؤمن لره په کار ده چي په لور دي ډېره خوشالي ښکاره کوي مخالفةً لاهل الجاهلية.

درويش وايي: چي په اوسني زمانه کي دا مشکله ده الا لخواص اهل الله.

حکايت: خليفة المسلمين هارون الرشيد يوه شپه خوب ليدلی وچي مخ يې تک تور وي. سهار چي راويښ سو له ډېره غمه مغموم او فکرجن و، نو ملايان يې راوغوښتل چي ددې خوب څه تعبير دی ملايان هم فکرجن سوه لکن د خليفه د زړه د ارام لپاره بعضو ورته وويل چي دا خوب يو ګډوډ خوب دی بعضو ورته وويل چي دا خوب د شيطان له خوا څخه دی چي صرف مطلب يې دادی چي تا په غم کي واچوي. بعضو ورته وويل چي ښه خلګ چي داسي خوب ويني ترجمه يې بالعکس ده. لکن د هارون الرشيد زړه اطمنان نه کاوه. ولي چي په دې پوه سو چي دا مراعاتي تعبيرونه دي. او رئيس المفسرين و المعبرين في عصره يعني علامه ابن سرين رح يې طلب کړی علما دلته ناست وه. ابن سيرين رح ته يې خوب ووايه. نو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هغه ورته وویل چي دا هیڅ مشکل خوب نه دی، تاته به خدای ﷻ لور درکړي، د مجلس علماؤ ورته وویل چي دا تعبیر تا له څه درکه وکړی؟ ابن سیرین رح ورته وویل چي د هغه آیت له درکه "واذا بشر احدهم بالانثی ظل وجهه سوداً وهو کظیم" دی په داغه بحث کي اخته وُچي له حرم سرایه د هارون الرشید قاصد راغلی چي زیری مي دربانديِ لور دي پیدا سوه. د هارون الرشید ټوله غم او غصه دفعه سوه. او حاضرین علماً د ابن سیرین رح پر تعبیر احسنت احسنت باران وکړی، او هارون شل زره طلاوي ابن سیرین رح ته په طور د انعام ورکړې انتهی.

يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِن سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ ۚ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ

داد لور خاوند ځان پټ ساتي له خپل قوم څخه د حیاً او د پیغور له کبله، له سببه د بدوالي د هغه شي چي ده ته زیری په وکړل سو یعني لور. په دې کي متردد وي چي ژوندۍ یې پرېږدم د اهانت او سپکاوي پر حال.

پوه سه: چي ضمیر د "یمسکه" راجع دی و "ما" ته باعتبار اللفظ لانه مذکر دون المعنی لانه انثی. بغوي رح وایي چي قوم د مضر. کنانه او خزاعه دا عادت درلودی چي لوڼې به یې ژوندۍ په خاورو کي ښخولې چي دې ته په عربي وأد البنات وایي. یعني زنده درگور کردن "خوفاً من الفقر علیهن. او له جهت څخه د غیر کفو په دوی کي او که سری د دغو عربو چي لور به یې وزېږېدل او ده به اراده وکړه چي ژوندۍ به یې پرېږدم، نو یو قمیص د وړیو یا د وجغونو چي لرې به لو سوه نو به یې پسونه په څرول په صحرا کي، وذالک معنی قوله تعالی "ایمسکه عن هون" ای حالت الزلة.

أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ ۗ

که یې پټه کړي ژوندۍ په خاورو کي، نو اراده د قتل به یې وه، نو چي لور به یې د شپږو کالو سوه، نو مور ته به یې وویل چي په لور دي ښه کالي واغوندهٔ او سترگې یې ورتوري کړه چي د عزیزانو کور ته یې بیایم. او پلار به دمخه لا د څاه غوندې ځای جوړ کړی وُ په صحرا کي، لور چي به یې هغه ځاه ته وروړسول پلار به یې ورته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وویل چي ته په دې ښاه کي وګوره، هغې چي به ورته وکتل ده به پسي ورپوري وهل، ښاه ته چي به ور ولوېدل خاوري به يې پسي ورواچولې پټه به يې کړل.

درويش وايي: چي عجيب زړونه وه د دغو جاهليت والاوو چي تر زړو د حيواناتو بد تره وه، هيڅ حيوان د خپل اولاد سره ورته کار نه کوي.

فائده: دا د عليه الصلوة والسلام معجزه ده او د قرآن عزيز بركت دی چي داسي جاهل قوم يې مهذب کړی دی چي په نړۍ کي د عربو مثل اوس نه ليدل کېږي.

أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿۵۹﴾

آګاه اوسه چي بد دی هغه شی چي کفار د جاهليت په بنه سره حکم کاوه، يعني چي خدای ﷻ چي متعال دی د نفس ولد څخه يعني که نر وي او که ښځه دوی و هغه خدای ﷻ ته د اسوء الفريقين يعني نران او ښځي دي، او هغه خوار شی چي لوڼو ده ته يې نسبت کاوه او د خپل ځانو لپاره يې هغه اسوء الفريقين نه ؤخوښ كما قال الله تعالى في موضع من القرآن الكريم "الكم الذكر وله الانثى تلك اذا قسمة ضيزى"

لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿۶۰﴾

لپاره د هغو کسانو چي ايمان پر اخرت نه لري چي هغه کسان دي چي خدای ته بنات منسوبوي، صفت دی بد چي حاجت و ولد ته دی خصوصاً الذكور لبقاً النسل بعد موته وكراهية الاناث و واد البنات خشية الفقر، او خدای ﷻ لره دی صفت اعلى چي وجوب الوجود دی او غني مطلق دی وانه لا اله الا هو، او خدای موصوف دی په صفاتو د جمال او كمال او په صفاتو د جلال كالعلم الشامل والقدرة الكاملة وغيرهما، او منزه دی د صفاتو د مخلوق والحدوث والاحتياج والغنا والعجز وغير ذالک، او خدای ﷻ په کمال غلبه سره موصوف دی او کمال حکمت دده وياړ دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِم مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِن دَابَّةٍ

او خدای (ﷻ) ونيسي خلگ په ظلم سره ددوى يعني عاجل عقوبت او عذاب پر نازل كړي.

پوه سه: چي الف ولام په الناس كي لپاره د عهد دى بقرينة المواخذة واضافة الظلم چي معنى دلته كفر دى او عصيان "ماترك عليها آه" دا آيت جزا د "لو" ده يعني نه به واى پريږ ايښى خداى ﷻ پر مځكه باندي يو دابة. والدابة مايدب على الارض اى يتحرك فيها.

سوال: لفظ د ارض خو دمخه نه دى ذكر سوى. نو ارجاع وضمير و ارض ته به اضمار قبل نه وي؟

ځواب: لا ولي چي ذكر د مرجع عام دى كه لفظاً او كه دلالةً وي، دلته لفظ الناس پر مځكه دلالت كوي لانهم من سكان الارض.

پوه سه: چي مراد د "دابة" ظالمه ده يعني الكفار رواه صاحب تفسير المدارك عن ابن عباس رضي الله عنه او يا مراد له دابة څخه من دواب الارض يعني غير المؤمنين الصالحين، ولي مسئله داده چي نه ده روا چي خداى ﷻ دي هلاك كړي مؤمنان په ظلم او كفر د ظالمانو، البته كه مؤمنانو امر بالمعروف او نهي عن المنكر نه كاوه او عذاب د خداى ﷻ لكه قحط او وبا نازل سو، بيا مؤمنانو او ظالمانو دواړو ته رسيږي لرضا المؤمنين بذنوب الظالمين وتركهم ماوجب عليهم من الامر بالمعروف والنهي عن المنكر كما قال رسول الله ﷺ ان الناس (اى المؤمنون) اذا رؤا منكراً فلم يغيره اوشك (قريب ده) ان يعمهم الله وبعقابه. رواه ابن ماجه والترمذي. او بعض مفسرين وايي چي مراد په آيت تولـه دواب د مځكي دي سوى المؤمنين الصالحين څخه، ولي وجود د نورو دوابو تبع دى د انسانانو ولي چي نفع ودوى ته راجع ده، كريمه "خلق لكم مافي الارض جميعاً" قتاده وايي قد فعل الله ذالک في زمن نوح عليه السلام فهلک من على الارض الا من كان في سفينة نوح عليه السلام.

پوه سه: چي بيهقي رح له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت كړى دى چي يو سړي د ابو هريره رضي الله عنه په مخ كي وويل چي ظالم ضرر نه رسوي مگر خپل ځان ته، ابو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هریره ﷺ ورته وویل "بلی والله" یعني ضرور یې بل چاته هم رسیږي "حتی الحبارى لتموت في وكرها هزلاً بظلم الظالم يعني بقحوط المطر فلا ينبت نبات.

وَلٰكِنْ يُّؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى

لکن مهلت ورکوي خدای ﷻ په خپل علم سره. تر هغه اجل پورې چې معین دی په علم کې د خدای ﷻ.

فَاِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاْخِرُوْنَ سَاعَةً وَّلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ ﴿٦١﴾

نو چې راسي اجل موعود او مسمى ددوی نه ځنډول کېږي دوی تر اجل وروسته يو گړی، او نه دمخه کېږي تر اجل.

درویش وایي: چې په دې آیت کې یو سوال مشهور سته. هغه دا چې "ولا یستقدمون" خو عطف دی پر "لایستاخرون" باندې، نو تقدیر د آیت داسې کېږي "اذا جاء اجلهم لایستقدمون" وهذا ممتنع یعني د اجل تر راتلو وروسته دوی دمخه سي مثلاً د یو سړي د اجل ورځ د جمعې ورځ وي، نو چې جمعې ته راورسېږي، نو څرنګه به دی د پنجشنبې په ورځ مړ سي، ولې تر پنجشنبې خو دی ژوندی راتېر سوی دی، ددې سوال په ځواب کې بعض مفسران وایي چې "لایستقدمون" پر "لایستاخرون" عطف نه دی حتی یلزم المحال المذکور بلکې پر مجموع شرطیه. فتقدیر الآیة ولکن یؤخرهم الی اجل مسمی لایستقدمون. فلا محذور فافهم، والی هذا الجواب ذهب جمهور المفسرین، او روح البیان په دغه عبارت ځواب ورکړی دی وانما تعرض لذکره یعني "لایستقدمون" مع انه لایتصور الاستقدام عند مجئ الاجل (کما ذکرت في المثال المذکور آنفًا) مبالغةً في عدم الاستیخار بنظمه في سلک ما یمتنع فتدبر غایة التدبر هداک الله الی فهم الدقائق والله المستعان.

وَيَجْعَلُوْنَ لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُوْنَ

او دوی گرځوي خدای ﷻ لره هغه شی چې دوی یې بد بولي د خپل ځان لپاره، یعني البنات والشرکاء في الریاسة والاستخفاف برسلهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي مراد له جعل څخه جعل په معنی معروفه سره نه دی، بلکې جعل په معنی د حکم او عقیدې دی.

وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَىٰ

او وايي ژبې ددوی درواغ سره د ماقبل "ان لهم الحسنی" دا بدل ده له كذب څخه چي دوی لره خصلت حسني سته. يمان رحمه الله وايي چي مراد ددې جنت دی په قيامت كې.

پوښتنه: دوی يعني مشركان خو له بعث بعد الموت او له جنت او دوږخ څخه منكر وه، نو دوی څرنګه وايي چي موږ لره جنت سته؟

ځواب: دوی دا خبره علی الفرض والتقدير كوله حيث كانوا يقولون نحن في الجنة ان كان محمد صادقاً في البعث بعد الموت.

لَا جَرَمَ

ای لا محالة، نو پر دې تقدير "لاجرم" مجموع يوه كلمه ده په معنی د حقاً ده. بغوي رحمه الله وايي چي د "لاجرم" معنی د ابن عباس رضي الله عنهما په نيز "بلی" ده چي مخصوص په ځواب پوري د نفي دی.

درويش وايي: چي پر دې تقدير "لاجرم" دوې كلمې دی، نو لا نفي دی د كلام سابق "ان لهم الحسنی" ولي د هغه معنی خو داوه چي موږ اور ته نه داخليږو، نو خدای پاک پر دوی رد وكړی په لا سره او جرم په معنی د "حقاً" ده نو حاصل يې "بلی" "حقاً" سوه، او زجاج وايي چي لا رد د كلام سابق دی كما مر عنقريب وجرم بمعنی كسب دی وان لهم آه، او قطرب وايي چي لا رد دې د كلام سابق ددوی يعني ان لهم الحسنی او جرم په معنی د ثبت و وجب دی وان لهم آه محلاً مرفوع دی فاعل د جرم دی.

أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُم مُّفْرَطُونَ ﴿٦٢﴾

په تحقيق دوی لره اور دی په عوض كي د ماقالوا ان لهم الحسنی آه او په تحقيق دوی، په قاموس كي وايي د "مفرطون" په معنی كي ای منسيون متروكون في النار

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او مقدمون معلجون اليها. قال البغوي رحمه الله قال ابن عباس رضي الله عنهما منسيون في النار. وقال مقاتل رحمه الله متروكون في النار. وقال قتاده رحمه الله معجلون في النار.

درويش وايي: چي دا ټولي معاني يو له بل سره نژدې دي. وكلها صحيحة.

تَاللّٰهِ لَقَدْ اَرْسَلْنَآ اِلٰٓى اُمَمٍ مِّنْ قَبْلِكَ

قسم په خدای جل جلاله دی چي په تحقيق ما استولی ؤ خلګو ته (يعني رسلاً فالمفعول محذوف) و جماعاتو ته د خلګو يعني لكه ته چي استولی يې ودې امت ته يعني رسالت د بشر و انسانانو ته كوم نوی شی نه دی حتی يقولون ابعث بشراً رسولاً بلكې رسالت يو قديم عادت او نعمت د خدای جل جلاله و انسانانو ليخرجونهم من الظلمات الى النور ومن الاشراک الى التوحيد.

فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ اَعْمَالَهُمْ

نو ښائسته كړه دوی ته يعني الامم شيطان عملونه ددوی چي عبادة د غير الله دی. يعني شيطان ددوی په زړو كي دا ورواچول چي عبادت د بتانو كوئ.

درويش وايي: چي مراد اكثر الامم دي ولي په هر امت كي مؤمنان هم پيدا سوي وه وان كانوا قليلون.

فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ

نو شيطان ولي د دوی دی يعني قرين. والمعنى شيطان ددوی ملګری دی يعني ودوی ته اعمال خبيثه ددوی چي اعلی يې شرک دی ودوی ته ښائسته كوي. مظهري رحمه الله وايي چي ضمير د "هم" راجع دی و كفارو ته د قريشو. ولي چي سوق د كلام په دوی كي دی. له "اليوم" څخه مراد موجوده زمانه ده يعني لماكان مزيناً لمن كان قبلكم من الامم يعني شيطان د هغو له اضلال څخه و اضلال د كفار قريش فارغ سو. او دا هم روا ده چي ضمير د "لهم" و امم سابقه وو ته راجع دی. نو دا حكايت د حال ماضيه دی. يعني كان الشيطان ولي الامم السابقة في الدنيا فزين لهم الكفر والمعاصي. او دا هم روا ده چي مراد له يوم څخه دي ورځ د قيامت وي. نو پر دې تقدير آيت حكايت دی د حال آتيه. فالمعنى ان الشيطان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قرين يوم القيامة مع التابعين له په وسپنو کي سره تړل، او یا معنی داده چي شیطان ناصر ددوی دی په ورځ د قیامت یعني لاناصر لهم غیر الشیطان وهو عاجز عن نصر نفسه فکیف ينصرهم.

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾

یعني في یوم القیامة دوی لره عذاب درد ورکونکی، نو "الیم" چي وزن یې د فعیل دی په معنی د مولم دی چي اسم فاعل له بابه د افعال دی. او بیضاوي رح هغه شعر ددې شاهد ګرځولی دی.

امن ریحانة الداعي السمیع (ای مسمع) .... یورقني واصحابي هجوع

وَمَآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَٰبَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِى اخْتَلَفُوا۟ فِيهِ ۙ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٦٤﴾

او ما نه دی نازل کړی پر تا یا محمد (ﷺ) کتاب یعني القرآن العزیز مګر نه ددې لپاره چي ته بیان کړې خلګو ته (یعني خصوصًا و عمومًا) هغه مسئله چي خلګو اختلاف درلودی په هغه مسئله کي من التوحید والبعث بعد الموت والجنة للابرار والنار للاشرار وغیر ذالک من العقائد والاحکام الاشرعیة. او دا کتاب هدایت او رحمت دی د مؤمنانو لپاره.

پوه سه: چي هدی او رحمت دواړه مصدرونه دي او حمل یې پر کتاب مبالغةً دی نحو زید عدل او تخصیص د مؤمنین چي یې وکړی، ولي چي مؤمنانو پر قرآن نفع واخستل چي ایمان یې پر راوړی او مستحق د رحمت الهي وګرځېدل وان کان هدایت القرآن بمعنی ارائة الطریق عامة لجمیع الناس ولذا ورد في وصف القرآن هدًی للناس.

فائده: هدًی ورحمةً دواړه مفعول له دي او عطف دي پر محل د "التبیین" کما في قولهم مررت بزید وعمرًا، او دغه دواړه فعل دي د فاعل د انزلنا لکه دا هم شرط نحوي د مفعول له چي فاعل د مفعول له دی او د فعل معلل به به سره یو وي چي په دې ځای کي فاعل خدای ﷻ دی بخلاف لتبین لانه فعل المخاطب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وهو رسول الله ﷺ كذا في روح البيان وتفسير المظهري وروح المعاني الا ان صاحب روح المعاني قد اطال الكلام بايراد السؤال والجواب وكذا قال الحلبي رحمه الله والخازن. فتأمل.

وَاللّٰهُ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا

بيان دى د نعمت اخرى للناس او اظهار د قدرت عظمى خپل دى، خداى پاک اورولي د اسمان څخه يا له وريځي څخه (لان كل ما علاك سما) اوبه يعني باران (تنوين د ما لپاره د بعضيت دى، ولي چي ټولي اوبه په يوه وار نه اوري) نو بيي ژوندى كړي ده په هغو اوبو سره مځكه.

يوه سه: چي حيوة د مځكي دادى چي نباتات پر شنه سي او سر سبز و شاداب وګرځي وروسته تر مرګ د مځكي.

يوه سه: چي مرګ د مځكي كنايه ده له دې څخه چي روح نباتي څني سلب سي لكه په موسم كي د ژمي چي مځكه سپېره وي.

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّسْمَعُوْنَ ﴿۶۵﴾

يه تحقيق په دې احيا كي د مځكي وروسته تر مرګ ددې دليل واضح او حجة عظيم دى پر بعث بعد الموت باندي هغه كسانو لره چي په سماع د فكر عميق قرآن مبارک اوري.

وَاِنَّ لَكُمْ فِي الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۚ نُسْقِيْكُمْ مِّمَّا فِيْ بُطُوْنِهٖ

او تاسي لره په انعامو كي يعني الابل والبقر والغنم هر آئينه عبرت سته (يعني دلالت سته چي تاسي له جهل څخه د شرک و علم ته د توحيد راباسي) موږ څښنو په تاسي له هغو شيانو چي په نسو كي د دوى دي.

يوه سه: چي "نسقيكم" جمله مستأنفه ده لپاره د بيان د عبرت.

سوال: ضمير د "بطونه" مذكر يې ولي مذكر او مفرد راوړى. او سره ددې چي راجع و انعام ته دى؟

ځواب: نظر ولفظ ته د والانعام ولي چي انعام اسم جمع دى لفظ يې مفرد دى

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

معنی یې جمع ده. ځکه یې سورت المؤمنین په مونث راوړی دی نظر و معنی ته سیبویه رح د انعام لفظ په مفرد اتو کي راوړی دی چي پر لفظ د افعال جوړ دی کاخلاق کذا قال الفرا. وقال ابو عبیدة والاخفش رح ان النعم والانعام واحد چي مذکر او مونث دواړه مستعملېږي، چي مؤنث مستعمل سي په لحاظ د معنی او څوک چي یې مذکر مستعمل کړي په اعتبار د لفظ دی. او کسائي رح ضمیر راجع بولي و ما ته یعني في بطون ماذکرناه. او بعض مفسرین وایي چي افراد په اعتبار د جنس دی.

پوه سه: چي کلمه د "من" په مما کي لپاره د تبعیض ده لان اللبن بعض مافي البطون دی ولي چي په بطن کي انعام خو نور شیان هم سته. او ضمیر د بطونه راجع دی و بعض ته د انعامو وهو الاناث لان اللبن لایکون للذکور.

مِنۢ بَيۡنِ فَرۡثٖ

کلمه د "من" ابتدائیه ده متعلق په "نسقیکم" پوري ده.

پوه سه: چي فرث خوشیو ته وایي چي د حیوان په کرش کي چي لکه معده د انسان جمع وي، او چي تر دبره د حیون ووتل بیا یې فرث نه بولي.

وَدَمٖ لَّبَنًا خَالِصٗا

یعني په منځ کي د فرث او وینو خدای ﷻ په خپل قدرت سره پیدا کوي شیدې خالصې چي نه د فرث بوی ورسره وي نه د وینو رنګ پکښې وي مع کون اللبن متولداً بینهما.

سَآئِغٗا لِّلشَّٰرِبِينَ ۝٦٦

چي ښه په اسانی سره تر حلق تېرېږي یعني څوک شیدې په ساه نه وهي لکه اوبه چي بعض وخت څوک په ساه ووهي.

فضیلت اللبن: علیه الصلوة والسلام ویلي دي چي دوډۍ یا غوښې وغیره خوري، نو داسي دعا دي کوي اللهم بارک لنا فیه واطعمنا خیراً منه. او که یې شیدې وڅښلې، نو داسي دعا دي کوي "اللهم بارک لنا فیه وزدنا منه" علیه الصلوة والسلام فرمایي فاني لا اعلم شیئاً انفع منه ای اللبن.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي هم دا سبب دی چي طبیبان یا ډاکټران په هیڅ مرض کي له شیدو څخه پرهیز نه ورکوي، او ډاکټران وايي چي څورلس ویټامینه چي په غذائي موادو کي منقسم دي، ټول له دغه ویټامینونه په هیڅ غذا کي جمع نه دي بېله شیدو، او د شیدو دا فضیلت بس دی چي که چا په خوب ولیدل چي ما شیدو وڅښلې ټول له معبران یې تعبیر په علم سره کوي چي اشرف د صفاتو د بشر دی کریمه "وقل رب زدني علماً".

فائده: درویش وايي: چي په اصطلاح کي د قرآن او احادیثو شریفه وو خو لبن شیدو ته وايي لکن عرب اوس اوس یو عرف حادث لري چي لبن شلومبو ته وايي او شیدو ته حلیب وايي.

قصه: درویش وايي: چي زه یو کال حج ته تللی وم د بر پخوا چي په مینا کي د توکرانو خیمې وې، نو موږ یو څو کسه حاجیان انډیوالان وو چي د شکریې د پسه له ذبح څخه تر انډیوالانو دمخه خېمې ته راغلم، یو عرب ناري وهي لبن لبن. نو زما خو د شیدو خیال سو، نو مي یو څو قرشه ورکړه هغه اعرابي د پرې شیدې زما په گمان راکړې ما تعجب وکړی چي دا شیدې یې څرنگه ارزانه راکړې نو مي ستهوپ ولگاوه لړ. اوبه مي ورواچولې چي هغه وه ایشېدلې چاې مي ورواچولې او بوره مي هم ور واچول پخې مي کړې د لبن په اچولو سره. زما دا خیال و چي انډیوالان راسي دا شیرچاې به وخورو خیر انډیوالان راورسېدل ما ته یې وویل چي مولوي صاحبه څه شي دي باندي کړي دي ما ورته وویل چي شیر چاې دي، خیر دوی کوپونه راواخستل ما شیر چاې ورتوی کړې، دوی چي یو غړپ څښي وکړی، نو یې وویل چي مولوي صاحب دا خو دي شلومبو ته چاې او بوره اچولي دي، ما چي یې خوند وکتی رښتیا هم شلومبې وې. دا و تبدیل د اصطلاحي غلطیا. اوس بیرته د آیت د تفسیر پر خوا.

په تفسیر کواشي کي وايي خلق الله اللبن في مكان وسط بين الفرث والدم. ولي چي حیوان چي په خپل کرش کي واښه وغیره پاخه کړي یعني هضم یې کړي. نو په کښته حضه کي د کرش فرث پیدا سي او په منځ کي یې لبن خالص

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پيدا سي چې بل شی په ګډ نه وي، او په لوړه حصه کې یې وینه پیدا سي او په منځ کې دغو دوو چې په لون، بوی او غوند سره مخالف دي قدرت د خدای ﷻ مانع وي چې يو له بله سره ګډېږي نه په خوند، نه په بوی او نه په رنګ کې مع شدة الاتصال بينهما. بيا هينه چې کبد یې بولي پر مسلط کړل سي پر دې درې وصفو باندې، نو هينه وينه و رګو ته د بدن واستوي او شیدې و غولانځې ته، حیوان ولېږي او فرث په کرش کې باقي وي ځو کښته تر دبره د حيوان وځي.

سوال: موږ ځیني وخت حیوان ذبح کړو، نو په کرش کې نه شیدې وي او نه وینه، نو دا خبره څرنګه صحيح ده چې په کرش کې د حیوان وینه، شیدې او فرث درې سره وي؟

خواب: د کواشي رح مطلب دادی چې په کښته حصه کې د کرش ماده د فرث ده او په منځ کې د ماده د لبن ده، او په اعلا کې یې ماده د دم ده. فالمنحدر الى الضرع مادة اللبن فيصير هناک لبنا. د علامه زمخشري رح له بلاغاتو څخه دا شعر دی:

كما يحدث بين الخبيثين ابن لا يؤبن ...... الفرث والدم يخرج بينهما لبن

لکه چې پيدا کېږي په منځ کې د پلار او مور چې دواړه خبيث يعني كافران وي، زوی چې نه وي دده سره ګډ نه خباثت د پلار او نه مور يعني مؤمن طاهر وي داغسي دي فرث او دم چې په منځ کې د لبن پيدا کېږي چې نه خباثت د وينو پکښې سته چې رنګ دی او نه خباثت د فرث چې بد بویي ده.

سوال: ځيني وختونه د حیوان له غولانځې څخه وينه راسي، نو څرنګه صحيح ده چې ضرع ته لبن ورځي؟

خواب: په سبب د يو آفت په غولانځه کې هغه شیدې وينه وګرځي، له شقيق البلخي قدس سره څخه چا پوښتنه وکړه چې اخلاص په عبادت کې د خدای ﷻ څه شی دی؟ ده ورته وویل تمييز العمل من العيوب كتمييز اللبن من بين دم وفرث.

وَمِن ثَمَرَٰتِ ٱلنَّخِيلِ وَٱلۡأَعۡنَٰبِ تَتَّخِذُونَ مِنۡهُ سَكَرٗا وَرِزۡقًا حَسَنًاۚ

كلمة من متعلقة بمحذوف اى ونسقيكم من آه. حسين كاشفي رح وايي: دی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

آشنا مانیم شمارا ارگونه میوهای درختان خرما ودرختان انگورها، نو مراد له نخیل څخه چي جمع د نخل ده د خورما درختي دي. او مراد له اعناب څخه چي جمع د عنب ده د انګور درختي دي.

پوه سه: چي ضمیر د منه راجع دی و عصیر مخذوف ته. والمعنی تاسي جوړوئ له هغه عصیر څخه او لفظ مصدر دی مراد ځني خمر دی او مراد له رزق حسن څخه خورما او دوښا او له انګورو څخه وشکي او رُب او سرکه ده. نو پر دې تقدیر دا آیت دمخه تر تحریم د خمر دی، او په دې آیت کي اشاره وکراهت ته د خمر قبل التحریم. ولي د سکر مقابل رزق حسن راوړی، او مقابل د حسن خو حسن نه وي نو ادنی مرتبه یې کراهت دی کذا في روح البیان.

فائده: تتخذون جمله مستانفه ده د بیان د کیفیت د استقا چي محذوف و.

اِنَّ فِیۡ ذٰلِکَ لَاٰیَۃً لِّقَوۡمٍ یَّعۡقِلُوۡنَ ﴿٦٧﴾

په تحقیق په دغه مذکوره في الآية السابقة کي دلیل د قدرت د خدای ﷻ دی هغه قوم لره چي دوی له عقل سلیم څخه کار اخلي او د خدای ﷻ په منزله آیاتو کي د قرآن عزیز فکر وهي.

وَاَوۡحٰی رَبُّکَ اِلَی النَّحۡلِ

او الهام کړی او په زړه کي ور اچولی رب ستا و مچمچي ته.

اَنِ اتَّخِذِیۡ مِنَ الۡجِبَالِ بُیُوۡتًا وَّمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا یَعۡرِشُوۡنَ ﴿٦٨﴾

چي ته جوړوه (ان مفسرة دی که څه هم ان مفسره وروسته تر قول راځي لکن په "وحي" کي معنی د قول سته) له غرو څخه یعني په غرو کي خوني یعني چرګني. او په درختو کي او په بامو کي د خلګو.

پوه سه: چي کلمه د من دري سره ځایه د تبعیض لپاره ده لان النحل لا یبنی في کل جبل وکل شجرة او ددې و چرګني ته یې بیوت وویل تشبیهًا بیناً الانسان البیت للسکونة.

درویش وابي: چي "نحل" له عجائبو څخه د مخلوق د خدای ﷻ ده (۱) له

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خولي ځخه عسل راباسي او له نبښه ځخه زهر (٢) وكفى للنحل شرفاً قوله تعالى و
اوحى ربک (٣) وكل ذباب في النار الاذباب العسل (۴) په عجائب المخلوقات كي
وايي چي د كوچني اختر ورځي ته يوم الرحمة وايي، او په دغه ورځ كي خداى ﷻ و
نحل ته يعني مچمچى. ته صنعة العسل الهام كړى دى (۵) په حيوة الحيوان كي
وايي چي د نحل خوړل حرام دى كه څه هم عسل يې حلال دي لكه د ښځي شيدي
كوچني ته كه خپل وي او كه بېگانه وي حلالي دي او غوښي يې حرامي دي (٦) د
نحل قتل ناروا دى لانه قطع مادة العسل الذي فيه شفاً كما سيأتي (٧) د نحل
خرڅول چي دوى ټولي په خپل شرګني كي وي او يا خلګو چي صندوقان ورته
ايښي وي روا ده. او كه دوى نه وي پكښي بلكې په اكل الثمرات پسي تللي وي نه
ده روا لانه بيع الغائب كذا في التتمة، او امام اعظم رحمه الله وايي چي د نحل بيع لكه
د نورو حشراتو داسي ده يعني نه ده روا (٧) نحل د خپل ځان لپاره بيوت مسدسه
جوړوي يعني چي شپږ ضلع لري او دا شپږ ضلع داسي سره برابري وي بې پركاره
چي حاذقان د مهندسانو بېله الاتو نسي جوړولاى.

ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرٰتِ

بيا خورک كوي له ټولو مېوو ځخه چي ستاسي اشتها ورته كېږي او كه
تاسي ته ميسر سي كه خوږې وي او كه ترخې وي.

پوهېده: چي لام په الثمرات كي لپاره د جنس دى د استغراق لپاره نه دى لان
كل الثمرات على الاستغراق غير ممكن لهن كما لا يخفى.

فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا

دا ځواب د شرط محذوف دى اى اذا اكلت الثمار في مواضع بعيدة من
بيوتكم يعني چي شاوخوا د بيوتو ستاسي په قحط كي مېوې او ګلان نه وه. نو
تاسي داخلېږئ يعني ولاړه سئ په لارو كي د خداى ﷻ يعني خداى پاک تاسي د
هغه لارو د مواضع بعيده وو الهام كړى دى، نو چي مېوې مو وخوړلې په مواضع
بعيده وو كي بيرته خپلو كورو ته كه د غرو په چاكو كي وي او كه په درختو كي
وي او كه په بامو كي وي او كه چا صندقان ورته ايښي وي د عسلو جمع كولو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لپاره کما في الدور الحاضر او برابر په الهام د خدای ﷻ به خپلو کورو ته راستانه سئ او لار به هم نه درڅخه ورکېږي وهذا من عجائب قدرته تعالی.

پوه سه: چي "ذللاً" جمع د ذلول ده حال دی له "سبل" څخه یعني دغه لارې په هوا کي خدای ﷻ و تاسي ته مذلل او اسانه کړي چي مانع نه درپیښېږي ذهاباً وایاباً.

يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا

راوځي له نسو څخه د نحل.

پوه سه: چي په دې آیت کي التفات دی له خطاب څخه د نحل. گویا خدای پاک خلگو ته وایي يخرج الخ. ولي چي عسل خو د خلگو لپاره نعمت دی نه د مچمچی لپاره، او حکمت د خدای پاک په خلق د نحل انتفاع د خلگو ده في العسل الخارج من بطونها.

شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ

مشروب چي مختلف دي رنگونه د هغو چي سپین، سره، ژړ او شنه رنگونه يې دي، په عسلو کي شفا ده د خلگو د مرضو لپاره.

پوه سه: چي نحل دغه د قي په ذریعه په خپلو بیوتو کي تویوي یعني ددې لپاره چي که مي بیا هوا ورته وسوه بیرته به يې وخورم لکن هغه قي په قدرت د خدای ﷻ عسل وگرځي.

فائده: د عسلو ډېر نومان دي، یو نوم يې حافظ امین دی، ولي هغه شی چي یکښي کښېښوه سي له فساد څخه بې عسل ساتي، حتی علما وایي چي که سړی مړی سر تر نوکه مخ وښا او تو له اندامونه په عسلو طلا کړي، نو دا مړی ابداً نه خرابېږي نه بد بو یه کېږي او نه ورستېږي، او غوښي درې میاشتي له فساد څخه ساتي. او فواکه لکه منه (سېب) یا بهي یا نارنج یا مالته یا کېله وغیره شپږ میاشتي ساتي. او هغه چي ژړ ورستېږي او خرابېږي لکه غوښي چي په عسلو کي کښېږدي تر ډېره وخته باقي وي، وفي الحدیث اول نعمة ترفع من الارض العسل. وفي الحدیث الصحیح کان رسول الله ﷺ یحب الحلوا والعسل مراد له حلوا څخه مطلق خوږ شی دی، او عطف د عسل عطف دی د خاص پر عام

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اظهاراً لشرف العسل لکه عطف د جبرئيل عليه السلام پر ملکو.

مسئله: خوراک د لذيذ الاطعمة والطيبات من الرزق منافي د زهد او صوفي گرت نه دی.

فائده: اختلاف د عسلو د رنګو: بعض وخت په سبب د اختلاف د رنګو د خوراکي موادو د نحل وي. مثلاً سپين کشمش انګور يې خوړلي وه يا سره انګور يا تور انګور يا ژړ انګور الى غير ذالک من الماکولات. او بعض علماً ويي چي په عمر پوري د نحل مربوط دی. نو سپين عسل د ځوان نحل دي. او ژړ عسل د ميانه عمر نحل دي او سره يا زرغونه يا تور د عمر رسيده نحل دي، والله اعلم. له ابن عمر رضي الله عنهما څخه روايت دی چي مؤمن بايد لکه نحل داسي وي چي طيب شی وخوري او طيب عمل وکړي لکه نحل.

پوه سه: چي په حيوٰة الحيوان کي وايي چي ددې "فيه شفاً للناس" معنا داده چي عسل له ادوية مشهوره وو څخه دي چي نافع د ډېرو امراضو دي لکه نوري مشهوري دواګاني دی علماً او حکماً وايي چي دا آيت لا يقتضي العموم لکل علة ومرض في کل انسان لانه نکرة في سياق الاثبات وهي لا تقتضي العموم کما تقرر في النحو. او ابن مسعود او ابن عمر رضي الله عنهم دا آيت پر عموم حمل کوي په اعتبار د عقيدې د مريض. او بيضاوي وايي چي فيه شفاً للناس" يا يوازي شرب العسل لکه په امراض بلغمي ؤ کي او يا سره د نوري دوا لکه د نورو امراضو لپاره، بيضاوي رحمه الله وايي چي قلما معجون الاطباً الا والعسل جزء منه. په حديث صحيح کي راغلي دي چي يو سړی و عليه الصلوٰة والسلام ته راغلی ورته وې ويل چي زما د ورور استطلاق البطن يعني اسهال ناجوړي ده. عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل اسقه عسلاً. نو هغه سړي مريض ورور ته عسل ورکړه لکن استطلاق يې نور ډېر سو. هغه سړی بيا و عليه الصلوٰة والسلام ته راغلی فذکر له حال المريض عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل اسقه عسلاً. هغه سړي چي دوهم وار عسل ورکړه استطلاق يې تر دمخه ډېر سو. دريم وار بيا هغه سړی و عليه الصلوٰة والسلام ته راغلی او د مريض حال يې ورته بيان کړی. عليه الصلوٰة والسلام ورته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وويل اذهب فاسقه عسلاً فقد صدق الله (يعني في قوله فيه شفا للناس) وكذب بطن اخيك. هغه سړي چي درېيم وار عسل ورکړه وړور يې روغ رمټ سو. وفي الحديث الصحيح ان الله جعل الشفا (اى الشفا السريع او الكامل) في اربعة الحبة السودا (دا يې عربي نوم دی او په عربي يې شونيز هم بولي او په فارسي يې سياه دانه بولي. او په اردو يې کلونجي بولي او په پښتو يې توروانجه بولي چي د هر يوناني طبيب په دکان کي خرڅېږي) والحجامة (وينه کښل په مختلفو ځايو کي د مختلفو مرضو لپاره) والعسل (چي بيان يې تېر سو) وما السما. كريمه انا انزلناه من السما ما مباركًا.

روايت دی چي يو سړی وحضرت علي ﷛ ته راغلی او شکايت د سوء الحفظ يې ورته وکړی. علي ﷛ ورته وويل چي ماينه لري چي ولور دي ورکړی وي؟ هغه ورته وويل نعم. علي ﷛ ورته وويل چي له ماينې څخه دي دوه درهمه وغواړه د ولور له روپو څخه لکن په طيب نفس نه په زور. او په هغه دوه درهمه عسل او شيدې رانسه. او هغه دواړه وڅښه سره د باران د اوبو په نهاره ترزق حفظًا كاملاً. د حسن بن فضل ؒ څخه چا پوښتنه وکړه چي علي ﷛ دا څور شيه له څه درکه وروښوول؟ حسن ؒ ورته وويل من آيات القرآن (۱) وانزلنا من السما ما مباركًا (۲) وفي اللبن خالصًا سائغًا للشاربين (۳) وفي العسل فيه شفا للناس (۴) وفي المهر فكلوه هنيئًا مريئًا.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾

يعني په بيان کي د احوال عجيبه وو د نحل يعني تر له مامر د نحل په قصه کي آيت عظيمه پر قدرت جليله د خدای ﷻ چي دومره کوچني حيوان ته يې دومره الهامات کړي دي چي عقل ورته حيران ګرځي. اما دا آيت او حجت د قدرت معبود بالحق لپاره د هغو کسانو دی چي په دقائقو کي د صنعت الهي په غور سره فکر وهي.

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ

او خدای (ﷻ) تاسي پيدا کړي ياست له مور څخه. وروسته بيا تاسي وژني

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يعني يا به كوچنو الي په سن كي او يا د ځوانۍ په عمر كي او يا چي ګرو ښتي سي يا د شيخوخت په عمر كي.

وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰٓ أَرْذَلِ ٱلْعُمُرِ

او بعض ستاسي تر دا څلور سنه چي د قوت في الجمله سنونه وه تېر سي او رد كړل سي او اخس او بېكاره ته د عمر چي دې ته په عربي كي هرم وايي چي تو له اعضاً حتى العاقلة قوت يې صفر و ګرځي. قتاده رح وايي چي ارزل العمر د نيوي (۹۰) كالو سن دى او. او علي رضي الله عنه وايي چي ارزل العمر سن پينځه اوويا دى او بعض وايي چي اتيا كاله دى.

پوه سه: چي عليه الصلوة والسلام به دا دعا كوله اللهم اني اعوذبک من ان ارد الى ارزل العمر كذا في البخاري ومسلم وغيرهما.

لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـًٔا

پوه سه: چي لام لپاره د عاقبت دى يعني عاقبة الامر داسي سړى په دغه سن كي جور سي چي معلومات يې تو له هېر سي. داسي دى چي په نورو استانو دى د علم خاوند و. نو باره حال د ده حال د اطفالو وګرځي في عدم وسوء الفهم قال عكرمه رح من قرء القرآن (يعني لفظاً و معناً) لم يصير بهذه الحالة.

درويش وايي: چي په روح البيان كي وايي چي ارزل العمر حد معين نه لري، ولي بعض كسان چي شپېته كاله ته ورسېږي د ارزل العمر دوره پر راسي. او بعض كسان سل كاله ته ورسېږي لكن د ارزل العمر په دام كي نه وي لوېدلي.

درويش وايي: چي په اوسني حال كي فقير دا تفسير نوشته كوي عمر يې درې نيوي (۹۳) كاله دى وذالک فضل الله يوتيه من يشا والله ذوالفضل العظيم اللهم ابقني على الحالة الموجودة الى اتمام هذه التفسير الى اخيره بالخير والصحة والعافية واجعله لي خيراً باقياً الى يوم القيامة وهذا دعائي منذ شرعت في هذا التفسير مدى الليالي والايام وليس لي تمنى غير هذه النعمة العظمى والله اعلم.

فائده: محمد بن علي الواسطي رح د خان لپاره دا دعا كوله:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يا رب لا تحيني الى زمن .... اكون فيه كلاً على احد
وخذ بيدي قبل ان اقول لمن .... القاه عند القيام خذ بيدي

درویش وايي: چي بحمده تعالى زه هيڅكله پر زامنو نه يم گرځيدلى بلكې دوى ماته محتاج دي في خدمة البيت او چاته مې نه دي ويلي چې ما تر لاس ونسه ولو في ذمن الحج والعمرة.

حکایت: حجاج بن يوسف يو ډېر سپين ږږي ته وويل كيف طعمک؟ خوړک دي څرنګه دى؟ هغه ورته وويل چې خوړک وکړم دروند سم د ولاړو نه يم او که يې نه خورم ضعيف سم هم د ولاړو نه يم. حجاج ورته وويل كيف نومک؟ خوب دي څرنګه دى؟ هغه ورته وويل چې په مجلس كې د خلګو يم بيده يم او چې د خوب وخت راسي تر سهاره ويښ يم خوب نه راځي. حجاج ورته وويل كيف قيامک وقعودک؟ څرنګه ده ولاړه ستا وروسته تر ناسي، او څرنګه ده ناسته ستا چې ولاړ يې؟ هغه ورته وويل اذا قعدت تباعدت عني الارض. چې زه کښېنم يعني وروسته تر ولاړي مځکه ډېره راڅخه لېرې سي، او چې ولاړېږم يعني وروسته تر ناستي مځکه مې تينګه ونسي. حجاج ورته وويل چې تګ دي څرنګه دى؟ هغه ورته وويل ما وبنبته تينګوي او پر پچه نوک وهم.

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٧٠﴾

په تحقيق خداى ﷻ بنه علم لري پر مقادير د عمرو د انسانانو او قادر دى چې شاب قوي مړ كړي يعني بالاجل المعلوم والمكتوب في اللوح المحفوظ او باقي پرېږدي هرم فاني لكه درويش. وفيه تنبيه على ان تفاوت احوال والناس واعمارهم ليس الا بتقدير قادر حكيم حليم. او طبائع د انسانانو په دې كې باد د رمشت دى لكه حكما چې وايي.

فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ

او خداى بالا كړى بعض ستاسي پر بل بعض په رزق بعض اعلى مرتبه غنيان حتى كروړپتيان وي. بعض اوسط غنيان لكپتيان وي بعض ادنى درجه غنيان تجاران وي معمولي تجارت لري. بعض وزيران وي. بعض رئيس جمهوران

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وي. بعض عسكر وي. بعض فقيران وي چي پر هيڅ شي قدرت نه لري او مزدور كاران وي وهكذا نور خلګ هم سته.

فَمَا الَّذِيْنَ فُضِّلُوْا بِرَآدِّيْ رِزْقِهِمْ

يعني نه دي هغه كسان چي تفضيل وركړل سوى دى (يعني الاغنيا على حسب درجاتهم) وركونكي د هغه مال چي تر دوى بالا وي.

عَلٰى مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيْهِ سَوَآءٌ

پر هغو كسانو چي د دوى مزدوران او نوكران وي. يعني چي اغنيا او نوكران د هغه مال په تصرف كي او په صرفولو د مصارفو دي سره برابر وي. يعني مزدور او نوكر دي دومره اختيارات لكه اغنيا ولري.

درويش وايي: چي په دې آيت سره رد دى پر مشركانو چي د خداى ﷻ سره بعض مخلوق د خداى ﷻ برابروي په الوهيت سره. او سره ددې چي د بتان چي دوى يې د خداى ﷻ شريكان بولي د خداى ﷻ سره صلاحيت د شراكت نه لري په يو شي كي د اشياؤ او په يوه د وجوه او مشركان په دې نه دي راضي چي خپل نوكران له خانه سره برابر كړي په اموالو كي خپل ازروى تصرف مع ان مماليكهم من جنسهم في الانسانية وقادرون على التصرفات في الجملة. او ددوى غايت جهالت دى چي اصنام چي جمادات دي د خداى ﷻ سره يې برابروي په الوهيت او عبادت كي.

اَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَجْحَدُوْنَ ﴿٧١﴾

آيا له نعمت څخه د خداى ﷻ تاسي انكار كوئ. ولې چي خداى ﷻ لره شركا وا ياست. نو بايد نعمتونه د خداى ﷻ و هغو شركاؤ ته منسوب كړئ او له دې څخه منكر سئ چي دا نعمتونه له جانبه څخه د خداى ﷻ دي.

سوال: د "جحود" چي معنا يې انكار دى صله كلمه ده با نه راځي؟

ځواب: جحود كفر لره مستلزم دى او د كفر صله بأ راځي. مثلاً يقال فلان كفر بالله.

درويش وايي: چي په راتلونكو آيتو كي خداى ﷻ نور نعمتونه و خلګو ته بيانوي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ

او خدای (جل جلاله) پیدا کړي دي تاسي ته ستاسي له جنس څخه مایني یعني هغه هم انسان ده.

پوه سه: چي ازواج جمع د زوج ده او زوج نر او ښځي دواړو ته ویل کېږي. ولي چي زوج په معنی د جوت دی چي مقابل د فرد دی، نو هر یو له نر او ښځي څخه فرد وي چي نر ماینه پیدا کړه یا ښځي مېړه پیدا کړی جفت وګرځي، او بعض کسان ګمان کوي چي زوج نر ته وایي او ښځي ته زوجه وایي فقد غلط، ولي له دغه آیت څخه مخالف دی ولي چي ازواج جمع مذکر ده جمع مؤنث زوجات ده او سره ددې چي مراد له ازواج څخه په دې آیت کي ماینې دي بقرینة لکم چي مراد ځني نر دي، او بل مخالف دی له هغه آیت قرآني څخه چي خدای جل جلاله آدم علیه السلام ته وویل "اسکن انت وزوجک الجنة آه".

فائده: د ازواج د نعمت حکمت دادی چي په ماینو سره وحشت د نر دفع کېږي او د ماینې سره یې الفت پیدا کېږي او اولاد ځني پیدا کېږي الی غیر ذالک من فوائد الزوجات کخدمة البیت.

اَزْوَاجًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَزْوَاجِكُمْ بَنِيْنَ وَحَفَدَةً

او تاسي ته یې پیدا کړل له ماینو څخه ستاسي زامن او لمسیان.

پوه سه: چي "حفدة" جمع د حافد ده چي اولاد الاولاد ته وایي کذا في القاموس، او حافد مسرع في الخدمة ته هم وایي، نو له دې سببه بعض مفسرین وایي چي مراد له حفدة څخه هم بنین دي والعطف لتغایر الوصفین البنوة والاسراع في الخدمة، والتغایر الوصفي قائم مقام التغایر الذاتي کما قال صاحب روح المعاني، او بعض مفسرین وایي چي مراد له حفدة څخه بنات دي، ولي چي لوڼې د کور خدمتونه ډېر په چټکۍ سره کوي، لکن دا تفسیر روح البیان رد کړی دی په دې سبب چي دا سورت مکي دی او خطاب د مشرکانو سره دی او خدای جل جلاله دوی ته په ډول د امتنان او احسان دا خبري کوي وهم کانوا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تسود وجوههم عند الاخبار بالبنات. کريمه "واذا بشر احدهم بالانثی ظل وجهه مسودا وهو کظیم" ای مملو من الغم نو به خدای ﷻ په ځای کي د امتنان پر دوی بنات ذکر کوي.

درویش وايي: چي روح المعاني ددې آيت نور تفسيرونه هم ذکر کړي دي و تبعه المظهري لکن په سبب د طول البيان هغه تفسرونه درویش ملتوي کړه.

وَّرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ

او تاسي ته يې په رزق درکړي د ډېر لذيذ خوندور نعمتونه او يا حلالات او کلمه د "من" لپاره د تبعيض ده ولي چي تول طيبات خو په جنت کي دي او ما في الدنيا د هغو يو نمونه ده.

اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُوْنَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُوْنَ ﴿۷۲﴾

آيا په باطل سره دوی يعني مشريکنو ايمان دی. چي د بعضو طيباتو نسبت دوی و خپل اصنامو ته کوي؟ او په نعمت سره د خدای ﷻ دوی کفر کوي چي نسبت يې و بتانو ته کوي. په صحيح حديث کي راغلي دي قال رسول الله ﷺ قال الله تعالی "اني والجن والانس في نبأ عظيم اخلق ويعبد غيري وارزق ويشکر غيري" زه. جن او انس په لوی يه خبره کي سره مختلف يو. پيدا کوم يې زه او عبادت د غير کړل کېږي يعني انس او جن عبادت د غير کوي من الاصنام والشمس والقمر والملائکة. او رزق زه ورکوم او شکر د بل ويل کېږي يعني د اصنام وغيرها. او جار ومجرور چي "بنعمت الله" دی پر عامل چي "يکفرون" دی لپاره د تخصيص مبالغه او يا لپاره د محافظت د اواخرو د آيتو. او بعض مفسرين وايي چي له باطل څخه ما امرهم الشيطان مراد دی من تحريم البحيرة والسائبة والوصيلة يؤمنون به وبنعمة الله ای بالطيبات من التي احل الله لهم يکفرون ويجحدون تحليله وقيل الباطل الشيطان دی او نعمت د خدای رسول الله ﷺ دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ شَيْـًٔا وَّلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ۝۷۳

او دوی "یعني المشرکین" عبادت بېله خدایه د هغه شي کوي چي هغه مالک نه دی دوی لره د رزق د اسمانو څخه یعني د باران په اورېدلو سره او نه د ځمکي څخه د ارتذاقي موادو په شنه کېدلو سره د هیڅ شي. او نه طاقت ددوی سته لکونه جمادات.

بوه سه: چي اخفش رح وایي چي "شیئًا" بدل دی له "رزق" څخه په معنی د مرزوق دی، نو معنا داده چي دا ددوی معبودات چي بتان او جمادات دي مالک د مرزوقاتو نه دي قلیلاً ولا کثیراً. او فرا رح وایي چي "رزقًا" مصدر دی او "شیئًا" منصوب دی مفعول به د "رزقًا" دی.

سوال: ضمیر د "لایستطیعون" جمع دی راجع و "ما" ته دی او د "لایملک" ضمیر چي مفرد دی هم راجع دی و "ما" ته فکیف یجوز ذالک؟

ځواب: جمعیت د ضمیر نظر و معنی ته د "ما" دی ولي چي مراد له "ما" څخه بتان دي او هغه ډېر دي او افراد د ضمیر یې نظر و لفظ ته د "ما" دی چي لفظ یې مفرد دی. او دوی لره په قرآن کریم کي او د عربو په محاوره ډېره مثالونه سته. او دا احتمال هم لري چي ضمیر دي کفارو ته راجع وي. یعني طاقت نه لري کفار د رزق او سره ددې چي دوی احیاً دي، فکیف بالجمادات.

فَلَا تَضْرِبُوْا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ ط

نو تاسي ایها الکفرة مه بیانوئ خدای جل جلاله لره امثال. ولي ضرب المثل خو تشبیه د یوه حال په بل حال سره او تاسي خو خدای جل جلاله نه پېژنئ او نه یې په صفاتو سره کما حقه خبر یاست او نه په هغو صفتو خبر یاست چي پر خدای جل جلاله نه جاري کېږي بلکي اطلاق پر خدای جل جلاله یې ممتنع وي فکیف یصح منکم ضرب المثل لکونه قیاسًا للغائب علی الشاهد وذالک باطل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

په تحقیق خدای ﷻ خبر دی په ضرب د امثالو لکه په قرآن عزیز کي یې ځای پر ځای ضرب المثل راوړي دي، او تاسي په ضرب المثل نه پوهېږئ او نه یې په شرائطو خبریاست، وفي المثنوي:

در تصور ذات او را گنج کو .... تا درآید تصور مثل او

وفي الحديث النبوي ﷺ ان الله احتجب عن البصائر كما احتجب عن الابصار (خدای ﷻ پټ دی له عقولو څخه د مخلوق لکه چي له سترګو څخه پټ دی) وان الملائكة الاعلى يطلبونه كما تطلبونه (او جماعت اعلی د ملکو طلب د خدای ﷻ کوي لکه تاسي چي طلب کوئ) ولهذا قال الحكماء تصوره تعالى بالكنه وبكنهه ممتنع، والتفصيل في شرح السلم للقاضي محمد مبارك رحمه الله.

درویش وایي: چي دا مغلق خبره ما ددې لپاره وکړه چي اهل العقل د اهل النقل سره متفق دي په دې مسئله کي يعني فلا تضربوا لله الامثال الی اخير الآية.

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَّمْلُوكًا

خدای ﷻ بیانوي یو مثال (یعني د خپل ځان لپاره او د هغه چا لپاره چي مشکان یې عبادت کوي د ماسوی د خدای ﷻ) د یو مریي چي مملوک د یو چا وي.

یوه سه: چي "عبداً" بدل دی د "مثلاً" او عبد چي په مملوک یې مقید کړی احتراز دی له حر څخه ولي چي هغه خو هم عبد الله دی لکن مملوک د چا نه دی.

لَّا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ

چي قدرت نه لري پر هیڅ شي، دا قید احتراز له عبد ماذون څخه دی، ولي هغه ده ته بادار اجازه د کسب او تجارت ورکړی دی، نو هغه قادر دی په اذن د مولی، او داغه رنګه احتراز دی د مکاتب مریي څخه ولي هغه هم په خلاصولو د خپل ځان له مریي توب څخه کسب او مزدوري وغیره کولای سي کما في کتب الفقهاء رحمهم الله.

درویش وایي: چي عبد مملوک لا يقدر على شيئ خدای ﷻ مثل ګرځولي دي د هغو بتانو چي مشرکان یې د خدای ﷻ سره په عبادت کي شریکان ګڼي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او س مثال د خپل ځان وايي.

وَمَنْ رَّزَقْنٰهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا

او هغه څوک چي رزق ورکړی وي، موږ رزق حسن يعني طيب حلال كثير.

پوهېږه: چي من موصوله دی او عطف دی علی عبد د هغه مقابل دی فالمعنی وحراً غنياً كثير المال.

فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَّجَهْرًا

نو دی اتفاق کوي له هغه مال څخه په پټه او ښکاره يعني ينفق كيف يشأ.

نو دا ضرب مثل خدای ﷻ دليل ددې وګرځاوه چي ممتنع دی اشراک او برابري په عبادت او الوهيت کي په منځ کي د بتانو چي هغه اعجز المخلوقات دی او په منځ کي د الله چي غني دی او قادر دی پر هر شي.

هَلْ يَسْتَوٗنَ

استفهام انكاري دی يعني هرګز نه سي سره برابر‌ېدای.

سوال: په ضرب مثل کي خو دوه شيه ذكر سوي چي عبد مملوک او حر غني نو بايد بل يستويان ويل سوی وای، نو صيغه د جمع څه وجه لري؟

ځواب: صيغه د جمع په اعتبار د جنسين رواږه فالمعنی هل يستوي الاحرار والعبيد.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ

ثنا وصفت همه وهمه خدای ﷻ لره دی لانه معطی النعم كلها موصوف بصفات الجمال والجلال لا يستحق الحمد غيره تعالی فضلاً عن استحقاق العبادت والالوهية صدق الله العظيم. بلکي ډېر د مشرکانو د مکې نه پوهېږي څکه نسبت د نعمتو د خدای ﷻ وبتانو ته کوي بيا نو عبادت د هغو بتانو کوي له دې کبله چي دوی موږ ته دا نعمتونه راکړي دي.

درويش وايي: چي ابن جريج رح له عطا رح څخه روايت کړی دی چي مراد د عبد مملوک څخه ابو جهل دی او مراد له "من رزقه رزقا حسنا" څخه ابوبكر رضی الله عنه دی لکن تخصيص من غير مخصص دی عموم د آيت اولی او مختاره د جمهور المفسرين

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دی. او بل دا چي په دې تفسیر کي و مجاز ته ضرورت سته ولي چي ابو جهل خو عبد مملوک لا یقدر علی شیئ نه ؤ کما لا یخفی. والعجب من المظهري یذکر امثال هذه التفاسیر البعیدة. صاحب د کشف المحجوب راوړي دي چي يوه ورځ و خلوت د شیخ ابو العباس شیباني قدس سره ورغلم: وی را دیدم که این آیت "بل اکثرهم لا یعلمون" میخواند ومیگریست ونعره پرسوز وگداز میزد پنداشتم که خواهد رفت (یعني ما گمان کاوه چي ځکندن یې دی له دنیا څخه به ولاړ سي) گفتم ای شیخ این چه حالتست که ترا بگریه دلسوز اورده گفت که یازده سال میگزرد تا ورد ما تا اینجا رسیده است. واز اینجا نمیتوانم گذشت، آری حدوث درقدم نمیتواند رسید. وممکن از کنه واجب الوجود خبر نتواند داد این بیت بخواند:

نیست یا هست چون زند پهلو .... قطره بابحر چون کند دعوی

فائده: لفظ د "اکثرهم" یې ووایه او سره ددې چي ضمیر خو راجع و مشرکانو ته دی تنبیهاً علی ان بعض المشرکین یعلمون ذالک لکن عمل په موجب د هغه نه کوي عناداً وتکبراً.

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ اَحَدُهُمَآ اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ

خدای ﷻ مثال بیانوي د بتانو او د خپل ځان په دوو کسانو سره چي یو یې مور زاده کوڼ او گنگی وي چي اخرس یې بولي چي نه خبره اوري او نه خبري کولای سي، چي قدرت نه لري پر یو شي د کسبو د دنیا لنقصان عقله.

وَّهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰىهُ ۙ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُّ لَا يَاْتِ بِخَيْرٍ

او دوی درونند باروي پر قریب او متولي د کارو دده، هره خوا ته چي یې واستوي مولی دده یعني په اشاراتو سره راتگ په خیر سره نسي کولای یعني هغه متوجه الیه امر نسي اجرا کولای.

یوه سه: چي دا مثال دی د صنم چي نه خبري اوري او نه خبري کولای سي او نه عقل لري. او دا بت پر عابد دده درونند بار وي چي له یوه ځای څخه یې بل ځای ته وړي او د گرز له سببه هره ورځ صافه پوري موږي او دا عابد چي هر مراد او مطلب له

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د، څخه وغواړي صنم یې نسي اجرا کولای لکونه جماداً بلا علم ولاقدرة.

هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٧٦﴾

یعني عقل یې سالم وي فهم او فکر لري او ژیباړی وي او پر راه راست وي. او خلګو ته یې فائدې رسیږي او خلګ پر عدل باعثه کوي وهو التوسط بین الافراط والتفریط في القوة العقلیة والقوة الشهویة والقوة الغضبیة. او دی خپله پر سمه لاروي هر مطلب ته چي متوجه سي په سهولت سره لاس ته راوستای سي.

درویش وایي: چي دا مثل دی چي خدای پاک د خپل ځان لپاره ویلی دی. شیخ الاسلام علي البزدوي رح وایي چي غرض له دواړو مثالو څخه نفي د مساوات په منځ کي د خدای جل جلاله او په منځ کي د مایعبده المشرکون.

درویش وایي: چي وما اختاره شیخ الاسلام هو الظاهر من سیاق الآیات. او مظهري او روح البیان په قیل سره نور احتمالات راوړي دي چي د بعضو نسبت یې و ابن عباس رضي الله عنهما ته کړی دی او د بعضو دا یې مقاتل رح ته کړی دی چي هغه ټوله احتمالات روح المعاني رد کړي دي په سبب د عدم صحت د اسنادو. وایضاً یأبی عن الاحتمالات المذکورة العقل السلیم والفهم المستقیم فلذالک اعرضنا عن ایرادها وردها تفصیلاً. که څوک تفصیل ددې احتمالاتو غواړي نو دي تفسیر روح البیان او تفسیر مظهري مطالعه کړي او که یې تفصیل د رد غواړي نو دي روح المعاني په غور سره وګوري.

حاسد د څوله پټه ونسه د عبیدالله ټولې خبرې په حواله دي د تفاسیر معتبره وو والله اعلم بحقیقة الحال.

فائده: "ضرب الله مثلاً" په دواړو ځایو کي که څه هم صیغه د ماضي ده لکن مقصود ځني انشا د ضرب المثل ده لاحکایة الضرب في الزمان الماضي فتامل هداک الله لفهم دقائق کلام الله عزوجل.

وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ

یعني خاص خدای جل جلاله لره دی علم د پټو شیانو (په حذف د مضاف یعني لفظ علم)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي لـه غيب څخـه مراد ماغاب عن الخلق ولي د خداى ﷻ غيبت ممكن نه دى، او حصر د علم غيب په خداى ﷻ پوري لـه تقديم څخـه د خبر چي لله دى پر مبتدأ باندي چي غيب مضاف دى فهمېږي او كلمـه د لام هم ممد ددي اختصاص ده.

وَمَآ أَمْرُ ٱلسَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ ٱلْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ

او نـه دى حال د قيام د قيامت في سرعته وسهولته اذا اراد الله ذالـك. پـه بيضاوي كي وايي چي "لمح رجع الطرف من اعلى الحدقة الى اسفلها" او دا هم خداى پاک د مثال په توگه وايي "اذ لا يعرف اقل منه في العرف" (او هو اقرب) اى بل هو اقرب من لمح البصر. ولي چي خداى ﷻ تو لـه خلگ دفعةً ژوندي كوي اذا قال له كن فيكون او هر شى چي دفعةً پيدا سي كـان في آن ولا امتداد للآن كما هو مثبت عند العقلاً.

إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧٧﴾

پـه تحقيق خداى ﷻ پر هر شي قادر دى يعني اذا شائـه. نو قـادر دى پر احيا د تولـه مخلوق دفعةً كما احيا هم في الدنيا تدريجاً. بغوي رح وايي نزلت يعني آيت فوق پـه كفارو كي د مكې چي دوى غوښتنـه كرلـه د ژر راتلو د قيامت استهزاءً والا فهم منكرون عن القيامة.

وَٱللَّهُ أَخْرَجَكُم مِّنۢ بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْـًٔا

خداى ﷻ تاسي را ايستلي ياست لـه نسو څخـه د ميندو ستاسي پـه داسي حال كي چي نـه پوهېداست تاسي پـه هيڅ شي. مظهري رح وايي مستصحبين جهل الجمادية انتهى.

درويش وايي: چي اولى دا ده چي ويلي يې واى متشابهين جهل الجمادية لان العقلاً كلهم يقولون ان للطفل الخارج علم حضوري ستـه بنفسـه والجماد ليس له علم حضوري ولا حصولي فافهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾

او تاسي ته يې درکړې وه سمع (سمع په معنی د اسماع ده لکونه مصدراً لاحاجة الى جمعه او سترګې او زړونه جمع د فؤاد ده. نو په دغو حواسو تاسي بعض جزئيات د اشياؤ لکه مور او لور پېژندل او بيا په زړو سره شرکت د انسانانو او مباينه ددوی د سپو او پشانو سره په تکرار د احساس پوه سواست حتی چي تاسي بعض علوم بدهية هم وپېژند چي دې ته درجې حکماً عقل بالملکة وايي او اول درجې ته عقل هيولاني وايي.

پوه سه: چي "لعل" په معنی د لام کي دی يعني ددې لپاره چي تاسي په شکر ووایاست پر دغو نعمتو چي پر تاسي طوراً بعد طور راغله او تاسي واوړېدل من الله المتعال.

أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ

دا بيان دی د بل حجت پر وجود د صانع و توحيده آيا دوی نه ګوري ومرغانو ته يعني تر صغيره او کبيره پوري، چي دوی مسخر دي و الوتو ته په واسطه د وزرو په هوا کي په منځ کي د مځکي او اسمان. په قاموس کي وايي چي جو هو الهوا.

پوه سه: چي مرغان که څه هم و مځکه ته نژدې تر اسمان لکن جو السما چي ذکر سو ددې جهته طرف د اسمان دی.

تنبيه: په دې آيت کي اشاره و دې ته ده چي طيران د مرغانو په مقتضی د طبع ددوی نه دی بل بتسخير الله تعالى وان كان مقتضى طبع الطير من الثقل السقوط.

مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ

نه دي خوندي کړي دغه مرغان په هوا کي بېله تاثير د قدرت د خدای ﷻ على خلاف طبعهن من الثقل في الغاية في بعض الطيور نه ده لوري خوا د خړېدلو شی سته او نه د کښېتي خوا تنبه سته.

فائده: هغه داده چي هوا د مرغانو لپاره خدای ﷻ داسي مسخر کړې ده لکه درياب د آب باز لپاره. يعني آب باز په اوبو کي لاسونه ځان ته جوت وي بيا يې

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

غوړوي نو په دې ذريعه يې اوبه نه غوټه کوي مع ثقله درغه رنګه مرغه وزرونه په هوا کې په ځان پوري جوتوي بيا يې له ځانه ځخه لېرې کوي، نو په دې سبب دی کښته را ايله کېږي، او د قدرت له عجائبو څخه د قدرت داده چې بعض مرغان په هوا کې هګۍ واچوي او هغه هګۍ وروسته په هوا کې چيچى سي، وما ذالک الا بتسخير الله ﷻ وعجائب قدرته تعالى طير ابابيل التي رمت اصحاب الفيل بحجارة من سجيل کما نطق به القرآن الکريم، ومن عجائب الطيور ما يقال له "همای" فانه من سکان الهوا په هوا کې هګۍ اچوي او په هوا کې يې چيچى زيږي او پښې نه لري دومره بدن يې دی لکه د ګيږ کې، چې مړ سي په هوا لانې يې په صحرا کې د هند ليدل کېږي.

درويش وايي: چې فالحق ان نقول ولا يعلم جنود ربک الا هو، له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دی چې هوا معمور ده په امم مختلفة الخلق سره.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾

په تحقيق په دې احوالو کې د مرغانو د هر دلائل د قدرت دي هغه قوم لره چې ايمان پر قرآن لري تخصيص د مومنانو يې په دې سبب وکړی چې دوی په دقائقو کې د قدرت د خدای ﷻ فکر وو هي بخلاف الکفرة.

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّن بُيُوتِكُمْ سَكَنًا

بيان د نعمت اخرى دی او خدای ﷻ ګرځولي دي ستاسي له خونو څخه يعني چې په خښتو يا پخې يا اومې يا په ډبرو کې جوړې کړه ځای د سکونت ستاسي؛ سکن مصدر په معنی د مفعول دی يعني المسکن.

وَجَعَلَ لَكُم مِّن جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ ۙ

او خدای ﷻ پيدا کړي دي تاسي لره له پوستو څخه د چارپايانو يعني اوښان، غوايي، ميږي، پسونه او بزې، خونې چې خيمې يې بولي او اخبيته يې هم بولي چې له څرمنو څخه يې مالداران د صحرانشينو جوړوي، چې تاسي نه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سپکي وي په وخت کي د سفر او د اقامت. او دا هم احتمال سته چي له جلود څخه په عموم مجاز ما على جلود البعير من الوبر وصوف الغنم ومن شعر المعز ته هم شامل مراد وي چي له هغو څخه هم خیمې لوی او کوچنی. جوړيږي.

وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٨٠﴾

يعني له وړيو څخه د پسو او د وړيو څخه د اوښانو چي وبر يې بولي. او د بزو وجغونې او د کور شيان لکه کمبلې. پرشونه. شړۍ او پشمي کالي. او اسباب د تجارت تر يو وخته پورې. په حديث شريف کي راغلي دي چي رسول الله ﷺ وايي من بنى بنيانًا من غير ظلم ولا اعتدا او غرس غرسًا في غير ظلم ولا اعتداً كان له اجر جاريًا ما انتفع به احد من خلق الرحمن.

پوه سه: چي "اثاث" جمع دی مفرد د لفظ نه لري.

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا

او خدای ﷻ پيدا کړي دي ستاسي لپاره له هغو شيانو څخه چي خدای پيدا کړي دي من الشجر والجبل والابنية ظلالاً. سايې چي تاسي ځانونه په وساتئ له گرمۍ څخه د لمر مثلاً په دوبي کي او يا په ديار حاره وو کي مثلاً عربستان.

وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا

او گرځولي دي خدای ﷻ ستاسي د نفع لپاره له غرو څخه (يعني له غارو څخه چي په غرو کي وي) داسي ځايونه چي تاسي ځانونه پکښي ساتئ. يا دا معنی چي له دښمنانانو څخه ځانونه پکښي محفوظ کړئ او يا په هغو غارو کي سکونت وکړئ يا هورې په آلاتو سره خونې جوړې کړئ "اکنان" جمع د کن ده.

پوښتنه: خدای ﷻ نعمت د جبالو د اکنانو ذکر کړی او سره ددې چي د سهل مځکو اکنان تر اکنانو د جبل ډېر دي؟

ځواب: عطاؒ وايي چي نزل القرآن على قدر معرفتهم كما في هذه الآية. ولي چي عرب د هغې زمانې عمومًا په غرو کي اوسېدل. د سهل مځکي د خونو اوسېدل پکښي کم وه.

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ

او خدای ﷻ تاسي ته درکړي دي قمیصان یعني د پنبه ؤ یا د وړیو یا د کتان یا د وریښمو چي تاسي وساتي له ګرمی څخه.

سوال: په قمیصانو خو سړی له یخه هم ساتل کېږي؟

ځواب: هو! لکن یو ضد یې ذکر کړی او مراد دواړه دي لدلالة المذکور علی المحذوف او بعض مفسران وایي چي څونکه ګرمي په دیارو کي د عربو ډېره وه او یخ یې ډېر کم ؤ نو ځکه یې حر ذکر کړی.

وَسَرَابِيلَ تَقِيكُم بَأْسَكُمْ

ای جعل لکم سرابیل یعني قمیصان د وسپني چي په عربي یې درع بولي او په پښتو یې زغره، چي دغه قمیصان تاسي ساتي له جنګ الم او جرح څخه که توري وي او که د نېزې په وخت کي د شدت د جنګ.

درویش وایي: چي اول واضع د توري او زغرې داؤد علیه السلام دی کما نطق به القرآن "والناله الحدید" الی اخیر الآیة. او لقمان حکیم د داؤد علیه السلام سره یو ځای ؤ چي داؤد علیه السلام دا زغرې جوړولې او کړی د وسپني او په منځ کي د کړیو به یې نري نري مېخونه ورکول شپږ میاشتي دا سلسله جاري وه. لکن لقمان پوښتنه نه ځني کول چي ته دا څه شی جوړوې او د څه لپاره یې جوړوې، نو داؤد علیه السلام چي زغره پوره کړه. نو یې واغوستل او داسي یې وویل نعم لباس الحرب ... بیت:

چو لقمان دید کاندر دست داؤد .... همی آهن بمعجز موم گردد
نه پرسیدش چه میسازی که دانست .... که بی پرسید نش معلوم گردد

وکان کما زعم. یعني بې پوښتني یې لقمان ته حکمت معلوم سو.

یوه سه: چي داؤد علیه السلام وروسته صفت د زغرې جوړېدلو په چټکی روان ؤ حتی تر زمانې د رسول الله ﷺ حتی چي علیه الصلوة والسلام مبارک په جنګو کي د کفارو سره زغره اغوستې وه، او په صحیح احادیثو کي راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام دوې زغرې یوه پر بله سربېره اغوستي دي. رفته رفته چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نقشه د زغرې بدله سوه او په ځای کې د تورو او نېزوو او غشو کلاشنکوفونه او توفنچې او دستي او هوايي بومان منځ ته راغلل. نو صفت د زغرو پای ته ورسېدی الا ماشاء الله تعالی.

كَذَٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾

"كذالک" يعني لکه چې اتمام د نعمتو مذکوره وو يې پر تاسي کړی ؤ" خدای تام ګرځوي نعمت خپل پر تاسي يعني اې قريشو د مکې چې تاسي ته يې رسول راواستاوه او په معجزو يې دده رسالت ثابت کړی او ستاسي په عربي ژبه يې قرآن کريم نازل کړی واتم عليکم الحجة واعز الاسلام.

ددې لپاره چې اسلام به قبول کړې ډېر خلګ د عربو و غيرهم څخه او طاعت به خالصاً د خدای ﷻ کوي او بت پرستي به محو او نابوده وګرځي.

فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَٰغُ الْمُبِينُ ﴿٨٢﴾

که اعراض وکړي يعني اهل مکه له قبول څخه د اسلام او ستا خبره ونه مني.

پوه سه: چې اصل جزاء د "ان" محذوفه ده يعني فلا تهتم ته غم مه کوه يعني زړه مه تنګوه و قوله فانما آه. دليل د جزاء دی په ځای کې د جزاء دربدلی په دې معنی چې پر تا نه ؤ مګر بلاغ د امر الهي وقد اکملت البلاغ المبين يعني بې پردې او بېخوفه دې تبليغ د امر الهي ورته وکړی. نو په دې آيت کې سبب چې بلاغ مبين دی په ځای کې د مسبب چې فلا تهتم چې اصل جزاء وه راوړی يې دی فافهم.

يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنكِرُونَهَا

دوی پېژني نعمت د خدای ﷻ هغه نعمتونه چې په دمخه آيتو کې خدای ﷻ بيان کړه. ولې دوی په دې اقرار کاوه چې دا مذکوره نعمتونه دي. او هم يې په دې اقرار کاوه چې له جانبه څخه د خدای دي. وروسته يې انکار کاوه له نعمت څخه د خدای ﷻ چې عبادت د خدای ﷻ مخلصين له الدين يې نه کاوه بلکې بتان يې په عبادت کې ورسره شريکان بلل. سدي رح وايي چې مراد له نعمت څخه ذات انور د عليه الصلوة والسلام دی. فالمعنى يعرفون کفار مکة بنبوة محمد ﷺ

بالمعجزات الواضحات لکن انکار دده له نبوت څخه يې عناداً او تکبراً کاوه.

يوه سه: چې کلمه د "ثم" لپاره د تراخي في الزمان نه ده کما هو اصل معناه بلکې لپاره د انکار او استبعاد وروسته تر معرفت.

وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٣﴾

او ډېر ددوی کافران او منکر له نبوت څخه د علیه الصلوة والسلام دي پر تفسیر د سدي رح. او یا اکثر ددوی چې نعمتونه د خدای ﷻ پېژني چې من الله دي وروسته دوی کافران دي په هغو نعمتو سره چې نسبت ددغو نعمتو يې و بتانو ته کاوه. په هر صورت دلته یو سوال پیدا کېږي چې په دمخه آیت کې خو ضمیر د یعرفون او ینکرون خو ټوله کافرانو مشرکانو ته راجع دی او په دې آیت کې دا وویل سول واکثرهم الکافرون. ددې سوال دفع روح البیان په دې سره کړې ده "یعرفون" ای بعض المشرکین ثم ینکرونها بافعالهم حیث یعبدون غیر منعمها (چې خدای ﷻ دی) ای الاصنام. او بقولهم انها بشفاعة آلهتنا واکثرهم الکفافرون ای المنکرون بقلوبهم غیر المعترفین بماذکر انتهی. او مظهري رح دفع په دې ډول کړې ده وذکر الاکثر اما لان بعضهم لم یعرف الحق المذکور لنقصان العقل او التفریط في النظر او لانه لم یبلغ حد التکلیف واما لانه قال الاکثر واراد به الکل انتهی. او صاحب د روح المعاني يې په دې سره دفع کړې ده چې اسناد د سابق یعني یعرفون وینکرون دي پر خپل ظاهر پاته وي. والمراد ان اکثرهم المقرون الثابتون پر کفر دي الی یوم یلقونه فالتعبیر بالاکثر لعلمه تعالی بان منهم من یؤمن به. او نورې توجیهاتې يې هغه کړي دي چې مظهري يې نقل د روح المعاني څخه کړی دی وان لم ینسبه الی روح المعاني کما هو دیدنه.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا

او ذکر کړه یا محمد (ﷺ) هغه ورځ و کافرانو ته چې مونږ وپاخه وو له هر امت څخه شاهد یعني پر هغه امت چې رسول د هغه امت دی چې پر مؤمنانو د هغه امت به شاهدي په ایمان سره اداکوي او پر کافرانو په کفر سره.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي "یوم" په مشهو رسره منصوب دی په اذکر مقدر سره او مظهري دا توجیه هم ذکر کړې ده خوفهم يوم آه.

ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا

او وروسته تر شاهدی د رسول اجازه نه ورکول کيږي يعني له جانبه څخه د خدای وه هغو کسانو ته چي په دنيا کي يې کفر مختاره کړی و يعني چي دوی دي عذر و خدای ﷻ ته ووايي، ولي عذر صحيح خو نه لري. ولي چي خدای ﷻ رسول سره د معجزاتو دوی ته ور استولی و. او بعض مفسرين وايي چي دمطلق خبرو اجازه نه ورکول کيږي. وهذا بعيد لقوله تعالى في شانهم "ربنا قد غلبت علينا شقوتنا آه" ولقوله تعالى "ربنا فارجعنا نعمل صالحاً آه" ولقوله تعالى حكاية عن قولهم "والله ربنا ماكنا مشركين آه. الا ان يقال يوم القيامة ذو الوان ففي بعضها يوذن لهم في مطلق الكلام وفي بعضها لايوذن لهم.

وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٤﴾

او نه له دوی څخه طلب د رضا د خدای ﷻ کول کيږي يعني چي اوس خدای راضي کړي، ولي په ورځ د قيامت د خدای ﷻ رضی ممکنه نه ده. ولي دار الآخرة خو دار التكليف نه دی. او نه دوی و دنيا ته رد بيږي چي ايمان راوړي او اعمال صالحه وکړي او خدای ﷻ راضي کړي لانهم يطلبون ذالک ای الرد الى الدنيا لكن لايقبل ذالک منهم.

وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٥﴾

او هغه چي ووينې هغه کسان چي ظالمان وي يعني کافران عذاب د جهنم او بيا نه سپکول کيږي عذاب يعني وروسته تر دخول د جهنم او دوی ته مهلت ورکول کيږي يعني قبل الدخول.

درويش وايي: چي مظهري او صاحب د روح البيان په خواب کي د "اذا" هيڅ نه دي ويلي. او مشهوره توجيه د "اذا" په خواب کي د "اذا" في امثال هذا لروا امراً قطيعاً. او روح المعاني وايي چي بعض مفسرين وايي چي فلا يخفف عنهم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د اذا دی لکن تقدیر د فهو لا یخفف اولی دی، تا چي جمله اسمیه سي، ولي چي نحات وایي چي مضارع که مثبت وي او که منفي چي په څواب کي د اذا واقع سي دخول د فا پر ناجائز دی، او ابو حیان ددې توجیه هرکلی کړی دی. او خفاجي رح په شرح کي د بیضاوي دا توجیه تر سخت تنقید لاندي نیولې ده. دی وایي چي تقدیر مذکور خلاف الاصل دی.

نتیجه: څواب مشهور د چون وچرا څخه خلاص دی والله اعلم بالصواب.

پوښتنه: خدای پاک لا یخفف عنهم جمله فعلیه مضارعه راوړه او "لاهم ینظرون" یې جمله اسمیه راوړه حکمت یې څه دی؟

څواب: نکته یې داده چي عدم تخفیف خو واقع دی وروسته تر رویت د عذاب، نو ځکه جمله فعلیه مضارعه راوړه، چي دلالت پر ثبات کوي بخلاف عدم الامهال فانه ثابت لهم في تلک الحالة بل علی الدوام فلهذا اورد الجملة الاسمیة فتدبر کذا في الخفاجي، حافظ شیرازي رح:

کاری کنم ورنه خجالت بر آور ...... روزی که رخت جان بجهان دگر کشیم

وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ

هغه وخت چي وویني هغه چي شرک مختار کړي شرکا خلگ ددوی یعني چي شریکان د خدای جل جلاله گرځولي وه په دنیا کي یعني خدای پاک به ددوی بتان په میدان د قیامت کي حاضر کړي.

قَالُوا رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ شُرَكَاؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَ

دوي وایي چي دغه دي هغه بتان زموږ یعني معبودان هغه معبودان چي موږ په دنیا کي مو عبادت کاوه ددوی ماسوی له تا څخه. ددوی په دې خبره کي غرض دا وي چي موږ په خپل کار یعني چي عبادت د دغو بتانو مو کاوه پر خطا وو. یا یې غرض دا وي چي موږ دا بتانو غولولي وو، نو موږ له عذاب څخه وساته او عذاب دوی ته ورکړه او یا عذاب پر موږ او دوی نیمایي کړه کما في روح البیان والمظهري وروح المعاني مع قیل وقال.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿٨٦﴾

نو خدای عزوجل پر خبرو راولي دغه جمادات بتان او مشرکانو ته ووايي يو قول چي هغه دادی چي په تحقیق تاسي درواغ وایاست. یا په دې کي چي دا شرکا د خدای جل جلاله دي یا په دې کي چي موږ حقیقتاً او واقعاً بلکي دوی عبادت کاوه د شیطان یا د اهوا زائغه وو او د بتانو د قول غرض دادی چي موږ دوی ته دعوت د خپل عبادت نه دی ورکړی او نه موږ دوی مجبور کړي دي پر شرک.

وَأَلْقَوْا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ ۖ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾

او واچوي وخدای جل جلاله ته دغه "الذین ظلموا" په دغه ورځ کي انقیاد او تسلیم د حکم د خدای جل جلاله بعد الاستکبار عن حکمه في الدنیا. یعني بیرغ د کبر د دنیا وغورځوي او بیرغ د تسلیم او انقیاد پورته کړي او ضائع او باطل وګرځي له دوی څخه هغه شی چي دوی په دنیا کي افترا او درواغ ویله چي بتان به زموږ شفاعت کوي.

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ

هغه کسان چي کفر او شرک یې کاوه او خلګ یې منع کول له لاري څخه د خدای جل جلاله چي دین د اسلام دی او باعثه کول یې پر شرک چي دا رئیسان د مشرکینو وه موږ دوی ته زیاته وو عذاب د صد عن سبیل الله بالا پر هغه عذاب چي دوی یې مستحق وه په سبب د خپل کفر، عبدالله بن مسعود وایي چي دا عذاب د صد لړمان به وي لکه جګه درخته د خورما. او برا بن عازب رضی الله عنه له علیه الصلوٰة والسلام څخه روایت کړی دی په مثل د ماقبل حدیث د ابن مسعود رضی الله عنه، او سعید بن جبیر رضی الله عنه وایي چي دا ماران به وي لکه مایه اوښان او لړمان به وي په مثال د غاطرو چي یو د هغو به خپل صاحب دوږخي نېښ جګ کړي څلوېښت کاله به یې درد باقي وي.

بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾

په هغه سبب چي دوی په دنیا کي فساد کاوه بالکفر والمعاصي والصد عن سبیل الله تعالی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِم مِّنْ أَنفُسِهِمْ

او په ياد کړې خلګو ته هغه ورځ يعني يوم القيامة چي موږ و پاڅوو له هر امت څخه شاهد پر دوی يعني بالايمان للمؤمنين وبالکفر علی الکافرين چي دا شاهد به وي ددوی له ځانو څخه يعني من اقوامهم ولي چي نبي د هر امت خدای پاک ددوی له قوم څخه ورته استوي.

وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ

او رابه ولو موږ تا يا محمد (ﷺ) شاهد پر دغو کسانو ای علی امتک.

درويش وايي: چي دا ترجمه مظهري رحمه الله کړې ده، او روح البيان وايي چي ای الامم وشهدائهم کما في قوله تعالی فکيف اذا جئنا من کل امة بشهيد وجئنابک علی هؤلاء شهيداً، ولي مراد په دغه آيت کي خو شهداء د امم دي چي انبيا عليهم السلام د دغو اممو دي والقرآن يفسر بعضه بعضاً.

سوال: لوط عليه السلام خو د خپل امت له قوم څخه نه ؤ فکيف يستقيم الايجاب الکلي في قوله تعالی من کل امة الآية؟

ځواب: چونکه لوط عليه السلام د خپل امت ښځه په نکاح کړې وه او په دوی کي يې استوګنه درلودل کان کانه منهم.

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾

"الواو للاستيناف وهو کثير في الهداية" او څوک چي يې حال بولي په تقدير د قد کما هو القانون النحوي عند کون الماضي حالاً هغه بې ضرورته تکلف دی، والترجمة الآية: او نازل کړی ؤ موږ پر تا کتاب يعني القرآن چي بيان واضح پکښې دی د هر شي يعني من امور الدين خواه مفصل وي او که مجمل وي لکه "اتموا الصلوة واتوا الزکوة" چي قول او فعل د عليه الصلوة والسلام بيان مفصل دی، او سنن نبويه هم راجع ؤ کتاب ته دي لقوله تعالی "ما اتکم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الرسول فخذوه وما نهاکم فانتهوا" او اجماع د مجتهدینو د امت مرحومه هم راجع و قرآن ته ده لقوله تعالی "ومن یتبع غیر سبیل المؤمنین نوله ماتولی" او قیاسات د مجتهدینو هم راجع و قرآن ته دي لقوله تعالی "فاعتبروا یا اولی الابصار"

درویش وایي: چي تفصیل د رجوع د مذکوره شیانو و قرآن ته په کتابو کي د اصول الفقه صراحةً بیان سوي دي او دا کتاب هدایت دی له ضلال څخه او رحمت دی د ټولو خلګو لپاره او زېری دی د مسلمانانو لپاره بالخصوص.

پوه سه: چي حمل ددې درو مصدرو مبالغةً دی کزید عدل.

پوښتنه: تا په ترجمه کي وویل "او رحمت دی د خلګو لپاره" نو قرآن د کافرانو لپاره څرنګه رحمت دی؟

ځواب: هغو ته چي رحمت نه دی تقصیر ددوی دی .. بیت

نقصان ز قابل است و گرنه علی الدوام
فیض سعادتش بهمه کس برابر است
الشمس شمس و ان لم یرها الضریر
والعسل عسل وان یجد طعمه فاه المریر

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ

په تحقیق خدای ﷻ امر کوي یعني خلګ فالمفعول محذوف، په عدل سره او په احسان سره.

پوه سه: چي عدل په لغت کي برابری ته وایي څکه فدیه او جزا ته عدل وایي باعتبار معنی المساوات، کریمه "او عدل ذالک صیاماً" کریمه "وان تعدلوا بین النسا" یعني د متعددو ماینو په باره کي مساوات کوئ په هر شي کي چي ستاسي په اختیار کي وي، نو ددې آیت معنی داده چي خدای ﷻ تاسي امر کوي په مساوات سره په مکافات کي ان کان خیراً فخیراً وان کان شراً فشراً. هذا ما قاله المظهري. او روح المعاني او روح البیان وایي چي عدل توسط بین الافراط والتفریط وهو رأس الفضائل کلها. او ډېره فراخه لمن لري یعني ظلم مه کوه مه پر ځان او مه پر بل چا، بلکې مستحق ته خپل حق ورکوه او جور مه کوه. او عدل شامل دی و توسط ته په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

امورو اعتقادیه وو کي کالتوحید چي متوسط درجه ده بین التعطیل (کما یقوله الحکماء چي خدای ﷻ یوازي اول یو عقل پیدا کړی دی، نو خدای ﷻ له ایجاد څخه معطل دی) وبین التشریک چي یا دوه واجب الوجود وایي یو خالق د نافع شیانو دی چي هغه یزدان بولي، او یو د ضرر مندو شیانو دی چي هغه ته اهرمن وایي لکه ثنویه چي وایي. وبین التشریک في العبادة لکه مشرکین چي وایي. او داغه رنګه مذهب د اهل سنتو عدل دی او متوسط دی په منځ کي د قول د هغه ډلي چي مرجیه یې بولي چي خدای ﷻ عبد مؤمن په هیڅ ګناه نه نسي او نه عذاب ورکوي، او د قول د هغه چا چي معتزله دي دوی وایي چي مرتکب د ګناهو چي بې توبې مړ سي ځای یې ابدي دوږخ دی. او اهل سنت وایي چي خدای ﷻ مرتکب د ګناهو چي بې توبې مړ سي نسي یې ان شا او مؤمن که څه هم مرتکب د کبائرو ګنهو وي او بې توبې هم مړ سي ځای یې ابدي دوږخ نه دی. او داغه رنګه دا قول د اهل سنتو چي بنده کاسب دی د خپلو اعمالو او خالق یې خدای ﷻ عدل او متوسط دی په منځ کي د جبر یعني چي بنده مجبور محض دی کما یقوله الجبریة او په منځ کي د قول د قدریه وو چي خالق د اعمالو د بندګانو بنده دی، او داغه رنګه عدل شامل دی توسط په اعمالو کما هو مذهب اهل السنة والجماعة یعني فرائض او واجبات او سنن به پر ځای کوي. دا متوسط دی په منځ کي د بطالة چي بعض جاهلان وایي چي عمل هیڅ په درد نه خوري نه عبادت او نه عصیان، ولي چي خدای پاک په ازل کي د هر چا لپاره ځای یا جنت یا دوږخ تاکلی دی فما الفائدة في العمل وما الضرر فیه، او په منځ کي د ترهب چي لذائذ حلالات شیان پر ځان حرام بولي، او داغه رنګه عدل شامل دی توسط بین البخل (چي فرضي زکوٰة هم نه ورکوي او نه فرضي حج کوي وغیر ذالک من النفقات الواجبة في زمته کنفقة الابوین الفقیرین) وبین التبذیر چي ټول مال خیرات کړي او عیال وړی پرېږدي، او داغه رنګه عدل شامل دی شجاعت لره چي متوسط دی په منځ کي د تهور (یعني بې جوازه دلاوري لکه پای لوڅان چي یې کوي) او د جبن چي د له غزا څخه في سبیل الله د سپیتاني په سبب ځان کاږي.

والحاصل: درویش وایي: چي واجب معرفت د وسط په هر شي کي او عمل او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عقيده پر وسط شي كول، ولي چي توسط ممدوح دى او افراط او تفريط دواړه مذموم دي، په حديث صحيح كي راغلي دي چي يو سړى راغلى د عليه الصلوة والسلام سره يې مشوره كول په ترهب كي او د گرده عمر روژې نيولو كي او قيام الليل كله، نو عليه الصلوة والسلام پسله زجره او منع ورته وويل "ان لنفسك عليك حقًا ولزوجک عليک حقًا ولزورک عليک حقًا فصم وافطر ونم وقم" دا ؤلې تفصيل د عدل، او احسان دادى چي ټول اعمال ښه او بد د خداى ﷻ د رضا لپاره وي، وفي الحديث ان الله كتب الاحسان في كل شئ وجائني الحديث الطويل الذي رواه البخاري ومسلم الاحسان ان تعبد الله كان تراه فانک بان لم تكن تراه فانه يراک، له فضيل بن عياض رح څخه روايت دى كه يو سړى ټول مواضع د احسان مراعات كړي او عمل په وكړي لكن يوه چرگه لري د هغه سره بد كوي لم يكن من المحسنين، او هم له دې سببه په حديث نبوي صحيح كي راغلي ان امرة عذبت في هرة (يوه ښځه په عذاب سوه په سبب د پشي) حبستها ولم تطعمها الى ان ماتت (دې پشي بنده كړې وه او خوراک يې هم نه وركاوه تردې چي پيشي مړه سوه يعني له لوږې.

درويش وايي: چي دا حديث ورېد دى په قدر د حاجت موږ مختصر كړى.

درويش وايي: چي لوى جزء د احسان عفوه له جرائمو څخه د بل والاحسان الى من اسأ. مقوله :......... هر كه سنگت دهد تمر بخشش.

والصبر على الفرائض والواجبات وجميع الامر الالهية، والصبر عن المنهيات كلها والصبر في المصائب جهاد. ولهذا قال الله تعالى في كتابه الكريم "ان الله مع الصابرين"

وَإِيتَآئِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ

او په وركړه د خاوند د قرابت هغه څه چي دى ورته محتاجه وي من الطعام واللباس وغير ذالک چي تعبير په صلة الرحم ځني كېږي.

يوه سه: چي فحشا هغه خصلت دى چي سخت وي از روى قبح كه فعل وي لكه زنى، لواطت وغيرهما او كه قول وي لكه كلمه د شرک او ريا وغير ذالک او منكر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هغه کار دی چې شرع شریف او عقل سلیم انکار ځنې کوي، او بغې، کبر او ظلم ته وايي، او له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې فحشی زنی ده، قاضي بیضاوي وایي چې فحشا افراط دی په متابعت کې د قوت شهویة کالزنی، ولې چې زنا بد ترین د احوالو د انسان دی اشنعها، والمنکر ماینکر عن تعاطیه في اثارة القوة الغضبية کالقتل والجرح والشتم وغیرها. والبغي هو الاستیلا (ای الغلبة) والاستعلا علی الناس والتجبر علیهم، چې دا مقتضی د قوت وهمیه ده، قال ولا یوجد في الانسان شر الا وهو مندرج في هذه الثلاثة ولهذا قال ابن مسعود رضي الله عنه اجمع آیة في القرآن هذه الآیة. او بغوي رح وایي چې سفیان بن عیینة رح وایي چې عدل استوا د سر او علانیه ده یعنې ریا کاري نه وي پکښې، او احسان دادی چې د سري سر تر علانیه بهتر وي، او فحشا او منکر دادی چې علانیه د سري افضل وي تر سر یعنې ریا کار وي. او بیضاوي وایي که په قرآن نه وای غیر ددې آیت لصدق علی القرآن انه تبیان لکل شیئ وهدی ورحمة وبشری للمسلمین.

يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾

خدای جل جلاله تاسې ته وعظ کوي یعنې په امر او نهي سره. ددې لپاره چې تاسې په پند واخلئ له مواعظو څخه د قرآن.

یوه سه: چې امیرانو د مروانیانو د قوم په خپلو خطبو د جمعې لعنت پر امیر المؤمنین علي رضي الله عنه وایه، امام سیوطي رح اول سړی ؤ چې لعنت د علي رضي الله عنه یې له خطبو څخه ساقط کړی عمر بن عبدالعزیز ؤ په ځای کې د هغه دغه آیت وایه په خطبو کې ان الله یأمرکم بالعدل والاحسان الآیة. او خطیبانو تر ننې ورځې پورې په ده پسې اقتدا کړې ده شرقا وغربا جنوبا وشمالا.

فائده: عمر بن عبدالعزیز رحمه الله په سنه نهه نیوي (۹۹) کې خلافت د اهل او عقد یې په اجماع سره تر لاسه کړی او دوه کاله پینځه میاشتې خلافت وکړی او بیا وفات سو. لکن په دغه لږ مده کې د خلافت په میدان کې د عدالت دومره عظیم مقبولیت وګټی حتی چې بعض اهل المذاهب وایي چې خلفا راشدین پینځه دي عمر بن عبدالعزیز رحمه الله هم پکښې حساب دی او دده خلافت په مائة الاولی کې د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هجرت ؤ بالاجماع، او عرب مبالغةً وايي چي كه د دنيا د ظالمانو ظلم په يوه پله كي د ترازو واچول سي، او د حجاج بن يوسف ظلم په بله پله كي د ترازو كښېښول سي ظلم د حجاج به پر بالا وي، او دا هم عرب وايي كه د نړۍ د ټولو عادلانو عدالت په يوه پله كي د ترازو كښېښول سي او د عمر بن العزيز رحمه الله عدل په بله پله كي د عمر بن عبدالعزيز رحمه الله عدل به پر راجح وي، وهذه غاية المنقبة له في العدالت.

درويش وايي: چي تاريخ اسلامي په بلند اواز وايي چي څه وخت چي عمر بن عبدالعزيز رحمه الله له دار فاني څخه رحلت وكړى د بغداد په زرونو بلكي په لكونو خلگ دده جنازې ته حاضر سوي وه چي قبر تيار سو او دى هنوز پر جنازه پروت ؤ يو تند خوشبويه باد پيدا سو. دې باد يوه ورقه پر جنازه دده واچول چي په هغه كي په واضح الفاظو دا عبارت نوشته ؤ، هذا برائة من الله العزيز الجبار الى عمر بن عبد العزيز من النار. خلگو چي ورقه راپورته كړه له هر طرف څخه يې توري يعني الفاظ رسته معلومېدله. نو د خلگو دا يقين سو چي دا ورقه پيغام الهي دى اظهاراً لعلو رتبته عندالله بسبب المعدلة. نو خلگو چي عمر بن العزيز رحمه الله په قبر كي كښېښو هغه ورقه فوق الكفن پر ځيگر دده كښېښول انتهى قول اهل التاريخ، تاريخ اسلامي دا خبره هم په ثبوت رسولې ده اول سړى چي په خطبه ثاني كي دا آيت ورضم كړى "ان الله وملائكته يصلون على النبي الى اخير الآية" خليفة المهدي العباسي رحمه الله ؤ وعليه العمل في هذا الزمان في الخطب المطولة.

وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدتُّمْ وَلَا تَنقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا

او تاسي وفا كوئ په وعده په ميثاق د خداى جل جلاله.

(**يوه سه:** چي بغوي رحمه الله وايي چي مراد له عهد الله څخه دلته قسم بالله دى كما يدل عليه مابعده. او شعبي رحمه الله وايي چي عهد يمين دى كفاره يې كفاره د يمين ده)

او تاسي مه ماتوئ قسمونه چي تاسي يې واخلئ وروسته تر ټينګولو د هغو قسمو په نامه د خداى جل جلاله چي والله او يا الله دى مثلاً.

وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ۚ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾

او حال دا دى چي تاسي گرځولى دى خداى جل جلاله پر ځانو باندي چي قسم هو په نامه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د هغه واخستی "کفیل" دلته مراد له کفیل څخه شاهدی دی) په تحقیق خدای ﷻ خبر دی په هغو کارو چې تاسي یې کوئ یعني چې یا وفا بالله ده او یا نقض العهد دی، په راتلونکي آیت کي د نقض العهد یو مثال عجیب او غریب وایي.

درویش وایي: چې د "اوفوا بعهد الله الآیة" تفسیر چې ما وکړی پر رایه د بعضي مفسرینو ؤ، او حسین کاشفي رح مصنف د تفسیر حسیني چې یو قدیم تفسیر دی تر روح البیان او روح المعاني او مظهري دمخه تصنیف سوی دی داسي وایي، نزول آیت درشان جمعیت است که باحضرت رسالت مآب ﷺ درمکه عهد بستند بر ایمان وغلبه قریش وضعف مسلمانان مشاهده کرده جزع و اضطراب درایشان پدید آمد، شیطان خواست که ایشان را بفریبد تا نقض عهد پیغمبر کنند حق سبحانه وتعالی بدین آیت ایشان راثابت قدم گردانید وفرمود "واوفوا" یعني محکم وثابت قدم باشید "بعهد الله" یعني بر بیعت رسول خدا ﷺ کرده بودند اینجا عهد الله چرا گفته شد؟ جواب داده میشود که مبایعت رسول خدا مبایعت همراه خدا ﷻ است زیرا که درآیت دیگر خدا ﷻ فرموده "ان الذین یبایعونک انما یبایعون الله الآیة" علماً گفته اند ان الرسول فان في الله باق بالله الی اخیر الآیات.

فائده: وفا ادا کول دي د هغه شي چې سړی پر ځان واجب کړی وي یا په قول د والله یا په نذر سره. پوهان د دین وایي چې که تاسي په یو سړي کي دومره کرامات ولیدل چې پر اوبو د دریاب روان ؤ او یا په هوا الوتی تاسي مه په خطاوزئ چې دا نو حتماً ولي الله دی تر هغو چې تاسي ونه گورئ حال دده في حفظ الحدود والوفا بالعهود ومتابعة الشریعة الغرا، ولي چې تنگ پر اوبو چونگوښه هم کوي او په هوا الوتل تو له مرغان کوي.

درویش وایي: چې مظهري رح و تفسیر د کاشفي رح ته صرف یوه اجمالي غایة الاجمال اشاره کړې ده نزلت الآیة في بیعة النبي ﷺ انتهی قوله. اوس نوبت دی د مثال غریب د نقض العهد.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنكَاثًا

او تاسي مه گرځئ په قسم ماتولو کي یا په بیعت ماتولو کي لکه هغه ښځه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي دې به بيرته خپل ورته خلاصول وروسته تر قوت.

پوه سه: چي "من بعد قوة" متعلق دی په "نقضت" پوري "انکاثا" اللغات النقض في البنا والحبل والعهد ضد الابرام كما في القاموس. وبالفارسية شکستن پيمان وپشم باز کردن ياريسمان. په پښتو خونه نړول يا رسی خلاصول يا وعده ماتول "غزل" مصدر دی په معنی د مغزول بعد قوة. يعني وروسته تر احكام د ماغزلته. "انکاثا" حال دی له "غزل" ځخه جمع د "نکث" په معنی د منکوث ده چي تارونه د رسی. يا د ورتو چي بيرته يې وغوروي. بغوي رح وايي چي يوه بېعقله او باوله ښځه وه د قريشو چي ريطه يې نوم و. او دا موسوسه وه چي دې به ورته وورېشل يو گز قدر د وړيو د پسو يا د اوښانو د وړيو يا له وجغونو ځخه د ښزو. او دې مينځياني درلودې. دا کار به جاري و تر نصف النهار پوري چي نصف النهار پوره سوه. تول مغزولات به يې بيرته خلاصول په مينځيانو دا ددې کار و هره ورځ. يعني تاسي مه گرځئ ريطه چي کار يعني قسم وکړي يا بيعت وکړي يا عهد وکړي ځه مده وروسته تول ماتوي يعني يا دغه کارونه مه کوئ او يا وفا په کوئ.

تَتَّخِذُونَ اَيۡمَانَكُمۡ دَخَلًاۢ بَيۡنَكُمۡ

پوه سه: چي دا جمله حال ده له ضمير ځخه په "لاتکونوا" کي چي تاسي گرځوئ قسمونه ستاسي دغل يعني فريب او خيانت او فساد. اصل معنی د دخل په عربي هغه شي ته وايي چي هغه شي په خلاف الجنس گډ کړه د خيانت په توگه لکه چي په غنمو لړ وربشي گډې وي يو سری وامثاله. او بعض مفسرين وايي چي دخل او دغل ان يظهر الوفا ويبطن النقض.

اَنۡ تَكُوۡنَ اُمَّةٌ هِيَ اَرۡبٰى مِنۡ اُمَّةٍ

پوه سه: چي تر "ان" دمخه لام محذوف دی ای لان يعني ددې لپاره تاسي نقض العهد کوئ چي جماعت هسي جماعت وي چي هغه ډېر وي په شمير کي د نفوسو او اغنيا وي په اموالو کي تر هغه جماعته چي تاسي دمخه عهد ورسره کړی و. مجاهد رح وايي چي عادت د مشرکينو دا و چي د بعض اقوامو سره به يې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

معاهده او تړون او حلف وکړي، نو بیا چي په دوی ولیدی یو بل قوم چي هغه به اکثر وه عدداً ومالاً، نو دهغه حلفاؤ سره به یې حلف مات کړی او د هغو د دښمنانو سره به یې حلف او معاهده وکړه، نو معنا د آیت داده چي تاسي طلب د عزت کوئ په نقض د عهد د ضعفاؤ والعهد مع الاقویا ولا ینبغي ذالک بل ینبغي الاستقامة علی العهد الاول لان مراعات العهد علامة قوة القلوب وخلافه علامة الجبن" لکه قریشو د مکې چي په کال د حدیبیه (چي د یو ځای نوم دی نژدې و حدودو ته د حرم) قصه یې ډېره ورده ده چي په دې تفسیر کي به په مفصله توګه ذکر سي، لکن مجمل حال یې دادی چي علیه الصلوة والسلام سره د څورلس سوه صحابه کرامو ﷺ یا پینځلس یا شپاړس سوه علی اختلاف الروایات د ذو القعدې په میاشت کي په نیت د عمرې راهي سوه، لکن قریشو ته د مکې چي راتګ دده او اصحابو معلوم سو نو په خپلو کي یې سوګند سره وکړی چي دوی ته اجازه د عمرې نه ورکوو چي زموږ رنګ بد ېږي خلګ به وایي چي محمد (ﷺ) سره د اصحابو په زوره سره مکې ته ورغلی دا احوال د قریشو په ذریعه د یو جاسوس چي علیه الصلوة والسلام مکې ته د کشف الحال لپاره استولی ؤ معلوم سو، نو د حدیبیې په مقام کي یې خېمې ودرولې او ټوله احرام بنده هم وه او هدایا د مکې یعني اوښان هم ورسره وه، خیر د قریشو د مشرانو آمد ورفت وحدیبیې ته جاري سو خو قریشو په هیڅ توګه اجازت د عمرې او دخول د مکې نه ورکوی، البته دا یې ورته ومنل چي سږ کال بیرته ستانه سي پر نوي کال د ذوالقعدې په میاشت کي به موږ درې ورځي تاسي ته حرم مکي درخالي کړو او تاسي به عمره وکړئ، او پر دې هم تړون او عهد سره وسو چي لس کاله به زموږ او ستاسي تر منځ به جنګ نه وي او آمد ورفت د مکې او مدینې تر منځ به جاري وي، خیر عهد نامه لاس لیک سوه او دوه طرفه امضاوي پر وسوې:

درویش وایي: چي که څه هم قریشو په راتلونکي کال کي د عمرې په وعده وفا وکړه لکن عهد د توقف د حرب لس کاله وروسته تر دوه کاله یې مات کړی ولي چي دوی ولیدی جماعت د قریشو اکثر عدداً او مالاً تر جماعت د مسلمانانو خیر په هغه اول کال کي خو علیه الصلوة والسلام او اصحابو کرامو ﷺ با دل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

شکسته احرامونه خلاص کړل او ځانونه یې حلال کړل او د مدینې و خوا ته رهي سوه، دا وه مجمله قصه په نهایت اجمال قصه د حدیبیې د صلح او د نقض.

فائده: په مدارک کي وایي چي "هي اربی" مبتدأ او خبر دی، او مرفوع محلاً صفت د "امة" ده او "امة" فاعل د تکون دی او تکون تامه دی انتهی.

إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ

پوه سه: چي ضمیر د "به" راجع دی و "ان تکون امة آه" ته یعني خدای ﷻ په دغه سره چي یو امت "اربی" تر بل وي ستاسي امتحان کوي، چي تاسي په رسی پورې د فا لاسونه ټینګوئ. یعني بعهد الله وعهد رسوله او که یې عهد مذکور په زاویه کي د التوا غورځوي په سبب د کثرت د قریشو او د شوکت ددوی او د قلت د مسلمانانو او د ضعف ددوی.

وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾

او هر آئینه ښکاره به سي تاسي ته په ورځ د قیامت هغه چي ستاسي پکښي اختلاف و من الوفا بالعهد چي هغو ته یې خدای ﷻ ثوابونه ورکړي او چي عهد مات کړی وي هغو ته به عذابونه ورکړي.

فائده: په کثرت د عدد دي سړی نه غولېږي، ولې چي یوه هوسۍ بې ده تر یو لک سرکوزانو، او یو سړی چي پر حق وي لکه مؤمن تر لښکر د کافرانو افضل دی.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً

که د خدای ﷻ اراده وای تاسي ټوله به یې یو امت ګرځولي وای یعني متفق علی الاسلام وفا کونکي په عهود سره او اختلاف به مو تر منځ نه وای.

وَلَكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ

لکن خدای ﷻ ګمراه کوي هغه څوک چي اراده د ضلال یې ورته وسي بسوء اختیاره الکفر او خدای ﷻ خپل امداد ځني قطع کړي چي خذلان یې بولي او یهدي هدایت ورکوي هغه چا ته چي اراده د هدایت یې ورته وسي بالتوفیق.

درویش وایي: چي ما چي ترجمه ددې آیت وکړه، نو استدلال د فرقه ضاله د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جبریه وو دفع سو چي بندګان مسلوب الاختیار دي، نو نه ثواب سته نه عقاب فافهم فان مذهبهم کفر بواح کما لایخفی.

وَلَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٣﴾

حتمًا به پوښتنه وکړل سي د هغو کارو چي تاسي په دنیا کي کوله من الکفر والمعاصي ونقض العهود. دا پوښتنه پېش خېمه د مجازات ده په ورځ د قیامت.

وَلَا تَتَّخِذُوْٓا اَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ

او تاسي مه ګرځوئ قسمونه ستاسي فریب او فساد په منځ کي ستاسي یعني خلګ په قسمو خطاباسي چي هغوی ستاسي پر قسمو اعتماد وکړي او تاسي امین وګڼي او تاسي په عین حال کي خیانت ورسره وکړی.

درویش وایي: چي دا معامله د قسمو او د خیانتو په اکثرو تاجرانو او دوکان دارانو کي جاري ده في الزمان الحاضر.

فَتَزِلَّ قَدَمٌۢ بَعْدَ ثُبُوْتِهَا

نو به وښویږي پښه وروسته تر ټینګ والي. دا لغوي معنی د عبارت د آیت ترجمه وه. او معنایي مراد یې داده چي تاسي به هلاک سئ وروسته تر دې چي په امن کي واست. قدم مؤنث سماعي دی.

نکته: عرب هر هغه څوک چي په یو آفت مبتلی سي وروسته تر عافیت. او یا په یو مهلکه کي اخته سي وروسته تر سلامتیا وایي فلان زلت قدمه.

سوال: په "لا تتخذوا الخ" ضمائر جمع وه، نو قدم یې مفرد څرنګه راوړی. د ډېرو خلګو خو ډېر اقدام وي؟

ځواب: مبالغةً یې مفرد راوړی یعني چي د قدم ښویدل آفت عظیمه دی چي له حق لاري څخه واوړي بعد الثبوت علی الحق فکیف زلة الاقدام الکثیرة عن الصراط المستقیم. او یا معنی داده چي هغه د رسول کریم ﷺ محجة الاسلام ده یعني طریقة الاسلام او وفا په هغه بیعت سره ثبوت د قدم دی پر لار او نقض په مزلة القدم دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَتَذُوقُوا السُّوٓءَ بِمَا صَدَدْتُّمْ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿٩٤﴾

او تاسي به وڅکئ يعني تاسي ته به ورسېږي عذاب په دنيا کي په سبب د منع ستاسي نورو خلکو لره د وفا بالعهد ځخه چي لار د خدای ﷻ ده نو کلمه د با سببيه ده او کلمه د ما مصدريه ده او د "صد" معنی په خروج سره هم کړل سوې ده ای يخرجوکم عن سبيل الله وهي الوفا بالعهود وبيعة النبي ﷺ، او تاسي لره عذاب لوی دی يعني په اخرت کي.

درويش وايي: چي په صحيح حديث کي راغلي دي چي که چا ښه طريقه کښېښول په اسلام کي نو ده لره ثواب د هغې ښې طريقې سته او ثواب د هغه چا چي دده په ښه طريقه عمل وکړي بېله دې چي د هغو عاملينو د ثواب دي شی ورکم کړي، او که چا بده لار په اسلام کي وضع کړه او نورو خلکو په هغه پسې اقتدا وکړه په هغه لار کي د وضع کړي، نو واضع د بدي لاري ته به خدای ﷻ عذاب ورکړي ده بېله دې چي د هغو له گنهو څخه دي يو شی کم سي واضع د بدي لاري ورسره شريک دی آه، حتی علما وايي چي قابيل د آدم علیه السلام زوی چي خپل ورور هابيل يې ناحقه مړ کړی، نو تر ورځي د قيامته چي هر څو مړي ناحقه کېږي قابيل يې په گناه ورسره شريک دی، نو داغه رنگه ده چي نقض العهد او يا د بيعت د نبي علیه السلام د ماتولو لار هر چا چي غوره کړه وروسته تر ده هر څوک چي ورته کار وکړي هغه اول کار کونکی ورسره شريک دی په عذاب کي د دنيا او اخرت.

درويش وايي: چي د ښې لاري د واضع او د بدي لاري د واضع مثالونه ښځي ډېر دي په اوسني زمانه کي فتأمل فيها.

وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيْلًا ۭ

او تاسي مه رانسئ يعني مه بدلوئ (نو شرا مجازاً په معنی د استبدال ده) په وعده سره د خدای ﷻ لکه ايمان او په بيعت سره د رسول الله ﷺ لږ ثمن چي منافع د دنيا وي، نو اشترا په مناسبت يې عوض دنياوي ته ثمن وو ايه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّمَا عِندَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾

هغه شی چي په نبز د خدای ﷻ دی په عوض د وفا بالعهود او د بیعت د رسول الله ﷺ من النصر علی الاعدا او نور نعمتونه چي پر وفا مرتب کیږي په دنیا کي، او ثواب په اخرت کي هغه خیر دی ستاسي لپاره تر عوض دنیاوي که چیري تاسي په خیر او شر پوهیږئ او یا په فرق په منځ کي د عوضینو پوهیږئ او یا "تعلمون" نازل منزلة اللازم دی ای کنتم من اهل العلم والتمييز، او جزا د شرط محذوفه ده یعني ما اخترتم الادنی علی الاعلی.

مَا عِندَكُمْ يَنفَدُ وَمَا عِندَ اللَّهِ بَاقٍ

هغه شی چي ستاسي سره دی من الامور الدنياوية هغه نیستي کیږي او فاني کیږي، او هغه شی چي په نبز د خدای ﷻ دی من خزائن الرحمة والجنة هغه باقي دی ابدا، دا جمله علت دی د ماقبل جملې یعني انما عندالله آه.

پوه سه: چي احمد او حاکم رح له ابو موسی اشعري رضی الله عنه څخه روایت کړی دی چي رسول الله ﷺ وویل من احب دنیاه اضر بآخرته ومن احب آخرته اضر بدنیاه فآثروا ما یبقی علی مایفنی.

وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

هر آئینه مونږ به جزا او ثواب ورکوو هغه کسانو ته چي صبر یې کړی وي پر مصائبو د دنیا من المرض والفقر واذی الکفار ومشاق التکالیف والاستقامة في الجهاد "اجرهم" ای ثواب صبرهم "باحسن ماکانوا یعملون" ای باحسن اجور اعمالهم الحسنة بعشر امثالها.

درویش وایي: چي دا لس څو متعین دی وهر صاحب الحسنة ته ثم یکثر التضاعف باعتبار اخلاص عامل الحسنة تر اوه سوه مثل یوری الی ماشاء الله.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ

څوک چي عمل صالحا د فرائضو او واجباتو او سننو او مستحباتو که نر وي او که ښځي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي ذکر او انثی چي یې ذکر کړل لپاره د دفع د توهم د تخصیص په نرو پورې. او حال دادی چي دی یعني عامل مؤمن وي قید بالمؤمن ولي چي اعتبار نسته اعمالو لره د کافرانو په استحقاق کي د ثواب في الآخرة ولي چي بناً د ثواب في الآخرة په نیز د خدای ﷻ اخلاص او حسن نیت دی وهو مفقود في الکفرة من ای نوع کانوا. البته د تخفیف د عذاب امید سته. مثلاً مؤسسات خیریه د کافرانو د مسلمانانو د کوندو او یتیمانو سره مرسته کوي او د وطن په آبادۍ کي ډېر نقود ورکوي.

پوښتنه: امریکایان وایي چي موږ په افغانستان کي داخل سوي یو د کومک او آبادۍ د مسلمانانو لپاره. د افغانستان رئیس جمهور د افغانستان د مسلمانانو څخه دی. دا خبره ددوی صحیح ده؟

ځواب: دروغ وایي دوی پر افغانستان تېری (تجاوز) کړی دی او خپل حکومت پر کوي او رئیس جمهور یې صرف برای نام دی هیڅ قدرت نه لري. امریکایان د افغانستان پر کلو او باندو باندي شپه او ورځ بمبارۍ کوي قتل عام یې عمل دی. او رئیس جمهور هیڅ اختیار نه لري چي دا بمبارۍ دي متوقف کړي فتفکر.

فَلَنُحۡيِيَنَّهُۥ حَيَوٰةٗ طَيِّبَةٗۖ

هر آیینه موږ به هغه ته ژوند ورکوو یعني في الدنیا داسي ژوند چي ډېر ښه ژوند وي.

پوه سه: چي سعید بن جبیر او عطا رحمه الله وایي چي رزق حلال به ورکوو. او حسن وایي قناعت به ورکوو. او مقاتل رحمه الله وایي خوشالي به د خدای ﷻ په طاعت کي ورکوو. او قاضي بیضاوي رحمه الله ډېر ښه جامع بیان کړی دی هغه وایي چي عیش به یې طیب وي. ولي که غني وي فظاهر ان عشیه طیب او معسر یعني که مسکین وي یطیب عیشه بالقناعة والرضأ بالقسمة. او امید د اجر عظیم په اخرت کي بخلاف الکافر. ولي چي که معسر وي خو ظاهره ده چي عیش بې د درد او غم سره ملګرې وي. او که غني وي خدای ﷻ به یې په زړه کي حرص د دنیا او سرګردانۍ په طلب کي د دنیا او بېره ددې چي ته به ژوندی یې دنیا به نه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وي. وامثال ذالک. کريمه "ان له معيشة ضنكاً" او بعض مفسرين وايي چي بنده چي د خداى ﷻ سره محبت لري هر څه چي د محبوب له خوا ده ته ورسېږي که ترخه وي او که خواږه دي به په د دواړو خوند مومي. قال الرومي قدس سره:

عاشقم بر لطف و بر قهرت بجد...... اى عجب من عاشقم بر هردو ضد

ناخوش ازوى خوش بود درجان من...... جان فداى يار دل رنجا ن من

بعض محبان حقيقي د خداى ﷻ وايي:

امروز چون جمال تو بي پرده ظاهر است

د رحيرتم که وعده فردا براى چيست

يعني روز قيامت چه خواهد بود. او مجاهد او قتاده رح وايي چي مراد له طيبه څخه ژوند د جنت دی، وقال الحسن لا يطيب الحيوة لاحد الا في الجنة.

وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾

او مونږ به ثواب ورکوو يعني في الآخرة.

درويش وايي: چي د احسن ماكانوا يعملون عنقريب تېر سو فلا نعيده.

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾

چي اراده وکړې له قرائت د قرآن (چونکه اراده سبب دی د قرائت. نو ذکر يې مسبب کړی مراد څخني سبب دی لپاره د اختصار في عبارة القرآن. او بل لپاره د تنبيه پر دې چي څوک چي اراده د عبادت وکړي نو تلوار دي کوي چي اراده او فعل دي سره يو ځای کوي) ومثل هذا الايجاز والمجاز واقع في قوله تعالى "اذا قمتم الى الصلوة الآية" اى اذا اردتم الى الصلوة) نو پناه وغواړه له خداى ﷻ څخه له وسوسې څخه د شيطان چي دی مرجوم او مطعون او ملعون او ترټلی دی له درباره د خداى ﷻ (تاچي دی په دوران کي د قرائت تاته وسوسه وانه چوي، دا وسوسې دده په وخت کي د قرائت د قرآن مجيد په تجربه ثابتي دي خصوصاً و هغه چا ته چي په معنا د قرآن پوهېږي.

مسئله: بعض علماً وايي چي استعيذ بالله دي وايي نظراً الى ظاهر لفظ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

القرآن. لكن مختاره اعوذ بالله من الشيطان الرجيم دی كما هو الثابت في الروايات الاربع عشرة الواردة في الفاظ الاستعاذة وهو المنقول عن النبي ﷺ.

مسئله: نخعي او ابن سيرين رح وايي چي اعوذ بالله دي وروسته تر قرائت وايي نظراً الى ظاهر لفظ الفا. او بل دا چي دعا وروسته تر عبادت اقرب ده و اجابت ته. والجواب انه قد صح عن النبي ﷺ چي تعوذ قبل القرائة ويله. وعليه انعقد الاجماع من السلف والخلف رحمهم الله تعالى.

مسئله: اعوذ بالله ويل سنت ده عند جمهور العلماء. او عطا رح وايي چي واجب ده نظراً الى ظاهر لفظ الامر. والجواب عنه چي صحابه كرامو ﷺ رسول الله ﷺ ليدلی دی چي په بعضو اوقاتو كي تعوذ قبل القرائت نه ده ويلي. او په بخاري او مسلم كي په صحيح ثبوت ته رسيدلې ده چي عليه الصلوة والسلام قرائت د قرآن كړی دی بېله تعوذ.

إِنَّهُۥ لَيۡسَ لَهُۥ سُلۡطَٰنٌ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَلَىٰ رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُونَ ۝

په تحقيق نشته شيطان لره تسلط او غلبه پر هغو كسانو چي ايمان يې راوړی وي او خاص پر رب ددوی توكل وي نشته. ولې چي مذكوره كسان د اوامرو د شيطان متابعت نه كوي په حفاظت د خدای ﷻ او نه هم وسوسې د شيطان پر دوی تاثير كوي البته په صغيره گناهو كي په غفلت نادراً پر دوی تاثير وكړي، نو له هم دې سببه دوی په استعاذه سره مأمور سوه.

تنبيه: وروسته تر امر بالاستعاذة نفي د سلطنت د شيطان يې وكړه تاچي څوک له امر څخه د استعاذه من الشيطان دا توهم ونه كړي چي شيطان لره لكه چي سلطنت سته پر مسلمانانو كذا قال البيضاوي رح. او روح البيان وايي چي انه په ځای كي د علت دی للامر بالاستعاذة او په دې تعليل كي اشاره ودې ته هم ده چي مجرد قول د اعوذ بالله آه فائده نه كوي په دفع كي د وسوسو د شيطان بلكې هغه چا لره چي دا غواړي چي پر ما دې د شيطان تسلط نه وي چاره نشته له دې څخه چي ايمان او توكل على الله به دواړه سره جمع كوي اذ لا حول ولا قوة الا بالله. او مظهري رح هو توجيه د تعليل ذكر كړې ده او نسبت يې و ځان ته كړی دی حيث قال قلت وجاز انيكون هذه الآية في مقام التعليل للامر بالاستعاذة الخ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّمَا سُلْطٰنُهٗ عَلَى الَّذِيْنَ يَتَوَلَّوْنَهٗ وَالَّذِيْنَ هُمْ بِهٖ مُشْرِكُوْنَ ﴿۱۰۰﴾

بلکې غلبه د شیطان پر هغو کسانو ده چې دوی محبت لري د شیطان سره، نو دوی په خپل اختیار شیطان پر خانو مسلط کړی دی من غیر انیکون له سلطان علیه چې دوی دي مجبوره کړي وخپل اطاعت ته. نو هغه سوال دفع سو چې په دمخه آیت کې نفي د تسلط د شیطان وکړه او په دې آیت کې اثبات د تسلط وکړی. وحاصل الدفع ان النفي للتسلط راجع الی التسلط الاضطراري والاثبات راجع الی التسلط الاختیاري. او پر هغه چا یې تسلط سته چې دوی په خدای عَزَّوَجَلَّ سره مشرکین وي یعنې خدای پاک لره شریک وایي. او او ضمیر د "به" راجع و شیطان ته دی یعني په سبب د شیطان دوی و خدای پاک ته شریک وایي.

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ

یعنې چې بدل کړو یعنې چې نسخ کړو تلاوت د یو آیت او نازل کړو په عضو کې د هغه آیت بل آیت او یا حکم د یو آیت په حکم سره بل آیت.

درویش وایي: چې مفسرین او فقها عَلَيْهِمُ السَّلَام وایي چې نسخ درې قسمه دی (۱) اول چې تلاوت یې په قرآن کې منسوخ سي او حکم یې پاته وي کقوله تعالی "الشیخ والشیخة (یعني المحصن والمحصنة) اذا زنیا فارجموهما نکالاً من الله. فان حکم الرجم باق کما في الآحادیث الصحیحة للبخاري ومسلم وتلاوتها منسوخة (۲) حکم یې نسخ سي تلاوت یې باقي وي کآیات الصفح وعدم التعرض للکافرین بالقتال فانها آیات متعددة في القرآن الکریم، لکن حکم د هغو منسوخ دی په آیت القتال سره (۳) تلاوت او حکم دواړه منسوخ وي کما روی ان بعض الصحابة کانوا یقرؤن في صلوة التهجد سورة مثل سورة الانعام، ثم آتی وقت کانوا یصلون التهجد ونسوا تلک السورة بالمرة فشکوا ذالک الی رسول الله ﷺ فقال رسول الله ﷺ ان تلک السورة رفعها الله تعالی مع الاحکام عن صدور الرجال کذا في نور الانوار وغیره من کتب الفقه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ

او خدای ﷻ خبر دی په هغه شي چي نازلوي يې، مظهري رح وايي انه کان مصلحة في وقت ثم صار مفسدة في وقت آخر (کعدم التعرض للکفرة والعفو والصفح في وقت ضعف الاسلام فانه کان مصلحة في ذالک الوقت وروسته چي اسلام قوي سو هغه عفو او صفح مفسده وگرځېدل، ولي چي کافران که مشرکان وه او که يهود او که نصارى وه د خبرو له لاري او د عفو او صفح د لاري پر اسلام تعرضات کول او پر عليه الصلوة والسلام يې ډېر جرئت کاوه او د اسلامي دين په نړۍ کي اشاعت يې نسواى کېداى، او فتح د شام او خيبر وسائر قرى اليهود امکان پذير نسواى کېداى، او د خداى ﷻ وعده د نصرت په جنگ کي د کافرانو چي د عليه الصلوة والسلام سره يې کړې وه عملي جامه يې نسواى اغوستلاى الى غير ذالک من الفوائد على الجهاد في سبيل الله.

درويش وايي: وعلى هذا فقس قول المظهري رح او کان مفسدة ثم صار مصلحة.

اعراب: پوه سه! چي جمله د "والله اعلم آه" حال ده له فاعل څخه د "بدلنا" والاسم الجليل من قبيل وضع الاسم الظاهر موضع المضمر کما لايخفى. او يا دا جمله مستانفه ده لفظًا والواو الاستيناف وامثاله کثيرة في الهداية لکنها في مقام التعليل وبيان سبب التبديل والنسخ. يعني موږ چي دا تبديل کوو لانني اعلم بما هو اصلح للخلق في وقت دون وقت.

قَالُوْٓا اِنَّمَآ اَنْتَ مُفْتَرٍ

وايي کافران تا ته يا محمد (ﷺ) مفتر يعني دا خبري د ځان له خوا کوئ او په خداى ﷻ پوري يې تړي، بغوي رح وايي چي مشرکينو به ويل چي محمد ﷺ په خپلو اصحابو پسخند وهي يوه ورځ يې په يو کار امر کوي او بله ورځ يې له کاره څخه نهي کوي.

پوه سه: چي جمله د "قالوا" ځواب د "اذ بدلنا" الآية ده.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٠١﴾

بلکي ډېر د کافرانو په حکمت د احکامو د خدای ﷻ نه پوهېږي او تميز د صواب او خطا نسي کولای (نو مفعول د لا يعلمون محذوف دی او يا يعلمون نازل منزله اللازم دی يعني اکثرهم ليسوا من اهل العلم والتميز. ولي که دوی اهل تميز وای نو دا خبره به ورته معلومه سوې وای چي قرآن کريم چي بلغاً د تولو عربو له اتيان څخه د يوه سورت عاجزه پاته سوه، نو دا محال ده چي جنس بشر دي ووايي خصوصاً النبي الامي الامين في اهل مكة قبل دعوى النبوة فلا يصلح هوان يتهم بالافترا على الله ﷻ...... شعر:

تبارک الله ماوحي بمکتسب ...... ولا نبي على غيب بمتهم

قُلْ نَزَّلَهٗ رُوْحُ الْقُدُسِ

ووايه يا محمد (ﷺ) په رد کي د قول ددوی نازل کړی دی قرآن پاک روح يعني جبرئيل عليه السلام.

يوه سه: چي د قدس معنی طهر دی يعني مصدر دی په معنی د طاهر دی، نو اضافت د روح وقدس ته داسي ده لکه حاتم الجود يعني اضافت د موصوف صفت ته دی.

فائده: خدای ﷻ عبارت د نزله ووايه چي ماضي له بابه د تفعيل ده تنبيه پر دې ده چي نزول د قرآن پر سبيل د تدريج ده کما هو معنى التفعيل په مراعات د مصالح د عبادو، نو به حتماً تبديل آية مکان آية پکښي موجود وي لان المصالح تتغير وتتبدل فافهم هداک الله تعالی.

مِنْ رَّبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

له جانبه څخه د خدای ﷻ چي متلبس دی په حق سره چي توحيد دی او اعتقاد د بعث بعد الموت دی او نور احکام حقه مطابق للواقع. تاچي ثابت او محکم وګرځوي هغه کسان چي ايمان يې راوړی وي پر ايمان په دې سره چي دا کلام الله وان وقع فيه النسخ والتبديل، ولي دوی چي ناسخ واوري او فکر په

Maktaba Tul Ishaat.com　　Scanned by CamScanner

حکمت او صلاح کي وکړي، نو راسخ عقائد ددوی بانه من جانب الحکیم الخبیر او د زړو اطمنان ورته حاصل سي او پر دې يې هم یقین سي چي نسخ د ابتلاً لپاره ده لان الحکیم لایفعل الا مافیه الحکمة المبالغة والمصلحة العامة.

وَهُدًى وَّبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِيْنَ ﴿۱۰۲﴾

او هدایت او زیری دی د مسلمانانو لپاره چي منقادین د حکمه الله وي.

پوه سه: چي هدًی وبشری پر محل د لیثبت یعني دا هم مفعول له دی وفیه تعریض لحصول اضداد ماذکر لمن عداهم من الکفار، نجم الدین الکبری رح وایي چي خدای ﷻ لکه طبیب د امراض قلبیه ژ او قرآن لکه دوا دی لپاره د امراض القلوب، لقوله تعالی شفا لما في الصدور، نو لکه طبیب چي د مریض دوا وقتًا فوقتًا وربدلوي بنوع من الدوا مطابقًا لمزاج المریض والعلة لپاره د ازاله د مرض گاهي معجونات ور مقرر کړي او گاهي مشروبات او گاهي پیچکاری، والطبیب اعلم بعلاج المرض من غیره کذالک الله ﷻ یعالج قلوب العباد بتبدیل آية وانزال آیة مکانها والله اعلم بما ینزل ویعالج به العبد انتهی، په حدیث شریف کي راغلي دي چي یو سړی و علیه الصلوة والسلام ته راغلی او ورته وه يې ویل علمني مما علمک الله، علیه الصلوة والسلام و یو صحابي ته دی وسپاری چي تعلیم ورته وکړه، نو هغه صحابي د اذا زلزلت الارض تعلیم ورته شروع کړی حتی چي دی ځای ته ورسېدی "فمن یعمل مثقال ذرة خیرا یره ومن یعمل مثقال ذرة شرا یره" نو هغه سړي ورته وویل چي بسته زما تعلیم پوره سو، هغه صحابي د هغه طالب العلم خبره و علیه الصلوة والسلام ته ورسول، ده مبارک ورته وویل دعوه فقد فقها لرجل پر پرېږدئ سړی فقیه سو، یعني د سړي سر خلاص سو چي د خیر او شر حساب په زره زره سره کېږي نو عملونه يې هم پر قیاس کړه چي تر زره لوي وي خیرا او شرا، شیخ سعدي وایي:

علم چندانکه بیشتر خواني …… چون عمل درتو نیست ناداني
نه محقق بود نه دانشمند …… چارپای برو کتابی چند
آن تهی مغز را چي علم وخبر …… که برو هیزم است و یا دفتر

قال الله تعالی في مثل هؤلاً مثلهم کمثل الحمار یحمل اسفارًا.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَقَدۡ نَعۡلَمُ أَنَّهُمۡ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُۥ بَشَرٞۗ

او مونږ خبر يو چي كفار مكه وايي چي دا قرآن و محمد (ﷺ) ته يو بشر ورښيي او دی يې خدای ته منسوبوي. بغوي رح وايي چي دا بشر دوی څوک ياداوه په دې كي اختلاف دی، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي عليه الصلوة والسلام و يو آهنگر ته په مكه كي چي نوم يې بلعام ؤ او نصراني ؤ او اصل ژبه يې عجمي وه تعليم يې كاوه د دين اسلام، او مشركانو به عليه الصلوة والسلام ليدی چي دغه دكان ته ځي او راځي. نو دوی به ويل چي دا قرآن محمد ته بلعام ورښيي. او عكرمه رضي الله عنه وايي چي كان النبي ﷺ يقرء غلاماً لبني المغيرة چي يعيش يې نوم ؤ او هغه دېر كتابونه ويلي وه. نو مشركينو به ويل چي دا قرآن وده ته يعيش ورښيي او هغه هم عجمي ؤ.

درويش وايي: چي نور قولونه هم مظهري رح د دغه سړي په باره كي رانقل كړي دي لكن تول ه دغه مسمى اشخاص عجميان وه بالاجماع.

درويش وايي: چي امام واحدي رح په اسباب النزول كي له عبيد بن سلمه څخه نقل كړي دی كان في مكة غلامان نصرانيان من اهل عين التمر اسم احدهما يسار واسم الآخر جبر، ددوی صنعت او كسب دا ؤ چي توري به يې پالشولې او زنگ به يې ځني لېري كاوه، نو دوبه يو كتاب وايه په خپله ژبه سره نو عليه الصلوة والسلام چي به تېرېدی ورته وبه درېدی ددوی و قرائت ته به يې غوږ ونيوی، نو مشركينو به ويل چي محمد زده كړه كوي له يسار او جبر څخه، نو خدای پاک په دې آيت كي رد پر دوی وكړی، نو مراد له بشر څخه په آيت كي دغه دوه مريان دي.

لِّسَانُ ٱلَّذِي يُلۡحِدُونَ إِلَيۡهِ أَعۡجَمِيّٞ

ژبه يعني لغت د هغه سړي چي دوی ميل و هغه ته كوي او اشاره ورته كوي چي دا معلم القرآن دی و عليه الصلوة والسلام ته.

پوه سه: چي حمزه او كسائي "يلحدون" په زور د يا او حا وايي يعني د مجرد له باب څخه او نور قاريان يې په ضمه د يا او كسره د خا وايي يعني له بابه څخه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د افعال "اءعجمي" یعني که څه هم عربي یې څه زده ده خو فصیح في العربیة نه دی. او عجمي هغه څوک دی چې په قوم عجم وي که څه هم عربي یې زده وي؛ والعجم خلاف العرب من کان که خبري په عبراني وي او که سریاني او که فارسي وي او که پښتو الی غیر ذالک من اللغات.

وَهٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُّبِينٌ ﴿١٠٣﴾

او دا قرآن لغت دی په عربي ژبه چې فصیح او بلیغ دی او بیان واضح دی چې ددغه قول د قرآن "وان کنتم في ریب مما نزلنا علی عبدنا فاتوا بسورة من مثله الی اخیر الآیة" نه چا په عربو کې د هغه وخت ورکړی دی او نه به یې الی یوم القیامة ورکړي ولو کان بعضهم لبعض ظهیراً.

پوه سه: چې دا دواړې جملې مستأنفې دي لپاره د ابطال د قول د مشرکینو چې علیه الصلوة والسلام دا قرآن له ځانه جوړوي او وایي چې کلام الله دی؛ حاصل ابطال قولهم چې علیه الصلوة والسلام چې اوري د عجمي کسانو خبري هر څوک چې وه علی اختلاف الروایات کما مر هغه خو عجمي ژبه وه. او علیه الصلوة والسلام خو په هیڅ عجمي ژبه نه پوهېدی او نه تاسي عرب د مکې پر ته له عربي پوهېدلاست. والقرآن عربي یفهمونه فکیف یکون هذا ای القرآن ذالک ای الکلام من العجمي کما یقول المشرکون. وایضاً د قرآن مبارک معنی لکه چې معجزه د لفظ یې هم معجز دی د طوق د بشر خارج دی بخلاف الکتب السماویة الاخر فان معناها وان کان معجزاً لکن لفظه غیر معجز، نو قرآن که څه هم د تورات او انجیل سره په معنی کې د توحید وغیره من العقائد الحقة یو شی دی لکن تعبیر د معانیو في الکتب السابقة بمثل عبارة القرآن لیس في وسع البشر، نو چې قریشو ته خپل عجز معلوم سو له اتیان څخه د مثل د یوه سورت کما مر عنقریب. نو څرنګه دوی ممکن بولي چې علیه الصلوة والسلام دي د تعلم د ټوله قرآن د یوه وخت وبل وخت په سمع سره په بعض اوقاتو کې د تېرېدلو پر عجمو چې په ژبه یې هم نه پوهېدی جمع کړي وي لکن ... بیت:

چشم بد اندیش که برکنده باد .... عیب نماید هنرش در نظر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾

په تحقيق هغه كسان چي ايمان نه لري پر آياتو د خداى ﷻ يعني چي د آيات قرآنيه من عند الله دي. نه كوي هدايت خداى پاك ددوى و حق لا ري ته، يا الى الجنة يا الى سبيل النجاة او دوى لره عذاب درد وركونكى يعني په آخرت كي.

إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ

دروا غ چي تړي پر خداى ﷻ. هغه څوك يې تړي چي ايمان نه لري پر آيات د خداى ﷻ ولي هغه كسان خو بعث بعد الموت نه مني چي د عقابد خداى ﷻ دي بېرېږي او افتراً پر خداى ﷻ دي نه كوي بخلاف مطلق المؤمنين بالله فضلاً عن النبي ﷺ.

وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾

اشارة الى كفار قريش او الى مطلق الكفار هم دوى درواغ ويونكي دي، يعني د رشتيا گو كاذبين هم دغه كسان دي، ولي چي مؤمنان د هغه عصر صادقان وه عادلان وه عمل كونكي وه او د خير القرون وگړي وه. او يا د آيت معنى داده چي دغه كسان كامل كاذبان دي، نو حصر د جنس الكذب په دوى كي كما يفيده ضمير الفصل وهو هم په اعتبار د كمال ددوى دى په كذب كي كما يقال زيد هو الشجاع مثلاً. ولي چي دوى تكذيب د آياتو د خداى ﷻ وكړي او رسول معصوم ﷺ ته يې لفظ قبيح د مفتر ووايه او طعن او عيب يې پر قرآن كريم او پر رسول جليل ﷺ ووايه په دغو خرافات يعني انما يعلمه البشر وروسته تر دې چي صدق د قرآن او د رسول ودوى ته په معجزاتو باهراتو ښكاره سوى و اعظم انواع الكذب.

فائده: جمله فعليه يعني انما يفترى الكذب آه تدل على انحصار صدور الافتراً عليهم والجملة الاسمية يعني اولئك هم الكاذبون تدل على كون الافتراً وصف لازم لهم. بغوي رح په خپل سند د عبد الله بن جراد رضي الله عنه څخه روايت كړى دى قلت يا رسول الله المؤمن يزنى قال قد يكون ذالك قلت المؤمن يسرق قال قد يكون ذالك. قلت المؤمن يكذب قال لا. قال الله تعالى انما يفترى الكذب الى

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اخیر الآیة. وروی احمد عن ابی امامة ﷺ قال قال رسول الله ﷺ یطبع المؤمن علی الخصال کلها الا الخیانة والکذب.

تبصرة: الله اعلم المراد بالمؤمنین في الاحادیث المذکورة المؤمنون الموجودون في زمن النبي ﷺ لامطلق المؤمن ودلیل ذالک انه قد انعقد الاجماع علی کون الصحابة ﷺ صدوقاً عدولاً لایجوز الطعن علی احد منهم.

درویش وایي: چي کذب او خیانت بعد خیر القرون فقد شاع کل واحد منهما في المؤمنین وتجاوزا من العوام الی الخواص الا ماشذ وندر ثم یزداد شیوعهما یوماً فیوماً.

مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ اِيْمَانِهٖٓ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ

که څوک کافر سي (یعني په خوله کلمه د کفر ووایي) وروسته تر ایمان یعني قولاً وقلباً مګر نه هغه څوک چي مجبور سي پر کفر لساناً. بغوي رح په خپل سند سره له ابن عباس ﷺ څخه روایت کړی دی چي دا آیت نازل سوی دی په عمار بن یاسر ﷺ کي. قصه یې دا وه چي مشرکانو د مکې دی او ده پلار یاسر او ده مور سمیه او صهیب او بلال او خبیب او سالم ﷺ ونیول او بې زره سوي عذابونه یې پر شروع کړه، په سمیه ﷺ خو یې داسي وکړل چي یوه پښه یې په یوه اوښ پوري او بل یې په بل اوښ پوري وروتړل او په فرج کي یې نېزه ووهله شهیده یې کړه. او ددې مېړه یاسر ﷺ چي د عمار ﷺ پلار و هغه یې هم قتل کړی. دا دوه اول مقتولان وه په اسلام کي، او عمار ﷺ ددوی سره ومنل هغه څه چي دوی ورته وایه یعني کلمه د کفر او شرک بالله صرف په ژبه سره وقلبه مطمئن بالایمان، او قتاده رح وایي چي بنوا المغیرة عمار ﷺ ونیوی او په څاه کي د میمون یې په اوبو کي ډوب کړی او ورته وه یې ویل کفر بمحمد. نو عمار ددوی په خوله متابعت وکړی وقلبه کاره لذالک. نو علیه الصلوة والسلام ته چا خبر ورکړی چي عمار خو کافر سو. علیه الصلوة والسلام ورته کلا نه دی کافر سوی یعني په کفر معتبر في الشرع وهو الکفر القلبي أن عماراً ملئ ایماناً من قرنه الی قدمه (ډک دی له ایمان څخه تر سره بیا تر پښو پوري) واختلط

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

الايمان بلحمه ودمه. خير خو عمار رضي الله عنه مديني ته وتښتېدی، نو عمار چا ور وستی و عليه الصلوة والسلام ته، نو ده مبارک ورته وويل چي څه قصه ده؟ عمار رضي الله عنه وژړل او داسي يې وويل چي حال زما ډېر بد دی يا رسول الله "نلت منک" تا ته مي بنکنځل وکړه وذکرت او ته مي په بدو الفاظو يادکړې، عليه الصلوة والسلام ورته وويل كيف وجدت قلبك" زړه دي څرنګه ؤ عمار رضي الله عنه ورته وويل مطمئنًا بالايمان، نو عليه الصلوة والسلام يې د سترګو وښکې ور پاکولې او داسي يې ورته وويل ان عادوا لك فعد لهم، كه يې ته بيا ونيولې ته د كفر خبره بيا ورته وكړه فنزلت هذه الآية.

درويش وايي: چي له دې بيان څخه دا معلومه سوه چي بعد الهجرة دا موضوع پېښه سوې ده.

درويش وايي: چي صحيح هغه روايت دی چي ثعلبي او حدادي او ابن ابی حاتم رحمه الله له ابن عباس رضي الله عنهما څخه کړی دی چي دا ټوله قصه يعني قتل د سميه رضي الله عنها او ددې د مېړه ياسر رضي الله عنه او كلمه د كفر د عمار رضي الله عنه هغه وخت پېښه سوه چي عليه الصلوة والسلام اراده د هجرت کړې وه او مهاجر سوی نه ؤ الى اخير القصة المذكورة. نو له دې څخه دا معلومه سوه چي دا آيت په مکه کي نازل سوی دی. بلکي مفسرين ټول وايي چي سورت النحل ټول په مکه کي نازل سوی دی مګر نه درې آيته د اخير چي په مدينه کي نازل سوي دي.

درويش وايي: چي بغوي او ابن ابی حاتم وايي چي مجاهد رحمه الله وايي چي دا آيتونه نازل سوي دي په هغه خلګو کي د مکې چي ايمان يې راوړی ؤ، نو دوی ته نوشته کړه بعض اصحابو د عليه الصلوة والسلام چي تاسي ضرور هجرت راوکړئ، ولې چي موږ تاسي خپل له جملې څخه نه بولو تر څو چي تاسي هجرت موږ ته ونه کړئ. ولي وروسته تر هجرت د عليه الصلوة والسلام پر مکي والو مسلمانانو هجرت فرض ؤ، نو هغه کسان د هجرت په قصد له مکې څخه ووتل نو قريش چي خبر سوه ورپسي ووتل او دوی يې ونيول په لار کي نو وروسته تر ډېر عذاب ورکولو دوی کفر مختاره کړی کارهين.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي له دې شان نزول څخه دا معلومېږي چي دا آیت مدني دی وقدمر آنفا ان سورة النحل تول مکي دی الا ثلث آیات في اخیرها والله اعلم بالصواب.

وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ

او زړه یې مطمئن او آرام په ایمان سره وي یعني عقیدې یې تغییر نه وي کړی.

مسئله: په نیز د محققینو رکن لازم د ایمان تصدیق قلبي دی او اقرار باللسان شرط دی د اجرأ د احکامو د ایمان کالنکاح وعدم وضع الجزیة الی غیر ذالک.

درویش وایي: چي له دې آیت څخه ددې مسئلې توضیح وسوه.

وَلَٰكِن مَّن شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾

ای لکن هغه کسان چي خلاصه کړي وکفر ته سینه یعني زړه او کفر قبول کړي او مختار یې کړي او زړه په خوشاله وي چي دی ته مرتد حقیقي وایي. نو پر هغو باندې غضب د خدای ﷻ او دوی لره دی عذاب لوی وهو هذاب النار.

فائده: "من کفر" مبتدأ ده متضمن معنی لره د شرط او خبر یه چي متضمن معنی لره د جواب د شرط محذوف دی وهو فعلیهم غضب ولهم عذاب عظیم. دل علیه جواب من شرح.

پوه سه: چي اکراه باعثه کول دي د بل چا پر داسي فعل چي دی یې بد بولي دا اکراه پر دوه قسمه ده. یو داده چي رضا یې نه وي لکن اختیار یې پاته وي لکه اکراه په ضرب او حبس سره، او دوهم دادی چي رضا او اختیار یې دواړه له منځه ولاړ سي لکه اکراه په قتل سره او یا په قطع د یوه اندام د مکره. او په دواړو قسمو کي دا شرط دی چي قدرت به لري مجبور کونکی. چي مکره "په صیغه د اسم فاعل" یې بولي پر هغه کار چي د مکره "پر صیغه د اسم مفعول" ذکر کړي. او غالب ظن د مکره داوی چي مکره داغسي راسره کوي که دده د غوښتني مثبت خواب ورنه کړم یعني ارتداد باللسان مع اطمنان القلب کما ههنا. نو اول قسم د اکراه خو په آیت کي مراد نه دی او نه روا کونکی د ارتداد دی لبقاً اختیاره.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وعدم الاضطرار، بل المراد ههنا هو القسم الثاني. علماؤ اجماع کړي ده چي یو مسلمان چي مجبور سي پر کفر يعني يا په قتل يا په قطع د عضو هغه ته روا ده چي تلفظ په کلمه د کفر يا سجده و بت ته يا سب و نبي عليه السلام، يا نور داسي ورته اقوال يا افعال وکړي مطمئناً قلبه بالايمان. نو په تلفظ د کفر يا په فعل د کفر نه کافر کیږي او نه يې ماينه پر طلاقيږي "كما هو حكم المرتد الواقعي" په دليل ددي آيت "فمن كفر بعد ايمانه الى اخير الآية" او په دليل د قصه د عمار رضي الله عنه کمامرت عنقريب لكن هذه رخصة. والعزيمة عدم قبول الاكراه والتسليم للقتل لمرضات الله لقصة والدي عمار رضي الله عنه کمامرت يعني سمية و يسار وغيرهما رضي الله عنهما.

ذٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۰۷﴾

اى الكفر بعد الايمان چي عبارت د ارتداد حقيقي څخه دی په سبب ددې چي دوی خوښ کړی او مختاره کړی دی ژوند ناقص فاني، پر ژوند د اخيرت يعني ژوند د جنت چي باقي لايفنى ابداً دی او په تحقيق خدای جل جلاله هدايت په معنى د دلالت موصوله نه کوي و کافرانو ته. ما هدايت موصله ووايه، ولي كه هدايت په معنى د ارائة الطريق دی چي هدايت على مايوصل الى المطلوب هغه خو خدای جل جلاله کړی دی په راستولو د رسولانو عليهم السلام او په نازلولو د يو سل او څلور (۱۰۴) کتابونو او صحيفو.

يوه سه: چي مراد هغه کافران دي چي په علم قديم کي د خدای جل جلاله دوی په خپل اختيار كفر غوره کوي او ثبات او دوام پر هغه كفر کوي الى الموت او دوی نه ساتي خلاف الاختيار د دوی له زيغ او کفر څخه "يعني قسر والجا" وهذا سبب لعدم هدايتهم يعني اختيارهم الكفر وعدم التدبر في آيات الانبياء عليهم السلام اى بمعجزاتهم والسبب الحقيقي هو عدم ارادة الله فيهم الهداية ففي هذه الآيات دليل على ان افعال العباد من الكفر والايمان والعبادة والعصيان مخلوقة له تعالى وهذا هو المذهب الاعذب لاهل السنة والجماعة بان الخالق لافعال العباد هو الله تعالى او د بنده برخه صرف كسب دی او صرف الارادة ده. والفرق بين الخلق والكسب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مذكور في كتب علم الكلام كشرح العقائد وشرح المقاصد للعلامة التفتازاني رح والمواقف للقاضي عضد الدين رح وشرحه للعلامة السيد الجرجاني رح وقد ذكر محب الله البهاري رح الفرق بينهما في مسلم الثبوت باحسن الوجه وهذا المذهب هو المتوسط بين الجبر كما هو مذهب الجبرية من ان العبد مجبو محض في افعاله لانه على هذا يكون ارسال الرسل وانزال الكتب عبثاً كما لا يخفى وبين القدر يعني ان الخالق لافعال العباد هو العباد كما هو المذهب للقدرية اعنى المعتزلة.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ

دوى هغه كسان دي چي خداى ﷻ مهر د غفلت لګولى دى ددوى پر زړو بسبب سوء اختيارهم، نو په حق دين كي فكر نه وهي او په علاماتو كي د قدرت د خداى ﷻ في الانفس والآفات هم غور نه كوي.

وَسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٠٨﴾

او پر غوږو ددوى (چي حق په سماع قبول سره نه اوري) او پر سترګو ددوى (چي دوى په كتلو د اعتبار و معجزاتو ته د انبيا عليهم السلام نه ګوري) او دوى دي چي دوى د صانع ﷻ او د هغه د توحيد څخه غافله دي كامل په غفلت كي، ولي چي دوى د صانع ﷻ او د هغه د توحيد څخه غافله دي وضمير الفصل دال على ان الغفلة محصور فيهم.

لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٠٩﴾

پوه سه: چي "لاجرم" مجموع يوه كلمه ده په معنى د حقا كه درآن هيچ شك نيست، چي دوى په اخرت كي يعني يوم القيامة كي لوى تاوانيان دي، ولي عمرونه يې په داسي شي كي صرف كړل چي سبب د عذاب ابدي وګرځيدل يعني الكفر والشرک او داسي شى يې حاصل نه كړى چي دوى دي له عذاب مخلد څخه خلاص كړي او خسران عظيم په دوى كي حصر دى كما هو معنى ضمير الفصل، او عصات المؤمنين كه څه هم اكثره عمرونه يې په شهواتو او معاصيو كي صرف كړي هم وي لكن د ايمان او توحيد لمن يې ټينګه نيولي ده چي د عذاب مخلد في النار يې ځانونه خلاص كړي دي، شيخ سعدي رح وايي:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قیامت که بازار مینو نهند .... منازل باعمال نیکو دهند
بضاعت بچند انکه آری بری .... اگر مفلسی شرمساری بری
کسی راکه حسن عمل بیشتر .... بدرگاه حق منزلت بیشتر

درویش وايي: چي
بضاعت نیاوردم الا امید .... خدایا زعفوم مکن نا امید

چار چیز اورده ام شاها که در گنج تو نیست
عاجزی و مسکینی فقر و گناه اوردم

الهی یا الهي یا الهی .... ندارم جز امیدت تکیه گاهی
ندارم توشه راه قیامت .... بجز شرمندگی وروسیاهی
ندارم طاعت مقبول درگاه .... بجز اشک ندامت آه آهی
زکن موجود کردی هر دو عالم .... مرا از ذنب خود کن عذر خواهی
عبید را خاتمه بالخیر گردان .... بحق مصطفی وچهار یاران

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا

پوه سه: چي لفظ د "ثم" لپاره د تباعد د حال ددې کسانو دی د حال د مخنې ذکر سوو کسانو څخه یعني د تراخي في الزمان لپاره نه دی بلکې د تراخي في المرتبة لپاره دی، وروسته ستا خدای یا محمد (ﷺ) د هغو کسانو لپاره چي هجرت یې مدینې منورې ته کړی وي وروسته تردې چي دوی له اسلام څخه منع کړه سوي او معذب کړل سوي وي.

پوه سه: چي ابن سعد رحمه الله په خپل کتاب طبقات د عمر بن الحاکم څخه داسي روایت کړی دی چي عمار بن یاسر رضي الله عنه ته مشرکانو عذاب ورکاوه حتی چي دی پوهېدی چي زه څه ووایم، او صهیب رضي الله عنه ته عذاب ورکول کېدی حتی لایدري مایقول، او ابو فکیهة رضي الله عنه ته عذاب ورکول کېدی حتی لایدري مایقول او بلال او عمار بن فهیرة وقوم آخر من المسلمین رضي الله عنهم حتی لایدرون مایقولون، نو په دغو کسانو کي دا آیت نازل سوی دی. او بغوي رحمه الله وايي چي دا آیت په شان کي د عیاش بن ابی ربیعه رضي الله عنه چي د ابو جهل رضعي ورور ؤ او په شان کي د ابو جندل بن سهل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او ولید بن ولید او سلمه بن هشام او عبید الله بن اسید ﷺ کي نازل سوی دی چي دا
توله په فتنه کي د مشرکانو مبتلاوه او دوی بعض مطالبات د مشرکانو ورسره
ومنل په ژبه. وقلوبهم مطمئنة بالایمان حتی چي خلاصون یي ددوی له شره خلاص
کړل او مدینې منورې ته یې هجرت وکړی والله اعلم بالصواب.

ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا

بیا یې جهاد کړی وي په معیت د رسول الله ﷺ او یا بیله معیته دده کما
في السرایا د کفارو سره "وصبروا" او صبر یې کړی وي پر ایمان او طاعاتو او
پر جهاد في سبیل الله او پر سختیو د هجرت او ترک الوطن باندي، او صبر
یې کړی وي له ګنهو څخه. او حسن او عکرمه رح وایي چي دا آیت په شان کي د
عبد الله بن سعد نازل سوی دی چي دی کاتب د وحي د رسول الله ﷺ و. نو
شیطان یې پېښه وښویول او مرتد سو ولاړی مکې ته د کفارو ملګری سو. نو
آنحضرت ﷺ چي مکه فتح کړه امر یې وکړی په قتل د عبد الله المرتد. نو
عثمان رضي الله عنه د عبد الله لپاره د پناه غوښتونکی سو چي عبد الله د عثمان رضي الله عنه د
مور د خوا ورور و. نو علیه الصلوة والسلام د عثمان رضي الله عنه خبره ومنله او امر د
قتل یې بېرته واخستی وروسته عبد الله مسلمان سو او اسلام یې د زړه له
کومې او اخلاص څخه و فانزل الله تعالی هذه الآیة.

درویش وایي: چي دا شان نزول چي مظهري رح راوړی دی له سیاق څخه د
هغه آیت ثم ان ربک للذین الآیة پېر لیري دی کما لا یخفی.

إِنَّ رَبَّكَ مِنۢ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٠﴾

په تحقیق ستا خدای یا محمد (ﷺ) وروسته تر هجرت او جهاد او صبر
تاکید آ بخښونکی دی دده مخني اقوال او افعال ددوی او مهربان دی چي دوی ته
په نعمتونه د دنیا او آخرت ورکړي په سبب د افعالو ورستنیو ددوی.

فائده: خبر د "ان" اول یعني ثم ان ربک آه محذوف دی چي خبر د "ان" ثاني
دلالت پر کوي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَّفْسِهَا

يوه سه: چي "يوم" منصوب دی په "اذکر" مقدر سره يعني ته وربياد کړه، يعني بيان کړه هغه ورځ چي مراد ځني يوم القيامة ده چي کوشش کوي هر سړی په خلاص والي د خپل ځان وبل ته يې فکر نه وي لغاية الدهشة ولکون العزيز الجبار في لباس صفات الجلال، فالکافر يقول ربنا هؤلاء اضلونا" اميد يې دا وي چي په عذر به زه له عذاب څخه خلاص سم "والله ربنا ما کنا مشرکين" اميد يې دا وي چي په دې انکار سره د شرک به زه خلاصون ومومم د خدای ﷻ له عذاب څخه لکه په دنيا کي چي به بعض وخت په انکار ديون وغيرها به سړی خلاصېدی وامثال من الاعذار، والمؤمن يقول رب اسئلک نفسي لاتجعلني مع القوم الظالمين، ابن جرير رح په خپل تفسير کي راوړي دي چي يو سړي پوښتنه وکړه له عليه الصلوة والسلام "من اين يجأ بجهنم؟ له کومه ځايه راوړل کېږي جنهم؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل "يجأبها من الارض السابعة، لها الف زمام" دوږخ لره زر مهاره وي پر هر زمام يې اوويا زره ملکي وي چي تسبيح د خدای ﷻ وايي چي دوږخ له اهل محشر څخه په مسافت کي د زرو کلو وي دوږخ يوه ساه وکاږي، نو په دغه وخت کي لايبقی ملک مقرب ولا نبي مرسل الا جثی علی رکبتيه مگر کښېني پر زنګنو يعني پر هيئت د تشهد د لمانځه يقول رب نفسي نفسي زه خلاصون غوارم فقط د خپل ځان يعني په هيڅ چا کار نه لرم.

بجائی که دهشت خورند انبیاً .... تو عذر گناه را چي داری بیا

وَتُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿۱۱۱﴾

او پوره به ورکړل سي و هر سړي ته جزاً د هغه شي چي ده يې عمل کړی وي يعني من خير وشر او پر دوی ظلم نه کړل کېږي چي يا دي عمل د خير دده څخه پټ سي يا يې په عمل کي د شر زياتوب راوستل سي.

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا قَرْيَةً

او بيانوي خدای ﷻ يوه قريه "چي صفت به يې راسي" مثال د هر قوم لپاره

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي خدای ﷻ دوی ته نعمتونه او امن واماڼ ورکړی ؤ او دوی نعمتو غافله کړه له شکر څخه د خدای ﷻ بلکې په عوض کې د شکر یې کفر مختاره کړی، نو خدای ﷻ عذاب پر نازل کړی وهذا حاصل المثل المذکورہ، بغوي رح وايي چي مراد له دې قریه څخه مکه ده، نو معنی ددې آیت داده چي خدای ﷻ ګرځولې مکه په داسي حال سره چي دا ضرب مثل ده د نورو قریو لپاره. او روح البیان وايي ای قصة اهل قریة کانت من قری الاولین وهي ایلة کما في تفسیر الکواشي وهي قریة وبلد بین ینبع و مصر.

درویش وايي: چي مظهري رح چي وايي چي دا ضرب مثل یوه فرضي قریه دي وې بې ځایه احتمال دی کما لا یخفی لان ضرب المثل في جمیع القرآن لایکون بالمفروض المحض.

كَانَتْ اٰمِنَةً مُّطْمَىِٕنَّةً يَّاْتِيْهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّنْ كُلِّ مَكَانٍ

چي وه دا قریه په امن کي (یعني اهل د هغې قریې چي نه چا غارت پر کاوه او نه له حملې څخه د کسری فارس او نه له حملې څخه د قیصر روم بېړه پدل) چي اهل ددې قریې په ارامه سره ژوند کاوه چي له خوفه د دېښمن ترک الوطن ته مجبوره نه وه، او داغه رنګه له تنګی څخه د رزق لکه نور عرب چي به دې ته مجبوره وه.

چي ورته راتلی رزق ددې قریې یعني اهل ته یې (په اندازه د قوت ددوی) فراخه په قدر د کفایت ددوی د اطرافو د بري او بحري لارو څخه که څه هم په مکه کي د کرهنې ځکه نه وه کما هو المعلوم الی الآن.

فَكَفَرَتْ بِاَنْعُمِ اللّٰهِ

نو دې قریې یعني ناشکري ددې نعمتو وکړه او په ځای کي د شکر یې کفر مختاره کړی "انعم" جمع د نعمت ده لکه ادرع چي جمع د ذرع ده.

سوال: په مفرد کي "انعم" چي نعمت دی تا موجوده ده او په مفرد کي ادرع چي درع تا نسته فالقیاس مع الفارق؟

خواب: تا ته یې اعتبار نه ورکړی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ

نو په دې قريه (يعني په اهل ددې قريې يې په سبب د ناشکرۍ، ددوی کمايدل عليه الفا) وڅکلې يعني ورساوه دوی ته خدای ﷻ عذاب.

يوه سه: چې ذوق څکلو ته د مطعوم وايي. دلته استعاره ده ورسېدلو ته د اثر د ضرر. او لباس کالو ته وايي چې سړي اغوستي وي دلته استعاره ده و اثر ته د خوف او جوع چې تغير د رنګو دی وفي هذه الاستعارة نکتة بديعة يعني لباس چې پر لابس محيط وي داغه رنګه اثر د خوف او جوع پر دوی احاطه وکړه.

بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾

په سبب د هغه چې دوی وه صنع يې کوله من الکفر وکفران النعمة. بغوي رح وايي چې وروسته تر هجرت عليه الصلوة والسلام امر وکړی چې هغه تجار چې مکې ته يې خوراکي مواد راوړه نه دې راوړي او خپل سرايا يې پر دې وګمارل. نو آفاقي عربو خپل خوراکي مواد په امر د رسول الله ﷺ اووه کاله پر بند کړه حتی چې اهل مکه ودې اندازې ته ورسېدل چې مرداري غوښې او د سپو غوښې حتی العلهز. چې د اوښ وړۍ په وينو ولړي او بيا يې ويشولې او خېښلې به يې حتی چې اسمان ته به يې وکتل دوی به ويل چې لوږې زموږ سترګې هم را تاريکې کړي دي حتی چې رئيسانو د قريشو عليه الصلوة والسلام ته استاذي ور واستول چې دا خو ستا عداوت دی د رجالو سره فمابال النسآ والصبيان يعني دې قحط خو ښځې او کوچنيان هم په تر اغيزې لاندې راوستل. نو عليه الصلوة والسلام امر وکړی چې تجار دې خپل خوراکي مواد مکې ته نقل کوي وهم بعد ذالک المشرکون کما کانوا قبل ذالک.

درويش وايي: چې پر دې شان نزول د بغوي رح يو دقيق سوال وارديږي چې دا سورت خو مکې دی کمامر. او عليه الصلوة والسلام چې بنديز د حمل ونقل د خوراکي موادو ولګاوه هغه خو بعد الهجرة و، نو د ځواب يې دوه اړخه دي، يا به سړی وايي چې سورت که څه هم مکي دی لکن دغه آيتونه يې مدني دي بعد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الهجرة. او یا به شان نزول د روح البیان تائیدوي چي دا قریه مکه نه ده بلکې قریه د ایله ده کمامر عنقریب فافهم. نو دا مثل چي خدای ﷻ ذکر کړی په قرآن کریم کي لپاره د انذار د اهل مکه اما اهل مکه په دې انذار عمل ونه کړی.

وَلَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ

لام موطئه د قسم محذوف دی. او لفظ قد لپاره د تحقیق دی والمعنی. والله په تحقیق راغلی و دوی ته یعني اهل مکې ته رسول چي محمد ﷺ دی ددوی له قوم څخه یعني عرب او په عربو کي قریش.

پوه سه: چي بیر ته حال د اهل مکه بیانېږي وروسته تر ضرب مثل "فکذبوه" دوی یعني اهل مکه تکذیب وکړی د رسول مذکور ﷺ.

فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿۱۱۳﴾

نو دوی ونیول عذاب او حال دا چي دوی ظالمان دي بالکفر والاستهزا بالرسول وانکار القرآن المنزل.

فائده: مراد له عذاب څخه جدب او وچ کالي ده او واقعه د بدر ده مظهري وایي چي دا آیت هم پر دې دلالت کوي چي نزول یې بعد الهجرة دی.

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿۱۱۴﴾

نو خوراک کوئ اې مؤمنانو چي تاسي ایمان راوړی دی پر محمد ﷺ او د کفره خدای ﷻ نجات درېه برخه کړی. له هغه شیانو څخه چي په رزق درکړي دي خدای ﷻ حال کون ذالک الرزق چي حلال وي او خوند هم درکوي.

درویش وایي: چي د "طیب" قید یې ددې لپاره ووایه چي ګاهي کېدای سي چي یو مطعوم خو حلال به وي لکن طبعاً سړي ته خوند نه ورکوي. نو هغه سړی مجبور نه دی چي خامخاه به یې خوري. او تاسي شکر وایاست ددې لوی نعمت د خدای ﷻ چي نبوت د محمد ﷺ دی او د نورو نعمتو د خدای ﷻ چي په دنیا کي یې تاسي ته درکړي دي که تاسي یاست چي خاص د خدای ﷻ عبادت کوئ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دون غيره تعالى، والتخصيص مستفاد من تقديم اياه كمامر في تفسير سورة الفاتحة من قوله تعالى اياک نعبد آه.

فائده: حلالاً حال دى له "ما رزقكم الله" څخه او د حلال لفظ احتراز دى له هغه شيانو څخه چې په وروسته آيت کې به راسي.

اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيۡكُمُ الۡمَيۡتَةَ وَالدَّمَ وَلَحۡمَ الۡخِنۡزِيۡرِ وَمَاۤ اُهِلَّ لِغَيۡرِ اللّٰهِ بِهٖ

او حرام کړي دي خداى پر تاسي "الميتة" يعني مرداره چې شرعي ذبح يې نه وي کړل سوې.

پوه سه: چې په ټوله مذکوره شيانو کې مراد حرمت د خوړک دى لان الاحكام الشرعية من الحل والحرمة وغيرهما صفت دى د فعل د مكلف لا لذوات هذه الاشيا كما تقرر في كتب الفقة، او مراد له "دم" څخه دم مسفوح دى يعني چې له ښارګو څخه د حيوان راوځي په وخت کې د ذبح. نو هغه وينه چې په غوښو ګډوي هغه نه ده حرامه. لكن اولى داده چې پرې يې مينځي او دغه دم جامد لکه کبد او طحال نه ده حرام يعني هينه او سږى. او غوښې د سرکوزي چې نجس العين دى. او انګريزان او امريکايان يې خوري. او هغه حيوان چې په وخت کې د ذبح د غير الله اواز پر پورته سوى وي. لكن اهل جاهليت به په وخت کې د ذبح د حيوان د لات او عزى وغيرهما نوم پر وايه.

پوه سه: چې اهل جاهليت د ذبح سوي حيوان تر غوښو د مردار سوي حيوان غوښې خوښولې، دوى به ويل چې مذبوح خو د انسان له خوا وژل سوى دى او ميتة د خداى له خوا وژل سوې ده.

درويش وايي: چې د "ماهل لغير الله" په باره کې لامذهبه خلګ چې په مختلفو نومانو يادېږي، وايي چې که چا د ثواب رسېدلو و روح ته د يو ولي الله يو حيوان ذبح کړى هغه مردار دى حتى چې د عليه الصلوة والسلام لپاره يې ذبح کړي هغه مردار بولي. او که چا په دوولسمه د ربيع الاول چې د عليه الصلوة والسلام د وفات ورځ ده يو حيوان ذبح کړى هغه هم مردار بولي وهكذا نوري ذبح، او دوى نه پوهېږي چې د اهلال په لغت عربي کې معنا رفع الصوت عند

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رؤیة الهلال او رفع صوت عند الذبح ده، نو دغه کسان چي دا مذکوره جرائتونه کوي په وخت کي د ذبح خو فقط بسم الله الله اکبر وايي، نه د نبي نه د ولي او نه د والدینو نوم اخلي، عجیبه خو داده چي دا لامذهبه ملایان سره د غنیٔ د خلګو زکوتونه اخلي هغه مردار نه دي چي په اجماع د فقهاؤ حرام دی او که یو مسلمان د جمعې په شپه غړی وکړي یا حلوا پخه کړي مسجد ته یې وروړي دوی وايي چي دا مردار دي الی غیر ذالک من خرافاتهم، ما لهم لایطالعون کتب الفقهاً لکن دوی د هغو کتابو څخه منکر دي.

فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١١٥﴾

او که څوک مجبور سي وه خورک ته ددغو محرماتو مذکوره وو یعني په حال کي د غایت لوږي چي خپل پر مرګ وبېرېږي په داسي حال کي دی ظالم پر بل مضطر نه دی چي هغه هم په حال کي د مخمصې وي او یو څه غوښي وغیره د دغو محرماتو یې پیدا کړي وي چي د دوارو نه وي کافي، نو دا بل مجبور هغه مردار شی له هغه څخه اخلي په خپله یې خوري او هغه ومرګ ته وسپاري. ولي چي د ظالم حیوٰة خو د واجد تر حیوٰة افضل نه دی او نه عاد یعني تجاوز کونکی تر سد رمق خپل نه وي چي په ډک نس یې وخوري، نو په داسي حال کي خدای پاک غفور او رحیم دی.

پوه سه: چي په دې عبارت خبر د "فمن اضطر" محذوف دی او سبب د هغه یې په ځای کي د هغه راوړی دی، والتقدیر فمن اضطر آه، یجوز له اکله (وهذا هو الخبر المحذوف) ولي خدای ﷻ غفور رحیم دی (دا سبب او علت د خبر محذوف دی)

وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلٰلٌ وَّهٰذَا حَرَامٌ

پوه سه: چي مخاطب په دې آیت کي مسلمانان دي والمعنی تاسي مه وایاست وهغه شي ته چي بیان یې کوي ستاسي ژبي (یعني ژبي د قوم ستاسي چي مشرکان دي، فلا بد من المضاف المحذوف الی ضمیر کم وهو لفظ القوم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي د هغو د خولې بیان دادی چي فلانی شی حلال دی او دا فلانی حرام دی. لکه د مشرکانو د قول نقل د قرآن کریم په ځای کي داسي راغلی دی "مافي بطون هذه الانعام خالصة لذكورنا الآية" او یا تحریم د بحائر او سوائب ونحوها وايه كمامر ذالك في سورة المائدة.

فائده: دا حصر د محرماتو په ما ذكر في هذه الآية كي چي له سياقه د كلام دا حصر فهمیږي او د انما راوړلو څخه د انما په صدر کي د کلام حصر اضافي دی بالنسبة الى ماحرم الكفار، نو دا سوال نه واردیږي چي محرمات خو نور هم ډېر دي کاکل لحوم السباع وغير ذالك الثابتة بالاحاديث الصحيحة فارجع الى كتب الفقها رحمهم الله.

اعراب الآية: كلمه د "ما" موصوله ده او عائد یې محذوف دی، والمضاف ايضًا محذوف. والتقدير ولاتقولوا في شان الذي تصفه السنتكم آه روح المعاني، "اوالكذب" منصوب دی په "لاتقولوا" چي د هغه مفعول به دی، وهذا حلال وحرام بدل دی له کذب څخه. روح البيان" ای لاتقولوا الكذب لما تصفه السنتكم من البهائم بالحل والحرمة من غي استناد ذالك الوصف الى علة موجبة للحل والحرمة من الله تعالى. مظهري.

لِّتَفۡتَرُواْ عَلَى ٱللَّهِ ٱلۡكَذِبَۚ

چي تاسي وتړئ په قصد پر خدای ﷻ درواغ، ولي چي دوی به ویل ان الله حرم هذا ای السوائب والبحائر. کلمه د لام لپاره د تعلیل ده لا للغرض.

إِنَّ ٱلَّذِينَ يَفۡتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلۡكَذِبَ لَا يُفۡلِحُونَ ﴿١١٦﴾

په تحقیق هغه کسان یعني که د غه مشرکین وي او که نور چي وايي پر خدای ﷻ درواغ خلاصون له عذاب څخه د خدای ﷻ نسي پیدا کولای په ورځ د آخرت.

مَتَٰعٞ قَلِيلٞ وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿١١٧﴾

"متاع قليل" خبر د مبتدا محذوفي دی ای ماهم فيه متاع ای منفعة قليلة تنقطع عنقریب. نو دد غه متاع قلیل لپاره دروا غ پر خدای ﷻ ویل د عاقل کار نه دی. او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دوی لره درد ورکونکی عذاب سته په اخرت کي پر دغو دروغو پر خدای ﷻ.
قال عليه الصلوة والسلام "من كذب علي متعمداً فليتبوء مقعده من النار"
فكيف يكون حال الكاذب على الله عزوجل.

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ

او پر هغو کسانو چي د يهوديت دين پر مخ وړي حرام کړي وه هغه شيان موږ چي قصه يې موږ وتاته تر دي دمخه وکړه، کلمه د "ما" موصوله ده او عائد يې محذوف دی ای الذي قصصنا.

پوه سه: چي مراد له "قبل" څخه سورة الانعام دی يعني قوله تعالى وعلى الذين هادوا حرمنا كل ذي ظفر الى اخير الآية.

وَمَا ظَلَمْنٰهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوْا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿۱۱۸﴾

او موږ نه دی کړی ظلم پر دوی په تحريم د بعضي طيباتو د رزق لکن دوه وه چي پر خپلو ځانو يې ظلم کاوه په سبب د بغاوت ددوی له امر الهي څخه چي په تورات کي دوی ته بيان سوي وه. يعني دا تحريم لپاره د عقوبت او د عذاب د دوی وکړل سو.

ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِيْنَ عَمِلُوا السُّوْٓءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوْا مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوْٓا اِنَّ رَبَّكَ مِنْۢ بَعْدِهَا لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۱۹﴾

وروسته (پوه سه! چي د "ثم" لفظ لپاره د تراخي في الزمان نه دی كما هو معناه الحقيقي بلکي لپاره د تراخي في الذکر دی) په تحقيق ستا رب يا محمد (ﷺ) وهغو کسانو ته چي عمل وکړي د بدو.

درويش وايي: چي علامه بغدادي رح په روح المعاني کي وايي "السوء" مايسئ صاحبه من كفر او معصية ويدخل فيه الافترا على الله. دی وايي چي ابن عباس رضي الله عنهما تفسير په شرک سره کړی دی. دی وايي التعميم اولى آه. وتبع المظهري للآلوسي رح في التفسير العام بجهالة ای بسبب الجهالة معنی دا چي جهالت باعث ورګرځېدی پر عمل سوء بالمعنى الاعم لکه غيرت د جاهليت چي

Maktaba Tul Ishaat.com	Scanned by CamScanner

باعث وګرځېدی د مشرکينو پر قتل او غارت خصوصًا قتل البنات بالدفن في القبر وغير ذالک من افعال الجاهلية. وروسته توبه وکاږي له کفر يا معاصيو څخه وروسته تر عمل سوء.

سوال: من بعد ذالک ته څه ضرورت ؤ ولي چي "ثم" يعني په ثم تابوا کي دلالت کوي پر بعديت د توبې تر عمل سوء؟

ځواب: علامه برسوي رح وايي چي په دې کي تاکيد او مبالغه في البعدية مطلوب ده. او په عمل صالح کي داخل سئ په تحقيق ستا خدای ﷻ وروسته تر توبې او د اصلاح العمل بخښونکی دی د عمل سوء بالمعنى المذكور "صيغه د مبالغې ده" او مهربان دی چي ثواب ورکوي پر طاعت که فعل وي کالصلوة والصوم وغيرهما او که ترک وي لکه ترک د زنی وغيره بعد القدرة لمخافة عذابه تعالى.

پوښتنه: دا قول "ان ربک آه" د څه حکمت لپاره مکرر راوړل سو؟

ځواب: ددې ځواب روح البيان داسي ورکړی دی چي دا تکرير لپاره د تاکيد د وعد بالثواب دی او لپاره د مبالغې في ايجاز الوعد المذكور في معنى الرحيم كمامر آنفًا.

إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً

په تحقيق ابراهيم (عليه السلام) ؤ امت. په قاموس کي وايي چي امت الرجل الجامع للخير. او امام يعني مقتدي ته هم وايي او من كان على الحق مخالف لسائر الاديان الباطلة ته هم وايي. او خوشاله سړي ته هم وايي. او عالم ته هم وايي الى غير ذالک من المعاني التي ذكرها صاحب القاموس. موږ هغه معاني ذکر کړې چي مناسب ددې مقام سره وي. او په ابراهيم عليه السلام کي دومره فضائل وه چي قريب نه وه چي دا فضائل دي انفرادًا په ډېرو اشخاصو کي پيدا سي. او دا اول معنی د امت چي قاموس ذکر کړې وه او خدای ﷻ دی امام او مقتدی د خلګو ګرځولی ؤ. دا دوهمه معنی د امت ده. او ابرهيم عليه السلام پر حق دين ؤ مخالف له ټولو اديانو باطله وو څخه. دا دريمه معنی د امت ده او ډېر خوش طبيعته سړی ؤ. دا څلورمه معنا د امت ده. او ابراهيم عليه السلام عالم ؤ په خدای ﷻ او په احکامو د خدای ﷻ چي دا پينځمه معنی د امت ده. او ابن مسعود رضي الله عنه وايي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي ابراهيم علیه السلام معلم د خیر ؤ چي په ده پسي اقتداً کولو اهل الدنیا کړي وه يعني شخصيت مقبول ؤ د ټولو وګړو د دنيا حتی چي مشرکانو د مکې به ویل او یهودو او نصاری وو به هم ویل چي موږ پر ملت ابراهیم یو ولو کانوا کاذبین في هذه الدعوی. کریمه "ماکان ابراهیم یهودیا ولا نصرانیاً الخ. نو د امة وزن فعلة دی په معنی د مفعول من امه اذا قصده. او مجاهد رح وایي چي ابراهیم علیه السلام یوازي مؤمن بالله ؤ او نور خلګ ټوله کفار وه.

قَانِتًا لِّلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾

فرمانبردار د خدای جل جلاله ؤ او قائم په اوامرو سره د خدای جل جلاله ؤ. مائل له باطل څخه ؤ حق ته. وقيل مخلصاً وقيل مستقيماً الی دين الاسلام "ولم يک من المشرکين" او نه ؤ له مشرکانو څخه. لکه قریشو د مکې چي به ویل چي موږ پر ملت د ابراهیم یو.

درویش وايي: چي دا ټولې معناني سره متلازمې دي.

درویش وايي: چي دا قبول عام د ابراهیم علیه السلام اثر دهغه دعا دده دی "واجعل لي لسان صدق في الآخرين" ماته راکړه ذکر حسن په اخیرنو خلګو کي آخرین که څه هم عام دی لکن لویه حصه د ذکر حسن د ابراهیم علیه السلام په امت کي د اسلام ده. کریمه "قل بل نتبع ملة ابراهیم حنیفاً"

شَاكِرًا لِّأَنْعُمِهِ

دی شکر وینونکی ؤ د نعمتو د خدای جل جلاله.

نکته: انعم چي يې جمع قلت راوړه ددې لپاره چي ابراهیم علیه السلام د لږو نعمتو شکر د خدای جل جلاله وایه. نو د ډیرو خو يې په طریق اولی شکر وایه. کریمه "لئن شکرتم (ای علی القلیل من نعمه تعالی) لازیدنکم.

اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾

خدای جل جلاله دی برګزیده کړی یعني په رسالت او په خلت سره او ده ته يې لارښوونه کړې ولاري سمې ته چي دین د اسلام دی او دعوت د خلګو د خدای

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لاري او عبادت ته، په یو روایت کي راغلي دي چي د ابراهیم علیه السلام عادت دا وچي ډوډۍ يې بېله مېلمه نه خوړله. یوه ورځ مېلمه نه شو پیدا. نو ابراهیم ډوډۍ وځنډوله، نو یوه ډله د ملکو راغله د انسان په صورت کي. او ابراهیم علیه السلام ته یې وویل چي په موږ پوري د جذام مرض دی (یعني اتشک چي خلګ ډېر بد ګڼي وړي او د آتشک سړی یو ځای ډوډۍ نه خوري) نو ابراهیم علیه السلام ورته وویل چي اوس واجب ده چي زه به ستاسي سره پر یوه کاسه ډوډۍ خورم لپاره د تشکر د خدای جل جلاله چي زه يې د داسي بدنامه مرض څخه ساتلی یم.

وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً

او موږ ورکړی وُ و ابراهیم علیه السلام ته په دنیا کي ښه حالت من الذکر الجمیل والثنا في الناس کما مر والاولاد الابرار من اسماعیل واسحق علیهما السلام او دراز عمر چي تر سل کاله ډېر متجاوز وُ او فراخي په رزق او مال کي او ژوند په ښه طاعت کي د خدای جل جلاله وان سید المرسلین صلی الله علیه وسلم من نسله علی نسل اسماعیل علیه السلام وان الصلوة علیه مقرونة بالصلوة علی محمد صلی الله علیه وسلم في اشرف العبادات چي لمونځ دی. چناچه امتیان د علیه الصلوة والسلام په اخیره ناسته کي وایي اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم اه.

وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٢٢﴾

او ابراهیم (علیه السلام) په اخرت کي د صالحو بندګانو په ډله کي دی یعني الانبیاً المعصومین. ولي کمال د صلاح په عصمت سره دی او مقتضي د عصمت ثواب بلا نهایت دی په اخیر کي.

درویش وایي: چي که پوره او مفصل تحقیق د عصمت د انبیاً علیهم السلام شوک يې شوق لري، نو د درویش هغه رساله چي نوم يې "کشف الغطاً عن عصمت الانبیاً" دی په غور دي مطالعه کړي چي پر هغه رساله د تولو علماؤ د قندهار د دست خط نشانه سته علاوه حضراتو د هرات يې هم تصدیق کړی دی چي ډېره پخوا طبع او چهاف سوې ده غالبًا اوس به هم په بعضو کتب فروشیو کي د کوټې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دستیاب سي، او که شائقان ددې رسالې په ډلیزه توګه کتب فروشانو ته ورسي ان شا الله بعض کتاب فروشان به یې از سر نو طبع ته وسپاري.

ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا

بیا موږ وحي وکړې تاته یا محمد چي ته متابعت کوه د ملت د ابراهیم چي مائل له باطل څخه و حق لیاري ته متابعت یې کوه (۱) في التوحید (۲) دعوة د خدای ﷻ د خلکو په رفق او نرمي سره (۳) د کافرانو سره دلائل وایه مرة بعد اخری (۴) او بحث کوه د هر چا پر انداژه د فهم د هغه (۵) توجه و قبله ته د ابراهیم علیہ السلام کوه په لمانځه کي (ای بعد الصلوة الی بیت المقدس شپارس میاشتي ترغیباً للیهود) (۶) والتشریع بشرائع دینه (ای في الاکثر لان بعض الشرائع تتبدل)

پوښتنه: چي دا آیت تتمه ده د ما انعم الله علی ابراهیم علیہ السلام.

فائده: په کلمه کي د "ثم" تعظیم او اجلال دی ومنزلة د نبینا ﷺ د ملة د ابراهیم علیہ السلام .... بیت:

آفاقها گردیده ام مهر تبان ورزیده ام
بسیار خوبان دیده ام تو چیزی دیگری

بغوي رح وایي چي آنحضرت ﷺ مامور په عمل د شریعت د ابراهیم علیہ السلام مګر نه هغه شیان چي د علیه الصلوة والسلام په دین کي منسوخ سوي وي او چي نه وي نسخ سوي هغه او س شرع د نبینا ﷺ ګڼل کیږي.

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

او نه ؤ ابراهیم (علیہ السلام) له مشرکانو څخه، کرر هذه الآیة مبالغة في الرد علی المشرکین والیهود والنصاری چي دوی ټول له دا دعوه کوي چي موږ تابع د ملت د ابراهیم علیہ السلام یو.

پوښتنه: پر مشرکانو خو رد صحیح دی لکن یهود او نصاری خو اهل کتاب دي مشرکان نه دي؟

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

ځواب: دا رد پر هغو یهودو دی چې عزیر علیه السلام ابن الله بولي او پر هغو نصاری وو چې عیسی علیه السلام ابن الله بولي.

اِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِيْنَ اخْتَلَفُوْا فِيْهِ

یعني تعظیم د ورځې د سبت وتحرمه ددې ورځې او عبادت د خدای جل جلاله ځانونه فارغ کول د دنیا له کارو ځخه د "مفروضه" علی الذین اختلفوا فیه" یعنې چې دوی مخالفت وکړي له نبي ځخه ددوی. کلبي رحمه الله وایي چې موسی علیه السلام بني اسرائیل امر کړل چې په هر اووه ورځو کي تاسي فارغه کړئ یوه ورځ د عبادت لپاره د الله تعالی "فاعبدوه یوم الجمعة" او تاسي په دغه ورځ دنیاوي کارونه مه کوئ او شپږ ورځې دنیاوي کارونه کوي. یهودانو موسی علیه السلام ته وویل چې موږ نه مختاره کوو د عبادت لپاره مگر هغه ورځ چې خدای پاک په هغه ورځ فارغه سوی دی د خلق السموات والارض ځخه چې یوم السبت ده. یعنې د شنبې یا خالي ورځ. نو خدای جل جلاله د سبت ورځ دوی ته منظوره کړه مگر سره د تشدید پر دوی. بیا چې عیسی علیه السلام نبي سو هغه هم قوم ته د جمعې ورځ وټاکل قوم وویل چې زموږ هغه ورځ د عبادت لپاره خوښه ده چې خدای جل جلاله شروع په خلق سره په هغه ورځ کړې ده چې په عربي یې یوم الاحد بولي. او په پښتو یې یک شنبه بولي. او په اردو یې اتوار بولي او په انگریزي یې (سنډې) بولي چې نني ورځ د اتوار ورځ ددوی د رخصتی ورځ ده. پاکستان که ځه هم اسلامي مملکت دی لکن د اتوار ورځ په جمعه نسي بدلولای. ولې چې پاکستان او هند د بر کلونه مستعمره د انگریزانو د لندن وه.

درویش وایي: چې د جمعې ورځ ځه کوې! تو له عدالتي قوانین د پاکستان هغه قوانین د انگریزانو دي. د عدالتي محکمې قاضي ته پاکستانیان د انگریزانو په متابعت جج وایي و هغه جج ته هم د انگریزي قوانینو کتاب پروت دی او پر هغه کتاب موافق حل و فصل د دعوې د خلگو کوي او د اسلامي کتاب د حل وفصل لپاره جج صاحب توری هم نه سي ویلای.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وروسته خدای ﷻ و امت محمدیه (ﷺ) ته ورځ د جمعې وټاکل، دوی بې چون و چرا هغه ورځ ومنل.

درویش وایي: چې بخاري او مسلم په خپلو صحیح کتابو کې له ابو هریره ؓ څخه روایت کړی دی قال رسول الله ﷺ "نحن الآخیرون (یعني في الدنیا) السابقون یوم القیامة (یعني في دخول الجنة) بیدانهم (غیر له دې څخه چې وی ته یعني یهود او نصاری وو ته) اوتوا الکتاب من قبلنا واوتینا من بعدهم (دوی ته ورکړل سوی دی کتاب یعني تورات او انجیل تر موږ دمخه او موږ ته راکړل سوی یعني قرآن کریم تر دوی وروسته) ثم هذا یومهم الذي فرض علیهم یعني الجمعة فاختلفوا فیه (یعني یهود او نصاری په دغه ورځ کې چې جمعه وه اختلاف وکړی کمامر عنقریب) فهدانا الله له (یعني و ورځي ته) فالناس لنا فیه تبع یعني وروسته دي یهود غداً چې د شنبې ورځ ده او نصاری بعد غد چې د یکشنبې ورځ ده ثم تلی رسول الله ﷺ هذه الآیة بروایة البغوي رح "انما جعل السبت الآیة"

وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿۱۲۴﴾

او ستا خدای یا محمد (ﷺ) هر آئینه حکم به وکړي په منځ کې ددوی په ورځ د قیامت په هغه شي سره چې دوی په هغه کې وکړی اختلاف یعني یوم الجمعة. فالمجازات علی الاختلاف فیجازي کل فریق (ای بالنار) بما یستحقه من العذاب

اُدْعُ إِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ

ته دعوت ورکړه خلګو ته (نو مفعول محذوف دی والمخاطب هو رسول الله ﷺ) و لارې ته د خدای ﷻ چې توحید او اسلام دی.

پوه سه: چې د "حکمة" تفسیر روح البیان داسې کړی دی ای بالحجة القطعیة المفیدة للعقائد الحقة المزیحة شبهة من دعی الیها، وروسته یې داسې ویلي دي چې دعوة بالحکمة لپاره د خواصو د امت دی چې طالبانو د حقائقو وي او د موعظة حسنة تفسیر یې په دلائلو چې قناعت بخښونکي وي او په حکایات نافعه وو سره کړی دی، او وروسته یې ویلي دي چې دا موعظت حسنه لپاره د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عوام الناس دی. او مظهري رح د حکمت او د موعظة حسنة دوارو تفسیرونه په قرآن سره کري دي، او وجه د تسمیه د قرآن یې په حمکت دا ویلي دي لانه محکم المقالات لایتطرق الیه الطعن والمعارضة وهو الدلیل الموضح للحق المزیل للشبهات وهو الموعظة الحسنة بالترغیب والترهیب آه.

درویش وایي: چي د دوارو تفسیرو ماخذ یو دی، او بعض مفسرین وایي چي موعظة الحسنة قول لین دی من غیر غلظة ولا تسف آه، دا هم ډیر ښائسته تفسیر دی.

وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

او ته بحث او مناظره ورسره کوه په هغه خصومت سره (نو موصوف د التي محذوف دی ای الخصومة لکن اولی داده چي په مجادلة محذوف سي چي د جادلهم مصدر دی.

پوه سه: چي احسن وجه د مناظرة داده چي غضب او طغیان د نفس نه وي پکښې بلکې خالصاً لوجه الله او د اعلاً د کلمة الله لپاره وي.

مسئله: له دې آیت څخه دا معلومه سوه چي مجادله او مناظره په علمي مسئلو کي روا ده بالشروط المذکورة ولاظهار الحق لا لاظهار العلمیة والتفوق والتکبر کما في مناظرة اکثر العلما في زماننا.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ۝

په تحقیق ستا رب یا محمد (ﷺ) دی بنه خبر دی په احوالو د ظاهر او د باطن په هغه چا چي گمراه وي له لاري څخه د خدای بالشرک والمعاصي، او خدای ﷻ بنه خبر دی په هغو کسانو چي پر هدایت ظاهراً و باطناً وي.

تنبیه: په دې آیت سره اشاره ودې ته ده چي علیه الصلوة والسلام ته خدای پاک وایي چي ستا وظیفه بلاغ مبین دی او دعوة الی الحق والتوحید دی او هر چه هدایت موصله الی الحق دی او مجازات او ثواب و عقاب پر هدایت او ضلالت، هغه مفوض و خدای ﷻ ته دی هغه په تا پوري یا محمد ﷺ اړه نه لري

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بلکې خدای ﷻ اعلم بالضالین والمهتدین دی وهو المجازي لهم .. سعدي ؒ
توان پاک کردن ززنگ آئینه .... ولیکن نیاید زسنگ آئینه

فائده: پوه سه! چې انسانان درې قسمه دي (۱) صنف مقطوع (چې یقین دی) پر حسن خاتمه دده مطلقاً کالانبیاء علیہم السلام والعشرة المبشرة بالجنة کما جاء في الاحادیث المشهورة (۲) صنف مقطوع بسوء خاتمتهم کابی جهل وقارون وفرعون ونمرود وغیرهم من الکفرة الفجرة (۳) وصنف مشکوک في حسن خاتمتهم سوء خاتمتهم مطلقاً کعامة المؤمنین الابرار وکافة الکافرین الفجار فان الابرار وان کانوا ممدوحین في ظاهر الشریعة من جهة العقائد والاعمال في الحال. والفجار وان کانوا مذمومین في ظاهر الشریعة من تلک الجهة ای العقائد و الاعمال لکن امر الفریقین في المآل مفوض الی الله تعالی والله یعلم المفسد من المصلح ویمیز بینهما في الآخرة. ولي چې سړی ولي وي في الظاهر یعود عدو الله. وولي الشیطان نعوذ بالله الرحمن من هذا الامتحان. او عین ممکنه ده چې یو سړی به عدو الله وي في الظاهر یصیروا ولیاً لله وعدواً للشیطان کذا في روح البیان.

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُم بِهِ ۖ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾

که چیرې تاسې عقاب او عذاب ورکوئ یو چاته نو تاسې عقاب او عذاب ورکوئ په مثل د هغه چې تاسې ته عقاب درکړه سوی دی یعنې د جنایت کارئ (یعنې زائد تر هغه د جنیات کار حق نه لرئ)

سوال: فعل اول یعنې "عاقبتم" خو جزاً د عقاب د جانې ده. نو دې ته یې ولې عقاب وویل سو. فعل د جاني چې په "عوقبتم" سره ذکر سو هغه رښتیا عقاب او عذاب وو چې تاسې ته یې درکړی؟

جواب: دا عبارت قرآنې په مثل سره د هغه عبارت قرآنې ده "وجزاء سیئة سیئة مثلها" او سره ددې چې ثانې فعل خو ګناه نه بلکې مکافات دی. نو دلته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په دې آیت کې چې فعل اول ته عقاب ویلي دی په سبب د جوار د "عوقبتم" لکه جزا د سیئة ته چې سیئه ویلې په مذکور آیت په سبب د ازدواج د اول فعل سره.

درویش وايي: چې د دې آیت په شان نزول کې امام قرطبي رح په خپل تفسیر کې داسې وايي چې جمهور د مفسرینو وايي چې دا آیت مدني دی که څه هم سورة نحل مکي دی او دا آیت په شان کې د سید الشهدا حمزة بن عبد المطلب عم النبي ﷺ کې نازل سوی دی چې په غزا کې د احد په مشرۍ د ابو سفیان چې په هغه غزا کې له دی کافر ؤ بیا یې وروسته ایمان راوړی دی. مشرکانو د مکې د مسلمانانو د شهداوو سره له انسانیت څخه ډېر لیرې کارونه او بدنامي کړې وې. نسونه یې ورڅیرلي وه پزې یې ځنې پرې کړې وې او غوږونه یې هم ځنې پرې کړي وه حتی چې په لنګ کې دننه اعضا چې مذاکیر یې بولي هم ځنې پرې کړي وه. صرف یو حنظله رضي الله عنه چې په شهداوو کې ؤ بدنامي او مثلت یې نه ؤ ور رسولی په دې سبب چې دده پلار عامر الراهب د ابو سفیان سره په جنګ کې ملګری ؤ، وروسته چې ابو سفیان امر د کوچ الی مکه ور کړی او د مشرکانو فوج ستون سو. نو علیه الصلوة والسلام چې راغلی او د شهدا رضي الله عنهم حالات یې ولیدل ډېر غمجن سو او حمزة سید الشهدا چې یې ولیدی نس یې څیري سوی ؤ او پزه او غوږونه یې هم ځنې پرې کړي وه. آنحضرت ﷺ ډېر دلګیر سو او داسې یې وویل رحمة الله علیک کنت وصولاً للرحم فعالاً للخیر. رحمت د خدای جل جلاله دې وي پر تا ته خو پالونکی د صله رحمی وې او ډېر د خیر کارونه دې کول که دا بېره نه وای چې ښځې به ډېرې غمجینې سي خصوصاً صفیه رضي الله عنها او یا دا بېره نه وای چې وروسته تر ما دا سنت طریقه د شهداوو په باره په آئینده نسلو کې د مسلمانانو به پاته سي. ما به ته داغسې پرې اېښی وای یعني په قبر کې به مې نه ښخولای تاچې درندګانو او مرغانو خوړلې وای چې په ورځ د قیامت ته د هغو د نسو څخه خدای جل جلاله ته ژوندی کړی وای، وروسته علیه الصلوة والسلام وویل والله لئن اظفرني الله بهم لامثلن بسبعین مکانک. که چېرې خدای جل جلاله ما ته برې راکړی پر دوی یعني پر مشرکانو زه به مثلت وکړم ددوی په اوویا کسانو ستا په عوض کې، او نورو مسلمانانو هم قسم واخستی چې که موږ پر مشرکانو د مکې قدرت او برې پیدا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړی مور به دومره مثلت او بدنامي دوی ته واروو چي هيڅ چا د عربو به د هيڅ چا سره نه وي کړي، څه وخت چي علیه الصلوة والسلام د شهدا د جنازې د لمانځه څخه فارغ سو دستي دا آیت نازل سو چي دا خبره وه علیه الصلوة والسلام ته "والله لئن اظفرني الله آه" نازیبا یې وبنوول. نو علیه الصلوة والسلام کفارة الیمین ورکړه او نورو مسلمانانو چي ورته قسمونه اخستي وه هم کفارهٔ د ایمان خپل ورکړه انتهی قول الامام القرطبي رح مع زیادة یسیرة. په انوار المشارق کي وایي چي حمزة رضي الله عنه د وحشي په نامه چي د حبش له قبیلې څخه وه شهید کړی او وحشي د جبیر بن مطعم بن عدي بن نوفل مریی وه، او د جبیر اکا طعیمه بن عدي د بدر په غزا کي حمزه رضي الله عنه په قتل رسولی وه. نو څه وخت چي لښکر د قریشو د احد جنګ ته روانیدل جبیر وه وحشي ته وویل که تا چي حمزه عم محمد په عوض کي زما د اکا طعیمه قتل کړی ته پر ما ازاد یې. نو وحشي چي په حربه (لکه نیزه غون دی کوچنی آله د جنګ وه) په ویشتلو کي ډېر ماهر وه خپل حربه یې راواخستل: نو چونکه د حمزه رضي الله عنه سره یې د مخامخ جنګ توان نه درلودی. نو د یوې لوی ډبري شاته پټ سو څه وخت چي حمزه رضي الله عنه د جنګ په دوران کي د ډبري و څنګ ته تېر یدی وحشي په حربه په ځیګر کي وویشتی حربه د حمزه رضي الله عنه د ورو تر منځ ووتل او حمزه رضي الله عنه غوځار سو وحشي یې سر ځني پرې کړی. تاریخ اسلامي وایي چي په فتح کي د مکې وحشي په مکه کي وه طائف ته وتښتېدی او وروسته مکې ته راغلی او اسلام یې راوړی. علیه الصلوة والسلام یې اسلام ومانه او داسي یې ورته وویل "انت وحشي؟" ته وحشي یې. هغه ورته وویل هو! علیه الصلوة والسلام ورته وویل "انت قاتل حمزه رضي الله عنه؟" وحشي ورته وویل قد كان ماقد بلغك" نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل "هل تستطیع ان تغیب عنا وجهك" ته کولای سې چي زما څخه ځان لېري وساتې، دا یې ددې لپاره ورته وویل چي که وحشي هر وخت د علیه الصلوة والسلام سره ملاقات کولای د اکا حمزه رضي الله عنه قتل به په یاد ورتلای. نو علیه الصلوة والسلام چي وفات سو او د مسلمانانو فوج په خلافت کي د ابوبکر صدیق رضي الله عنه د مسیلمه کذاب چي د علیه الصلوة والسلام په ژوند کي یې د نبوت دعوه کړې وه غزا ته روانېدل وحشي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هم د مسلمانانو په فوج کي داخل سو، او داسي یې ویله چي زه د مسیلمه کذاب جنګ ته وروخم شاید چي زه به دی قتل کړم او دا به مې فدیه وګرځي په ورځ د قیامت د قتل د حمزه ﷺ.

درویش وایي: چي د مسیلمه کذاب سره د غزا قصه ورده ده لکن دومره قدر وایم چي وحشي په خپل امید کي کامیاب سو یعني مسیلمه کذاب وحشي قتل کړی او د مسیلمه کذاب په قتل سره تابعان دده سره تیت وپرک سوه. دا آیت د پاتې حصې یعني "لئن صبرتم آه" ترجمه. که تاسي صبر وکړئ پر ظلم او عقاب د جاني یعني عقاب بالمثل هم ورنه کړئ حتمًا صبر خیر دی تر مماثلت بالعقاب لپاره د صابرانو. کریمه "ان الله مع الصابرین".

درویش وایي: چي ددې اخیري برخي د آیت د علیه الصلوة والسلام داسي وویل "بل نصبروا یارب"

مسئله: په خلاصة الفتاوی کي وایي که یو سړي و بل ته وویل یا خبیث ومثل ذالک که دی ځواب ورکړی بل انت خبیث خو روا ده، لکن اولی داده چي پټه خوله دې سي ځواب دې نه ورکوي یعني صبر دې وکړي کما قال الله تعالی في هذه الآیة. او په مجمع الفتاوی کي وایي چي لو قال لغیره یا خبیث مثلاً فجزاه بمثله جاز لانه انتصار (کسات اخیستل دي) بعد الظلم وذالک ماذون فیه کما قال الله تعالی "ولمن انتصر بعد ظلمه فاؤلئک ماعلیهم من سبیل" والعفو افضل قال الله تعالی فمن عفی واصلح فاجره علی الله.

مسئله: که یو سړي و بل ته وویل چي د زنا کاري زویه. چي دا کلمه موجب د حد ده یعني که زنی ثابته سي خو د هغه و مور ته حد زنی ورکول کېږي دی دي په ځواب کي و هغه ته ورته بنکنځل نه کوي، ولي که دی د زنی له اثبات څخه عاجزه سي ده ته حد قذف ورکول کېږي مجمع الفتاوی.

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او
pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿۱۲۷﴾

او صبر وکړه ته یامحمد ﷺ پر ازار د کفارو. او نه دی صبر ستا مګر په توفیق او کومک د خدای ﷻ دی. او ته مه ګرځه په سینه تنګولو کې له هغه کار څخه چې کافران تا او اهل اسلام ته مکر کوي چې تاسي او دین ستاسي له دنیا څخه نابود کړي یعني ته غم مه کوه په مکر سره ددوی ولي چې زه ستا ناصر یم پر دوی او پر موږ ددوی جزا ده في الدنيا والآخرة.

فائده: خدای ﷻ وویل "وما صبرک الا بالله جعفر صادق ؓ وایي چې انبیاؑ تو له خدای پاک په صبر سره امر کړي دي. او لویه برخه یې د رسول الله ﷺ ته ورکړې ده. ولي چې خدای پاک داسي وويل وماصبرک الا بالله یعني لا بنفسک.

فائده: اصل د "لاتک" لاتکن و نون یې حذف کړی تخفيفًا لكثرة الاستعمال.

سوال: په "لم یخن" او "لم یصن" وامثالها کې ولي حذف د نون نه دی روا؟

جواب: نور الفاظ خو دومره کثیر الاستعمال نه دي لکه باب د کان كما لايخفى على المتفحص.

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوا وَّالَّذِينَ هُم مُّحْسِنُونَ ﴿۱۲۸﴾

په تحقیق خدای ﷻ ملګری یعني معاون دی د هغو کسانو چې دوی ځانونه وساتي د کفر او له معاصیو څخه او د هغو کسانو چې دوی په اعمالو د خیر مخلصان وي. په حدیث شریف کې راغلي دي چې د محسن درې علامې دي (۱) مبادرة دی و طاعت ته د خدای ﷻ (۲) پرهیز له محرماتو څخه د دین الاسلام (۳) احسان کوي د هغه چا سره چې دده سره بد وکړي ..... ابیات

به احسان خاطر مردم شود شاد .... بتقوی خانه دین گردد آباد

بسوی این صفتها گرشتابی .... رضای خلق وخالق هر دو یابی

حکایت: د هرم بن حبان رح چې د زکندن وخت ورسېدی یو چا ورته وویل چې وصیت وکړه! ده ورته وویل چې وصیت خو له مال څخه خلګ کوي ولا مالي لي،

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لکن اوصیکم بخواتیم سورة النحل یعني من قرأ "ادع الی سبیل ربک الی اخیر السورة" .... خواجه حافظ:

پاک وصافی شو و ازچاه طبیعت بدر آی .. که صفایی نه دهد آب تراب آلوده

معنی آنست که چاه طبیعت یعني شهوات نفسیه را بگذار تاکه طاعت شما باحسان واخلاص گردد. زیرا که آب خاک آلوده صفایي نمیدهد آن چنان طاعیتکه ریا درو باشد بدرگاه خدا مقبول نیست.

نصیحت: مسلمان لره په کار دی چي علم دینٰ زده کړي. ولي چي خدای ﷻ آنحضرت ﷺ د هیڅ شي په طلب د زیادت نه دی امر کړی بېله علمه قال عز من قائل وقل رب زدني علماً. یو محقق شاعر وایي:

علمها ی انبیاً و اولیاً ..... دردلش رخشنده بود چون شمس الضحی

عالم که آموز گارش حق بود ...... علم اوبس کامل مطلق بود

ومع هذا امر بطلب الزیادة في العلم. ابوبکر الکناني رح وایي چي ماته خضر علیه السلام وویل چي زه په مسجد کي د صنعا وم او محدث عبدالرزاق رح وخلگو ته احادیث د رسول کریم ﷺ بیانول او حاضرینو په ډېر شوق او ذوق احادیث د عبدالرزاق رح اورېدل. د جامع مسجد په کنج کي یو ځوان ناست ؤ سر یې ښکته کړی ؤ په مراقبه کي ؤ. ما ورته وویل لم لاتسمع کلام عبدالرزاق. ده مخ لخ کړی او وه یې ویل "انا اسمع کلام الرزاق وانت دعوني الی عبدالرزاق. خضر علیه السلام وایي چي ما ورته وویل نو ماته ووایه چي زه څوک یم؟ ده راته وویل انت الخضر.

درویش وایي

صرفت العمر في لهو ولعب .... فآها ثم آها ثم آها

نود سال عمری عزیزت گذشت .... مزاج تو از حال طفلی نه گشت

الهي یا الهي یا الهی .... ندارم جز امیدت تکیه گاهی

شفیع اورده ام روی محمد ﷺ .... کرم کن برمن گم کرده راهی

ندارم طاعت مقبول درگاه .... بجز اشک ندامت آه آهی

ندارم توشه راه قیامت .... بجز شرمندگی وروه سیاهی

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

مناجات

الهی عبدک العاصي اتاکا .... مقراً بالذنوب وقد دعاکا
فان ترحم فانت لذالک اهل .... وان تطرد فمن یرحم سواکا

درویش وایي: چي په توفیق د رب العزت ﷻ له تفسیر څخه د څورلسم جزء په ورځ د جمعې مبارکي وروسته تر صلوة الجمعة فارغ سوم ولله الحمد والمنة والصلوة والسلام علی خیر البریة وعلی آله وصحبه الکملة رضی الله تعالی عنهم اوس نوبت د پینځلسم جزء ورسیدی د خدای ﷻ ولوی جناب ته دا امید دی چي پینځلسم او شپاړسم جزء له تفسیر څخه مي په عافیت او صحت تامه فارغ کړی بلکې تر اخیره پورې د امل د عاصي تناؤ د بر ورد دی ولله الامر.

ددولسم تاریخ د ذوالقعدة الحرام د میاشتي سنه (۱۴۲۹) ه ق.

حکایت: د تفسیر ددې جزء په اخیره نېټه کي پر کوټې او اطرافو مسلسل د زلزلې جټکې راتلې چي په بعضې قری وو کي یې لوی لوی جاني او مالي تاوانونه وخلګو ته اړولي دي.

اللهم احفظ اهل الاسلام من الفتن والزلزال برحمتک یا ارحم الراحمین
آمین آمین آمین.

لا اله الا الله محمد رسول الله

الله نور السموات والارض

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د تفسير ايوبي حنفي د مضامينو فهرست

شمبر	سرلیک	مخ
۱	سريزه	۳
۲	وما ابرئ نفسي	۵
۳	درويش وايي	۷
۴	حكايت	۱۰
۵	درويش وايي	۱۳
۶	ولاجر الآخرة خير	۱۴
۷	وجآء اخوة يوسف	۱۷
۸	وهم له منكرون	۱۸
۹	پوه سه	۲۳
۱۰	فائده مهمه	۲۴
۱۱	حكايت	۲۵
۱۲	سوال و ځواب	۳۱
۱۳	پوښتنه او ځواب	۳۶
۱۴	قال انتم شر مكانًا	۳۷
۱۵	فائده	۴۲
۱۶	مسئله	۴۳
۱۷	فلما دخلوا عليه قالوا يايها العزيز	۴۸
۱۸	درويش وايي	۵۱
۱۹	سوال ځواب	۵۸
۲۰	درويش وايي	۶۳
۲۱	تنبه	۷۹
۲۲	فائده	۷۳
۲۳	د سورت رعد پيل	۷۸

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مخ	سرلیک	شمېر
۸۰	وهو الذي مد الارض وجعل فيها	۲۴
۸۲	فوائد شتى	۲۵
۸۳	ونفضل بعضها على بعض	۲۶
۸۶	درویش وایي	۲۷
۸۸	الله يعلم ماتحمل كل انثى	۲۸
۹۰	سوال او ځواب	۲۹
۹۳	من بين يديه ومن خلفه	۳۰
۹۹	پوه سه	۳۱
۱۲۳	الا بذكر الله تطمئن القلوب	۳۲
۱۳۰	بل لله الامر جميعًا	۳۳
۱۴۴	لكل اجل كتاب	۳۴
۱۴۶	وعنده ام الكتاب	۳۵
۱۵۲	د سورة ابراهيم پيل	۳۶
۱۵۷	درویش وایي	۳۷
۱۶۹	وعلى الله فليتوكل المؤمنين	۳۸
۱۷۲	حکایت	۳۹
۱۷۵	درویش وایي	۴۰
۱۷۶	حکایت	۴۱
۱۷۹	وبرزوا لله جميعًا	۴۲
۱۸۶	تؤتي أكلها كل حين باذن ربها	۴۳
۱۹۰	ليثبت الله الذين آمنوا بالقول الثابت	۴۴
۱۹۴	جهنم يصلونها وبئس القرار	۴۵
۲۰۰	فوائد شتى	۴۶
۲۰۸	پوښتنه او ځواب	۴۷

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

شمېر	سرلیک	مخ
۴۸	ربنا انک تعلم مانخفي وما نعلن	۲۱۲
۴۹	وقد مکروا مکرهم	۲۲۰
۵۰	د سورت الحجر پیل	۲۲۸
۱۵	د څورلسمې سپارې پیل	۲۳۰
۵۲	ولقد جعلنا في السماء بروجًا وزینها للنّظرین	۲۳۸
۵۳	والجان خلقنه من قبل من نار السموم	۲۴۸
۵۴	فاذا سویته ونفخت فیه	۲۴۹
۵۵	لکل باب منهم جزء مقسوم	۲۵۹
۵۶	فائده	۲۸۲
۵۷	فوربک لنسئلنهم اجمعین	۲۸۷
۵۸	انا کفیناک المستهزئین	۲۹۱
۵۹	د سورت نحل پیل	۲۹۷
۶۰	فوائد شتی	۳۰۵
۶۱	وسخرلکم الیل والنهار	۳۱۳
۶۲	انما قولنا لشیٔ اذا اردنٰه	۳۳۹
۶۳	فضل بعضکم علی بعض في الرزق	۳۷۳
۶۴	فلا تضربوا لله الامثال	۳۷۷
۶۵	ولاتشتروا بعهد الله ثمنًا قلیلاً	۴۰۳
۶۶	من کفر بالله من بعد ایمانه الا من اکره	۴۱۵
۶۷	درویش وایي	۴۳۸
۶۸	مسائل متفرقه	۴۴۰
۶۹		

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

تفسیر ایوبي حنفي۱۰ ټوک
د نصیراحمد احـمـدي لخوا
سکین او pdf سـو.
تاریخ. ۳-۱۱-۱۳۹۸
واتساپ، ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹
د دعـا محـتـاج احـمـدي!

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

MAKTABATUL · QIRAIATI · WALTAJWED
QUITTA

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner